

20593

H. L. WOOD

ISTORIA
DOMINICA

20593

20593

12
14
15
16

500.90.10
21.26.00

20593

[Faint, illegible handwriting on lined paper]

7 4 mai 'offi' n' munit. man' gladiati. 8 Egiptu
 Acasp Aaxiyou can gnam d' angan cu e fac

est pars indocilitate dicitur. ut nunc dicitur caris
 ut a cap. hac sunt commotiorum culum et sui insignis,
 Melim Digeze Digeze di Troasius, 2000 fenside
 Eudexipus i Claudio Censio, aculim Dalurus
^{20 auctore Vissim scilicet hic}
 di' statum bar arrimilis mas un, aculaidint.
 i auctore Altheu inter in delerem Apollonius
 Judae: Marne Dadar, di' ~~Petro~~ apo' Petro
 p'cti N'a' i Daciscu n' n' (heru) Claudi Claudio
 Micasiu ~~in Dacia~~, ab auctore du unna
 di' Torni. Mai sunt arivintei p' Caege Tubu
 Dorsita in Jostit raportat mai nis, in int. v' ~~est~~
 unum individuale di' acut man, ca Clajisa,
 Dergiseno, Eptacento, Zina i Eptaporo. +
 di' Duxer aucte manneri traq. Daci, seti
 son Daci ~~est~~ i p'at sturum namestem
 lu u Romanu, p'u cantoni sua urivur
 romanizatoar, cum i' v'aput d'acur
 di' arivintei d' non nunc d' origines
 traq. i ab d' origis romanu, irial n'
 arivintei Sictii minor conduce la accan
 inchoeriu a acu traq. di' acce a romanitate
 di' Dacii propria p'u i sturimq. Dacila
 ms itapianis romanu i' p'inctura acula
 p'p'ratu banturap in ~~sturimq.~~ ^{suavita}
 d' stob Duxipit p'vintea a p'vovne scita
 nunc vq. a v. Sionu alatu Troasius, 1912.

6 ar pulci i m m zaravate d' pommam
 a unu yi nation i inscriptiis rasset i
 Dacia si can contra Gotha invadente a sturim lo
 p'op'ratu banturap sub oblatuie romani
 sunt oam can indicu romanu d' contopu
 al culludu religio nationes p'ca can
 coxprapet at Romanita, p'u unu
 uell at lu Liber p'atu in Dyonis
 (Dachus) quu nationu at Thacita, p'at
 nunt civit d' legivitarii romanu recule
~~est v'at v'at d' Dacia~~ + in parte finu etate
 nu romanu di' Dacia, i' d' lu em p' d' Doro
 divinitate traq. n' r'p'u i' base religioie
~~can r'p'u i' v'at~~ can r'p'u p' ^{in v'at}
 v'at p' lu colu p'p'i can uel al lu can
 laq. gate i' ap'ete un r'istit, cu
 ca v'at d' latine Heroni v'vinto la
^{haru religioie}
 +1 ^{no ut v'at i' v'at p'p'i} ^{tr'p'u} ^{tr'p'u} ^{tr'p'u}
 v'vinto de romanu, ^{tr'p'u} ^{tr'p'u} ^{tr'p'u} ^{tr'p'u}
 p' 13: n' ^{tr'p'u} ^{tr'p'u} ^{tr'p'u} ^{tr'p'u} ^{tr'p'u}
 ch'vitea dam la ^{tr'p'u} ^{tr'p'u} ^{tr'p'u} ^{tr'p'u} ^{tr'p'u}
 v'vinto ^{tr'p'u} ^{tr'p'u} ^{tr'p'u} ^{tr'p'u} ^{tr'p'u}
 p'vintei at Daco Romanita p' 415 i v'vinto.

Duxi commotio
 Duxit lu hiber p'atu
 Duxit i' d' p'vintei I (p' 502) /
 2) Vridan p. 96. de p' p'at d'vintei Sarmantus
 Sictia p'vintei in inscriptiis d' origis Daci m' v'vinto
 O. H'vintei, in i' ^{tr'p'u} ^{tr'p'u} ^{tr'p'u} ^{tr'p'u} ^{tr'p'u}
 phil. hist. Alas LXXVII, p. 363

Normisim 666
Hulmuri

3. STAREA ROMÂNILOR ÎN CELE DINTÂIU VEACURI ALE STĂPÂNIREI UNGUREȘTI

Cercetarea stărei în care cucerirea maghiară a lăsat pe Români în cele dintâi veacuri ale supunerii țărilor de peste munți de Unguri are o îndoită însemnătate: întâiu fiindcă ne arată că această stare eră mult mai bună în vremile mai vechi decât mai târziu și ne va lămuri asupra pricinelor decăderii Românilor dela starea de popor la acea de robi înjosiți; al doilea pentru că ne dă la mână unul din cele mai puternice argumente în sprijinul stăruinței Românilor în vechea lor patrie.

Deși documentele lipsese asupra timpurilor imediat următoare cuceririi și nu putem aduce dovezile noastre decât din documente uneori cu mult posterioare, această împrejurare nu atinge întru nimic faptul însuși de dovedit. Într'adevăr, poporul român de peste munți ajunge cu timpul a pierde o sumă de drepturi pe care le avea mai înainte. El merge decăzând din ce în ce, din o stare înfloritoare în una tot mai degradată. Este deci firese lucru de a admite că *pe cât ne vom urca îndărăt în timp, cu atât poziția Românilor va fi fost mai bună, de oarece o găsim cu atâta mai rea, cu cât ne coborâm*. Chiar dacă nu putem face dovada pentru timpul cel dintâiu, îndată ce vom aduce-o pentru o epocă mai apropiată, ea va avea putere cu atâta mai mult pentru acea ce l'a precedat.

Proprietatea. — Mai întâiu constatăm că Românii și-au păstrat proprietățile sub stăpânirea maghiară. Documentul cel mai vechiu asupra acestui fapt, este din 1227, adeverind stăpânirea pământului din partea Românilor încă de pe vremile regelui Coloman (1095—1114), ceea ce se vede de pe numele oamenilor arătați ca proprietari: Voinea, Dinu, Vulcan și Micu, invederat nume românești¹⁾.

Proprietatea Românilor asupra teritoriilor ocupate de ei se

¹⁾ Reproducere documentului în *Istoria Românilor de mine*, p. 479, nota 26.

dovedește apoi în acelaș timp și pentru țara Bârsei și regiunile învecinate. E drept că această țară este arătată în unele documente ungurești ca „deșartă și nelocuită“. Atare rostire este însă neserioasă, întrucât îndată după dânsa se face vorbă de locuitorii acestei țări¹⁾.

Din documentele citate nu aflăm însă de ce neam erau locuitorii din țara Bârsei, în momentul când a fost dăruită Cavalerilor teutoni. Știm însă că în preajma ei locuiau Secuții și Valahii, adică Români, căci un document din 1222 spune că s'a concedat acelor Cavaleri să nu plătească nici o vamă când vor trece prin țara Secuților sau prin țara Valahilor. Aceste țări aveau deci mai înainte dreptul de a percepe această vamă pe care regele acuma li-o răpise prin actul său de scutire în folosul Cavalerilor²⁾.

Țara Valahilor era o regiune bine determinată, de oarece o vedem arătată ca marginea unei moșii Cuteburg, adăosă de regele Andreiu dăruirii anterioare făcută Cavalerilor teutoni³⁾.

O altă pomenire despre Români având în proprietatea lor o pădure se rapoartă la altă grupă a acestui popor așezată lângă Sibiu. Privilegiul andrian din 1224 concede coloniștilor germani din Sibiu „a întrebuița spre folosul lor pădurea Blachilor și a Bisenilor, împreună cu acei Blachi și Biseni⁴⁾“. Că Români posedau aici afară de zisa pădure și pământ în proprietate, se vede de pe aceea că regele Andreiu dă în 1223 mănăstirii Cârța o bucată de pământ „luată dela Români⁵⁾“.

Un document din anul 1231 ne va dovedi însă cu învederare nu numai că Români aveau la această dată proprietăți în stăpânirea lor, dar că ei avuseră asemenea drept în toate timpurile mai vechi. Prin acest document, un oarecare *Vydh de Bord*, după cât se vede un German din Flandra, din acei coloniști nu de mult de regele Andreiu în aceste părți, cumpără o proprietate dela un Român

¹⁾ Teutsch und Firmhaber, *Urkundenbuch zur Geschichte Siebenbürgens* 1857, p. 9, 1211 (*Hurm.*, Doc., I, p. 56), „*terram Borza nomine, licet desertam et inhabitatam*“. *Ibid.*, p. 20, 1222: „*ad hoc homines qui terram ipsam inhabitabant quando dicta donatio facta fuit*“. *Ibid.*, p. 11, 1213: „*terra Borza vacua et inhabitata... universis incolis eiusdem terrae praesentibus et futuris*“. *Ibid.*, p. 12, 1218: „*terram de Burza vacuam et inhabitatam... decimas ipsius terrae ab eis incolis am praesentibus quam futuris percipiendas*“. D. N. Iorga. Introducere la *Studii și documente* I, p. X, admite fără curvânt pustietatea țării Bârsei.

²⁾ *Idem*, p. 18, 1222: „*Item concessimus quod nullum tributum debeant persolvere, nec incolae eorum, cum transierint per terram Siculorum aut per terram Blacorum*“. Populi eorum se referă la homines inhabitantes terram Borzam din doc. precedente și întărește deci nepustietatea țării Bârsei.

³⁾ *Idem*, p. 20, 1222: „*Cuteburg que procedit usque ad terminos Blacorum*“.

⁴⁾ *Idem*, p. 18, 1222: „*Item concessimus quod nullum tributum debeant persolvere, nec populi eorum, cum transierint per terram Siculorum aut per terram Blacorum*“. „Populi eorum“ ca și „incolae“ din documentul citat în nota 2 se referă la locuitorii vechi ai țării Bârsei care deci nu era „deșartă și nelocuită“.

⁵⁾ *Idem*, p. 24, 1223: „*Monasterio de Kertz confirmamus in presenti privilegio terram quam primo eidem monasterio contuleramus exemptam de Blaccis*“. În 1252 găsim pomenit pământul acesta al Valahilor din Cârța cu limita unei altei posesii. *Idem*, p. 70, 1252: „*Terram Zek inter terras Vlachorum de Kerz, Saxonum de Barasu (Braşov) et Siculorum de Sebus existentem*“.

Buiul ful lui Stoia (nume românești ba chiar articulate cu articolul postpus: *ul și a*), așezată în ținutul Valahilor, dar declară înaintea capitolului bisericii transilvane că consimte a înapoia această proprietate vechiului ei stăpân *Trul ful lui Cioru*, dela care primise îndărăt banii ce-i dăduse, fiindcă *Trul dovedise prin numeroși marturi că această proprietate aparținuse din timpuri imemorabile strămoșilor și răstrămoșilor săi, și că fusese alipită de Țara Făgărașului încă pe când țara Românilor era țară a Bulgarilor¹⁾*.

Acest document dovedește într'un chip învederat nu numai că Români păstrasera proprietatea de pământ pe la 1231, de oarece în acel an găsim pe un Român vânzându-și pământul unui German; dar că acel pământ aparținuse altor Români, din vremuri care întreceau memoria oamenilor, cel puțin de pe timpul când țara Românilor era sub Bulgari, în vremile întâiului imperiu bulgăresc (676—1018).

Tot la prezența Valahilor la nordul Dunărei prin acest timp, duc și arătările lui Nicetas Choniatis care spune într'un rând că „Cumanii care locuiau prin Valahia și Moldova au învățat dela Vlăhi o vrăjmășie nepenitoare asupra Grecilor și aceasta a fost transmisă din copii în copii și pururea amintită“. Iar altă dată, acelaș scriitor bizantin arată cum „Scitii (adică Cumanii) ei o parte din Vlăhi, trecând Dunărea au prădat orașele tracice²⁾“.

Mai târziu găsim foarte adeseori amintite stăpâniri teritoriale ale Românilor. Așa, într'un document din 1341 găsim o moșie împărțindu-se între moștenitorii români ai magistrului *Neculai*³⁾. În 1378 regele Ludovic cel Mare al Ungariei dăruiește fiilor lui Timan Vlahul moșia Patak (Valea), de sigur pentru merite militare⁴⁾. De aceste dăruiri către Români din partea regilor Ungariei sau din aceea a marilor săi locuitori, întâlnim foarte des în documentele ungurești; dar fiindcă dăruirea unei moșii atrăgea după dânsa și înobilarea, precum și pierderea stăpânirii de pământ, pierderea

¹⁾ *Idem*, p. 53, 1231: „*Quod accidens nostri in presentiam Gallus filius Vydh de Bord, confessus est coram nobis, quod licet terram Boie terre Zumbuthel emterminam et de presenti in ipsa terra Blacorum existentem, habitam propriis suis justisque impensis ab homine Bujul filio Stoje coemerit; considerans tamen qualiter eidem terra a tempore humanam memoriam transeunte, per maiores, avos atavosque ipsius Trulh filii Choru possessa, et a temporibus iam quibus ipsa terra Blacorum terra Bulgarorum extitisse fertur, ad ipsam terram Fugros tenta fuerit, qualiter id dictus Trulh filius Choru quamplurimum hominum elogiis affirmare adnissus fuerit, hinc ne iurgia temporum in processu enascerentur fraterne mutueque caritatis, dictam terram Boie eidem Trulh filio Choru, accepta eius recompensa in pecuniarum solutione, remisit coram nobis*“. Asupra referirii pe timpul stăpânirii bulgare, vezi *Ist. Rom.* I, p. 412. *Ch* în documentele maghiare se citește *ei*: Choru=Cioru, Chaa=Ciac. *D. Jorg. Gubulh la rum. Vlahi, tinerul aule*

²⁾ Ambele locuri din Niceta, citate de G. Erblichian în *Quint acte officiale ale Imp. Ioan. II Anghelul în Analele Academiei Române*, H, Tom. XXIV, 1901, p. 25.

³⁾ *Hurm.*, Documente, I, p. 166, 1341: magister Nicolaus vel sui successores Vlachos.

⁴⁾ *Ibidem*, I, 2, p. 255, 1378: „*Mihaelis, Nicolai et Ioannis filii Tyman de genere Ola hi, sessionem Patak donavit*“.

*trădărea acestor țărâșuri pe moșteniri de la un timp și stăpânirea Termei
într-o dată prin ter uncoaductia faptelor.*

dovedește apoi în acelaș timp și pentru țara Bârsei și regiunile învecinate. E drept că această țară este arătată în unele documente ungurești ca „deșartă și nelocuită“. Atare rostire este însă neserioasă, întrucât îndată după dânsa se face vorbă de locuitorii acestei țări¹⁾.

Din documentele citate nu aflăm însă de ce neam erau locuitorii din țara Bârsei, în momentul când a fost dăruită Cavalerilor teutoni. Știm însă că în preajma ei locuiau Secuții și Valahii, adică Românii, căci un document din 1222 spune că s'a concedat acelor Cavaleri să nu plătească nici o vamă când vor *trece prin țara Secuilor sau prin țara Valahilor*. Aceste țări aveau deci mai înainte dreptul de a percepe această vamă pe care regele acum a li-o răpise prin actul său de scutire în folosul Cavalerilor²⁾.

Țara Valahilor eră o regiune bine determinată, de oarece o vedem arătată ca marginea unei moșii Cuteburg, adăosă de regele Andreiu dăruirii anterioare făcută Cavalerilor teutoni³⁾.

O altă pomenire despre Români având în proprietatea lor o pădure se rapoartă la altă grupă a acestui popor așezată lângă Sibiu. Privilegiul andrian din 1224 concede coloniștilor germani din Sibiu „a întrebuița spre folosul lor *pădurea Blachilor și a Bisenilor*, împreună cu acei Blachi și Biseni⁴⁾“. Că Românii posedau aici afară de zisa pădure și pământ în proprietate, se vede de pe aceea că regele Andreiu dă în 1223 mănăstirii Cârța o bucată de pământ „luată dela Români⁵⁾“.

Un document din anul 1231 ne va dovedi însă cu învedereare nu numai că Românii aveau la această dată proprietăți în stăpânirea lor, dar că ei avuseră asemenea drept în toate timpurile mai vechi. Prin acest document, un oarecare *Vydh de Bord*, după cât se vede un German din Flandra, din acei coloniști nu de mult de regele Andreiu în aceste părți, cumpără o proprietate dela un Român

¹⁾ Teutsch und Firnhaber, *Urkundenbuch zur Geschichte Siebenbürgens* 1857, p. 9, 1211 (*Hurm.*, Doc., I, p. 56), „*terram Borza nomine, licet desertam et inhabitatam*“. *Ibid.*, p. 20, 1222: „*ad hoc homines qui terram ipsam inhabitabant quando dicta donatio facta fuit*“. *Ibid.*, p. 11, 1213: „*terra Borza vacua et inhabitata ... universis incolis eiusdem terrae praesentibus et futuris*“. *Ibid.*, p. 12, 1218: *terram de Burza vacuam et inhabitatam ... decimas ipsius terrae ab eis incolis an praesentibus quam futuris percipiendas*. D. N. Iorga. Introducere la *Studii și documente* I, p. X, admite fără cuvânt pustietatea țării Bârsei.

²⁾ *Idem*, p. 18, 1222: „*Item concessimus quod nullum tributum debeant persolvere, nec incolae eorum, cum transierint per terram Siculorum aut per terram Blacorum*“. Populi eorum se referă la homines inhabitantes terram Borzam din doc. precedente și întărește deci nepustietatea țării Bârsei.

³⁾ *Idem*, p. 20, 1222: „*Cuteburg que procedit usque ad terminos Blacorum*“.

⁴⁾ *Idem*, p. 18, 1222: „*Item concessimus quod nullum tributum debeant persolvere, nec populi eorum, cum transierint per terram Siculorum aut per terram Blacorum*“. „Populi eorum“ ca și „incolae“ din documentul citat în nota 2 se referă la locuitorii vechi ai țării Bârsei care deci nu eră „deșartă și nelocuită“.

⁵⁾ *Idem*, p. 24, 1223: „*Monasterio de Kerz confirmamus in presenti privilegio terram quam primo eidem monasterio contuleramus exemptam de Blaccis*“. În 1252 găsim pomenit pământul acesta al Valahilor din Cârța cu limita unei altei posesii. *Idem*, p. 70, 1252: „*Terram Zek inter terras Vlachorum de Kerz, Saxonum de Barasu (Braşov) et Siculorum de Sebus existentem*“.

Buiul *ful* *lui* *Stoia* (nume românești ba chiar articulate cu articolul postpus: *ul* și *a*), așezată în ținutul Valahilor, dar declară înaintea capitolului bisericeii transilvane că consimte a înapoia această proprietate vechiului ei stăpân *Trul* *ful* *lui* *Cioru*, dela care primise îndărăt banii ce-i dăduse, fiindcă *Trul* *doredise* prin *numcroși* *marturi* *că* *această* *proprietate* *aparținuse* *din* *timpuri* *imemoriale* *strămoșilor* *și* *răstrămoșilor* *săi*, *și* *că* *fusese* *alipită* *de* *Țara* *Făgărașului* *incă* *pe* *când* *Țara* *Românilor* *eră* *țară* *a* *Bulgarilor*¹⁾.

Acest document dovedește într'un chip invederat nu numai că Românii păstrascră proprietatea de pământ pe la 1231, de oarece în acel an găsim pe un Român vânzându-și pământul unui German; dar că acel pământ aparținuse altor Români, din vremuri care întreceau memoria oamenilor, cel puțin de pe timpul când țara Românilor eră sub Bulgari, în vremile întâiului imperiu bulgăresc (676—1018).

Tot la prezența Valahilor la nordul Dunărei prin acest timp, duc și arătările lui Nicetas Choniatis care spune într'un rând că „Cumanii care locuiau prin Valahia și Moldova au învățat dela Vlăhi o vrăjmașie nepenitoare asupra Grecilor și aceasta a fost transmisă din copii în copii și pururea amintită“. Iar altă dată, același scriitor bizantin arată cum „Scitii (adică Cumanii) eș o parte din Vlăhi, trăind în țările au prălat orașele tracice“²⁾.

Mai târziu găsim foarte adeseori amintite stăpâniri teritoriale ale Românilor. Așa, într'un document din 1341 găsim o moșie împărțindu-se între moștenitorii români ai magistrului *Neculai*³⁾. În 1378 regele Ludovic cel Mare al Ungariei dăruiește fiilor lui Timan Vlăbul moșia *Patak* (*Valea*), de sigur pentru merite militare⁴⁾. De aceste dăruiiri către Români din partea regilor Ungariei sau din acea a marilor săi locuitori, întâlnim foarte des în documentele ungurești; dar fiindcă dăruirea unei moșii atrăgea după dânsa și imobilizarea, precum și pierderea stăpânirii de pământ, pierderea

¹⁾ *Idem*, p. 53, 1231: „Quod accidens nostri in presentiam Gallus jillius Wydh de Bord, confessus est coram nobis, quod licet terram Boie terre Zunibuthel continiam et de presenti in ipsa terra Blacorum existentem, habitam propriis suis justisque impensis ab homine *Bujul filio Stoje* coemerit: considerans tamen qualiter eidem terra a tempore humanam memoriam transeunte, per maiores, avos atavosque ipsius *Trulh filii Choru* possessa, et a temporibus iam quibus ipsa terra Blacorum terra Bulgarorum extitisse fertur, ad ipsam terram Fugro-tenta fuerit, qualiter id dictus *Trulh filius Choru* quamplurimum hominum elogiis affirmare adnusis fuerit, hinc ne iurgia temporum in processu enaserentur fraterne mutueque caritatis, dictam terram Boie eidem *Trulh filio Choru*, accepta eius recompensa in pecuniarum solutione, remisit coram nobis“. Asupra referirii pe timpul stăpânirii bulgare, vezi *Ist. Rom.* I, p. 412. Ch în documentele maghiare *4)*, se citește ci: *Choru=Cioru*, *Chaa=Ciac*. D. *Jon. Gidula* în *rum. Velez-târreul anle*.

²⁾ Ambele locuri din Niceta, citate de C. Eiblerman în *Rev. act. oficiale ale* *Acad. Rom. II Anghelul în Analele Academiei Române*, H, Tom. XXIV, 1901, p. 25.

³⁾ *Hurm.* Documente, I, p. 166, 1341: magister Nicolaus vel sui successores Vlaches.

⁴⁾ *Ibidem*, I, 2, p. 255, 1378: „Mihaelis, Nicolai et Ioannis filii Tyman de genere Ola hi, sessionem *Patak* donavit“.

Intetia untei Neculai p. notitia et in in compend. titulu: Thomei
Merichit p. in unca dautia poptel.

acestui rang¹⁾, de aceea vom aduce mai multe acte când ne vom îndeletnici cu cercetarea nobilimii române.

Cu timpul însă Românii fură deposedați de proprietățile lor și anume aceia ce nu vroiră să-și lăpode religia și naționalitatea spre a trece la stăpânitori, Unguri sau Sași, popoarele înzestrate cu mănoase privilegii ale Transilvaniei. Cei ce păstrară dreptul lor cu acest preț se înstrăinară de poporul de baștină al țării, cum o făcî bună oară mare parte din nobilimea cea mare a Ardealului, pe când altă parte, vroind să păstreze cele două paveze ale neamului ei, părăsi moșii și sate și căută dincolo de munți apărarea conștiinței ei.

Din aceste împrejurări se explică cum de Românii ajunseseră la sfârșitul veacului al XVIII-lea a nu mai posedă nici un pământ în proprietate, fapt ce se invoacă de avocații cauzei maghiare spre a dovedi că poporul român ar fi fost de curând imigrat în țările de peste munți.

Pentru Sași avem dovezi cum ei deposedau pe rând pe Românii din regiunile lor, de locurile de pășune, ceea ce împingia pe Români la acte de răzbunare săvârșite pe calea criminală a furtului, prădăciunilor și pojarurilor care sunt prea dese și săvârșite pe o scară prea mare, pentru a fi datorite numai unor porniri rele individuale.

Un document din 1383 care conține o împăcare (?) între Sași și Români prevede între altele că Românii să înceteze cu pustiirile, pojarurile, prădăciunile și despoierile; dar că ei să nu mai poată nici pășuna vitele lor în pământurile Teutonilor, afară decât cu învoirea acestora²⁾. Alt document din acelaș an ordonă Banului de Croația să alunge pe Românii din districtul Sebenicului cari s'ar îndeletnici cu pășunatul, cauzând mari daune oamenilor³⁾.

Alt document din 1471 dela Mateiu Corvin vorbește despre nobilii sau orice altă clasă de oameni imposable și mai ales Valachii din zisele părți ale Transilvaniei, cu deosebire din districtele Făgărașul și Omlașul, care și-ar paște oile, porcii și alte vite ale lor pe locurile cedate Sașilor, și regele oprește pe Români a mai trimete animalele lor pe acele locuri împotriva voinții

¹⁾ Un document din 1447 arată că Petru Viteazul trebuind să restituie lui N. Letiaciu mai multe moșii, acesta îi lăasă una, „nolens ipsum penitus ignobilitari“. *Ibidem*, I, 2, p. 733. Ca dăruirea unei moșii innobilă pe dăruit, se vede din identificarea moșii cu nobleța. Un document (citată mai jos) vorbește de „Cunctis eisdem nobilitatis utilitatibus videlicet terris arabilibus cultis et incultis, agris, pratis, sylvis, nemoribus, etc. Nobilitas est inviderat întrebuințat aici ca sinonim cu *possessio* (moșie).

²⁾ *Hurm.*, Doc., I, 2, p. 280, 1383: „ne pecudes in territoria Theutonorum nisi liberrime licentia et admissione eorum pascere“. Alt doc. din 1419 învinovățește iarăși pe Români pentru crime contra Sașilor. *Ibid.*, I, 2, p. 507. Alt act de salnicie a 70 de iobagi români c. comercianților din Sibiu. *Ibid.*, I, 2, p. 294, 1385 și un alt act de împăcare între Români și Sași pentru uciderea din parte acestora a 6 femei românce. *Ibid.*, I, 2, p. 495, 1403.

³⁾ *Ibidem*, I, 2, p. 283, Comp. p. 286.

noilor lor stăpâni¹⁾. Eră vorba deci de Români *așezați și proprietari* cari sunt opriți ași mai duce turmele pe locurile cedate Sașilor și care locuri învederat fusese luate de rege dela Români. Asemenea răstrângeri neconținute ale locurilor de pășune scoteau pe Români din fire, și ei răzbuiau îngustarea gospodăriei și a singurului lor mijloc de traiu, prin fapte săngeroase și dăunătoare puse în lucrare împotriva veneticilor Sași. Intre aceștia și Români nu se desbăteau pricini criminale, ci un mare proces istoric, în care dreptatea nu putea fi în partea uzurpatorilor, oricât ar fi fost ei formal acoperiți prin dăruiri și privilegii regești.

Nobilimea română. — Cercetarea nobilimei românești va îndeplini științele asupra proprietății, pe lângă că va arăta pe Români posedând în vremuri mai vechi, acest puternic așezământ care le lipsește cu desăvârșire în vremile mai de apoi.

Aflarea nobilimei la Români sub stăpânirea ungară este constatată într'un număr nesfârșit de documente din care numai o mică parte a văzut lumina tiparului. Așa încă în documentul lui Bela al IV-lea din 1247 se vorbește de nobilimea din țara lui Lythuan Voevodul, *terra Lythua*, care nobilime este arătată cu numele de *maiores terrae*. Acești nobili aveau dreptul recunoscut tuturor nobililor de a putea apela la curia regească contra sentențelor capitale²⁾. Alt document din 1274 ridică pe mai mulți Valahi păzitori de graniță la rangul de nobili, spunându-se în el ca să între în rândul și ceata nobililor din ținutul lor³⁾. Regii dăruese sau întărese nobilitatea sau stăpânirea de moșii unor Români (prin care din urmă fapte ei și sunt innobilați): Așa un document din 1269 conține dăruirea lui Ștefan ducele Transilvaniei către Mihail și Neculai Goștian (după nume învederat Români) a dreptului de nobilitate ca mulțumită pentru slujbele făcute în expediția contra Bulgarilor. Un altul din 1296 înapoiază lui Ioan Nicola, Român, dreptul de vamă de pe moșia Vașarhely (drept nobiliar⁴⁾). Un alt document din 1306 conferă Kneazului Stanislau fiul lui Stan moșia Strâmțura (Surduky); altul din 1336 stabilește hotarele moșiei Beden-

¹⁾ *Magazin für siebenbürgische Landeskunde*, II, p. 183. 1471: „Quod si aliquis nobilis aut alterius cuiusvis status *possessionati homines et notanter Valachi* dietorum partium transilvanarum et signanter in districtibus Fogaras et Omlas vocatis, commorantes, pastores suos cum gregibus ovium, porcorum et aliorum pecorum suorum ad territoria Saxonum nostrorum, contra voluntatem quorum miserint“.

²⁾ Din documentul analizat mai pe larg în *Ist. Rom.*, I, p. 415, reproducem locul: „Quod si contra maiores terrae (Lythua) aliqua sententia sanguinis effusionis prolata fuerat, si qua senserint se gravari, ad curiam nostram valeant appellare“.

³⁾ *Feyer, Codex diplomaticus regni Hungariae* V, 2, p. 205, 1234: Eisdem Petrum, Paulum, Micou, Ioannem, Nicolaum et Egidium de ipso isbbagionatu castru pure et simpliciter eximendo, cum torris eorum in numerum, coctum et consortium nobilium servientium regalium accepimus“. Numele de Mic și mai ales însușirea de *iobagio castru* (vezi mai jos) arată că e vorba de Români.

⁴⁾ Doc. din 1269 *Harm. Doc.*, I, r. p. 241; cel din 1296 *Ibidem* I. r. p. 528.

haga a lui Drag și Dragoș *Valahi*, slugi devotate ale Regelui Carol Robert; alt document din 1343 vorbește despre un proces pentru moșia lui Crăciun cu Bogdan, ambii voievozi din Maramureș; un altul din acelaș an dă lui Crăciun moșia Bilka. Un document din 1360 dăruiește lui Stan fiul lui Petru *credinciosul Valah al regelui* moșia românească Roșia de sus (Felseuronia) „cu drepturile de care se bucură nobilii regelui”. Un altul în sfârșit vorbește de *nobilii români* Sandu, Mihail, Alexa și Nicoară, iar altul de sora Românelui Dragoș, nobila Doamna Stana¹⁾. *Nobilii și Knejii români* din Hațeg sunt arătați ca luând împreună parte la judecarea unui proces între Knejii Mușat, Stroia și Zaicu, sub președenția vicevoevodului Transilvaniei Petru²⁾. În 1399 găsim pe Stiborius Voevodul Transilvaniei și comitele Zarândului adresându-se către toți și către fiecare din nobilii *atât Unguri cât și Valahi*, castelani sau vice-castelani. Tot nobili români după numele lor sunt și acei pomeniți de documentul din 1404: Ladislau și Mihail Ciula, Neculai de Muncel, Barbu sin Leul de Barbatviza (râul Barbatului) și Niculai Baciș³⁾. Un act din 1406 vorbește de nobilii români Balk, Dragoș și Nan din Sarvaș; altul din acelaș an pomenește pe alți nobili români: Vănea fiul lui Vancea și Vancea fiul lui Slav proprietarii moșiei Apșa, aflată până astăzi în posesia Românilor⁴⁾.

În 1409 Sigismund regele Ungariei dăruiește domeniul Hunedoarii din Transilvania lui Voicu, militar al curții regale, fiul lui Sârbu, precum și fiului lui Voicu, Ioan (Corvin de Huniadi) *numit în alte documente Ioan Vlahul* (Românel), cuprinzând în acea dăruire și pe frații lui: Voicu, Mogoș și Radul și pe unchiul său, alt Radul pentru strălucitele slujbe militare ale lui Voicu. Rezultă din acest act că aceștia toți erau Români nobili care slujiau la curtea lui Sigismund, atât din numele lor, din scrierea lui Radul cu articolul post românesc și din arătarea celorlalte documente ale lui Ioan anume ca Român⁵⁾.

¹⁾ Mihaly, *Diplome maramureșene*, p. 6, 13, 17, 19, 42. Mai vezi un doc. din 1381. *Ibidem*, p. 85 și unul din 1389, *Ibidem*, p. 96.

²⁾ Keneny, *Knezen und Kneziat* in *Magazin für siebenbürgische Landeskunde*, II, p. 300, 1363: „Nos Petrus vice-voivoda Transylvanus inter ipsum Musathe Stroia et Zayk Kenezios iudicium facere deberemus, ambabus partibus cum eorum instrumentis in facto ipsius possessionis Zalasd, coram nobis et regni nobilibus de comitatu ac *universis Kenesis et senioribus Olachalibus* districtus Hatzag comparandi assignassemus”. Comp. *Fejer*, XI, p. 503, 1435: „Nos Ladislaus de Chaak vaivoda una cum juratis et *universis nobilibus* ac Kenezis ipsius districtus Hatzak”. Districtul Hațegului era impoporat de Români.

³⁾ Doc. din colecția Kemény reproduc de *Transilvania*, V, 1872, p. 173 și de Hurm. *Doc.*, I, 2, p. 432, 1404: „Barb sin Leel de Barbatviza, cu articolul românesc postpus.

⁴⁾ Mihaly, *Diplome maramureșene*, p. 136 și 141.

⁵⁾ Hurm., *Doc.*, I, 2, p. 462, 1409: „Quod nos consideratis meritis Voyk filii Serbe aule nostre militis, quandam possessionem regalem Hunyadvar vocatam in comitatu Albensi habitam simul cum eiusdem *universis utilitatibus* videlicet terris arabilibus cultis et incultis (urmează formula obișnuită) memorato Voyk

In 1411 se judecă Pypo de Ozora cu nobilii Români Farcaș, Ștefan și Ladislau de Mutnuk *arătați anume ca Români* de alt document, pentru moșia Varu, dându-se dreptate acestora, pe motivul prescripțiunii de 30 de ani¹⁾.

In acelaș an sunt citați mai mulți Români nobili din familia Macieaș: Dionisie, Andreiu, Farcaș, Costea, Ioan fiul lui Mihail fiul lui Ladislau de Macieaș ca proprietari ai moșiilor Ruginoasa, Toplița, Leurdeni și Tinecova²⁾. In 1422 se întâlnește Românii „magistrul“ Stanciul și Drăgan fiul lui Manciul *Valahul* din Comiat ca proprietari ai moșiei Vozești din districtul Caransebeșului³⁾. Alt act din 1422 amintește pe nobilul Român *Ștefan de Olachy*. Unul din 1428 vorbește de nobilul Dan de Doboș. Albert regele Ungariei confirmă pe nobilii Români, Mihail fiul lui Mihail de Ciorna și pe Blaș fiul lui Stoian de Ciorna în posesia moșiilor lor părintești, dispunând să le stăpânească cum stăpâneau moșiile lor și ceilalți nobili români din Banat⁴⁾. Un document din 1436 amintește pe o nobilă doamnă Stana ficea lui Ioan voevod de Rozalia, a căreia origină românească se vede pe numele ei, apoi din faptul că soțul ei *Gurhu este arătat ca Român*⁵⁾. In 1457 regele Vladislav întărește privilegiile tuturor nobililor *Valahi*, a Knejilor și a celorlalți *Valahi* din ținuturile Banatului, ca mulțumită pentru credința și slujbele pe care ei le făcuseră nu numai lui ei și predecesorilor lui, regilor Ungariei, mai cu seamă în apărarea vadurilor Dunărei contra deselor năvăliri ale Turcilor⁶⁾. Deasemenea se mai

militi et per eum Magas, Radul carnalibus ac Radul patrueli fratribus, nec non Iohanni filio suo, ipsorumque h redibus (damus)“. cf. *Ibidem*, I. 2. p. 597. 1435: „Iohanni Olacho. *Ibid.*, I. 2. p. 627, 1437: „Iohanni Olacho filio quondam Voyk de Huniad; *Ibid.*, I. 2. p. 648, 1439: Iohanni Olaho de Hunyad“. †

¹⁾ *Ibidem*, I. 2. p. 473, 1411: Că familia de Muthnok eră română se vede din doc. din 1387. *Ibid.*, p. 300, care citează pe unul: Bogdan Olachus filius Stephani de Muthnok și din un aldoilea din 1406. *Ibid.*, p. 448: „fidelis nostri. *Walachi*, Ladislaus filii Bogdan de Muthnok“. Că ei erau nobili se vede afară de faptul posesiei de moșii, din arătarea anumită a altui document din 1419. *Ibid.*, I. 2, p. 506: „dictorum nobilium de Muthnok“.

²⁾ *Ibidem*, I. 2, p. 478. C mp. întărirea dăruirii. p. 556—558, 1428.

³⁾ *Ibidem*, I. 2, p. 519, 1422: „Quod egregii viri magister Stanchul filius Baab et Dragan filius Manchul *Walachy* de Komyath aule regis milites pro se personaliter ac pro Belotha, Daan et Koztha, item Stanchul filio Daan et altero Stanchul filio Dragula similiter *Walachis* de dicta Komyath ab una parte, vero ex altera Stephanus filius Bogdan de Muthnok“. (O transacție între două familii nobile române).

⁴⁾ Actul din 1422. *Ibidem*, I. 2, p. 522; cel din 1428. *Ibidem*, p. 552: „Ștefan de Rozgon comes Themisiensis nobis dilecto nobili et honorabili viro Ladislao filio Dan de Doboș. Doc. lui Alber. *Ibid.*, I. 2, p. 649, 1439: „sub illis modis et condicionibus quibus ceteri fideles *Walachi* nobiles tenere et possidere consuoverunt“.

⁵⁾ Mihaly. *Dipl. maram.*, p. 280. Comp. p. 279.

⁶⁾ Maniu, *Disertație istorico-critică*, Timișoara, 1857, p. 541. 1457: „Ladislau universorum nobilium et Keneziorum nec non alium *Valachorum*, in districtibus Lugos, Sebes, Michold, Almas, Karasofii, Bargafii, Komati et Illed, quod ipsi in confiniis regni nostri collocati, in custodia et tuitione vadorum Danubii contra crebos incursum Turcarum“. Acești nobili Români din Banat sunt amintiți în numeroase documente. Vezi câteva din ele reproduce în *Pic*, Abstammung der Rumänen, Leipzig, 1880, p. 153. *Zschall*

3 alt. doc. aproape identici 1444 Hamm.
Doc. n. 2. p. 358 / 4. p. 361.

+ Dovădărea amănunțită a romanității loră în toate
vezi la Doamna în Descrierea ei în un v. d. p.

452

Nobilitatea române din Banat a
 mai bucurat de privilegii a Regilor
 în jurul țării noastre cum nobilii
 au primit în vechea noastră
 țară tot la nobilii de Banat și
 de țară. †

x 1561 Hurm., Doc. II. 5. p. 493.

întâlnește o nobilime română numită chiar în documentele ma-
 ghiare *boerones* (boieri) în ținutul Făgărașului¹⁾.

Mai aducem din nenumăratele documente cari constată existența unei bogate nobilimi române în țările de peste munți în vremile mai vechi, încă următoarele: Unul din 1442, dania lui Vladislav regele Ungariei, făcută Românilor Ștefan și Mihail din Crăciunești pentru slujbele făcute în zilele împăratului Sigismund și al regilor Albert și Vladislav danie ce se face în condițiile în cari în *deobște* Românii posed moșii în *Iaramureș*²⁾. Când se introduce Românii în moșii câștigate prin judecări formula obișnuită este că ei au fost reintroduși în *curțile lor nobiliare*³⁾. †

Acești nobili români se bucurau de toate privilegiile nobleței maghiare; de a fi judecați de curia regesă și de a fi scutiți de plata dării numită *tribut* adică a birului. Ei mai dobândeau adeseori dreptul săbii asupra făcătorilor de rele pe cari îi prindeau pe moșiilor lor.

Odată cu proprietatea Românilor dispăru și nobilimea care o posedă. Această clasă contopindu-se în nația domnitoare, răpi poporului român cea mai mare și mai de seamă proprietate a pă-mântului lui. Dar și această trecere fu și ea silită, de oarece dela un timp începă a se impune ca condiție a păstrării titlului de nobil

¹⁾ Vezi colecția de documente a lui Aron Den ășanu publicată în *Col-lumnu lui Traian*, IX, 1882, p. 10. 1556: „Nos memo iac commendamus quod nos una cum juratis hujus pertinentiae nostrae, *boeronicus* sedis nostre judicarie assessoribus pro faciendo iudicio causantibus consedissen us, tunc honorabili Stan, Popa, Algye et Raduly filii quondam agilis Stanislav boeronicis, item Man et Macul filii agilis quondam Barsan boeronicis, item (mai urmează alte nume de boieri), tribus terminis sedium nostrorum ab consuetudine observatis, etc.“ *Idem*, p. 161, 1630: „Nec non honestam virum Alde Niegre nominatum genitorem seu patrem ejusdem de dicta Posorita, ab antiquo in numero verorum et indu-bitatorum istius districtus terrae nostrae Fagaras nobilium baronum existitisse“.

²⁾ Mihaly, l. c., p. 310, 314, 1439 și 1442: „more et ad instar caeterorum Valahorum in dicto comitatu Maramorisiem possessiones habentium“.

³⁾ Mihaly, l. c., p. 419 și 420; 1458 și 1459: Nobilii români Grigore Goryo și Ioan de Ieud din Maramureș sunt reintroduși „in dominium quorundam septam seniorum iobbagonalium ac duorum curiarum nobilitarum“. Mai amintim și pe Sandruț Valahul care posedă moșia Feldul de Sus, Petru fiul lui Stan Va-lahul moșia Crimea, Ladislav fiul lui Sandu Valah din Bezere mai multe moșii în Banat (Hurm., *Doc.* I, 2, p. 596 (1435); p. 693 (1443) și 732 (1447). Asupra românității lui Bezere vezi *Idem*, p. 652 (1439): „Ladislai filii Lado Valacho de Bezere“. Foarte multe documente dovedesc prin numele persoanelor originea lor română. Câteva au fost aduse ca text, altele ar fi acelea dela Hurm., *Doc.*, I, 2, p. 517 (1422), 519 (1422), 520 (1424), 528 (1420), 537 (1433), 561 (1430), 562 (1430), 565 (1431), 582 (1434), 591 (1435). Dar câte nume românești au devenit necunoscute sub schimonosita ortografie și transcriere maghiară!

⁴⁾ Consultă. Pesty, *Szörény Bácság es Szörény Varmegye Története*, 1878, p. 117, 1494: „Dominus Sigismundus consideratis fidelitatibus et serviciis per eosdem Valachos in exercitibus expeditionibus contra Turchos, eosdem universos Valachos ab omni solutione tributaria de personis rebusque et bonis ip-sorum exomisse dinoscantur“. Cf. Maniu, *Disertatiune* p. 541, 1457: „Nobiles Valahi inter nobilium regni nostri item Knezios ex omni solutione tributari eximere“. Asupra dreptului săbii vezi un doc. din 1373. Hurm., *Doc.*, I, 2, p. 210.

Les Banats et

est à l'ouest

et dans l'est

și a pământului de moștenire, practicarea religiei catolice. Acei dintre nobili cari nu voiau să se supună acestei condiții erau despoiați de proprietățile lor. Mulți din ei se lepădaseră încă de mai înainte de moștile lor, pentru a căută dincolo de munți pacea sufltească ¹⁾

Voevozii. — Să intrăm acuma în cercetarea organizării poliției particulare a poporului român de peste munți.

Din timpurile cele mai vechi până adânc în veacul de mijloc întâlnim la Români două feluri de căpitenii cari alcătuesc o scară ierarhică: *Voevozii* și *Knejii*.

Deși capii statelor celor mici supuse de Unguri în regiunile de peste munți nu sunt indicate în documente sub titlul de Voevozi, ei purtau fără îndoială acest nume în înălăuntrul statelor lor. De oarece vedem că Ungurii ei însușii, după așezarea lor în Panonia, apar în Constantin Porfirogenitul ca întoemiți sub Voevozi, așezământ și nume pe care nu-l puteau avea de a casă dela ei, ei eră de sigur împrumutat dela Români și dela Slavii cei întâlniți în regiunea în care ei se opriră din veșnicele lor rătăcirii. Așezământul Voevodului la Români, după cum se vede chiar de pe acest termen de obârșie bulgărească și care însămnă cap militar ²⁾, trebuie să dateze din vremile întâiului stat bulgăresc, când s'au întemeiat sub autoritatea acestuia, cele dintâi înjghebări politice la Români din Carpați. Astfel de Voevozi întâlnim în toate părțile locuite de Români, încât acest așezământ, de și de obârșie bulgăresc, se vede a fi fost în întrebuintare mai ales la dânșii. Așa întâlnim Voevozi în următoarele ținuturi din țările române, cari Voevozi, de și sunt euleși din timpuri deosebite, trebuie să fi existat în localitatea unde ei sunt arătați și înaintea vremei

¹⁾ Pesty, l. c. p. 128, 1500: „totalis porciones possessionarias nobilium condam Nicolai et Michaelis, Kirkawyca de Parucha, in districtu Mihald... Quod contempta religione secta schismatice Valahorum et Rascianorum adhesisse dicuntur... ad nos consequentes collationem nostram regiam secundum antiquam legem et consuetudinem decolati esse prohibetur“. Citatie împrumutată din Pic.. *Abstammung der Rumänen* Decretul lui Sigismund din 1428 care ca nobilii și knejii din comitatele Severinului și a Hinedoarei să nu mai țină popi schismatici pe moștile lor și să poteze pe copiii lor în religia catolică. Citat din P. Hunfalvy *Olahok Története de Bogdan, Knejii români*, în *An. Acad. Rom.* II. T. IV. XXIV. 1903. p. 19, nota 6. Paul Hunfalvy, *Neuere Erscheinungen der rumänischen Geschichtsschreibung* 1886, p. 173, recunoaște că „historisch gewiss ist es als dass viele rumänische Familien in den ungarischen Adelsstand erhoben wurden. Ceeace el tĂgădueste este existența unei nobilimi de baștină la Români. Intrebăm numai ce înțeles pot avea *maiores terrae* din doc. dela 1247. Și acești nobili fuseseră dĂruiți cu nobleța de regii maghiari?

²⁾ Lucius, *De Regno dalmatino* I, p. 251; „Voyvoda vero exercitus ductorem significat — ut apud Italos capitaneus“. Dlugosz, *Hist. polonica*, I, p. 58: „Woiwodas id est exercitum ductores“. *Glasnic*, Statuta Valahorum de re militari, art. 2: „Vojvodae sunt viri militares“ (citatie luat din N. Densușanu, *Rev. lui Horia*, p. 40, nota 1); *Registrum de Varad*, 1201—1235 in Endlicher, *Monumentu arpadiana*, p. 716, art. 304: „Cum voevoda comes de Doboka perviderat exercitum suum“.

Voevozi au fost chetivi năgărăni mai jos
 și alții în V. și în S. Româniilor în feodale
 și VII. IV.

H-1 Paul Hunfalvy

de când datează a lor pomenire. În afară de voevozii din Muntenia de care ne vom ocupa mai târziu, întâlnim pe Ioan și pe Vlad Voievozi în Banat, pe Milutin Voevod în Mehadia, pe Boia și Stoica Voevod în Caransebeș toate aceste ținuturi locuite de Români; pe Stoica trădând și prin numele său obârșia lui română; apoi pe Bolia și pe Ștefan Voievozi în Zarand, pe Iacob în Abrud, pe Neagul, Ioan, Petru, Nicolai și Candea Voievozi în Beiuș, pe Stanislau și Bale, Drag și Ioan Voievozi în Satu-Mare, pe Vlad și Neculac Voievozi la Români din părțile Clujului, Dobocei și a Solnocului, pe Ștefan, Ioan, Bogdan, Bale, Drag și Iulga voievozi în Maramureș; pe Ioan și Ștefan Voievozi din Dolha în aceeași regiune, și alt Ioan din satul Vaida tot în Maramureș, pe Gheorghe V. din Bireg, pe Bolia V. din Cresta, pe Gheorghe, Neculai și Grigore Voievozi din Lugos, pe Negulici din Hodoș; pe Neculai V. din Gârbăcelul românesc, pe Radu Negru V. în Făgăraș, pe Neculai V. din Remeteo, pe Stanislau V. din Siplac, pe Aprud V. din Tăpuș, pe Ladislau V. din Bivini¹⁾ și pe Neculai V. din Auginas (?) pe Radu V. din Cuiesti. Cu enumerarea acestora însă să nu se creadă că s'a istovit numărul voevozilor români ce sunt pomeniți în documente²⁾.

În afară de marele Voevod al Transilvaniei, Voevozii români chiar sunt numiți adeseori cu titluri foarte pompoase, precum acela de comiți și palatini și cu epitetele de magnifici, bărbați nobili, voinici, iubiți ai regelui și altele; unii din ei sunt comandanți ai unor corpuri de armată, alții judecători la curtea regească³⁾. Mai însemnată este poziția Voevozilor români când ei se află arătați drept *comiți ai Secuilor*, adică având autoritate nu asupra propriului lor popor, ci asupra unei părți din nația stăpânitoare.

¹⁾ Satul Bevini este amintit în Transilvania pe la 1332. Vezi N. Densușanu, *Rev. lui Horia*, p. 44.

²⁾ Culeși din N. Densușanu, *Revoluția lui Horia*, 1884, p. 40 și urm. Adaogă dor. 1319 *Revista lui Gr. Tocilescu*, V, p. 166; Theiner, *Mon. Hung. historica*, I, p. 691, 1345; Hurm., *Doc.*, I, p. 304, 1263, (publicat a doua oară sub data 1363. *Ibid.*, I, 2, p. 75); I, p. 598 (1324), I, 2, p. 166 (1370), I, 2, p. 761 și 764. Adaogă și Bogdan *Originele Voevodatului la Români în An. Acad. rom.*, II, tom. XXIV, 1902, p. 199 și urm.

³⁾ Fejer, VIII, 1, p. 147, 1303: „Nobili viro et honesto Nicolao vaivodae filio magnifici Mauriții, comites de Ugoeca et Marmarusio“. *Idem*, IX, 3, p. 469, 1365: „Ludovicus etrenuo viro Bale filio Saas Moldavo vaivodae maramurusiensi“. *Idem*, X, 1, p. 581, 1390: „fidelis noster Dragh comes de Marmarus et Valk vayvodaе similiter comites dieti comitatus“. *Idem*, X, 2, p. 63, 1392. „Magnificis Balk et Dragh waiwodis comitibus Marmarus et Ugocha“. Hurm., *Doc.*, I, 2, p. 72, 1363: „dilectum Olachum comitem filium Mușat de Almas in districtu Deva“. *Ibidem*, p. 166, 1370: „Radul vayvoda comes de Kuesd“. *Ibidem*, p. 231, 1376: „Comes Jacobus Dragul de Scepus, iudex curiae serenissimi et magnifici domini Ludovici regis Hung.“. *Ibid.*, p. 333, 1390: „cum ipsis Vlachis et Stephanus voevoda eorum in regis exercitu“. *Ibid.*, p. 313, 1388: „fideles aule nostre juveni magister Iohanni Olcho“ (nu e vorba de Ioan Corvin care nu putea fi tânăr în 1388 ci de alt Iohannes Olahus). Acest Ioan Romanul este arătat de alt document din același an ca „magister Agazonum“ (corp de armată regească), I, 2, p. 312 (comp. p. 299).

Aşa Voevozii români Balk și Drag sunt pomeniți în această înșuire ¹⁾).

Atribuțiile voevozilor erau după cum reieșă chiar din cele spuse până aici mai cu seamă militare: ei conduceau trupele rădicate în teritoriile lor, și altele chiar, la caz de trebuință. Despre puterea lor și poziția lor până la un punct neatârnată, ne dau dovadă deseale lor răscoale contra autorității supreme a Ungariei și anume nu numai acele ale voevozilor celor mari, precum eră Voevodul Transilvaniei ²⁾, dar și cei mai mici, capii ținuturilor românești. Așă face voevodul Lituoni din Muntenia ³⁾, iar din țările Carpaților putem cită mai multe cazuri: În 1404 se revoltă Voevodul Balk contra regelui Sigismund. Acest Voevod împreună cu mai mulți nobili români din Maramureș pustiiră țara și ocupară mai multe cetăți ⁴⁾. Exemple mai mari sunt revoltele lui Radu Negru din Făgăraș și a lui Bogdan din Maramureș care părăsesc Transilvania și merg să întemeieze Muntenia și Moldova. Vom vedea mai jos cum aceste răscoale sunt imitate de Kneji, subalternii Voevozilor.

Regii unguri pentru a și asigura supunerea acestor fețe turburătoare, se întreceau a mulțami pe cei credincioși, cu întinse dăruiiri de pământ, întocmai precum făceau și regii Apusului cu seniorii feudali din statele lor. În afară de cazurile aduse mai sus la expunerea situației nobilimei române, mai adăogim încă un caz însemnat: mulțamitele hărăzite lui Balk fiul lui Sas pentru slujbele făcute de el în Moldova, în combaterea trădătorului Bogdan și anume întinsele proprietăți date lui în Maramureș ⁵⁾.

Voevozii erau autorități naționale ale Românilor, și când se întâmplă ea ei să fie înlocuiți cu dregători regești protestau și se arătau nemulțamiți. Așă se întâmplă lucrul în poporația din Barsg în Maramureș. Impunându-li-se un comite regeș de loel Voevodului, în contra libertăților lor, regele ascultă de tânguirile lor și le dă voe să și aleagă Voevodul ⁶⁾.

¹⁾ *Ibidem.* I, r, p. 299, 1387: „magnificorum virorum Balk et Drag wayvoda inter ceteros honores comites Siculorum“. *Ibidem.* p. 314, 1388: „Balk et Drag wayvoda comites Siculorum“.

²⁾ Mai sus.

³⁾ Mai jos.

⁴⁾ Mihaly, *Diplome*, p. 127. Intr'un rând un nobil român nearătat nici ca Knez, nici ca Voevod se opune la executarea unei sentințe. *Ibidem.* p. 77, 1384: altul p. 229, 1444.

⁵⁾ *Ist. Românilor, Descălecarca Moldovei.* Nu putem împărtăși părerea d-lui I. Bogdan (l. c. mai sus) p. 192 ea: „Voevozii români ar fi jucat un rol cu totul neînsemnat în viața statului maghiar“. Înalta lor situație, atribuțiile lor în conducerea afacerilor și răscoalele lor dovedesc contrarul.

⁶⁾ Mihaly, l. c., p. 55, 1364: „Quod communitas Wolacorum nostrorum de Beregh nobis supplicarunt quia ipsi par officiales comites de Beregh quos loco wayvoda contra libertatem eorum ut consuetus, diversas iniurias paciuntur, ideo wayvodam Wolacorum qui pro ipsi honestus et utilis videretur, de communi voluntate eis presicere admitteremus, annuimus oisdem Wolacys nostris ut wayvodam quem communitas ipsorum habere voluerit liberam eligendi habeant facultatem“.

Voevozii aveau și căderi judecătorești. Așa vedem pe regele Andreiu al II-lea sustrăgând în 1221 coloniile săsești de sub jurisdicția Voevodului. Nobilii și Knejii erau de asemenea scoși de sub autoritatea lor și puși sub acea a comiților, dela cari aveau dreptul a apela la rege, cum arată un doc. din 1441. Alt document din 1370 concede Românilor ca în procesele pentru moșii să-i judece comitele lor, sau în cele mai mici Voevodul ¹⁾. Voevozii apoi mai adunau toate dările și învoiau pe locuitori a îndeplini celelalte îndatoriri ale lor față de rege și de comite ²⁾. Aceștia singuri apoi pe lângă marele Voevod al Transilvaniei, ca locoțiitori regești puteau ține și congregațiile generale când nu le președea însăși monarcul.

În unele documente, am văzut apărând alături cu Voevozii și altă autoritate *Knejii*, ba avem un caz, cel mai vechiu, în care aceeași față este arătată în acelaș timp ca Knez și ca Voevod ³⁾: altă dată găsim un Knezat dat unui Voevod. Reiesă din această împrejurare o asemănare între așezământul Voevodului și acel al Knezului. Atâta numai că acest din urmă este desigur inferior Voevodului. S'ar părea că Knezul care își întindea autoritatea asupra mai multor sate luă numele de Voevod; alteori însă întâlnim câte doi Voevozi pentru acelaș sat, caz în cari acești Voevozi nu sunt decât niște Kneji purtând un titlu superior poziției lor ⁴⁾.

Knejii. — Să trecem acuma în vedere și pe acest așezământ al *Knejilor*.

Knezatul cu tot numele lui bulgăresc eră un așezământ românesc ca și Voevodatul; de aceea se și întâlnește el mai mult la Români. În un doc. din 1451 găsim pe Huniade dăruind moșiile rutene Kușnița și Kerezke nobililor Ambrosiu și Mihaıl de Dolha după chipul *Knezatelor românești* ⁵⁾. Knezul nu eră decât vechiul jude român, singura autoritate rămasă în organizația poporului român după prăbușirea stărei lui politice și noianul năvălirei

¹⁾ Teutsch et Firnhaber. p. 9, 1211; Maniu, *Disertatie*, p. 541, 1441; Mihaly, p. 63, 1370.

²⁾ Mihaly, l. c., p. 55: „qui (voevoda) omnes causas inter ipsos (Doc. din 1370 răstrânge, competența spunând „in alys causis minoribus“ afară de causae possessionum) exortas iudicare, omnes proventus nostros et universa iura ex parte dictorum Woiacorum idem woywoda administrare debet“.

³⁾ Documentul din 1247 (*Ist. Rom.*, I. p. 415): *excepta terra Kenczatus Lythuon voevodae*. Un doc. din 1383 cit. de Bogdan (l. c.)

⁴⁾ Documentele lui Bogdan (l. c.), p. 198 și 199.

⁵⁾ Mihaly, *Diplome*, p. 362: „possessiones ruthenicales Kussicza et Kerezke vocatas more et ad instar *Kencziorum valachicorum* damus“. Despre cei 3 Kneji bulgari din ostirea lui Ahtum ducele bulgar din Banat vezi *Ist. Românilor*, p. 469. D. Bogdan în scrierea citată, p. 204, spune asupra originii voevozilor: „Ca și Knezatul, voevodatul este una din aceste vechi instituții slave cari împrumutate de timpuriu de Români, au primit la ei o desvoltare cu totul particulară, națională, rezultată din împrejurări osebite ale vieții lor politice“. (D-se constată că acest așezământ al voevodului, de și de origină slavă, nu se întâlnește la nici un popor slav). *Ibidem*.

barbare, după cum Voevodul nu eră decât vechiul duce. De aceea și termenul de jude se menține, ba înlocuește mai târziu din nou pe acel al Knezului ¹⁾.

Knejii sunt inferiori nu numai Voevozilor, dar și simplilor nobili, de cari ei sunt pururea deosebiți în documente. Puteau însă, ca și orice om de rând, să fie înălțați la rangul de nobili ceea ce se făcea prin dăruirea proprietăței unei moșii, când atunci erau numiți *nobiles Kenezii*²⁾. În starea lor ordinară erau niște pristăvi ai satelor și în deosebire de nobili plăteau tributul alăturea cu țărani. Și Knejii erau însă uneori scutiți de oarecari dări prin o favoare specială, bunăoară de *quingagesima*³⁾.

Knejii erau îndatorați la slujba militară mai ales pentru apărarea granițelor și nobleța eră dată acelora dintre ei cari se deosebeau în izbânzi vitejești. Sunt mai multe urme păstrate prin documente despre valoarea războinică a Knejilor români cari erau și ei tot atât de aprigi luptători contra străinilor, pe cât și de neascultători față cu autoritățile sub cari stăteau, semănând în ambele privinți cu superiorii lor, Voevozii. Așa un document din 1250 conferă dreptul de nobilitate unor Kneji din Sirmium, Români după nume, Crețu, Cupirsa și Raecu, pentru ajutorul dat lui Bela al IV-lea în apărarea lui de puhoiul tătărese. Un alt document din 1326 arată pe Carol Robert dăruind Knezului Stanislau fiul lui Stan moșia Strământura (Zurduky) pentru slujbele făcute regelui. Un al 3-lea document din 1358 dăruiește lui Socol Knezul două moșii pentru vitejia lui în luptă. Un al 4-lea laudă pe Knezul Petru pentru bărbăția lui în luptele purtate pentru eliberarea reginei Maria. Un al 5-lea dat de Sigismund mulțamește

¹⁾ Bogdan, (l. c.), p. 199.

²⁾ Fejer, IX, 3, p. 553, 1366: „Si vero communis Olachus aliquem nobilem hominem in publico maleficii inculpans non possit totaliter suam probare actionem, tunc probationem ipsam facit prout potest, videlicet per *nobiles* aut per *Kenezios*, aut per *communes homines* seu *Olachos*“. Maniu, l. c. „universorum *nobilium* et *Keneziorum* nec non alium *Valachorum*“. Fejer, XI, p. 504, 1435: „nos una cum juratis et universitate *nobilium* ac *Keneziorum* ipsius districtus *Hazak*“. Kemeny, p. 300, 1363: „coram nobis et regni *nobilibus* de comitatu *Hunyad* ac universis *Kenezis* et *senioribus Olachalibus* districtus *Hatzag*“, etc. *Nobiles Kenezii*: vezi bunăoară Hurm., *Doc.* I, 2, p. 331, 1390: „*Petrus filius Dees, nobilis Kenezis de Temeshel*“. Comp. *Mihaly, Diplome*, p. 7, nota 1. Inferioritatea Knejilor față cu Voevozii se vede bunăoară din faptul că atunci când voevodul Iuga din Maramureș este însărcinat a introduce în moșiile sale de care fusese depozdat de Bogdan răsvrățitorul, întemeietorul statului moldovean, pe Gyula fiul lui Dragoș, Iuga convocase pe toți Knejii Maramureșului să fie față la restituire. *Doc.* din 1349. *Ist. Românilor, Descelcarca Moldovei*.

³⁾ Kemeny, l. c. p. 304, 1387: „In festo beati *Georgii quingagesimum* castellanis praescripti castris *Mihald* per tunc constitutam solvere teneantur. prout de aliis liberis villis ipsorum *kenezialibus* solvere sunt consueti“. *Idem*, p. 310, 1482: „*Fidelibus nostris dicatoribus et exactoribus quarumlibet taxarum, censuum et contributionum expositum est nostrae majestati in personis universorum Keneziorum nostrorum in pertinentiis castris Hunyad commorantium gravi eum querela... qualiter ipsi antiqua libertatis eorum praerogativa requirente, a solutione quarumlibet taxarum exempti fuerint*“.

 In spartim în al 26 din 1481 întarost lui
 Todor Knezul Neamului p. m. m. m. m. m.
 Tureck " pentru credincioșii lui și
 și arume pentru ei și vreme
 și Ioan Corvin Jurem și Jurek și Jurek
 Campul Mierlei și Cășu și Jurek în
 lupta Knezul Todor Knezu: catul lui, și
 Jurek și Jurek " " " "

✓ Hurm., Doc., I, 2, p. 270.

Knezului Dionisie fiul lui Cerea pentru strălucitele lui merite în expediția din Bosnia. Un al 6-lea din 1420 al aceluiaș rege recunoaște marile slujbe ale Knezului Bogdan fiul lui Neculai, fiul lui Măgoiu, în lupta dela Severin contra Turcilor ¹⁾. Am văzut mai sus rolul cel însemnat jucat de Kneji în apărarea vadurilor Dunărei și la paza hotarului din spre Moldova ²⁾.

Cât despre spiritul răsvrățitor al Knejilor, este iarăși adevărit de mai multe documente. Unul din 1358 arată pe Knezul Basarab din Carașul mare și pe alt Knez tot Basarab din Carașul mic atâcând și dând foc casei Knezului Socol (Zokul) care pierdă în acel bojar actul de dăruire al regelui pentru moșia Valea Tecașului Sekaspataka). Un Knez Ladislau Lahăcescu din districtul Mehaliei fuge în 1376, de pe moșia Balașnița, în Valahia, la dușmanul regelui maghiar, Vladislav Basarab, pentru care regele îi confiscă înzematul și îl dă lui Raicu. Alți trei Kneji valahi: Costea, Stanul și popa Voleul, nemulțumiți cu domnia ungurească, fug în Moldova, după ce pustiesc Knezatele lor, pentru care sunt osândiți a pierde aceste Knezate, pe care voevodul Transilvaniei le trece lui Mihail Basarab în 1435 ³⁾. O altă încercare de răscoală este făcută de niște Kneji din ținuturile valahe ale castrului Deva ⁴⁾. O răsvrătire mai însemnată este cea din 1408 a Knejilor (sau Voevozilor, titlu lor nu este dat) Ladislau, Mihail și Dan care rădică contra lui Sigismund pe locuitorii din regiunea Timișului, luând castelul Vylak ca bază de împotrăvire, și care răscoală este liniștită de rege numai eu greutate ⁵⁾. Așa erau de obișnuite aceste răscoale, încât imputarea lor se făcea uneori pentru a calomniă și a nenoroci pe Knejii nevinovați ⁶⁾.

Cauza acestor necontente răsvrătiri ne-o dă documentul raportat de Kemeny: anume greutatea slujbelor militare. Mijlocul Knejilor de a scăpa de greutățile Knezatului erau, în afară de răsvrătirea și fuga, încă și uzurparea titlului de nobil. Un document ne spune că mai mulți Kneji valahi copărtași ai

¹⁾ Hurm., Doc., I, p. 291, 1260: „Krecz, Kupissa et Raak“; Mihaly, *Diplome*, p. 6, 1326; Hurm., Doc., I, 2, p. 53, 1358. Pentru celelalte vezi textele până la 1420 citate de N. Densusanu, *Revoluția lui Horia*, p. 48, nota 1. Pentru cel din 1420; Hurm., Doc., I, 2, p. 511, 1420.
²⁾ *Ist. Rom.*, p. 496 și 498. Adaogă doc. din 1447 darul făcut Knezului Dan din Caraș; 1453, Knejilor Dan, Surca și Gortosan din Săcele; 1405 lui Dinicu Cuceanu Mihăliuți. (Hurm., Doc., I, 2, 445 și 721). Adaogă I, 2, p. 575, 1426, p. 541, 1427 și p. 683, 1442.
³⁾ Mihaly, *Diplome*, p. 332, 1388: *Col. lui Traian*, 1874, p. 126, 1376. Alt nobil de astă dată Neculai de Bezre român, fuge la Dan Voevod în 1433. (Hurm., Doc. I, 2, p. 583). Fejer XI, p. 504, 1435.
⁴⁾ Kemeny, *Knezen und Knezate*, p. 313: „quod nonnulli populi in districtibus olachalibus dicto castro existentes, malesanis ac frivolis keneziorum eorum suggestionibus et consiliis agitati ac inducti, variis sub coloribus se eum manifesto dicti castris nostri detrimenti a solitis castris servitutibus subducere conentur“.
⁵⁾ Hurm., Doc., I, 2, p. 457—459.
⁶⁾ Așa pâră Knejii Ladislau și Ioan Neacșu. Hurm., Doc., I, 2, p. 166, 1372.

unui
 parte
 sesiu

 înbi
 din
 gara
 de a
 apoi
 după
 din
 plat.
 Așa
 pent
 Cara

 neat
 dec
 loas
 Așa
 asu
 locu
 afar
 mai
 qui
 tulu
 liția

 Un
 țicut
 mânt
 Doc.
 imbu
 oare
 Kenc
 aliis
 Olac
 bite

 care
 Mih
 solte
 pom
 vezi

 novi
 desp

unui Knezat protestează contra uzurpării titlului de nobil din partea unuia din ei, ceea ce scutindu-l de îndatoririle legate de posesiunea Knejatului, aruncă toată sarcina pe spetele celor rămași¹⁾,

Slujba către casteluri era cu atâtă mai grea, cu cât ea era îmbinată cu dări îndestul de împovărătoare, anume de fiecare casă din satul sau satele Knezului câte 3 groși, date ce era de sigur garantată și împlinită în caz de lipsă din averea Knezului. Afară de aceasta, quinquagesima din oi, dijma din porci și albine. Knejii apoi mai datorau o taxă regelui câte o marcă de argint de Knezat, după cum reese lucrul din un proces între Knejii Dragotă și Ioan din Rîul alb și Ianusea Basarab și Costea, Kneji din Riușor, dela plata acestei taxe. Knejii mai erau datori să facă și poliție moșiei. Așa un Knez Toma este osândit în 1342 la gloaba de 3 mărci, pentru că nu adusese față pe furul unui cal la vice-comitele de Caras²⁾.

Care erau drepturile și foloasele Knejilor? Mai întâi ei puneau în lucrare un drept de judecată care de și mai răstrâns încă decât acel al Voevozilor trebuia, să le aducă destul de bune foloase legale și pe de lături, cum era obiceiul în acele timpuri³⁾. Așa concesia Knezatului către familia Mutnuk (Iuga și Bogdan) asupra unui sat nou așezat, conținea dreptul de judecată asupra locuitorilor, exceptându-se furtul, prădăciunile și dările de foc. În afară de acest drept de la care trăgea foloase prin $\frac{1}{3}$ din amenzii mai erau scutiți de oarecari dări, precum de însemnata contribuție quinquagesimă Aveau și oarecare privilegii în privința pășunatului: dar dacă aveau și zile de clacă ale țărănilor, cum era în Galizia, nu se poate ști⁴⁾. *Maximam in unum omni servitute in unum dedita. 146*

Knezatul mai dădea și oarecari folosinți asupra pământului ma

*Knejii erau de obicei scutiți de contribuția, ca
justin unul grup din ei, precum în
oan' aci în timpul Vindeanilor. Alții
Knejii vinși în război erau scutiți de dări. Justini
nu erau scutiți în caz de război de contribuția
o javoan.*

** Scutiti 1482 Hurm., Doc., II, 2, p. 277*

¹⁾ Doc. citat de Hunfalvy, *Die Rumänen und ihre Ansprüche*, p. 11. Un al doilea exemplu de uzurpare a nobilimei din partea unui Knez este conținut în un doc. din 1408 citat după Martinus Schwantner de Radu Rosetti, Pământul, Sătenii și Săpânii, 1907, p. 26, nota 2. Un alt doc. din 1377, Hurm. *Doc.*, I, 2, p. 241, dă mai multe amănunțimi asupra încercărilor Knejilor de a îmbunătăți starea, ceea ce nu se putea face decât pe calea stră-de-legilor, d oarece acea legală le era dăunătoare. Doc. spune: „Kenezii terras, prata et silva Keneziatu ipsorum, titulo ex concessione episcopi temporaliter tentas et possess aliis pro lubito vendere et in filios heredesque suos transpendere, ceteros subditos Olachos novis, inauditis exactionibus vexare ac damnificare, se ipsos ab onere debite terrarum stralis subjectionis fraudulenter sub variis coloribus subducere conentur“.

²⁾ Hurm., *Doc.*, I, 2, p. 300, 1387: „de qualibet sessione (proprietăți, care) singulos tres grossos et quinquagesimas castellanis praescripti castri Mihald solvero teneantur prout de alyis liberis villis (sate) ipsorum Kenezialibus solvero sunt consueti“. Așa era bună oară obligat Keneziatul lui Dobrea Valachul pomenit în 1394. *Ibid.*, I, 2, p. 354. În ce constau prestațiile și munca p. castele, vezi mai sus.

³⁾ *Ibid.*, I, 2, p. 397, 1395. *Ibid.*, I, 2, p. 276—277, 1382.

⁴⁾ Hurm., *Doc.*, I, 2, p. 246, 1377: „Knejii... ceteros subditos Vlachos novis inauditis exactionibus vexare ac damnificare“.

⁵⁾ *Ibid.*, I, 2, p. 28. Asupra foloaselor celorlalte ale Knejilor vezi Bogdan despre Knejii români în *An. Acad. Rom.* II, Tom. XXIV, 1903, p. 18 (6).

** Un document din 1545 vorbeste de „sua Knezim alijum primum
jurum deprehensum“ Videm II, h. p. 274.*

Scutiti Hurm., Doc., II, 2, p. 17

ales de pășuni și din păduri; nu conferă însă prin el însuși, nici da dreptul de proprietate asupra satului concedat unui Knez. Lucrul reesă cu învedere din un document din 1419 care conține expunerea unui proces între Români Sandu și Petru care arată că strămoșii lor: Sărăcin, Neculai și Luca fiii lui Crăciun, căpătaseră dela regele Ludovic în 1350 două sate românești: Lipcea și Hernicea cu dreptul de Knezat; dar că după aceea adăosese către acel drept și acel de proprietate, pretinzând la judecata ce se face în Vissegrad, să li se recunoască asupra acelor sate *nu numai dreptul de Knezat ci și acel de proprietate*¹⁾. Alt document din 1387 întărește această despărțire a Knezatului de proprietate, de oarece prin el Sigismund regele Ungariei dăruiește lui Ștefan de Mutnuk Vlahul, pentru credincioasele lui slujbe, proprietatea moșiei Almafa pe care până atunci o deținuse ca Knezat, lămurind în actul lui de dăruire că i dă dreptul a se folosi de pământurile cultivate și necultivate, de munți și de șesuri, de păduri și de câmpii, de pășuni și de poieni și așa mai departe, adevă de deplinătatea proprietății acelei moșii. Regele Sigismund întărește pe Bogdan Olahul de Mutnuk în proprietatea a două moșii Muciova și Dobrogostea din districtul Castrului Sebeș, pe care moșii până atunci Bogdan le deținuse cu titlul de Knez, dându-i anume toate drepturile de proprietate, locurile cultivate și necultivate, apele, cursul apelor, munții, pășunile, etc. Tot așa și Ioan Corvin de Huniade când dăruiește nobilului Dan, fiul lui Iaroslav din Cinciș (Khonaka) și fraților lui: Voicu, Petru, Ciorbea și Ioan, această moșie pe care până atunci o deținuse sub numele de Knez³⁾.

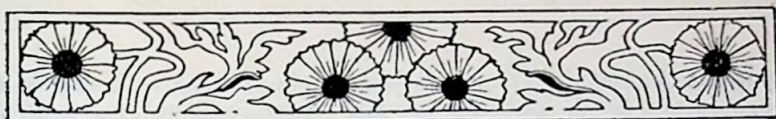
A. D. Xcaopo!

(Stărușitul în Număruș șiitor).

¹⁾ Mihaly, *Diplome*, p. 186: „tamen qui non solum Knezatum sed verum ipsum dominium praedictorum possessionum in perpetuum contulit“. Cf. doc. din 1350. *Ibidem*, p. 30. Pentru drepturile de folosințe ale Kneșilor vezi mai sus p. . .

²⁾ Hurm., doc. I, 2, p. 300, 137: Quod nos pro fidelibus serviciis Bogdan Olahi filii Stephani de Mothnuk quandam possessionem nostram sub ipsius Knezatu et officiolatu hactenus habitam, Almafa vocatam, pleno iure dedimus cum universis suis utilitatibus, terris cultis et incultis, pratis silvis, etc.“

³⁾ Hurm., Doc., I, 2, p. 356, 1394 și p. 727, 1446.

STAREA ROMÂNILOR

IN

CELE DINTĂIU VEACURI ALE STĂPÂNIREI UNGUREȘTI

(Urmare)

Să nu ne înșelăm prin destul de numeroasele documente care spunând că dau Knezatul, dau într'adevăr moșii în deplină proprietate. Așa un document din 1453 specifică între drepturile unui Knezat „locurile arabile cultivate și necultivate, ogoarele, câmpiile, apele, fluviile, pădurile, văile, viile, cursul apelor și toate foloasele ce se țin de Knezat”¹⁾. Aceste foloase sunt însă acele ale proprietății moșiei care sunt totdeauna cuprinse în o astfel de formulă, pe când drepturile Knezatului propriu zis sunt totdeauna mai restrânse: „cu toate foloasele, drepturile și pertinențele ce se țin de dânsul”²⁾. Este învederat că termenul de Knezat este luat în formula întâi ca nepropriu, de oarece, cum am văzut, această însușire a unui indivit îi dădea dreptul la jurisdicția imbinată pe atunci cu oarecare foloase materiale, însă nu la proprietatea moșiei.

Dăruirea moșiei însăși, unui Knez, asupra căreia el avea până atunci numai dreptul de knezat, îl rădică la rangul de nobil. El încetă de a mai fi Knez cu toate că păstră titlul acesta și de acolo înainte. Jurisdicția pe care el o avuse asupra locuitorilor satului

¹⁾ Mihaly, *Diplome*, p. 369. Comp. p. 240 și 245.

²⁾ Compară formula dăruirii moșiei Mutzen și a nobilității, lui Ioan Iuga din Vizau (Mihaly, *Diplome*, p. 482, 1468: „Iohanni Iuga de Vizo nobilitatem in possessionem Mutzen habitam cum cunctis ejusdem utilitatibus videlicet: terris arabilibus cultis et incultis, agris, pascuis, sylvis, nemoribus, vallibus, aquis et omnibus aliis”) — cu acea a Knezatului ordinar dat lui Roman și Ladislau fiii lui Sturza Hurm., *Doc. I.*, 2, p. 167, 1370: „Quod Roman et Ladislaus filii Sturza fideles Olachid nostri poss. Muthinuk sub nomine Knezatus dudum locatam cum omnibus villarum utilitatibus, juribus, fructualitatibus et pertinentiis universis donavimus. Cf. formula identică la darea Knezatului lui Stan dictus Fejer Olachus. *Ibidem*, I, 2, p. 68. Când se da proprietatea moșiei unui Knez innobilat se pune formula cea referitoare la foloasele moșiei. (Vezi mai sus).—Documentul din 1468 arată, dacă nu ne înșelăm, pe cel dintâi Sturza din care se trage familia de mai târziu din Moldova.

în puterea knezatatului, o puneà acuma în lucrare în însușirea lui de proprietar nobil, rânduind pe alți Kneji în locul lui pentru a se îndeletnici cu trebile mărunte ale ocârmuirii satului. Knejii români ridicați la starea de nobili dispăreau deci din rândurile clasei lor pentru a îngroșa pe acea a nobililor și a se stânga împreună cu dânsa în sânul nației euceritoare.

Knejii erau deci la început pristavii satelor libere — villae liberae — locuite cum vom vedea de iobagionii castrelor, îndatorati la slujba militară și, pe lângă castele, la întreținerea acestora. Knejii însă căzuseră împreună cu satele lor în stăpânirea nobililor, devenind niște subalterni ai acestora. Ei mențineau ordinea, strângeau dările, ridicau oștirile și făceau micile judecăți dintre oamenii satului¹⁾. De această îndatorire a Knejiilor erau legate oarecare foloase, dar care erau departe de a avea greutatea și întinderea acelor alipite de nobleță, cauză pentru care găsim pe Kneji încercând fără încetare a se lepăda de Knezat și ași apropria titlul nobiliar.

Din cercetarea făcută până aci rezultă că erau două feluri de Kneji: cei ordinari și cei înnobilați, cari, cum am văzut, rămăsese ră Kneji mai mult cu numele. Această deosebire eră făcută între ei și de dreptul de procedură care stabilea că Knezul nobil să aibă, în jurământul lui, valoarea unui nobil, iar cel ordinar numai aceea a unui sfert de nobil, pe când oamenii de rând — documentul explică, adică Românii — nu erau primiți decât pentru $\frac{1}{2}$ de parte, adică $\frac{1}{8}$ de nobil în procesele cu cojurători²⁾.

Concesia knezatatului eră sau timpurară sau ereditară. Se vede că ea eră mărginită la viața Knezului pe moșiile particulare sau ale episcopilor, și că eră din potrivă ereditară pe domeniile regești.

Un document citat mai sus care conține plângerile unui episcop contra uzurpărilor Knejiilor, arată între aceste uzurpări și încercările Knejiilor de a transmite foloasele teritoriale alipite de knezat copiilor și moștenitorilor; regele însă adaogă că se obișnuște asemenea transmite pe moștenire a knezatatului, numai în posesiile regești³⁾. Și se înțelege de unde provine această favorizare specială încuviințată Knejiilor regești. Eră o compensare pentru

¹⁾ Ce erau Knejii pe moșiile nobililor, se vede bunăoară din documentul regelui Vladislav prin care dăruște lui Ioan Corvin de Huniade moșia Boșâr din Banat cu toate satele ei ținute de Kneji. Hurmuzachi *Doc.*, I, 2, p. 666, 11, 40: „cum eunctis eiusdem villis tenutis Knezatibus“.

²⁾ Hurm., *Doc.*, I, 2, p. 120. 1366: unusquisque Kenezus per nostras litteras regales in suo Kenezatu roboratus pro una vero nobili acceptatur; communis autem Kenezus pro villici fidei unius ertonis computetur et communes homines seu Olahi recipiantur pro hominibus fidei medii factores (adică $\frac{1}{8}$ de nobil) in approbatum preanotati⁴⁾.

³⁾ Document din Hurmuzachi, citat mai sus: „Alios (Kenezos) in aliis districtibus olachalibus tanquam pertinencia castrorum nostrorum regalium in prehabitis eorum Knezatibus relinquere et in filios filiarum confirmare consuevimus“.

greutățile mai mari alipite de aceste Knezate, prin îndatorirea slujbe or și dărilor la castele; apoi eră totodată pentru rege un mijloc de asigurare al perpetuității acestor slujbe¹⁾.

Knejii erau adeseori însărcinați cu împoporarea unor locuri pustii. Așa regele Carol Robert dăruiește Knezului Crăciun (nobilităndu-l) moșia Bilka pentru că fiii lui aduseseră oameni pe moșile nelocuite până atunci Lepeca și Hernicea, cari moșii să asculte de acum înainte de ei ca de Kneji și stăpânii lor²⁾. Alt document conține scutirea Knejilor din Hațeg, Stanciul, Barivoi, Dragomir și Vlad, de toate dările și slujbele knezatelor lor pentru că împoporaseră satul Poiana lui Achim (Vaskapuk)³⁾.

Împărțirea Knejilor în cele două clase, ordinari și nobili, espică stângerea acestui așezământ primitiv politic al poporului român. Cei pe cari însușiri sufletești superioare sau alte forme ale întâmplărei, ca norocul sau împrejurări fericite, îi înălțaseră în rândurile nobililor, dispărură împreună cu ei, fie în deștărarea către Muntenia și Moldova, fie în sinul nației ungurești; cei miei însă cari rămaseră în sânul iobagilor pe cari îi ocărmuiseră, împărțășiră vitriga lor soartă, stingându-se prin sărăcirea și decăderea materială, morală și intelectuală a poporului, cum se stinge o candelă săcăuită de untdelemn.

Dreptul obișnuelnic. — Paralel cu această organizare originală a poporului român sub Voievozi și Kneji care se păstrase din vechime ca niște așezăminte folositoare însuși cuceritorilor, aflăm pe Români de peste munți regulați în daraverile lor prin un *drept obișnuelnic valah*.

Știrile mai amănunțite ce le avem asupra acestui vechiu drept, arătate de documente ca drept românesc — *jus valachicum* — sunt cuprinse în documente polone. Prin veacul al XIV-lea regii poloni căutau să atragă colonii române din Transilvania, în Galiția, spre a spori poporația țării. Ei dădeau privilegiile celor cari vor coloniza locurile pustii. În 1378 se face cea dintâi pomenire a dreptului românesc cu prilejul privilegiului dat de Vladislav, principe

¹⁾ Sunt foarte numeroase documentele prin care regii conferă Knezate ereditare: Kemeny, Magasin II, p. 306, 1361 (Hurmuzachi, *Doc.*, I, 2, p. 69): „Kneziatum medietatis eiusdem possessionis *olachalis* Ozon vocatae in Maramorsio, quem Kneziatum prius Stan dictus Fejir Olachus conservare diguosebatur, filius Locoloi eorumque filius et posteritatibus universis, sub eisdem utilitatibus quibus Stan eundem conservare cognoscitur donavimus“. Alte documente vezi în Hurmuzachi, *Doc.*, I, 2, p. 167, 1370 (Knezul Sturza), p. 196, 1372 (Knezul Neacșu); p. 300, 1387 (Knezul Petru fiul lui Deșu): „ut etiam inantes ad ipsum servicium eo magis animuntur“; p. 354, 1394 (Knezul „Dobra Olachus filium Ioan de Lesnek“); p. 428, 1401 (Knejii Kendereș, Barbu și Costea), p. 435, 1404 (Knezul Bogdan de Martinek), p. 461, 1408 (Knezul Gheorghe), etc., etc.

²⁾ Mihaly, *Diplome*, p. 30, 1350: „tanquam Knezios et seniores vestros in medium vestro acceptando tanquam alios Kinoziis predecessores ipsorum obedivisti.

³⁾ Hurmuzachi, *Doc.*, I, 2, p. 464, 1409: Stanczul Barivoi Iofus Tatus de Ostra.

de Opolia în Galiția, lui *Ladmir Moldovanul*, asupra câmpului Godle ca să și facă sat după *dreptul moldovenesc*.

Alt privilegiu, al doilea în dată, este din 1424, dat de Boleslav, cneaz al Cernigonului lui Vlad Dragoerinovici care capătă în dar satul (de astă dată așezare locuită), Cosovo, cu movilele, cu arăturile, cu fânețele, cu luncile, cu pășunile, cu apele și cu izvoarele lor, cu râurile, cu pâraele, cu fântănele, cu heleștaele, cu bălțile, cu mocirlele (pentru înmuiat cânepa), cu toate apele curgătoare și stătătoare, cu pădurile, cu dumbrăvile, cu pădurile negre (dese) cu lemnele tăiate (lemnul uscat), cu stejerișurile, cu meste-cănișurile, cu stupii din arbori (scorburi de copaci) cu prisacele, cu tufișurile, cu săleciile, cu dealurile mari și mici, cu văile și cu loviștele de fiare și de pești — o bogăție de enumerație în adevăr uimitoare și pe care am trecut-o numai de curiozitate, spre a se vedea ce spornici erau la vorbă, chiar unde nu trebuia, cămenii aceluia timp. Locul însă interesant pentru chestia dreptului românesc vine după această fantastică enumerare: „iar acest sat sus numit are să ne dea după *dreptul moldovenesc*, veniturile ce ni se dau dela plăiuri și anume: de fiecare țaran câte doi groși leșești bătuți în Cracovia, pe fiecare an; deasemenea mai sus numitul Vlad are să ne slujească pentru acest sat, când vom avea nevoie cu o lance și cu doi arcași¹⁾).

Documentele posterioare poloneze dau mai multe amărănțimi asupra îndatoririlor Knejilor colonizatori și a drepturilor lor față cu sătenii aduși de ei. Adeseori se pomeneste dreptul valah. Așa Knezul român avea o bucată de pământ, moara și crășma, dreptul de prisacă, acel de a face iazuri și pescui peștele, a reține pentru el a treia parte din gloabele impuse cum și o parte din dările încasate pentru principe. Îndatoririle Knejilor constau în adunarea dărilor regești și slujba militară.

Țăranii aveau, după documentele poloneze câte o întindere de pământ mult mai mică ca aceea a Knejilor, aveau dreptul a ține vite, dând o zeciuală din ele sau din produsele lor, făceau câte-va zile de muncă pe an Knezului; plăteau contribuțiile către rege fiind scutiți de ele numai pentru câțva timp, după înființarea noului sat. În timp de războiu darea se adăoga, și mai erau îndatorăți a face cărături și alte munci manuale în slujba oștirilor. Când se dădea țăranilor mai mult pământ decât li se cuvenea după dreptul valah, atunci se înmulțeau și îndatoririle lor. Locnitorii satelor românești colonizați în Galiția aveau în sfârșit dreptul de a fi judecați după obiceiul românesc, conform sistemului timpului, a respectului dreptului personal, care făcea ca și coloniile germane să fie judecate după dreptul german²⁾).

¹⁾ Ambele documente publicate din nou de I. Bogdan, după original în chip corect în *Îndatoririle militare ale Knejilor și boerilor moldoveni în Analele Academiei române*, II, Tom. XXIX 1907, p. 614—616 (2—4).

²⁾ Vezi amărănțimile în Radu Roșetii, *Pământul Sătenii și Stăpânii*, 1907, p. 56—70 unde sunt citate toate documentele.

Se naște acum întrebarea, dacă toate aceste dispoziții aparțineau dreptului obișnuelnic valah, sau dacă nu cumva mai multe din ele erau concesii și dispoziții speciale, luate nu numai în privința Românilor, ci în deobște în acea a tuturor coloniștilor, și atunci ar fi de nevoie a se alege din aceste dispoziții acele care se țineau de dreptul românesc și acele care erau străine de el¹⁾.

Deosebirea este aproape cu neputință de stabilit, și trebuie să ne mulțumim cu oarecare îndrumări date de documente. Așa judecata țăranilor se făcea de Kneji, ajutați de alți oameni buni și bătrâni, cum spun documentele ungurești mai nouă, și anume gloabele pentru abateri se impuneau după normele dreptului românesc. Tot acest drept hotărea veniturile cuvenite regelui dela coloniști și aici sta autonomia îndestul de marea satelor românești.

Tot după normele dreptului special valah se hotăra și echivalentul în pământ pe care Regele sau Knezul îl puneă la îndemână țăranului. Aceste reguli culese din documentele Poloniei, cu anume arătare că aparțineau dreptului valah, vor fi fost puse în aplicare și în Ungaria, deși nu sunt pomenite în actele din această țară. Alte reguli luate din documentele ungurești însuși sunt bunăoară acea privitoare la taxa de plătit pentru moștenire și eare, după dreptul valah, era de un vițel de trei ani sau un bou curățit²⁾. În procedură eare și fondul dreptului, aplică tot normele valahe, se aduceau dovezile, se alegeau jurații³⁾, se așteptau trei termeni de judecată, când cel chemat nu venea, înainte de a se hotărî pricina, și alte chestiuni de procedură nespecificate mai de aproape⁴⁾. Reclamațiile de iobagi mai ales se judecau după dreptul românesc⁵⁾.

Congregațiile. — Mult mai însemnat este pentru caracterizarea situației politice a poporului român, împărțirea lui la adunările sau dietele—numite în documentele ungurești *congregationes* care puteau fi sau ținutale chemate de comiții ținuturilor, sau obștești ale întregii țări sub președenția Regelui sau a voevodului Transilvaniei. Astfel de state generale sau de convocări ale nobililor sau ale no-

¹⁾ Asupra acestei chestii și a altora multe, vezi lupta cea omerică încoșă între R. Rosetti și G. Panu (cel prea timpuriu răpit științei), în G. Panu, *Cercetări asupra stărei Țăranilor*. 1910. R. Rosetti îi răspunde prin articolul *O agresiune publicat în Viața Pom*. Panu replică critica în volumul său *Lucrare de mistificare sfârșit cu puțin timp înaintea morții lui în 1910*, iar Rosetti răspunde din nou în *Viața Românească*, 1911, No. 6 și 7 „Pentru adevăr și dreptate”.

²⁾ Duliseovits, *l. c.*, II, p. 21, 1493: „si aliquem Keneziorum sive Valachorum mori contigeret, antiqua eorum lege et consuetudine vitulum . . . exigatis”.

³⁾ Pesty, *l. c.*, III, p. 138, 1500: „iure volachiae eorum nobis probare poterunt. *Idem*, p. 145, 1500: „certos probos nobiles vires iuxta ritum volachiae eligant”.

⁴⁾ *Doc. Păgărașului în Col. lui Traian* 1874, p. 10, 1556: Tribus terminis ab consuetudine observatis (era vorba de o judecată între Români), Comp. Mihaly. *Diplome*, p. 34, 1345: „ab justitia consueta more Valachorum exhibero”.

⁵⁾ Col. Kemény reproduc de *Transilvania V*, 1872, p. 42: „iobhagiones olachaly justitiae complementum probari postulassent”.

† Tot după acest drept se urmări în ^{în Transilvania} ~~în~~ posesiunile al moștenite în ley & castle în judecată asupra lor. Au multe documente prin care confirmarea sau vitul. Deora în posesiune și specii sub concordat și dreptul și posesiune utilizat în districtul Hermannului. Si posesiunii și dădeau lor. După vechiul drept românesc.

† 1453 Hermann. *Doc. III 2 p. 19, 20, 22*: *sub iudicio iudicialibus quibus in districtu Valachorum Romanorum convenimus*, *ibid.* p. 248.

bililor și Knejilor se îndeletniceau cu felurite treburi; căci despărțirea ce s'a pus astăzi între autoritățile ocârmuitoare și cele judecătorești nu există pe acele vremuri. Se înțelege însă că judecarea proceselor eră treaba cea mai obicinuită a acestor adunări care uneori sunt arătate ea chemate anume pentru împărțirea dreptăței. Găsim bunăoară congregația generală convocată în 1291 în Februarie 22, îndeletnicindu-se și cu chestii monetare, de ocârmuire, orânduirea dărilor, și cu cercetarea unui proces¹⁾.

Documentul care a preocupat cel mai mult luarea aminte a istoricilor și în jurul căruia s'au încins debaterile cele mai pătimașe între partizanii acelor ce susțineau că poporul român se bucurase de drepturi în trecut, și protivnicii Sași și Unguri care sprijineau părerea că el fusese întotdeauna o turmă de robi furișafi odată cu Țigani în Transilvania²⁾, este acel privitor la o altă congregație ținută la Alba-Iulia în acelaș an 1291. În acel act se spune anume că ea fusese convocată, compusă fiind din toți nobilii, Sașii, Secuții și Valahii din părțile Transilvaniei, pentru a se reforma starea acestora, și că în această congregație se sculase magistrul Ugrinus, reclamând două moșii ale sale: Făgărașul și Sâmbăta ce-i fuseseră luate fără drept. După o cercetare făcută de Regele Andrei cu acei nobili, Sași, Secuți și Valahi, moșiile au fost restituite magistrului Ugrinus³⁾. Documentul de care ne ocupăm spune lămurit două lucruri: 1) că congregația fusese chemată nu numai pentru cercetarea procesului magistrului Ugrinus care numai se folosise de dânsa spre a „să sculă în mijlocul ei“ și a-și reclama moșiile; 2) că se convocase la ea nu numai cele trei națiuni cunoscute mai târziu sub numele de națiuni privilegiate ale Transilvaniei, ei și a patra națiune, aceea a Românilor care fu degradată mai târziu la rangul de popor supus, tolerat și menținut în țară numai spre folosul celorlalte. Și reprezentanții poporului Românilor nu sunt chemați în această congregație numai de formă, ei ca elemente active ale adunării, de oarece ieau parte la hotărârea procesului lui Ugrinus. Documentul însă spune că au fost convocați pe lângă celelalte națiuni: Sașii, Secuții și Valahii, nu Ungurii, ei nobilii. Am văzut însă că în clasa nobililor Transilvaniei erau și mulți Români, așa că poporul românesc eră reprezentat în con-

1) Teutsch und Firnhaber, p. 139.

2) Așa susține Hunfalvy.

3) Teutsch und Firnhaber, p. 167. 1291 Martie 11: „Nos Andreas — quod eum universis nobilibus, Saxonibus, Syculis et Olachis in partibus Transilvanis apud Albam Iule pro reformatione status eorundem congregationem eum iisdem fecissemus, de consilio omnium prelatorum et baronum regni nostri, eo tempore nobis assistentium, magister Ugrinus suas possessiones *Fugros* et *Zumbathely* vocatas, iuxta fluvium *Ollh* existentes, asserens a se indebite alienatas, surgendo in ipsa congregacione nostra sibi per nos reddi et restitui postulasset... Tandem nos de facto dictarum possessionum magis clarificari volentes, utrum ipsius magistri Ugrini fuerint, nec ne, ab eisdem nobilibus, Saxonibus, Syculis et Olachis diligenter inquiri fecimus si dicte possessiones ad ipsum magistrum Ugrinum dinoscantur juste et legitime pertinere, etc.“

gregație, prin două din elementele sale: nobilii lui și Olahii de rând. Se credea de istoricii apărători ai situației mai înfloritoare a Românilor, că acest document era singurul act pe care se putea sprijini împărțirea Românilor la ocârmuirea Transilvaniei ca nație, deci cu drepturi egale aceluia națiilor declarate mai târziu de singure stăpâne ale acestei țări. De atunci însă și până astăzi s'a mai dat la lumină un număr de alte acte de același fel care dovedesc că Românii și mai ales clasele lor mai superioare și mai ales nobilii și Knejii erau adeseori convocați, fie numai ei, fie iarăși în unire cu reprezentanții celorlalte națiuni, în adunările obștești ale Transilvaniei.

Voim să reproducem arătările acestor documente care sunt cel mai mare sprijin în dovedirea situației juridice a poporului român, situație ce făcea din el un element politic al țării, și care numai cât mai târziu, prin silnieii și nedreptăți, a fost prefăcut în adevăr în o turmă de robi.

Înainte de a reproduce documentele constătătoare ale tinerei și altor congregații obștești cu popoarele Transilvaniei, cuprinzând și pe români, decât acel din 1291, să trecem în revistă împărțirea Românilor la congregațiile ținutale cari erau în principiu tot atât de însemnate ca și cele generale, de oarece și ele ținteau la activitatea cea mai de seamă, poate chiar și a adunărilor generale, anume împărțirea dreptăței.

Mai întâiu cităm un document din 1357, care vorbește de congregația ținută la Turda cu nobilii, Sașii, Secunii și *alii oameni*¹⁾. Rostirea, de și nehotărîtă, se referă evident la Valahi. Un document din 1317 conține arătarea unei congregații *speciale* ținută de magistrul Dausa comite de Bihor și Zobole, cu nobilii și oamenii comuni din zisele comitate, în scopul împărțirii dreptăței²⁾. Între nobili erau fără îndoială și Români din Maramureș și tot de același neam erau și oamenii de rând chemați la comite. Un alt document din anul 1363 raportează judecata făcută înaintea voevodului Transilvaniei Petru și înaintea nobililor regatului din comitatul Hinedoarei și înaintea tuturor *knejilor și nobililor Români* din ținutul Hațegului³⁾, dovedind astfel că la aceste judecăți luau parte nu numai nobilii dar și Knejii, adică clasa cea mijlocie între nobilii și țărani români. Un alt document din 1370 conține iarăși judecata unor iobagi învinuiți de crime și care sunt

1) Hurm., *Doc.*, I. 2, p. 45, 1353: ab omnibus Nobilibus Siculis et Saxonibus aliisque hominibus, in tribus congregationibus Thordae celebratis". *Ibidem.* I. 2, p. 73, 1363: „coram nobis et regni nobilibus comitatus Hunyad ac universis Keneziis et senioribus olucialibus districtus Haczak comparandi assignassemus".

2) Fejer, VIII. 2, p. 93, 1317: „Magister Dausa comes . . . in congregatione nostra speciali quam coram venerabili patri domino Emmericho et eorum nobilibus et communis hominibus comitatum praedictorum causa iusticia facienda celebravimus". *Communes homines* nu erau decât Românii numiți totdeauna *Olahi*. *Walachi* în documentele ungurești, în unul din ele chiar *Olahi Romani* (Hurm. *Doc.*, I. 2, p. 97, 1345) ceea ce nu poate însemna altceva decât numele lor național de *Român*.

osândiți la pierderea pământului lor, într-o congregație ținută de palatinul regelui Ladislau ducele Apuliei, în comitatul de Caras, cu nobilii și alți oameni de orice stare și condiție din acel comitat. Carasul este însă un ținut românesc; prin urmare luau parte la congregație nobilii și alți oameni din poporul român. În 1391 Neculai Banul Severinului convoacă pe nobilii și pe Knejii districtelor românești Sebeș, Lugos, Caran și Comiat ca să judece procesul dintre knezul român Bogdan de Mutnuk cu orașenii din Caransebeș, pentru o parte de pământ de lângă Timiș. Această congregație era intermediară între cele ținutale și cele generale, de oarece se întrunesc elemente judecătorești din 4 din cele 7 scaune ale Banatului. Ținuturile Banatului fiind absolut românesci, urmează că nobilii și knejii convocați de Ban erau Români, ceea ce se vede și din faptul că erau convocați în ea Kneji, instituție absolut românească¹⁾. Altă congregație ținutală se adună în 1410 în ținutul Beiușului, compusă de astă dată numai din Kneji români, ca să judece procesul dintre Bogdan și Meriden de o parte, Moga și Șerban de alta²⁾.

Tot o congregație mai mare a Banatului prezidată de castelanul din Orșova și compusă din Knejii și nobilii români din cele 4 districte, judecă procesul orașului Caransebeș cu nobilii și Knejii din comuna Mutnuk pentru niște pământuri și păduri de lângă apa Mutnuk³⁾. Altă congregație a nobililor, a Knejiilor și juraților districtului Hatteg ținută de Ladislau Ciac voevodul Transilvaniei, judecă procesul de trădare a celor trei Kneji: Costea, Stancial și popa Voleul cari își pustiiseră knezatele și fugeră în Moldova, osândindu-i la pierderea acelor knezate, pe care voevodul le dăruiește lui Mihail și Ioan Basarab din Comuna Răușorul, ca mulțumită pentru slujbele făcute de ei în luptele contra Turcilor și mai ales pentru moartea cu vitejie a tatălui lor în acele lupte⁴⁾. În anul 1439 găsim o altă congregație ținută de comiții timișeni cu universitatea nobililor și a Knejiilor români din ținutul Sebeșului, care reabilitează pe Românul nobil Lado de Bizere de învinuirea de trădare ce-i se adusese. Părerea este întărită cu pecețile nobililor tot Români, Ioan de Mutnuk, Ioan de Măgăș și Ioan de Bizere⁵⁾. După ce am găsit pe Români luând parte la congregațiile ținutale, unele din ele înglobând chiar mai multe ținuturi, să trecem acum la cele câteva documente care pomenesesc congregații

1) *Hurm., Doc.*, I, 2, p. 164, 1370 și p. 340, 1391.

2) *Ibidem.*, I, 2, p. 469, 1410: universi Kenezii et jurati de pertinenciis eiusdem Belenes (Beiuș).

3) *Ibidem.*, p. 508, 1419: „Nos Sigimundus de Losonch castrorum Orsova, Myhald, Sebes et Syduvas castollanus una cum Nobilibus et Kenezys, Sebes, Lugos, Karan et Komvath, causas eunctorum eorum nobis litiganelum.”

4) *Ibidem.*, I, 2, p. 592, 1435: „Nos Ladislausde Chae voyveda Transilvaniae una cum juratis et universitate nobilium ac Keneziorum ipsius districtus Hatzak”. Comp. mai sus asupra acestor Kneji răsculați.

5) *Ibidem.*, p. 646, 1439: „Comitis Themensiensis universitas nobilium et Keneziorum districtus Sebes jus modum proclamatae congregacionis”. Asupra lui Bizere vezi No. prec. al Revistei, p. 84, nota 3.

ghiare, o clasă bogată de militari, nu numai în straturile lor mai superioare, nobilimea, voevozii și Knejii, dar chiar și în cele de jos în masa cea mare a țăranilor. Despre rolul militar al nobilimei, voivozilor și Knejilor, ne-am îndelungat mai sus. Ne trage acum rândul a expune și pe acel al clasei țărănești.

Țăranii în părțile de peste munți alcătuiau ca și acei din Principate două feluri de sate: de acele libere (răzeșii și moșnenii de dinceoace) și de acele supuse nobililor, mănăstirilor sau Knejilor înobilati. Cei liberi trăiau mai mult pe domeniile regești, mai ales pe lângă castelele și cetățile numeroase ale țărilor de peste munți, cari aveau, pe lângă tăria lor firească, nevoie și de unele lucrări omenești pentru a se putea apăra de neconținutele năvăliri ce cădeau asupra lor. Erau însă și sate de țărani liberi pe lângă proprietățile nobililor și ale mănăstirilor. Țăranii supuși purtau numele de *villici*, iar acei slobozi acei de *iobbagiones*, *iobbagiones castrî sau castrorum*.

Încă din 1260 se pomenește mulți Valahi în oștirea dusă de Bela IV. contra regelui Boemiei Ottocar¹⁾. Un document din 1265 arată pe mai mulți iobagi din Făgăraș, țară de margine și expusă la lovituri, ridicați la rangul de nobili pentru slujbele purtate de ei în războiu. Un altul din 1287 înalță pe iobagul Dionisie de lângă castelul Ung la nobleță, pentru vitejia lui în lupta cu Cumanii. Un al treilea din 1301 ordonă înăptarea apăsării țăranilor români din Odorheiu secuiască și scoaterea lor de sub jurisdicția Knezului lor, pentru a putea mai bine îndeplini îndatoririle lor militare la castelul regesc din Odorheiu²⁾.

Iobagionii nu erau ținuți a îndeplini alte slujbe decât acele militare. Registrul de Varad dintre anii 1201 și 1235 conține notița că „Petru Iobagionul castelului Borsod voia să oblige pe Castrenzii acelei cetăți a păzi închisorile, la care dâșii răspunseră că ei nu ar fi îndatoriți decât a merge la războiu, iar nu la prestarea unei astfel de slujbe³⁾“. Iobagioni ai castrelor sunt amintiți foarte des în documentele timpului, sau ele pomenește despre îndatoririle militare ale Românilor⁴⁾. Așa un document din 1383, actul de împăcare al Românilor cu Sașii, îndatorește pe cei dintâi a „păzi munții dela Tâlmăciu până la Săcenii“. Alte documente coboară acest rol al Românilor mult mai adânc în timpurile mai noi. Așa unul din 1427 amintește îndatoririle Românilor din ținuturile ro-

¹⁾ Fejer, IV, 3, p. 21, 1260: „quod adversum innumeram multitudinem inhumanorum hominum, Hungarorum et diversorum Selavorum, Siculorum quoque et Valachorum, Bezeninorum et Ismaelitorum gessimus“.

²⁾ Hurm., Doc., I, p. 327, 1265: „Iobagionum et conditionarii de Fagăraseli in cetum et numerum liberum servientium et nobilium regni nostri accepimus“. *Ibidem*, p. 430, 1287: „de iobbagionatu eximemus et nobilitaverimus in medio baronum nostrorum“. Mai vezi și p. 553, 1301.

³⁾ Endlicher, *Monumenta arpadiana*, p. 642, art. 40, „ad belligerandum, non ad carceres custodiendum“.

⁴⁾ *Ibidem*, art. 102: „Castrenses et Zathmar“; art. 144: „universos căstrenses de Bihor“ (Satu mare și Bihorul sunt românești).

mânești de lângă castelul Deva la slujbele manuale trebuitoare pentru păstrarea lui, precum ridicarea de întărituri, săparea de șanțuri, tăcerea lemnelor, după vechiul și laudabilul obicei. Alt document raportat mai sus vorbește de îndatoririle Românilor din Banat întru apărarea vadurilor Dunărei contra deselor năvăliri ale Turcilor¹⁾. În 1456 găsim pe Episcopul Mateiu al Transilvaniei că dă voevodului Românilor din satul Gărbăul o moșie a mănăstirei cu condiție ca voevodul să meargă în oastea Episcopului în expedițiile ce ar face. Se înțelege că voevodul comandă oștirea românească ridicată din acel sat²⁾. Alt document din 1462 vorbește de datorile Knejilor și oamenilor de rând din satul Bereg de a face paza către hotarul Moldovei, precum și cercetări înăuntrul acelei țări. Un al 5-lea document din 1482 invită pe Români a face slujbele la castelul Huniade după cum a urmat și până atunci. În sfârșit un act cu mult mai nou, din 1664, ordonă din partea Anei Bornemisa ca Românii Sandru, Candrea, Stanciul și Stoica să facă slujbele datorite la castelul Făgărașului³⁾. Tot la această prelungire a existenței iobagionatului militar până în timpurile mai dincoace duce un document din 1535 care enumără pregătirile războinice pe care erau datori să le aibă acești oșteni, anume cei cu 6—8 boi un arc și 32 de săgeți, cei mai săraci o lanca și o secure, iar cei mijlocii și un seut⁴⁾.

Potrivit cu acest rol militar, iobagul se bucură de o situație înecunjurată de cinste. Un document din 1362 osândește pe un iobag care jignise libertățile Bisenilor la pierderea tuturor avuțiilor, așa că nici el, nici urmașii lui să nu se mai poată bucura de onoarea iobagionatului⁵⁾. Acest document ne arată totdeodată că poziția de iobag eră legată de stăpânirea de pământ, de oarece osânditul pierde această onoare odată cu pământul lui. Găsim apoi pe un trimis al regelui către țările din afară, desemnat ca iobag⁶⁾. Câtă deosebire de ceea ce ajunge a fi termenul de iobag în timpurile mai noue, un termen de dispreț și de ocară aplicat unui popor întreg căzut în cea mai degradătoare robie!

Condiția de seamă a iobagilor în vremile vechi îi făceau foarte

¹⁾ Mai sus No. precedent p. 83 nota 6. Comp. Hurm., Doc., I, 2, p. 284, 1383: „Valachii custodiam servandam in omnibus Alpibus“. Vezi și Kemény, *Magasin II*, p. 315, 1427.

²⁾ Kemény reproduc de *Transilvania VI*, 1873, p. 115, 1450: „Nicolaus noster Vaivoda Valachorum nostrorum de Olahgorbo.“

³⁾ Fejer, X, 6, p. 796, 1462: „Kemény, l. c., p. 311, 1482. N. Densusiannu *Monumentele Făgărașului în Columna lui Traian*, 1882, p. 120, 1664 (Doc. traduse din ungurește).

⁴⁾ Observăm că între iobagi erau și Unguri, cu toate că iobagionatul și knezatul și voivodatul erau instituții mai ales românești.

Hurm., Doc., I, 2, p. 226, 1375: „iobbagiones Ungari videlicet et Valachi“.

⁵⁾ Fejer, III, 1, p. 285, 1362: „illa quod ne ipse, nec aliquis successorum nostrorum iobbagionum possit adipisci“.

⁶⁾ Teutsch und Firnhaber, p. 28, 1223: „si rex vero in propria persona iverit, si vero extra regnum iobbagionem miserit.“

B) Alte Dispozitie din 1552 editiunea cu iobagi
care vor avea moși (cum se p. atama
președintele & parment) și aiți căbi & puzici
șau seut, & sabi, un arc și 72 & săgeți: 464

din 1552 Hurm., Doc., II, 5, p. 17.

Small doc. din 1557 vorbure de iobag.
din comitatul Dikhorului
care nu ar putea veni la război
în ducarea cetății Solnocului din
cauși ca abia întorși din război
nu s'adikuiseră și apoi pînă la
întruia și înșirajă și lucrărit
& nevai puzici hrane la a cetății
„copula la“

si dicitur in 1516-1517 de comitatul Dikhorului care nu putea veni la război
din cauza cetății Solnocului din cauza că abia întorși din război nu s'adikuiseră și apoi pînă la întruia și înșirajă și lucrărit & nevai puzici hrane la a cetății „copula la“

îndrăzneți. Ei cutezau să ocupe pământuri de ale nobililor de unde trebuiau să fie izgoniți cu puterea ¹⁾).

Indatoririle militare ale iobagilor erau mai grele la început pe domeniile regești, decât pe acele ale nobililor. Deaceia iobagii și cu Knejii lor se încercau să scuture aceste îndatoriri, refuzând uneori slujbele impuse, ba alte dăți chiar reseculându-se și părăsind țara. Mulți iobagi se strămutau pe proprietățile nobililor, adăugând clasa iobagilor de aici. Regii din hatâr către nobili nu prea opuneau mari stavili la asemenea strămutări ²⁾. Regii chiar desființau tot în folosul nobililor, vechea organizare a iobagilor în knezate, și dădeau satele lor în stăpânirea orașelor, mănăstirilor sau nobililor, cum se vede luerul din o diplomă a lui Matei Corvin care silește pe trei Kneji din satul Lupșa să se lepede de knezat, regele dând după aceea satul numit orașului Offenbanya ³⁾.

Această încercare a iobagilor de a-și îmbunătăți starea dădă cu desăvârșire greș, căci proprietarii cei mari căutau să reducă pe iobagii de pe moșiile lor la starea de villici adică de țărani supuși, întrebuintând adeseori mijloace necinstite pentru a-și ajunge scopul, cum o dovedește tocmai documentul citat prin care un număr mare de iobagi sunt despoiați de proprietățile lor prin osândire pentru crima de furt, prădăciuni și falsificări de monede. Ceeace ne face a crede că aceste imputări nu pot fi adevărate este tocmai numărul prea mare de învinuiți care este de 55. Acești iobagi sunt arătați ca stând pe domeniile castrelor sau în sate libere regești, sau pe moșiile nobililor ⁴⁾, încât documentul adeverește aflarea de iobagi pe toate aceste feluri de proprietăți.

Dela o vreme și iobagii nobililor cercau să se substragă prin strămutarea lor pe alte proprietăți de reaua purtare a stăpânilor lor față cu dânșii. Se stabilise obiceiul că pentru a se putea strămuta, iobagii să plătească o despăgubire către domnul moșiei, despăgubire numită *teragiu*. Se vede însă că această regulă nu era respectată de stăpânii moșiilor, de oarece regii sunt nevoiți în repetite

¹⁾ Harm., doc., I, p. 335, 1267.

²⁾ Un document din 1370 (*Ibidem*, I, 2, p. 104) enumără pe mulți iobagi dați în judecată pentru crime și osândiți la pierderea pământurilor. Acest document arată pe unii din iobagii regești strămutați pe moșiile particulare de pe *pertinențele castrelor*. Alt doc. din 1405 (*Ibidem* I, 2, p. 441) arată pe mai mulți iobagi ai castelului regesc și care erau fugiți pe moșia lui Ștefan fiul lui Petru din Remetea: „Pipo de Ozora castellanus de Crasso quosdam iobbaciones de ipsis possessionibus regalibus ad possessionem magistri Stephani clandestine se transferentes“. Pipo ordonă ca acești iobagi „nullatenus abduceri vel abduci facere debeant, nisi tales qui propria voluntate habita licentia iterum ad possessionem regales reverti vellent“.

³⁾ Kemeny reprod. de *Transilvania* VII, 1874, p. 8, 1487: „utraque possessiones Lupea quae solum modo Keneziatu honore Nicolao, Stephano et Mathaeo de Lupsa pertinebant, eo iure quo ad ipsos pertinere dinoscitur, relicto et dimisso, pro civibus, incolis et laboribus civitatis Offenbanya perpetue possidentes“.

⁴⁾ *L. c.*, „Un document de împărțeală a unor moșii (Hurm. Doc., I, 2, p. 317—321, 1389) enumeră o mare mulțime de iobagi așezați pe ele.“

rânduri, să ordone nobililor ascultarea de acest obicei¹⁾. Iobagii la rândul lor fugeau adeseori fără a plăti teragiul și erau readuși cu puterea în sate, um se face bunăoară cu iobagul Dragul fiul lui Dunca care fugise de pe moșia lui Ștefan fiul lui Petru din Remetea²⁾. Adeseori se văd iobagi sequestrați și urmăriți cu puterea de nobilii ce aveau drepturi asupra lor. Așa în 1376 găsim pe un iobag din Secaș al familiei Kun din Golonia sequestrat și strămutat cu puterea de Knezul Neacșu în comuna Cuiștii³⁾. Iobagii pierduseră prin acest sistem de plată de teragiu și alipirea lor de moșia pe care se aflau și libertatea, după ce perdusesă pământurile cari îi coborîse din rândul de adevărați iobagi adică de oameni liberi, la acei de villici adică de serbi, mai păstrând ei, ca prin ironie, în condiția lor înjosită tot vechiul și onorabilul lor titlu de iobagi.

Acești iobagi de felul nou fură supuși tot la mai multe îndatoriri către proprietarii moșiilor așa că poziția lor se îngreuiază necontenit. Dela un timp, nu se știe de când, îi vedem supuși la darea de dijma din produsele luate de ei. Așa un document din 1394 regulează neînțelegerile dintre nobili și episcopul de Alba-Iulia dela dreptul asupra dijmelor iobăgești.

Asupra scopului urmărit de națiile stăpâne ale Ardealului față cu țaranii români, ne dă o foarte prețioasă deslușire un document din 1398, în care nobilii cerând regelui să le conceadă lor dijmele românilor de lângă Alba-Iulia, regele răspunde că întrucât capitolul Mănăstirii din Alba-Iulia este îndatorat a da un corp de oștire, el trebuie să și scoată cheltuiala prin stoarcerea Românilor⁴⁾.

În sfârșit mai dobândiră nobilii și dreptul de judecată asupra iobagilor lor, prin care căderea acestora sub stăpânii moșiilor deveni desăvârșită.

Ca toate faptele sociale căderea iobagilor sub nobili se făcu treptat și încetul. Tot așa și cu stingerea îndatoririlor lor militare. Pe când parte din iobagi păstrau încă poziția lor onorabilă dar greu de dus pe lângă castelele regești, mulți din tovarășii lor de clasă cădeau tot mai adânc în atârnaarea domniilor teritoriale. Încă din anul 1293 un document vorbește de Valahii ce se aflau în stăpânirea nobililor⁵⁾, și dacă poate fi vorba aici de Villici, se poate

¹⁾ Hurm., Doc., I, p. 639... „suo terragio persoluto ad possessionem alii nobili vel alias quo placuerit cum omnibus suis rebus se transferre valeat“. Alt ordin identic. *Ibidem*, p. 576, 1317; altul *Ibidem* I, 2, p. 245, 1377; altul al regelui Sigismund, *Ibidem* I, 2, p. 470, 1410.

²⁾ *Ibidem*, I, 2, p. 411, 1400: „Drugulfyadunka“. Întă cum se schimonosese numele românești! Mai mult iobagi regești vezi în *Documentele Hurmuzaki* I, 2, p. 629—632 din 1427 și p. 737 din 1447. Când un iobag se strămută pe locurile Sașilor, ei nu erau îndatorați a-l da înapoi, *Ibidem* I, 2, p. 740, 1447.

³⁾ *Ibidem*, I, c., p. 277, 1376.

⁴⁾ *Ibidem*, I, 2, p. 400, 1398: si Capitulum autem summas pecuniarum ratione exercitu solvere et propter illas expediendas, eorum Valachos exactionari habent“. Alt document din 1389 (*Ibidem*, I, 2, p. 317) supune pe iobagi la darea celei a noua parte a productelor lui în natură sau în bani.

⁵⁾ *Ibidem*, I, p. 322, 1293: „universos Valachos in possessione nobilium“.

7 în 1382 guvernul a dat un decret prin care se permitea iobagilor să se răscumereze și să se ducă în țările străine.

g. sim in 1552 a seșu cu ca vor cu sate în Secașilor, 2
scut și țara iobăgești al iobagilor ce stau pe moșiile nobililor
on sate și moșiile iobagilor erau zălogite și proprietățile
al proprietății. ^{în 1482, g. sim 37 și moși iobăgești zălogite} ~~în 1482, g. sim 37 și moși iobăgești zălogite~~
zălogite și alt sate și pentru asigurarea plății putăi mu
ni. ~~zălogite și moși iobăgești zălogite~~ ^{în 1482} ~~zălogite și moși iobăgești zălogite~~
zălogite și moși iobăgești zălogite și moși iobăgești zălogite
albul can zălogite în Secaș și în Ortos
moși iobăgești Petru Născău și sate Vae / Mășfalău
pentru 750 și 2 sate, în alt sate și alt moși
iobăgești zălogite 1571 ^{Moși g. sim 37 și moși iobăgești zălogite} ~~Moși g. sim 37 și moși iobăgești zălogite~~
1582 Hurm., Doc., I, 5, p. 174: „Anunțăm vintei iobă
gionum nobilium taxam solvunt“ 1482, *Ibidem*,
D. 2, p. 274; 1568, *Ibidem*, D. 5, p. 655; 1571 *Ibidem*; 1571,
p. 657, 1443 *Ibidem*, p. 2, p. 336.

ca și iobagi să fie fost amestecați între ei. Cu toate acestea, tocmai pe atunci găsim mândrul răspuns al castrenzilor dela Borsod că ei sunt ținuți numai a face slujbele militare, iar nu a păzi închisorile ¹⁾. Se poate prea bine ca ambele aceste stări, cea onorabilă și cea decăzută, să fi coexistat mai mult timp, de oarece seriile istorice se desvoltă adescori paralel, până când una înghite pe cealaltă, cea bună pe cea slabă, când evoluția e suitoare; cea bicisnică pe cea puternică când ea este coboritoare.

Iobagionii români apucaseră încă dela început pe elina coboritoare a stărei lor sociale. Ei cădeau alături cu Knejii sub care stătuseră în vremile libertății lor. Pe atunci a fi iobag era o onoare și a fi Knez o putere. Knezul se amestecă uneori cu voevodul. Mai târziu Knezul se tot apropie de iobag, ceiace nu însemnă înălțarea acestui din urmă, ci coborârea celui dintâiu. Un document, acel care conține osândirea numărului celui mare de iobagi la pierderea proprietăților lor, enumără printre ei și pe *trei knezi iobagi regali*: Hrănoiu din Zuhor, Ladislau fiul lui Bratu din Soma și Valentin fiul lui Neculai din Borșa ²⁾. Acești Knejii iobagi regali nu erau decât foști Kneji căzuți la rândul de iobagi, fugiți de pe domeniile regești pe acele ale nobililor și învinuți aici de furt și de falsificare de monedă, pentru ca prin despoierea de pământul lor să se coboare la ultima treaptă a straturilor sociale, acea a villicilor.

Seriile istorice ale căderii poporului român de peste munți. —

Chiar din întâile veacuri ale supunerii țărilor române de peste munți sub stăpânirea Ungurilor, încolțiseră seriile de fapte care vor aduce pe poporul lor de baștină la sapa de lemn în privirea materială și la ruinarea întregii sale vieți naționale. Numai cât voința lui se ascuți tot mai mult, când sufletul lui simți din nou îmboldirea spre renaștere din cenușa morților.

Deși aceste serii sunt numai îndegetate prin fapte răzlețe și neînchegate în legături neîntrerupte, ele pot fi prinse de minte și să ne arate care au fost părțile pe care s'au îndrumat coborârea spre peire a neamului românesc ce la început fusese numai supus de Unguri politicește, iar nu nimicic ca ființă socială și nici periclitat ca alecăuire etnică.

Seria cea mare care domină toate celelalte, este fără îndoială supunerea Românilor sub Unguri — mai apoi și sub Sași și Secui — supunere cari trebuia după împingerea firească a instinc-

¹⁾ Cum am văzut mai sus.

²⁾ *Ibidem*, I, 2, p. 165, 1370: „Hranoya Kenezium iobbagionem regalem, Ladislaus filius Brati Kenezum iobbagionem regalem, Valentinum filius Nicolai Kenezum iobbagionem regalem. Alt Knez iobag este amintit în un document din 1486 din colecția Kemeny, *Revista Transilvania*, VII, 1874, p. 7, 1438: „quomodo superiori anno quidam Nicolaus Kenez iobagio, secus de possessione St. Marton, non habita licentia neque iusto terragio deposito contra regni consuetudinem ad Knesch se transtulisset“.

INTRODUCERE

Istoria unui popor este în mare parte determinată prin natura în simțul căruia dânsul este așezat. De la această lege firească nu s'a putut subtrage nici poporul român; ba la dânsul chiar înriurirea naturii s'au arătat cu o putere deosebită. O cercetare a acestei înriuriri va lumina ca un far întregul întuneric al veacurilor trecute. De aceea deschidem cu dânsa cartea istoriei sale.

Wom mărgini studiul numai la legătura istorică dintre pământ și popor, fără a atinge întrebarea, nedeslegată încă, despre efectul climatului asupra formării caracterului.

înriurire Configurația și așezarea țării ^{înșiși} ~~va avea totdeauna o~~ înriurire hotărâtoare asupra mersului istoriei unui popor, ~~de și această înriurire~~ se poate modifica după cum se îndreaptă pasul timpurilor. Natura reprezintă în formele ei statornice și înțepenite elementul constant în viața poporului; creațiunile minții omenești pe acel progresiv și schimbător. Din jocul și înriurirea lor mutuală se țesă în decursul veacurilor pînza istoriei.

Dacă privim la o hartă a Europei alcătuită pentru a arăta rasele ce o locuiesc, observăm că rasa latină formează în apusul Europei o masă compactă și așezată pe un teritoriu ce se ține de la o laltă pe o întindere de mai bine de 1,200,000 de kilometri

patrați, numerînd ^{mai bine} aproape de 40,000,000 de locuitori, toți împărțind aceeași religie și așezați în regiunea cea fericită, unde cultura omenească au dat cele mai strălucite a le sale roade. Departe spre răsărit și fără nici o atingere directă cu masa cea mare a Latinilor apuseni, se află aruncat celalalt grup de Latini ortodoksi, Romîni, incunjuțați din toate părțile de neamuri străine, în care nici odată singele nu poate provoca pentru ei și o mișcare simpatică, ci numai interesul îndreaptă cu răcoare calculele sale socotitoare. Această poziție a Romînilor, răspletită cu totul de marea familie din care dîșii fac parte, este pentru ei din cele mai dăunătoare. Cu cît se accentuează mai mult politica de rasă, cîtă care gravitează cu o nespusă putere vremurile noastre, cu atîta poporul romîn este expus la pericol, căci el este lăsat singur să lupte cu uriașii ce 'l incunjoară. Popoarele latine, chiar cînd ar vrea să 'l ajute nu o pot face din pricina îndepărtării. ~~Ce e mai~~ ^{dăunător} însă este faptul, că fiind așazat în sfera de acțiune a altor popoare, acele latine mai că nu au interes a 'l ajuta, și în secolul nostru cel de fer și de foc, simpatia cel mult poate să vină în sprijinul interesului, nici odată însă să 'l inlocuiască. Primul neajuns al poziției noastre geografice este deci că, pe cînd gînta latină formează ca un continent în apusul Europei, noi Latini răsăriteni suntem ca o insulă perdată într'un ocean de neamuri străine.

În această parte deci unde soarta a voit să arunce pe poporul romîn de la nordul Dunărei, el locuiește astăzi o întinsă regiune de 300,000 chilometri patrați, aproape cît este suprafața Italiei și mai bine ca jumătate din cea a Franței, cuprinsă între trei ape curgătoare mari, care mărginesc între ele o formă triunghiulară. Aceste ape sunt fluviul Dunărea la sud, fluviul Nistru ca lature răsăriteană și

Descălecarea Munteniei

Intemeierea celor două state, Muntenia și Moldova, poartă în tradiția națională numele de *descălecare*, termen ce s'a introdus și în graiul obișnuit, pentru a însemna colonizare, așezare, întemeiere. Acest termen arată prin el însuși, că înființarea statelor romine s'a făcut prin oameni veniți mai de departe și care sosiră călări, o arătare foarte caracteristică a modului cum se înfăptuie organizarea politică în masa mare a poporului romîn, și care lăsa o urmă pecetluită în limba lui însăși.

Istoria Romînilor înfățișează mari greutăți în expunerea ei, din pricina lipsei izvoarelor pe care această expunere se poate întemeia. Am avut un șir de exemple ale acestor greutăți în cursul întregii perioade expuse până aici, mai ales în cea ce privește însemnata întrebare a stăruinții poporului romîn în Dacia Traiană. Acuma cu prilejul descălecării, mai ales a Munteniei, întunerecul se lasă din nou pe evenimente și nu este străbătut decît de licăriri ce trebuie prinse din toate părțile pentru a înmănușia din ele cîteva raze de lumină.

Trebuie să amintim însă că unde mărturiisrile documentale lipsesc și unde sintem nevoiți a stabili faptele necunoscute, mai mult prin argumentare din cele cunoscute, bazîndu-ne pe logica încheierelor, acolo ~~nu avem~~ siguranță istorică și numai o încheiere ipotetică ce trebuie să și aștepte confirmarea prin descoperiri documentale posterioare. Acest principiu logic, că pentru faptele individuale, cum sînt în deobște faptele istorice, argumentarea poate numai cît izvedi ipoteza, niciodată însă și a o adeveri, este prea adeseori uitat de istorici, și de aceea este bine a-l aminti la pragul chiar al cercetării ce voim ~~din nou să întreprin-~~

cele mai adeseori numai izvedi ipoteza fără a o justici și adeveri

lucru
lem / y.
ai del de
niei deci
la lumin
adevărul

70
tind că lu
puisem.

Indreptim încercarea noastră

Pentru a stabili o ipoteză este de nevoie a pleca dela fapte cunoscute, pentru a se urca apoi la cele necunoscute.

În Istoria Munteniei avem fapte absolut sigure, bine înțelese nu în amănunțimi, ci în trăsături obștești, asupra perioadelor altă premergătoare, cât și următoare întemeierii statului ei; faptul însă al întemeierii acestui stat însuși, este o verigă ce lipsește din seria dezvoltării politice a acestei țări, și ea trebuie să fie făcută în acest lanț prin mijlocul ipotezei.

Am cercetat aiurea starea Munteniei înainte de descălecarea și am constatat că această regiune era alcătuită, ca viață omească, din mai multe state mici puse sub autoritatea unor voievozi și kneji, precum erau acele ale lui Lythuon / Semeslau, Ioan și Farcas, ~~Reședința din Tara Lythua (nu Lythica)~~ și acele din Episcopatul Cumanilor¹⁾. Am văzut că aceste state posedau biserici și o organizare religioasă, precum și o clasă nobiliară; că plăteau dări către căpeteniile lor și tributuri către regii maghiari, cărora ele erau supuse, în grade deosebite, așa că asupra unora, ca voevodatele lui Lythuon și Semeslau, regele unguresc nu avea decît foarte puține drepturi; că locuitorii acestor voevodate lucrau pămîntul și măcinau grînele, în mori; că făceau comerț atrăgînd la ei pe Ungurii și pe Sașii din Transilvania, care și primejduiau chiar credința catolică prin atingerea lor cu Romîni: că posedau știință de carte, învățînd pe Secui literile alfabetului; că erau în sfîrșit destul de puternic organizați militarmente, pentru a da ajutor regilor maghiari la respingerea dușmanilor, a se opune năvălirii tătare și a căuta chiar să se substragă de sub supremația Ungurilor. Această stare am cules-o din documente neîndoelnice, cuprinse între anii 1161, data arătării lui Cinamus asupra Romînilor din ținutul de azi al Bacăului, și 1265—1275, cea a revoltei lui Liten, voevodul Olteniei, împreună cu fratele său Barbut, contra regatului unguresc.

Jumătate de veac după această răscoală găsim Muntenia în o altă stare: voevodatele mici au dispărut și autoritatea politică stă în mina unui singur stăpîn al întregii întinderi a țării. Alexandru Basarab, cel întîi domnitor pomenit cu siguranță al nouului stat muntean, se opune unui atac al lui Carol Robert Ne-

1) Natura ipotezei în Istorie am stabilit-o eu pentru prima oară, în comunicarea mea la congresul de Istorie comparată, din Paris, 1900: *L'Hypothèse dans l'Histoire*,—problemă tratată din nou în cartea mea, *La Théorie de*

7 muntenii și țara Lythua (nu Lythica)

deose-
verită
haștere
iden-

a fost
alirilor.
ră șes,
pe de
re ale
e mici
Pentru
șenilor
aloagă,

aminte
ste că
raiană.
să fi
terior,
u să-i
popo-
Toate
treba-
boriți

Lythuon

1) Aceste părți sînt înțelese în *Castrum Argas* din doc. cit. de Hasden de 1347 din Katona. Vezi *Isljym. Magnum*, IV, p. CLXXXIX.
2) *Harm. Doc.*, I, p. 601 și 692: "Item in deferendo pluribus nostras legationes ad Basarab vojvodam nostrum transalpinum".
3) Fragmentul acestui document, pentru a întrebunța terminologia lui Hasden, importantism document, este reproducus în traducere română de Radu Greceanu, în încercările lui alt de nereușite de istoria critică după pisanii și hrsoave,

protestant in nume si inima dar chieii in purtare
lui batandu - si joe d' presuti, Caluzarii si ceremoniile
biserice ortodoxe chieii in convorbiri sub ce toini si
invarind in palatul sau litinphia dupa formula
bisericei luterane, Protestantii curand plecare lui
Despot pentru Danii si gubiu e intinat cu Moldova
si propasindu e credinta lor.

Ei cauta intai a luti reforma intru Catolicii din Moldova, ceea ce
incercasero inca de mai inainte; dar acum ipulcau mai cu
succes fiind propovaduirea lor sprijinita d' Domn. Arhiducul
d' Lemberg Solikowski raporteaza cardinalului Montalto ca
"Despot alungand pe preotii catolici din Moldova, introduce
Luteranii". 12ta

Baronul Ioan Wagnad can si stabilitii C. Strach in
Wirtsberg si imbratimii Protestantismul, stales in relati
cu reformatorul Primus Tubo si presu sa tiparirea mai
multa carti d' religii protestante in limba creata si slavona,
pentru a raspandi credinta aceasta in poporul sau. Wagnad
trimite pe un om al sau, Wolfgang Schreiber in Moldova,
la Despot, pe care l' stie ca impatragit credinta luterana,
pe care i' arata traduceri si tipariturile sale si i' indruma
sa i' trimita niste oamnei invatati din Moldova care au
cunostut limbel si au putut traduce cartel spiriti in româ-
neste; sau daei presu sa i' trimite d' tipografii la Despot
si Mold in Moldova procurato din Voto 12ta

12 Gregorian p. 2971.
12ta Reprodus d' Derschke, Despotul Mold. Evoluat in Comitatul C. C. mai un p. 61 note
27/1, p. 748 inu e o falsu indicata e vol. lui Hermannski II 7:108 und raportat in
afli. despre incercarile d' reforme asupra Catolicilor facute mai inainte d' Derschke. C. C.
12ta Serwarscu (cu ^{Schreiber} Wagnad) din 1862 in Hermann. Rev., II 1, p. 425 "Er (der Despot)
soll allein gelert Personen zu ihm (Wagnad) ~~schicken~~ schicken, die Khunten
die Sprachen in das Walachische zu übersetzen". Cum ulfel raporteaz lucrurile
Cruisius, Tures. Graecis, p. 492: "de Wolfgango Schreiber gen captus fuerat a Despota
Moldaviensi, quod pios libros a d' Primo in schlesviciam linguam transeros sui
hic (in Wirtsberg) auspiciis generosi Wagnad caudabantur, in illu locis (Moldova)
distriker voluisset". D. Piet Chronique d' Alsace, p. 423 aduce si intalnim unu
Document din arhivele vienez. Pana acum la editia I a Morii Romanilor se credea
ca un ce Schreiber in p' vandut carti protestante serii romane.

1. Muntii metalici și coșurile

- T₁ înălțimea întinderii ale min'aleitase hotarale.

Asupra acestui punct bagăm de seamă, că și Hasdeu, cum am arătat mai sus, admitea în Istoria critică o înțelegere a voivodatului unitar muntean prin o coborîre din Făgăraș, dar voia numai să arăte, că acel voevod descălecător venise în Făgăraș din Muntenia.

Pentru a putea găsi originea statului muntean, să întoarcem pe dos desfășurarea evenimentelor, dela cele mai nouă și cunoscute cătră cele mai vechi și necunoscute.

Este netăgăduit că Alexandru Basarab a bătut pe regele Ungariei Carol Robert lângă Curtea de Argeș, ¹⁾ adică chiar lângă capitala de atunci a Munteniei, pe care regele voia s'o atace; aceasta la anul 1330. Acest Alexandru era fiul lui Tugomir, și el tot Basarab.

Mai sus decît anul 1330 întîlnim alte două documente în care se vorbește de un Basarab, fără a-i indica numele de botez. Așa un ~~anul din 1327~~ ^{în anul 1327}, o scrisoare a papei Ioan al XXII-lea, adresată „iubitului nostru fiu nobilului bărbat *Basarab voevodul transalpin*“, și o diplomă a Regelui Carol Robert din 1324, prin care comitele Selagiului, Martin Bulgarul, este răsplătit între altele și „pentru că a purtat de mai multe ori soliile noastre la *Basarab voevodul nostru transalpin*“ ²⁾. Se vede din această rostire, că acel Basarab domnise în Muntenia cu mai mulți ani înainte de 1324. Acest Basarab poate să fi fost tot Alexandru, pe cînd trăia în bune legături cu Ungurii, cum vrea Hasdeu care-i urcă începutul domniei la 1310; totuși nu e lucru așa de sigur cum îi pare lui Hasdeu, și se poate să fi fost precedat Alexandru de un alt voevod. Care să fi fost acesta? Izvoarele arată pe doi. Pe unul Ivancu Basarab și pe tatăl lui Alexandru, Tugomir, care și acesta este numit voevod, ba chiar mare Basarab voevod, și deci a trebuit să domnească. Lăsînd chestia existenței lui Ivancu pentru mai tirziu, observăm numai că, fie că a domnit și acesta, ~~între Alexandru și tatăl său Tugomir~~, fie că Tugomir să fi domnit pînă ce a fost înlocuit de Alexandru, adică fie că Tugomir ar fi avut doi fii, pe Ivancu și pe Alexandru, fie că ar fi avut numai pe unul, Alexandru, — tatăl Tugomir tot a trebuit să înceapă șirul Basarabilor din Muntenia Mare. Acest Tugomir este însă identic cu un Negru voevod Basarab, dat de un fragment de document din 1352 ca tată al lui Alexandru Basarab. Iată ce zice acest extract documental: „Hrisov din 6470|1352 a lui Neculai Voevod Basarab cel dintăiu, sin Alexandru voevod Basarab, feciorul Negruului *Vodă Basarab*, prin care dă moșia Bădeștii să fie a mănăstirii Cîmpulungurilor“ ³⁾. *Tugomir Basarab tatăl lui Alexandru Basarab este deci supranumit și Negru vo-*

1) Acesta poate fi înțelesul lui *Castrum Argas* din doc. cit. de Hasdeu de 1347 din Katona. Vezi *Etym. Magnum*, IV, p. CLXXXIX.

2) *Harm. Doc.*, I, p. 601 și 592: „Item in deferendo pluribus vicibus nostras legaciones ad Basarab voyvodum nostrum transalpinum“.

3) Fragmentul acestui, pentru a întrebuița terminologia lui Hasdeu, importantisim document, este reproduș în traducere romînă de Radu Greceanu, în încercările lui atît de nereușite de istoria critică după pisanii și brisoave,

apolitanul, regele maghiar, și-l bate înfricoșat în o mare luptă de lângă Curtea de Argeș, capitala chiar a Munteniei¹⁾. Nu se mai pomeneau în acest timp alți voievozi din Muntenia ca rămășiți ale vechilor principate acuma unificate. Dacă papa trimite în 1345 niște scrisori, în interesul catolicismului, nu numai episcopului Aradului și lui Alexandru Basarab, ci încă și lui Neculai principe de Remetea, lui Ladislav voevod de Bivinis, lui Stanislav din Siplac, lui Aprod voevod din Țăpuș și lui Neculai voevod de Auginas, nu trebuie să vedem în nici unul din acești voievozi niște urmași ai vechilor voievozi munteni, de oarece numele localnice indicate de documente și care se pot identifica sînt din Transilvania, ca Remetea pentru Remecha, Siplac pentru Sypprach, Țăpuș pentru Zopus și tot de pe acolo sau din Bulgaria par a fi și cele două mai greu de regăsit astăzi: Bivinis care ar fi Vidin sau Beiuș, și Auginas care poate fi orice, dar nu Argeșul din Muntenia.²⁾

E drept că două regiuni ale Țării Rominești păstrează și sub stăpînirea unitară, și până chiar mult mai tîrziu, o poziție mai autonomă, anume Oltenia și Vrancea: dar această autonomie nu merge atît de departe, încît să desființeze unitatea statului muntean.

Ce s'a întimplat în acea jumătate de veac, asupra căreia nu avem știri lămurite, și mai ales cum s'au contopit voevodatele cele destul de numeroase din veacul al XIII-lea în voevodatul unic din veacul al XIV-lea, sau, pentru a întrebuița rostirea consfințită de tradiție, cum s'a făcut descălecarea statului muntean?

Câte întrebări destul de arduoase și avîm de deslezat.

1. *Thurocz (Ioan & Mikulov) în Schwandtner, Scriptores rerum hungaricarum I, p. 205.*

2. *Scrisoare din 1345 în Hermannski, Documente, I, p. 697. Ignaz Lunk von Trauenfeld, Geographisches Lexicon Steubirgen, 1851, p. 386 și 191.*

N. Zorge, Studien u. Documente, I, p. 231. Hasko,

Etyim. Magnus, I, p. 66. Domnul N. Zorge

Conversations literar XXXIV, 1900, p. 578 crede că

acești voievozi s'au aflat în Muntenia, începînd

tînd domnia țării în mai mult capitale

nașt sub Alexandru Basarab. Dintre Patitea cu

Tan Topila p. 3 și alina crede că Aprod un Voivod în Țara

Hotila sau Topila.

evod Basarab. Tugomir-Negru voevod a fost deci domnitor în Muntenia înainte de Alexandru Basarab (și de Ivancu Basarab?). În orice caz a putut domni el singur 40 de ani, încît ne-am urca la anul 1290, dată pusă, de tradiția cronicilor, descălecării. Vedem deci că tradiția are dreptate cînd atribuie întemeierea Munteniei unui Negru voevod. Se vedem acuma de unde venise în Muntenia acest Tugomir (Radu?) Negru voevod.

Existența unui principe Negru și coborîrea lui din Transilvania în Muntenia este afirmată și de un izvor foarte vrednic de credință, Raguzanul Giacomo di Pietro Luccari, care scrie pe la 1590 niște anecdotale ale patriei sale. Pentru a prețui însemnătatea arătărilor lui Luccari asupra împrejurărilor istoriei romine, trebuie să știm că mai mulți membri din familia lui au jucat roluri însemnate în țările dela Dunăre. Așa un străbun al său, Marcu Luccari, fusese ambasador al republicii Ragusa la regele Serbiei Uroș, în anul 1323. Un altul, Neculai Luccari, mijlocise ceva mai tîrziu căsătoria fiicii lui Vladislav Basarab, domnul Munteniei, Slava, cu Uroș al V-lea al Serbiei. Matei Luccari deveni ban al Slavoniei în timpul tinerețelor lui Ioan Corvin de Huniade și ajută mult acestuia a se urca în fruntea statului unguresc. Se vede deci că antecesorii lui Giacomo di Pietro se purtaseră și prin Țările Romine, sau trăiseră în vecinătatea lor, încît el putuse culege informațiile sale din însemnările lăsate de ei. Aceasta este cu atîta mai necesar de admis, cu cît între izvoarele consultate de Giacomo di Pietro, pentru alcătuirea cronicii sale, se văd arătați numai Bonfinius, Botero și Cromer, care tocmai nu conțin nimic asupra faptului descălecării Munteniei, încît se cunoaște din această împrejurare, că el a trebuit să-și fi luat științele, privitoare la această parte a relațiunilor sale, din alte izvoare. Între aceste îl amintește pe unul, de o mare importanță pentru judecarea valorii povestirilor lui, anume memoriile, adevărat lelopiseful rominesc al boierului muntean Murgu, ambasadorul domnului Munteniei Dan (probabil la curtea regelui Serbiei). Acest cronicar, cel mai vechiu pomenit al Țărilor Rominești în deobște și în special al Munteniei, trăise sub unul din cei doi Dani dintre anii 1420--1452; de oarece Luccari adaugă, că acest Dan încheiase un tratat cu sultanul Amurat al II-lea (1421--1451). Că Luccari trebuie să fi avut la îndămină cronica lui Murgu, ba că el chiar trebuie să fi știut rominește, se vede de pe un loc din scrierea lui, în care el, po-

Revista romînă, II, 1862, p. 25. Critica destrugătoare făcută asupra lui Grecanu de Hasdeu, Ist. crit., p. 126 și urm., nu poate să atingă acest fragment. Onciul, Originele, p. 384, arată că acest document a fost cunoscut și lui Fotino, Ist. Generală a Daciei, trad. Sion, I, p. 13. - D. Onciul, Originele, p. 176, mai zice, că anul 1290 ca început al domniei lui Tugomir este acceptabil ca dată aproximativă, Barbat fiind numit în 1288 fără mențiune că ar fi murit. Dar, adaugă d-ns, identificarea lui Tugomir Basarab cu Radu Negru al cronicilor fără alt toameu decît apropiata coincidență cronologică nu este de admis. D. Onciul uită însă documentul din 1352, pe care eu toate acestea îl cunoaște (vezi p. 184).

Apr. ut innotat a Domnului Muntean Radu 1352
Radu Luccari a scris în Ragusa, în anul 1590, un document în care vorbește despre
Radu Luccari a scris în Ragusa, în anul 1590, un document în care vorbește despre

menind despre Ștefan cel Mare, domnul Moldovei, îi dă supra-
numele cunoscut de *Bătrîn*, explicind acest cuvint rominesc pe
limba italiană *prin Stephano il vecchio*¹⁾

După ce am arătat astfel credința ce trebuie să se deducă
să se deducă din Luccari, relative la împrejurările istoriei romine, să ve-
dem ce conține el asupra faptului descălecării Munteniei. El spune
că: „*Negru Vodă, de neam Ungur, tatăl lui Vlaicu, la 1310 pu-
sese mina pe acea parte din Valahia, care era vechea Dacie, și
găsind țara împărțită în șesuri, străbătută de multe riuri și cu
lacuri pline de pești și clima prea sănătoasă, pentru a reținea
izbinda dobândită, făcu cetatea Cimpulungului, și zidi prin niște
meșteri, cetățui în București, Tirgoviștea, Floci și Buzău. Mur-
rind el, fu înmormintat în Argeș. Vlaicu fiul său luă domnia,
și făcu un castel în Giurgiu*”²⁾.

Izvoarele consultate de Luccari, din care letopisețul lui
Murgu se urca pela 1500 cel puțin, conțineau deci știrea că statul
Munteniei fusese întemeiat de unul *Negru Vodă* pela 1310. Mai
constatăm că Luccari își lua științele sale dintr'un izvor in-
digen muntenesc, de pe descrierea țării „cu cimpii bogate, stre-
tăete de multe riuri, cu lacuri pline de pești și clima sănătoasă”,
ceia ce lasă a întrevădea că scrierea pe care el o urma era al-
cătuită de un om de țară care știa să prețuiască bunătățile pământului ei.
Tot așa se rostesc și cronicarii Moldovei, asupra
pricinii ce ademenise pe Dragoș a se așeza în Moldova, anume
„locurile desfătate, cimpiele deschise cu păduri și ape curătoare”³⁾.

Spusele lui Luccari că *Negru Vodă* era *de neam ungur*,
nu pot avea alt înțeles decit răstălmăcirea firească la un Raguzan
al unui text rominesc nedeplin pătruns de el, care text poate

1) *Copioso Ristretto degli annali di Ragusa libri quattuor* di Giacomo di Pietro Luccari. Venezia, 1605, p. 60: *Vulaico Re di Valachia accasò Stava sua figliola* col. Principe Uroso di Servia, *trattando le nozze Nicola Luccari*; p. 96: „Dan Re di Valachia ispaventato della troppa sollicità dei Turchi, fece pace con Amurate, obligando-si all'impositione de tributo sin come tutto ciò consta dalle memorie di Murgu suo oratore”. p. 116: „Ma sul mar Maggiore Bajazet per tradimento di Vulad monarcho di Valachia si impadroni di Kilia e Moncastro, volto alla banda di Boristene ch'obediano a *Stephano Bătrîn* (questa parola moldava significa *Stephano il vecchio*”).

2) Luccari, *Ristretto*, p. 49: „*Negro Voevoda di natione ungaro padre di Vlaico nel 1310 s'era impadronito di quella parte di Valachia la quale... fu l'antiqua Dacia... E trovando il paese risoluto in campagne, tagliato da grossi fiumare et laghi pioni di piscatione e l'aria molto sana, per ritener l'acquisitione nella fede, fabricò la città di Campolongo e tirò alcune cortine di materie in Bucuriste, Targoviste, Floc et Busa*”.

3) Ureche în *Letopiseși*, I, p. 98. D. Onciul, *Originele*, p. 113, recunoaște și d-sa că „apelativul *di natione ungaro* dat de Luccari lui *Negru Vodă*, pare a indica tradiția despre descălecatul din Ardeal”. Pentru a slăbi însă valoarea izvorului, d. Onciul susține că scrierea lui Murgu întrebuintată de Luccari nu erau niște letopiseși conținind istoria Valahiei, ci numai niște memorii personale ale lui asupra soției sale la Amurat. Că ceea ce Luccari numește memorii nu erau niște simple însemnări de călătorie, se vede prea bine din cele ce ele reproduc și asupra cărora s'a atras luarea aminte în text. Hasdeu, *Etym. Magnum*, p. VII, recunoaște apretuirea *acestea* făcută de noi și memoriilor lui Murgu. *La Moza Urdină în Bucuristul* III, p. LXIV-XV

spunea, cum spune și inscripția lui Mateiu Basarab dela biserica rezidită de el în Cimpulung, că țară Rominească fusese „dintru Ungaria descălecată”¹⁾, sau poate conținea termenul de Ungro-Vlahia, insfirșit vre o arătare a Ungariei în legătură cu Muntenia, care arătare a făcut pe Luccari să iee drept Ungur pe *Negru Vodă*. Aceasta însă ne dovedește, că analistul Raguzan găsisse în izvorul său rominesc legătura între descălecarea Munteniei și Țara Ungurească, care nu poate fi decit Transilvania, și anume partea ei cea mai apropiată de Muntenia, Făgărașul. E drept că Luccari spunc, că *Negru Vodă* era tatul lui Vlaicu (Vladislav Basarab), încit pare a indica drept întemeietor al Munteniei chiar pe Alexandru Basarab (căci se știe că el era intradevăr tatăl lui Vladislav), iar nu pe tatăl lui Alexandru. *Negru Vodă* din Luccari pare deci a indica chiar pe Alexandru Basarab. Noi punem aceste greșite indicații tot pe sama slabelor cunoștinți rominești ale lui Luccari; aceasta cu atât mai mult că, precum observă d. Onciul, *Vulaico* poate ușor fi substituit termenului de *Vulaco*, *Valaco*. Se vede că Luccari confundă domnitorii și de pe aceea, că el face din acel *Vulaico* tatăl soției lui Uroș, pe cînd în adevăr îi era frate, iar tatăl ei fusese Alexandru Basarab²⁾. Din aceasta se vede, că el dăduse greșit numele următorului lui *Negru Vodă* ca *Vulaicu* în loc de Alexandru; dar documentul din 1352 face din *Negru Vodă* tatăl lui Alexandru și deci numai această filiațiune trebuie atribuită și confuziunii arățărilor lui Luccari.

Dar în afară de aceasta, mai aflăm tot în munți, în spre Transilvania, cetatea a cărei ruini sint și astăzi numite de popor *cetatea lui Negru Vodă* și care prin așezarea ei pe înălțime, sus la ieșirea riului din munți, indică tot o obârșire transcarpatină a celui ce a înălțat-o. Apoi indicarea lui Luccari că *Negru Vodă* ar fi „fabricat” cetatea Cimpulungului, arată iarăși o venire a descăleătorului prin pasul Turnului-Roș. Mai adăogim și împrejurarea, că acest *Negru Vodă* zidise biserica cea mare din acel oraș, după cum se vede aceasta din inscripția lui Mateiu Basarab, și că Alexandru Basarab este numit *Cimpulungeanul*, ceea ce ar arăta, că fusese născut în Cimpulung, unde-lucru vrednic de însemnat—el este și îngropat, *ceia ce ar arăta* că Cimpulung era pe vremurile lui capitala Munteniei. Toate aceste *scuturi* ne arată că trebuie să fi fost o legătură între orașul din poalele Carpaților și întemeierea statului muntean.

Dar în afară de aceste dovezi mai directe asupra coboririi lui *Negru Vodă* în Făgăraș, mai sint și alte șapte care nu și pot pot afla tălcuirea decit în această ipoteză.

Și înainte de toate, de unde provine acest nume de *Munte-*

1) Vezi mai jos.

2) *Originele*, p. 178.

3) Asupra epitetului de *Cimpulungeanul*, vezi Hasdeu, *Etym. Magnum*, IV, p. CLXXXV. Const. Căpiti

Vezi Anghel Cebota în Dicționarul lui Anghel Cebota, apărut în 1904, p. 116. Stăncu, op. cit. în Dicționarul lui Anghel Cebota, p. 116. Publicat în Monumenta, p. 116-117, 89-90.

Șapte din care (răm) alți

vezi Hasdeu, Etym. Magnum, în n. 92. Inscrispția lui Mateiu Basarab, în p. 116.

(1372 de la Vladislav Voievodă la Dan, în largul și în orașul marelui
 Mureș, p. 102, în 2. p. 100.

Ori cum am explicat acut termin, și
 cu însemnarea separării Mureșului
 în hotarul țării mureșului³, și mai puțin și
 dependentă de Ungaria & Ungarie, și am în
 tot în ambel capuri o legătură între ambel
 țări; legătura a hotarului și a raportului la originea
 celor mai noi - Mureșului. accuți lege
 în Mureșului și în a unor obârși datului
 mureșului.

1) „Carabogdan cioè el rege de Moldavia”
 „Mureșului” Călugăreanu N. Popa ed. p. 10
 T. p. 113. d. D. Orșin, Titlul lui Orșin în
 Conv. Lit., XXX, 1901, p. 1020. Nu putem
 pune pareri de Orșin și de mureș
 ar fi în deosebi numele latinesc și Păruș
 alpin, unde căt vine adal mureș
 mureșului și a hotarului în naționalitățile
 civilitatei române.

2) Intâia așezare a capitalei a fost Cimpulung, cum vom arăta-o în
 curând. Argoșul se constată a fi fost capitală din mai multe documente: 1387
 Mircea cel Bătrîn (Arh. ist., III, p. 191); 1418 Mihail, 1430 Dan, 1439 Vlad
 Dracul (Arh. ist., I, 1, p. 118, 73 și 84). Documentul acest din urmă conține
 indicația: „dat în Argoș, dar scris în Țirgovitea”, ceea ce ar arăta începutul
 și mutării capitalei la Țirgovitea, unde în 1456 se și așază desăvârșit (Doc.
 de la Vladislav, fiul lui Dan. Ibidem I, 1, p. 142). Bucureștii au fost în
 zilele 1860 înainte, sub C. Ghica.

3) Hardu Mădăraș, p. 46. Cambalud în mureș
 și J. Păruș, Studii asupra alburnărilor Române
 în Conv. Lit., VI, 1876, p. 14. Mureș și d. D. Orșin
 Titlul lui Orșin, XXX, 1901, p. 1020.

F. largul, apoi la Țirgovitea și în sfârșit la București. Chiar de ce
 nu mai amintim Călugăreanu că pentru că și pentru că
 este capitala capitală și civilitate.

Altă dovă Alt argument pentru existența lui Ștefan Voșc ^{din anul 1656} sau din mint document
 posteriora ut amatores: Scrite de un frate al lui Constantin în anul
 Voșc din anul 1656 care conține judecătoarea dintre ^{Grizon} episcopul catolic
 al biseriei Damila (caluzian franciscan) din Câmpulung / Doljeș
 pe Măroniș) și episcopul Melchizedech de mănăstirea ortodoxă și tot de acolo
 pentru stăpânirea unui loc „canonul episcopi documentat”, care biserică de
mir (ca catolică) de la reparata Doamna Măroniș can a fost catolică
 a reparației Regulei voșc ^{și fiind} și ^{acel} în imprimant și episcopul
 Melchizedech ^{caluzian catolic} și ^{Grizon} și corău, îndărăpt. Documentul
 Decretul pe judecată ^{Grizon} și pe orașului și camarii tineri și
 bătăniei din Câmpulung ca să corectez cum stau lucrurile. Reparat
 lui Ștefan Voșc Cartea lui Ștefan Voșc ca pe pârșii imprimantă în
 în bătăniei orașului Câmpulung” date la mâna lui popa Grizon
 și elodaltă Dorada ceduroasă ca „acel loc can și cheama Cloștea” Măroni
 pe născut - mănăstire) a fost al Doradito, că biserică și n cheamă
 Cloștea patru și patru - patru Măroniș Doamna Regulei Voșc
 că acea Doamna patru catolică can și cheamă papista / papistă
 și înți acea biserică când a fost multă ciuda / lucruri ciudate =
mirunații) și au făcut și mirunați și multă boleană ca în vîndecat
 Documentul hotărâte provenit în jurorare Doradito.

Acești documente confirmă fca tradite După Ștefan Voșc,
 cu inserarea adăos al mirunați totuși lui, Măroniș / Grizon
 și ca era catolică, ^{Grizon} ca și obținerea aduri ori la capete stăru

2 bis. Documentele publicat în Arhive de Juri LXV, 1902, p. 179-181. Originalul de ofi
 la D. Constantin Tiberiu din batalionul 2 grani (nume ștef și are în 15888) propus
 în judeca Cloștea din Câmpulung.

serica
 dintru
 -Vla-
 are a
 ceas-
 vorul
 i Un-
 tea ei
 ccari
 arab),
 Ale-
 ladis-
 ccari
 n a-
 nești
 vă d.
 , Va-
 că ei
 ăr ii
 easta
 Vodă
 face
 filia-
 spre
 po-
 ășe,
 rpa-
 Ne-
 și o
 gim
 nare
 Ma-
 lui-
 de-
 rată
 e a-
 așul
 Jupte din care
 rind al

Doi Anghel Calote și Ștefan Voșc, ^{și după} în
 etacei rep și artă volu. Deși V și și Grizon
 Multitud Măroniș-Doljeș - 89-94.

ritii
 pol
 nte-
 um,
 lui
 A-
 20-
 n. 16

*Intelegem ca...
 Radu Negru...
 etc.*

*Admitem ca...
 summa...
 etc.*

*...
 ...
 ...*

ca descălecătorul a ieșit din Făgăraș pentru a întemeia Muntenia. Într'adevăr cum ne-am putea inchipui că Muntenii pe care, în tot decursul istoriei lor începătoare, îi vom vedea punindu-și toate puterile în răspingerea tendinților de dominare ale Ungurilor, să-i fi atacat ei pe aceștia în țara lor, și să le fi răpit două însămnate ducate? Dimpotrivă, dacă admitem că întemeietorul Munteniei a fost duce de Făgăraș și de Amlaș înainte încă de descălecarea, atunci păstrarea stăpînirii ducatelor transilvane devine ușor de înțeles, mai ales că o vedem pusă în lucrare atunci cînd domnia Munteniei erau în bune relații cu regii unguri, și intreruptă de îndată ce legăturile între ei se stricau.¹⁾

Tot din această împrejurare se explică și pretențiile de stăpînire ale Ungurilor asupra Munteniei. Anume, ducii Făgărașului cuprinzînd și Muntenia, cu toate că își întăriseră puterea lor într'un chip însămnat, nu încetaseră de a rămînea tot vasali regilor unguri, precum d. e. nu încetaseră ducii de Normandia a fi vasali regilor de Franța, cu toată cucerirea Angliei de ei și incingerea frunții lor cu o diademă regală. Dacă nu explicăm astfel originea pretențiilor de supremație ale Ungurilor asupra Romînilor, atunci ele rămîn fără nici un înțeles; căci Ungurii niciodată n'au întîns puterea lor într'un chip efectiv dincoace de munții Carpați. Nu e vorbă, ei se intitulau totdeauna regi ai Cumaniei, adică ai Munteniei răsăritene și ai Moldovei, și chiar prin documentul din 1247 ei concedeau cavalerilor de Ierusalim niște teritorii în Cumania; dar aceasta dăruire cu totul platonică, nu fu niciodată pusă în lucrare.

Dacă admitem că întemeierea principatului muntean a pornit dela Romînie de peste munți, avem îndată cheia atît a pretențiilor de supremație ale Ungurilor asupra lui, cît și explicarea stăpînirii ducatelor Făgărașului și al Amlașului de cîtrea domniilor muntene, precum și aceea a numelui de Muntenia, Munteni, dat unei țări și unui popor, ce numai munți nu posedă în cea mai mare întindere a teritoriului său; nu mai puțin și aceea a termenului de Ungro-Vlachia, ~~poate împrejurat~~ care confirmă și mai puternic faptul descălecării Romînilor de peste munți.

concordanța sursoanelor prin unificarea termenului...
 Rămîne de îndepărtat o întîmpinare adusă în contră faptului descălecării, mai ales ca făcută de un duce de Făgăraș, scoasă dintru'n document unguresc.

Există anume o diplomă din 1291 care pomenește despre congregațiunea ținută la Alba-Iulia, cu toate popoarele Transilvaniei, anume și cu Romînie, pentru îndreptarea stării lor, în care congregațiune un magistrul, Ugrinus, cere dela rege să-i se înapoiască posesiunile sale Făgărașul și Simbăta de lângă fluviul Olt, care i s'ar fi luat pe nedrept, și regele primind să cerceteze această pricină, atît prin nobili cît și prin Saxoni, Secui și Valahi, dă dreptate cererilor magistrului Ugrinus, restituindu-i în drepturile sale ¹⁾.

1) Teutsch und Firnhaber, *Urkundenbuch* p. 167, 1291: „Magister Ugrinus, quosdam possessiones suas Fugros et Zumbuthel vocatas juxta fluvium

*...
 ...
 ...*

Acest document este adus în chipul următor, ca argument contra existenței lui Radu Negru: Se identifică întăi pe Ugrinus cu Radu Negru (Ugrinus=Negrinus) și apoi se întrebă: ce motiv ar fi avut Radu Negru a se supăra pe Unguri și a trece munții, cînd vedem că regele dă ascultare cererilor sale și, după cercetarea făcută, îi restituie atît ducatul Făgărașului cît și Simbăta? Unde rămîne deci loc, în același an, pentru al doilea duce român, Radu Negru din Făgăraș, care să fi întreprins coborîrea în Muntenia? Incheierea aceasta păcătuiește prin un singur punct, care o răstoarnă din temelie, anume prin identitatea, admisă oarecum ca înțelegîndu-se dela sine, între posesiunea Fugros reclamată de Ugrinus, și ducatul Făgărașului al lui Radu Negru, și apoi dela identitatea posesiunilor se conchide la identitatea sau mai bine la neputința coexistenței acestor doi stăpîni. Dar mai întăi Ugrinus este arătat nu ca Romîn, ci ca neaoș Ungur, fiul comitelui Baarch din familia Chak (Ciac) ¹⁾. Apoi cîne ne spune oare că Ugrinus ar fi reclamat, în dieta din Alba-Iulia, proprietatea ducatului Făgărașului? El spune numai că i s'a luat două posesiuni: Făgărașul și Simbăta, și cuvîntul *possessio*, în limba documentelor ungurești, are același înțeles cași cuvîntul românesc *saț*, *moșie*. Este chiar greu de admis ca să fi venit Ugrinus să reclame *proprietatea unui ducat*, mai ales cînd obiectul celalalt reclamat de el alătura cu Făgărașul, era o simplă moșie, Simbăta, și ca să spună el despre un ducat, că ar fi fost înstrăinat pe nedreptul, ca de o moșie ce ar fi fost vîndută de un neproprietar. Făgărașul reclamat de magistrul Ugrinus nu are cu ducatul numit tot astfelu nimic altăceva comun decît numele. Este vorba în documentul din 1291, de *sațul* Făgărașului, care există și astăzi ca orașel, în comitatul ce s'a format din vechiul ducat cu același nume, și această interpretare este cu atîta mai firească, că alătura cu orașelul Făgărașul, întîlnim astăzi încă Simbăta de sus, așa că regăsim și acuma alătura acele două moșii ale magistrului Ugrinus, pe care el le reclama dela rege, și ambele aceste localități sint așezate lângă rîul Olt, precum le arată și documentul din 1291 ²⁾.

Așa dar posesiunea Fugros a magistrului Ugrinus nu are nimic a face cu ducatul Făgărașului, din care a putut foarte bine să se coboare în Muntenia Radu Negru, precum nici acesta n'are nimic de împărțit cu magistrul Ugrinus, fiul lui Baarch.

Ba noi credem chiar a vedea în pierderea posesiunilor sale de cîtrea magistrul Ugrinus, un efect al răzbunării lui Radu Negru, care înainte de a părăsi Făgărașul (ducatul), își vîrsă focul

1) Teutsch și Firnhaber, p. 122, 1281: „magister Ugrinus Mihail Baarch filii“; p. 121, „filios Baarch de genere Chak“.

2) Laurian, *Ist. Rom.*, Buc., 1878, p. 243, susține că Fugros ar fi ducatul Făgărașul. D. Pușcariu, *Ugrinus—1291*, în *Analele Acad. Rom.*, 1901, p. 8, o de părerea noastră, că Fugros și Zumbutel erau „comunele Făgăraș și Simbăta“. D. Pușcariu adaugă că ducatul Făgărașului ar cuprinde vr' o 80 de sate.

*...
 ...
 ...*

asupra celor ce-i pricinuisă neajunsuri, precum vom vedea că face răsvrățitorul Bogdan, întemeietorul Moldovei, cu proprietățile lui Dragoș, fiul lui Gyula.

S'ar putea chiar presupune că turburările produse prin ieșirea Românilor din Transilvania îndemnase pe rege a ținea aceea mare congregație în Alba-Iulia, unde convocase și pe Valahi, și se ocupa de îndreptarea stării lor (pro reformatione status eorundem).

Din toate aceste argumente întemeiate parte pe fapte constante, parte dobândite pe calea inducției individuale, adică a metodei particulare istoriei pe care noi am propus să se numească *inferență* ¹⁾, rezultă o mare probabilitate că descălecarea Munteniei să se fi petrecut așa cum o expune tradiția.

Cit despre numele de botez al descălecătorului vedem, că documentele îi dau acel de Tugomir sau nu-l dau deloc ²⁾. Tradiția poporană îl cunoaște iarăși fără nume de botez, în Negru Vodă, pe cînd tradiția reprodusă de cronicari îl numește Radu Negru ³⁾.

Asupra acestui nume există o pomenire a lui în un document cu mult posterior, al lui Matei Basarab din 1636, dat locuitorilor din Cimpulung pentru întărirea unor privilegii, care hrisov al lui Matei Basarab, enumeră între alte hrisoave și pe „*hrisovul strămoșului domniei mele, preluminatul și blagocestivul și de Hristos iubitorul Ion Radu Negru voevod leat 6800=1292*” ⁴⁾.

Pentru a judeca dacă această arătare poate avea vre-o valoare, trebuie să cercetăm acest hrisov în legătură cu alte 7 hrisoave păstrate în copii la primăria de Cimpulung. Aceste hrisoave sînt ⁴⁾:

1) Un hrisov dela Radu Vodă, fiul lui Mihnea, din 1615, care scutește pe Cimpulungeni de găleată, slujba domnească și de vamă, pentru toate vinzările și cumpărăturile ce vor vroi să facă; de asemenea mai prevede hrisovul, că nici domnul, nici vre-un boier sa nu poată moșteni vreodată o avere vacantă, ci s'o ~~le~~ în stăpînire orășenii. Domnul să nu poată dărui nici o avere a orașului, cefa ce arată că pămînturile orășenilor nu erau domnești, ci aparțineau locuitorilor orașului încă dinnainte de descălecarea, proprietate pe care domnul nou venit în țară vroia să o respecte, pentru a nu-și instrăina simpatiile locuitorilor. În caz cînd imobilul unui mort s'ar vinde pentru datorii, să nu fie nimene volnic a-l cumpăra, afară de orășeni. Aceștia mai au apoi dreptul de a judeca ei înșii daraverile lor, și păstrează deplina proprietate asupra munților încunjurători orașului, care sînt

1) Asupra metodei inferenței, vezi a mea *Théorie de l'Histoire*, Paris, 1908, p. 465.
2) Negro voevodo, în Luceari; voevodul Negru, în doc din 1352; marele Basarab Voievod, în inscripția dela Cimpulung.
3) *Mag. ist.*, V, p. 338.
4) Conținute toate în *Mag. ist.*, V, p. 331-359.

*în articolul meu din Impresii din l'histoire, Roum & Synthèse
1911 în 612
1911 în 612
1911 în 612*

anume enumerați. Hrisovul arată că aceste privilegii au fost dovedite de orășeni prin alte hrisoave vechi, unul dela Mihail Voievodul din 6900 (1392), altul dela Vlad Vodă 6947 (1439) și un al treilea dela Vladislav Vodă 6900 (1452).

2) Un hrisov dela Leon Tomșa din 1633, care repetază și întărește pe acel al lui Radu Mihnea.

3) Al treilea hrisov al Cimpulungenilor este dat lor de Matei Basarab, în ziua de 12 April 1636, întărindu-le prin el niște *alte privilegii ce nu se văd în documentele lui Tomșa și Mihnea Radu* precum acela că oamenii de afară să nu fie invoiți să aducă vin în oraș și că orășenii să nu fie îndatoriți a da pitarilor, vinarilor, dijarilor și tuturor celor ce umblă cu slujbe domnești, nimic alta fără numai un poclon de bucate. Aceste le întărește Matei Basarab: „*pentru că au văzut domnia mea multe hrisoave bătrîne și vechi făcute tot pentru așazămintul orașului, întâi hrisovul strămoșului domniei mele, prea luminatul și blagocestivul și de Hristos iubitorul repostatului Io Radul Negru Voievod, leat 6800 (1292), și hrisovul lui Mihail Voievod leat 6900 (1392), și hrisovul Vladului Vodă, leat 6947 (1430) și hrisovul lui Vladislav Voievod, leat 6960 (1452)*” ¹⁾.

4) În același an Matei Basarab mai dă orășenilor și un al doilea hrisov, prin care le întărește proprietatea asupra munților orașului, referindu-se la aceleași documente ca în hrisovul pentru întărirea privilegiilor, și *amintind anume pe acel al lui Radu Negru din 1292* ²⁾.

5) Al cincilea document al orășenilor din Cimpulung, este dat de Mihnea Vodă în anul 1659, repetînd iarăși întărirea privilegiilor amintite și enumerînd între hrisoavele vechi, pe baza cărora le incuviințează această favoare, *hrisovul lui Radu Negru Voievod din 1292*, și acel al lui Mihail Voievod din 1392.

6) Al șeselea document pornește dela Gheorghe Ghica din 1660.

7) Al șaptelea dela Grigorie Ghica din 1672.

8) Al optulea dela Gh. Duca din 1682, și aceste trei din urmă referindu-se, pentru întărirea privilegiilor, la *hrisovul lui Radu Negru din 1292*.

Originalele acestor hrisoave au dispărut, și ele sînt păstrate numai în niște copii ce se află la primăria de Cimpulung. Critica lor externă este deci peste puțină de făcut, și ne rămîne de stabilit autenticitatea lor numai pe criteriile interne. Aceste însă vorbesc numai decît pentru existența lor reală, și nu pot admite nici într'un chip plămuirea lor.

Intr'adevăr, dacă ele ar fi fost plămuite, ar trebui ca atît domnii, dela care se spune în ele că porneau hrisoavele cele vechi, cit și datele lor, să corespundă cu *arătările cronicilor* mai mult sau mai puțin cunoscute ale Munteniei; căci de sigur falsificatorul se va fi îngrijit a da o aparență de adevăr operei sale, și

1) *Mag. ist.*, V, p. 338.
2) *Ibid.*, p. 340.

trebuia deci să bage de samă a nu atribui documente, unor domni ce nu ar fi existat sau nu ar fi domnit la datele indicate în ele. Ei bine! tocmai aceasta nu se întâmplă. Atît numele domnilor cit și data documentelor emanate dela aceștia, nu corespund deloc cu șirul domnilor conținut în cronicile Munteniei. Critica istorică pe care o vom face mai la vale, la istoria Munteniei, va dovedi însă că șirul domnilor conținut de cronicari este inchi-puit, și documentele vor stabili pe un altul, care tocmai corespunde pe deplin cu datele și domniile citați în hrisoavele Cîmpulungului. Așa unul din hrisoavele vechi, este dat ca dela Vlad Vodă din 1439. Cercetînd cronicile Munteniei, aflăm că dela 1427—1445, este arătat ca domnind unul Vladislav Vodă, pe cînd documentele contimporane ne arată ca domn între anii 1430—1446 pe Vlad Vodă Dracul. Și mai clar feiesă adevărul existenței actelor vechi, citate în documentele Cîmpulungului, la actul din 1452. Acesta este arătat ca pornind dela Vladislav Vodă. Cronicile pun însă să domnească dela 1445—1460 pe Radu cel Frumos, pe cînd documentele contimporane ne arată, ca domn în acel an, într'a-devăr pe Vladislav al III-lea 1452—1456¹⁾.

Dovada însă cea invederată și nerăsturnabilă a autenticității documentelor Cîmpulungului, și deci și a existenței documentelor vechi pe care ele se întemeiază, stă în împrejurarea că toate pomenesc despre un document al lui Mihail Voevod din 1392. S'ar părea la prima vedere, că tocmai aici s'ar descoperi dovada falsificării, întrucît este cunoscut că dela 1386—1418 domnește Mircea cel Mare, prin urmare nu ar fi loc pentru un Mihail Voevod în 1392. Astăzi însă după descoperirile nouă care se vor analiza și expune mai la vale, se știe că acest Mihail Voevod era fiul lui Mircea, și este știut că domni romini obișnuiau a-și întovărăși la domnie pe fiii lor încă din timpul domniei lor.²⁾ Cronicarii nu cunosc existența unui Mihail Voevod ca fiu al lui Mircea; cu atît mai puțin îl fac să domnească la 1392, ci arată îndată după moartea lui Mircea cel Mare, ca urmaș în tron pe Vlad Tepeș. Ei dau pe unul Mihail Voevod de predecesor al lui Mircea, îndată după Radu Negru³⁾.

Ne întrebăm acum: fost-a falsificatorul documentelor Cîmpulungului un istoric care cercetase încă de prin secolul trecut documentele țării, încît putuse determina cu acea precizie matematică șirul domnilor și data domniei lor, așa ca să corespundă în totdeauna cu realitatea? Întrucît o asemenea ipoteză cade prin ea însăși, nu ne rămîne altăceva de admis decît că niște documente care constată fapte istorice adevărate, în contra cronicari-

1) Căpit., Mag. ist., I, p. 99; Cron. anon., ibidem, IV, p. 234.

2) În ed. I admisesem după Melhisedek, Mitropolitul Gr. Tamblac, în Rev. p. istorie a lui Gr. Tocilescu, III, 1884, p. 27, că în acest an Mircea fusese prins de Turci și surgunit la Brusa. Gr. Tamblac însă pune acest fapt după lupta dela Nicopoli în 1396, și deci nu se poate raporta la 1392, chiar dacă ar fi să-i dăm credință. -

Mihail se mariează cu soția sa la Domnia
 & Mircea din un doc. din 1418 dat de el cu voia
 în timpul domniei tatălui său. 7. Doșta Relatiilor
 în București la Pravorot St. Pet. 6. alt. arh.
 ceari la Domnie. C. lui Alexandru Voivod cu Stefan al
 Hun în 1442 tetraevanghel din 1492. C. V. Ist. București
 din Doșta în un accid. rom., în Tom XXV, 904,
 p. 324 (68) Ad. lui Mareș cu Radu Răscă, în
 Documente slave. Vidum p. 77; a lui Mircea cu
 Mihnea al Rău, Vidum, p. 15; Radu al Mareș cu
 Vlad Călugăru 1492, Vidum p. 246. & c.

3) Mag. ist. I, p. 87, & II, p. 273.

8 a lui Alexandru cu Stefan cel Mare,
 Nicolaeșcu, Documente slave române
 p. 571

lor care le arătau greșite, nu pot fi decît ele înșele oglinda adevărului.

Mai adăugim încă observația că hrisoavele cele două dintâi ale lui Radu Mihnea și Leon Tomșa, nu pomenesc din documentele vechi, decît pe acel din 1392 dela Mihail Voevod, pecînd dela Matei Basarab înainte începe a se ivi și documentul ce ne interesează, din 1292, al lui Radu Negru. Apoi dacă s'ar fi falsificat aceste documente, pentru ce nu ar fi pomenit falsificatorul existența hrisovului fundamental din 1292, chiar în hrisoavele lui Radu Mihnea și Leon Tomșa, și ar fi început a-l menționa numai dela acel al lui Matei Basarab înainte? Această împrejurare ne face să credem că orășenii, cînd s'au înfățișat la acei domni dintâi, nu posedau încă documentul original al privilegiilor lor, acel dela Radu Negru, pe care îl descoperiră abia în timpul domniei lui Matei Basarab, cînd îl aduseră spre a dobîndi și pe baza acestui act străvechiu întărirea drepturilor lor. Aceasta este cu atît mai firesc de admis cu cit am văzut, că Matei Basarab care consultase și documentul lui Radu Negru, adaoge pe lingă privilegiile confirmate de predecesorii săi, Radu Mihnea și Leon Tomșa, *încă și altele pe care el le descoperi în documentul cel în urmă înfățișat*, și pe care ceilalți domni nu le putuse întări, nefînd amintite în documentul lui Mihail sau în acele ale lui Vlad și Vladislav Vodă. Odată însă cu autenticitatea documentelor Cîmpulungului, reiesă și existența adevărită a hrisoavelor vechi amintite în ele, între care se întîlnește și documentul dela Radu Negru; căci, cum am spus-o, potrivirea datelor acestor documente cu domnii ce într'adevăr se constată documental că au domnit la acele date, și care domni sînt tocmai necunoscuți cronicilor, exclude orice putință a plămuirii hrisoavelor nouă, și tot odată a închipuirii acelor vechi citate în ele. Prin aceasta însă existența unui vechiu document dela Radu Negru dat Cîmpulungenilor (unde tocmai tradiția pune descălecarea acestui domn și unde zidirea bisericii ce i se atribuie tot de tradiție, vom vedea că într'adevăr a avut loc) este pusă mai pre sus de îndoială. și deci adevărește și existența dă-tătorului acelu hrisov, al lui Radu Negru, întemeietorul statului muntean.

Atît tradiția cit și documentul eliberat de Radu Negru locuitorilor din Cîmpulung, arată că descălecarea a trebuit să se facă pe la 1290—1292, concordînd, cum vom vedea, cu revoluția făcută de Românii din Ardeal, contra apăsării bisericii catolice.

În potriva acestei date, și prin aceasta însăși în potriva afirmării tradiției pecit și a documentelor analizate mai sus, pare a se opune o altă fîntînă, tot atît de vrednică de credință, o *inscripție*.

Matei Basarab rezidește biserica cea veche din Cîmpulung, spunînd în inscripția pe care el pune să o sape în piatra amintitoare, că el a ridicat iar din ruine vechea biserică a lui Radu

Negru, pe care acesta o înălțase *la anul 1215*. Iată inscripția pusă în biserică, în limba română: „In zilele dulcelui creștin Matei Basarab Voevod și Gospozsva ego (și doamna lui) Elena, domn în țara românească și întru moșia lui care este dintru Ungaria descălecată, adecă început-au a scrie de această sfință dumnezească biserică, ce este hramul Vladycitzie naszei bogoroditzie i prisno dievy (templul stăpînii noastre născătoare de Dumnezeu și pururea fecioară) Maria, s'a început și s'a zidit și s'a sfîrșit de prea iubitorul creștin Radu Negru Voevod, carele a fost din început descălicător Țării românești, și din început a fost zidit această sfință dumnezească biserică, cînd a fost cursul anilor dela Adam 6723 (1215), și tot a stătut în bună pace până în zilele creștinului Alexandru Voevod Iliăș, întru a doua domnie, cînd a fost cursul anilor dela Adam 7136 (1628); atunci întru aceiași vreme s'a surpat din voia lui Dumnezeu, în ziua sfințului Ilie proorocul, la mează-noapte. Matei Basarab socotit-a ca un domn bun și milostiv, ca să ridice și să facă această sfință și dumnezească biserică, și ispravnic a fost după lucrul aceste sfințe și dumnezești biserici Socol Clucerul de Cornățeni, și s'a început această dumnezească biserică din fața temeliei în luna lui Iunie 22 de zile, cînd a fost leatul dela Adam 7143 (1635), și s'a sfîrșit în luna lui August în 20 zile leatul 7144 (1636)¹⁾).

Inscripția spune deci că Matei Basarab reînălță pe vechile temelii (de oarece clădirea lui se începe *din fața temeliei*) biserică lui Radu Negru, care se surpase cu 7 ani mai înainte. Ruinile ei trebuiau să fi fost încă în picioare cînd a rînduit Matei Basarab pe clucerul Socol să pue la cale rezidirea ei. Vechia inscripție trebuie deci numai decît să fi fost regăsită. De aceea nu se poate primi ca Matei Basarab, sau mai bine Socol, să fi iscodit cele raportate în inscripția lui, ci ele nu sînt, în ceia ce privește biserică de mai înainte, decît reproducerea vechii pisani. Cum se face însă că data zidirii bisericii lui Radu Negru se pune la 1215, pe cînd documentul cercetat și *cunoscut lui Matei Basarab, în momentul cînd punea să se sape piatra amintitoare, arăta lămurit data de 1292?*²⁾

Dacă Matei Basarab ar fi pus să sape el însuși inscripția, atunci o asemenea contrazicere ar fi izbitoare; dar este de observat că săparea inscripției s'a făcut de un meșter, și că clucerul Socol care era însărcinat cu privigherea lucrărilor, se afla foarte probabil la Cîmpulung în ziua de 12 April 1636, cînd Matei Basarab cerceta documentul lui Radu Negru în divan la Tirgoviște.

1) Reprodușă de Hasdeu, *Ist. crit.*, p. 134. A doua inscripție cu același conținut este pusă în pridvorul bisericii.

2) Zicem *cunoscut lui Matei Basarab*, de oarece în inscripția din pridvor se adaugă, pe lângă cele cuprinse în inscripția din biserică, și cuvintele: „Așisderea și orașenii să nu deie vamă de ce vor vinde, după cum ierțați au fost de repositul Radu Negru voevod și cum scrie în cărțile cele bătrîne“.

Este aproape de admis ca clucerul Cornățanu să nu fi cunoscut data indicată în document despre domnia lui Radu Negru. Dacă luăm acuma în privire că inscripția pusă de Radu era atunci veche de aproape 350 de ani, ea trebuie să fi fost cam stricată, încît o cetire falsă a datei de către cioplitor este admisibilă, cu atîta mai mult că cele două ultime litere slavone ale cifrelor 6799 (1291) și 6723 (1215) pot fi ușor în cazul unei ștergeri a lor parțiale luate unele drept altele. Data de 1291=6799 se scrie în numerația cirilică

Ⓔ 4 4 ⓪

iar cea de 1215=6723

Ⓔ 4 4 P

Dacă numai prin faptul deteriorării pietrei s'a adăos o dungă dedesubtul lui 4 și s'a șters partea inferioară din dreapta lui ⓪, atunci meșterul cioplitor a putut prea ușor să se înșele și să cetească 6723 în loc de 6799. Iată deci cum se explică această aparentă contrazicere, *care nici ea nu lăsează în jurământul Cîmpulungului!*

Din toate cele analizate până aici, rezultă cu siguranță următoarele fapte:

Că tatăl lui Alexandru Basarab, domnitor adevărit al Munteniei din anul 1330, se numea Tugomir; că domnișe și el în Muntenia și că purta și epitetul de Negru Voevod, cunoscut și tradiției poporane, cum se vede aceasta din numele cetății lui Negru Vodă.

Pe lângă aceste fapte sigure mai adăogim ipoteza că acest Tugomir Negru Voevod se coborise din Transilvania și anume din Făgăraș, fapt nedovedit documental, însă scos prin inferență din înființarea orașului Cîmpulung și așezarea aici a capitalei țării nou întocmite; din zidirea unei mari biserici; din încuviințarea de privilegii locuitorilor acestui oraș; din epitetul purtat de fiul său Alexandru de Cîmpulungeanul și din înmormintarea acestuia în biserică din Cîmpulung; nu mai puțin din numele de Muntenia și de Ungro-Valahia date Țării Românești; din stăpînirea din partea primilor voievozi munteni a ducatelor Făgărașul și Amlașul din Transilvania. Numele însă românesc al descălecătorului era Radu, pe cînd cel slavon era Tugomir, ambele aceste adăose cu epitetul de Negru.⁷

Care a fost însă cauza acestei destărări a Românilor transilvăneni, care-și lăsau căminuri și averi pentru a căuta în depărtare adăpostul traiului?

Și aici găsim un răspuns tot ipotetic, scos din fapte tot prin argumentare.

Apăsatea unguerească ce împinse pe Romini a se răspîndi către cîmpiile Munteniei și Moldovei, nu avea la început un caracter politic. Pe la capătul veacului al XIII-lea, epoca descălcării, Rominii de peste munți erau încă departe de a fi reduși în starea aceia de iloși în care îi aflăm gemînd mai tirziu. Ei nu perduseră acele garanții de care rămaseră inconjurați până prin veacurile al XIV-lea și al XV-lea. Erau încă o națiune cu drepturi recunoscute de stăpînii ei, nu o turmă de robi degradată și înjosită. Iobăgia mai ales, starea normală a Romînilor transcarpatini de mai tirziu, era necunoscută, și ei erau constituiți în comunități militare, îngrădite de privilegii potrivite cu însemnătea rolului pe care îl îndeplineau ¹⁾.

Dacă însă nu găsim în starea politică a Romînilor din acele timpuri motive care să-i fi împins a-și lăsa vatră, moșie și avere pentru a căuta aiurea scăpare și adăpostire, starea lor religioasă ne arată că ei au trebuit să facă o asemenea jertfă și s'o aducă pe altarul Dumnezeirei, ca buni și cucernici creștini. Și Dumnezeul lor le ajută; căci în văile larg deschise către cîmpia în care ei se coborîră, Rominii putură să se întindă neîmpedecat, să deie naștere unor formațiuni ieșite din propriul lor caracter și să dezvolte, mai mult de cum era cu puțință în țara unde fusese subjugăți, cuprinsul sufletului lor.

Papii, neconținut la pîndă pentru a-și lăși autoritatea, după ce puseră sub piciorul lor întregul Apus, își îndreptară privirile și asupra Răsăritului, unde și aici erau popoare multe și bogate, din a căror supunere ei puteau trage însemnate foloase. Căci să nu credem că numai motive spirituale împingeau pe papi, cași pe alți pristavi ai bisericii creștine, la neîncetata sporire a stăpînirii lor. Elementul omenesc, cu patimile și egoismul său interesat, a fost pîrghia cea mai puternică care a însuflețit în totdeauna prozelitismul, și dacă agenții nemijlociți ai acestei întinderi, misionarii și ordinele religioase, erau poate recrutați între oamenii cei curați cu inima și duhul, nu era tot astfel și cu cei care îi trimeteau, și care urmăreau sub masca religiei scopuri de lumească dominare,

Ungurii se întorsese din început la creștinismul răsăritean. În curînd însă silințele papilor îi desbinară de acea biserică și-i alipiră către a lor; călugării și episcopii italieni umplură Ungaria; limba latină se introduse în biserică și dregătoriile lor, și statul unguerească, atît de asiatic-oriental prin elementul său poporan, începu a gravita către Apus prin religia la care se închina. Sfîntul Ștefan este privit de Unguri ca întemeietorul acestei îndreptări nouă în viața poporului maghiar. De îndată ce papii cîștigară la planurile lor un popor energic, și care în acele timpuri de barbarie plătea mult în cumpăna istoriei, ei vroiră să se slujească de dînsul pentru a întoarce la creștinismul catolic și alte

1) Vezi *Ist. Rom.*, Vol. I, p. 391-392.

neamuri cu care Ungurii veniau în atingere. Astfel papii prin mijlocirea arhiepiscopului unguerească, înființează în țara locuită de Secui, încă înainte de anul 1096, episcopia Milcovului, pe care o prefac la 1228 în acea a Cumanilor, și la anul 1234 papa Grigorie al IX-lea invită prin o scrisoare pe regele Ungurilor Bela al IV-lea, ca să aducă la adevărata cunoștință de Dumnezeu pe poporul valah, care ar locui în acea episcopie și despre care ar fi aflat că în loc de a primi sfințele taine dela episcopul catolic al Cumanilor, ar asculta de niște pseudo-episcopi de rîtul grecesc. El roagă să pună mai curînd în lucrare făgăduința ce i-a dat și să silească pe numiții Valahi a primi un episcop catolic¹⁾. Deși în această scrisoare este vorba de a întoarce la catolicism pe creștinii schismatici din episcopatul Cumanilor care se întindea mai mult dincoace de munții, prin Moldova sudică, putem infera cu atît mai mult, că regele își dădea toate silințele pentru a întoarce la această religie pe schismatici, adică pe Rominii care se aflau și dincolo de piscuri, sub domnia lui nemijlocită. Această îndatorire de a întoarce la catolicism pe toți schismaticii împărăției sale reiesă din jurămîntul regelui Bela al IV-lea (1234-1270), care conținea făgăduința de a „aduce la biserica romană pe toți creștinii și pe *închipuiții creștini* care s'ar afla în țările supuse jurisdicțiunii sale, precum și din acele pe care cu ajutorul lui Dumnezeu le-ar supune de atunci înainte ²⁾.

În nenumărate rînduri sosesc de aceste imbieri ale papilor către regii unguerești. Între altele aflăm că în anul 1279 papa Nicolai al III-lea invită pe tot clerul și poporul Ungariei să deie ajutor legatului său pentru a alunga pe schismatici (numele religios al Romînilor în tot decursul istoriei unguerești) din hotarele țării lui. Regina mumă a minorului rege Vladislav Cumanul, Elisabeta, se grăbește a răspunde capului bisericii catolice, că va îndeplini dorințele lui ³⁾.

În timpul domniei regelui Vladislav Cumanul (1272-1290) prigonirile îndreptate contra păgînilor, ereticilor și schismaticilor iau un caracter de tot ascuțit și provoacă între altele o revoltă a Cumanilor, cu care Ungurii trebuie să lupte la localitatea numită *Houd*;

1) Adăogim către locurile raportate în Vol. I, p. 444, și următoarele rînduri din bula papală din 1234, al cărei început l-am reprodus acolo: „Cum autem tu tanquam princeps Catholicus juramento promiseris, te omnes inobedientes Romanae ecclesiae in terra tua, ad obediendum eidem ecclesiae impulsurum, ac viva voce promiseris quod praefatos Valachos compelleres ad recipiendum episcopum“.

2) 1234. „Nos Bella universos hereticos et alios Christianos qui relictâ fide Christianitatis ad superstitionem Ismailitarum vel Judaeorum pervertuntur quocunque nomine censeantur et *fictos Christianos* de terris nostris bona fide studebimus pro viribus extirpare et eos qui Romanae ecclesiae in terra nostra sunt inobedientes iuxta ritum uniuscuiusque nationis qui non sit contra fidem catholicam, compellemus obedire Romanae ecclesiae“. Hurm., *Doc.*, I, p. 128. Tot așa ordonă și Vladislav Cumanul, 1279. Hurm., *Doc.*, I, p. 425.

3) Theiner, *Mon. Hungariae hist.*, I, p. 344: „sed vobis assistentibus dicto legato fides ipsa *jugatis scismaticis* gloriosum dilatetur“. Comp. răspunsul Elisabetei, idem, p. 347. Comp. Hurm., *Doc.*, I, p. 435 și 436.

apoi desțărarea întregului popor al Cumanilor pe care mai mulți slujbași regești îi bat în Moldova și-i readuc îndărăpt. Această împrejurare s'ar fi petrecut pe cînd Vladislav Cumanul care venise la tron fiind minor, era încă copil; deci puțin după 1272¹⁾. Puterile ale Cumanilor, din a căror viață dinsul se cobora, atrage asupra capului său toate furiile bisericii catolice, și papa ia cele mai energice măsuri pentru a readuce pe de o parte pe rege la credința adevărată, pe de alta pentru a stîrpi din Ungaria toate ereziile aflătoare în ea și care amenințau să ademenească chiar pe regii cei până atunci atît de credincioși ai Ungariei. El muștră cu mare asprime prin o scrisoare pe Vladislav, pentru părăsirea adevăratei credințe; cere ajutor dela Rudolf de Habsburg, împăratul Germaniei, spre a readuce atît pe rege cît și pe ereticii din Ungaria la catolicism; predică chiar o cruciată contra Saracenilor și a ereticilor din Ungaria, prin un legat al său trimis la fața locului, și în sfîrșit cere dela banul Sclavoniei și dela voievodul Ardealului ca să deie mină de ajutor legatului apostolic contra Cumanilor, Saracenilor, *schismaticilor* și ereticilor²⁾.

Prigonirile îndrumate de papă prin asemenea măsuri provoacă o *răscoală a Romînilor* (truculenta saevitia schismaticorum) chiar în anul 1290, care se vede că avu de rezultat desțărarea unei părți din ei, care trecu în Muntenia peste munții Făgărașului, precum Cumanii trecuseră peste acei ai Moldovei. Cumanii fură urmăriți, prinși și aduși îndărăpt. Romîni rămaseră de-ocamdată nesupărați, din pricină că tocmai atunci, întimplîndu-se să moară regele Vladislav Cumanul, se produsese în Ungaria niște turburări pentru alegerea urmașului său, care opriră pe apăsători a se lua după apăsăți. Papa se îngrijă foarte mult de răscoala Romînilor. El dojenește, prin bula care raportează acest fapt interesant, pe arhiepiscopul de Cluj, „că nu i-ar fi raportat dacă turburările *de curînd întimplate* ar fi încetat odată cu moartea regelui Vladislav, sau dacă mai urmează încă³⁾”.

1) Fejer, V., 3, p. 409, 1288: „praeterea cum pro reducendis Cumanis qui clandestine de regno nostro aufugerant, de finibus et terminis Tartarorum, quos nemo predecessorum nostrorum peragraverat, ultra Alpes collecta multitudine baronum et nobilium regni nostri accessissemus.“ Comp. Hurm., Doc., I, p. 484 și 1290. Ibid., p. 502.

2) Theiner, Mon. Hung. hist., I, p. 364, 1290: „Nicolaus episcopus nobilibus viris Iohanni, Nicolao et Henrico filiis Henrici banis Slavoniae et nobili viro Rolando voivode ultrasilvanus eiusque fratribus... contra *schismaticos et ereticos*, qui de diversis mundi partibus... usque cohortari. Comp. Hurm., Doc., I, p. 494. Celelalte bule, toate din același an 1290, idem, I, p. 495—499.

3) Theiner, ibidem, I, p. 374, 1291: „Occurrit sensibus nostris non immerito admirandum quod de statu regni et *novitatibus* plurimis inibi subsecutis nihil ad apostolici sedis notitiam perduxisti et precipue cum nonnunquam retroactis temporibus dispendia gravia et iacturas que diversis et provincia Celocensis incolis intulit *truculenta saevitia schismaticorum* et etiam paganorum post praefati tamen Regis obitum, utrum huiusmodi mala periculosa evenerint aut invaluire noscantur... mullatim expressisti“. Este evident că, pentru că papa să muștră pe arhiepiscop despre neraportarea *novităților*, trebuie să se fi întimplat o răscoală chiar atunci, pe lingă altele de mai înainte. Comp. Hurm., Doc., I, p. 509. — *Stri mai năvălirilor și mai amaruntărilor asupra prigonirilor cristenilor schismatici și partei bisericii catolice, vezi în Act. Marțianice, 1911*

Stri mai năvălirilor și mai amaruntărilor asupra prigonirilor cristenilor schismatici și partei bisericii catolice, vezi în Act. Marțianice, 1911

Iată deci cum ne pare că se poate apropia de adevărata desfășurare a împrejurărilor prin care a trecut descălecarea Munteniei atît ca fapt cît și în privirea cauzei ce a produs-o. Dar cum am mai spus-o, chestia rămîne numai în domeniul probabilității și al ipotezei. Fără a putea pretinde nimenea altăceva, decît la o apropiere de adevăr mai mult sau mai puțin strînsă, în această privire, credem că tot ipoteza descălecării statului muntean de cătră niște Romîni coboriți din Făgăraș trebuie să aibă precăderea.

1) *Ipoteza uluclalt* ... *Stri mai năvălirilor și mai amaruntărilor asupra prigonirilor cristenilor schismatici și partei bisericii catolice, vezi în Act. Marțianice, 1911*

2. DESCĂLECAREA MOLDOVEI.

Intemeierea statului Moldovei a pornit și dînsa din celalalt capăt al adăpostului Romînilor, partea nordică a Carpaților Transilvaniei, din Maramureș. De și această obîrșie a Moldovei este pusă mai pre sus de ori ce indoială prin pomenirea ei în documente autentice contimpurane, totuși nici dînsa nu este lipsită de incurcătura nedeslipită de toate întrebările referitoare la cercetări asupra începuturilor.

Greutatea problemei constă în armonizarea documentelor cu o tradiție constantă și atît de obștește răspîndită, încît nu poate fi lăsată la o parte, nici chiar atunci cînd pare a fi dată rămas de autoritatea netăgăduită a documentelor.

Cronicarii povestesc în următorul chip descălecarea Moldovei. *Ureche* spune că: «după multă vreme cînd feciorii cei de domn din munții ungurești pogorînd după vînat, au nimerit la apa Moldovei, vîzînd locuri desfătate, cu cîmpii deschise, cu păduri dese și cu ape curătoare, îndrăgind locul, au tras pe ai sei de la Maramureș și pre alții au indemnat de au venit și au descălecat intăi sub munte, mai apoi înmulțîndu-se și crescînd înainte, nu numai apa Moldovei și Siretiul le au fost hotar, ci până la Nistru și până la mare s'au lățit»¹. *Neculai Costin* inflorește această întîmplare cu mai multe basme, pe care mintea poporului le plăsmuește tot deauna în jurul faptelor mari a le istoriei sale. El spune că «să se fi

1. Letopisețele, Ed. *Cogălniceanu*, Iași. 1852, I, p. 98.

^{aproximativ}
~~partea~~ ^{muntelui}
dulare desbinate, între care ridică niște stavile
rupe continuitatea țării lor, împărțind-o în mai multe regiuni ce nu au între ele mai nici un soi de legătură. Carpații au într'adevăr o configurație foarte ciudată, precum n'o mai intîlnim la nici un munte de pe fața pămîntului. Desfăcîndu-se din Alpi prin ramura numită Carpații mici, de la răsăritul Moraviei, se întind ca un lanț către răsăritul Europei, sfîrșindu-se la capătul lor cel mai oriental în un pumnuriș, în care este prinsă parte din națiunea romînă, ce se imprăștie apoi printre degetele sale strînse, și către țarmurile mării Negre. Carpații nu mărginesc nici o regiune; ba nici macar nu au rolul obișnuit al munților, de a despărți basenurile a două fluvii ~~(cel puțin în partea aceea unde ei se implință cu capătul în națiunea romînă)~~. De aceea riuri pornite de pe ambele lor laturi, cea nordică și cea sudică, se varsă în acelaș fluviu, Dunărea, precum sunt Siretiul, Prutul ș. a. de o parte, Tisa cu afluenții sei și Oltul de altă parte.

Carpații, ridicînd deci uriașa lor statură în mijlocul națiunei romîne, o împart mai ales în două trunchiuri deosebite, unul întors cu fața în spre apus, celalalt spre răsărit, care ambele se razimă cu spetele lor de zidul cel greu de străbătut, așezat între dînscele. Puține numai și anevoioase sunt răspunderile între aceste două părți: către Moldova pasurile *Tulghesului*, *Ghimeșului* și acelu al *Oituzului*; către Muntenia *Predealul*, *Branul*, *Turnul Roș* și *Vulcanul*: cată aproape singurele puncte pe unde își pot da mina Romînii de peste munți cu acci de dincoace. Pretutîndene pe aiure, ponoare sau prăpăstii neștrăbătute, decît doară de piciorul ager și neobosit al vîntorului de munte.

Carpații sunt pricina hotărîtoare a desbinării politice a Romînilor. Vom vedea că Romînii, stînd în cetatea munților un timp îndelungat, se revarsară de la o vreme în afară, către văile și șesurile de la marea Nea-

gră. Astfeliu se nascură cele doue state, a Munteniei și Moldovei, pe cînd dincolo de munți lanțurile lăuntrice despărțiau pe Romîni în mai multe țări deosebite: Transilvania, Maramureșul, Crișiana și Banatul, asemenea cantoanelor svîțerene sau republicilor celor mici ale Greciei antice.

Din această revărsare a Romînilor în afară de cetatea Carpaților și anume, prin doue desfundături deosebite, una la sud din Făgăraș și alta la nord din Maramureș, se esplică cum de în cîmpia răsăriteană și sudică, chiar pe o *unitate teritorială continuă* se putură înjgheba doue state, Muntenia și Moldova, în loc de unul singur. Și atît de puternică fusese îndreptarea divergentă, imprimată lor încă de la obîrșie, încît ele trebuiră să trăiască despărțite, ba chiar dușmane, mai mult de o jumătate de mie de ani. Abia veacul nostru vîzu dispărînd stavila rîdicată între ele și unirea lor într'un singur corp. Dar aici era vorba numai de piedici rîdicate de oameni, ~~și~~ greutatea politice, și ~~capetele omului~~ mai ușor se pot învinge sau cel puțin încunjura. Creațiunile naturei însă stau înaintea noastră ca o putere mult mai mare și mai greu de răpus. De cîtă încordare va avea nevoie simțimîntul național la Romîni, pentru ca luînduși sborul peste culmile carpatine, să prindă într'un singur lanț viața lor ca popor!

Tot așezarea Carpaților hotări legăturile în care Romîni intrară cu popoarele ce avură asupra lor o înriurire precumpenitoare. Șesul sudic răsăritean va primi înriurirea popoarelor sudice și răsăritene. Părțile de peste munți, mai deschise spre apus, vor gravita în sfera popoarelor apusene.

Dacă Carpații, în loc de a desbina pe Romîni în doue trunchiuri lipsite de apărare, și-ar fi întins creștele în jurul naționalității lor, ei ar fi fost în ori-ce

caz un sprijin al dezvoltării lor naționale, în loc de a-i sta ca o piedică improprie. ⁷

Vom vedea totuși cum Carpații au fost pe de altă parte adăpostul națiunii noastre în timpul vijelios al năvălirii barbare, cum au ocrotit-o și mîntuit-o de peire, ba au păstrat-o până la un punct ferită de multe amestecuri, și cum în acești munți s'au fiert și încheșat marea și minunata unitate a neamului românesc. ⁷

Pe munți se formează nouii binefăcători, care aduc rodirea și îmbelșugarea, și tot pe dinșii iau naștere grindina și ploile prăpăstioase, ce respîndesc pustierea și sărăcia. Natura ascultă de propriile ei legi, fără a căta dacă ele priese sau fac reu omenirii, și acest rol nepăsător față cu omul, natura îl îndeplinește atît în viața de toate zilele cît și în lungul curs al istoriei. ⁷

Și cu toate acestea poporul român nu poate năbuși o speranță ce incolțește în el, de cîte ori își aruncă ochii spre toate acele părți unde răsună graiul românesc, anume că din păturile adînci ale unui viitor ori cît de îndepărtat, va răsări odată frumosul arbore al unirii tuturor Romînilor, că pe cît se întinde graiul lor comun se vor înjgheba și interesele lor comune, că granițele statului vor cădea odată împreună cu acele ale naționalității lor. Poate că mult timp vor trebui Romîni să mai aștepte intruparea acestei dragi vedenii; dar ori cît ar fi să așteptăm, mărimea țelului să ne dea puterea de a răbda, și întreaga noastră strădănire, întreaga noastră muncă să fie îndreptată numai și numai spre acest scop sfînt și măreț. Fericit e poporul ce poate avea în această lume un ideal de realizat; al nostru este viu înaintea ochilor și noi să nu-l vedem!

⁷ Vezi studiul nostru asupra așezării geografice a Romînilor în Convorbiri literare XV, p. 381.

1976
D. N. Wozze Hedli & Doc., IV. împarte
p. II e de pînă la munte an lege mea
bu popoant dicit apel Jani vad
cunșul Jani & holan "Ovasto d ma
dianușu șu cresit și facit acis
ispitua napant vech al roșu ca
Ovasto perimiri "păm. holut ma

2/1 Ori e om ca u om u p...
psubia esse ce erub ca ubi biub fieri
e cite la putentia ~~est~~ curriub
gnubitat nalygia ^{gnubita ut m...ch} cae m...
in itie in cutto vete u p impinno
2 putentia utruu. h ~~est~~ h putat
intarupla ce evolucie si induph
induph p... n... in
suntur p... m... At...
^{tridantia} p... n... ve atue
n... ce in... ; Iasi
m... ce in...
induph p... ^{religio} m...
vor v... ut p... m...
m... m... u...
m... u... !!

1/1 Veni d' p...
in sume m... u...

cut fără indoială și mai depărtat.

1 km. S. Puceni
Cu sume mosei si politei

22
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22

Ń luată de cronicanu Moldovei în vechi
Letopisul, al 2 le Oritube si al 3 le Putna
can arent în urma vorbind care mai în lung si
al 7 vitu Hranca

indemnata Dragoş cu oare câți-va de ai sei din Maramureş şi au venit peste munţi în chip de vânătoare şi au găsit o fiară, şi gonind-o cu dulăi până la apa Moldova şi obosită fiind fiara, au prins-o în apa Moldovei la locul unde se chiamă Boureni. Pus-au şi în pecetea domniei ţării cap de bour ce se vede până astăzi. Eşit-au mai la câmp acei vânători şi au nimerit la locul unde este acum mănăstirea Eţcanii şi acolo era prisacă cu stupi, şi era la acei stupi un Rusneac anume Eţco, şi întrebându-l ce om este de trăeşte în loc pustiu, şi cine stăpâneşte locurile acele. el au răspuns că este Rusneac din ţara leşască şi cum au auzit el din bătrâni că ajunge locul până în Dunărea şi până în Marea şi pe Nistru în sus până unde începe ţara leşască. Iar apeii Moldovei unde au ucis hiara, pre numele unei ţince (căţele) ce o chema Molda, care de multă goană ajungând la apă unde au ucis hiara, au crăpat de apă, limbind multă, s'au numit Moldova apa Moldovei pre numele Moldei»². Miron Costin reproduce aceeaşi povestire în poema polonă, adăugând numele satului din care au eşit «Dragoş fiul lui Bogdan», anume Cuha din Maramureş, sat ce vom constata din documente că într'adevăr a fost al descălecătorului. Tot Costin ne mai spune că colonia moşului Eţco deveni apoi Succava, care nume îl explică el prin aceea, că ar fi fost dat de nişte cojocari unguri, căci cojocarul pe ungureşte s'ar numi soci³.

Tot această tradiţie este reprodusă şi de cronica putnă sau letopiseţul cel vechiu moldovenesc, care spune că «din mila lui Dumnezeu primul vodă Dragoş eşind la vînat din ţara ungurească, de la locul numit Maramureş după numele apei, şi urmărind un

2. Letopiseţele, I, p. 90.
3. Arh. ist., I, I, p. 106.

1. Vop. S. M. n. p. I. p. 117
Cu surse moderne si politice

2. În cronica se arecã tradiția conținuã cã țara moldo-
vã moldovenã, documentul înzãmãntã autã p. 20
Bogdan se pãmãã cã sã p. 20
și pãmãã pãmãã în cãmãã

DESCALECAREA MOLDOVEI

zimbru îl ucise lângă acest fluviu Moldova și se ve-
seli acolo cu boierii sei, și locul îi plăcu așa de mult
încît rămase acolo și coloniză țara cu acei Moldo-
veni ungurești și domni doi ani. Poate așa spune și
cronica slavo-romina că întâiul ddan al Moldovei fu
Dragoș.

Miezul acestei tradiții este că Moldova a fost inte-
meietă de către niște Români coborîți din Maramureș
sub conducerea lui Dragoș, pe care unele versiuni îl
dau drept fiul lui Bogdan. Data acestui eveniment
este fixată deosebit de deosebiții cronicari: Ureche
pune anul 6807 (1299)⁵; Miron Costin în poema po-
lonă primește anul 1304, iar cronica putneană ur-
mată în această privire de Neculai Costin pune anul
1342 (6850). Data în de comun admisă până acuma
de istoricii noștri este anul 1359, luată din un do-
cument al lui Ludovic cel Mare din acest an, care
aminteste despre o emigrare a Românilor din Mara-
mureș în Moldova.

Acest document însă precum în toate celelalte ce
amintesc această împrejurare, nu mai puțin și croni-
cele maghiare care o raportează, numesc toate pe ca-
pul emigrației și deci pe întemeietorul statului mol-
dovan, Bogdan, pe cînd toate cronicile într'un glas
îl numesc Dragoș. Din imbinarea acestor două nume,
ale tradiției și documentelor s'a făurit personajul in-

Bogdan

Castroni

4. Arh. ist. III, p. 5. *Contemir*, Descrierea Moldovei, p. 34. spune și el
că „Dragosch primus nostris in patriam pristinam redeundi auctor” era fiul lui
Bogdan, pe care la rîndul seu îl face fiu al lui Ioniță împăratul Romîno-
Bulgarilor.

5. Letopiseștele I, p. 90. Data pusă de *DI. Cogălniceanu* la p. 99: 6867
(1359) este greșită; căci *N. Costin* spune despre data la care pune Ureche
descălecatul țării: „Dar ceea ce scrie Ureche vornicul că au fost velea-
tul 6807, (1299) la descălecatul țării cu Dragoș Vodă, nu se tocmește, că încă
pre acea vreme (1299) era pustie țara Moldovei.” O asemenea Moldovă pus-
tie nu putea fi însă susținută de *N. Costin*, pentru anul 1359, cînd el singur
pune descălecatul țării în 1352.

a Moldovici,
Exista și o cronică veche cã a amînă,
ceva mai nouă decât cele l'înțai. Ea conținu
o povestire mult mai lungă în lan amînă
și înținute rîndurile Românilor în țara / sub
Traciã; dar în parțis cã și rîndurile înținute
Moldoveni, adică cã au fost și înținute pe
timpul regelui unguresc Ladislau. A avut
rege uti după un Vladislau Comanul
ca și (1272-1280) ca și facia o cãmãã în țara
(1272-1280) după cum vede rîndurile.

o crede
D. Oncuș. *Originea Principatului*, p. 96
cã Ladislau uti l'at d' tradiția moldovenilor
după legendã ungurescã scõrnitã în pãmãã
capitula lui Ludovic uti l'at cãmãã în țara
în cãmãã armata regelui ar fi pãmãã
o pãmãã d' spãmãã cãmãã în țara
în d' arupã cãmãã pãmãã în țara
pãmãã în țara. Această pãmãã ar fi pãmãã
cã și pãmãã (1077-1088) în țara
Moldoveni ca Vladislau / după pãmãã
Ladislau Ladislau / ca lui Ludovic - Romîni
în țara această pãmãã înținute, mai înțai
pãmãã cã un înținute cãmãã d' Moldoveni
ar fi înținute cãmãã ungurescã; apãmãã
cãmãã în țara în țara Vladislau Comanul cã
pãmãã veche cãmãã pãmãã Moldoveni, pãmãã cãmãã
în țara în țara. De cãmãã nu pãmãã pãmãã
pãmãã De la Vasu / *Relatiile Moldovene Polone*, p. 10
cã au fost cãmãã Ladislau în țara în țara
Vorodul Tmisiwanii pãmãã în țara în țara

Așa cum s'ar vede din textul
și înținute cãmãã în țara

1. Veșt. "Hrononimul, Căru / "hronon
Cu surse înscrise și pește

In conștința a acestor fidele înregistrări. E tot cron
ab moldorum, documentul înșpant' ante p' unum
Moldavia... 14...

1793. Regis orloni u x a anna p...
sant d' Coan put la Gortu
Colesi si la Cracciu vovade
Datta Dilla panta...
vovad i Maramureș...
Ira x Julia sa

in modum uti cum uti regnum documentis
in Fija nra vovade d' regi in 2. J. jussam n' volumis
privilegis confert' n' vovad i Fija nro d' d' d'
in vovad.

chipuit de Bogdan-Dragoș⁶, care nu a existat nici odată.

Înainte de a lămuri contradicerea ce pare a se întâmpla între tradiție și documente, să le analizăm întâi pe aceste. Ele sunt în număr de trei cunoscute până acuma: Cea mai nouă din aceste diplome este din 1365 și conține dăruirea moșiei lui Bogdan, Cuhnia din Maramureș (Cuha lui M. Costin) pe care Bogdan o perduse prin necredința lui către regele maghiar, lui Balk, fiul lui Sas Moldovanul și prin el frații săi după mamă, Drag, Dragomir și Stefan. Acel "Balk, fiul lui Sas Moldovanul" este laudat de rege fiind că l-au sprijinit în țara moldovenească, au căpătat acolo mai multe răni și au perdut servitorii săi pentru a susține pe rege, și lăsând acolo pământurile și drepturile sale, au urmat pe rege în Ungaria⁷.

A doua diplomă cu cîți va ani mai veche, din 1359, conține dăruirea mai multor sate românești în-

scripsit: tunc in minimi magisteri seu magistri
jate: Zalatino (Zlatina), Harpalotfalva (Brabea), Co-
pacsa (Copațesti), Desofalva (Sicesti), Hornos-
paza (Hornicesti) și Sucealotfalva (Suceali) din
Maramureș, lui Dragos, fiul lui Gyula, creștin
cristianul nostru Velut In Maramureș, spre
răspunderea diploma șiului și el in vovadile
noastre, mai cu seamă nri și se rebuad
lure noastre cu moldovenească, und' mai
multe Veluti, părăsiti calce doctorita creștină.

6. Mafara' d' mai multe istorici mai vechi;
no vovade a vovad' rect nune in vovad
in Maramureș, fragmente sau fragmente din
Dumbrăveni, București 1978, p. 250.

7. Feja B, 3, p. 467, 1765: Ludovicus Henricus
viro Balk filio Saz Moldavico (Moldavico, mout
si et ex. vovad' n' vovadile n' n' n' la Saz)
vojvode Maramureșianus, ad idem adhuc
in terra nostra Moldaviana respicienda ad
hacvovad, ibique corruptum vulnura accepit,
amissis servitoribus suis pro rege sustinendo,
terrasque proprias et iura ibidem relinquentes
regem in Hungariam recedens fuerit; ipsi Balk
et per eum Drag, Dragomir et Stephanus fratres
his ulterioribus possessionibus vovadum
cum pertinentiis in comitatu Maramureș
existentium quorum per infidelitatem et notam
Bogdan vojvode eiusque filiorum quosdam
regi Moldaviam occupante clandestinam
in vovad' in contumeliam regi Moldaviam
conservan, ad n' vovad' n' n' n' n' n'
confert. n' n' n' n' n' n' n' n' n' n'
p. 86, vovad' n' n' n' n' n' n' n' n' n'
vovad' et suis filii infidelitatem notam quod
regem nostrum in vovad' n' n' n' n' n'
Moldavianam clandestinam recedens eandem
in nomine majestatis contumeliam notam
moldavianam conservan: Doi n' n' n' n' n'
vovad' o calce creștină din vovad' n' n' n'
in vovad' n' n' n' n' n' n' n' n' n'
Moldavia, c' nune n' Balk filium
Saz vojvode nro nro Maramureșianus
et creștinis p' nri n' n' n' n' n' n'
vovad' vovad' vovad' n' n' n' n' n'

~~răsise calea datoritei credințe~~. Regele dă deci aceste sate lui Dragoș, și prin el fiilor sei Gyula și Ladu spre a se folosi ei și moștenitorii lor de acele moșii, după dreptul nobiliar, ca și ceilalți nobili ai regatului care ar sluji în armată, îndatorindu-i bine înțeles la păstrarea credinței către dînsul⁸.

A treia diplomă, cea mai veche din toate, este din 1355, și întărește posesiunea aceluiași Dragoș fiul lui Gyula, care și acesta era fiul unui altui Dragoș Valacul, asupra doue moșii, a le sale, Gyulafalva și Nyres de lângă fluviul Maramureșului, pe baza altor doue documente din 1349, pe care regele le reproduce în întregimea lor din cuvînt în cuvînt. Cel dîntăi din aceste documente redată de acel din 1355, pornește de la Ludovic cel Mare, și este un ordin dat lui Ioan fiul lui Iuga voevodul Valahilor din Maramureș, ca să reintroducă pe Dragoș, pe tatăl seu Gyula și pe frații sei: Stan, Tatar, Dragomir, Costea și Mirișlău, în posesiunile lor Gyulafalva și Nyres, din care fusese scoși cu foc și cu sabie de către ~~Stefan~~ fratele aceluia Ioan către care regele îndreaptă scrisoarea, cînd acel ~~Stefan~~ se revoltase împreună cu Bogdan, moșul seu după tată. Fiind însă că Gyula cu cei șese fii ai sei: Dragoș, Stan (~~altul decît Stan răsvrățitorul~~), Tatar, Dragomir, Costea și Mirișlău nu vroesc

8. *Fejer*, IX, 2, p. 139. 1359: „Ludovicus . . . quod nos preclaris meritis Dragus filii Gyulae fidelis Olachi nostri de Marmarosio in memoriam nostrae Celsitudinis relictis, quae servitia in plerisque nostris negotiis et expeditionibus sibi commissis et confisis, specialiter autem in restauratione terrae nostrae Moldavanae, plures Olachos rebellantes a via fidelitatis devientes . . . volentes ~~pro~~ pro premissis suis obsequiosis meritis, regio occurere donativo, quasdam villas nostras Olachales; Zalalina, Harpatokfalva, Kopacsfalva, Drszefalva, Hermelshaza et Sugatgfalva, proventibus nostris quinquagesimalibus novae donationis titulo dedimus . . . prefato Dragus et per cum Gyula et Ladu filiis suis eorumque haeredibus . . . omni eo iure nobilitatis titulo, quo ceteri viri primi et naturales regni nostri nobiles sub vexillo gaudeant et fruuntur, ita tamen quod idem Dragus et filii sui . . . sincere fidelitatis hominagium perpetue tenerentur obsequare.” *Mihaly*, l.c., p. 37 *De actu diplomae*

data 1360

1. *Un document care /' aparține
cu privire moșii și pusti*

*Am contropis ca acestă înscrisă conține a tot un
cu moșilor, documentul un prim act de*

*min
ste*

Stefan

121355

Stefanus

1. Vm. S. Maramorosi. Caro I. Bogdan

2. Vm. S. Maramorosi. Caro I. Bogdan

3. Vm. S. Maramorosi. Caro I. Bogdan

răsișe cal-
sate lui I
spre a se
după dre
lui care
la păstra
A trei
1355, și
Gyula, c
laclul, as
Nyres d
doue do
duce in
d'intai d
pomește
dat lui
Maramu
Gyula
și Miris
din car
fratele
soarea,
dan, m
eci șese
fitorat

8. Fij
Dragus
Celsitudi
bus sibi
Moldava
gitar pi
dam vil
Hernets
donatio
filis su
teri vir
tur, ita
perpeti

data

† Este n'om al patrului Document
din 1743 in care Bogdan ut vice
& p'atruu, ca b'ani v'ranis &
Jep & Despoiere lui, horogis
n' halit n' kullit & rege ca
neonduicii n' dat ce fut vocwa
i Maramurus. "Su ston d'ca
Bogdan v'sua & p'atruu in Moldon
sar n' p'urta bot p'm Maramuru
p'auu ep'wop & 1349.

Mihaly, loc. cit. p. 17, 1743 Oct. 21' Orde-mor
: quem Bogdan quondam v'v'v'v'v'
& Maramuricio notri infidelitatis
infidelitatis, etc. h' vid e Bogdan
dadum suum & v'v'v'v'v'v'v'
& 1743.

să iee parte la resoala lui Bogdan și a lui Stan ^{Stefan}
fratele lui Ioan, pentru care pricină aceștia le și pus-
tise satele, le arsese casele și-i dăduse afară din
moșile lor, apoi regele pentru a respăți credința pe
care Gyula și cu fiii sei o păstrase cătră d'nsul, or-
donă lui Ioan fiul lui Iuga Voevodul Maramureșului,
ca să pună pe jăluitori înapoi în posesiunile lor,
după o prealabilă cercetare. Mai adogă regele că
Gyulafalva și Nyres fusese dăruite lui Gyula pentru
credincioasele sale slujbe de fericitul intru pomenire
tatăl seu, regele Carol Robert (Neapolitanul, mort în
1342). Acest ordin de restituire este dat din Bistrița
în anul arătat 1349. Al doilea document reprodus de
diploma din 1355 este procesul verbal al lui Ioan
fiul lui Iuga pentru îndeplinirea însărcinării primite,
încheiet în Sziget în anul 1349. Pe baza acestor două
acte, regele Ludovic întărește lui Dragoș, tatălui seu ¹³⁴⁹
Gyula și fraților sei mai sus pomeniți, stăpînirea ¹³⁵⁵
asupra satelor de care fusese despoieți, cu condiția ca
ei să plătească dările obișnuite după dreptul Vala-
chilor ⁹. †

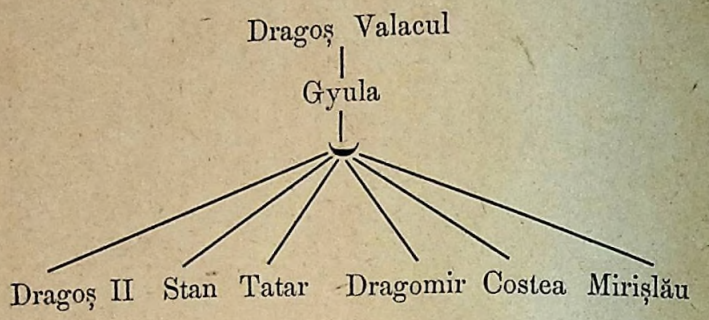
9. Acest document a fost publicat de mine pentru prima oară în Revista
pentru Istorie a d-lui Gr. Tacheșcu, V. p. 166. „Ludovicus Dei gratia. Hun-
gariae, Rex... ad universorum notitiam harum serie volumus pervenire: Quod
Dragus, filius Gyula, filii Dragus Olacus, ad nostram accedendo praesentiam
exhibuit nobis quasdam duas litteras patentes, unam videlicet nostram, aliam
vero litteram Iohannis, filii Ige voevodae Olachorum de Maramorisi, super
statutionem possessionum Gyulafalva juxta flumen Maramorisi et Nyres vo-
ecatam, eidem Dragoș nec non praedicto patri, item Stano, Tatar, Dragomir,
Kusza et Miriczlo fratribus suis facta confectas, supplicans nostrae majestati
ut easdem litteras et statutionem possessionariam acceptare, ratificare, et pro
eisdem nostro dignaremur privilegio confirmare Quorum tenor talis est.

Ludovicus Dei gratia, rex Ungariae fidei suo Iohanni, filio Ige voevodae
Olachorum de Maramorisi salutem et gratiam. Querimonialis relatio Gyula
filii Dragus nobis patefecit quod Stano filius ejusdem Ige frater tuus, qui
nuperrime in notam infidelitatis Bogdano quondam voevodae, patruo suo,
nostro et regni nostri infideli notorio adhaerendo incidit, ipsum, item
Dragus, Stanum, Tatar, Dragomer, Kusza et Miruszlou filios suos, prop-
ter eorum fidelitatis constantiam eo quod ipsos a via solitae fidelitatis
diuturnae et suo ac ipsius Bogdan quondam Voevodae nostri infidelis
notorio contubernio et societati iungere nequisset, de possessionibus eorum

DESCALECAREA MOLDOVEI

42
mirilla

Mai întâi să stabilim după aceste documente, genealogia acestor nobili Români, străbunii transcarpațini ai boierilor moldoveni. Cel mai bătrîn din ei, care murise la 1349, este *Dragoș Valacul*, tatul lui *Gyula*, care la rîndul său este aratat că avînd șese copii: *Dragoș II*, *Stan*, *Tatar*, *Dragomir*, *Costea* și *Mirișlău*. Avem deci următoarea genealogie :

Afară de această familie, mai sunt cîte-va vițe din alta, pe care o vom numi-o a Bogdăneștilor, după numele personajului celui mai de samă. Documentul din 1349 spune anume că fiul lui Iuga și nepotul de frate a lui Bogdan anume *Stan*, s'ar fi răsculat contra autorității regești, pe cînd alt fiu al lui

H/par

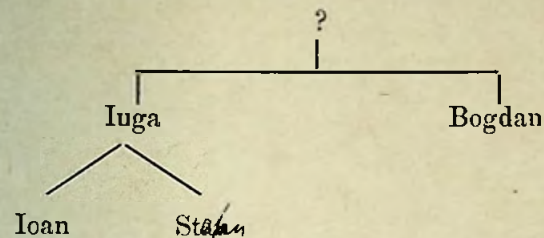
Gyulafalva juxta fluvium Maramorsii existente et Nyires vocatis, quas olim excellentissimus princeps dominus Carolus Dei gratia inclytus rex Ungariae genitor noster carissimus bonae recordationis, eidem Gyulae pro fidelissimis et meritoris suis serviciis contulisset, eiecisset et exclusisset, domos suas concremari et comburi faciendō. Idcirco fidelitati tuae firmiter praecipimus per praesentes : (urmează ordinul de restituire și procesul verbal care o constată, de Ioan fiul lui Iuga) Anno dom. MCCCXLmo nonno.

Nos itaque humilimis supplicationibus praedicti Dragus filii Gyulae eiusdem Dragus et praedictorum patris et fratrum suorum ac praedecessorum eorundem praefuisse dignoscuntur, acceptamus et pro eisdem possessoribus atque heredibus ac successoribus auctoritate Regia confirmamus, salvo tamen nostro iure regali, ita tamen quod praedictus Dragus et pater ac frater sui antedicti debitas semper dare et justitia (sic) consueta (sic) more Olachorum Regiae maiestati teneantur jugiter exhibere. Anno dom. MGCCLmo quinto, quarto idus octobris. Reprodus in text ilustre de Mikaly, (1. p. 93) (exp. p. 16)

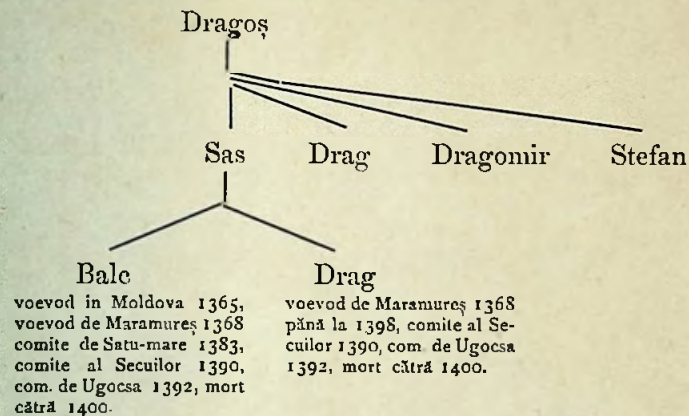
1) un. l'prouvencet. Jan. 1' h' l' h' in
On d'aurait pu dire il pellety

mai multo
mirilla
cu s'ar fi răsculat
cut

Iuga, Ioan, este arătat ca Voevodul Valachilor din Maramureș la 1349 rămas credincios lui Ludovic și pe care regele îl însărcinează cu reintroducerea lui Gyula în moșiile sale. Bogdan însă și cu Iuga sunt frați de oare-ce Staa este arătat ca nepotul de frate al lui Bogdan. Avem deci următoarea genealogie:

Cît despre familia voevozilor din Moldova anteriori descălecării lui Bogdan, și pe care vom numi-o a Dragoșștilor, ea infătoșază următoarea ramificare:¹⁰

10. Vezi asupra acestei familii și a ramificațiilor ei ulterioare E. Picot, Tableau généalogique, de la famille de Dragoș în Revista pentru istorie a d-lui Gr. Tocilescu, V, p. 310 și urm. ~~Post-au cum va Dragoș tatăl lui Sas~~ aceeași persoană cu Dragoș tatăl lui Gyula? Identitatea numelui a doi din copiii lor, Drag și Dragonir, ar învoi o atare presupunere. *Familia acestui Dragoș nu este Picot așa a lui Dragoș Valacul.*

Moldovanul

1 sau predica
sorii lui

Familia Dragoșștilor păstrase credința cătră regii unguai, iar răscoala în contra lui Ludovic pornește din sinul familiei Bogdăneștilor. Ludovic ~~numește Moldovanul pe Sas, tatăl lui Balk~~ și spune despre acest din urmă că i-au ajutat în Moldova, la combaterea lui Bogdan, că au primit acolo mai multe răni, pierzându-și servitorii ce-i avea, și că au trebuit să părăsască moșii și drepturi pe care le avea în Moldova, pentru a urma pe rege în Ungaria; de unde urmează că acest Balk, trăia în Moldova când Ludovic, au venit aici contra resvrătorului Bogdan, și că tot aici trăise și tatăl său Sas, care este numit Moldovanul.

Această împrejurare ne va sluji a limpezi contradicerea pe care am arătat-o mai sus, că s'ar părea a se întîlni între tradiție și documente.

Intr'adevăr am văzut mai sus că tradiția atribue pretutindene lui Dragoș descălecarea Moldovei, pe cînd din documentele raportate rezultă tot atît de limpede că numele întemeietorului statului moldovan, a fost Bogdan. Apoi toate cronicile care raportează tradiția țării, pun după Dragoș pe unul Sas, fiul lui, și apoi pe Bogdan. Așa avem următorul șir al domnilor celor d'întăi ai Moldovei, după cele trei mai vechi izvoare cunoscute pînă astăzi.

CRON. PUTNEANA

URECHE.

CRON. SLAVO-ROMÎNA

1. Dragoș	1. Dragoș fiul lui	1. Dragoș
2. (Fiul lui D. nu i se știe numele)	Bogdan	2. Sas
3. Bogdan	2. Sas	3. Bogdan
4. Lețcu	3. Lețcu tatăl lui	4. Petru Mușat
	4. Bogdan	

Cu toată deosebirea în șirul domnilor celor d'ntăi ai Moldovei, toate cronicile mărturisesc că domnul cel întăi al acestei țări, a fost Dragoș, și că fiul a-

cestuia a fost Sas. Cronică putneană, care nu cunoaște numele fiului lui Dragoș, totuși recunoaște existența unui atare. De asemenea toate pun după fiul lui Dragoș pe Bogdan, singurul Ureche făcînd confuzia de a crede pe Lețcu de tatăl lui.

Sas însă și Dragoș tatăl lui sunt dați în cronică adesea în tradiția și domniilor în Moldova.

(superrime) și, cînd se duse în Moldova pentru a supune pe Bogdan, înfilni acolo pe Balk / fiul lui Sas, ~~Moldovanul~~ moldovanul.

Pentru ca Balk să ajute lui Ludovic în Moldova, unde se vede că dînsul era așezat, trebuie ca el să fi ocupat această țară mai de mult timp, mai ales că și tatăl său, care este amintit ca unul ce nu mai era în viață, este numit moldovanul.

Rezultă deci că încă înainte de coborîrea lui Bogdan din munți, venise în Moldova alți voievozi din Maramureș, care păstrase însă credința și supunerea cătră regii maghiari, schimbîndu-și numai locul sălăș-

1. Un. S. Maramureș. Care l' au în
cu sursele istorice și politice

2. M.
3. M.
4. M.
5. M.
6. M.
7. M.
8. M.
9. M.
10. M.
11. M.
12. M.
13. M.
14. M.
15. M.
16. M.
17. M.
18. M.
19. M.
20. M.
21. M.
22. M.
23. M.
24. M.
25. M.
26. M.
27. M.
28. M.
29. M.
30. M.
31. M.
32. M.
33. M.
34. M.
35. M.
36. M.
37. M.
38. M.
39. M.
40. M.
41. M.
42. M.
43. M.
44. M.
45. M.
46. M.
47. M.
48. M.
49. M.
50. M.
51. M.
52. M.
53. M.
54. M.
55. M.
56. M.
57. M.
58. M.
59. M.
60. M.
61. M.
62. M.
63. M.
64. M.
65. M.
66. M.
67. M.
68. M.
69. M.
70. M.
71. M.
72. M.
73. M.
74. M.
75. M.
76. M.
77. M.
78. M.
79. M.
80. M.
81. M.
82. M.
83. M.
84. M.
85. M.
86. M.
87. M.
88. M.
89. M.
90. M.
91. M.
92. M.
93. M.
94. M.
95. M.
96. M.
97. M.
98. M.
99. M.
100. M.

Trăiește în această tradiție conștientă.

/ sau prabu
sorii lui

1965

Familia Dragoșștilor păstrase credința cătră regii unguri, iar răscoala în contra lui Ludovic pornește din sinul familiei Bogdăneștilor. Ludovic numește ~~Moldovanul pe Sas, tatăl lui Balk~~ și spune despre ~~el~~ *vechi* că în Moldova, la com-

vechi izvoare cunoscute până astăzi.

CRON. PUTNEANA	URECHIE.	CRON. SLAVO-ROMÎNA
1. Dragoș	1. Dragoș fiul lui Bogdan	1. Dragoș
2. (Fiul lui D. nu i se știe numele)	2. Sas	2. Sas
3. Bogdan	3. Lațcu tatul lui Bogdan	3. Bogdan
4. Lațcu	4. Bogdan	4. Petru Mușat

Cu toată deosebirea în șirul domnilor celor d'ntăi ai Moldovei, toate cronicile mărturisesc că domnul cel întâi al acestei țări, a fost Dragoș, și că fiul a-

cestuia a fost Sas. Cronica putneană, care nu cunoaște numele fiului lui Dragoș, totuși recunoaște existența unui atare. De asemenea toate pun după fiul lui Dragoș pe Bogdan, singurul Ureche făcînd confuzia de a crede pe Lațcu de tatăl, în loc de a-l pune ca fiul lui Bogdan, ceea ce vom vedea însă că este o învedereată greșală. Cu toate aceste lipsuri și greșeli nu rezultă mai puțin clar că șirul celor d'ntăi trei domni ai Moldovei este următorul:

Dragoș, Sas, Bogdan.

După tradiție deci se vede că Bogdan cel arătat de documente ca întemeietorul statului moldovan, prin răscoala lui contra autorității maghiare, a fost precedat în domnie de doi alți principii. Cu alte cuvinte Moldova exista ca țară înainte de a fi înființată ca stat, și această împrejurare își găsește foarte ușor deslegarea. Într'adevăr cum se poate explica faptul că Balk, fiul lui Sas să aibă proprietăți în Moldova și să se alipească aici cătră expediția regelui în proțiva lui Bogdan? Trebuie numai decît ca acest Balk să fi fost așezat în Moldova și anume încă înaintea lui Bogdan, căci regele în documentul din 1349 spune că răscoala lui Bogdan ar fi avut loc nu de mult (nuperrime) și, cînd se duse în Moldova pentru a supune pe Bogdan, întilni acolo pe Balk/ fiul lui Sas, *Moldovanul* ~~moldovanul~~.

Pentru ca Balk să ajute lui Ludovic în Moldova, unde se vede că dînsul era așezat, trebuie ca el/să fi ocupat această țară mai de mult timp, ~~mai ales că și tatăl său, care este amintit ca unul ce nu mai era în viață, este numit moldovanul.~~ */ sau predecesorii lui*

Rezultă deci că încă înainte de coborîrea lui Bogdan din munți, venise în Moldova alți voievozi din Maramureș, care păstrase însă credința și supunerea cătră regii maghiari, schimbîndu-și numai locul sălăș-

luintei lor. Aceasta nu putea supăra pe rege, Moldova fiind privită cu sau fără cuvint, ca o țară supusă coroanei ungurești¹¹, încît coborirea acelor voievozi din munte mai cătră șes, putea apărea regelui numai ca o strămutare a supușilor sei din o parte de țară în o alta.

Coborirea lui Bogdan din Maramureș are însă cu totul alt caracter; ea este arătată ca o fugă tăinuită, prin care acest voevod vroia să se substragă de sub autoritatea regelui; de aceea îl vedem înbiind o mulțime de locuitori a' l urma într'acolo, cîștigînd la planurile sale și pe Ștefan, fiul lui Iuga, alt voevod din Maramureș, iar cei care nu vroiră să urmeze întreprinderii lui sunt pedepsiți, li se dă¹² casele, li se pustiază moșiile, precum am văzut că s'a făcut cu acele a le lui Gyula și a filor sei.

Cînd Bogdan ajunse în Moldova, el dădu aice peste celalalt voevod credincios regelui celui dușmănit de dînsul, anume peste Balk. Trebui numai decît să se nască o luptă între dînsul și vasalul regelui din Moldova. Ludovic alergă în ajutorul lui. Trecînd în Moldova ajutat de Gyula, el sprijini aice pe credinciosul seu Balk contra vasalului răsvrătit; dar soarta armelor nu le este favorabilă, de oare ce vedem că Balk este nevoit să părăsască Moldova, lăsînd aice în mînele lui Bogdan, drepturi și moșii, și să urmeze pe rege în Ungaria, unde este despăgubit de perderile suferite în Moldova, prin dăruirea moșiei lui Bogdan, Cuknea, de care acesta fusese despoiet, ca trădător. Regele interpretează mai tîrziu mai multe expediții, pentru a supune pe Romîni ce se subtrăsese de sub stăpînirea lui, toate însă fără izbîndă¹².

11. Document din 1365: „terram regis moldovanam“.

12. *Thurocz*, III, c. 39 (în *Schwandner*, *Scriptores rerum hungaricarum*, I), (Ludovicus) fere singulis annis vel in quolibet anno movit exercitum contra aemulos et rebelles et saepius contra Racenses et Moldavos“. Capitoul

1. V. de Maramureș, care l'au l'au
 Cu d'auce mureș el p'au

2
 1
 2
 3
 4
 5
 6
 7
 8
 9
 10
 11
 12
 13
 14
 15
 16
 17
 18
 19
 20
 21
 22
 23
 24
 25
 26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100
 cu

cu d'auce mureș el p'au

scrisorii din m.
 m.

Pământul Moldovei devenise un loc de scăpare pentru toți Romîni, nemulțamiți cu guvernul unguresc — și numărul lor era însemnat. Poporația ei creștea pe zi ce merge, și în curînd Moldova, deveni o domnie în destul de întinsă pentru a putea determina ea singură mersul destinului său¹³.

Sas a fost deci voevod în Moldova înaintea lui Bogdan, și este arătat de Ureche și de cronica slavo-romînă ca fiul lui Dragoș. Într-un cit însă documentele numesc pe Sas, moldovanul, arătînd prin aceasta că ar fi domnit în Moldova, se vede că tatăl său Dragoș, arătat de cronici în unanimitate ca primul descălecător al Moldovei nu este alt cîeva de cit acel tată al lui Sas. Cronici

Astfelu deci ~~am~~ ^{2. Rulcași} deslegat contradicția aparentă ce se arăta între tradiție și documente, în sensul acela că Moldova au fost de două ori descălecată, odată ca țară rămasă tot în vasalitatea Ungurilor de către Dragoș, și a doua oară, ca stat neatîrnat, de către Bogdan. noul alt

Este însă de observat că chiar Dragoș și urmașii lui, Sas și Balce, de și supuși coroanei ungurești prin poziția geografică a țării în care dînșii se strămutaseră, separată de crîia ungurească prin înaltele piscuri a le Carpaților, se bucurau aproape de neatîrnare, încît tradiția a putut ușor amesteca revolta posterioară a lui Bogdan, cu înființarea primului

al III-le din Thurocz conține cronica contimporană a lui Ioan de Kikulew). *Cron. Budense*, p. 331: „In quolibet tertio anno saepius contra Racenses et Moldavos”. Aceste dese expediții dovedesc lipsa lor de izbîndă; căci dacă una din ele ar fi fost biruitoare, ce nevoie mai era de o vecinică a lor reînnoire?

13. *Thurocz*, III, c. 49: „Huius (Ludovici) tempore Bogdan woiwoda Olachorum de Marmarosio, condunatis sibi Olachis eiusdem districtus in terram Moldaviae, coronae regis Hungariae subiectam sed a multo tempore propter vicinitatem Tartarorum habitatoribus destitutam clandestine recessit et quamvis per exercitum ipsius regis saepius impugnatu exstisset, tamen crescente magna numerositate Olachorum inhabitantium illam terram, in regnum est dilatata”.

voevodat in Moldova superioară, și să atribute astfel lui Dragoș întemeierea acestui stat.

Conform cu aceste rezultate dobândite prin critica științelor păstrate de deosebitele izvoare, găsim pe Raguzanul *Giacomo di Pietro Lucari*, acărnia grad de credință l'am analizat mai sus, enumerînd in chipul următor pe primii voievozi ai Moldovei: *Dragoș* pe care l face baron din Hust, cetate din Maramureș, *Sas*, *Bogdan*, *Latcu*. După acest din urmă înșiră pe *Mușat* (Petru), *Roman* și *Stefan*; apoi pe *Iuga*, *Alexandru* (cel Bun), *Roman al II-le*, *Ilie* și *Petru Ciubăr*¹³, arătare ce concordă pentru cei d'întăi 4 domni, pe deplin cu șirul stabilit prin documente. Această împrejurare întărește însă și mai mult valoarea arătărilor lui Lucari și pentru părțile acele ce nu pot fi controlate prin documente, ~~precum pentru existența lui Radu Negru in Muntenia~~

nume
cele scrierilor
scrutinate

In sfîrșit existența lui Dragoș in Moldova ca domn, a lăsat chiar urme geografice. Așa se întilnește numele lui alipit de o cîmpie, tocmai in partea muntoasă a Bucovinei, unde încă pe timpul lui Alexandru cel Bun se găsește o cîmpie a lui *Dragoș*¹⁵. Apoi Neculai Costin spune că ar fi aflat din oameni bătrîni că o biserică de lemn la Olovăț, ar fi fost ridicată de Dragoș Vodă, unde chiar se spunea că dînsul ar fi fost îngropat¹⁶.

13. Ristretto (comp. mai sus p. 24), p. 104: „Nel 1358 Draghizza barone di Ust citta in Transilvania s'insignori de Moldavia, sottomisse i Tatars, e morendo lascio il regno a Sas suo figlinolo il quale riduse le provincie a particolari di Valachia. A Sas sequi Bogdan. Morto Bogdan venne Latko Mussatin, Roman, Stephan, successe poi Iuga, Alessandro, Elle che rese il regno feudatorio di Polonia, Romano secundo et Pietro Ciuber”.

1b. Doc. din 1419, April in 8 in Arh. ist., I, 1, p. 110.

16. N. Costin, in Letopisețe, I, p. 59, notă. Faptul că Dragoș și Sas, nu sunt amintiți in pomelnicul mănăstirei Bistrița (*Melchisedek* in Revista D-ului Tocilescu, II, p. 59), se explică prin aceea că fiind ei credincioși Ungurilor, cînd veni Bogdan, ~~le~~ seese numele lor din pomelnic. Vezi și C. Cogălniceanu, Dragoș și Bogdan, București, 1886, p. 13.

Legenda in biserica de lemn din Volovăț pomeniți unora in 1246. Vezi mai multe documente care se găsesc in Dan. Vasilescu, *Mapazani in an. acad. mun. Iași*, 1911, p. 318/34

in levi si etim

1. Vezi S. Ristretto, *Sas* / *harta*
Cu aceste surse incheie el pe la
cu

Asupra datei descălecării lui Dragoș, de și nu posedăm științi precize ca asupra acelei a lui Bogdan, totuși avem în cronicile noastre oare care indicațiuni. Anume aproape toate cronicile pun venirea lui Dragoș în Moldova (descălecatul țării după ele, care nu cunosc și coborirea lui Bogdan, sau mai bine le amestecă împreună) pe timpul regelui Laslău, adică Vladislav, una din acele cronici, cea a lui Țreche, indicând chiar ca dată a acestui eveniment anul 1299, apropiat de domnia acestui rege al Ungariei, al IV-le cu acest nume, supranumit și Cumanul, care domnește între anii 1272—1290¹⁷.

Am văzut însă mai sus că pe timpul celui craiu s'au întâmplat persecuțiuni cumplite religioase și s'au iscat revoluțiuni, care între altele au provocat eșirea unui mare număr de Cumani către părțile Moldovei, după care regele luându-se, îi prinde și îi aduce îndărăt. Că eșirea acestor Cumani a trebuit să se facă către părțile Moldovei și nu a le Munteniei, se vede de pe aceea că regele spune în documentul eliberat lui Thomas, pentru a mulțumi vitejiiile lui, că «au fugit acei Cumani în părțile și hotarele Tatarilor, peste munți, pe unde nici odată nu mai umblase vre un antecesor de ai sei». Aceasta însă nu o putea spune Vladislav Cumanul despre Valahia, unde chiar în timpul copilăriei sale, Ungurii făcuse o expediție contra Voevodului Liten. Și apoi Tatarii nu și întindeau stăpânirea de cît spre părțile Moldovei, nu spre acele ale Munteniei¹⁸.

17. *Alvon Costin* în cartea descălecatului d'întăiu, Le opisete. I. p. 31: „până la vremea lui Laslău, craiul creștin unguresc, la al cărui vreme s'au descălecat al doile rînd de Dragoș Voevod țara noastră”. Tot așa arată și *Neculai Costin*, Idem, I. p. 88: „până în zilele lui Laslău, craiul unguresc, cînd s'au descălecat al doile rînd țara Moldovei de Dragoș Voevod și țara Muntenească de Radu Negru Vodă”.

18. Amintim documentul reprodus și mai sus, p. 11 din *Foier*, V. 3, p. 409, 1288: „pro reducendis Cumanis, qui clandestine de regno nostro aufugerant, de

1 V. M. S. *Revonascint*, Jan. 1, *hertogs*

En suru muros et peltis

S. M. Cantabrigia

intr'adevăr petrecute, pentru ce oare nu am da aceeași crezare și tradiției privitoare la descălécarea Munteniei, cu toate că în privirea ei dovezile ce există, de și puternice și încheitoare pentru ori ce minte nepreconcepută, totuși nu sunt conținute, ca pentru Moldova, în niște documente, care să se refere *de-a dreptul* la faptul descălécării.

3. CARACTERUL DESCĂLECĂREI.

Descălecarea Munteniei și a Moldovei este un eveniment complex, a căruia împrejurări trebuie analizate, pentru a înțelege care a fost natura sa. Faptele ce trebuie să slujască de temelie acestei analize, au fost studiate până aici. În rezumat sunt următoarele :

Țările care erau să fie supuse acestui eveniment, erau impoporate, și anume cu o populație de obârșie mai ales română în părțile lor muntoase, și slavonă în locurile ~~libere~~ și șese¹. De și ambele aceste neamuri de popoare începuse a cunoaște bine-facerile unei vieți organizate, încercările către o asemenea viață fuseseră nimicite în formele lor mai superioare, prin furia năvălirii tătarăști, și organizarea lor nu infățișă de cât niște formațiuni cu totul începătoare. Poporul însă lipsit de organizare definitivă, o cunoștea și o dorea, încât trebuia să primiască o asemenea cauză dar bine venit din mîna ori cui. Pe de altă parte însă perirea formelor de organizare superioară expunea pe populațiile ce locuiau în Muntenia și Moldova, a fi ușor supuse, întru cât lipsindu-le încheierea în state, sau acele ce existau fiind slăbite, nu aveau putința de a se împotrivi.

De peste munți veniră nu numai cît întemeietorii dinastiilor muntene și moldovene, ci și o mulțime de noroade, cum spun cronicile muntene și precum se adeverește și din cronică ungurească, care raportează

1. Vol. I, p. 540.

descălecarea Moldovei². Acest popor care vinea de peste munți era de viață română, și eșia din niște mici state organizate în chip feudal, care reproduceau în mai mic, aproape toate elementele și condițiile de viață ce se aflau în întregul mai mare din care făceau parte. El aduse cu sine principiul monarhic al ocîrmuirii sub voievozi, noblețta cu drepturile și îndatoririle sale, obiceiul feudal al dăruierei de pămînturi și altele mai multe.

Descălecarea, de și făcută de un element numeros, nu avea caracterul unei cuceriri, căci negășind descălecătorii împotrivire în țările descălecate, o cucerire nu era de lipsă. Apoi chiar elementul năvălitor nu era pe atîta pregătît pentru luptă, cît îndemnat să fugă pentru asupririle la care era expus. Nu căta el o întindere a stăpînirii, ci o mîntuire a existenței sale. Din ambele puncte de vedere, atît al năvălitorilor cît și al năvăliților, ipoteza unei cuceriri cu sabia este înlăturată.

Și cu toate aceste dacă cercetăm efectul pe care descălecarea l'au avut asupra Munteniei și Moldovei, gășim că elementul coborît din munți, a pus în lucrare o predominare asupra acelu mai vechiu pe care l'au aflat aici. Este firesc lucru de a admite că acei ce se hotărîra a și părăsi case și moșii, pentru a căuta dincolo de munți o nouă patrie, erau elementele superioare și bogate ale societății, și nu cei săraci și mici, care simțiau mai mult sărăcia lor decît asuprirea. Fugarii din Ungaria, năvălitorii către șesurile Dunării și ale Nistrului, erau cei mai mulți boieri. iar clasa inferioară a societății va fi fost reprezentată

2. *Cronica anonimă a țării Românești* (Cronica surs. 11. 1. 13): „Radu Negru mare herțog pre Almaș și Făgăraș, ridicatu-s'au de acolo cu toată casa lui și cu o mulțime de noroadă“. Comp. *Thuroz*, III, c. 49: „Bogdan coadunatis sibi Olachis eiusdem districtus...crescente magna numerositate Olachorum inhabitantium illam teram, in regnum est dilatata.“

1. 1149. S'au învins în
1149. S'au învins în
1149. S'au învins în

numai prin slugile și oamenii de casă ai acestora. Descălecarea avu deci de efect slăbirea elementului boieresc din Transilvania, și adăugirea acestuia în țările de la poalele Carpaților, unde boierimea, ce se va fi aflat și pe aici, se contopi în sinul năvăliților³.

Există o dovadă inviderată despre predominarea elementului năvăliților. Ea se deduce din numele pe care șerbii l'au purtat îndelungat timp în Muntenia, anume acel de *Rumîni*.

Accastă denumire fiind indeobște indestul de cunoscută, vom raporta numai cîte-va dovezi în sprijinirea existenței sale. Așa în un document din 1611 găsim pe unul Tudor din Voinești, care se recunoaște drept dator jupînului Mihail cu suma de 7700 aspri, și fiind că era dator jupînului Mihail cu acei bani de un timp îndelungat, îi pune zi pentru cea de pe urmă dată la sf. Dimitrie, «iar să nu voi plăti asprii la zi, iar eu să-i fiu *rumîn* cu feciorii mei și cu toată moșia mea»⁴. Un alt document din 1617, arată pe unul Pană Armașul cere vinde jupînului Hrizca toată partea sa de moșie din Voinești și cu un *rumîn* anume Oană, cu feciorii lui, drept 4000 de bani gata⁵. Sunt documente care pomenește pe rumîni ca o clasă de popor. Astfel unul din 1612 de la Radu Vodă, apără braniștele mănăstirei Argeșul «de cătră toți oamenii, ori orășeni, ori *rumîni*, ori megieși, ori slujitori, ori cine o fi»⁶. Mihai Viteazul consfințește prin un așăzămînt șerbirea țaranului, sub numele de *ru-*

3. În documentul din 1247 am văzut că se vorbește de *maiores terrae* în populația romînă din munții Valachiei. Vol. I, p. 548. Emigrațiunea oamenilor săraci se întimplă numai atunci cînd condițiile existenței lor materiale devin apăsătoare; mai nici odată nu fug ei înaintea unei persecuții politice sau chiar religioase.

4. Arhiva Istorică, I, 1, p. 8.

5. Idem, p. 14.

6. Idem, p. 119.

mănie, care până la dînsul era numai obicînelnică. El spune în hrisovul său: «care unde va fi, acela să fie *rumîn* vecinic unde se va afla». Cea mai veche dată până unde putem urmări, după documentele cunoscute nouă cuvîntul de *rumîn*, dat șerbilor, este jumătatea veacului al XVI-le, căci același hrisov al lui Radu Mihnea care amintește cuvintele de mai sus din așezămîntul lui Mihai Viteazul, întărește Pîrvului și Radului postelnicului din Stăvilești ca să le fie lor doi *rumîni* anume Oprea și Ioan din Băbești și cu feciorii lor, pentru că acești rumîni mai sus ziși, ei au fost mai *dinainte vreme* a lui Cristian de la Ohaba *până* în zilele reposatului părintelui domniei mele.» (Mihnea vodă cel turcit, 1585—1591)⁷.

Cum să se explice această întrebuințare a numelui etnic al poporului romîn, într'un înțeles josnic și aplicat la o clasă degradată a societății?

Noi credem că este peste puțină de a găsi o explicație aiure decît în faptul descălecării. Se știe anume că unele părți dintr'un popor păstrează une-ori numele general etnic al acestuia ca nume special al tribului lor. Astfel în Slavini au păstrat în grupul lor numele generic al Slavilor, din care celelalte triburi se numiau Venzi, Moravi, Croați, Ruși, Poloni, etc. Tot așa se pare că și Romîni, care locuiau pe coastele Carpaților spre Valahia, purtau în special numele de Romîni, pe cînd celelalte trunchiuri a le lor se numeau Marmurașeni, Bănuțeni, Ardeleni, etc. Cînd veni peste acești *Romîni* descălecarea din Transilvania a *Muntenilor* se făcu îndată o deosebire între aceste două elemente: Muntenii deveniră stăpîni, iar

7. Magazin Istoric, III, p. 277.

8. Idem. Prin urmare este cu totul neconform cu adevărul a se susține că rumînia a fost introdusă în Muntenia de Mihai Viteazul, pentru a face pe placul Ungurilor, cum vrea Dl. Papadopol-Calimah într'un articol publicat în Conv. lit., Desrobirea țaranilor în Moldova, XXI p. 6.

8 bis. Ca Romîni sau numit la Peana pe sine astfel
ne o spun episcopul Verancii în veacul al XVI-le, coros-
pondența lui în Mon. Hung. historia, Scriptora IV, p. 208.
„quippe quibus nunc est Valachi utantur, qui
Romanus nominant”

Romîni sau Rumîni supuși. Din această împrejurare se explică singură ingemănarea numelui țării Valachiei chiar în gura poporului ei. O țară poate primi mai multe denumiri chiar, date însă de străini. Poporul ce o locuște va denumi-o în deobște cu un singur nume. Valahia face o excepție de la această regulă. Ea poartă două numiri chiar la poporul ce o locuște: țara Muntenească și țara Rumânească. Pe cînd la cronicarii Moldovei se întâlnește aproape exclusiv numai numele d'întăi, acei valahi întrebuițază mai mult pe acel de țara rumânească dar une-ori și acel de țara muntenească, ceea ce dovedește că tot așa de nedistinct, erau întrebuițate ele și în gura poporului însuș.

Mai de samă însă este că chiar documentele unde nu poate fi bănuită nici o inriurire literară, și anume tocmai acele ^{am} de pe timpul lui Matei Basarab cînd rumânimea, în înțelesul de șerbire era în floare, numesc în repetite rînduri Valahia țara Rumânească. Astfel un document din 1635 care conține jurămîntul de credință făcut de oștirea lui Matei Basarab atît acestuia cît și aliatului seu Gh. Racofi, spune: «noi toți slujitorii țării Rumânești, căpitani, iuzbași, ceauși, vătăjei și toți oștenii, călărimea și pedestrimea jurăm-ne pre numele lui Dumnezeu și pre sfînta evanghēlie și pre sfînta preacurată Maria, cum noi vom fi cu toată credința Măriei Sale Domnului nostru Matei Basarab Voevod, care este cu mila lui Dumnezeu Domnul țării noastre Rumânești»⁹. Un alt document, asupra mănăstirilor închinat, conține titulatura lui Matei Basarab în cuvintele următoare: »Noi Ioan Basarab cu darul lui Dumnezeu Domnitor și biruitor a toată țara rumânească», și mai jos iarăș spune: «locuitorii țării noastre rumânești dintr'amîndouă rîndu-

⁹ Col. lui Traian, 1874. p. 216.

rile»¹⁰. Un al treilea document din 1652 incheie prin cuvintele: «iar care va rîndui Dumnezeu a fi domn și biruitor țării rumânești»¹¹. În sfîrșit mai amintim inscripția pusă de Matei Basarab pe biserica din Cîmpulung: «În zilele dulcelui creștin Matei Basarab domn în țara rumânească»¹². Valahia căpătase numele de țara Muntenească, de la Muntenii ce se coborise în ea. Avea însă mai înainte încă numele de țara Românească de la «Romîni» ce o locuiau din vremuri mai vechi. Toate celelalte numiri precum Valachia, Transalpina, Havas Alföld, Kara Ulag, Kara Iflak¹³, sunt străine, cunoscute și întrebuițate numai de străini.

Fără îndoială că la început, rumîn nu însemna șerb, ci numai supus și abia mai tîrziu, cînd se strică condițiunea supușilor, acest termen ajunsese a însemna clasa cea mai de jos a societății. De aceea cu toată această degradare a înțelesului cuvîntului de rumîn, el nu încetează a păstra ca denumire etnică deplină sa valoare, și Miron Costin putea spune cu drept cuvînt că «în Ardeal, țara Muntenească și Moldova, poporul se fălește cu numele de Rumîn»¹⁴. Acest îndoit înțeles al cuvîntului se păstrează până tîrziu. Așa găsim că Dionisie Eclesiarcul, cronicar din veacul nostru (1815), îl întrebuițază chiar în aceeași frază în ambele sale înțelesuri: «Apoi n'au avut cum să facă boierii a-i avea rumîni mai mult, și s'au făcut

10. Uricarul, V, p. 157.

11. Mag. ist., I, p. 128.

12. Mai sus, p. 46. Mai vezi și o înțelegere a boierilor munteni refugii în Moldova, către comisarul imperial din Transilvania, scrisă românește în 1604 în care aceștia spun: «Noi care am fost din țara rumânească». Documente privitoare la istoria Romînilor culese de *Enache de Hurmuzachi* București IV, 1882, p. 405.

13. Hasdeu, Istoria critică, p. 164.

14. În poema polonă, Arh. ist., I, I, p. 161.

17 în. Hurmuzachi, Doc., IV, p. 405.

Tot este aflare în loc. cum arăta în 1604, țara rumânească. Căci în 1604, țara rumânească. Căci în 1604, țara rumânească.

În al XII-lea care vorbesc și mai multe rînduri de popor și rumîn, șerb întrebuițat, urmasii și surorii și

deslegare rumăniei Franței, ea și odinioară rumăniei țării Rumănești»¹⁵.

O paralelă interesantă a modului cum același cuvânt poate purta două înțelesuri, unul onorabil și celalalt de rînd, se vede în cuvîntul de *jupin*. Acest termen care însemna pe boeri în vremile mai vechi, și era deci un titlu de onoare, păstrează până astăzi această nuanță cînd îl dăm unui țaran. Este evident mult mai măgulitor pentru un țaran de ai zice: «jupine» decît «bade». Cu toate aceste aplicat la Evrei, el perde parfumul său de noblețe și ie unul de ris și batae de joc, și acest dublu înțeles se întîlnește chiar astăzi.

Cu tot acest indoit înțeles al cuvîntului *Rumin*, nu este mai puțin adevărat că el însemnă în Muntenia clasa cea mai degradată a societății, cea care era aproape confundată cu țiganii și că dacă poporul se mîndrea și aice cu numele de Rumin, nu o făcea de sigur cu înțelesul acestui cuvînt aplicat la șerbire. Unde se găsim însă explicarea acestei străni denumiri de cît în faptul că poporul român băstinaș al Munteniei, a devenit în urma descălecării supus Muntenilor, și că numele său etnic de Rumin a căpătat prin această supunere un al doilea înțeles, acel de supus; iar condiția supușilor devenind tot mai ră, au ajuns acest termen cu timpul să însemne pe șerb.

Să cercetăm care a fost condiția poporului român băstinaș al Moldovei după descălecare. Aice lucrurile par a se fi petrecut cam altfel. Anume am văzut că elementul năvălitor avu de luptat în Moldova chiar, cu niște partizani ai regelui Ungariei. Fără îndoială că populația băstinașă, a țării nu va fi fost prea mulțămîită de supunerea ei sub Unguri, prin faptul

15. *Tesaurul de monumente - lui Iupin Marian* (II, p. 211).

Iupin Marian. Tesaur de monumente
 (15 lin) De aice trebuie să se înțelegă că înțelesul
 popi care erau rumăniei. G. R. Condiția marilor
 țării Arnotă p. 82-83 p. arată că rumăniei și
 pope Ioan u pectorii lui.

coborîrii Dragoșștilor din Maramureș. Cînd veni deci Bogdan și proclamă neatîrnarea, trebuie să ne închipuim că la glasul său vor fi răspuns toți munții de la un capăt la altul al Moldovei, care erau încinși cu o pinză bătută de populație românească. Numai astfel se poate explica energia extraordinară de înproftivire, care pune pe niște fugari în putință de a lupta contra dușmanilor interni și externi tot odată, a-i bate și fugări, și a-și mîntîia neatîrnarea dobîndită. Poporul din Moldova, dînd însă o mîină de ajutor întemeietorului statului contra Ungurilor, înțelegem că acesta trebuie să-l cruțe și să-i respecte drepturile, mai ales că mai în fie ce an, avea nevoie de brațul său, spre a respunge atacurile necontentit reînnoite a le Ungurilor.

De aceea în Moldova nu întîlnim acea degradare a numelui etnic la însemnarea de șerb, și numele de Moldovan, pe care poporul românesc îl purta în Moldova, rămîne tot deauna cu înțelesul numai al neamului, nici odată nu se coboară a însemna pe șerb, care în Moldova poartă numele de *vecin*.

Vecinii par a fi fost la început populația slavonă a Moldovei, cea așezată mai cătră șes, care mai tirziu românizîndu-se, apoi mulți din Românii liberi, căzînd în starea de șerbi, această clasă de oameni deveni și dînsa o parte din poporul român din Moldova. *Cantemir* ne spune că: «Șerb care să fie curat Moldovan nu este nici unul; cei care sunt, se trag sau din Ruși sau din Ardeleni, cărora Moldovenii le zic Ungureni, căci Dragoș după descălecarea în Moldova, găsînd-o fără locuitori, o a împărțit toată între soții lui de arme. Ear aceștia, vîzînd că nu este drept ca boierul să lucreze și să muncească la boier (căci toți acei ce erau din sînge român se considerau cu boieri) și țînînd că e lucru nevrednic pentru oamenii dedați la arme să se apuce de lucrat pămîntul, fură siliți

și din inscripția din 1413
făcut cum spune știi

și se adunară, tot mai mult pe capetele lor, toate acele condițiuni înjositoare, a căroră intrunire constituia caracterul vecinătăței în Moldova și a rumâniciei în Muntenia.

Descălecarea nu a fost o cucerire, ci mai mult adăpostirea unor fugari din regiunile carpatine, din coace peste munți. În efectele ei asupra populației originare a Munteniei și Moldovei, ea nu se deosebi însă mult de caracterul unei supunerii violente a acestor țări. Explicarea acestui fapt stă în deosebirea elementului năvălitor de acel năvălit, cel întâi nobil, avut, cu o organizație militară; cel al doilea simplu, mai ales țărănesc și rășchirat fără nici o legătură, pe întinsul teritoriu al țărilor române. Se repetă însă odată vecinical adevăr conținut în fabula ariciului cu sobolul: oaspele deposeda pe gazdă.

Totuși unele regiuni, tari prin natura lor, păstrară față cu descălecătorii oare care neafirmare. Astfel fură în Muntenia banatul Craiovei și Vrancea, iar în Moldova Cîmpulung și Tigheciul.

Repejunea cu care se întinseră statele Munteniei și a Moldovei până ce ocupară întregile regiuni ce le cuprindeau mai în urmă, dovedește încă mai mult că răspîndirea Românilor transcarpatini nu întâlni în țările dunărene o împotrîvire și că deci emigranții de peste munți așezară aici o adevărată stăpînire, necombătută intru nimic de elementele autochtone. †

Astfel în Muntenia atinge, precum vom vedea, puțin timp după constituirea ei, țărmurile mării Negre. Întinderea aceasta s'a făcut fără indoială înainte de înființarea principatului Moldovei, de vreme ce găsim pe acesta lățind stăpînirea sa numai cît până la Bacău și Bêrlad, și tocmai Ștefan cel Mare rîpește ținutul Putnei de la Munteni²³. În 1348 Bogdan

23. Hasden, Ist. crit., p. 7.

1. 1142. S' a descălecătă țara / Muntenia / în / cu / muni / etc.

† Mapărica politică întindec adat la posesare
acei private a Romanicele și coborn și munt
și u cîltindea țari vîcclă căte Jumei i...
Nistă și marea. Intindem u face pu dăruu
vîclă căte țarasii domnicula, pu
țării locuicla pu puca ce u u
dup ce Jumei Job rove u pu
dupdare roracletă pāducă
întray deca nerruclă în un '1. u
lorica oarucis hōy, porucă
u pușai, cat u J. J. J. J.
u puca ce u mullia u J.
locuic Dupendel J. J. J. J. J.
cehu u l. curcic. lu un J. J. J. J. J.
de dupcl u u puca puca u puca
măc mta Nipca J. J. J. J. J.
lăpucul uca J. J. J. J. J. J.
cîpucic u puca u u l. vucit
u u cîcl m' u u u u u chean cotica
aceu o ar J. J. J. J. J. J. J.
u u J. J. J. J. J. J. J. J. J. J.
u u J. J. J. J. J. J. J. J. J. J.

u u J. J. J. J. J. J. J. J. J. J.
all J. J. J. J. J. J. J. J. J. J.
dupcl u uca lu Nipca J. J. J. J. J. J. J. J. J. J.

1. Un S' Romanizat. Care l' h' h' h' in

intemeiază statul moldovenesc și nici nu trec 30 de ani cînd intilnim în Cetatea-Albă, lângă țărmurile Mării Negre, un administrator al lui Iuga Vodă cel I din 1375. Apoi dacă pe de o parte se constată fără nici o îndoială existența unei populațiuni de baștină la epoca imigrării coloniilor de peste munți, iar pe de alta se vede că stăpînirea acestora se întinde așa de repede și fără a intilni nici un soi de improfitare, nu se dovedește prin însuși aceste împrejurări că Românii de peste munți deveniră *stăpînii primiți de bună voie* a populației originare?

Cercetarea caracterului limbei romîne va întări încă părerea că elementul năvălitor fu indestul de puternic, nu numai spre a determina formațiunea politică a statelor romîne, dar încă spre a imprima populației baștinașe felul său de a fi.

Am văzut aiurea că limba romînă nu posedă la nordul Dunărei nici o deosebire dialectală. Toate schimbările ce se observă în vorbirea Romînilor din deosebitele părți a le Daciei constau numai în unele cuvinte particulare. Nicăeri această diferențare nu atinge formele limbei, care rămîn pretutindene riguros aceleași, încît deosebirile poartă caracterul unor provincialisme, și nu acel al unor variațiuni dialectale. Aceasta este cu atîta mai afară din cale, cu cît regiunea cuprinsă de neamul românesc de la nordul Dunărei are o întindere de 300,000 kilometri pătrați, adică pe atîta cît e întreaga Italie și mai bine de jumătate pe cît cuprinde Franția. În aceste de pe urmă țări variațiunile dialectelor sunt de tot însemnate, așa că Normanul nu înțelege pe Gascon, Lombardul pe locuitorul din Romagna și Piemontezul pe Venețian²⁴. Din protivă la Romîni, afară de cîte-va rari cuvinte, toate părțile acestui popor vorbesc una și aceeași lim-

24. Vol. I, p. 390.

bă: Maramureșanul înțelege fără nici o greutate pe Dobrogian. și Bucovineanul pe Românul din Banat. Pe lângă această unitate atât de deplină a limbei române, trebuie să mai atragem luarea aminte asupra unei particularități limbice de cea mai mare însemnătate, anume infățoșarea de cuvinte de obârșie maghiară, în toate țările locuite de Români, chiar și în acele unde Maghiarii, n'au calcat nici odată, precum în Valahia răsăriteană sau Bucovina. Din aceste cuvinte cităm: *alerga, amăgi, aripă, atirna, bintui, bardă, belșug, cheltui, chin, chip, cotori, făgădui, plin, gând, horn, hotar, îngădui, lepada* și altele, peste tot vr'o 200 de cuvinte întrebuițate pretutindenea.

Cum se face că Românii din cîmpia sudico-răsăriteană, vorbesc identic aceeași limbă cu Românii din Carpați? Cum se poate să se aște cuvinte de origine maghiară la aceste grupe de Români, ce n'au venit nici odată într-o atingere mai strînsă cu poporul Maghiar? Aceste două împrejurări pot fi explicate numai într'un singur chip. Românii au locuit în munți, unde se purtau din loc în loc cu turmele, din care și agoniseau traiul lor. Această frămîntare și neconțință a atingere a deosebitelor ramuri a le națiunii române au adus unificarea cea atât de deplină a limbei, pe cînd viața poporului francez sau italian, mai așezată, au produs deosebirile dialectale. Țările de peste munți, fiind însă ocupate de Unguri, care se așezară în curînd între Români, conviețuirea alături cu ei introduse în limba acestora elementele maghiare.

(Cînd Românii se coborîră din munte la cîmpie, ei au fost îndestul de numeroși spre a putea impune tuturor locuitorilor țărilor descălecate unitatea limbei adusă cu ei, precum și elementele maghiare, pe care ei le deprinseseră încă în centrul cetății Carpaților.

Precumpenirea deci a limbei românești, vorbită dincolo de munți, în văile Dunărei și a Nistrului, pre-

Indicii

Ținutul Maramureșului 74 p. 66
 Ținutul Bucovinei 72
 Valahia 57
 Transilvania 57
 Havaș 57
 Banat 57
 Banat 57
 Banatul Cracovii 64
 Vrancea 64
 Cîmpulung 64
 Sibiu 64

Indicii geologici.

Ținutul Maramureșului 74 p. 66
 Banat 57
 Banat 57
 Banat 57
 Banat 57
 Banat 57
 Banat 57

buia să dea naștere unei istorii aproape identice în Muntenia și Moldova: aceleași zile de fericire și de restriște, aceleași inriuriri exterioare care hotărâra în mare parte mersul dezvoltării lor. De aceea istoria ambelor țări, samănă nu numai prin originile sale, ci și în tot decursul ei întâlnim un paralelism surprinzător, care își are explicarea lui auzirea de cît în oarba întîmplare. Așa Mircea și Stefan, Matei Basarab și Vasile Lupu, Brancovanu și Cantemir, Caragea și Calimah, Gh. Lazăr și Gh. Asaki, și apoi mai încoace restringerea tot mai aproape a firelor vieții, pînă ce se contopesc ambele țări într'un corp unitar, toate aceste împrejurări își găsesc explicarea lor în faptul că era istoria aceluiași popor, împărțit numai din întîmplare în două state deosebite. Intîmplătoare nu este asemănarea, ci desbinarea lor. De aceea și trebuiau ele să sfârșască prin unire, menirea lor din vechi, încă de atunci de cînd pornise ambele părăce din creștetul Carpaților, pentru a da în valea roditoare naștere unui riu mare, plin și unic. Forma de astăzi a statului român liber a fost determinată de descălecarea. Unirea Munteniei și a Moldovei, are în ultima analiză o cauză geografică, căci natura a hotărît totdeauna formele create de mintea omenească. Tot o cauză geografică explică și deslipirea ramurilor țesute din trunchiul rămas în centrul Carpaților, anume așezarea acestor munți în mijlocul poporului românesc, care munți se opun mult mai puternic întrunirii lor de cît toate piedicele politice.

1. Vezi 'Munteni' sau 'Muntenii'

II

MUNTENIA PÂNĂ LA VLAD-ȚEPEȘ
1290-1456.

I. PREDECESORII LUI MIRCEA CEL MARE.

¹²⁹⁰
Radu Negru, 1290—~~1310~~¹. După ce am studiat
faptul descălecării să căutăm a culege puținele ști-
inți ce ni s'au păstrat asupra întemeietorului Mun-
teniei.

Radu Negru trecînd munții se oprește intăi la Cîm-
pulung, oraș care exista in Muntenia înainte de co-
borîrea lui Radu din Făgăraș. Numele seu îl arată
a fi de origine românească. Poziția lui însă, așezată
chiar in coastele Sașilor din țara Bîrsei, atrăsese
de timpuriu in simul lui oameni din acest neam, și
de aceea găsim încă din anul 1300, pe unul Lau-

1. Cronologia până la Mircea cel Mare, 1386, este cu neputință de deter-
minat, in starea de astăzi a izvoarelor. Inceputul domniei lui Radu Negru
l'am fixat la 1290, după studiul făcut la descălecarea Munteniei. ~~Moartea lui~~
~~la 1310, după Loefer.~~

rențiu, căpitenia Sașilor petrecători în Cîmpulung, mort și îngropat în biserica catolică de acolo ².

Cum descălecă în Cîmpulung, Radu Neagru vrea să și vecinicească numele prin zidirea unei mari și frumoase biserici, începută chiar în anul sosirii sale de peste munți și sfîrșită în anul următor 1291, de cînd era datată piatră ei comemorativă ³. Apoi în anul următor 1292, el pentru a face ca să fie mai cu supunere primită a lui stăpînire, în contra căreia poate începuse a se arăta oare care împotriviri, conferă cetățenilor Cîmpulungului, mai multe privilegii, care rămîn în ființă pînă adînc în vremile de mai tîrziu ⁴.

Nu stătu însă mult timp Radu Negru în Cîmpulung, și fiind că își putea întinde fără piedică dominația către Dunărea, el simți nevoia de a cobori și capitala lui mai spre șes, și o strămută la Argeș, oraș pe care se vede că Radu Negru, îl întilni în calea și Cîmpulung, și în care el zidi o curte de locuință, primind din această pricină numele de Curtea de Argeș, pe care l păstrează pînă astăzi.

Știm că încă înainte de descălecarea începuse a se îngheba pe teritoriul Munteniei, mai multe state, din care rămăsese chiar după cumplita navălire tatară, (1241), niște urme prin părțile mai adăpostite. Astfeliu am văzut că în 1234 exista fără îndoială o viață organizată la Romîni din Vrancea, și în 1247 se afla în munții Olteniei statul voevodului Lyrtioy, iar în acei ai Munteniei mari statul voevodului Seneslau. Despre acel din Oltenia mai știm din cronică persiană a lui

2. *Dr. Hasdeu*, în excursiunea d-sale din Transilvania au aflat o copie a unei inscripții a căreia piatră s'a pierdut, în manuscriptele lui *Kemeny*: „Hic jacet comes Laurentius, comes de Campolongo, anno MCCC“ (Columna lui Traian, 1874, p. 125).

3. Mai sus, p. 24-24.17.

4. Mai sus, p. 16-20.13.

Raschid, că era sub ascultarea familiei Basarabilor, și că era destul de puternic pentru a opune în 1273, poate tot sub acelaș voevod, care apăruse ducatul seu de năvălirea tatară, o improtivire cerbicoasă regelui unguresc Vladislav, care trebui să'l calce cu armele și să'l supună după o grea luptă, în care căzu apărînd libertatea Romînilor, Barbat fratele voevodului.

Se vede deci că dintre statele urzite pe teritoriul muntean, nici unul nu avea puterea și virtutea acelu de peste Olt. Cînd însă veni dincolo de munți marele voevod al Făgărașului, Radu Negru, «Băsurăbeștii cu toată boierimea ce era mai înainte peste Olt, (maiores terrae din documentul din 1247). s'au sculat cu toții de au venit la Radu Vodă, închinîndu-se să fie sub porunca lui, și numai el să fie preste toți stăpînitor». Această închinare de bună voie a capului acelei regiuni către domnul de peste munți, acareia amintire s'a păstrat de tradiția munteană, este adevărită prin poziția de mai tîrziu a banului Olteniei. Este cunoscut că pe cînd în Moldova rangul boieriei banului era mic, venind după paharnic, în Muntenia banul Craiovei era cea mai înaltă boierie, îndată după domn, și cu mult mai presus de toți ceilalți dregători ai curții. Nu numai atîta, dar banul de Craiova, avea chiar, în deosebire de ceilalți boieri, o putere teritorială, care se întindea tocmai asupra celor 5 județe de peste Olt, unde se exercitase din timpuri vechi autoritatea voevozilor acelei regiuni. Baltazar Walther în descrierea faptelor lui Mihai Viteazul, spune despre banul de Craiova că este «prefectul acestui mare ținut al țării Românești. El trage toate veniturile de preste an a le acelei însemnate părți de țară. Afară de aceste atît în

5. Cron. anon. in Mag. Ist., IV, p. 232.

6. Neculcea in Letopisețe, II, p. 313.

privirea demnității sale *din vechi așezate* cît și pentru apărarea marginilor țării, întretine 200 de Cazaci și mai mulți presidiari romîni⁷. De asemenea ne spune și raportul unui misionar catolic, din anul 1688, că «după principe e banul; dregătoria lui e să șadă la Craiova; are dreptul de a judeca în cauzele criminale și în oare care civile ca și principele, însă de la Poarta de Fer până la Olt»⁸. Aceste drepturi excepționale ale banului de Craiova, păstrate până adînc în timpurile mai noue, ne arată că autoritatea lui avea un caracter teritorial, că era un soi de vasal al domnului Munteniei. O asemenea pozițiune a banului în sinul statului muntean, nu se poate însă explica, de cît prin anexarea acelei regiuni către corpul mai mare de care ea se alipi. Fînd că nici un izvor nu ne arată că banatul Olteniei ar fi fost cucerit după descălecare, suntem siliți să primim de adevărate spusele tradiției, care ne arată acest ducac înclinîndu-se de bună voie descălecătorului statului muntean.

Cum se face însă că banul Basarab să fi primit fără improtivire știrbirea autorității sale, în favoarea principelui venit de peste munți, cînd un predecesor al seu, Lytwa, își pusese viața în cumpănă pentru a răspinge autoritatea statului maghiar, care era mult mai puternică de cît aceea a fugarilor Romîni, ce căutau nu cucerire, ci adăpostire în văile Munteniei? Romîni din Muntenia, dacă primiră cu brațele deschise pe descălecători, o făcură fiind că vedeau în această imigrare a unui element de aceeași limbă și de acelaș neam, o întărire a propriului lor popor, și o consolidare a libertății, a dorinței lor tot mai vie după un traiu neatîrnat. Radu Negru era și el din

7. Vezi *Tesaurul de monumente a lui Papia Partan*, I, p. 8.

8. *Mag. ist.*, V, p. 42.

și din inscripția din 1413
 făcut cum spune acea v.

1. V. p. 1. Muntenia, Jan 1. h. b. t. o. n. 4.

familia Basarabilor, și el este numit în documentele ungurești *Tugomir Basarab*. Astfel o diplomă a regelui Carol Robert din 1332, care raportează înfrângerea suferită de el în Muntenia de la Alexandru Basarab, al treilea în șirul domnilor munteni, spune că acest Alexandru era fiul lui *Tugomir Basarab*⁹. Pe de altă parte un hrisov slavon din 1352, a lui Neculai fiul lui Alexandru Basarab, care conține dănia moșiei Bădeștii mănăstirei Cîmpulungului, arată că principele Neculai Basarab era fiul lui Alexandru Basarab, *el însuș fiul Negrului voevod Basaraba*¹⁰. Tatul lui Alexandru Basarab este deci după documentul maghiar *Tugomir*, după acel muntenesc *Negru Basarab*, de unde se vede că ambele aceste nume erau purtate de una și aceeași persoană și că întemeietorul Munteniei, era el însuși un Basarab. Și această comunitate de origine a stăpînitorilor Făgărașului cu acei ai Olteniei, trebuie să se mire cu atât mai puțin cu cât până tîrziu întîlnim Basarabi în părțile Transilvaniei¹¹.

În o poziție aproape analoagă cu cea a banatului Craiovei, găsim și pe poporația romînă din Vrancea, care pastra încă pe timpul lui Cantimir, și după trecerea ei de sub Muntenia la Moldova, prin cucerirea lui Ștefan cel Mare, vechea ei autonomie. «Republica» consistă, după cum ne spune principele scriitor, din 12 sate, încunjurate din toate părțile de munți

9. *Fejer*, VIII, 3, p. 623, anno 1332: „*Bassarab filius Thocomery*, infidelis Olachus noster“.

10. Reproduș începutul documentului în cronică lui Radu Greceanu, în *Revista romînă*, 1862, p. 25: „Hrisov din 6860 (1352) a lui Neculai voevod Basarab, cel d'întîu, sin Alexandru Voevod Basarab, feciorul *Negrului Voed Basaraba*, prin care dă moșia Bădeștii, să fie a mănăstirei Cîmpulungului“.

11. Doc. din 1435 care despoae pe Knejii romîni Kosta, Stanciu și popa Volcul de Knezatele lor. pentru că fugise în Moldova, și le dă: „*Mihacii Bazarat et Ioanni, filiis Ioannis et per ipsum filiis eorum ipsorumque heredibus et posteris*“ (*Fejer*, XI, p. 504). *Caminarii mei vechi*

a familiei Basarabilor este conținută în 1111 document din 1358 / Colectia Comitetului Keneszy în

Transilvania V, p. 1172: „*Mibi tunc presentate Keneszy Janostium, deinde et teste responderunt.*“

inalți, mulțămindu-se ca și Cîmpulungul (din Bucovina), cu creșterea oilor, și necunoscînd plugul. Locuitorii ei plătesc de asemenea principelui, pe fie ce an un tribut; iar în celelalte se ocîrmuiesc după legile lor, și nu primesc nici ordinele nici judecătoria domnului»¹². La aceeași stare excepțională s'ar putea atribui și privilegiile incuviințate Cîmpulungenilor din Muntenia.

Intrunirea Munteniei într'un singur trup se făcu probabil chiar sub Radu Negru, și nu prin măsuri violente, pe care nici ar fi putut să le iee fugarii de peste munți, mai ales față cu statele intru cît-va organizate ce le aflară pe pămîntul unde veniau să facă «țară nouă»¹³.

Radu Negru desfăcîndu-se cu dușmănie de regatul maghiar, și punînd mîna pe Muntenia spre a se face neatîrnat, trebuia în prevederea unei împotriviri a Ungurilor la scopurile sale, să caute a și face niște aliați din principii ce domniau la sudul Dună-

12. Cantemir, Descr. Mold., p. 124.

13. Papa Clement al VI-le prin o scrisoare a lui din 1345 informează pe Ludovic regele Ungariei că mai mulți „Olachi Romani commorantes in partibus Ungarie, Transsilvanis, Ultrapinis et Sirmis viam virtutis agnoverunt per susceptionem fidei catholice“, comunicîndu-i că au adresat scrisori „Episcopo Waradiensis, nec non nobilibus viris Alexandro Bassaraba et aliis tam nobilibus quam popularibus Olachis Romanis, Nicolao principi de Remcha, Ladislao voyvode de Bivinis, Stanislae de Syprach, Aprozye voyvode de Zopus et Nicolae voyvode de Auginat“. (Thönius, Mon. Hung., I, p. 491). Alexandru Basarab este voevodul Munteniei. Ceilalți însă nu sunt niște voievozi vasali ai acestuia din Muntenia. Papa spune că au adresat scrisorile sale cîtra mai mulți nobili Romani din Ungaria, Transilvania și Bulgaria, în afară de Muntenia, și într-adevăr aflăm despre ceilalți următoarele: *Remecha* este unul din satele ce poartă astăzi numele de *Remetea* în Transilvania. (Vezi Ignaz Lenk von Trauenfeld, geograph. Lexicon Sieb. III, p. 386; *Syprach* este iarăși unul din satele transilvanene, cu numele *Syplac* (idem IV, p. 179). *Zopus* este satul *Zapu* din comitatul *Tirnavei*. Cei cîțate doi, *Auginat* și *Bivinis*, vor fi de prin *Bulgaria*. Dacă acest document ne arată că existau, la 1345, voievozi români în Ardeal, și prin alte locuri de cum îi arată alte documente, el și nu fie luat ca o dovadă că pe timpul lui Alexandru Basarab încă Muntenia ar fi fost constituită din mai multe principate, în legătură numai de vasalitate cu capul țării, domnul.

+ *Divinis partibus Vidinul / via Zopya Studiu 15 Doc. I. p. 211*
 + *16 p. part. Argynul (Mold.)*

1111. S. Mironescu. An. I. h. 100. in

Cum se căsătorise cu Milutin ca fată bonum talat m
Mihailu Stancu. p. 134
fuziun onyru h 173

rei, care și dinșii aveau interes de a combate preamarea lățire a elementului maghiar.

De aceea îl videm că îndată ce se așază în Muntenia el caută o încuscrere cu regele Sirbici Stefan Milutin, căruia îi dă pe fata lui în căsătorie. Atare împrejurare reiesă din următorul loc a lui Nicefor Gregoras, scriitor bizantin contimpuran cu înființarea statului muntean. Dînsul ne spune anume că «Stefan Milutin peți cam pe la 1300 pe Eudochia sora împăratului Andronic, cerere care aduse pe împărat în o mare încucătură, fiind că, de și dînsul ținea la prietenia regelui, sora lui însă refuza să'l iee în căsătorie, de oare ce regele fusese căsătorit încă de trei ori. Cu cea d'intăi femeie, *fica principelui Valahiei*, nu traise decît puțin timp și o retrimisese în patria ei. Luînd în căsătorie pe sora femeii frăține-scu, pe care o scosese dintr'o mănăstire, biserica ne vroind să recunoască legitimitatea unei atare însoțiri, principele fu nevoit să o lepede curînd după aceea și el luă în căsătorie pe fica domnului Bulgariei, Sfendislav; dar răcindu-se iubirea și cătră aceasta din urmă, căuta acum o încuscrere mai strălucită»¹⁴.

cel mami

Mai intăi trebuie să constatăm că Valahia în gura lui Nicefor Gregoras, care numește imperiul valahobulgar de peste Dunăre imperiu bulgăresc și pe toți împărații din dinastia romîna a Asaneștilor îi face bulgari¹⁴, nu se mai poate raporta la o Valahie de prin peninsula Balcanului, precum bună oară la Valahia mare a lui Nicetas Choniates sau a eronicarilor împărăției latine din Constantinopol.

Intru cît Nicefor ne spune că Milutin avuse trei femei, cea d'intăi din Valahia, iar a treia din Bulga-

14. Nic. Gregoras, Bonn, I, p. 203: „τῆ γάρ πρώτη Θηγατοῖ τοῦ τῆς Βλαχίας ἄρχοντος οὕση χρόνον πινάς συνοικίσας εἰτε αὐτήν μὲν ἀπέπεμψεν εἰς τὴν θρακημαίην... ἀγεται δὲ τὴν ἀδελφὴν τοῦ τῆς Βουλγαρίας ἄρχοντος Σφενδοσλάβου σύζυγον τρίτην αὐτῆν.“

și din inscripția din 1413
făcut cum spune acea pi-

ria, el face însuși o deosebire între imperiul valahobulgar, care pe timpul lui nu se mai numea astfel, ci bulgar curat și Valahia, încît este invădatat că sub numele de Valahia el nu mai poate înțelege încă odată împărăția valahobulgară. Nu poate deci să se refere Valahia lui Nicefor Gregoras decît la Muntenia, iar principele acărui fiică Milutin o ținuse în prima lui căsătorie, nu poate fi decît Radu Negru, întru cît în cei 10 ani trecuți de la 1290, data întemeierii statului muntean până la 1300, epocă cînd Milutin vroeste să încheie a patra lui căsătorie, el avuse timpul de a ținea și a lepăda pe cele trei a le lui femei¹⁵.

De și din motive personale, care au rămas necunoscute, încercarea lui Radu Negru de a stabili, prin încuscriri, niște relații politice prietinoase între el și principii slavoni de peste Dunăre, nu izbutise, totuși vom vedea că această politică a întemeietorului țării Muntenesti este imitată de urmașii sei, care caută și ei a se pune în legături de familie cu vecinii lor din sudul Dunărei, politică indicată chiar de firea lucrurilor, întru cît mai întăi pe atunci intimitatea creată prin legăturile de familie avea mult mai mare înriurire asupra relațiilor politice, apoi căutarea unui sprijin la principii ortodoxi și de acelaș rit era neapă-

15. Stefan Milutin se naște la 1253 și domnește în Sîrbia de la 1281—1321. Părerea că principele Valahiei din Nic. Greg. ar fi acel al al Munteniei a fost susținută întăi de Klein (Samuel Micul) învățatul Român din Transilvania, în analele sale, ce au rămas până acuma needitate. Engel reproduce fragmentul privitor la această întrebare în Ungarische Geschichte, I, p. 436. Engel combate însă pe Klein, susținînd că τὸν τῆς Βλαχίας ἀρχοντος trebuie raportat la principele bulgar Tertere. Am arătat în text pentru ce Nic. Greg. nu poate sub Valachia să înțeleagă încă odată Bulgaria. Engel însă spunînd că principele Valahiei ar fi Bulgarul Tertere, uită că Tertere † 1294 era tatul lui Sfendoslav (1294—1322) și deci și a surorii sale, pe care o luase Milutin, și că Nic. Gregoras spune că aceasta fusese a treia soție a lui Milutin. Prin urmare acea d'întăi, fata principelui Valahiei trebuie să fi fost o alta. (Vezi tablourile genealogice ale acestor familii în Stritter, Memoriae populorum ad Danubium incolentium, Bulgarica p. 440; Servica p. 127).

+ Aceasta reprezintă schimbarea de soție din care numai cea d'întăi fusese legitimă iar celelalte două nu, răsia de la din lăstul lui Gregoras care spune că fiica Principelui Valahiei nu trăiește decît un câțiva ani între 2 și din 4 luni; pe o boala călătorită cu care boala nu voie să revină în viață, o lepădă în curând, la 3 și din 4.

după cum se vede după scurt timp, cînd tînd în 1299 o încuscriri mar strălucită. Face o primă căsătorie cu lui, Milutin în 1290, în vîrstă de 10 ani și este timp pentru a prinde ală trei femei însoțiri epui Gregoras spune anume că Milutin a luat în căsătorie pe fiica principelui Valahiei și sub care titlu nu poate fi înțeles vovodul Colocoidi. În din 1272 o murea în domnia asupra o lăstă însoțiri Munteniei.

x Cum scrie Hæden, Elym. Magnum IV, p. CXVI în D. Guedel, Origines Principatus Romaniae, p. 117.

și din inscripția din 1413

rat, odată ce noul stat al Munteniei trebuia să se a-
pere de amenințatoarea cotropire maghiară. †

15

~~Ivanou Basarab, 1310—1320~~, este armasul și pro-
babil fiul lui Radu Negru sau Tugomir Basarab. Despre
acest Ivanou se spune in legile sîrbesti ale lui Stefan
Dușan că el ca domn al Valahiei, ar fi ajutat țarului
bulgar Mihail (1323—1331) in lupta acestuia contra
imperiului bizantin¹⁶. Aici nu mai suntem in indo-
ială că e vorba de Valahia de la nordul Dunărei, de
țara Muntenească, de oare ce împăratul istoric Can-
tacuzino, reproducînd aceeași arătare, numește pe Va-
lahii, ce ajutară armata bulgărească, *Ungrovlahi*¹⁷, nu-
me pe care l'am văzut că aparține exclusiv Romini-
lor din Muntenia, din pricină ~~ca au fost~~ ~~în~~ ~~stăpînirea~~ ~~ei~~ ~~părți~~ ~~din~~ ~~regatul~~ ~~ungurese~~. Cronica
mănăstirei Pronoșa dă acestor Valahi, care ajutară
țarului Mihail pentru a năvăli de o cam dată in
Sîrbia, un nume și mai caracteristic pentru a insem-
na pe Munteni. El spune că țarul Mihail avea in
armata lui și un număr de Romini *Basarabeni*¹⁸, ade-
că de sub dinastia Basarabilor, nume pe care l' am vi-
dea aplicat adese ori Muntenicii la inceputul istoriei sale.

regatul

(bu)

+ Ivanca

ca au fost

~~Ivanou Basarab, urmînd exemplul dat de tatăl
său Radu Negru, mărită pe fata lui după Alexandru,
nepotul și urmasul in tronul bulgăresc a lui Mihail¹⁹.~~

(bu)

Mai fericit in politica ~~ca de~~ ~~cu~~ ~~nașterea~~ ~~sa~~, el iz-
buteste, cu ajutorul ginerelei sale, a lua de la Unguri
Banatul Severinului.

16 Legile lui Stefan Dușan ed. Novakovici XIII, ap. Jireček, Gesch. der Bulg., p. 290.

17. Cantacuzenus, Bonn, II, p. 175, 1322: „ὁ δὲ τῆς τε ἰδίας στρατίας συναγαγὼν καὶ ἐξ Ὀυγκροβλάχων κατὰ συμμαχίας οὐκ ὄλησεν.“

18. Glasnik, organul istorico-literar sîrbesc, V, 1853, p. 64, ap. Hasdeu, Ist. crit., p. 64.

19. Legile lui St. Dușan ed. Novakovici (II. c.) : „Basaraba Ivanou soorul țarului Alexandru“.

(bu)

19 bñ, Onclul, Radu Negru in Com. literar. XIV, 18. 1145
in original p. 177, care aduce cum fusese Hasdeu
Uzun. Magnum IV, p. CLXXXIII identitatea lui
Tugomir cu Ivan Basarabca Ivanca Basarab, jama
ca si poate vultim. Vop. nra. nra. p. 4.

deci s-a înscris în anul 1310 în
documentului întemistat în
Tugomir Basarab, în care s-a
și Basarabca Basarabca în anul
ori s-a dat țării și poporului
Valahilor la începutul lui

... din 1310-1320

1370-1366

15 Alexandru Basarab, ~~1320-1360~~ ¹³⁷⁰⁻¹³⁶⁶. Acesta era fra-tele lui Ivancu, de oare ce el este arătat ca fiul lui Tugomir, adică Radu Negru. Și Alexandru urmează politica predecesorilor sei, de a se pune bine cu domnii ortodoksi de dincolo de Dunăre și a urma tot mai departe deslipirea de Ungaria, întărind necontentit neațmarea Munteniei de țara din care eșise. Dacă Ungurii însă, ocupați până acuma cu desbinările ce urmau stingerea dinastiei arpadiane, nu se putuse opune mai cu stăruință silințelor domnilor munteni de a scutura cât mai mult jugul poporului maghiar, Neapolitanul Carol Robert, urcat pe tronul Ugariei în 1307, după ce se întărește în lăuntru în domnia lui, se gîndește a restabili puterea statului seu și în afară, și cea întâi țintă a expedițiilor plănuite este Alexandru Basarab, care se urcase pe tronul Munteniei, fără a se îngriji de dobîndirea consimțimîntului regesc la apucarea tronului țării sale, după cum ar fi cerut o legăturile de vasalitate, care după drept mănțineau încă pe domnii Munteniei, în supunerea regatului unguresc. Carol Robert intră probabil pe la Orșova în Oltenia; dar neîntîmpinînd pe nimene, pătrunde peste Olt în Muntenia mare. Alexandru Basarab oferă regelui pace și supunere, bine înțeles în condiții onorabile pentru acel ce le propunea. Pentru a da însă o mai mare greutate spuselor sale, el sfătuește tot odată pe rege să nu inainteze în locuri necunoscute lui, căci ar putea să i se întîmple primejdie. Îngîmfatul Neapolitan, trimete lui Alexandru răspuns îndărăpt, că el este păstorul oilor sale, și că l va scoate de barbă din vizunia lui. Domnul român, luat și în bataie de joc, se hotărăște să și respune, și aduce pe rege prin o retragere prefăcută în un loc strimt, mărginit de doi păreți de stînci uriași și peste tot cuprins de o neagră pădure, unde năvălind de odată oștirile romîne din toate părțile, prăvălind peste capetele Ungurilor arbori tăieți

11m. S. Neapolitanul Carol Robert

gru' în tal bar. in car' cu' a' d'vint u' Dept. in supunere sunt a' Alexandru Basarab p' amara si' scara p' ai' culbata m' l'ar' tip

și din inscripția din 1413

temana făcut cum spune acea ni

19 bi. S. Onciul crede ca regele fusese provocat
 & Alexandru Basarab prin ocuparea banatului
 Severinului, alcatit din timp a episcopului
 yrum u' Alexandru zicandea promisiunea
 nostrum cetera munita scitului pro u' occupans.
 Sibi o interpretat tot u' felul acelu' p'cut u'
 raportul seu & magus contra ten sub
 litem vorred / vq. vol. I. p. ...). C. lucum
 in utiari u' a' Carol Robert u' sup'aran
 murra p'cut u' Alexandru munita u'
 urcan u' h'orim latalu' m' p'ri u' cu
 ula' vivom' raplu' m'q'ura' r'icia
 Sibi p'ptas u' Carol Robert & u' l'atid
 p'arhiep u' stoponura ten banatul
 Severinului, munita b'v'is u' et.

vq. l'oru' lid 424 VI, 1502, p. 45 u' mas
 p'ri h'orich p 55j. De Rege' unq'ua' p'au
 u' mai p' h'ep'aruit u' l'um'lar' d'ula' d'iq'ua'
 u' p'arh'ore u' car' aut'or'ia' p' d'ran'or'uit u'
 h'ra - u' u' l'au' l'au'. 1358 H'orim, d'oz. XV, p. j

romia

u
-
ro

Monumentul din 1170

† ~~Alto Cronica ungarica~~
† Cronica ungarica sunt înca și
mai laudate: "Facuta în co-
cile maed mare de un caput
ostium nobili nenumarata ruel
tinea, car regle cu pupini. in du-
ciori ai sui de abis a scapat. In lant-
phatu. la accede. Mijerita cu
si nu a ungaric de multul la
victori si a ungaric a si mai 1100.
Orti: 20 bi

20 bi. Viz. ase spuru buni oar Cronicum
prichiu. ed. Florianu p. 248

și din inscripția din 1413
făcut cum spune acea ni

și stânci rostogolite, fac în armata ungarică un
măcel îngrozitor. Regele însuși scapă numai cu mare
greutate, apărât contra săgeților române de scutul unui
Sas, Martin de Berend. O mare mulțime de nobili
și de Sași pier în bătălie, între altele comitele
Andrei din Alba, care purta sigiliul regesc²⁰. Croni-
cele și documentele ungarice, caută să dea o colo-
are trădătoare purtării lui Alexandru către Carol Ro-
bert, și să atribue numai acestei trădări peirea Un-
gurilor. Ele spun aproape într-un glas că după ce
regele se împăcase cu domnul român, și se întorcea
în siguranță îndărăpt, Ungurii ar fi fost conduși ina-
dins de Români, care le arătau drumul, într-o cursă,
în care s'ar fi periclitat o bună parte din oștirea lor.
Dar Thurocz însuși arată că domnul român oferise
pacea regelui, înainte ca dînsul să fi trecut Oltul, și că
regele refuzase, insultînd pe domn; ba chiar că își făcuse
datoria domnului român de a atrage luarea aninte a
lui Carol, asupra primejdiei căreia s'ar expune, dacă
ar înainta prin locuri ce nu le ar cunoaște. Apoi dacă
regele nu primise pacea oferită de Alexandru, și se
vîrîse el singur în capcană, este oare de crezut că
acuma cînd domnul muntean ținea pe Ungur în
ghiarele sale, să se fi împăcat iarăși cu el și apoi
să'l fi atacat prin trădare, cînd putea să'l sfărîme și

Multe cronici

20. Doc. din 1330 în Fejer, VIII, 3, p. 768: Martinus de Berend origine Saxo, contra Valachorum tela, Carolum regem scuto suo protectum periculo erripuit. Asupra înfrîngerii suferită de Unguri, de și redată în colorii îndulcite, vezi documentele: din 1331 (Transilvania lui Gh. Bariș, 1871, p. 479, din colecția Kemeny), prin care regele concede Sașilor mai multe drepturi, spre a-i despăgubi de pierderile suferite în Muntenia; 1332 în Codex diplomaticus andegavensis p. 628. în Monumenta Hungariae historiae; 1333 în Fejer, VIII, 3, p. 625; 1333 (Transilvania, Idem, p. 180) prin care regele nobilizează pe mai mulți ~~toabagi~~ pentru participarea lor la lupta cu Basarab etc. Thurocz, II, c. 97 numește pe domnul muntean numai Basarab woywoda Olachorum. La III, c. 3, unde Thurocz reproduce cronică contemporană a lui Ioan de Kikullav adaoge: „cum autem esset in partibus memoratis quidam princeps seu baro potentissimus, Alexander woiwoda transalpinus, ditioni ejus subiectus, qui tempore quondam Caroli regis rebelleverat". Doc. din 1332 (Fejer, VIII, 3, p. 623) numește pe acest Basarab necredinciosul, adică pe Alexandru „filius Thocomery".

repetat în
Hermann
p. 634

H. H. H. H.
Castro-
militia
mau-

Vezi aceluși document în altele conștia
mătoare în Hermann, Doc., I, p. 616, 623, 625, 627, 628, 632, 637, 641 și
634.

fără de acest mijloc? Mai bine de cât ne am gândi la tradare, ce să nu admitem o luptă cinstită, care eșise spre nenorocirea Ungurilor?

Cu toate că documentele ce pornesc de la regele unguresc caută să acopere pe cât pot rezultatul zdrobitor al luptei, acesta ne este arătat de cronicarul Thurocz, care mărturisește că «Românii făcură acolo o mulțime de prinși atît răniți, cît și teferi, puseră mîna pe o mare cîtime de pradă, arme, vestminte scumpe, bani de aur și de argint și multe vase de preț»²².

Pe locul unde se întîmplase bătălia anume dincolo de Gherghița, două zile de drum de la orașul Sibiu din munții nordului Munteniei, Alexandru Basarab, puse să se zidească o biserică și trei stîlpi de piatră, pe care îi văzu încă Mateiu Stricovsky vr'o 250 de ani după aceea, cînd în 1574 dînsul se întorcea din călătoria lui în Turcia²³.

S'ar părea că această expediție a lui Carol Robert contra lui Alexandru Basarab, ar fi avut de țintă și întoarcerea Romînilor la catolicism, și că tocmai din această pricină nu se mulțămise regele unguresc numai cu oferirea supunerii politice din partea domnului Munteniei. Însă Romîni, care părăsise țara lor de baștină de peste munți, o făcuse tocmai spre a scăpa de siluirea conștiinței lor. Acuma prigonitorii

22. Thurocz III, c. 3. Dintre documente reproducem din acel publicat în Cod. dipl. Andeg. p. 628, 1332: „quod cum anno domini MCCCXXX ad visitandam terram nostram transalpinam cum quadam particulari gente nostra accessissemus et eam pacifice perambulassemus in exitu nostro abinde Bazaras infidelis noster Transalpinus preconcepta infidelitatis nequitia, sub fictu pacis astucia in quodam loco nemoroso et silovso indaginumque densitate firmato, quandam particulam gentis nostrae invasisset, in cuius invasionis hostili insultu magister Andreas Albensis suam vitam nostrumque sigillum perdidit”.

23. Vezi fragmentul din Stricovsky, reproduș de Hasdeu în Arhiva istorică 11, p. 7. Astăzi nu se mai află acea localitate Gherghița, în munții muntești din fața Sibiului.

vroiau să-i urmărească până în nouele lor adăpostiri; de aceea ei își încordară puterile, dădură de tot, și răspinseră pe Unguri. Papa văzînd că cu puterea nu poate obține nimic de la domnul Munteniei, o întoarcere pe blîndețe, și îi trimite în 1345 o scrisoare din Avignon, reședința de atunci a capilor bisericii romane, în care îl incurajază spre lățirea catolicismului, auzînd că el s'ar fi întors la această credință.

Anume în răstimpul de 15 ani, trecut de la lupta de la Gherghița până la data scrisorii papale, Alexandru Basarab, după moartea primei sale soții, din care avuse pe fiii sei Vladislav și Radu al II-le, (care ambii îi urmează în domnie), și un al treilea, Neculai, ce nu a domnit²³, se căsătorise cu o Bulgarcă catolică, Clara, cu care avu doue fete, din care pe una acareia nume nu ni s'a păstrat, o mărită după Strașimir regele Bulgariei, fiul țarului Alexandru, ginerele lui Ivancu Basarab, iar pe a doua Anca, după Simion Stareț, țarul Sirbilor²⁴.

Vladislav Basarab, 1360—1375. Această domnie pe la 1365, cînd găsim o icoană din muntele Athos.

23. Dan (fratele lui Mircea cel Mare) numește în hrisevul seu din 1385 (Hasdeu, Ist. crit., p. 127), pe Radu al II-lea tatul seu, iar pe Vladislav, unchiu, de unde urmează că acești doi erau frați. Vladislav este însă arătat de documentul lui Ludovic pe care-l voi aduce la domnia lui Vladislav (mai jos nota 25) ca fiul lui Alexandru Basarab. Neculai care nu a domnit, este arătat iarăși ca fiu al lui Alexandru de o inscripție din 1366 (Engel, Geschichte der Wallachei, p. 57), și în hrisevul din 1352 raportat mai sus, nota 10.

24. Hrecek, Gesch. der Bulgaren, p. 327. Scrisoarea papei către Clara din 1370, mai jos nota 29. Dl. Hasdeu, Ist. Crit., p. 137, nu amintește pe Ivancu Basarab, în șirul domnilor munteni, și pune pe Alexandru Basarab să domnească îndată după Tugomir. Este înviderat că Ivancu Basarab nu este cum s'ar putea crede, desemnarea lui Alexandru Basarab, prin particula lui, care precedează numele tuturor domnilor romîni, și ar fi fost reprodușă de unele izvoare ca un nume special, acel de Ivancu. Acesta este un domn deosebit de Alexandru, ceea ce se vede din împrejurarea că pe cînd Ivancu Basarab, este socrul țarului Alexandru al Bulgariei, Alexandru Basarab este socrul fiului celui rege, Strașimir. Pentru că Alexandru și Ivancu Basarab s'ar fi aceiași.

24 bis. În hrisevul lui Vladislav vorbesc de înșurătorii și de nomeniștrilor ac bonae memoriae fundam Alexandri matris nostrae chesarii chesarii
24 bis. Vezi mai jos nota 25

și din inscripția din 1413

acea Tismana, făcut cum spune acea pi

11. document Carol I 'han tar' i

Anca

este fiul lui Alexandru Basarab

amintind pe Vladislav Basarab, ca stăpînitor al întregii Ungrovlachii. El nu se urcase însă în tronul Munteniei cu mult înaintea acestui an; căci un hrisov al lui Ludovic regele Ungariei cu aceeași dată ca și inscripția, din 1365, spune că: «După ce voevodul țării Muntenesti (Alexandru) ca un neaducător aminte pentru facerile noastre de bine, încă trăind pe lume, cu sumeată îndrăzneală a le calca nu s'au înfricoșat, apoi mai pe urmă murind el, Ladislav fiul seu, prin noi ca prin domnul seu cel firesc, neintrebîndu-ne și necercetîndu-ne, intru aceeași a noastră țară Muntenească ridicîndu-se, spre batjocura domnului seu, din necredincioasa voie și înțelegere a Romînilor și a locuitorilor țării aceleia, au început a domni»²⁵.

Regele Ludovic chiamă deci pe Unguri la arme, însă temîndu-se de a lovi iarăși țara Muntenească, trecînd peste munții accia unde predecesorul seu suferise o înfrîngere atît de gravă, atacă pe cumnatul și aliatul domnului muntean, Strașimir țarul Bulgariei. El prinde împreună cu soția lui, sora lui Vladislav, și îi duce în Ungaria, unde rămîn în prisoare timp de patru ani²⁶, după care sunt eliberați, împăcîndu-se Ludovic cu Vladislav, prin primirea de cătră acesta a supremației maghiare. Impăcarea se făcuse însă înainte de 1368, de oare ce în acest an, intîlnim o solie trimisă de Ludovic cătră Ladislav voevodul transalpin și ban de Severin, prin Dimitrie Lepeș, militar al curții, pentru așezarea păcii între domnul Munteniei și locuitorii Brașovului, și să se hotărască în care oraș muntean negușitorii acelu oraș aveau să plătească vamă²⁷.

persoană, ar trebui să admitem imposibilitatea că el să fi fost socorul ambelor țări bulgari, tatului și a fiului.

25. Reproducem traducerea lui *Sinca*, I, p. 329.

26. *Istoria*, Gesch. der Bulgaren, p. 325.

27. Docum. din 1368 din colecția Comitelui *Joseph Kemény*, reproduc în *Transilvania*, 1872, p. 43.

W. Sorys, Lespeș și Severin. Vădîm din în Curia

Act. 1500. p. 969.

27 în *Supra* & *W. Sorys* l.c. p. 947.

† Avea Ludovic cu atât mai mult nevoie și a
bun în buna legătură în domeniul muntian,
cu cât noua totă cucerire ungară, Vidinul,
era amănunțată și a fi pierdută mai rău și cauză
impotivării populației bulgare la ~~do~~ contra dom-
nii ungară și a atacului posesiei *Hungaria* și
cătun *Tumul din Târnovo*. Ludovic face o nouă so-
pediție în 1368 în care este ajutat și ostene lui
Vladislav Basarab. Această împăcare aduce eliberarea lui *Strașimir* din prisoarea ungară
reacă spunîndu-se că în *serviciu* căci generalul
San Henffy că noi am dat drumul *Tarului*
Sin Vidin și *chuzăria* lui *Laci-vodi* (*Vladislav*
Basarab) și cîlu *Dobrotici* *Domnului Dobrotici*
și am hotărît să-i dăm *împăc* și țara,
cu condiția ca el să *încredinț* ca *ortăteca*
do *pe* *ab* *laci*."

117. muntean, care l'buha

+ in baza, dupa p. 100. in Wolden. C. i.
in Com. C. 1888, p. 1100, p. 567.

Reproducem traducerea lui Sincai (p. 71.)
diplomei originale in Humm., Doc., I, 2, p. 92-93
Alt. Dni. care arata p. Alexandru ce tate ut
Vladislav Dasant ut si 1269. Widemann p. 149
cum Vladislav vorbete d. timpuril. „predecesso-
rum nostrorum ac bonae memoriae con-
dum Alexandri patris vestri carissimi.”
Mun. Widemann p. 149-150 arata
tin. Widemann p. 149-150 arata
a Widemann p. 149-150 arata
Layk wogodam nostri.”
26. Widemann, Gesch. d. Bulgaren, p. 325. +
27. Widemann p. 144. In el Vladislav numit p.
Ludovic: „in clitu via Hungaria, na-
turalis dominus nostri.”
27. in Widemann p. 144. In el Vladislav numit p.
Ludovic: „in clitu via Hungaria, na-
turalis dominus nostri.”
p. 987.

și din inscripția din 1413
făcut cum spune acea pi-

In 1369 Vladislav dă o diplomă latină in care se numește «din mila lui Dumnezeu și al regelui Ungariei domn al țării Muntenesti», și acelaș titlu îl repetează el într'o altă diplomă a lui tot latină din 1372, in care numește pe Ludovic «domnul seu firesc»²⁸.

Ludovic însă se mulțumi numai cu supremația politică, pe care și Alexandru Basarab oferise să o recunoască predecesorului seu; nu adăose și primirea catolicismului, in contra căruia mai ales se împotriveau Românii in acele timpuri, cînd rolul religiei era atît de însemnat. Dacă Catolicii urmează înainte a cerca pe domnia Munteniei, o fac de acum tot pe calea corespondenței și a scrisorilor, nu mai mult pe aceea a armelor. Ațita cîștigase Românii, prin zdravăna lovitură dată de Alexandru Basarab lui Carol Robert Neapolitanul, că tocise in Unguri pofta de a-i mai silui in propria lor țară, și de a le impune cu puterea o credință străină și urită.

Papa trimete in 1370 o scrisoare către maștica lui Vladislav Basarab, Catolica Clara, văduva tatălui seu, in care o laudă mult pentru silințele ce și-a dat de a întoarce la credința adevărată pe fiica ei împărăteasa Bulgariei, și o conjură să caute a aduce la aceeași credință și pe cealalta fată a ei, împărăteasa Sîrbiei. In o altă bulă, din acelaș an, papa îmбие pe Vladislav să se întoarcă la catolicismu, căci ar avea lângă el o femeie prea înțeleaptă, maștica lui Clara²⁹.

Apoi papa trimete tot atunci mai mulți călugări minoriți in Valahia, așezînd și un episcop catolic in

28. Diploma din 1369 in Fejer, IX, 4, p. 210: „Ladislavus Dei et regis Hungariae gratia woevoda transalpinus”. In acea din 1372 in Benkő, Milcovia, II, p. 283; Ladislavus se intitulează și dux „novae plantationis terrae Fagaras”. Credem cu Dl. Hasdeu, Ist. Crit., p. 19, că trebuie cetit novae plantationis et de Fagaras; căci Fagarasul, ducatul vechiu de baștină al voevozilor munteni, numai *nova plantatio* nu putea fi.
29. Reproduse de Sincai, I, p. 338.

capitală, la Argeș. † Sașii din Cîmpulung aveau încă dinainte o biserică în orașul lor³⁰.

Vladislav Basarab, urmînd politica predecesorilor sei, mărită pe fata lui, Slava, după Stefan Uroș, fiul lui Stefan Dușan, țarul Sîrbilor³¹.

ⁿ⁾
Radu al II-le, 1375—1380. Vladislav Basarab, muri probabil în domnie și neavînd copii, fu urmat în tron de fratele seu Radul al II-le, singurul care rămăsese în viață, după moartea lui Neculai, întîmplată în 1366. De și Vladislav se dă încă în hrisoavele sale drept credincios și supus al regelui maghiar, totuș se vede că Muntenia, prin însăși consolidarea ei, la adăpostul mai ales a înalților munți ce o despărțeau de Ungaria, se subtrăsese aproape cu totul de la o supunere efectivă către Ungaria, și că titlul de suzerană pe care îi plăcea încă să și l'aroghe asupra Munteniei, nu mai era de cît o zădarnică mîndrie. De aceea găsim pe timpul lui Radu al II-lea, în anul 1377, dat de Ludovic craiul un hrisov, în care se spune că «până va veni la minele noastre țara Muntenească, precum nădăjduim, credincioșii noștri Sași vor urma înainte a-și plăti tributul lor» punîndu-le în perspectivă o scutire de dări la cazul «cînd Dumnezeu îi va ajuta a reduce earăși Muntenia la supunere»³². Se vede la ce supunere se gîndea regele, anume la acea de stat tributar, de oare ce fă-

30. Găsim un păzitor al bisericii catolice din Cîmpulung mort și îngropat în ea în anul 1373. Eată inscripția pusă pe mormîntul lui, pastrată de *Del Chiaro*, *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia*, Venezia, 1718, p. 17: „Hic requiescit in pace generosus dominus Ioannes P. huius saxonicalis ecclesiae custos, qui obiit MCCCLXXXIII”.

31. Numele fiicei lui Vladislav este dat de *Giacomo di Pietro Lucari*, în *Ristretto*. Mai sus, p. 24.

32. Docum. diu 1377 în colecția comitelui *Joseph Kemeny*, reprodus de *Transilvania V*, 1872, p. 73. Vezi traducerea lui în *Șincai*, I, p. 345.

+ n' can & m' b' b' l' e' a' s' i' „pr' i' u' p' al s' e' v' e' r' e' n' i' u' l' i' s' i' a' t' p' a' r' t' e' l' a' & ' n' i' c' o' a' & ' m' u' n' t' i' ”

~~Hrisov, An. 1377. N. Iosef Medis & Sar. I. p. XIV.~~

găduia Sașilor, că la o asemenea împlinire a gândului seu, să-i poată scuti de dări. Vroia deci regele să reînnoiască timpurile acele ce precedase descălecarea³³, și în care am văzut că regii unguri luau într'adevăr de la micile principate, ce existau în cuprinsul Munteniei, dări și tributuri.

Radu al II-le, întreprinde zidirea frumoasei mănăstiri Tismana, dar nu apucă a o săvârși, după cum se vede aceasta din un hrisov al lui Dan I Voevod, din 1385, în care domnul spune: «Am aflat în pământul domniei mele, la locul ce se chiamă Tismana, o mănăstire cu toate lucrurile, nesăvârșită, pre care reposatul întru fericire Radu Voevod părintele domniei mele din temelie au înălțat'o, dar scurtându-i-se viața, n'au apucat a o isprăvi»³⁴.

Dan I, 1385—1386, fiul cel mai mare al lui Radu, ocupă tronul la moartea tatălui seu. Nu domnește însă decât scurt timp și este ucis, ^{poate} fără îndoielă după întefirea lui Mircea, fratele seu cel mai mic, de către o parte din boieri, care după cum observă încă de pe atunci Chalcocondila, «obicinuiau a nu sta sub aceiași domnitori, dar după cum le pare mai bine, schimbă principii, punând când pe unul, când pe altul»³⁵. Astfel ajunge Mircea cel Mare pe scaunul Basarabilor în 1386.

Faptul principal ce se desface din științele ce ne au rămas asupra primilor domnitori ai Munteniei este emanciparea lor tot mai mare de supremația maghiară, și paralel cu această emancipare, o legătură tot mai strinsă cu despoții slavoni de peste Dunărea. Mai fie care din domnii Munteniei luptă cu

33. Vol. I, p. 546.

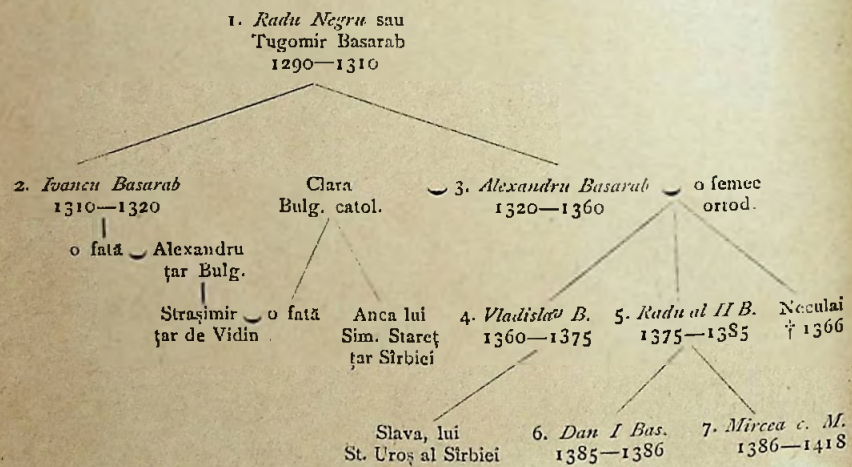
34. Reprodus de Hasden, Ist. crit., p. 127.

35. Chalcocondila, Bonn, p. 78. Observația lui Chalcocondila se potrivește mai bine Moldovei decât Munteniei, și el vorbește în acest loc de ambele țări.

Mag. vrb. pentru Dacia I. p. 91 spune că Dan fusese ucis de Sigismund voevodul Sărbilor, pentru că se nu se slo. același lucru îl spune și o cronică bulgară. N. Koye, Исторія Добруджы IV, 191, p. IV.

regii unguri, și cu toții se încuscesc pe rînd cu țării Bulgariei și ai Sirbiei³⁶. Tendința Munteniei de a se desface din legăturile de supunere, în care Ungaria vroia s'o rețină și de a căuta pentru ajungerea țintei sprijinul domnilor slavoni de dincolo de fluviu, era firească și neapărată. Timpurile pe atunci erau religioase; credința în Dumnezeu, nu naționalitatea hotăria legăturile d'între popoare. Pentru mîntuirea credinței părăsise Românii țara lor cea intrată în stăpînirea maghiară, și căutase o adăpostire dincoace de munți. Ungurii, stîrniți de papi, se sileau neconținut de a pune mîna pe țara cea nouă, întemeiată de Romîni în poalele Carpaților, pentru ca împreună cu foloasele politice ce le ar trage din stăpînirea ei, să poată lăși peste acele regiuni și credința catolică. Romîni trebuia să susțină lupte crîncene, chiar la ei acasă, pentru a respinge asemenea încercări. Odată cu luptele pentru apărarea religiei se trezise în Romîni și dorin-

36. Iată genealogia și încuscirile predecesorilor lui Mircea cel Mare:

și din inscripția din 1413
Usmana făcut cum spune acea ni

ța neafirmării politice, mândria și vrednicia omenească. Ei fusese liberi înainte de a cădea sub Unguri, și simțind pe fie ce zi apăsarea tot mai grea a jugului lor, vroiau să mintue de odată, prin răspingerea autorității ungurești, și sufletul și persoanele lor. De aceea pusese ei munții între dînșii și asupritori. Dacă ar fi fost să primească și dincoace de munți apăsarea, pe care vroise s'o înlătore, atunci pentru ce și-ar fi părăsit casele și moșiile de peste Carpați, spre a se refugi în Muntenia? Poziția lor însă se întărise foarte mult, de cînd ei pusese piscurile între dînșii și poporul Maghiar. Carpații îi apăra acuma de cotropire, căci gîturile și pădurile întunecoase de care erau acoperiți, conținea pericole ascunse pentru năvălitori. O singură dată încercase ei, în trufașa lor sumeție, a înfrunța aceste primejdii, și o peire cumplită îi învățase a nu mai reincepe.

Toate aceste împrejurări impingeau tot mai mult pe Romîni a se emancipa de Unguri, și pe timpul lui Radu al II-le, sunt pînă într'atîta mîntuiți de ei, încît regele trebuia să dorească timpul fericit cînd va pune iarăși mîna pe Muntenia.

Cătră Slavonii de peste Dunăre îi atrăgea din protivă toate împrejurările: întai comunitatea de religie și anume nu numai de credință, ci pînă și forma ritului și limba bisericească, aceeași de ambele părți ale fluviului. Apoi nici o piedecă fizică nu-i despărția de celalalt mal al apei, peste care se putea pluti. În sfîrșit aici nu'i așteptau relații de supunere și de inferioritate, ci erau priviți ca egali. primindu-le fetele în legături de căsătorie cu domnii slavoni, și aceștia nu erau intru nimic mai jos decît regele Ungariei, intru cît și ei erau de sine stătători, ba chiar erau țari adecă împărați, pe cînd capii Ungariei nu erau decît regi.

Vom vedea mai jos ce inriurire au avut aceste relațiuni, dușmane cu Ungurii, prietenoase cu Bulgarii și Sîrbii, asupra formei de organizare a statului muntean, și de aici asupra acelu al Moldovei. Aice să trecem mai departe la istoria statului Munteniei sub domnul cel mai însemnat al începuturilor sale, Mircea I cel Mare Basarab.

117. ...

și din inscripția din 1413
...șmana făcut cum spune acea pi...

Indic

- Statu regum 71. 65.
- Jan Dorsu 69.
- Laurentiu capelului
- Sanita de Ciungabunghundin 70
- Ciungabungh 70
- Argu 70
- Vranca 70.
- Cyrtu 70
- Sumbu 70
- Merintuța 71
- Sanata Mircea 71
- Janal Dorsu 70.
- Sagorici Dorsu 77.
- Alexandru Dorsu 77.
- Stefa Chibulea 75
- scriind la Andreșcu
- Wanra Dorsu 77
- Basarabum 77
- Alexandru regu Mely
- scriind la Wanc 77
- Alexandru Dorsu 78
- Carol Potbu meșterului 78
- Sturpiti 77. 80.
- Clon wliu lu alu Dan 81. 83.
- Wissini regu Mely scriind
- lu alu Dorsu 81.
- Si neni Dorsu regu Suleta
- Dun 81
- Woliba Dorsu 81
- Abdu el D 84.

Tis man 6 86
Jan 7 85
Merice ul dan 85

și din inscripția din 1413
făcut cum spune acea ni

2. MIRCEA CEL MARE.

Mircea cel Mare, 1386—1418. După moartea ^{probabil} silnică a lui Dan, se urcă pe tronul Munteniei fratele seu Mircea. El trebuie să fi pus mâna pe scaun în 1386, de oare ce în 1385, un hrisov dat de Dan, ne arată că dînsul domnea încă în acel an, iar în 1387 găsim hrisoave date acuma de Mircea, ca domn al Munteniei¹.

Pe timpul lui Mircea apăsarea Turcilor asupra Europei răsăritene se făcea tot mai simțită, și chiar cea apusană începuse a se îngriji de apropierea aceluiaș popor amenințător. După ce Turcii otomani întemeiază în Asia stăpînirea lor în 1299, încep de la 1326 a trece și în Europa, mai întâi numai în scopuri de prădăciune, pe urmă însă spre a și întinde stăpînirea, și pun în 1356 mâna pe Gallipoli, sub sultanul lor Urcham. Urmașul seu, Amurat I, cucerește în 1362 Adrianopole și Filipopole. Impărăția bizantină era cu totul nedestoinică a susține lupta cu noii năvălitori, și dacă capitala, cea puternic întărită din partea uscatului și greu de atacat dinspre marea, putu să se opună un secol întreg opintirilor otomane, aceasta

1. Hrisovul din 1385 de la Dan, publicat de Dl. Hasdeu în traducere română, după originalul din Arhiva Statului în Ist. crit., I, p. 122. De la Mircea cel Mare se află 3 hrisoave/din 1387: unul publicat în extenso, în original, în Arh. ist., III, p. 191; altul reprodus numai în parte tot de Dl. Hasdeu în Ist. Crit., p. 5, și un al treilea în Arhivul pentru istorie și filologie a lui T. Ci-pariu, 1867, p. 77.

Paraul

ii

117. ...

fu datorit mai mult așezării sale, decît hărbăției apărătorilor ce oploșia.

Incunjurimele ei însă căzură de timpuriu sub stăpînirea Otomanilor, care ca niște valuri neconținut crescătoare, răstringeau mereu insula statului grecesc, pe care la urma urmelor tot trebuiau să o înghită.

Dacă Turcii intimpinară o împotrivire puternică în cötropirea Europei răsăritene, dinșă le veni, nu de la poporul acela ce era pus prin istorie în fruntea neamurilor ei, ci din partea statelor, care încunjurau sau se desfăcuse cu timpul din putredul privaz al imperiului de răsărit, și tinere și vînjoase, știeau să mănuiască tot atît de bine arma, pe cît Grecii din Bizanț erau meșteri în învîrtirea limbii și finețele retorice. Aceste popoare erau după rîndul în care înfătoșară piepturile lor iartaganelor semi-lunei: Albanjii, Bulgarii, Sîrbii, Romîni și Ungurii. Dinsele alcătuiu acele ziduri concentrice pe care Turcii trebuiră să le spargă, spre a pătrunde încetatea europeană. Cînd ei ajunseră, în 1526, sfărâma la Mohaci pe cel din urmă, poporul Ungurilor, puterile lor ajunseseră la capăt; însemnatul lor capital de valoare militară fusese cheltuit, și Viena fu punctul extrem pînă unde oardele lor putură pătrunde. De aici ei se întoarseră îndărăpt, începînd a cobori culmea gloriei urcate pînă atunci. Împărăția lor, altă dată spaima Europei, astăzi este mîntînită de însuși aceasta ca o nevoie politică, și nu este departe timpul cînd puternicii Otomani de altă dată vor trebui să și iea rămas bun de la Europa, și să se întorcă iar în Asia de unde au venit.

Mărețată privelește a mării și decăderii lucrurilor acestei lumi!

La această dărăpănare înceată dar continuă a puterei turcești, Romîni au luat poate cea mai strălucită parte, și în această jurtfă, de și neconștiută, făcută

și din inscripția din 1413
făcut cum spune acea pi

de ei intru apărarea culturii europene stă rolul ce l-au jucat, alătura ca tovarășii lor de luptă, în istoria universală a neamurilor civilizate. Apărarea culturii, moștenită în apas de la Romani, fu incredințată de destin, în răsărit, tot unui popor de viță romană.

După cucerirea Filipopolei, comandantul grec al acestei cetăți fugi la Uroș al II-le, țarul Sîrbilor, cerîndu-i ajutor contra dușmanului comun. Prea slab, pentru a putea înfrunta singur furia musulmană, Uroș, cere ajutorul regilor Bosniei, Ungariei și domnului Munteniei, care pe atunci era Vladislav Basarab. Se înjgheabă o armată numeroasă cu care aliații se îndreaptă asupra Adrianopolei. Mîndri însă despre numărul lor și fiind siguri pe izbîndă, nu iau toate măsurile de prevedere trebuincioase, și sunt cumplit bătută în 1363. Movili de morți și lacuri de sînge coperiau a doua zi întinsul cîmp de răsboiu, care păstră de atunci pînă în zilele noastre numele de *Infrîngerea Sîrbilor*².

După această strălucită izbîndă, Amurat își strămută reședința, de la Brusa din Asia, în Europa la Adrianopole, în 1365, și Turcii încep a deveni un element determinant în mersul politicii europene. Zece ani după aceea, Amurat bate pe Lazar țarul Sîrbiei, ie cetatea Niș și supune pe Sîrbi la tribut. Șisman țarul Bulgariei, spăriet de izbînzile Turcilor, li se supune de bună voie, căpătînd prin închinarea lui condiții mai favorabile de cît acei ce cădeau loviți de armele musulmane. În timpul însă cît Turcii erau reținuți prin un răsboiu cu niște popoare din Asia, țarii Bulgariei și a Sîrbiei, se înțeleg a se răscula în contra jugului ce le căzuse după gît. Amurat revine

². Zinkeisen, Geschichte des osmanischen Reiches in Europa. Hamburg, 1846, I, p. 225, după analele lui *Sead-Eddin* și acele traduse de *Leunclavius*.

grabnic in Europa, și bate încă odată și mai cumplit pe Bulgari uniți cu Bosniacii, Sîrbii, Ungurii și Romîni, acești din urmă conduși de Mircea, in marea bătălie de la *Cossova* 1389 (intre Iunie și Septemvrie), in care însuși țarul Sîrbiei, Lazar, rămîne mort pe cîmpul de bătăe.

De și bătut in această primă intîlnire a lui cu Turcii, Mircea era hotărît a nu părăsi de la prima lovitură, duelul incins intre el și puterea otomană. El moștenise de la predecesorii sei o putere respectabilă și respectată, care îi dădea mijlocul, nu numai a scuturii jugul unguresc, dar a se opune și la primirea acelu turcesc, și aceasta fu marea țintă a vieții și domniei lui. Ei îi inchină el toate puterile, toată activitatea lui. Dacă noroeul și izbînda nu stătură pe partea lui, el făcu tot ce omenește era cu puțință spre a apăra cuibul seu de vultanul ce se abătea asupra-i, și in incordarea necontentit reimprospătată a opintelelor sale, stă mărimea lui de erou. Căci dacă este mare acel ce triumfă, nu este mai puțin mare acel ce luptă pentru apărarea sfințelor bunuri ale libertății și neatinării!

Este probabil că in timpul ce sudul peninsulei Balcanului era spăimîntat de groaza inaintării Turcilor, domni Munteniei, predecesorii lui Mircea, își întinsele stăpînirea pe rîpa dreaptă a Dunărei, cuprinzînd aice mai multe cetăți, pe tot lungul ei, până la țărurile mării Negre. Numai astfel se poate înțelege cum de Mircea, chiar in anul 1387, următor suirii sale in scaun, cînd încă nu avuse timpul de a face cuceriri, se intitulează *de stăpînitor și domn toată țara Ungro-Vlahiei și peste munți, încă și peste țările Tătărești și Almașului și Făgărașului herțog și stăpînitor, banatului de la Severin duc și de amîndouă părțile de peste toată Dunărea până la marea cea mare și cetății Durostorului stăpînitor*. Și că acest titlu

17 mai 1867

3) Document din 1787 în Cipariu Archiv, 1867, p. 77. aceeași
 titlatură este dată lui Mircea de alt. doc. în același an,
 1787, reproduc în part. în Harta în M. G. p. 5; de un alt tabl.
 n. 1799 (Arch. ad. I. 1, p. 57). Num. din 1806 (Hed. p. 58) aduce
 și al. țările Calarab, ca și cum este al. tabl. în
 doc. din 1750 (Herm., Ser. I. 2, p. 222): "Terrarum Dobroticij
 Crupatus et Tristis Formianus alt. doc. v. p. 1. v. 2. v. 3.
 Chilia et Citatia alt. p. 61-62. - un și post. principi govi inter
 dom. Stepanovii Munteniis nomen Dobroticij. Munteniis
 lui Mircea și a sora la Rata lăsat lui Mircea și sora
 dom. post. în 1775 n. 1775 (Herm., Ser. I. 2, p. 222) și
 nu se poate susține că Mircea origin. p. 206.

4) Zinkeisen Inf. 283 Supra Seed - led die

și din inscripția din 1413
făcut cum spune acea pi...

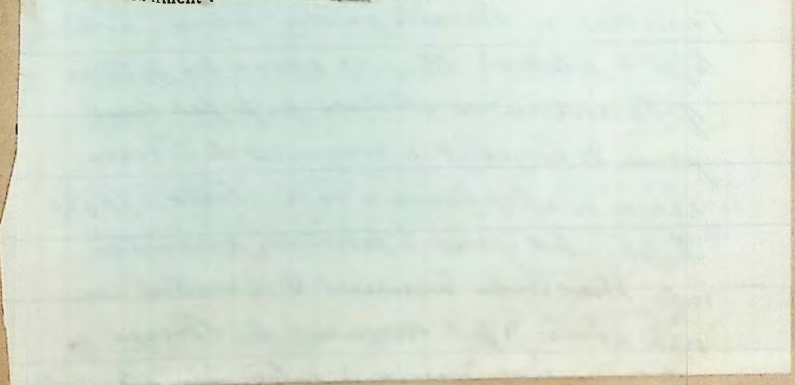
nu era numai o zadarnică înșirare, ne o dovedește
 împrejurarea că Mircea, prin acest document chiar,
 ordonă căpitanilor Durostorului, adică Silistriei, să
 respecte dania făcută de el mănăstirei Nucetul³.
 Mircea avu însă nu numai o putere însemnată, pe
 care îndrăzni să o arunce în potruva cumpliților Oto-
 mani. El era și un cap politic eminent, ce știa să com-
 bine totdeauna uneltirile ascunse cu loviturile fățișe.
 Astfelu când Sîrbii cerură de la el ajutor pentru lupta
 la Cossova, Mircea se gândi îndată a crea greu-
 ții lui Amurat în Asia, punîndu-se în legături cu prin-
 ții de acolo, din Mentese, Aidin, Șarușan și Costa-
 ni, împingîndu-i la răscoală în contra Sultanului
 turesc, spre a slăbi astfelu puterile lui, prin împărțire⁴.
 Amurat însă, și el un cap ghibaciu și socotit, lasă
 să izbucnească revolta în Asia, știind el bine că fi-
 tilu se o aprinsese pornise din Europa. Aice se repe-
 de el toate puterile, și după ce zdrobește pe creș-
 tini la Cossova, îi fu o nimica a năduși încercările
 de răsvrătire pornite în Asia.

Mircea bătut, împreună cu toți aliații sei, la Cos-
 sova, se retrage în Muntenia, așteptîndu-se la o nă-
 vălire de răsbunare a Turcilor.

Amurat, fiind asasinat după lupta de la Cossova, de
 un Sîrb luat prins de armata otomană, fiul seu Baia-
 zet trimite o armată peste Dunărea, spre a pedepsi
 pe Munteni, pentru împărțirea lor la liga anti-tur-
 cească. Oardele musulmane infuriate prădă și pustia-
 ză țara, iar Mircea de și caută cu toate puterile ce îi
 rămăsese a se opune Turcilor, este bătut și prins de ei
 și surgunit la Brusa în Asia, de unde însă Turcii îl

după ce
raportul
nu este
celu
vost

3 Document din 1787 în Cipariu Archiv, 1867, p. 77.

noii a le plăti un tribut
~~chiberească, după ce consimțite a le inclina țara și a~~
 le plăti tribut⁷. Conform cu aceste științi și aflăm
 Muntenia trecută ca țară tributară pe registrele Por-
 ței otomane, în anul 1391⁷. În timpul cit fusese
 prins, fiul sau Mihail îl înlocuise în scaun, dînd în-
 tre altele și hrisovul Cîmpalungenilor din 1392.⁷

Supunerea lui Mircea către Turci este însă numai
 trecătoare și trebuia încă să se verse mult sînge între
 ei și Romîni, pînă ce aceștia să primească, fără a se
 mai împotrivi, jugul otoman. Bătut la Cossova, apu-
 cat nepregătit de o năprasnică năvălire, luat prins
 de Turci, el trebui să înlătore de o cam dată peri-
 colul amenințător, prin o trecătoare înclinare.

După cît se vede Mircea fusese de la început chiar
 dușmănit și de Unguri, care nu puteau îngădui eman-
 ciparea tot mai deplină a Munteniei de sub asculta-
 rea lor și în loc ca Ungurii să se folosească de pu-
 ternicul braț al Romînilor spre a lupta alături de ei
 în contra dușmanului comun al creștinătății, Si-
 gismund regele Ungariei, ce se urcase în acelaș an
 cu Mircea pe tron (1386), se gîndea la mijloacele de
 a readuce țara Muntenească, în supunerea și atîrna-
 rea Ungariei.

Mircea de și se pregătea a lupta în contra Turci-
 lor, și întindea prin Asia mreșile și uneltirile sale,
 nu lasă în părăsire nici interesele sale din Europa,
 și caută a opune Ungurilor alianța Polonilor.

Polonia anume fusese unită personal cu Ungaria,
 în timpul domniei lui Ludovic de Anjou, 1370—1382.
 Acesta avînd numai două fete și nici un băiet, se si-

5. Melchisedek în articolul său *Mitropolitul*
Tarablae în Divanul pentru iltoran, arheo-
 logic și filologic III, p. 27 adăugă din *istoria*
ș. Paraschivii că Mircea ar fi fost luat
 prizonier în *Pravda* și surzunit la *Prusa*,
 narum ce adoptasem în ea în *editea I* (p. 54)
 Melchisedek par. a și facea un amestec
 între *Prasimie* domnul *Vidvudis* care
 într'adivori a fost surzunit la *Prusa*, ca
 Mircea. Vezi *Historia* de arhivă și *Historia*
Philologică IV, p. 274. // Vezi și mai sus
 p. 14, nota 2.

⁷Hämmer. Histoire de l'empire ottoman, traduite par Dochez, Paris,
 1841, I, p. 97. care citează pe *Muradja d'Ohsson*, Tableau de l'empire otto-
 man, III, p. 438. După un alt izvor turcesc, *Ranzatul Ebrar*, anul ar fi 1390,
 Vezi și *Zinkeisen*, I, p. 284, care aduce pe *Scad-Eddin* pentru acelaș lucru,

cu *Antilegum praelu* u *D. Toza* u *degi* p.
D. Kitzje, *Pr. Domniei lui Mircea Voiev. în tovar.*
iltoran 1884, 1901 p. 775, în primul acelu
 arăpău.

lește a le asigura tronul nu numai al Ungariei, dar
 și al Poloniei. Fiind că cea mai mare Maria, care
 trebuia să urmeze la tron, era măritată după marelui
 Sigismund de Luxemburg, care ajunge mai tîr-
 ziu împărat al Germaniei, apoi Polonii opuseră o im-
 protivire energică contra urcării unui german pe tro-
 nul lor și aleseră de rege, după mai multe turburări
 și revoluțiuni, în 1386, pe Vladislav Iaghello, ducele
 Litvaniei, desfăcînd astfel unirea cu Ungaria. Înțe-
 legem cum pretențiile de domnie a le lui Sigismund
 la tronul Poloniei, trebuiau să pună aceste două țări
 în relații încordate una cu alta. Mircea se folosește
 de ele pentru a împedea planurile dușmănești a le
 lui Sigismund în contra Munteniei *prințându-se în legătură priet-*

El trimite în 1389 doi soli în Polonia, pe boierii *Manea și Roman Herescu*, care trecînd prin Moldova,
 unde domnia Petru Mușat, pe care îl vom cunoaște *unește cu*
 ca în familie cu Mircea cel Mare și în totul devotat *Polonii*
 lui, domnul Moldovei asociază pe lingă solii munte-
 ni, un reprezentant al seu, Dugoin, și toți trei mer-
 gînd în Polonia la Vladislav Iaghello, Mircea încheie
 cu regele Vladislav o legătură de prietenie, care avea
 de obiect ajutarea lor mutuală cu toată puterea contra
 craiului Ungariei, iar în contra altor dușmani după
 plăcere⁷.

Aflarea încheierii acestei alianțe pe de o parte,
 care apăra pe Mircea, cu toată căderea lui față cu
 Turcii, pe de altă parte și conștiința pericolului ce
 putea rezulta chiar pentru Ungaria, din copleși-
 rea Munteniei, de către puterea otomană, aduc însă

⁷ Dohiel, Codex diplomaticus regni Poloniae, I, p. 597. Actul de ratifi-
 care a tratatului din partea lui Mircea este datat din Lublin, ceea ce nu în-
 samnă că Mircea să fi fost în acel oraș, pentru a preschimba actul. Numele
 solilor este redat în limba latină prin *Magnus* și *Roman Heritzki*. Actul
 Magnus este însă scris de sigur mai corect de Inventarul din Cracovia, *May-*
nus (Vezi *Harden*, Arh. Ist., II, p. 50). Tot așa îl scrie și Dl. *Ulianitzki*, în
 reproducerea integrală a tratatului, *Materiali*, p. 9.

apropiat și al românesc: Manea,

pe Sigismund la niște cugetări mai plecate către domnul muntean. E sigur că Mircea primi, chiar în anul 1390, propuneri de alianță din partea Ungurilor în contra pericolului comun, de oare-ce vedem că domnul Munteniei, ce era, amenințat cu răsbunarea turcească, pentru participarea lui la lupta de la Cossova, se grăbește chiar în acel an a modifica alianța încheiată cu Polonia în contra Ungariei, în sensul acela că domnul Munteniei să nu mai fie obligat a presta ajutorul lui numai de cât Poloniei în contra vecinei sale. În Noemvrie 1390, Mircea trimite soli în Polonia, care se întâlnesc cu ambasadorii regelui în capitala Moldovei, Suceava, și se modifică tratatul în așa chip că «craii Poloniei, să nu înceapă războiul în contra craiului unguresc. înainte de a înștiința pe Mircea și pe divanul țării sale, despre toate pricinile războiului și de nu vor fi întărite acele pricini și de divanul craiului. Iar de s'ar face vre-o pace între Mircea și craiul unguresc, pe craiul Poloniei ne lăsându'l dintr'însa, numitul craiu va trebui să o primească»⁸.

Ceea ce ne miară în această alcătuire este modul cam cavaleresc, cu care Mircea tratează interesele Polonilor, subordonându-le cu totul intereselor lui, și primirea acestei poziții, în ori ce caz nu dominatoare, din partea unui mare craiu, de la un principe ce trebuia după ideile timpului și puterea respectivă a statelor lor, să apară ca mai mic înaintea lui. Trata-

8. Acest de pe urmă tratat este încheiet de Mircea în 1390, și ratificat de el în 1391 Iulie, în Lemberg. (Dohitel, I, p. 599). Eată locul în textul original: „scilicet quod praefatus D-nus Rex Poloniae ulla brigas neque guerras contra Regem Hungariae ac subditos suos moveat, nec movere incipiat ququam, nisi prius significatis D-no nostro Mircii Voyewodae et eius consilio singulis earundem brigarum seu guerrarum qualitibus, eademque per ipsius regalis dignitatis consilium sint approbatae. Insuper si aliquae treugae pacis vel induciae aut concordiae inter Mircium Woyewodam d. n. et Regem Hungariae sunt actae ipso d. Rege Polonorum non excluso, easdem proenominatus d. Rex ratificare et acceptare debebit". Comp. Ulianitzki, p. 5.

tul este în totul favorabil lui Mircea: el face să ațirne ajutorul promis de el Polonilor de atitea condiții, încât îl lasă în bunul seu plac, fără a deslega însă pe regele polon de îndatorirea ajutorului, la caz când el ar avea războiu cu Ungaria. Nu numai atita, el obligă chiar pe regele polon a intra și dinsul în alianța cu Ungaria, la caz când Mircea ar încheia pace cu dînsa. Nu rămîne nici o îndoială că un rezultat atît de strălucit al diplomației lui Mircea fu cîștigat prin arătarea foloaselor nemăsurate ce ar putea rezulta pentru cauza creștină, în luptă cu pericolul ce venia asupra tuturor, din o alianță a Ungurilor cu popoarele expuse mai în grabă loviturilor otomane.

În acest răstimp, intervenind atitudinea în partea Turcilor, lovitura primită de Mircea și războiul îndatorirea lui și a se supune la plăți tributului, aduc și mai mult la conștiința Mircii primirea și a se apropie și propriul lor stat și deci războiul și a se apropie și Mircea și găsesc unele prin modificarea tratatului său cu Polonia și întru Dumnezeu legătură pe față între Mircea și

Sigismund, în a doua Duminică din postul mare 1395 în Brașov, unde Mircea se duse în persoană și, împlindu-se să uite pecetea lui cea mare, întărește subsemnătura lui cu pecetea cea mică, probabil de la înel. Prin acest act Mircea recunoscînd că Domnul Sigismund, s'au purtat către el cu osebă bună vroită și prea milostivește de când l'au cunoscut și i-au prins partea mai ales în contra Turcilor, fiilor reuțăței, se leagă către el prin următoarele puncte:

1) Cînd regele va merge în persoană în contra Turcilor, să iasă și Mircea în persoană; iar cînd va trimite numai oști, să fie îndatorat și Mircea tot la atîta.

2) Să dea lui Sigismund mâncare pentru oștile sale, însă nu de giaba, ci cu plată.

Acest tratat arată că relațiile de vasalitate ale Munteniei către Unguri se sfârșise cu totul, că era ultimul act al emancipării Munteniei de sub epitropia maghiară. Într'adevăr în acest tratat, Mircea nu este ~~nici măcar~~ cum făcea unchiul său Vladislav, pe regele Ungurilor *domnul său*, ci curat numai *domnul rege Sigismund*; apoi îndatorirea lui Mircea de a ~~veni~~ în persoană la războiu numai atunci când și regele va veni în persoană, arată o deplină egalitate între ei, care nu poate fi întunecată prin formularea respectuoasă a unui tratat încheiat cu un rege și împărat⁹.

Imediat după acest tratat, aliații trec Dunărea și ieu Nicopole de la Turci, pe care aceștia îl ocupase îndată după bătălia de la Cossova¹⁰. Imbolnăvinduse însă soția lui Sigismund, Maria, împăratul e nevoit să părăsească pentru cît va timp expediția. Maria moare, și după înmormîntarea ei, Sigismund se întoarce iar peste Dunărea, unde era să se întimple o luptă hotărîtoare.

Sigismund căutase să trezască iarăși în popoarele Europei, fanatismul religios pentru a le scuța contra Otomanilor. El izbutește până la un punct în încercările sale, adunînd în armata sa, pe lîngă trupe germane, și cite-va mii de cavaleri francezi, îmbrăcați în zale, oaste feudală din cele mai alese. El dobîndise acest prețios contingent de la Carol VI regele Fran-

9. Textul tratatului reprodus în traducerea română de *Șincai*, I, p. 65.

10. *Engel*, Geschichte der Walachei, p. 159, aduce un document tot din 1395, după care expediția de la Nicopole ar fi fost îndreptată contra lui Mircea. Dar cum se putea aceasta, după ce împăratul abia încheiase alianța cu Mircea? Apoi ce era să caute Sigismund contra lui Mircea la Nicopole, care se afla în mîna Turcilor? În sfîrșit Mircea luptă alături cu Sigismund, în lupta de sub zidurile cetății din 1396. Documentul lui Engel nu poate fi de cît apocrif.

și din inscripția din 1413

făcut cum spune acea ni

*Condițiile atît a saronilor lui Mircea în acest tratat ca cele de îndată
pînă la sfîrșitul a D. M. Torga (Chelieș Clăteș alți p. 65) și
a Lupatului D. Litjice (E. M. M. p. 94, not. 4) ca acest tratat
se fi fost încheiat în urma unei expediții a lui Mircea asupra
a lui a Turcii în 1396. Fără îndoială nu ar fi fost posibil să
de se înșelător și un formă ca cîștigător ajutor și că se
avea să se Petrosii și arată că pentru a veni în
deplină siguranță a soarelui lui.*

ției, și în rîndurile lui se întilnea floarea cavalerismului francez, precum Philibert de Noailles marele maestru al Iohaniților, Jean de Nevers, comitele de Eu, mareșalul Boucicault și alții. Numărul armatei aliate era de peste 60,000 de oameni, însă cum spune o istorie contimporană, „era o armată necapabilă de disciplină, prin vîrsta tină și puțina seriozitate a ofițerilor de căpitanie, mai plecată la scandaluri de cît la lucrări înțelepte. Cea mai mare îngrijire a ei fusese tot deauna de a petrece bine, și de a încărcă săici cu tot soiul de mîncări alese, pentru a le duce după ea”¹¹. Luarea cetăților Vidinul și Rahova urcă până la nebunie neîngrijirea și mîndria Francezilor.

Ajunși sub Nicopole, în Septembrie 1396, se pun pe banchete și petreceri, care nu se mai sfîrșiau nici chiar atunci, cînd Baiazet nu era de cît la o îndepărtare de șese oare. Froissart, cronicar contimporan, ne spune, că „ei schimbau adese ori de haine, și nu erau de cît mode noue cu horbotărie și galoane felurite, care țineau pe prinșii de răsboiu într'o vecinică minunare. Ceea ce îi mira însă mai mult era de a vedea pe nebuna noastră nobilime, purtînd niște papuci cu pliscul lung de două picioare, și adese ori chiar mai mult. Chiar și cînd Turcii îi atacară, ei stăteau la masă, și se sculară amețiți de vin, tîrîndu-se pe cîmp cum puteau mai bine”¹².

Cînd se ținu sfatul de bătălie, Mircea propuse că să i se lese lui întăiul atac contra trupelor ușoare a le Turcilor, și cavalerii francezi să rămîină la urmă, pentru a se lovi cu greul armatei dușmane, corpul Ienicerilor. Ducele Burgundiei Ioan de Nevers comandantul Francezilor se opuse la aceasta, spunînd

11. *Histoire de Charles VI* par un auteur contemporain, religieux de l'abbaye de St. Denys, Paris. 1663, p. 348.

12. *Chronique de Jean Froissart* in Buchon, Panthéon littéraire, III, p. 261.

ției, și în rîndurile lui se întilnea floarea cavalerismului francez, precum Philibert de Noailles marele maestru al Iohaniților, Jean de Nevers, comitele de Eu, mareșalul Boucicault și alții. Numărul armatei aliate era de peste 60.000 de oameni, însă cum spune o istorie contimporană, „era o armată neapabilă de disciplină, prin vîrsta tînără și puțina seriozitate a ofițerilor de căpitanie, mai plecată la scandaluri de cît la lucrări înțelepte. Cea mai mare îngrijire a ei fusese totdeauna de a petrece bine, și de a încărcă șăici cu tot soiul de mîncări alese, pentru a le duce după ea”¹¹. Luarea cetăților Vidinul și Rahova urcă până la nebunie neingrijirea și mîndria Francezilor.

Ajunși sub Nicopole, în Septemvrie 1396, se pun pe banchete și petreceri, care nu se mai sfîrșiau nici chiar atunci, cînd Baiazet nu era de cît la o îndepărtare de șese oare. Froissart, cronicar contimporan, ne spune, că „ei schimbau adese ori de haine, și nu erau de cît mode noue cu horbotărie și galoane felurite, care țineau pe prinșii de războiu într'o vecnică minunare. Ceea ce îi mira însă mai mult era de a vedea pe nebuna noastră nobilime, purtînd niște papuci cu pliscul lung de două picioare, și adese ori chiar mai mult. Chiar și cînd Turcii îi atăcară, ei stăteau la masă, și se seulară amețiți de vin, tîrîndu-se pe cîmp cum puteau mai bine”¹².

Cînd se ținu statul de bătălie, Mircea propuse că să i se lese lui întăiul atac contra trupelor ușoare a le Turcilor, și cavalerii franceji să rămînă la urmă, pentru a se lovi cu greul armatei dușmane, corpul Ienicerilor. Ducele Burgundiei Ioan de Nevers comandantul Francezilor se opuse la aceasta, spunînd

11. *Histoire de Charles VI* par un auteur contemporain, religieux de l'abbaye de St. Denys, Paris. 1663, p. 348.

12. *Chronique de Jean Froissart* in Buchon, Panthéon littéraire, III, p. 261.

că ei n'au venit cu 6000 mii de oameni de atîta îndepărtare, pentru a asista la lupta altora, și cerînd numai de cît să i se conceadă onoarea primului atac. Împăratul propuse atunci ca Ungurii să fie puși la rîndul întâi, ca unii ce ar cunoaște mai bine modul de bătăe al Turcilor. Francezii amenințară cu retragerea, dacă li s'ar face această ofensă, și împăratul trebui să le invoiască cererea, care compromise rezultatul luptei¹³.

În ori ce caz această întrecere a fie cărei națiuni de a avea dînsa prioritatea morții, caracterizază de minune veacul de atunci, adevărat veac de eroi.

Francezii nerăbdători de a-și arăta vitejia, atacă înainte de a se fi dat semnalul luptei, restoarnă rîndul întâi al armatei turcești, și căzînd pe al doile, compus din călărime, îl sparg și pe acesta, cînd de odată în loc de a întîlni cîmpia goală, precum ei se așteptau, crezînd că au zdrobit pe Turci, dau peste corpul lenicerilor, de vr'o 60,000 de oameni, puternic și neatins. Pe cît de mare le fusese bravura la început, pe atîta acuma sunt cuprinși de o teamă neînțeleasă. Ei o rup la goană îndarăt; însă caii lor, oboșiți de greutatea ce duceau și de o încordare de mai multe oare, încep a se abate sub ei. Cavaleria ușoară a Turcilor ajunge pe acei ce ar mai fi putut scăpa, și măcelărește sau prinde întregul corp al armatei franceze. Sosînd vestea cumplică la tabăra lui Sigismund, Ungurii și cu Românii se retrag din luptă, și Turcii, căzînd îndată după aceea pe centrul compus din oștirea germană, îl sfărămă cu totul și îl pun pe fugă.

13. Johannes Schiltberger aus München. Reise in Europa, Asien und Africa 1394—1427, München, ed. Neumann, 1839, p. 51—52. Este curios că Schiltberger numește pe voevodul Valachiei *Werter*. După cît se vede, cînd el își scrisese memoriile, tîrziu după bătălia de la Nicopole, el uitase numele, greu de ținut minte pentru un Neamț, al lui Mircea, și îl înlocuise cu unul german închipuit.

Sprezule lui Schiltberger sunt întinse de o povestire contemporană a luptei de la Nicopole datată prin el în 1394 și care este cunoscută în bătălia lui în întinșura în 1396. Op. W. Zorge, Act. Trg. III, p. 76 (apendice); "Segeu Mureze în primele acțiuni" în "Kostelben obija p'at' ut s'uo imperatoru."

Mircea făcuse foarte cuminte de a se retrage din luptă și de a nu aștepta să fie măcelărit de Turci, fără nici o speranță de scăpare, avînd în spatele sale Dunărea. El avea cu atît mai mult drept să o facă, cu cît dăduse un sfat înțelept, susținut de toți șefii armatei aliate, care însă fusese rîspins de Franceji, a căror purtare tocmai compromisese lupta. Apoi retragerea Ungurilor de la aripa dreaptă, slăbind puterea de improtivire a aliaților, Mircea ar fi jertfit numai în zadar armata lui, dacă ar fi stat în luptă¹⁴.

El se aștepta însă, ca și după bătălia de la Cossova, a fi atacat de Turci în propria lui țară și avea nevoie de armata lui întregă și neatinsă, pentru a se putea improtivi Turcilor. Ceea ce tocmai după lupta de la Cossova nu putuse face, fiindu-i armata desorganizată, prin înfrîngerea suferită acolo, acuma el putu interprinde, și încă cu o strălucită izlîndă.

Turcii nu lipsiră a ataca Muntenia, cît-va timp după victoria de la Nicopole, dînd de vină lui Mircea că s'ar fi amestecat în dușmăniile contra împărăției otomane, și trecînd ei Dunărea, de o cană dată cuprind o mulțime de pradă și de robi din Muntenia. Mircea adunînd o armată însemnată, și trimițînd femeile și copiii în munți către Brașov, urmărește pe Baiazet prin pădurile de stejar ce acopereau țara și împedecau înaintarea armatelor dușmane, și ~~în~~ fiindu-se de Turci, nu i lasă nici un moment în pace, lovindu-i cu putere, de cîte ori se despărțiau în grupuri mai mici din greul armatei, ori umblau după pradă sau proviziuni. Întrajătat prin aceste iz-

Turcii hani în gura așpită

14. Mikhael Kozubnicu în Histoire de la Russie, du Valaquie Trans Danubien et de la Valachie, Berlin 1817, seris la vrach 8 (7) au si caud avec le nobi meuni ce epoca muma istorii mureze pri munt 2 plaus, tradarea lui chinez 7/p. 181, d'ava qui s'etad mure par un truhion, q' a Serp, Gendriche de Moldav und Walachy T. I. p. 185.

prin hotarul lui Mircea si tinandu-l
si de balata lui in locu a lotu princia armata
luc Mircea la utragia Munteniilor supi

Numar un lucru
si scapa de o totala nimicire, anume sfatul unui ge-
neral, Brenezes, care ii indemnă sa sape grabnic
niste santuri, cu care sa adăpostească trecerea lor indă-
răpt peste Dunărea.

Polonii văzând că Mircea s'au lepădat de alianza
lor, și s'au unit cu Ungurii, caută să restorne pe
Mircea din scaunul Munteniei, in timpul ce el era
dus in contra Turcilor la Nicopole. Insufă propriu-
lui seu fiu, Vlad, ideea de a usurpa tronul tăfine-seu,
și Vlad se și declară de domnul Munteniei, sprijinit
probabil de cifi-va nemulțămii, care se aflau in Ar-
geș, foasta capitală a Munteniei, ce suferise o scă-
dere din starea ei de mai inainte, prin strămutarea
capitalei țarei la Tirgovista. Vlad dă un hrisov, din
Argeș, in 2 Iunie 1396, in care spune că el «voevo-
dul Besarabiei și comitele Severinului, avind in minte
buna vointă aratăta nouă de craiul Poloniei Vladis-
lav, și mai ales cum ne au dăruit nouă mai dăunazi
voevodatul Besarabiei, și domniile ce le avem in crăi-
mea Ungariei, judecăm a fi cu dreptate că cu atita
mai intinsă statornicie să fim ascultători de dînsul,
cu cit mai mult ne aflăm mîngăeți prin inalțarea
noastră cea de dînsul făcută la virful domniei, și pen-
tru că am găsit, că crăimea Ungariei de mult au ve-
nit la numita Doamnă Edviga crăiasa Poloniei, ca la
o singură moștenitoare a crăimei ungurești, și drept
aceea și la numitul domn Vladislav, craiul Poloniei
soțul ei cel de căsătorie—asa și noi ne legăm a ră-
mînea supuși numiților domni Vladislav craiului Po-
loniei și crăiesei Edvigei și crăimei lor a Ungariei și
Poloniei»¹⁶.

Deci Vlad este aratat de cel document din
1397 ca puse la Turci domn in Valahia.
Turci sau Poloni, Vlad era un voievod
Unguri car pe cand tinaminta cu agita
francy si bavary auyn ulate Nicopoli,
vinut p voevodul ardealului stitor sti-
bor si l'atae. Acetivinchid p Vlad in
cetatea Dambovite, el prinde supuși
a sebie și l' duse cu toate familiile lui
in ardeal unde visa regele un l' tratay
valahiei reu, pastriindu-l cu spornetran
pentru Mircea ut restituit in scaun.

c. Vlad voievodul, din 1396 a Ungurii

16 Chalcocondile, p. 77-80
1545 Dupin din d. Habsbu. M. Leit, 478. Comp.
Dop. 1 E p. 623. Comp. o scrisoare a lui Mathias

Să nu se fi dat varez acea lupta și cum se timca Daiașot și si m fi accosto
batălia rămasă in pastreaca traditiei muntene ca întâmplată la Rovinie
Rovinie ¹⁶ și ali igvoare, dar ut sarac și mbeduziti vorbii și o alomgan
a Turcilor din Muntenia, omel du el pomenind și o man ba-
lătie. Dar aușam data la car se și întâmplat un pvoat limguși
și o ironică serbască spun ca Mircea a put invins și Daiașot și a
breant in Ungaria; dar și Daiașot a fugit din Muntenia, ¹⁶ Doici arătar
can m put sta împreună. Si vorb tendința analizei istorice și a
spune ca in folosul Turcilor, dar ingutand in acelaș timp și as-
cundă in botul adăvărut. Ali igvoare indică mai limpede că
Turcii ar fi put bătuti. Comendantul Filorofus can scrie p. 147,
ante ce Daiașot și ar fi bătut groșu a României, și și a spun
vinsă cînă a biruit; dar ce istoricului in patie lui, ar și puse
pace in ei; ¹⁶ cee ce arate ce bătute m și put favorabile Turcilor.
Tot așa Dizantimus Thrantyn arate ce „Daiașot puse o capadite
contra lui Mircea Domnul Valahiei can ispindu și tinamint
la lupte fatice in un loc greu / cum arate și Chalcocondile
omintand numai lupte fatice / „Sullarum si p p r i o o p r i o u m
și a parărit Muntenia; Dar ce Mircea supu aceea și o fugădit
vîrbut și a încheiat pacea”. ¹⁶ Mai lamurita ut in raport din
Creste canu Dogal Venetiei in can utim că Turcii întorându și din

[Daiașot canu Mircesem și invellenteum ad Romaniam] Simulapto in 1392
[Arbitra de ptoas p r o s e i a p t o r u m M e d i e i O r e] p. 1 p r o m m e n o r i t

- 16 bin. Capitlanu in Mag. vit.; I, p. 98: „ la Rovina, p. egi. Talomifoi” A Cronica
- 16 tu 7. Pogdan, Eca. Ositrag jun. Serbovchem ii. bulgarorum Geschichte in Austria
p r e H a r i n t h e P h i l o l o g i e X I I I , p. 638 citat la Kitzica / mar m. p. 56 not. 6) p. 776
- 16 te Winckel, jun. Winklerm + in Austria p. 16. Ph. 188 p. 262 ep. Kitzica. Viduan
- 16 E Thrantyn Patrologia graca C. L. VI. et. 204 A. reproba latus graca și
Kitzica, Viduan.

Ungaria încărcată de pradă, au trecut prin Valahia ca sugurii Turcii,
dar ca acolo a sosit o armată mare din Ungaria cu un vas care în
Olahul și a bătut pe acei Turci așa și cumplit, că Turcii au fost parte
prinși, parte uciși și parte înmecați, și nu au scăpat decât vreo 2000
și și cam 1'au înțeles în Turcii turcești." 16^{VI} Raportul lui de 3-Mai
1401' înis și poate raporta și la v'n alte ciocniri între Turci și Muntenii
în acel timp și v'nici lupte și mărășugii, în v'n și ca v'n și v'n
raport conștate o lupte biruitoare purtate de Armata contra pășunilor

Deci nu a poate purta date lupte v'n locul lupte mărășugii
a lui Mircea, arată descrie mărășugii dovăde și v'n și v'n
ca Armata mărășugii a bătut mărășugii odată și Turci și o v'n și v'n
a încreșării lui și a prăde lui supun Muntenia. La atate puțin
apineș actă și stabiline faptelor mărășugii, lasand și dovăde
ipotez și a încreșării și a precize lucrur și raportul v'n și v'n
și a localii v'n și a ciocniri și întâmplat. Fapt că v'n și v'n
mai pînă la ora și a admite corătarie lui Chalcocondila și Ducap
ca și v'n și v'n și Mircea pînă împărășirii lui la lupte și
la Nicopoli, și poate primi și o cam date părășugii, ce ipotez și v'n
ce și la Roma și întâmplat După ce și v'n 1296. 16^{VII}

16^{VI} v'n Torza, Act. și Trz, II, p. 4: "Mileo Valacho"

16^{VII} și Hiljia pînă lupte și la Roma și 17 Mai 1295 înaint și ce și
la Nicopoli întâmplat și Septembrie 1296 (L.C., p. 266 și 274-275) - v'n
pînă pînă părășugii și v'n și v'n și ipotez.

și din inscripția din 1413

area Tismana. făcut. cum spune acea ni

Vlad se făcuse în Muntenia organul Polonilor, care
cătă acest timp pretindeau și tronul Ungariei, de
vreme ce Maria, fiica lui Ludovic cel Mare și soția
lui Sigismund murise, și acesta nu ținuse regatul
Ungariei decât ca soț al reposedei fiice a lui Ludovic.
Prin moartea ei, Polonii pretindeau că Ungaria trecu-
se în stăpînirea celei a doua fete a lui Ludovic, Ed-
viga, soția lui Vladislav Iaghello, regele Poloniei.

Mircea cum se întorcea din bătălie pînă un capăt
visului de domnie al fiului său, îl prinde, și pentru
a-l pedepsi, îl trimite toemai la curtea ungurească, pe
care acesta o nemulțumise cu partizan al Polonilor.
Vlad vra să fugă în Polonia; este însă prins la
munții Galității și readus înaintea regelui¹⁷. Totuș el
izbutește mai tîrziu a scăpa la Constantinople, de un-
de îl vom vedea că urmează mai departe a intriga
contra autorului zilelor sale.

Mircea pentru a se îmbuna, cu Bizanținii și a-i im-
pedeca de la uneltirile, pe care fiul său vroia să le
provoace în contra lui în capitala imperiului grecesc,
face pe placul patriarhului de Constantinople, care
era pe atunci în o mare neînțelegere cu Iuga al II-le
domnul Moldovei, de la mitropolia acestei țări, intră
în acea țară, bate pe Iuga, îl prinde și așază în scau-
nul Moldovei pe fratele lui Iuga al II-le, Alexandru
cel Bun, care se impacă cu patriarhia¹⁸.

În curînd însă Mircea cel Mare trebuia să și in-
toarcă luarea lui aminte iarăși cătră sud, asupra îm-
părăției turcești, în care se pregătiau schimbări în-
semnate, ce erau să aibă o mare injuriere asupra vii-
toarei sale soarte.

După izbînda de la Nicopoli, Turcii păreau că vor

17. Antona, Historia critica regum Hungariae, XII, p. 539.

18. Ureche, in Letopisește, I, p. 102. Vezi mai pe larg sub No. III. Istoria
Moldovei și la No. IV, 3, Biserica

innea toată Europa, când ei sunt oprîți în strașnicul lor avînt prin năvălirea Mongolilor, care sub vestitul Timur Lenk, pun în pericol existența împărăției mohamedane din Asia. Baiazet deci se oprește de la înaintarea lui în Europa, și se întoarce în Asia pentru a se opune furiei năvălitorilor. Aici însă puterea lui, cea atît de cumplită pentru Europei, se frînse ca trestia la furtună, de oardele nesfîrșite ale Mongolilor, care înădușiră mai mult decît bătură, în cîmpiile de la Angora, în 20 Iulie 1402, neinvinsule până atunci armate musulmane. Baiazet el însuș este prins, și cu toate că este bine tratat de fratele seu întru Mohamed, Chanul Mongolilor, moare după un an de zile de prinsoare.

Prin moartea lui, urmată de retragerea lui Timur Lenk iarăși înapoi în patria Mongolilor, se deschisese moștenirea împărăției mohamedane. Din patru fii care rămăsese să împartă sau mai bine să se certe de la această moștenire, unul Iza moare în curînd, încît rămîn trei compețitori la tronul sultanilor: *Soliman, Muza și Mohamed*¹⁹.

Din aceștia, Soliman pusese mîna pe posesiunile europene, iar Mohamed pe acele asiatice. Muza, rămas pe lîngă Mohamed în Asia, cere de la fratele seu voia de a trece în Europa, a alunga pe Soliman din Adrianopole, și a lua domnia Europei pentru Mohamed. Acesta îi învoește întreprinderea; însă trebuind să stea pregătit în Asia contra lui Soliman, nu poate să îi dea spre realizarea planului seu nici un ajutor. Pe cînd Muza stătea nehotărit asupra mijloacelor de pus în lucrare întreprinderea lui, primește de la Mircea o solie prin care îi oferea sprijinul, și dobîn-

19. Zinkeisen I, p. 427, după istoricii turci Cf. Chalcocondila, p. 169. Soliman este numit pretutîndene de Chalcocondila *Musulmanus*.

și din inscripția din 1413
făcut cum spune acea ni

1) Ver. 1) *Prinsoarea Chanului Timur Lenk*
cu succese musulmane și pe lângă

102

102

dește chiar de la un principe din Sinope, Isfendiar, o corabie care să'l transporte în Valahia.

Mircea primește pe Muza cu cele mai mari onoruri, și acesta îi făgăduiește că dacă s'ar face rege cu ajutorul lui Mircea să'i dea mari venituri în Europa și o regiune întinsă luată de la Greci, pe care Muza îi dușmănia. Mircea era cu atât mai mulțămît de această condiție, cu cît el își răsbuna tot odată pe Bizanțini, care cu tot serviciul adus patriarhului cu dețonarea lui Iuga din Moldova, urmau înainte a adăposti în contra lui pe răsvrătitorul său fiu, Vlad. Soliman era reu văzut de mare parte din supușii săi, care se alipesc de Muza. Cu tot acest ajutor și cu însemnata armată ce i o dăduse Mircea, sub conducerea generalului Dan, Musa este bătut în anul 1406 de Soliman, mai ales prin trădarea Sirbilor, care luptau și ei în armata lui. Musa scapă iarăși la Mircea²⁰. În același an Mircea văzînd că politica urmată de el în afacerile turcești au dat de greș, se întâlnește cu regele Ungariei la Severin, pentru a pune la cale cele de trebuință²¹. Musa sprijinit însă din nou de Mircea, merge iarăși în protiva fratelui său, care de astă dată, părăsit mai de toți ai lui, este bătut și ucis.

Mircea izbutise în îndrăzneța lui întreprindere, de a trage folos din certile pentru moștenirea împărăției turcești. El văzu pe Muza protegitul său urcîndu-se pe tronul sultanilor, și mulțămitele cele mai strălucite așteptau pe Mircea de la recunoșcătorul său prieten, cînd de odată altă furtună, de astă dată cum-

20. *Chalcocondila*, p. 171. Cf. *Leunclavius*, *Annales Sultānorum othmanidarum a Turcis sua lingua scripti*, Francofurti, 1596 p. 20: „Erat id temporis voevoda Valachiae quidam cui nomen Murza. Illic et hospites excepit eum (Musam) et viam aperuit et auxilio fuit ut Romaniam ingrederetur (anno 1404)”. Mai vezi și *Ducas*, p. 88.

21. Document din 6915 (1406) Noemvrie în *Arh. ist. I. 1. p. 98*: „și s'au întâmplat aceasta după ce plecînd domnia mea în anul 6915 Noemvrie în 15, pentru a mă întâlni cu craiul în Severin.”

(1406)

1) Mircea I cel Mare

De jure morib. et polit.

plită și fatală se ridică contra lui Musa, și prin aceasta contra lui Mircea.

Anume Musa cucerise Europa ca om al lui Mohamed, și făgăduise acestuia a-i ceda tot ce va câștiga. Văzându-se însă în dulcele brațe a le puterei, el nu se mai ținu de cuvântul dat, Mohamed porni atunci cu armata contra lui Musa, care cu tot ajutorul dat lui de Mircea, care nu vroia să piardă poziția câștigată înainte chiar de a se fi folosit de ea, este greu învins într-o bătălie lângă Adrianopole, în 1411. Revoltându-se însă câte-va provincii asiatice, Mohamed e silit să părăsască lupta contra fratelui său, și să se întoarcă în Asia. În 1412 însă înădușind resoala izbucnită, Mohamed se întoarce contra lui Musa, îl bate și îl fugărește în Valachia, unde Musa căutase scăpare tot la vechiul său sprijinitor²², aducând însă acuma acestuia, nu speranță și câștig, ci temere și prăpădenie.

În timpul cât Musa fusese puternic (1406—1411), Mircea se folosise de această înflorire a lui, căci Musa îi păstrase prietenia făgăduită. Sigismund trăia apoi în pace cu el, după cum se vede din întrevăderea de la 1406, în Severin. Atacurile fericite a le lui Mohamed contra prietenului său, fac însă pe Mircea să-i presimtă căderea. Temându-se ca într'un asemenea caz, și Ungurii să nu-și schimbe gândurile, mai ales pentru a-i răpi neatârarea, pe care fusese siliți a i-o încuviința, Mircea se apropie iarăși de Poloni și încheie cu ei un tratat în 1411, în care din nou se obligă mutual a se ajuta contra regelui Ungariei, «cu atât mai mult că și iubirea inrudirei i-ar împinge la aceasta»²³. Polonii aveau un motiv deosebit de ură contra Ungurilor, fiind că împăratul Sigismund nu-

22. Chalcocondila, p. 183.

23. Doghiel, I, p. 600.

1. Mircea cel Mare în
cu sursele marelui el politic

1. 1149. S. Mironovici, Sava / Anonim
An. 1149. S. Mironovici, Sava / Anonim

și din inscripția din 1413
Tismăna. făcut. cum spune acea ni-

mit de regele polon arbitru in o ccartă pe care o avea cu Ordinul teutonic, împăratul in loc de a judeca neînțelegerea, ajutase pe față ordinului contra Polonilor. Cum aude însă Sigismund despre această alianță a lui Mircea cu Polonia, trimite îndată la el soli pe Mitropolitul din Gran și alte personaje de samă, pentru a renoi bunele legături ce existau mai înainte.

Pe de altă parte Ungurii urzise o intrigă prin care sperau să strice bunele relații ce existau între Mircea și Poloni. Ei pîrise anume pe Mircea la Vladislav Iaghello, că l'ar fi ponegrit într'o solie trimisă in Ungaria, care arătase aice că Vladislav făcuse legături cu Turcii, in contra creștinătăței și a regelui Ungariei. Vladislav se tînguește la Mircea, pentru aceste vorbe defăimătoare; dar Mircea îi răspunde că n'au eșit de la el, și se referă chiar in buna lui credință la mărturisirea Ungurilor, să arăte ei dacă le au spus vre-o dată asemenea cuvinte. In această scrisoare Mircea numește iar pe Vladislav *ruda sa*²⁴.

Această inrudire nu poate avea alt înțeles decît că Alexandru cel Bun, devenind in 1411 cumnatul lui Vladislav, prin căsătoria cu sora lui, Ringala, Mircea care se inrudea cu Alexandru, ca unul ce era din familia Mușăteștilor, intrase prin aceasta și el in inrudire cu regele Poloniei.

Mohamed, ajungînd sultan, vra să pedepsască pe

24. Eată această interesantă scrisoare: „Ai scris cătră mine cu tînguire și te plîngi asupra mea ca aș fi înșuțat pe Unguri, că te ai fi aliat cu Turcii și ai ridicat armată, spre reul tuturor creștinilor și regelui Ungariei. Despre această informare ești liber *ruda mea*, să crezi ce vei vroi. Că sunt adevăratul teu amic încă de mai înainte și de acum, o știi prea bine, iar de acele spuse nu știu nimic. Trimișii mei au fost in Ungaria încă de mult, și dacă au vorbit ceva de la ei, de la mine nici un cuvînt n'am dat cătră Unguri, nici vre-o scrisoare n'am trimis. Dacă vrei să te încredințezi de cele ce mi comuni, întreabă pe Unguri și dacă le am trimis, ei trebuie să'ți spună, și dacă n'au ce'ți spune, precum este, atunci te vei convinge de adevăr. Scris din Giurgiu August 10, (*Ulianitzki*, p. 26).

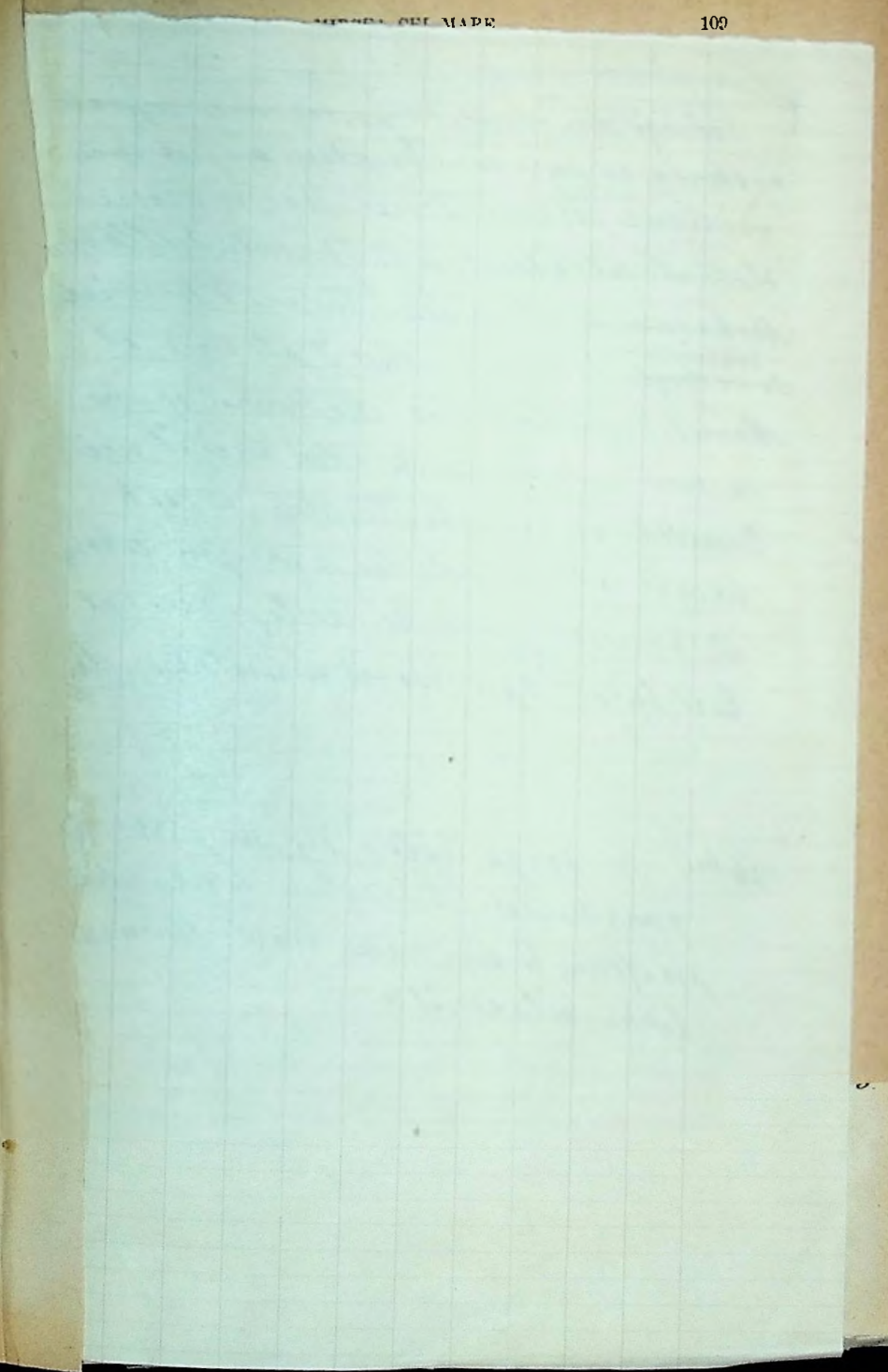
și din inscripția din 1413
Mircea cel Mare Tismana. făcut. cum spune acea ni

Mircea pentru ajutorul dat fratelui său, și trimete o armată contra Munteniei. Expediția însă se ferește de a intra în Valahia, spre a nu păți ca oștirea lui Baiazet. Ea pune însă în lucrare un plan mult mai ghi-baciu, pentru a aduce de la sine Muntenia în supu-nera Turcilor; cuprinde anume cetățile de pe ma-lurile Dunărei, Severinul și Giurgiul, din care Turcii își fac ca niște cuiburi, spre a putea prada și devasta Muntenia, când le va fi mai la îndămină. Mircea vîzîndu-se atunci constrîns, se supune Turcilor, trimițînd niște soli, care să inchine țara de bună voe sultanu-lui ²⁵. Mohamed primește pe soli cu multă bună vo-ință, îi ospătează la masa lui, și impune Munteniei niște condiții indestul de ușoare, spre a o primi în vasalitatea sa.

Care au fost aceste condițiuni? Nici un text au-tentic al hatîșerifului dat cu acest prilej, nu au ajuns pînă la noi. Totuș este sigur că un asemenea a tre-buit să existe, de oare ce el totdeauna au fost in-vocat de Romîni în daraverile lor cu Poarta, și a-eeasta nici odată nu au tăgăduit existența lui ²⁶. *Dio-nisie Fotino* spune că ar fi aflat textul hatîșerifului pe care 'l dă el ca purtînd data din 1393, într'o insem-nare veche a unui boier, sardarul Constantin Chițorea-nu, care l'ar fi preseris el însuș după un hrisov vechiu.

Puntele acestui hatîșerif ar fi fost următoarele: -
Muntenia să se ocîrmuiască de sine, sub domni creș-tini, aleși de mitropolit și de boieri. Domnii să aibă dreptul de viață și moarte asupra supușilor, să poa-tă declara războiu și incheie pace. Creștinii ce ar fi imbrățoșat religia mohamedană, dacă ar trece iarăși la cea creștină, să nu fie supărași. Supușii romîni, ce

²⁵. Chalcocondila, p. 183.
²⁶. Așa Turcii recunosc existența unor capitulațiuni în tratatul la de *Cucur-Cuinargi*, 1774, art. 21; în tratatul de *Adrianopol*, 1829, art. V.; în convenția de Paris, 1858, prin art. 2 și mai multe hatîșerifuri, între care acel din 1834.

1) Mircea cel Mare Tismana
cu sume moarte și peltog

ar călători în împărăția turcească, să nu fie îndatoriți la contribuție. Pentru aceste toate, Muntenia se obligă a plăti pe an sultanului 3000 de bani de țară, sau 500 de lei în argint ²⁷.

De și nu avem nici o garanție a autenticității acestui text, îl dăm în lipsă deplină de ori care altul. ~~Imprejurare~~ însă vine în sprijinul clauzei, care constă în autonomia țării, anume Baret în Histoire des troubles de la Moldavie, spune că Alexandru Movilă ar fi scris lui Radu Mihnea o scrisoare, în care i-ar spune între altele că: «după legile fundamentale a țării, și după drepturile înveștite de sultani, de când Moldovenii se supuseră dominațiunii lor, nimene nu poate fi domn în Moldova, de nu va fi din țară» ²⁸.

Acastă condiție arătată de un domn de pe la începutul secolului al XVII-le, întărește existența autonomiei, și cu toate că Baret o spune despre Moldova, ea poate fi aplicată și Munteniei, cu atîta mai mult că ~~ea~~ a fost în totdeauna respectată de Turci.

Se vede însă că numai silit de împrejurări se hotărîse Mircea a pleca capul sub jugul Osmanliilor, și că el pîndea în fie ce moment prilejul favorabil spre a se mîntui de această supunere. Cît de mult doria Mircea să scape de suzeranitatea turcească, se vede de pe împrejurarea, că el care pînă atunci purtase cu atîta înțelepciune trebile țării lui, dădu ajutorul seu fără alegere celui întâi venit, care ridică steagul răscoalei contra lui Mohamed. Acesta era unul Mustafa, ce se dădea drept fratele sultanului. Noul pretendent este slab susținut de partida ce și o formase, și chiar în Valachia se zice că el nu ar

27. Fotino, Istoria Daciei trad. de Sion, București, 1859, III, p. 216. Textul dat de Dl. Mihăilescu, Colecțiune de tratatele și convențiunile României, București, 1874, p. 6, de și arătat ca luat din Fotino, este altfelul stilizat.
28. Baret, Histoire des troubles de Moldavie in Papiu, Tesaur. II, p. 68.

1. Mircea cel Mare în
în țara noastră și pe lângă

Totuzi din noțiile postteritoriale se poate încheia că oare care drepturi au fost înveștite în Muntenia, așa în armistitiul alcătuit în 1452 între Sultanul Mohamed al II-lea și Ioan Corvii și Hemnicul ^{trăind} ~~și~~ Domnitorul și atunci și Muntenia Vladislav, Mohamed spune că nici una din părți adică nici el, nici Hemnicul ~~se~~ nu au deputat, în caz de moarte a lui Vladislav și sprijin și domn în Transalpinia decît acela pe care l'au denumit în apoi Baret în Histoire des

ubi, N. Iorga, Acte si Fr., III, p. 251, unde
non habet suavitate in Transalpinam
provincia dominam, nisi illum quem
libre dilexerit."

1. Vesp. S. Memorandum, Cava 1. 'herbar' in
2. Cu surse incoace el poltic

fi putut aduna mai mult de 800 de oameni. Este deci ușor bătut și ucis de Mohamed. ~~Mircea însă, prin ne-sdătorita amestecare în o daravărită uit de puțin se-rieasă, compromisese iarăși soarta poporului sen. Turcii răpăd din nou cardele lor salbatice pe pământul român, și declară că se vor retrage, numai dacă Mircea va consimți a plăti un haraciu mai mare și 500 de copii în corpul lenecerilor Mircea atunci pentru a înălțura cumplitul trilit de singe, își încorda toate puterile și într-o luptă mare la Rovine, în județul Ialomiței, izbuteste să bată cu totul pe însuși sultanul, ea venise în contra lui, gonindu-l până peste Dunăre²⁹. Răs-coala lui Mustafa întâmplându-se pe la 1418, anul morții lui Mircea³⁰, acest domn nu arăta timpul de a se folosi de ultima sa victorie, și apoi urmașii hi-cisnici ai marelui domnitor, aruncând țara Muntenea-scă în nestăruite lupte pentru tron, o făcură să cază~~

29. *Duma* p. 113 și *Chalcocondila*, p. 203 arată pe Mustafa ajutat de Va-lahii contra lui Mohamed și la p. 121 descrie desasturarea Valahiei de acesta, pentru a-și răsbuna de părăsirea lui Mircea. Anonimul românesc *Sinai*, I, p. 350 spune: „Acest domn Mircea au închinat țara Românească la Turci cu haraciu, ca să dea pe an 3000 de bani roși. După aceea/ cerind Turcii de la el, să mățe haraciu și să dea și robi 500 de prunci pe an, au deschis război cu Turcii și bătându-l la Rovine în județul Ialomiței sub însuși împăratul sultan Amurat al II-lea³¹, au bătut pe Turci și i-au gonit până în hotarul Odrului”. *Căpitoul* spune despre această luptă că s'ar fi întâmplat fiind că Turcii ar fi vrut să mărească poezionul³² (Mag. ist. I, p. 97). Din toate aceste rezultă că lupta de la Rovine, trebuie pusă în timpul lui Mo-hamed, când acesta vrea să pedepsască pe Mircea pentru ajutorul dat lui Mus-tafa, prin urcarea tronului, așa dar după ce Valahia fusese supusă la tri-but în urma cuprinderii Severinului și a Giurgului. Dl. *Tivček*, (p. 353), gre-șește deci când o pune în 1394 sub Biazet, înainte chiar a luptei de la Ni-copol. *Zinkeisen*, I, p. 488, urmînd numai pe Duca, spune că această expediție a lui Mohamed, ar fi avut numai de scop a prăda Valahia. *Chalcocondila*, conține o nehotărîtă indicare a unei expediții turcești, făcută pe la sfîrșitul domniei lui Mohamed († 1421) în Valachia. Se referă după cît se vede la lupta de la Rovine, p. 217: „Is τῆς ὑέροι Αὐτῆς οὐρανόθεν ἐπιπέ-ρασε τὴν τῆς ἡμετέρας ἡμετέρας ἐκείνην.”

30. În Iunie 1418, Mircea nu mai trăia. Un document dat de urmașul seu fiul seu Mihail coloniștilor germani din Helta, le întărește dreptul de a paște vitele lor în munții țării Românești. Mihail vorbește aici despre tatăl seu, „graciosul Mircea de cuvioasa memorie.” (Vezi Arh. Ist. I, 1, p. 118).

și din inscripția din 1413
...Mircea Tismana, făcut cum spune acea ni...

5. Căpitoul dat de Mircea proci o nouă pustiie
a Muntelui de către Turci. 25.
Mircea moare într-un an după aceea, în 1418³⁰

29. *Duma* p. 113 și *Chalcocondila*, p. 203 arată pe Mustafa ajutat de Valahii contra lui Mohamed și la p. 121 descrie desasturarea Valahiei de acesta, pentru a-și răsbuna de părăsirea lui Mircea. Anonimul românesc *Sinai*, I, p. 350 spune: „Acest domn Mircea au închinat țara Românească la Turci cu haraciu, ca să dea pe an 3000 de bani roși. După aceea/ cerind Turcii de la el, să mățe haraciu și să dea și robi 500 de prunci pe an, au deschis război cu Turcii și bătându-l la Rovine în județul Ialomiței sub însuși împăratul sultan Amurat al II-lea³¹, au bătut pe Turci și i-au gonit până în hotarul Odrului”. *Căpitoul* spune despre această luptă că s'ar fi întâmplat fiind că Turcii ar fi vrut să mărească poezionul³² (Mag. ist. I, p. 97). Din toate aceste rezultă că lupta de la Rovine, trebuie pusă în timpul lui Mo-hamed, când acesta vrea să pedepsască pe Mircea pentru ajutorul dat lui Mus-tafa, prin urcarea tronului, așa dar după ce Valahia fusese supusă la tri-but în urma cuprinderii Severinului și a Giurgului. Dl. *Tivček*, (p. 353), gre-șește deci când o pune în 1394 sub Biazet, înainte chiar a luptei de la Ni-copol. *Zinkeisen*, I, p. 488, urmînd numai pe Duca, spune că această expediție a lui Mohamed, ar fi avut numai de scop a prăda Valahia. *Chalcocondila*, conține o nehotărîtă indicare a unei expediții turcești, făcută pe la sfîrșitul domniei lui Mohamed († 1421) în Valachia. Se referă după cît se vede la lupta de la Rovine, p. 217: „Is τῆς ὑέροι Αὐτῆς οὐρανόθεν ἐπιπέ-ρασε τὴν τῆς ἡμετέρας ἡμετέρας ἐκείνην.”

de la Venetia și așezat prudențios în țara...
...1418...
...1418...

1. Ven. S. Muntean, Casa 1. h. h. h.
 Cu suma mare il public

71 Hasdeu *Id. Cit. p. 3* întemeindura
 pe privilegia vaniei ab lui Alexandru
 cel Bun 1407 (*act. ut Lit. p. 131*),
 Stefan cel Mare *Id. p. 57* / *Idem Id. p. 116*:
 in Lembergenii mergand la Bracta dupa
 praf va plati vania la hotar, in
 Oraciu sau in Barlad") pum u aush
 oras hotarul Moldovei pe se demterose
 4. Pum in *act. ut Lembergenii*
 si arupre atarrani distictom,
 Com. Litran V (1871) p. 401 combat
 aceasta plerur pe motivul u aush
 oras putian si ultimul in ce
 si lue vania pe sud, sau si de
 viciu la hotar, aceea intimpama
 ut facul d. v. v. v. in Chilia,
Litara albi p. 74

72 Chalescondile, p. 77

tot mai adine sub stăpînirea turcească și ungurească,
 de care tocmai o aparase cu bărbăție Mircea cel Mare.
 Dacă predecesorii lui Mircea înjghebase elementele
 statului muntean, Mircea îi dă deplina sa formă și i
 lățește granițele sale, până la cea mai mare întinde-
 re ce au avut-o vre odată Muntenia. Stăpînirea lui
 cuprindea pe lângă Muntenia mare propriu zisă, Ol-
 tenia sau banatul Severinului, ducatele Fagarășului
 și a Amlășului pe care le stăpînea în Transilvania,
 fiind în bune relații cu regii ungurești. Ea cuprindea
 însă și Moldova sudică / până aproape de regiunea
 Bacăului și a Birladului, care sunt arătate în docu-
 mentul din 1407, al lui Alexandru cel Bun, pentru
 regularizarea comerțului ca orase de graniță a le Moldo-
 veii către Muntenia³¹. Și această graniță a Munteniei
 înaintează în timpul de mai târziu al Moldovei, fiind
 până la Ștefan cel Mare, care și el încă o recunoaș-
 te într'un hrisov al său din 3 Iulie 1460, spunînd
 că „Lembergenii care vor merge la Brăila sau la Chi-
 lia după peste să plătească vamă la granița în Bacău
 sau în Barlad”³². Numai cit mai târziu, după cucerirea
 Chilieii și a ținutului Putnei de la Munteni, dobîn-
 deste Moldova întinderea ei cunoscută, până la pârăul
 Milcovului. Cuprinzînd sudul Moldovei, Muntenia se
 întindea și înainte peste Prut, dincolo de Chilia până
 la marea Neagră, lăsînd numai cetatea Albă care
 vinea la gurile Nistrului, în afară de stăpînirea ei.
 și în acea a Moldovenilor. Anume bizantinul Chalco-
 condila spune că pe timpul lui Mircea, «șara Mun-
 tenească să întindea de la Transilvania până la ma-
 rea Neagră, d'a dreapta avînd Dunărea până la țăr-
 nă rărgă, iar de la stînga Moldova»³³. Pentru ca

31. *Act. ut Lembergenii mergend la Brăila după peste, vor
 plăti vamă la granița în Bacău sau în Barlad*.
 32. *Act. ut Lembergenii mergend la Brăila după peste, vor
 plăti vamă la granița în Bacău sau în Barlad*.
 33. Chalcocondila, p. 17.

1. Anume Lembergenii mergend la Brăila sau la Chilia
 Craciovu și portul Chilio și muntean cap
 nu țării dege cuceririi ceată regimii

1. Vezi S. P. Munteșiu, *Car. I. în țara*
din care moare el pe lângă

Muntenia să aibă d'a dreapta ei ca limită Dunărea și d'a stînga ei Moldova, și aceasta până la țărnul mării, se cere neapărat ca ea să fi cuprins sudul Moldovei și a Basarabiei de astăzi. Că limita Munteniei se oprea înaintea Akermanului sau cetății Albe, se vede de pe acea că Chalcocondila, care numește Chilia oraș muntenesc, arată de oraș moldovenesc cetatea Albă, ceea ce se știe și din izvoare documentale că era astfel³⁴. Mircea apoi mai posedă și partea dreaptă a Dunărei până la marea Neagră, în- cît avea în stăpînirea lui și Dobrochia actuală, care se vede astfel a fi aparținut și mai înainte unica din țările surori, care constituie România. Conform cu aceste limite atestate de documente și scriitori contimpurani, Mircea putea cu tot cuvîntul să 'și pună titlul pompos de «mare voevod, domn autocrat peste toată țara ungro-română și dincolo de Carpați și încă și al țărilor tătărești, ducele Anlașului și al Făgărășului, domnul banatului de Severin, autocra- tul ambilor țermi pe toată Dunărea până la Oțean, și al orașului Silistria»³⁵.

Din această stăpînire a Munteniei născută și Basa- rabia, din pricina dinastiei domnitoare a Basarabilor, asupra sudului Moldovei, provine numirea de Basa- rabia dată acestei părți de țară, care numire la 1812, cînd Rușii au dobîndit jumătatea orientală a Moldo- vei, au fost întinsă asupra întregii părți rășluite³⁶.

34. Chalco. p. 506: «τὸ Κίλιον πόλιν οὕτω καλομένην τοῦ Βλαδου»; Idem p. 134: «ἡ ἀλιανὰ Πορδανία ἢ ἐν τῇ Λευκοπολιτῆν καλουμένη τῷ βασιλεὺς γουσα». Un document din 1374. pomenește despre unul Iacșa Litavor, loco- țitorul domnului moldovenesc Iuga Coriatovici din cetatea Albă (Hasdeu, Ist. Crit. p. 89).

35. Mai sus p. 92. n. 3.

36. Asupra granițelor Munteniei pe timpul lui Mircea și a numelui Basa- rabiei, vezi Hasdeu, Ist. Crit. Studiul I, întinderea teritorială și studiul al II-le. Nomenclatura p. 10-22. D. W. Hoge a afirmat mai mult în

în can parte sudică a Moldovei și numele Basarabiei
Chilia și Cetatea Albă, p. 74-76. Reproducem aici vs.

și din inscripția din 1413
făcut cum spune acea ni

Teritoriul regiunii dobândită de Muntenia în
întințarea lui Mircea

Denim numit Muntenia și Basarabia: « Terra Basa-
rarium s. Transsilvania (unde Tomicianus I p. 11)
Herrn. Doc., II, p. 155; Basarabie alcar Trans-
alpină (unde Tomicianus I p. 11) Herr. Vlad în
1756 și numit voevod al Basarabiei (mai sus p. 102)
- Denim numit și Basarabia. În sudului Moldovei:
- În partea antică a part. Moldovei și Chacei
Basarabia și clasa regiunii și Cetatea Albă și
(Nekrasov numit 1854 p. 186). Servintă și
a Basarabiei și în accepț. a numelui Chacei
regiunii și în accepț. de Chacei (după Glezor,
II, p. 1145) Nu raport venirea și, după
adesea Basarabiei (Herrn. Doc., II, p. 154)
și asemăn. « Legrum Regnum ».
De la 1684 se știe că numele și Basarabia
venit și la Basarabia. « Servintă în Chacei »
și cel care, spune: « sunt cei care regiunii
Basarabiei aparțin, derivați și moderni
asemenea, o certe palatinorum Valachia prunice
appellation. (Hidem. Sept. II, p. 147) »

regiunii este de
p. 102 p. 103
254

Muntenia să aibă d'a dreapta ei ca limită Dunărea și d'a stînga ei Moldova, și aceasta până la țărnul mării, se cere neapărat ca ea să fi cuprins sudul Moldovei și a Basarabiei de astăzi. Că limita Munteniei se oprea înaintea Akermanului sau cetății Albe, se vede de pe acea că Chalcocondila, care numește Chilia oraș muntenesc, arată de oraș moldovenesc cetatea Albă, ceea ce se știe și din izvoare documentale că era astfel³⁴. Mircea apoi mai posedă și partea dreaptă a Dunărei până la marea Neagră, în-cît avea în stăpînirea lui și Dobrovia actuală, care se vede astfel a fi aparținut și mai înainte unuia din țările surori, care constituie România. Conform cu aceste limite atestate de documente și scriitori contimpurani, Mircea putea cu tot cuvîntul să 'și pună titlul pompos de «mare voevod, domn autocrat peste toată țara ungro-română și dincolo de Carpați și încă și al țărilor tătărăști, ducele Amlașului și al Făgărașului, domnul banatului de Severin, autocra-tul ambilor țermi pe toată Dunărea până la Oțean, și al orașului Silistria»³⁵.

Din această stăpînire a Munteniei născută și Basa-rabia, din pricina dinastiei domnitoare a Basarabilor, asupra sudului Moldovei, provine numirea de Basa-rabia dată acestei părți de țară, care numire la 1812, cînd Rușii au dobîndit jumătatea orientală a Moldo-vei, au fost întinsa asupra întregii părți răsăluite³⁶.

34. Chalco. p. 506: «τὸ Κίλιον πόλιν οὕτω καλομένην τοῦ Βλαχίου»; Idem p. 134: «ἡ μέλαινα Μορδαβία ἢ ἐν τῇ Αευκοπολίτῃ καλομένη τῆ βασιλείᾳ ἔχουσα.» Un document din 1374. pomenește despre unul Iacșa Litavor, loco-șitorul domnului moldovenesc Iuga Coriatovici din cetatea Albă (Hasdeu, Ist. Crit. p. 89).

35. Mai sus p. 92. l. 43 nota 3.

36. Asupra granițelor Munteniei pe timpul lui Mircea și a numelui Basa-rabiei, vezi Hasdeu, Ist. Crit. Studiul I, întinderea teritorială și studiul al II-le. Nomenclatura p. 10-22. D. W. Kozłowski a afirmat mai mult în

în can parte sudică a Moldovei ut numit Basarabia
Chilia și Cetatea Albă, p. 74-76. Reproducem ca: vs.

1. Mircea cel Mare
cu toate provinciile și părțile

și din inscripția din 1413
măsură țismana, făcut cum spune acea pi-

Excerpte și rezumate dobândite de Muntenia în
întințea lui Mircea

Prin numele Munteniei și Basarabiei: „Terra Dacae-
retum i. e. Transalpinica (Held-Slavica I, p. 66)
Herrn. Doc., II, 2, p. 125; Basarabiei aliorum Trau-
alpinica (Celle Slavica I, p. 66) Herr. Vlad. Di
1756 și numele voevod al Basarabiei (mai sus p. 102)
Prin numele de Basarabia. În sudul Moldovei:
- Partea antică a part. Moldovei și Chacei
Basarabia pe care a rămas încă și Cetatea Albă și
(Nekrasov univ. 1854 p. 186). Serviciile și
ce Basarabia și în accepțiune mai largă
și în parte sudică a Moldovei (După Gligor,
p. 1145) Nu raport venite de Mircea
adese Basarabiei (Herrn. Doc., V, 2, p. 154)
și ascenien „Lugorum Regnum“
de la 1684 se știe că numele de Basarabia
venit de la Basarabia. Descrierea lui Croitoru
și cel al lui, spune: „sunt cei care au rămas
Dacianii apellat, derivați și moderni
ascerunt, o certe palatinorum Valachia pmilia
appellation. (Heldm. Sept. II, 3, p. 147)

regi este de
p. 107 h. 107
v. p. 107

1) Ver. S. Munteniilor, care s' au lăsat
în starea în care s' au găsit

și din inscripția din 1413
...șirea rîmăna. făcut. cum spune acea pi...

Nici odată Muntenia nu era să mai întindă atita de departe hotarele sale, afară doară în timpul visului celui atît de scurt al lui Mihai Viteazul. Ea ajunsese de odată, prin dezvoltarea unei energii extraordinare, la culmea unde putea să atingă singură, fiind dată configurația ei geografică și numărul populației sale. De acolo înainte ea trebui să dea tot îndărăt perzînd una cîte una, nestimatele ce împodobeau corona ei. Cel mai frumos, neatîrnarea, dobîndit după atîta încordare de putere de la foasta sa suzerană, Ungaria, trebuia să se întunece, să se acopere cu o ceață, chiar pe timpul lui Mircea, perzînd dinsul cătră Turcii ceea ce smulse de la Unguri. Cît de mult îl duruse pe Mircea o asemenea pierdere, se vede de pe încercarea lui nebună, de a ajuta pe un vînturătoră acel Mustafa, în contra cumplitului Mohamed: căci atunci cînd dorința este puternică, credem că și realizarea este apropiată. Într'adevăr Mircea, în tot timpul domniei sale, de un gînd fusese frămîntat, o țintă avuse în toată activitatea lui, dobîndirea neatîrnării. El puse în slujba acestei idei toate mijloacele simple dar energice, a le timpului, ghibăcia politică, precum probează tratările sale îndrumate la timp cu Polonia, și brațul seu de fer, și el izbuti a mîntui cu totul țara lui de supunerea maghiară, cum dovedește tratatul încheiet cu regele și împăratul Sigismund, pusese checa la holta ce o ridicase încă antecesorii sei, și putea în liniște și cu drept cuvînt să se numească: «mare domn și autoocrat al țării ungro-romîne». Dacă însă el putuse smulge de la Unguri neatîrnarea, în aceasta fusese puternic ajutat și de munții țării sale, care opuneau greutăți aproape neînvinse unei năvăliri de la nord, pe cînd în contra unei puternici copleșiri de la sud, nu'l apăra de cît patul Dunărei, tot atît de supus la ori ce încălcare,

Nici odată Muntenia nu era să mai întindă atita de departe hotarele sale, afară doară în timpul visului celui atât de scurt al lui Mihai Viteazul. Ea ajunsese de odată, prin desvoltarea unei energii extraordinare, la culmea unde putea să atingă singură, fiind dată configurația ei geografică și numărul populației sale. De acolo înainte ea trebuia să dea tot îndărăt perzind una cite una, nestimatele ce împodobeau corona ei. Cel mai frumos, neafirmarea, dobândit după atita încordare de putere de la foasta sa suzerană. Ungaria, trebuia să se întunece, să se acopere cu o ceață, chiar pe timpul lui Mircea, perzind dinsul cătră Turci ceea ce smulsese de la Unguri. Cît de mult îl duruse pe Mircea o asemenea pierdere, se vede de pe încercarea lui nebună, de a ajuta pe un vînturătoră acel Mustafa, în contra cumplitului Mohamed; căci atunci cînd dorința este puternică, credem că și realizarea este apropiată. Într'adevăr Mircea, în tot timpul domniei sale, de un gînd fusese frămîntat, o țintă avuse în toată activitatea lui, dobîndirea neafirmării. El puse în slujba acestei idei toate mijloacele simple dar energice, a le timpului, ghibăcia politică, precum probează tratările sale îndrumate la timp cu Polonia, și brațul seu de fer, și el izbuti a mîntui cu totul țara lui de supunerea maghiară, cum vedește tratatul încheiet cu regele și împăratul Sigismund, pusese checa la bolta ce o ridicase încă antecesorii sei, și putea în liniște și cu drept cuvînt să se numească: «mare domn și autocrat al țării ungro-romîne». Dacă însă el putuse smulge de la Unguri neafirmarea, în aceasta fusese puternic ajutat și de munții țării sale, care opuneau greutăți aproape neînvînse unei năvăliri de la nord, pe cînd în contra unei puternici copleșiri de la sud, nu'l apăra de cît patul Dunării, tot atât de supus la ori ce încălecare,

precum de mîndre și de neumblate erau piscurile Carpaților.

Mircea este una din cele mai însemnate figuri a le trecutului nostru. Țara pe care el domnia, fiind încă întreagă și neatinsă, poziția lui Mircea în mijlocul domniilor încunjurate era însemnătoare. De aceea l'am văzut învîrtind pe regatul cel mare pe atunci și puternic al Poloniei, după cum bătea vîntul intereselor sale; de asemenea și cu regele Ungariei sta pe un picior de deplină egalitate, de oare ce dînsul, cel de pe urmă din șirul de domnitori însemnați, care se urmasse pe începuturile tronului muntean, pusese pecetea emancipării pe silințele predecesorilor sei. De asemenea cu Turcii; după ce luptă cu ei în bătăliile cele mari, date de creștinii spăimîntați contra oardelor lor celor neînvinse; după ce chiar vine aliaților sei în ajutor prin relațiile politice, în care dînsul se afla cu principii din Asia, întreprinde o lucrare mult mai îndrăzneată, aceea de a se amesteca în certele de la moștenirea tronului sultanilor, sprijinind pe unul din competitori contra celorlalți.

Lucrarea politică a lui Mircea a fost fără îndoială măreață și bine chibzuită, de și poate părea cam prea îndrăzneată pentru puterile țării lui. Acțiunea militară care trebuia să sprijine calculele lui politice, a dat tot deauna de greș. Așa la Cossova, la Nicopoli, în lupta lui Musa contra lui Mohamed. Ce e drept, Mircea nu sta singur în aceste bătălii, în care aliații sei tot deauna pierdeau ceea ce dînsul pregătise. Ba este de observat că atunci cînd Mircea lupta singur cu Otomanii, el eșia învingător; așa în bătălia cu Mohamed după lupta de la Nicopoli și în cea de la Rovine. De aceea cu toată destoinicia politică a lui Mircea, vedem la sfîrșit că rezultatul luptei întreprins cu Turcii, aduce căderea Munteniei sub dînsii.

Plecarea ei însă, venită în urma unor lupte atît de cerbicoase, care inspirau respect chiar învingătorului, nu putea fi de cît onorabilă. El lasă posterității sale o domnie, ce e drept știrbită, însă respectată. Vom vedea ce a făcut din ea nevredniciei sei urmași.

precum de mîndre și de neumblate erau piscurile Carpaților.

Mircea este una din cele mai însemnate figuri a le trecutului nostru. Țara pe care el domnia, fiind încă întreagă și neatinsă, poziția lui Mircea în mijlocul domniilor încunjurate era însemnătoare. De aceea l'am văzut învîrtind pe regatul cel mare pe atunci și puternic al Poloniei, după cum bătea vîntul intereselor sale; de asemenea și cu regele Ungariei sta pe un picior de deplină egalitate, de oare ce dînsul, cel de pe urmă din șirul de domnitori însemnați, care se urmase pe începuturile tronului muntean, pusese pecetea emancipării pe silințele predecesorilor sei. De asemenea cu Turcii; după ce luptă cu ei în bătăliile cele mari, date de creștinii spăimîntați contra oardelor lor celor neînvinse; după ce chiar vine aliaților sei în ajutor prin relațiile politice, în care dînsul se afla cu principii din Asia, întreprinde o lucrare mult mai îndrăzneată, aceea de a se amesteca în certele de la moștenirea tronului sultanilor, sprijinind pe unul din competitori contra celorlalți.

Lucrarea politică a lui Mircea a fost fără îndoială măreață și bine chibzuită, de și poate părea cam prea îndrăzneată pentru puterile țării lui. Acțiunea militară care trebuia să sprijine calculele lui politice, a dat tot deauna de greș. Așa la Cossova, la Nicopoli, în lupta lui Musa contra lui Mohamed. Ce e drept, Mircea nu sta singur în aceste bătălii, în care aliații sei tot deauna pierdeau ceea ce dînsul pregătise. Ba este de observat că atunci cînd Mircea lupta singur cu Otomanii, el eșia învingător; așa în bătălia ~~cu~~ ~~Mohamed~~ după lupta de la Nicopoli și în cea de la Rovine. De aceea cu toată destoinicia politică a lui Mircea, vedem la sfîrșit că rezultatul luptei întreprins cu Turcii, aduce căderea Munteniei sub dînsii.

Plecarea ei însă, venită în urma unor lupte atît de cerbicoase, care inspirau respect chiar învingătorului, nu putea fi de cît onorabilă. El lasă posterității sale o domnie, ce e drept știrbită, însă respectată. Vom vedea ce a făcut din ea nevrednicii sei urmași.

3. URMAȘII LUI MIRCEA.

Pe cît de însemnată prin eroismul desfășurat fusese domniile voievozilor, care întemeiară puterea Munteniei, pe atît de destrăbălate și desbinat prin intrigi și împerecheri sunt acele ce urmează energicei domnii a lui Mircea cel Mare. Rivalitățile pentru domnie, aceea cangrenă care roase și mîncă în curînd toată virtutea țărilor romîne, își face vînt îndată după moartea însemnatului domn, aruncînd în desbinări și lupte ucigătoare partidele din Muntenia.

Ce erau aceste și care împrejurări înlesniră formarea lor?

Am văzut că pînă la Mircea cel Mare, tendința Munteniei fusese de a se mîntui de stăpînirea maghiară, cînd de odată pe timpul lui se adause un nou pericol și mai amenințător, acela de a fi înghițit de puterea cea covârșitoare a Otomanilor. Mircea luptă pe atît cu energie pe cît și cu ghibăcie contra ambelor acestor pericole; dar mai la urmă tot fu nevoit să și plece grumajii sub jugul otoman. Din momentul ce Ungaria văzu Muntenia ingenunchiată sub Turci, ea trebui să se gîndească că supunerea acelei țări, era numai antemergătoarea propriei sale supunerii, și de aceea ea trebui să reinnoiască tendințele sale de a pune iarăși mîna pe statul muntean, nu numai pentru a și mulțami mîndria și dorința de întindere prin supunerea acestei frumoase și mănoase țări, dar

120 *Mircea Voevod 1418-1420*

La moartea lui Mircea rămăsese doi fii, Mihail și Vlad (Dracul). Acest din urmă fusese însă urgisit de tatăl său, din pricina răscoalei încercate, și de aceea Mircea pomenește în documentele sale, posterioare anului răsvrătirii lui Vlad, 1396, numai pe fiul său Mihail, pe care chiar și-l întovărășește la domnie, după cum se vede

această mai întâi în Documentul din 1392 dat de Mircea, adică în Documentul din 1396, și în Documentul din 1395 pe care sponsoare al lui Mircea; și în Documentul din 1395 pe care sponsoare al lui Mircea și în Documentul din 1395 pe care sponsoare al lui Mircea

*1) Mac III, p. 102.
2) Mac III, p. 14.*

și din inscripția din 1413

anului el... manastirea Tismana, făcut, cum spune acea pi-sanie: «in timpul lui Ion Mircea Voevod și a lui Mihail Voevod» (1).

~~Mihail Voevod 1418-1420.~~ — La 1418 când Mircea moare, îi urmează acest fiu al său, Mihail Voevod, care dă, chiar în anul suirii sale în scaunul țerii, Sașilor din Helta Transilvaniei, dreptul de a paște vitele în munții Țerii-Românești (2). În potriva lui Mihail se scoală însă Dan II, numit în un document din 1426 fiu al lui Dan I fratele lui Mircea (3). Acest Dan, după spusele istoricului bizantin Duca, vine în Muntenia pe o corabie grecească și susținut fără indocală și de o partidă de boieri, deoarece multă oștire nu ar fi putut avea pe acea corabie, atacă pe Mihail, dar este bătut de dânsul / *apitel de Unguri sub Stefan h. Logos!*

Despre această împărechere ne spune Thurocz, cronicar ungar, aproape contimporan cu evenimentele, că «in acele timpuri (nu arată anul), doi principii, unul Dan și altul Mircea (greșit în loc de Mihail), ambii născuți din acelaș sânge, se luptau pentru tronul Valahiei Transalpine. Dan ceru ajutorul Turcilor; Mircea însă pe acel al regelui Sigismund» (5). După poticala (6) lui, se vede că Dan s'a îndreptat către Turci, cu ajutorul cărora el bate și ucide atât pe Mihail cât și pe generalul ungar ce-i venise în ajutor. Lupta cu rezultat fatal pentru Mihail s'a dat probabil în 1420, deoarece în 1421 Turcii cari ajutaseră lui Dan la ocuparea tronului Țerii-Românești, pentru a se răsbună pe Unguri, trec în Brașov pe care-l pradă cumplit, ducând în prinsoare întregul senat al orașului, cum ne spune o inscripție a bisericii catolice din Brașov din acel an (7).

Acesta aș putea să fiu în anul morții lui Mihail

URMAȘII LUI MIRCEA 121

în întâlnirea între Turcii și ungurii în munții Tismana a-
rabi, ei toți fiii creștinilor, ai Romeilor, Sîrbilor, Albaneșilor, Bulgarilor, Valachilor și Ungurilor, care asemenea cînilor atacați de turbarc, se poartă cu mai mare dușmănie cătră consingeniilor lor». Scriitorul bizantin mai pune în gura vizirului Baiazet la moartea sultanului Mohamed, întâmplată în 1421. următoarele cuvinte de laudă pentru padișahul repostat: «dar încă și pe Valahii de dîneolo de Dunăre, pe Unguri și pe nașunile cele numeroase ale Albaneșilor și Bulgarilor intr'atîta le au supus, încît să fie nevoiți a-și trimite copilele și băcții lor în selavie la noi, pentru a căpăta astfel pace și îndurare». Aceste cuvinte sunt de sigur neexacte pentru anul în care sunt puse, cînd nu se putea ca Romîni și cu Ungurii să fi fost de mult acum supuși tributului de copii, pe care l'am văzut că Mircea îl răsplîsese înă în anul înainte de a muri; și apoi Ungurii care până atunci nici nu fusese atacați de Turci în țara lor, cum s'ar putea admite, ca ei să fi fost supuși acelu crînceu tribut? Totuși se poate să se fi aflat Romîni și chiar Unguri în armatele și serailurile turecești; însă din acei luați ca prinși în bătăliile pierdute de popoarele creștine sau în pustierile făcute de ei în țările lor; de aceea ne spune acelaș Duca că Mustafa, punînd mîna pe împărăție, s'a dus la Adrianopol.

rela-

și din inscripția din 1413 și din inscripția din 1413 și din inscripția din 1413

santie: «In timpul lui Ion Mircea Voevod și a lui Mihail Voevod» (1).
Mihail Voevod și a lui Mihail Voevod» (1). La 1418 când Mircea moare, fi urmează acest fiu al său, Mihail Voevod, care dă, chiar în anul scutirii sale în scaunul țării, Seșilor din Helta Transilvaniei, dreptul de a paște vitele în munții Terii-Românești (2). În poezia lui Mihail se știe însă Dan II, numit în un document din 1426 fiu al lui Dan I fratele lui Mircea (3). Acest Dan, după spusele istoricului bizantin Duca, vine în Muntenia pe o corabie grecească și susținut fără îndoială și de o pară de boieri, deoarece multă oștire nu ar fi putut avea pe acea corabie, atacă pe Mihail, dar este bătut de dânsul/apoi de Mircea și apoi de Mihail.

Despre această împărăchie ne spune Thurocz, cronicar ungar, aprecepe contimporan cu evenimentele, că «In acele timpuri (nu arată anul) doi principii, unul Dan și altul Mircea (greșit în loc de Mihail), ambii născuți din același sânge, se luptau pentru tronul Valahiei Transalpine. Dan ceru ajutorul Turcilor; Mircea însă pe acel al regelui Sigismund» (5). După politica (6) lui, se vede că Dan s'a îndreptat către Turci, cu ajutorul cărora el bate și ucide atât pe Mihail cât și pe generalul ungar ce-i venise în ajutor. Lupta cu rezultată fatal pentru Mihail s'a dat probabil în 1420, deoarece în 1421 Turcii cari ajulasă lui Dan la ocuparea tronului Terii-Românești, pentru a se răbuna pe Unguri, trec în Brașov pe care-l pradă cumpănit, ducând în prinoare întregul senat al orașului, cum ne spune o inscripție a bisericii catolice din Brașov din acel an (7).

Alte scrieri din acea vreme sunt în limba turcă la Istanbul

URMASII LUI MIRCEA

rabi, ei toți fiii creștinilor, ai Romeilor, Sirbilor, Albanecilor, Bulgarilor, Valachilor și Ungurilor, care asemene cînilor atacați de turbare, se poartă cu mai mare dușmănie cătră consinginii lor». Scriitorul bizantin mai pune în gura vizirului Baiazet la moartea sultanelui Mohamed, întimplată în 1421, următoarele cuvinte de laudă pentru padișahul reposedat: «dar încă și pe Valahii de dincolo de Dunăre, pe Unguri și pe nașunile cele numeroase ale Albanecilor și Bulgarilor intrăția le au supus, încît să fie nevoiți a și trimite copilele și băieții lor în sclăvie la noi, pentru a căpăta astfelu pace și îndurare». Altele care sînt puse, cînd nu se putea ca Românii și cu Ungurii să fi fost de mult acum supuși tributului de copii, pe care le-au trimis să răspînsese înăuntrul țării de a muri și apoi Ungurii cărora până atunci nici nu fusese atacați de Turci în țara lor, cum s'ar putea admite, ca ei să fi fost supuși aceluia cîrîncun tribut? Totuși se poate să se fi răstălmăcit și chiar Ungurii în armatele și serăliurile turcești; însă din acei țnați ca prinși în bătăliile pierdute de popoarele creștine sau în pustierile făcute de ei în țările lor; de aceea ne spune același Duca că Mustafa, punind rîna pe împărăție, s'a dus la Adrianopol, unde intrînd în palatul pe care l locuise fratele seu Mohamed, a găsit acolo comori peste măsură de bogate, pietre scumpe și mărgăritare, de asemenea femei frumoase, copii și tineri de o față închinătoare și alte prăzi valahice».

Alte scrieri al regelui polon cătră cel ungar etc. cum
și în limba turcă a fost ca bătălia supusă în
și pentru ca dăruie Salomonului, pentru că
și cel ostate succesor a mareșalului și al
altă a domnitorului regelui Solomon (Chandrabhat-ban)
11 1397 în Haidou, Ant. Ist., I, p. 93, 1413 Haidou. Ist. critică p. 102.
2) Hurm, Ser., I, 2, p. 502 alt. Ser. 8. C. Alt. Ser. 22 în mi. 1418 în
Sbornik Ob. p. 361 al. Ser. 8. C. Alt. Ser. 22 în mi. 1418 în
normanice și a sultanului a Mirzani, 1458, p. 120, etc.

(3) Hasdeu, Arb. Ist., I, p. 19. In o scrisoare a lui Dan către oamenii săi din Muntenia, d-l Bogdan, Documente și Regeste, 1902, p. 24, care o traduce, pune pe Dan să spună: «in zilele nărintelui domniei mele Mircea Voevod». E de sigur o greșeală de citire, intru cât nu poate ca Dan să se dea de fiul lui Mircea.

(4) D. Ed. Boan, p. 292.

(5) In chwaniner, Scriptores rerum hungaricarum, I, p. 290. Deși o vorba de Dan și de Mircea în cuvintele lui Thurocz, lucrul se rapoartă la lupta dintre Dan II și fiul lui Mircea, Mihail. Vezi desbaterca întrebării in Gr. Condaratu, I, c, p. 87. Ist. Critic.

(6) Cuvânt întrebuit de Urcote pentru înfrângere; dela politici, politicești-po-

7) Analele Protoprocurului în Schimbarea, Scriptora
numm perungarum I, p. 88: „Amurathu

II nupserat Turcarum. Peram Danjucum pro
et ipse vobis, senatum coronatum abbasit, rathico

„Corabie și era moartea coronată. Turcilor
deși pe turcii și alți etc. în
p. 1420, Bolshakof etc. în 1421.
ca în via și în 1422 în 1422 p. 1421.
Hurmu, Ser., I, p. 502.

7 in. Delle. p. 130.

7 in. G. N. 2079. Chilo. p. Colata etc.

7 in.

*Dan Comnenus rex, Dan Comnenus rex, Dan Comnenus rex
 "abate" i. militaria, Dan on i. bate monacho, p. 10
 "abate" i. militaria i. i. Dan on i. bate monacho sub post
 "con" i. abate. urind a i. abate urind i. i. i.
 "con" i. abate. urind a i. abate urind i. i. i.
 "con" i. abate. urind a i. abate urind i. i. i.*

*Regis mai. parmentis seu dan si in
 illarum p. Prasnaglavii a i. primi monachi
 murumta recas, can finis a und calpo
 "abate" i. militaria, Dan on i. bate monacho, p. 10
 "abate" i. militaria i. i. Dan on i. bate monacho sub post
 "con" i. abate. urind a i. abate urind i. i. i.*

Jan ajunsese în scaunul Terii-Românești
 cu ajutorul Turcilor ¹⁰ ~~10~~ câțiva ani după a lui intronare, în
 relații cu Ungurii, deoarece în un privilegiu dat Brașovenilor în
 1424 Dan se măndrește că «s'a îndurat craiul asupra lui și l-a
 luat drept adevărată slugă a sa» (1) ¹⁴²⁵⁻¹⁴²⁷ iar regele unguresc, într'un
 document din 1426, numește pe Dan: «domnitorul Valahiei credin-
 ciosul nostru» (2)

¹⁴²⁵⁻¹⁴²⁷
 Această aplicare a lui Dan II către Unguri desplăcu Turcilor
 cari hotărâra să-l înlocuească cu fratele său Radu III pronumit
 Prasnaglava (3). Dan bate întâiu pe competitorul său, dar când
 după aceea pierde o mareătălie, din care abia scapă cu viața.
 Atunci Sigismund se hotărăște să «procedă în persoană în ajutorul
 voevodului» (4). În acelaș an 1426, se încheie un tratat de apărare
 a lui Dan cu regele Sigismund (5). Expediția lui Sigismund este în-
 cununată cu izbândă. El respinge pe Prasnaglava și pe Turci și
 restituie pe Dan în tronul Terii-Românești, după cum se vede aceasta
 din un document al lui Sigismund din 1427, dat din Câmpulung
 și în care spune că plecase contra Turcilor, precum și dintr'un alt do-
 cument din acelaș an, dat din Feldioara, în care arată că «alungând
 pe Prasnaglava, a restabilit în domnie pe Dan Voevod» (6). Dan
 reințepe domnia lui, întreruptă pentru câțva timp prin lovitura fra-
 telui său, și domnește apoi până la anul 1431.

Această împrejurare întâmplătoare a împărecherii celor doi frați
 din familia Dănească, Dan II și Radu Prasnaglava, nu întrerupe
 însă șirul dușmăniilor dintre casele cele două rivale, Dăneștii și
 Drăculeștii.

După istoricul bizantin *Duca*, Dan ar fi fost bătut și ucis de Vlad
 Dracul, și el adaogă că intervenind în luptă și fratele lui Dan, Radu
 Prasnaglava, ar fi fost și acesta bătut și ucis de Vlad (7). Lucrul
 însă nu pare a fi exact, intrucât după Dan II întâlnim în domnia

1) *Senckenberg. regis Sigismund c. Henric & Beaufort 12. 1427*
 1426 in v. J. J. Acl. ii. Fig. 10, p. 80
 2) 1423, Hurm., Doc. 12, p. 12
 3) 1 Prasnagl., Doc. ii. Negot., p. 16
 4) Radu Prasnaglavi etc. ad 10. 2. Roman cu marmura &
 Prasn., Fac. societatis p. Prasnaglavi cu I. ii. p. talat
 lui Henric ce c. Supramunich & Prasnaglavi
 regis in un Doc. die 1427 Hurm., Doc., I. 2. p. 550
 5) Senckenberg c. Prasnaglavi celata. Corup. in Doc. contin-
 Hurm. die 1426 in v. J. J. Acl. ii. Fig. 10, p. 80 : «Stabile
 minus Dan Wayka exercitum penitus succubuit,
 vix solus evasit»
 6) Hurm., Doc., I. 2. p. 534.

rã eș. l tea e i re arăș an ismu il Ter Sigis se cor kăt din abilit i rerupă apoi pă întâmpl Dan II i dintre c

enilor în ui și l-a intr'un i credin- Turector ronumiț cupând vîțașa, jutorul părare ste în- urci și beașta ulung It do- gânde Dan a fra- frași rupe ii și

După istoricul bizantin Duca Dracul, și el adaugă că interve Prasnaglava, ar fi fost și acesta, însoțit de Vlad, însoțit de Vlad, însoțit de Vlad, însoțit de Vlad...

- 1) *Compendium regni a Sigismondo c. Boucic & Beauport 17. folio*
- 2) *1426 in Hist. Regni, Act. a. Reg. XV, p. 80*
- 3) *1425 Hunyadi, Doc. II, p. 112*
- 4) *1427 Hunyadi, Act. a. Regate, p. 16*
- 5) *Nade Prasnaglavă etc. el III. Scrima cu marele A Radu, Act. a. 1427, p. 112*
- 6) *Marele A. de Sigismondo & Prasnaglavă etc.*
- 7) *1427 Hunyadi, Act., I, p. 550*
- 8) *1427 Hunyadi, Act., I, p. 550*
- 9) *1427 Hunyadi, Act., I, p. 550*
- 10) *1427 Hunyadi, Act., I, p. 550*
- 11) *1427 Hunyadi, Act., I, p. 550*
- 12) *1427 Hunyadi, Act., I, p. 550*
- 13) *1427 Hunyadi, Act., I, p. 550*
- 14) *1427 Hunyadi, Act., I, p. 550*
- 15) *1427 Hunyadi, Act., I, p. 550*
- 16) *1427 Hunyadi, Act., I, p. 550*
- 17) *1427 Hunyadi, Act., I, p. 550*
- 18) *1427 Hunyadi, Act., I, p. 550*
- 19) *1427 Hunyadi, Act., I, p. 550*
- 20) *1427 Hunyadi, Act., I, p. 550*

F. Todor și Pauliș, *particularitățile...*
 Traducerea acestor...

103
 104

Radu III
 103

Vlad II
 104

105
 106

erii-Românești, nu pe Vlad

Andru.

...eto cel dintâiu domnitor din lin

*quod p[ro]p[ri]e loq[ui]t[ur] de hoc rege Hungari
quia se motu[m] in alio d[omi]ni sui parte
can[is] ut iure regni in regno[m]...)*

4. lui

** Douce raport asupra acuten[iei] timp[ului]*

Di 1427

du

(110) 1) 3.

gădit al acestei țeri: «Eu Ion Vlad, prin Țerii Transalpine și Ducele Făgărașului și că Vlad se află în așa de bune relații și pe Alexandru care ar trebui să fi fost că se dă drept supus al lui, spunând că «Domnul-craiu nu-l ține pre el cum a luat drept siu de suflet» (4).

În puterea acestei stări a lui de om cerând, în repețite rânduri, ajutor Brașov slujbe le-a făcut, scoțându-le robi dela gonirea ce-i așteptă din partea Turcilor fost nevoit să se plece puterii covârșit

(1) Chalcocondila, ed. Bonn, p. 338: «ὁ τὸν Δάσων Μ

(2) Vezi srisoarea lui Alexandru Voevod, în I. și un document din 17 Noemvrie 1431 dela Alexamente slavo-române, 1903, p. 209.

(3) Diploma din 8 Februarie 1431 în Anton Kur und alle Denk- und Merkwürdigkeiten Siebenbüronica lui Eberhard Windek Ibidem, p. 48.

(4) Bogdan, l. c., p. 29.

*in Johanne Vlad Di gratia V.
et regerant Dux, quod un
ni cuius auct[orit]at[is] gravissimorum
destin in Wurtemberg[er]
Herzog Windok (Ruz) l. c. p.
aus in Welschley in der
von Kolbe, also bei laudat
quatu[or] v[er]sionibus v[er]ge
inno andern Woywe*

erni-Românești, nu pe Vlad Dracul, ci pe un alt domn Alexandru.

Dan II este cel dintăiu domnitor din linia Dăneștilor care se numește *Basarab*, cum spune Chalcocondila (1).

Alexandru II Aldea, 1431-1435. — Documentele descoperite nu de mult la Brașov, printr'un șir de acte și de scrisori, ne arată un domnitor nou și necunoscut până acuma, *Alexandru Aldea*, fiul lui Mircea cel Bătrân (2). Acest Alexandru vine să mai imulțască cu o unitate numărul, și așa în destul de mare, al domnitorilor munteni. În acelaș an, 17 Noemvrie 1431, când Alexandru Aldea dă documentul lui din Târgoviște, prin care se intitulează «oblăduitor și domnind toată țara Ungro-Vlahiei», și dăruiește mănăstirii din Deal două sate, întărindu-și hrisovul prin mărturia mai multor boieri, și lucrând deci ca un domnitor netăgăduit al țerii—allăm încă cu 6 luni înainte, în 8 Fevruarie 1431, pe Vlad Dracul în orașul Nürnberg, în Germania, pentru a se înțelege cu domnul său Sigismund asupra unor afaceri foarte însemnate și dând la acea dată o diplomă prin care incuviințează fraților Minoriti voia de a predică în Muntenia, intitulându-se de asemenea ca un voevod netăgăduit al acestei țeri: «Eu Ion Vlad, prin mila lui Dumnezeu, Domnul Țerii Transalpine și Ducele Făgărașului și al Amlășului» (3). Cu toate că Vlad se află în așa de bune relații cu regele Ungariei, găsim și pe Alexandru care ar trebui să fi fost rău văzut de acest rege, că se dă drept supus al lui, spunând chiar în o scrisoare a lui, că «Domnul-craiu nu-l ține pre el cum a ținut pe Dan Voevod, ci l-a luat drept fiu de suflet» (4).

În puterea acestei stări a lui de om al regelui, găsim pe Aldea cerând, în repetite rânduri, ajutor Brașovenilor, căroră le arată câte slujbe le-a făcut, scoțându-le robi dela păgâni și apărându-i de prigonirea ce-i așteptă din partea Turcilor. Se vede însă că Aldea a fost nevoit să se plece puterii covârșitoare a Otomanilor, căci el

In scrierilor Regentei Aldea nu s'au găsit... 123
a p' să p'iară tam aceste...
venii și' n' n'ă Ep'n. Domnului nu s'au...
avea l'ind' și p'ind ca în stătes împărătie p'egreala
vor' n'ă ab' scum' vob' și' c' v'ă cu un det. Tencila. De vor'
d'ojina domnului brașău b' p'ind' voram' n' c'ă...
și' p'... că n'ă p'ă n'ă n'ă...
Quis h' Tencil' p'ă n'ă...
Că n'ă a p'ă n'ă n'ă...
123

(1) Chalcocondila, ed. Bonn, p. 338: αὐτὸν Δάρον Μασσαράτη παῖδας.
(2) Vezi scrisoarea lui Alexandru Voevod, în I. Bogdan, *Documente și Regeste*, p. 20 și un document din 17 Noemvrie 1431 dela Alexandru Voevod, în Nicolaescu, *Documente slavo-române*, 1905, p. 209.
(3) Diploma din 8 Fevruarie 1431 în Anton Kurtz, *Magazin für Geschichte, Litteratur und alle Denk- und Merkwürdigkeiten Siebenbürgens*, II, 1846, p. 45/Comp. locul din cronica lui Eberhard Windek. *Ibidem*, p. 48.
(4) Bogdan, l. c., p. 29.

Relatit. cu Ansoval p. 10

Johannes Vlad Du gratia Valachiae Transalpine Domini et terrarum Orulash
et Sagarant Duc, quod cum Dominus Sigismundus Dominus nostre naturalis
in regno aelle gravissimorum negotiorum causa constituti nunc transalpinorum
destin in Nürnberg Germanie die octava Feb. anno 1431 (1431). Cruceasat
Eberhard Windik (Rey) (i.e. p. 68) p'p'm' Da kam ihm/Ben König) eine Botenschaft
aus der Welachey mit dem Ben Dan Wegda tot wän und das Land sandt ihm
eine Kolbe, also das lauden Recht und Gewohheit ist, und bedes ihm König
graten...
Wegwaden zu geben etc

scrisoarea lui către Razgon Istvan, ... Lemișoarei, ...
 ești d-ta cum m'am dus la Murat Impăratul, și cum m'am jurat
 cu el, și cum am vorbit cu el; toate le-am dat de știre cu groază
 domniei-voastre; am făcut ce am făcut și m'am dus la el și am
 luat (zalog) copii boierești acolo. Mai adăogă că Turcii au să vini
 cu oaste asupra Ardealului și că va veni și el cu dânsa; dar că
 îndată ce va veni oștirea ungurească, el se va da cu oastea lui la
 o parte și va părăsi pe Sultanul; că de multe ori l-au înșelat Turcii
 pe el, iar acum vrea să le facă și el tot așa, ca să nu rămână
 nici sâmânță din ei. Se jură pe ocina lui, pe credința lui și pe
 capul lui, că altfel nu va face» (1). Oricine vede în asemenea ros-
 tiri și jurăminte, năzuința de a acoperi și îndreptăți o purtare ce nu
 mai prietenească nu putea fi pentru Unguri. De aceea și cunoscând
 scopurile lui Aldea de mai înainte chemase Sigismund, dela începutul
 anului 1431, pe Vlad Dracul la Nürnberg, spre a se înțelege regele
 cu dânsul asupra însemnatelor afaceri cari interesau ambele țeri:
 România și Ungaria. Astfel, dușmănit de Turci, nesprișnit de Un-
 guri, Aldea vedeă neconținut îngustându-i-se stăpânirea. El se jă-
 luește într-o scrisoare, că «pe când el cu greu păstrează ce i-a mai
 rămas din țară, Săbienii îi hănuiau că «vrea să prade cu Turcii
 țara Domnului și Craiului lui» (2).

Alexandru Aldea însă moare în curând, căci o scrisoare a lui
 Vlad Dracul spune Senatului din Brașov că Aldea a murit sau că
 e pe moarte. Că atunci abia intră în adevăr Vlad Dracul în Țara-
 Românească, se vede tot din cuprinsul acestei scrisori, trimisă dela
 un loc din Ardeal, către Brașoveni, prin care Vlad cere ca Bra-
 șovenii să vină cu el, că are să-i lase la margine în munți și că
 el are să meargă cu gloate împotriva dușmanilor. «De mi se va în-
 D: tâmplă vreo nevoie, adăogă Vlad, mă voi întoarce spre voi; iar
 Pr: de imi va ajuta Dumnezeu, precum am nădejde, căci n'are cine
 ine: să-mi stea împotrivă, o să veniți pe de-a gata. Și Săghișorenii merg
 cu mine». Această scrisoare pare a fi din 1435, epoca de când în-
 cep a se găsi prin izvoare urme sigure de domnia efectivă a lui Vlad

(1) Scrisoarea se vede a fi din 1432. I. Bogdan, l. c., p. 33. Textul slavon în Nicolăescu, *Documente slavo-române*, p. 213. Altă arătare că Aldea a fost la Turci, în scrisoarea dela Bogdan, l. c., p. 27.
 (2) Scriem Săbiu, nu Săbiu, căci așa îl rostose localnicii din acest oraș, aceea ce totodată învederează originea latină a numelui, dela Sabinus. Scrisoarea lui Bogdan, l. c., p. 27.

Dracul (1). Prin urmare, spusele lui Duca despre sosirea lui Vlad în contra lui Dan II cu ajutor bizantin trebuie reduse la aceea numai, că Vlad a venit pe o corabie bizantină până la Dunăre, de unde a trecut în Ardeal; iar diploma lui din Nürnberg, 1431, eră numai un mijloc de a-și arăta pretențiile sale la tronul muntean. Adevăratul domn în răstimpul dela 1431-1435 a fost Alexandru Aldea. Acest Aldea fusese deci pus de Unguri; dar trecând la Turci, —deși poate numai silit— Ungurii îl părăsiră, și el vede țara lui răpită și îngustată de sigur de trecerea ei către Vlad Dracul, când tocmai murind Aldea, Ungurii pun în domnia Terii-Românești pe competitorul său, Vlad Dracul. (H. Stump 144) X

Vlad Dracul 1435-1439. — Indată după intronarea lui, Vlad eră să repete față cu Ungurii ceea ce aceștia experimentase, dela Alexandru Aldea, și aproape în aceeaș formă. Și Vlad, sub apăsarea covârșitoare a Turcilor, eră să treacă la ei, căutând a acoperi față cu Ungurii acest pas al său, cu arătările unei supuneri numai aparente către primejdioșii păgâni. În anul chiar al suirii lui în scaun, 1435, după cum ne spune istoricul bizantin *Duca*, Vlad întreprinde o altă călătorie, tot atât de lungă ca și aceea ce o făcuse cu 4 ani mai înainte la Nürnberg, când cercase să dobândească sprijinul lui Sigismund. De astă dată însă, călătoria lui se îndreptase spre Răsărit, la Brusa, pentru a repetă față cu Sultanul, și în contra monarhului creștin, cele ce altă dată pusese la cale cu acest din urmă contra Turcilor. El căpătă dela Sultan iertarea de a fi venit în tron cu sprijinul Ungurilor, în schimb pentru făgăduința că va călăuzi oștirea otomană peste munți către Ardeal. Amurat II și vine în anul următor, 1436, în Țara-Românească, unde Vlad îi slujește de călăuz peste munții țerii sale, spre acea a foștilor săi prieteni și proteguitori. Spusele istoricului grec sunt puternic întărite prin o scrisoare a unui locuitor din Sebeș, care descrie cele ce orașul suferise din partea Turcilor în 1436, și adaugă că «ducele Valahilor, care venise cu Turcii, a sfătuit poporația Sebeșului, în puterea prieteniei ce aveă cu ea, să se predea de bună voie, spre a nu fi expusă la răsunarea Turcilor» (2). Totuș, nici Sultanul nu putea aveă deplină în-

(1) Ibidem, p. 36. D-1 Bogdan pune această scrisoare în 1432 și hănuiește că Aldea s'ar fi întors bolnav dela Turci. D-1 Nicolăescu, l. c., p. 218, o datează însă din 1435, și d-sa spune că această scrisoare ar fi confirmată de una latină a comitelui Jaksch din 1435 inedită, în arhivele Brașovului.
 (2) Duca, ed. Bonn, p. 204. Scrisoarea din Sebeș în Iorga, *Acte și Fragmente*, III, p. 9.

01 Chitovandile p. 218 numit Vlad y Afaroiy vor Mupjeu naib...
 c'ă murind d' Aldea i-a și venit del ordinul Dracului și la
 ordinul
 h. Sigismund.

124
 125
 3
~~Dracul eră vasal al...~~
~~de unde au venit nu numai lui, dar și coboritorilor...~~
~~ac. supranumel. de Dracul.~~

Fată la ce eșise silințele eroice de mai bine de o sută de ani, făcute de dobnii Munteniei de la descălecare până la moartea lui Mircea! La aceea că însuși dobnii acestei țări să ceară ca o favoare supunerea către Unguri. Într-o clipă se ruinase o clădire seculară, atât este de adevărat că pe cit de greu a zidi, pe atât e de ușor a dărâma. Cit timp predominase o gândire și hotărîse o voință pe scaunul ei, Muntenia fu un element puternic, aruncat în cumpăna luptei încinsă între Turci și creștini. De îndată însă ce împărecherele își făcură drumul către scaunul muntean, de îndată ce țara însăși se împărți în giudiri și voinți dușmănești, popoarele incunjurătoare, Ungurii și Turcii, în contra cărora dînsa luptase până atunci deveniră sprijinitorii firești ai intrigilor și dușmanii lor, și împuseră tot mai adine pe Muntenia, în suferință către unii și către alții. Toată această cădere își are temelul seu într'un singur fapt, sistemul cel pierzător de urmare în domnie, care dădea tuturor pretențiilor purința de a se manifesta, tuturor poftelor sorți de reușită.

Încă de pe atunci istoria ne învață că numai în stabilitatea așezămintelor se pot întări puterile naționale, pe cînd schimbările și nestatornicia nu aduc după ele de cit ruină și scădere.

Vlad însă vezu în cîntud că sprijinul Ungurilor, care căutau mai mult foloase de cit îndatoriri în

naturalis, in ejus aula gravissimorum negotiorum causa constituti nunc sumus, etc. Datum in Nurnberga Germaniae die octava Febr. annu 1439 (1431). Cronicarul *Eberhard Windt* (Idem, p. 48) spune: „Da kam ihm (dem König Sigismund nach Nürnberg) eine Botschaft aus der Walachien wie das der Dan Veyda todt wäre und das Land sandte ihm einen Kolben, also denn des Landes Recht und Gewdinheit ist und haten seine Königliche Gnad einen andern Woywoden zu geben“.

scrisoarei lui către Razgon Istvan, și cum m'am jurat cu el, și cum am vorbit cu el; toate le-am dat de știre cu groază credere în Vlad, deoarece acesta se purtase cu două fețe către Turci.

Duca vorbește și de această bănuială a Turcilor asupra lui Vlad, care bănuială nu eră fără temei, întru cât găsim, în 1438, o diplomă a regelui Ungariei către Brașoveni, în care le spune că a scris credinciosului său, magnificul Vlad Voevod din Transilvania, ca nu numai să nu vă facă el niscaiva daune, dar încă să vă apere de acelea ce ar putea să vi le pricinuească Turcii (1). Un pasaj din optirea turcească arată Sultanului purtarea îndoiioasă a lui Vlad care este adus la Amurat și aruncat în închisoare, din care scapă numai dând ostaticii pe fiii săi: (2) Vlad (Țepeș) și Radu (cel Frumos). În 1439 Vlad este întors în Țara-Românească, unde dă un hrisov în 8 Septembrie, „dat în Argeș însă scris în Târgoviște“ (3).

Dan III, 1434-1441. — Vlad Dracul este scos de Unguri cari nici ei nu puteau avea încrederea în el, după chipul cum se purtase în expediția turcească din 1436. Ion Corvin de Huniade, generalul ungar de obârșie român, scoate pe Vlad Dracul din tron și așează în locul lui pe rudenii sa Dan III, fiul lui Dan II sau al lui Basarab, cum spune Chalcocondila (4). Acesta luptase singur contra Turcilor cari sprijiniseră pe Vlad Dracul; iar regele Vladislav al Ungariei dăruiește prin o diplomă din 1440 (5) pe Huniade cu mai multe pământuri, pentru sângele vărsat de el împreună cu voevodul Transilvaniei, Ladislav de Ciac, în Muntenia, în lupta contra Turcilor.

Vlad Dracul a doua oară, 1441-1446. — Vlad răstoarnă pe Dan III și reia tronul în stăpânire, bine înțeles cu ajutor turcesc, întru cât Dan III eră sprijinit de Unguri, în fruntea oștirilor cărora pășia generalul Huniade, el însuș înrudit cu Dăneștii. Vlad eră însă de abia se suise în scaun, când Ungurii stârniți de Papa se hotărâsc să facă o mare expediție contra Turcilor. Vlad eră pus în critica poziție sau de a se opune Ungurilor, ceea ce nu eră în stare să facă, sau luând parte cu ei la lupta contra Turcilor, să se indușmănească cu aceștia.

(1) Harm., Documente I, 2, pag. 645.
 (2) Duca, p. 210. Acelaș lucru întărit de cronica turcească a lui Neșri, reproducă după o publicație a Acad. maghiare de d-l N. Iorga, Studii și doc., III, p. XI.
 (3) Arh. ist., I, 1, p. 84. Mai sunt și altele.
 (4) Chalcocondila, p. 338.
 (5) Hurmuzaki, Documente, I, 2, p. 664.

Din toate relațiile și izvoarele (1), se vede că Românii nu au luptat cu credință în rândurile oștirii maghiare și că tinuta Românilor în armata aliată a contribuit la groaznica ei înfrângere la Varna în 1444 (2). Nu știm dacă trebuie primită știrea, că Vlad ar fi pus la închisoare pe Ion Corvin ce căutase scăpare în Muntenia. Dușmănia lui Corvin contra lui Vlad s'ar explica însă chiar numai din faptul pierderii bătăliei, întru cât generalul ungar avea interes a găsi o pricină pentru explicarea înfrângerii lui; apoi purtarea lui Vlad dăduse de mult timp de bănuie Ungurilor. Se explică deci pentru ce, după ce Huniade ajunge, prin moartea regelui Vladislav, regele în monarhia ungurească asupra lui Ladislav Copilul, el sprijinește din nou pe rudenii sa, Dan III, să redobândească tronul muntean, ucigând pe Vlad în o bătălie (3).

Dan III a doua oară, 1446-1449, revine în domnie la anul 1446, pus de Huniade în scaunul țării. Se vede încă de pe atunci o tendință a Românilor de a se desface pe cât mai mult de politica ungurească. Huniade apucându-se de o nouă expediție contra Turcilor, noul voevod trebuia să iea parte la dânsa; dar și această expediție sfârșește prin o deplină pierire a Creștinilor în Câmpul Mierlei 1448. Armata română este și de astă dată învinută de trădare, de către istoricii unguri (4). În orice caz chiar dacă Românii au trecut la Turci, domnitorul lor, aliatul interesat al Ungurilor, nu a putut să iea parte la această trecere, și acest lucru mă interesează mai ales din punctul de vedere în care expun această perioadă din istoria Țării.

(1) Analizate în Conduratu, I, c., p. 138.
 (2) Vezi scrisoarea lui Huniade către Papă din anul 1445, în care i se plânge, că „prin cipii din țările române (utriusque Valachiae) din Bulgaria, Albania și Constantinople nu i-au dat ajutorul promis, ba din contră au pregătit curse“. Hurmuzaki, Doc., cart. Dens., I, 2, p. 715. Turcii însă, pentru a răscăla valoarea izbânzii lor, spun că Românii ar fi luptat vitejește pentru a smulge cadavru regelui Vladislav din mâinile lor. Vezi Zinkeisen, Geschichte des Osm. Reiches, I, p. 698.
 (3) Chalcocondila, p. 337-339. D-l Nicolaescu, I, c., aduce un hrisov din 1334 Aprilie prin care Vlad Vintilă arată că marele Vlad Voevod cel Bătrân a fost ajuns de moarte satul Bălteni. Această arătare nu ar exclude însă moartea silnică a lui Vlad Dracul o bătălie dată la Bălteni. Ar arată numai locul unde Huniade a bătut și ucis pe Vlad. Irea punerii lui Corvin la închisoare de Vlad și uciderea acestuia de generalul ungar se dată și de Chronicon Fucio-Lupino-Ottardinum, ed. I. Trausch, 1847, I, p. 34: „Om-nimam expeditionem (Iohannes Corvinus) in Draculam Vaivadam Valachorum propter violatum hospitii jus, cum ad ipsum divertiret Corvinus ex clade Var-captoone Dracula filisque caesis, alium principem Valachiae imposuit.“

„Această plecare a țării, reprezentată prin boierimea în mare parte armată, către Turci, și are explicația ei în lipsinutul de răspingere mult mai mare către Români și Unguri, decit între Români și însuș poporul necredincios al Turcilor. Dacă chiar familia favorabilă sau a Dăneștilor favorizați de Unguri se pleacă către ei, țara nu vroia să-i urmeze, ei mai curînd prefera a se închina puternicilor Turci, decit să se închine slabilor Unguri. Vezuse doar Muntenii în luptele cele mari purtate de ei, atit singuri cit și în legătură cu alte popoare, în contra Otomanilor. că sorocul bătăliilor nu stătuse pe partea creștinilor. Dacă Mircea cel Mare plecase însuș grumajii sei sub covârșitoarea lor putere, erau să întreprindă niște pignajă ca urmașii lui, o luptă de improvizare?“

Muntenii deci s'ar fi supus Turcilor, dacă Ungurii le ar fi îngăduit o asemenea purtare. Interesați însă de a arunca tot deauna pe Români ca avangardă în luptele lor cu Otomanii, ei îi împingeau fără încetare a se oști în potruva lor, călcându-și Români interesul și punându-și, pentru apărarea trebilor străine, în cumpănă propria lor existență. De aceea videm că, în mai mult de rînduri, oștirile române nu stau la luptă, unde fusese duse cu deasila în contra Turcilor, spre apărarea intereselor maghiare. Așa cînd Vlad Dracul le conduce fără voia lor în lupta de la Varna, ele prădă porturile regelui ungar, de îndată ce vad că cumpăna izbînzei se pleacă către Turci. În lupta din cîmpul Mierlei, ei părăsesc chiar pe domnul lor, prietenul Ungurilor în mijlocul luptei, și trec la dușman. Este greu de a face politica în contra simțimintului unanim al maselor populare, și dacă politica nu este decit un calcul în capetele conducătoare, acest calcul nu poate deconsidera elementul pasional, singurul care mișcă și electrizază adincile rînduri ale popoarelor. În toate aceste ținute îndoiioase a le oștirilor românești, în luptele dintre Unguri și Turci, se vede nu deca trădătoare a poporului român, cum le place Ungurilor a califica purtarea lor, ci simțimintul adînc și este putință de invins, de repulsiv al Românilor contra barbarului hun, de la care suferise atitea calamități în decursul veacurilor.

In cazul în care ar fi rămas în urmașii lui, o luptă de improvizare?

And vedece Vlad a fost dintr-o familie de boieri? A Turcii a oare ce în 1444? sau în Transilvania, în jurul rîului... cu un Brașoveniu & a familiei... ajutorul lui Vlad? Dintr-o familie de boieri? Vlad a fost dintr-o familie de boieri? sau dintr-o familie de boieri?

11 Anul din 1436 în Hunia

1412
 Vezi în cronică venetiană relat. d. logg. act. 1412
 Alia venetiană germană Michael Schein
 care a avut parte la lupta d. Varna 1444
 După 16 ani de purtare, și el nu lăsa
 să se stea cum conspira. Falt. Hurmuzaki
 El vorbire amara despre Trakle / Dracul / la
 Trakle / Dracul / la
 Zvon Waide de Valachie "n" dupa intrarea
 lui de la lupta: De jog der von Waide part
 jesset / bu nit = Ro part / und liess dy
 Kristin sidu - in der Welt / prelebeu?
 Reprodu d. logg. 1412 / 1413, 1414 / 1415
 1416 - 1417
 in Dracul, Documente, I, 2, p. 664
 Accian aratan
 Jucata si d. Lilly ap. logg. sub. d. 1415
 Vezi d. ab. u. gium. W. W. Medicin. Buchenau
 Chronicon Transilvan. / Sebald, publicat
 d. 1416 in Arden. de la. 1417
 1417, p. 455 u. u. u. u.
 in Dracul, Documente, I, 2, p. 664
 1417, sub. d. 1444.

... spune în scrisoarea lui către Razgon Istvan, ... Lemisoarei, ca
 «știi d-ta cum m'am dus la Murat Impăratul, și cum m'am jurat
 cu el, și cum am vorbit cu el; toate le-am dat de știre cu groază
 credere în Vlad, deoarece acesta se purtase cu două fețe către
 Turci»

Românași. Dan III iese din domnie în 1449 (1), nu se știe din ce cauză
 și umblă după aceea mai mulți ani ca pribeag prin Ardeal, pen-
 tru a recăpăta tronul.

Vladislav II, 1449-1456. — Vladislav se dă drept fiul marelui Dan
 (II) Voevod în un document din 15 Aprilie 1456 (?). Vladislav este
 deci fratele lui Dan III (2).

Și Vladislav este sprijinit de Unguri, la cari eră tare și mare ru-
 denia lui, Ion Corvin de Huniade, pe care Vladislav îl numește în
 tr'un document «părintele și domnul său» (3). Dar relațiile așa de
 bune cu Ion Corvin se strică curând, nu știm din ce pricină. Faptul
 însă este neîndoelnic, deoarece, în o scrisoare a lui Vladislav către
 Brașoveni, el se tângue, că «de câte ori nu m'am jurat eu cu pă-
 rintele meu Ionaș Voevodul (Ion Corvin); dar el nu a ținut samă
 de asta, și slujba mea nu i-a fost dragă; căci nu-i ajunge gubernatoria
 mea Făgărașul și Amlașul; dar în nevoia mea, nu voiți părăsi ce
 este al meu odată cu capul» (4).

În urma acestor amenințări, Vladislav și atacă întâiu domeniile lui
 Huniade, apoi satele săsești, iar regele Ungariei scrie lui Vladislav
 să se astâmpere dela asemenea fapte; iar dacă nu va ascultă, va
 deslegă pe Sași de poruncile date în favoarea lui Vladislav (5).
 În urma acestor neînțelegeri, se vede că Vladislav a fost scos
 din domnie, poate chiar ucis. În locul lui vine Vlad Tepeș 1456. Vla-
 dislav Vodă moare în 20 August 1455, după cum se vede această
 de pe piatra lui de mormânt, pusă „în zilele lui Neagoe Basarab
 de Barbu Banul, Pârful Vornicul și cu frații lor, fiii lui Neagoe din
 Craiova, căci Vladislav i-a făcut boieri» (6). În locul lui vine

Să rezumăm cele aflate până
 aici, pentru a scoate din ele ideile obștești, seriile de dezvoltare
 în care faptele sunt prinse. Să aceluim întâiu tabloul schimbărilor
 în domnie întamplate între 1418 și 1456.

(1) Conduratu, l. c., p. 143, pune 1448 sau 1449.
 (2) *Arch. ist.* I, 1, p. 142. Documentul are o dată greșită. El nu poate fi din 1456,
 deoarece Vladislav moare în 1455, cum vom vedea în curând (nota 6).
 (3) Citat de Conduratu, l. c., p. 147.
 (4) Bogdan, l. c. p. 60.
 (5) Doc. dela Aprilie 1456. Hurmuzaki, *Doc. och. Bessarabiei*, II, 2, p. 70.
 (6) Reprodusă inscripția de Nicolaescu, *Doc. slavo-rom.*, p. 254.

	Coboritori din	Sprijinit de	Trece la
Mihail	1418—1420	Mircea	
Dan II	1420—1426	Dan I	Unguri
Radu III	1426—1427	Dan I	Turci
Dan II (a doua domnie)	1427—1431	»	Unguri
Alex. Aldea	1431—1435	Mircea	
Vlad Dracu	1435—1439	»	Turci
Dan III	1439—1441	Dan I	»
Vlad Dracu (a doua)	1441—1446	Mircea	Turci
Dan III (a doua)	1446—1449	Dan I	Unguri
Vladislav	1449—1456	»	»
Vlad Tepeș	1456	Mircea	

Constatăm întâiu o alternare a celor două familii domnitoare, al-
 ternare ce se clatină între coboritorii lui Mircea (Drăculeștii așa
 numiți dela Vlad Dracu) și ai lui Dan I (Dăneștii sau Băsărăbești)
 și anume sub forma următoare:

Coboritorii lui Mircea 1 domnie		
»	»	Dan 3
»	»	Mircea 2
»	»	Dan 1
»	»	Mircea 1
»	»	Dan 2

Deși uneori urmează din aceeași familie câte două sau chiar trei
 domnii, fie liniștit, fie prin sălnicie, aceasta nu înlătură o alternare re-
 gulară între ele a celor două familii rivale. Eră deci o năzuință ne-
 contenit reinnoită, când din partea reprezentanților unei familii, când
 din a celeilalte, de a pune mâna pe tronul Munteniei, și alți com-
 petitori străini nu apar de nicăiri. Lupta se mărginea în cercul acestor
 două dinastii, deoarece pe atunci eră încă viu principiul formulat
 de Ureche, «că nu se cade altuia să dea domnia, fără de
 căruia nu vrea a hi semânță de domn» (1).

Nu se poate spune că aceste două familii s'au sprijinit fiecare
 pe una din acele două puteri rivale vecine: Ungurii și Turcii; ci
 căutarea sau încuviințarea sprijinului se schimbă după împrejură-
 rile momentane, cu atâta mai mult că găsim uneori pe același dom-
 nitor trecând dela o putere la alta (Dan II dela Turci la Unguri;
 Alex. Aldea și Vlad Dracu dela Unguri la Turci).

(1) Ureche, *Letopiseșe*, ediția I, p. 156.

*Interviu între o împărat în Huniade și
 Vladislav și cum fost multă lăuda
 guvernatorului Huniade. După care
 lăuda împăratul domniile Huniade
 că și apăsărea în totu judecarea
 domniile Huniade.*

*Și în Doc. din 1456 Doc. din 15. Huniade
 1455. Huniade, Doc. 88 p. 41*

... spune în scrisoarea lui către Razgon Istvan, ... (Temișoare), ...
«știi d-ta cum m'am dus la Murat Impăratul, și cum m'am jurat
cu el, și cum am vorbit cu ei; toate le-am dat de știre cu groază
credere în Vlad, deoarece acesta se purtase cu două fețe către
Turci»

Până la Vlad Țepeș nu vedem desemnându-se însă nici caracte-
terul teritorial, și vom vedea că aceste două partide ale Drăculeștilor
și Dăneștilor îl capătă numai cât mai târziu. Eră firesc lucru ca să
fie așa, deoarece aceste partide dela început nu se prind în o
rivalitate teritorială ci în una de familie, ca urmașe a doi frați ce-și
credeau egală îndreptățirea la tron.

Se înțelege că această rivalitate care aducea fără încelare ame-
tecul străinilor în daraverile Țerii-Românești, o făcea să cadă tot
mai mult sub Turci și sub Unguri. Despre starea ei sub Turci ne
spune istoricul bizantin *Duca*, la moartea Sultanului Mahomed, 1421,
și spre lauda acestui padișah, «că și pe Valahii de dincolo de
Dunăre, pe Unguri și pe națiunile cele numeroase ale Albanezilor
și Bulgarilor într'atâta le-a supus, încât să fie nevoite a-și trimete
copilele și băieții lor în sclavie la Turci, pentru a căpăta astfel pace
și îndurare», și acelaș istoric grec adaogă, că «Amurat când puse
mâna pe împărăție, la moartea fratelui său Mahomed, intrând în
palatul acestuia, găsi acolo comori peste măsură de bogate, pietre
scumpe și mărgăritare; de asemenea femei frumoase, copii și tineri
cu o față încântătoare și alte prăzi valahice» (1). Dacă aceste date pot
să nu fie exacte pentru anul 1421 când sunt aduse, de sigur că
pentru mai târziu ceva, după repetatele amestecuri ale Turcilor în
Țara-Românească, lucrurile se vor fi petrecut astfel, și de aceea găsim
pe Alex. Aldea nevoit să dea «copii boierești» ca zăloage la Turci,
iar pe Vlad Dracul să lase la Constantinople pe propriile sale odrasle (2).
Cât privește pe Unguri, cât de mult căzuse Țara-Românească din
starea în care ajunsese pe timpul lui Mircea cel Bătrân, se vede
dacă asemătuim rostirile din tratatul lui Mircea cu Sigismund din
anul 1395 înaintea bătăliei dela Nicopoli, cu ale urmașilor săi
către regii Ungariei. În tratatul lui Mircea, Domnul român, deși
într'un stil respectuos și recunoscând binefacerile ce le primise dela
marele său prieten, regele Ungariei, nu-l numește în tot decursul
actului decât «principele și Domnul Sigismund», fără a arăta nici
prin un cuvânt că i-ar fi supus, și de aceea nu-i zice nicăierea:
«Domnul meu Sigismund». Mai conține tratatul și însemnata alcă-
tuire, că «atunci și de câte ori însuș Domnul rege va merge în per-
soană contra Turcilor, să fie și eu (Mircea) îndatorit a merge în
persoană în contra lor; iar dacă Domnul rege nu ar merge însuș

(1) *Duca*, p. 130.

(2) Mai sus, p. 198 și 192. 124 și 126.

III

MOLDOVA PÂNĂ LA ȘTEFAN CEL MARE 1288-1457.

I. PREDECESORII LUI ALEXANDRU CEL BUN.

Dragoș, Sas și Balk, 1288—1348. Am văzut la
studiul întemeierii Domniei în Moldova, cum această
țară a primit în două rânduri imigrări din Maranu-
reș, cea întâi sub Dragoș, pe timpul când regele Un-
gariei Vladislav trecu peste munții răsăriteni ai
Transilvaniei, spre a readuce în ea pe Cumanii, ce
fugise de sub stăpînirea maghiară, și a doua sub
Bogdan, care se smulse de sub această stăpînire, și
punînd munții hotar între el și Unguri, întemeie în
Moldova o domnie neafirmată.

Moldova exista deci ca țară supusă coroanei un-
gurești, încă de pe la 1288, și era organizată încă
de pe atunci sub voievozi, însă vasali ai regelui Un-
gariei. De aceea nu trebuie să ne mirăm dacă aflăm
în istoricul polon Dlugoș, că la anul 1325 regele
Vladislav al Poloniei, adunînd un mare număr de
oști, și cu ajutorul popoarelor vecine adecă a Rute-

nilor, *Moldovenilor*, și *Litvanilor*, intră în marca de Brandeburg¹. Totuș istoria propriu zisă a statului moldovan, nu începe de cât cu Bogdan, care desfăcu și această domnie de sub autoritatea maghiară, după cum desfăcuse Radu Negru pe aceea a Munteniei.

Bogdan I, 1348—1365. La anul 1348 Bogdan deslîpi Moldova de corona ungurească, și o făcu de sine stătătoare, punînd astfel începutul statului moldovenesc. El așeză capitala lui în Suceava, pe care o află întemeiată de mai înainte în Moldova, precum fusese întilnit Cimpulung în cale de Radu Negru, și de acolo început repede lățire a țării către pajiștele, nu deșerte de oameni, dar lipsite de organizare, ce se întindeau către sud și răsărit. Numărul emigranților de peste munți sporea pe fie ce zi, și marea mulțime a Romînilor ce cuprinseseră această țară o făcu în curînd să dobîndească puteri indetule, pentru a se opune cu succes năvălirilor maghiare, care se repetau mai în fie ce an, și aveau de scop întoarcerea acestei țări sub suzeranitatea ungurească. Bogdan bătu pe Balk, fiul lui Sas, (precum și pe regele Ludovic, ce alergase în ajutorul lui), și îl alungă peste munți să guste acolo în pace și liniște dulcele roade a le stăpînirei ungurești, curăți Moldova de partizanii supunerii maghiare, descendenții vechilor voveozi, iar dînsul se hotări să rupă pentru totdeauna aceste lanțuri îngreuitoare, și munții pe care îi interpuse între el și Unguri îi ușurară greua întreprindere. Moldova început a trăi propria ei viață.

1. *Dlugosz*, Historia poloniae. Francofurti, 1711, ad annum 1325, p. 389: „Et contractis magnis suarum gentium copiis, auxiliis etiam vicinorum populorum, videlicet Ruthenorum, *Walachorum* et Lithuanorum, marcham Brandenburgensem ingreditur”. În terminologia polonă *Walachi* au însemnat totdeauna pe *Moldoveni*; Muntenii sunt numiți *Mullany*.—Cronologia celor întâi domni ai Moldovei este tot atât de puțin sigură ca și aceea a celor munteni.

spune în scrisoarea lui către Razgon Istvan, Temișoarei, ca

ceștii d
cu el,
cred
T...
Pă
terul
și. Dă
fie a
rivali
prede
Se
tecul
mai
spune
și sp
Dună
și B
copil
și in
mân
pala
scun
cu o
să n
pent
Tara
po
iar p
Căt
star
dacă
anu
câtr
intr
mar
actu
prin
«De
tuir
soa
per
lui
m

*Ampru caron domnitonul arce dreptus
numai e li numi vornicul în în cele
lalte*

*În Tradu Vornicul & Cimpulung
arabii în 1646 ce s'au înclotit
Marie de Vailu Voda & ni au
dat vornicii & Cimpulung
Des. Arhivata & de. 2074. I, p. 78.
Cete munni. p. 84.*

Asupra măsurilor pe care Bogdan le luă în Moldova, pentru a-și întări stăpînirea, suntem din nefericire mai saraci în științe de cît asupra celor săvârșite de Radu Negru în Muntenia. Fără indoială că el recunoscuse, ca și Radu Negru, privilegiile grupelor de Romîni așezați prin locurile tari, precum celui lalt Cimpulung din Bucovina, și celor din codrul Tigheciului sau Codrenilor ~~pe care~~ îi lăsa să se ocîrmuiască de sine, numindu-și ei judecătorii lor și plătiind domnului numai un tribut anual, apoi fiind îndatorîți la slujbă armată, pozițiune de care se bucură locuitorii acestor două regiuni pînă pe timpul lui Cantemir, care ne arată privilegiile lor².

Intînderca Moldovei către sud trebui să se oprească puțin mai jos de Bacău și Birlad, pînă unde se întindeau stăpînirile Basarabilor. Ea nu putea apoi să atingă Dunărea, a cărui mal stîng era de asemenea sub a lor autoritate³. Pentru a se deschide în spre mare, ea se lăți mai către răsărit, ajungînd chiar la țarmurile acesteia, puțin timp după descălecarea, către gurile Nistrului, la cetatea Alba.

Lațcu, 1365—1374. Data morții lui Bogdan nu este cunoscută. Ea a fost însă anterioară anului 1371, cînd domnește fiul seu Lațcu. Izvoarele cele mai vechi a le istoriei moldovene, precum pomelnicul de la mănăstirea Bistrița și cronica putneană¹, spun am-

2. Descr. Mold., p. 124. *Ampru amînîntînulo*
3. Chalcocondila, Bonn. p. 77. spune că Muntenia se întindea pînă la marea Neagră, fiind udată pe partea dreaptă de fluviul Istru, iar la stînga ei mărginindu se cu Bogdania (Moldova): *ἄνω δὲ τῆς ὀδοῦ αὐτῆς ὄρεσες τῆς Βυλασοῦ τῶν ἰστωρ ποταμῶν, ἐν ἀκρωτηρίῳ δὲ Βογδανίας γίνονται ὄρεσες καλοῦμένης.* Privilegiul comercial al lui Alexandru cel Bun din 1407 prevede plata unei vămi la frontieră la Bacău, (Arh. Ist., I, p. 130), iar așezămîntul lui Stefan cel Mare din 1460, vorbește de hotarul de la Bacău sau de la Birlad (Idem, II, p. 172). Vezi harta de la p. 130.
1. Melchisedek, o vizită la cîteva mănăstiri din Bucovina, în Revista d lui Gr. Tocilescu, II, p. 59; *Ilusden*, Arh. ist., III, p. 1.

*în stînga Cimpulungului vezi Descrierea
N. Jorge la Domnitonul parnicul lalt
maltu. I. 7. F. XVI.*

bele că Lațcu a fost fiul lui Bogdan, ceea ce este conform și cu faptul că pe cînd pe Bogdan îl întilnise domnind în Moldova pe la 1348, Lațcu nu apare de cît la 1371. Numai Ureche, nu știm prin ce împrejurare a intervertit șirul, și a făcut din Bogdan fiul lui Lațcu⁵. Dușmăniile cele neincetate reînnoite a le lui Ludovic contra lui Bogdan, slăbise de la un timp statul nou înființat, care avea nevoie de odihnă, spre a și reculege puterile. Lațcu, știind că prigonirile cărora era expus, erau făcute mai ales din pricinii religioase, se declară de protegitorul religiei catolice în Moldova; ba chiar dînsul se preface a primi acea religie, pentru a se îmbuna și mai bine

cu Ungurii

In 1370 Vocevodul trimite la papa Urban al VI-lea pe doi prelati minoriti, Niculai și Melchae și Pavel de Svidewitz, spunându-i că „în țara noastră cu poporul său sunt creștini sunt vici schismatici și ei doru și a întoarcă la credința adevărată, cerînd să li se revocă și a jurisdicția episcopului și Maliciu și să se înșirî în episcop catolic în Siret”. În 1371 papa răspunde și Siret ce episcop catolic pe Ludovic de Cracovia. Siretul și cu decubin potrivit pentru un episcop catolic, și oare ce afuris și numeroși Armani catolici, și mai cu tîncă și Români tot catolici coborîți din germanii desnaturalizați, cum se vedea acolo și pe numele lui și Dostoff, Friedman, Simarman, Haucic, Durulin, Lesel, Schömbce, Harupa, Konrad și la aceeași acțiune și propășind catolicii între Români trebu raportat un interesant document

se întorsese numai de formă la credința apusană, nu înțelegea să facă o asemenea jertfă, și era pericol că, dacă catolicii ar fi stărut în cererile lor, Lațcu să nu arunce masea catolică, ce și o pusese pe față, și atunci toată întreprinderea papei să fie zădărnicită. De aceea papa, luînd cunoștință de toate aceste împrejurări, scrie lui Lațcu însuși în 1372 o scrisoare, în care îi spune că: „precum te felicităm pentru întoarcerea ta la religia catolică, astfel nu pare rău de femeea ta, care stăruiește în rătăcirile cele vechi, sperînd că tu prin sfaturi priincioase vei întoarce-o către credința adevărată. Nu li impunem ca să o lepezi nici măcar pentru cît-va timp; numai cît bagă de samă că nu, din împreună viețuire cu acea soție, să te lași a fi ademenit de ea, și să te lepezi de credința catolică”. Să se observe că tot pe atunci luerau papii și asupra Munteniei, prin văduva Clara a lui Alexandru Basarab, spre a întoarce la catolicism pe Vladislav domnul acelei țări⁶. Papa izbuti și de astă dată tot atît de puțin de a face pe Romîni să și lepede religia străbună. El castigă totuși un pas indestul de însemnat, înființarea unei episcopii catolice în orașul Siret, în care eel întai episcop rânduit de papa fu Andreiu din Cracovia⁷. Această episcopie fu strămutată mai tîrziu, la Bacău⁸. Cît de puțin serioasă fusese întoarcerea lui Lațcu la catolicism, se

Moldova

6. Bulale papale în Mag. III, p. 124-125. Se vede că Engel, Gesch. der Moldau, p. 103, nu cetise aceste bule, de vreme ce susține că Lațcu, s'ar fi întors la catolicism spre a se putea despărți de soția lui. Tot așa și Di. Onciul, în Conv. Lit. XXIII, p. 7. Cu toate acestea locul din bula papală din 1372, (Mag. ist. p. 140), nu lasă nici o îndoială: „non intendimus eogere ad eam quocunque tempore dimittendam; sed caute caveas ne propter mutuum cohabitationem ipsius uxoris ab ea quomodo libet seducaris et a tuis sanctis propositis et professione retraharis”.
7. Mai sus pag. 83.
8. Lequien, Oriens christianum citat de Siret, I, p. 340.
9. Kemeny, Ueber das Bisthum zu Bakow in Awa, Magazin für Geschichte Siebenbürgens, 1846, II, p. 42.

Și D. Longo știam că în anul 1371 a fost înțeles că Lațcu s'ar întoarce la credința catolică și că papa Urban al VI-lea i se adresase prin scrisoare în 1372.

vede de pe aceea că el moare tot în religia ortodoxă, și este îngropat în biserica română din Rădăuți, unde Ștefan cel Mare împodobește mormântul «străbunului seu Lațcu Voevod»¹⁰.

Iuga Coriatovici, 1374—1375. Murind Lațcu, rămâne după el numai o fată, *Anastasia*¹¹, în cât dinastia lui Bogdan se stinsese în linie bărbătească, chiar în a doua a ei generație. Pe atunci era urmat principiul că nu putea fi dată domnia de cât unei vite de domn. Moldovenii, negăsind o asemenea viță în țara lor, chemară la ei un domn litvan, care pe acele vremi, cind religia era totul iar naționalitatea nimic, nici nu putea fi considerat ca element străin.

Acesta este Iuga I Coriatovici. Că el n'au uzurpat domnia Moldovei, ci a fost chemat de Moldoveni să le fie domn, se vede din cronicile litvane, care spun că «Moldovenii l'au rugat să le fie domn»¹². Prin urmare el nu trebuie confundat cu Iuga al II-le, care domnește pe la 1400, înainte de Alexandru cel Bun, și despre care Cantemir spune că ar fi scos pe Ștefan din domnie cu puterea¹³. De și cronicarii noștri nu cunosc doi Iuga, ci îi confundă în unul singur, așărui domnie o pun imediat înaintea lui Alexandru cel Bun, totuși se vede din modul deosebit cum au obținut domnia Iuga Coriatovici, cel adevărat documental la 1374, și Iuga al II-le, că nu au fost una

10. *Melchisedek*, o vizită la câte-va mănăstiri din Bucovina, în *Revista Dl. Gr. Tocilescu*, II, p. 57.

11. Pe o inscripție din Rădăuți (*Melchisedek*, Idem, p. 60). cetim: „Joan Ștefan Voevod în anul 7005, au mai infrumusețat acest mormint strămoașei sale Maria, fata *Anastasei*, care a dat Coșmanii acestui sânt Iacăș, *fiica lui Lațcu Voda*. Cf. *Pray*, dissertationes, p. 140.

12. *Letopiscie litvy in Hroden*, Ist. crit., p. 92.

13. *Cantemir*, *Deser. Mold.*, p. 40. Vom vedea că Iuga al II-le a scos nu pe Ștefan, ci pe Roman al II-le.

și aceeași persoană¹⁴. Tot de asemenea spune și *Stricovski*, că cronicile litvane și rutene ar mărturisi că pe principele litvan Iurie Coriatovici, din cauza deosebitei sale bravuri invitându-l la domnie Moldovenii, îl coronară în Suceava; dar fiind din natură oameni iubitori de schimbare, în curînd îl otrăviră. E înmormîntat într'o mănăstire de piatră, o jumătate de zi dincolo de Birlad, unde am fost eu însumi, în 1575¹⁵. Această mărturisire formală a lui *Stricovski*, că a văzut el însuș mormîntul lui Iuga Coriatovici în Moldova, care ar fi perit aice otrăvit de boeri, ridică orice posibilitate că el să fi domnit încă odată în Moldova 26 de ani după aceea, mai ales că Iuga al II-le, vom vedea că a fost prins de Mircea cel Mare, voevodul Munteniei și dus acolo, unde i se pierde urma pentru totdeauna.

Astfel în acești doi domni cu acelaș nume, nu numai ocupă scaunul în chip deosebit, unul prin chemarea țarei, celalalt prin un act de silnicie dar îl și părăsese iarăși fie-care în alt mod și anume. Iuga I omorît de boieri și îngropat în o mănăstire lângă Birlad, iar Iuga al II-le prins de Mircea. Este deci învîderat chiar din aceste împrejurări, că avem a face cu doue persoane deosebite, purtînd din întimplare acelaș nume. Această împrejurare se va întări încă și mai mult, cînd vom fi arătat că Iuga al II-le, era fiul lui Roman și fratele lui Alexandru cel Bun, pe cînd Iuga I, era un principe din Litvania.

Domnia acestui Iuga Coriatovici în Moldova se întimplă la 1374, și este adevărită pentru această dată prin un document, în care se spune că kneazul litvan Iurg Koriatovici, voevod, gospodar întregii Moldove

14. Identitatea celor doi Iuga a fost susținută de *Dr. Onciu*, în *Conv. lit.*, XXIII, Nr. 1, și XX, Nr. 3.

15. *Hasdeu*, *Arh. Ist.*, II, p. 7.

dă credinciosului seu pan, Iacșa Litavor, locoșitorul seu de la cetatea Albă, pentru vitejia sa în luptă cu Tatarii la satul Vladin pe Nistru, satul Zăbrăuții. Seris în Birlad 1374 Iunie 5¹⁶. Asupra acestui document observăm întâi că el arată că Iuga se afla sau poate chiar ședea în Birlad, unde boierii îl și uciseră, curînd după darea documentului, și îl îngropară în mănăstirea de lângă acel oraș. Apoi mai aflăm că Moldova atinsese pe timpul domnului litvan, adică numai 26 de ani după descălecarea, la margi-nile sale firești către sud, țărmurile mării Negre, iar pe de altă parte se lăcea până în Birlad la hotarul Munteniei, și că Iuga Coriatovici adusese cu el din Litvania, mai mulți conaționali, pe care îi pusese în dregătoriile țării, precum pe acest pan, Iacșa Litavor, care nu samănă a fi fost Moldovan. Din aceasta se explică ura boierilor contra lui, care îi împinge să pu-nă un capăt zilelor sale. Ureche arată despre Iuga, acel amintit de el la anul 1400, mai multe amărun-țimi, care sunt de atribuit lui Iuga Coriatovici, pe care cronicarul nostru îl confundă cu cel de al II-le. El spune despre dînsul că «s'au arătat mai vrednic în toate, au descălecat orașe prin țară tot la locuri bune și ales sate, și le-au făcut ocoale împre-jur, și au început a dăruire ocine la voinici ce fă-ceau vitejii la oști¹⁷». Faptul că Iuga Coriatovici ar fi descălecat sate și orașe, este caracteristic pentru întreaga lui familie, încît lor li se atribue de istori-cii ruși, reintocmirea mai a tuturor cetăților din Po-dolia, precum: Bakota, Smotriciul, Camenița, Braș-lavul, Vinița¹⁸. De aceea videm că fratele lui Iuga,

16. Ist. crit., p. 89 — Numele de Iuga era purtat și de Romîi, dovadă voivodul Romînilor Iuga din Matamureș. Mai sus, p. 41

17. Letopisețele, p. 102.

18. Karamzin, Histoire de Russie traduite en français, V, p. 7. (Ed. Ei-nerling).

19. *Basilovitz*. Notitia fundationis Theodori Koriatowits olim ducis de Mun-cacs, Cassoviae. 1799.

20. *Pic*. Zur rumänisch-ungarischen Streitfrage, Leipzig, 1886, Capitolul „Die alt-slavisches Burgen“, p. 148 s. u.

21. Letopisețele, p. 102. Acest mitropolit Teoctist I, este altul decît Teoc-tist al II-le, de pe timpul lui Ștefan cel Mare.

spune în scrisoarea lui către Razgon Istvan,
«stii d-ta cum m'am dus la Murat Impăratul și celanisoarel, ca

+ D. Popovici Ovalde jupăens in Couv.
Léon. 1858, 1500, p. 1005 intilep locust
An Mrechi în sumul & cercun adcesi-
vritatii n' de accu ar primii va-
năute loculu doli & tucasi / ad e.
1774 / Can pomenit numai &
oran nu & sate, interpretam Jlen
Popovici în & locul. In camp
verbi impresiu ca & vpsa n'psa
Ce aușin omorul: oran sau sate.
Autenticitate Documentului din 1774 a fost
alecit & d. Jux, Studia v. Dan., I, p. 597 n' urm.

16. Ist. crit., p. 89. — Numele de Iuga era purtat și de Romfai, dovadă
voivodul Romfaiilor Iuga din Maramureș. Mai sus, p. 41.
17. Letopisețele, p. 102.
18. Karansin, Histoire de Russie traduite en français, V, p. 7. (Ed. Ei-
berling).

Teodor. este chemat în Maramureș, pentru a impo-
pora și ridica țara sărăcită și aproape deșărtată prin
emigrarea lui Bogdan¹⁹. Făcerea de ocoale în jurul
satelor, însemnată de Ureche ca ceva neobiceiuit, nu
este decât sistemul slavon de întemeiere a așezărilor
omenești, toate prevăzute cu asemenea întărituri²⁰, in-
cât și această particularitate ce face să atribuim lui Iuga
I, cele ce Ureche aduce despre Iuga cel din 1400. Apoi
mai observăm și modul cum cronicarul introduce
domnia lui Iuga prin o laudă, că s'ar fi arătat mai
vrednic în toate, oare cum de și străin.

Tot lui Iuga Coriatovici trebuie raportate și spu-
sele lui Ureche, că ar fi trimis la patriarhia de O-
hrida de a luat blagoslovenie și a pus mitropolit pe
Teoctist²¹. Întoarcerea momentană a lui Lațcu la
catholicism, avuse de efect scoaterea bisericii moldo-
vene de sub autoritatea mitropolitului de Haliciu,
ceea ce papa ordonă să se facă de către cei doi tri-
erarchici, de la care atirau încasarea veniturilor.
era tot deama întrebarea de căpitenie, fără indoială
că trebuie să admitem că odată cu înființarea episco-
patului catolic în Siretiu, au încetat și autoritatea
mitropoliei din Haliciu asupra bisericii moldovene.
Când vine Iuga Coriatovici la domnie în Moldova,
el trebuia, ca principe ortodox și pentru a-și câștiga
simpatiile țării, să restabilească iarăși ortodoxismul
în toată deplinătatea lui, care tot fusese zdruncinat
prin aplecarea lui Lațcu către catholicism. Întemeierea
unei mitropolii în Moldova, este chiar după izvoarele

19. Basilovitz. Notitia foundationis Theodori Koriatowits olim ducis de Mun-
cacs, Cassoviac. 1799.
20. Pic. Zur rumänisch-ungarischen Streitfrage, Leipzig, 1886, Capitoul „Die
alt-slavischen Burgen“, p. 148 s. u.
21. Letopisețele, p. 102. Acest mitropolit Teoctist I, este altul decât Teoc-
tist al II-le, de pe timpul lui Stefan cel Mare.

grecești pusă înainte de 1381²², încît din această împrejurare se întărește faptul înființării unui scaun mitropolitan în Moldova pe timpul lui Iuga I²³. Stăpînirea, de și scurtă, a acestui energic principe în Moldova, avu de efect a consolida puterea statului și mai ales a însemna cu mai mare putere îndreptarea spre ortodoxism, după șovăirile către catolicism de care fusese însoțite începuturile sale.

Petru Mușat 1375—1391. Iuga fiind ucis, era vorba de a găsi iarăși o viță de domn pentru scaunul Moldovei, din care se stînsese familia lui Bogdan. Moldovenii o găsiră de astă dată la frații lor din Muntenia, de unde aduseră *dinastia Mușăteștilor*.

Este mai întai învederat că Mușăteștii erau străini de familia Bogdăneștilor, și cea mai bună dovadă stă în împrejurarea că Roman Mușat fiul lui Costea, ie în căsătorie pe Anastasia fiica lui Lațcu, ceea ce presupune o lipsă o de inrudire sau una foarte îndepărtată între familia Mușăteștilor și cea a Bogdăneștilor²⁴.

Despre originea acestei familii din Muntenia, vor-

²² Vezi însemnarea mitropolilor ortodoxe, în care figurează și una pentru *Mavrocakia* în 1381, în *Historiae bizantinae, Venetiis 1729 XI, p. 351*. Cf. *Hunfalvy, die Rumänen und ihre Ausprüche, Wien, 1883, p. 136*.

²³ Mai multe amănunțimi asupra bisericii române în No. IV, 3 al acestui capitol. Domnul *E. Picot, Chronique d'Ureche, Paris, 1878, p. 35*, fără cuvînt se întemeiază pe jurămîntul depus de Petru Mușat regelui Poloniei înaintea mitropolitului din *Kiev* în 1387, pentru a răgădui existența, la această dată, a unei mitropolii în Suceava și a combate deci înființarea mitropoliei Moldovei de Iuga I. Jurămîntul fusese depus în Polonia, la Lemberg, prin urmare era firesc lucru să se fi făcut înaintea unui mitropolit din acea țară. Vezi actul de închinare a lui Petru Mușat și acel al boierilor sei din 1387 în *Ulanitzki, Materiali dla istorii vzaïmniîh otnoșenii Rossii, Polši, Moldavii, Valachii i Turtzii v XIV—XVI vv., Moscva, 1887 p. 1-2: „actum et datum in Lemburga“*.

²⁴ *Sincai* admite că Petru Mușat ar fi fiul lui Lațcu (I, p. 257). Atunci Roman fratele lui Petru Mușat, ar fi luat pe propria lui soră, Anastasia, și dînsa fiica lui Lațcu. Tot așa susține și *Engel, Gesch. der Moldau, p. 112*.

bește chiar numele ei de Mușat, care însă frumos și se întîlnește destul de des în Valachia ca nume de localitate: *Mușătești*, sate în Gorjiu, Argeș; *Mușătoiu* munte în Gorjiu; *Mușătesc* munte în Muscel. În Moldova este o singură localitate cu numele de *Mușata* în județul Fălciului, în apropiere deci sau chiar și hotarul Munteniei vechi²⁵.

În Muntenia însă, patria Mușăteștilor, singura familie princiară erau Basarabii. Mușăteștii, întru cît trebuiau și dînsii să fie o viță de domn, cătau deci a se fi înrudit și ei cu Basarabii, și despre această înrudire sunt mai multe urme care, toate împreună aduc o convingere aproape deplină a faptului.

Astfelu mai întîi lista domnilor, alcătuită de Scarlatti pe la 1753, pentru Constantin Mavrocordat, a cărui secretar era, listă redactată după documente vechi, spune despre Costea Mușat sau Mușatin cum îl numește dînsa, că «nu se știe unde au domnit; se spune însă că s'ar trage din familia despotilor regilor Serbiei», și tot această origine o dă aceeași listă familiei Basarabilor²⁶, indusă probabil la aceasta prin asonanța între numele Basarab și Sirb. Apoi marca de familie a Băsarăbeștilor era trei capete de Arab, provenită fără îndoială din finala numelui de Basarab, iar aceea a Mușăteștilor care nu mai avea acelaș temei de a purta în ea asemenea figuri, era cu toate acestea două capete de Arab²⁷. Se adaugă la acesta și relațiile cele de tot strînse ce existau între Mircea cel Mare și Petru Mușat, care mijlocește încheierea tratatelor sale cu Polonia²⁸. Apoi însuși încuscrirea lui Petru Mușat cu mîndra familie

25. *Francescu*, Dicționar geografic al României, s. v.

26. *Pray*, dissertationes, p. 140. *Comp. Iasden, în Letopis, p. 44 și 54*

27. *Iasden*, Ist. Crit., p. 95, pe care l urmărim în acest punct al muntelui dinastiei Mușăteștilor.

28. Mai sus p. 95.

a regiilor poloni, fiind cumnatul lui Vladislav²⁹, arată inviderat că și dinsul trebuia să se tragă din viață de domn, fără de care nici odată Iaghellonii nu și-ar fi dat pe rudele lor în căsătorie după niște simple odrasle boierești.

Despre Costea Mușat, lista lui Scarlatti spune precum am văzut că nu se știe unde a domnit. Ureche, cronica putneană și în deobște izvoarele noastre cele vechi, nu'l însemnă ca domn. Singur pomelnicul de la Bistrița, îl trece în lista voevozilor și anume: *Bogdan, Lațcu, Costea, Petru, Roman*, toți cu epitetul de *voevoda*³⁰. Fiind însă că, precum se știe, nu în totdeauna acest epitet însemnă domnie, s'ar putea admite că Costea să fi fost tatul bătrîn al lui Petru și Roman, care veni și dinsul în Moldova, cînd fiul său luă coroana și fu onorat și el cu titlu de voevod, ca tată al domnului, precum erau denumiți cu acest titlu fiii domnului ce nu domniau încă.

Ar urma din toată această discuțiune, că după Iuga Coriatovici, au apucat domnia Moldovei, un membru din familia Basărăbeștilor din Muntenia.

Petru Mușat este arătat de Ureche că ar fi domnit 16 ani. Se știe despre el, cum am amintit mai sus, că urmă o politică în totul conformă cu interesele lui Mircea cel Mare. Așa am văzut că Petru trimite pe *Dugoiu*, împreună cu solii lui Mircea, la

29. Doc. din 1388 în Arh. ist. I, 1, p. 177. „Vladislav facem cunoscut că cumnatul și prietenul nostru Petru Voevodul Moldovei, împrumutîndu-ne cu 4000 ruble de argint italian, pe timp de 3 ani, ne obligăm către el, către fratele său Roman și către copiii lor, de a le întoarce banii la termen, cu condiție ca în cazul contrar să le rămînă pentru aceea sumă orașul nostru Halicz, cu provincia”. În textul tradus de Dl. Hasden stă *gînere* în loc de cumnat. *Zia*, însă însemnă cumnat și anume bărbatul surorii nu fratele soției. Comp. *Dl. Onciul*, în Conv. lit. XVIII, p. 5. Mai amintim în sfîrșit și titlul de rudă al regelui Poloniei ce și-l dă Mircea cel Mare în tratatul său din 1411 și care nu se explică decît prin înrudirea lui Mircea cu Alexandru cel Bun, fiul lui Roman, deci Mușătescu, care Alexandru era el cumnat al regelui Vladislav. Vezi mai sus, p. 107.

30. *Melchisedek*, o vizită, în Revista *Tocilescu*, II, p. 59.

Vladislav regele Poloniei, pentru a încheia din partea lui Mircea tratatul de alianță contra regelui Ungariei. Mult mai delicat și mai greu deveni rolul lui Mușat, când trebui să desfășoare până la un punct legătura cea încheiată cu Vladislav, atunci când Mircea începuse a se inclina către alianța maghiară. Într'adevăr noul tratat subsemnat atunci, prin care regele Poloniei se lega a nu putea pretinde ajutorul lui Mircea contra regelui Ungariei, de cât dacă de mai înainte ^{edf} va fi notificat pricinile războiului, și aceste pricini vor fi fost încuviințate și de dieta polonă și de divanul Munteniei, punea înviderat pe regele Poloniei în o poziție de inferioritate față cu Mircea, cu atita mai mult că Vladislav se mai obliga că la cazul când Mircea, încheind pace cu Ungurii, far cuprinde și pe el în tratat, regele polon se fie îndatorit a o primi. Acest triumf al politicii lui Mircea, care oare cum dicta voința lui craiului Poloniei, fusese opera ghibace a diplomației lui Petru Mușat. Tratatul din urmă fusese încheiat chiar în Suceava, și la el luase parte în secret și Petru Mușat, ceea ce se vede din clauzula finală, care prevedea că «de ar vrea ori cine dintre aliați, măcar cum s'au primit în această alianță, să se desbine de dinsa, atunci pe desbinatul ceilalți aliați, după ce 'l vor dojeni cu dinadinsul, să'l silească a se ținea de făgăduință pe deplin»³¹. Se vede că Petru Mușat nu voise să icesse parte la un act de dușmănie eventuală contra regelui Ungariei, și de aceea se introdusese acea clauzula, care era însă indestul de străvezic.

Față cu Polonia Petru Mușat urma o politică pactnică și de îndatoriri; se încuscrea cu familia regească și împrumuta pe Vladislav cu 3000 ruble de argint.

31. *Doghiel*, I, p. 598: „quicumque confederatorum qualitercumque in confederatione sit receptus“.

Actul fusese făcut întâi pe 4000 de ruble, dar se vede că Petru, neputînd găsi această sumă, trimite regelui numai 3000, rugîndu-l să prefacă inscripșul pe suma împrumutată³². Însemnătatea sumei pentru aceste vremuri se vede mai întîi din faptul că ea constituia un împrumut între două state, apoi de pe aceea că abia atîta se putu găsi de Petru Mușat în Moldova, spre a împrumuta pe cumnatul seu; în sfîrșit din amanetul constituit pentru siguranța ei, în treaga provincie din jurul orașului Haliciul. †

după cart. v. v. v.
Roman Mușat 1391—1395 Petru Mușat lăsînd moștenitori nevrîstnici, pe Roman și pe Levașcu, îi urmează în tron fratele seu, Roman; Toate cronicile spun despre acest domn că au domnit 3 ani. El se căsătorește cu Anastasia, fiica lui Latcu vodă, din care căsătorie se nascură șese copii, cel mai tînăr fiind domnul de mai tîrziu Alexandru cel Bun³³. El se intitulează cu mare pompă «eu marele autocrat Ioan Roman voevod stăpînînd țara Moldovei de la munte până la mare»; descalecă orașul Roman, ce poartă de atunci numele lui, și care în documentele vechi este arătat ca orașul lui Roman voda. În 1392 el dă un document prin care răsplătește vitejia unui Ianoș, dăruindu-i trei sate pe Sirețiu: Ciursăceuții, Vladimîrauții și Bucurăuții, pe credința lui, a fiilor sei, Alexandru și Bogdan, și a mai multor boieri înșirați în document³⁴.

³² Arh. ist., I, 1, p. 177. Vezi mai sus reproducerea inscripșului pe 4000 de ruble, nota 28.

³³ Lista lui Scarlati în Pray, dissertationes, p. 148. Tot așa se află înșirați domnii în pomelnicul versuit al mitropolitului Dosofteiu. Vezi Melchisedek, Cron. Romanului, I, p. 8. Comp. Letopiseșele, I, p. 100, și un document de la Alexandru cel Bun, care pomenește pe muma lui, doamna Anastasia (Melchisedek, idem, p. 103).

³⁴ Arh. ist., I, 1, p. 18: Doc. din 1392 Martie în 30 „dat în al nostru orăș al lui Roman vodă. Doc. lui Alexandru cel Bun din 1407 (Idem I, 1, p. 130) vorbește de asemenea de Tîrgul lui Roman. Geografia rusăscă care

*Vezi Mușat și țarutul a o go latolcu Mușat Ianoș
 peșu pîmîntului Roman*

spune în scrisoarea lui către Razgon Istvan,
aștii d-ta cum m'am dus la...

În 1393 găsim pe Roman că jură credința regelui polon ³⁵.

Șineai, luindu-se după Bonfinius și Leunclavius, pune între Petru și Roman pe unul Stefan Vodă. Bonfinius anume spune că în 1390, regele ungar Sigismund, în al 4-le an al domniei sale, a făcut o expediție contra lui Stefan al Moldovei. Această știință este neexactă, intru cit în acel an se încheie tratatul dintre Mircea și Vladislav, prin intermediul lui Petru Mușat. Leunclavius, în analele turcești, spune iarăși că la 1392, s'ar fi reșcutat Moldovenii contra lui Stefan, pentru că el ar fi năzuit la ajutor turcesc, notiță combatută prin documentul din 1392 și actul de închinare din 1393, care emanând ambele de la Roman, exclud puțința unei domnii intermediare. Rămâne deci să admitem numai succesiunea indicată de cronica putneană, pomelnicul de la Bistrița, Ureche și mitropolitul Dosoteiu, în pomelnicul seu versuit, care nu cunoșc nici unul un domn Stefan între Petru și Roman, ci pun pe acest Stefan după Roman, unde este dovedit și documental.

Stefan I Mușat și fiii lui. Stefan al II-le și Petru al II-le. 1395—1400. În 1395 găsim pe acest Stefan frațele lui Roman, care se poartă foarte supus către regele polon, ceea ce se pare că a provenit din cauză că acesta îi ajutase la detronarea lui Roman. Așa el trimite îndată după suirea lui în scaun pe mai mulți boieri, care făgăduesc că voevodul Stefan va veni la regele Vladislav și va depune jurământul de credință.

~~de Stefan I Mușat și fiii lui. Stefan al II-le și Petru al II-le.~~
pomeneste acest oraș, între altele din Moldova, nu poate fi anterioară lui Roman, și îndreptăm în acest sens părerea emisă în Vol. I, p. 545. Socoțița că acea geografic era anterioară descălecării o susținusem după o comunicare epistolară a D-lui Pic. N. Hasdeu m'a convins de contrariul.
35. Daghel. I. p. 500

+ Roman Vodă ut tunc rex in partem
din domnie și căta patel ca Stefan
I Mușat

+ Stefan I Mușat și fiii lui Stefan al II-le și Petru al II-le
Duce laș de țară în 1395 și în 1397, din
Moldova a început peșteră în țara Poloniei, etc.

Spune în scrisoarea lui către Razgon Istvan,
estii d-ta cum...

În 1393 găsim pe Roman că jură credința regelui polon ³⁵.

Șincai, luindu-se după Bonfinius și Leunclavius, pune între Petru și Roman pe unul Stefan Vodă. Bonfinius anume spune că în 1390, regele unguresc Sigismund, în al 4-le an al domniei sale, a făcut o expediție contra lui Stefan al Moldovei. Această știință este neexactă, intru cît în acel an se încheie tratatul dintre Mircea și Vladislav, prin intermediul lui Petru Mușat. Leunclavius, în analele turcești, spune iarăși că la 1392, s'ar fi reșcolat Moldovenii contra lui Stefan, pentru că el ar fi năzuit la ajutor turcesc, notiță combătută prin documentul din 1392 și actul de înclinare din 1393, care emanînd ambele de la Roman, exclud puțința unei domnii intermediare. Rămîne deci să admitem numai succesiunea indicată de cronica putneană, pomelnicul de la Bistrița, Ureche și mitropolitul Dosoteiu, în pomelnicul seu versuit, care nu cunosc nici unul un domn Stefan între Petru și Roman, ei pun pe acest Stefan după Roman, unde este dovedit și documental.

Stefan I Mușat și fiii lui, Stefan al II-le și Petru al II-le. 1394—1400. În 1395 găsim pe acest Stefan frațele lui Roman, care se poartă foarte supus cătră regele polon, ceea ce se pare că a provenit din cauză că acesta îi ajutase la detronarea lui Roman. Așa el trimite îndată după suirea lui în scaun pe mai mulți boieri, care făgăduesc că voevodul Stefan va veni la regele Vladislav și va depune jurămîntul de credință.

~~Ca înșurător...~~
pomeneste acest oraș, între altele din Moldova, nu poate fi anterioară lui Roman, și îndreptăm în acest sens părerea emisă în Vol. I, p. 545. Socoțința că acea geografie era anterioară descălăcării o susținusem după o comunicare epistolară a D-lui Prof. K. Hasdeu m'a convins de contrariul.
³⁵, Doghiel, I, p. 599.

+ Roman vodă ut tunc sicut in partine
din domniei 2 cătră patel caș Stefan
I Mușat

+ domnia lui Stefan I Mușat
Duce caș Stefan I Mușat în 1393
Mareșal de Ungarie în 1393, caș Stefan

26. Șincai, I, p. 347-357, J. J. Mossu Notă la
a Polonus, p. 30 caș Dovidub ca expediția
lui Sigismund contra lui Stefan în anul 1390
în 1396 sau 1395. Vezi not. urm.
1395

24. la Huron, Doc. XV, p. 4: "Sigismundus

26. la Huron, Doc. XV, p. 6: "Sigismundus
principis castri Stephani terr. nostrae
Moldaviae vocorundum". În 1397 alți
expediții contra lui Stefan. Videtur p. 3
I, 2, p. 382.

148

Dupa cum vedem domnia Musi-
tutela incepata cu bun inceput

Domnia insumata a lui Pet

Et cum lași timp 16 ani, se scrie
in urmasii sari neparocheni

cu lupte
intra moartea sari numeroși

ai acuti faciliți, intru care

ipocresia de la ocuparea scaunului

Roman I ut sari de Stefan, et

acesta rapun d proprii sari sari

intra care sari o crucea cu lupte

psentia domnia sari cum sunt acuti

almuzati d sari unchiul cu

psentia rasturnut d parinelt

cu Stefan Stefan

Alta boala si mai sari Stefan

mai o joarcolie sari sari

si sari cu Roman sari sari

si sari sari sari sari sari

si sari sari sari sari sari

si sari sari sari sari sari

si sari sari sari sari sari

si sari sari sari sari sari

si sari sari sari sari sari

Iuga al II-le, 1400-1401. Acest domn, prede-
cesorul lui Alexandru cel Bun, nu trebuie amestecat
cu Iuga Coriatovici, care domnește de la 1374-1375.

149

El nu este un principe străin ca vrednicul Litvan,
ce stătuse un an pe tronul Moldovei, ci fiul lui Ro-
man I, după cum se vede dintr'un document din
1400, dat de Iuga și de frații lui, Alexandru și Bog-
dan lui, Tiban «ce au slujit mai înainte intru sfinți
odihniților părintelui nostru, lui Petru Voevod și lui
Roman Voevod i Ștefan Voevod»⁴². Documentul fiind
păstrat numai intr'o traducere reu făcută, dă loc la
greutăți de înțelegere. Din fraza «ce au slujit mai ina-
inte intru sfinți odihniților părintelui nostru, (in loc
de părinților noștri), lui Petru Voevod și lui Roman I
Voevod i Ștefan Voevod», nu se poate cunoaște care
din acești trei era părintele lui Iuga. Din inprejura-
rea însă că Iuga arată de frați ai sei pe Alexandru
și pe Bogdan, cunoscuți din documentul lui Roman
din 1392, ca fii ai lui, reiesă intr'un mod evident
că și Iuga cel din 1400 este fiul lui Roman I⁴³. S'ar
putea părea curios cum de, in documentul din 1392 și
in acel din 1393 rămase de la Roman I, și care arata
de fii ai sei pe Alexandru și pe Bogdan, nu se amine-
tește pe Iuga ca al treilea al seu fu. O asemenea omi-

42. Acest document interesant, de și păstrat numai in o traducere mai nouă,
este inviderat autentic, intru cit corespunde in data lui domniei lui Iuga al
II-le, și amintește in el pe frații lui Alexandru și Bogdan, ca și documentul
nedatat, dar care se rapoartă inviderat tot in acest domnitor, publicat in Arhi-
va românească și pe care il vom aduce ceva mai jos. Documentul se află in
Arhiva Sf. Spiridon, documentele moșiei Băcești, și a fost publicat de mine,
in Revista D-lui Tocilescu, IV, p. 714.

43. Doc. din 1392 in Arhiva ist., I, 1, p. 18: „cu marele autocrat Roman
voevod impreună cu siii mei Alexandru și Bogdan”. Acel din 1399 in Wic-
kenhauser (vezi nota 40) p. 106: „der grosse Selbstherrschende Hoëpodin
Roman Voevod mit unserem Sohne Alexander und mit unserem Sohne Bog-
dan”. Doc. din 1400 Arh. Sf. Spiridon in Revista D-l. Gr. Tocilescu, IV, p.
714: „Cu mila lui Dumnezeu noi Iuga Voevod domnul țării Moldovei, cu frații
domniei mele, domnul Alexandru și domnul Bogdan”. D-l. Onciul, care sus-
ține că Iuga al II-lea este fiul lui Roman I, este deosebit de interesant.

Știri și literatură ambalată Iuga I (Lucea Lit., XVII, 1886)
p. 1; II, 1886, p. 266, a revenit pe u. m. la p. 1
și Data cronica moldovenilor a
sari sari d domniei cu lui alexandru cel bun
si sari sari sari sari sari

TE rivalitate care
adversitate
Octomaria
Aici domnia
fiul lui Iuga
et al.

tere își poate avea temeiul său de a fi în vre o rivalitate dintre tată și fiu, precum am văzut mai sus și pe Mircea că nu amintește în hrisoavele sale pe fiul său Vlad, urgisit de el din pricina răsvrătitoare sale purtări, ci numai cit pe Mihail, ca și când numai pe dînsul l'ar fi avut.

Se vede însă că Ștefan Voievod, moștenitorul lui Iuga al II-lea și urmașii săi au avut o părere deosebită față de tatăl lor, probabil că Iuga al II-lea și urmașii săi au avut o părere deosebită față de tatăl lor, probabil că Iuga al II-lea și urmașii săi au avut o părere deosebită față de tatăl lor, probabil că Iuga al II-lea și urmașii săi au avut o părere deosebită față de tatăl lor.

după chipul pe care îl vom vedea aplicat de mai multe ori, mai tîrziu, între cohoritorii lui Alexandru cel Bun. Un document de la Iuga Vodă fără dată este întărit pe credința sa și a fiilor săi și pe credința lui Ștefan Voievod și a fiilor lui, precum și pe credința lui Alexandru și a lui Bogdan (frații lui Iuga)⁴⁴.

Pe timpul lui Iuga al II-lea, lupta între biserică moldovenească contra pretențiilor patriarhului de Constantinopol luase un caracter de tot ascuțit. Mircea cel mare al Munteniei fiind pe atunci în bune relațiuni cu capul bisericii creștine din Țarigrad, scoate pe Iuga din scaun, și îl duce prins în Muntenia;

44. Publicat de M. Cozârniceanu, în Arhiva românească, I, p. 14.

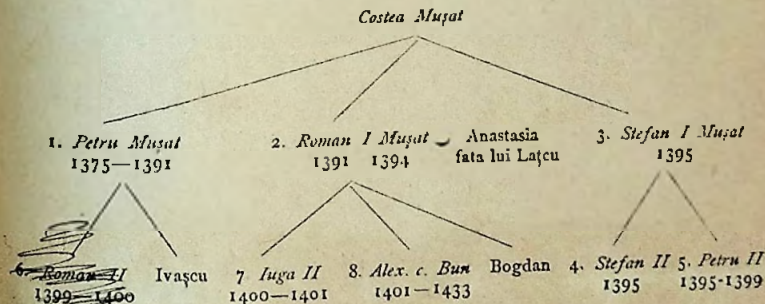
Nu se poate explica altfel faptul că voievodul a fost înțeles de Ștefan și Iuga. I. Oniciu crede că acesta Ștefan Voievod ar fi voievodul Ștefan din hrisoavele lui Roman Vodă din 1375. ...

iar în locul lui prințul Iuga în Moldova pe fratele lui Iuga, Alexandru cel Bun. Se vede însă că la început alinau să se înceapă să se scrie în o parte a țării și de ce și se scrie un document în anul 1400. ...

Pe cînd Muntenia începe prin un șir de domni energici, care culminează în eroicul Mircea, în Moldova vedem din potrivă o succesiune de domnitori slabi și bicisnici, care se întrec în injosire față cu curtea polonă. Certele pentru domnie care ieu naștere în Muntenia cu moartea lui Mircea, în Moldova se ivește îndată după sfîngerea scaunului a dinastiei Bogdanovștilor. Moldova fiind mult mai slab organizată, se explică de aici predominarea Munteniei în valea Dunării. Această superioritate a Munteniei, în primii ani ai existenței statelor romine, era însă neapărată. Dacă era scris acestor state să trăiască și să se desvolte: căci pericolele, care amenințau Moldova, erau departe de a se putea asemăna cu acele ce ridicau brațul asupra

45. Căntemir, Descr. Mold., p. 40, raportează până la un punct adevărul asupra lui Iuga al II-lea, amestecînd fapte reale cu idei greșite. Hasdeu (Ist. crit. p. 91) raportează scoaterea lui Iuga al II-lea la cel I din 1374, susținînd că Mircea ar fi procurat asfelu scaunul Moldovei Mușteștilor, rudeniilor sale. Dar în 1374 nu domnea Mircea cel Mare, care se sue în tron abia în 1386 și spusele lui Ureche că „Iuga vodă au domnit 2 ani și l'au luat Mircea vodă, domnul muntenesc, la sine” (Letopisețele, I, p. 102) nu învoesc ipoteza D-lui Hasdeu că Mircea ar fi comandat oștirile tătine-seu, Radu al II-lea.

Dăm aici arborele genealogic al primilor Muștești.

45 bi Dou. lui Iuga, mai sus p. 149. Cucl at lui Alexandru cel Bun născut la Alacarnia. Xp. 7. Proșpan, în Coar. Lit., XXXI, 1901, p. 360 note.

moartea celui
într-o Mușat

surorii sale. Polonii se mulțameau, în mândria lor, cu recunoașterea supremației. Ceea ce ei vroiau erau mai ales repeșite acte de închinare. Din spre Unguri, care ~~cereau~~ ^{mai} mult, Moldova era apărată prin ~~mesaj~~ ^{masă} mult mai compactă a Carpaților, de cât acei ce se întindeau pe latura munteană. Pe lângă Poloni mai turburau de când în când liniștita dezvoltare a țării Moldovei năvălirile tătărăști, care cu cât țara se îmbogăția și se impopora, cu atâta trebuia să devină mai dese și mai pierzătoare. Din contra Muntenia era amenințată la început de Unguri, care tindeau să zdrobească chiar forma de viață ce se înjghebase pe pământul ei. Apoi abie se mîntuise de această amenințare, și Turcii, spaima Europei, înaintau, ca lava revărsată de un vulcan, ca să destrugă și să înghită tot ce le sta înainte, și primul stat ce se oferea privirilor lor, când cătau spre Europa, era acest mic dar bărbătesc stat al Munteniei, care știu să pună de mai multe ori în cumpănă izbînzile Turcilor. Muntenia ^{lupte și căzu} ~~lupte și căzu~~. Venea rîndul Moldovei. Și dînsa, la timpul trebuincios, produse omul de care avea nevoie. Înainte însă de a ajunge la el, mai avem de cercetat o figură interesantă, aceea a organizatorului statului moldovan, Alexandru cel Bun, apoi iar o perioadă de friguri nesănătoase, în contra cărora, ca o puternică reacțiune, apare de odată înaintea răsăritului înmînat figura măreață și legendară a lui Ștefan cel Mare.

2. ALEXANDRU CEL BUN.

Alexandru cel Bun. 1400—1439. ¹⁾ În 1400 istoria Moldovei intră, cu Alexandru cel Bun, într'un vad liniștit, după furtunoasele timpuri petrecute sub predecesorii sei. În locul schimbării dese și prăpăstuite a domnilor de până acuma, se așază o domnie statornică, care ține 32 de ani, și în care timp Moldova poate să răsuflă și să întărească puterile și așezămintele ei. Puțin însemnată prin fapte războinice, domnia lui Alexandru cel Bun se deosebește prin încercări de organizare în toate ramurile, și dacă Bogdan fu întemeietorul militar al Moldovei, Alexandru poate trece cu drept cuvînt ca acel ce așază pe trainice temelii viața viitoare a tînarului stat.

La venirea lui Alexandru în scaunul Moldovei țara era ruinată prin luptele necontenite, petrecute între domnii ce fusese înaintea lui. În privința politică ea căzuse cu totul sub Poloni, care își luase chiar dreptul de a o privi ca o parte întregitoare a monarhiei lor. Astfel în găsim în anul 1400, acela în care Alexandru se urcă pe tron ²⁾, pe regele Vladislav Iaghello

¹⁾ În acest capitol ne vom ocupa mai ales cu istoria politică a Moldovei lăsînd expunerea culturai și organizării pentru cel următor, în care le vom trata de odată cu acele privitoare pe Muntenia. Pentru istoria politică am întrebuițat mai ales scrierea D-lor E. Picot și G. Bengescu, Alexandru le Bon, Vienne, 1882.

²⁾ Timpul domniei lui Alexandru cel Bun care este puțin înaintat în lucrarea „Istoria Moldovei” de D. Ștefan în „Studii și eseuri” nr. 1/1945, vol. 4, 714-725. Comp. „Istoria și Geografia în România”, 1900 p. 770 și „Istoria Moldovei și Poloniei”, p. 33.

dând fratelui său Swidrigel, rămas duce de Litvania, iutînse proprietăți atît în Podolia cît și în Moldova³. Fiind pus de Mircea în scaun, care avea interes de a-și recîștiga și păstra prietenia Polonilor, cam turburată din cauza încheierii tratatului de alianță a lui Mircea cu Sigismund, Alexandru poate în toată liniștea să se pună bine cu acest regat, fără de invoirea căruia chiar cu greu ar fi putut păstra coroana Moldovei. Chiar în anul 1402 Alexandru, cu consimțimîntul divanului său, jură credință regelui Vladislav în Suceava, cu condiție ca regele să nu mai susțină alt pretendent. Regele însă, nesigur pe vecinica nestatornicie a Moldovenilor, obligă pe unii din boierii fruntași ai lui Alexandru să jure deosebit credință regelui și regatului Poloniei, chiar și atunci cînd palatinul Alexandru s'ar rescula în contra lui⁴. Față însă cu caracterul cel pacinic și supus al lui Alexandru, asemenea îngrijiri erau de prisos. El mulțamește în totul placul Polonilor, care cereau mereu repetate închinări. În 1404 Alexandru se duce în persoană la Cămenița, pentru a recunoaște legăturile de vasalitate. În 1407 el se duce din nou la Lemberg, însoțit de cei mai înalți sfetnici, pentru a reînnoi legăturile de credință, și jurămîntul lui este repetat în 1415 și 1419⁵.

Între îndatoririle ce-i impunea supunerea lui către Poloni, era mai ales ajutorul armat la expedițiile lor.

3. Cronica lui *Johann von Posilge*, 1360—1419, în *Scriptores rerum prussicarum* III, Leipzig 1866 p. 244 anno 1401: „der Koning von Polen gap im (tagil sin Bruder) vil Landes in der *Wallachei* und *Podolyen*“ Ap. *Picot*, p. 2.

4. *Doghiel* I, p. 600. „Coste Valachus nobilis, promittit fidelitatem Vladislao regi et regno Poloniae, et si forte palatinus eius rebellare vellet, se non velle assistere ei“.

5. Jurămîntele din 1404, 1407 și 1419 la *Doghiel* I, p. 600. Actele întregi a închinărilor din 1404 și 1407, se află reproduce după originalele din arhivele Moscvei de *Ulanitzki*, p. 15 și 16. Închinarea din 1415 la *Engel*, *Gesch. der Moldau*, p. 117.

tratat incheiet la ^{Lublant} ~~Lublant~~ in 15 Mart 1412, in care se preved următoarele condiții privitoare la Moldova. Împăratul Sigismund consimția a recunoaște regelui Vladislav, drepturile sale de suzeran asupra Moldovei. In cazul însă cînd Ungaria ar fi amenințată de către Turci, Alexandru trebuia să și pună toate puterile sale in slujba împăratului, și Vladislav se lega el însuși de a îndatori la aceasta pe vasalul seu. In cazul însă cînd voevodul Moldovei ar refuza de a se supune, el era să fie scos, și țara lui împărțită între ambele state, după o linie ce ar incepe de la munții ungurești, ce vin între Moldova și ținutul Sepenicului lingă Siretiu, și trecînd printre Iași și Birlad, s'ar oprî la marea Neagră, între Chilia și cetatea Albă. Partea de asupra liniei ar veni lui Vladislav; cea de desupt lui Sigismund. Cinci ani după moartea unuia din regi, trebuia să se intrunească o comisiune mixtă, care să hotărască, la care din cele doue state contractante Moldova trebuia se rămînă vasală^a.

De și Alexandru căpătă cunostință despre tratatul ~~de la Lublant~~, și sa om înțelept, știînd că prietenia între Ungaria și Polonia, era o clădire înălțată pe nisip, urmează înainte a păstra credința către regele

8. *Doghid*, I. p. 46: „Qui (Alexander) si de mandato memorati domini Vladislai regis ut praelibatum in succursum contra Turcas recusaret. ex tunc nos ambo ipsum vajvodam Moldavam ab eodem remove et ditioni nostrae subjugare obtentamque inter nos reges dividere: quod forum lasnazathar (Iasi) in sinistra parte situm maneat pro eodem domino Vladislao Poloniae rege; forum vero seu villa Birlath in dextra parte sita maneat nobis Sigismundo, Fejervar alias Belgrad cum aequali medietate pro Vladislao, Kilia cum aequali medietate pro nobis Sigismundo. Ubi autem praefatus Moldavus constanter et fideliter mandata per praefatum dominium Vladislaum regem ubi injungenda in nostrum subsidium et succursum adimplebit, tunc praedicta totalis terre Moldaviae remanebit apud eundem etiam post obitum alterius nostrum regem praedictorum ad quinquennium sub foedere treugarum praedictarum, salvo iure pactis utriusque“. Textul intra cît-va deosebit in formă in *Ulianitzki* p. 22.

+ *caușă graniței Ungariei*

= *Alexandru recunoscînd acut tratat care d'uzien
ce i' a țării lui și d' el,*

polon, dându-i trupe în ajutor în anul 1414⁹ și depunând în 1415 jurământul, după cum s'a arătat. Este greu de a duce mai departe respectul datorit unui suzeran, și de a observa cu mai mare sfântenie îndatoririle luate către el. Când se gîndește cineva că aceste lucruri se petreceau la o epocă atît de turburată ca începutul veacului al XV-le, și că asemenea exemplu era dat de un principe acărui predecesori cunoscuse și pusesese atît de puțin în lucrare credința în jurământ, va mărturisi ușor că o așa purtare era insuflată lui Alexandru, nu numai de o politică înțeleaptă și sănătoasă, dar încă și de o adevărată înălțare de idei și de simțimente¹⁰.

Cele ~~prevăzute de Alexandru se împliniră în curând~~. Relațiile dintre Vladislav și Sigismund se înăspriară din nou, și cînd în 1419 Alexandru cel Bun veni să depună iarăși jurământul regelui Vladislav, el trebuia să se oblige a făgădui suzeranului seu ajutor la vreme de nevoie în contra regelui unguresc¹¹. Tratatul de la Lublin se desființase. Totuși dușmăniile nu putură să se isce între Ungaria și Polonia din cauză că în 1420, Turcii după ce aduc pe Dan al II-le în Muntenia, năvălesc și pradă sudul Moldovei. Alexandru trimite după grabnic ajutor trei stafete una după alta la regele Vladislav. Din fericire Turcii se retrag, după ce pradă cîtva timp ținuturile sudice a le țării¹².

Alexandru cel Bun fusese căsătorit întîia oară cu

9. Cronica lui I. de Posilge în *scriptores rerum prussicarum* III, p. 349. ap. *Picot*, 10.

10. *Picot et Bongescu*, *Alexandre le Bon*, p. 14.

11. *Doghiel*, I, p. 600: Cf. *Inventar ap. Hasdeu Arch ist*, II, p. 52: „Literae homagii Vladislao regi Poloniae ab Alexandro palatino et proceribus Valachiae praestiti. iisdem societas contre omnes hostes, nominatim vero contra regem Hungariae, initur.”

12. Vezi scrisoarea lui Vladislav către Sigismund din 1420 în *Ulanitzki*, p. 25.

† miltre contra Domnilorului Moldovei nu învioră
mult

spune în scrisoarea lui către Razgon Ișivan,
cești d-ta cu

o princesă maghiară din Transilvania, *Margareta de Lozonț* fiica lui *Stefan de Lozonț*, voevodul acelei țări. Trimisul papei, *Bandini*, care făcu o vizitație bisericilor catolice din Moldova în anul 1646, spune că au văzut la *Baia piatra mormintală* a acestei soții a domnului moldovan, pentru care *Alexandru* zidise chiar acolo biserica catolică, în care dinsa fu îngropată în anul 1410¹³. †

În prima perioadă a domniei sale, *Alexandru cel Bun*, era în legături de familie cu Ungurii și în bune relații politice cu Polonia, ceea ce explică în des-
tul domnia lui cea liniștită. După moartea soției sale d'întăi, el caută o nouă legătură de căsătorie la *Poloni*, luînd de soție în 1411 pe *Ringala* sau *Maria*, *varasora* regelui *Vladislav*. De și atare însoțire nu l'apără de o cam dată de pericolul tratatului de la *Lublina* se vede că *Alexandru cel Bun* lucrase înțelept, încuscrindu-se cu Polonia; de oare ce aceste relații de familie îl făcură să mănțină credința către *Poloni*, contribuind astfel la desfacerea acelu tratat.

Este indetstul de însemnat că chiar din primele timpuri ale constituirii statelor romine, cînd ideea religioasă era încă atît de puternică, să intilnim atît în *Muntenia* pe *Alexandru Basarab*, țînînd în căsătorie pe catolica *Clara*, cît și în *Moldova* pe *Alexan-*

13. Vezi *Anton Kurz* în *Magazin für Geschichte, Literatur und alte Denk und Merkwürdigkeiten Siebenbürgens*, II, 1846; unde autorul discută pe larg de la p. 12 înainte chestiunea dacă *Margareta de Lozonț* a fost soția lui *Stefan cel Mare*, după cum pretînd unii, și dovedește că a fost aceea a lui *Alexandru cel Bun*. Intre alte dovezi aduce și relația lui *Bandini* (p. 15): „In medio ecclesiae Bajensis est Baptisterium cum uno aureo candelabro sub quo Baptisterio jacet *Margaretha* illa, vere gemma preciosa, moldavicarum ecclesiarum fundatrix (adeacă a celor catolice) cui hoc epitaphum ad cornu dextrum altaris in sanetuario adscriptum legitur: „Anno MCCCCX. hoc templum in honorem beatissimae *Mariae* virginis dedicatum ab illustrissimo principe *Alexandro* Vajevoda aedificatum et una cum monasterio Moldaviensi cujus pîne memorie conjux *Margaretha* sub fonte baptismali sepulta est Requiescat in vitae aeternae resurrectionem. Amen.”
Vezi și textul lui *Bandini* în *Annali Acad. Rom. I. Tom. XVI 1855, p. 189*
Vezi și textul lui *Bandini*, publicat de *V. G. Urbe* în *Codex Bandini in Analib. Acad. Rom. I. Tom. XVI 1855, p. 189*.

2 la domnia soției a lui Alexandru cel bun etc
scrisoarea sa

1364 Moartea la 2 ianuarie 1418 după moartea lui
Margarita Bistrita. Melchior de

spune în scrisoarea lui către Razgon Istvan,
estii d-ta cu...

+ Catolicii Polandiei nu sunt Romita ne episcopii în
sunt în un tocare de romeni catolici în...
Moldovei care poate numi germanii în Pestea, Friedmann
Linnar, man, Hurri, Auselus, Löffel, Schönibuck,
Krupp, Rönrad, sunt episcopii catolici care
în sunt un popor. Pestea & Curtius

+ Având doi soți ai lui-avunne: Margareta,
Ana (mama lui Heia) Ringala boleză Maria,
Marina (mama lui Petru), Stana sau Stana/mama
la Stăpînita - din catolici pe Margareta și
pe Ringala. Doar că și din volat în vin
cât politica la Romani ar...
de 100000 toila la femei & alte credințe
decît a lor. 13 km

13 km v. p. Moldova C. p. 87-88. Adress alt

dru cel Bun, fiind și încă pe ambele lui soți/
această religie, dovadă că simțul politic era încă de
pe atunci puternic dezvoltat la Romani, și că ei pu-
neau mai pre sus existența și întărirea statului-
decît credințele religioase.

Înriurirea exercitată însă de aceste două femei asu-
pra lui Alexandru, trebuia să-l împingă de la sine
la întinderea și lățirea catolicismului în Moldova.
După cit s'ar părea cătră sfîrșitul domniei lui, cre-
dința apusană făcuse atît de mare progres în Mol-
dova încît ajunsese chiar a converti pe mitropolitul
țării Grigorie, de și poate această convertire nu era
și ea decît un joc prefăcut, menit a mîntui interesul
politic. Cel puțin întîlnim un curios document, doi
ani după moartea lui Alexandru cel Bun, un salv-
conduct eliberat de papa Eugeniu lui Grigorie arhie-
piscopul Moldovalahiei, care ar fi trecut la religia
catolică, spre a se transporta în mai multe părți a le
lumei, spre mărirea și sporirea credinței catolice¹⁴.

Alexandru cel Bun avu cîte un copil de la fie-
care din aceste două soții, pe Ilie de la Margareta și
pe Stefan de la Ringala¹⁵.

În 1421 Alexandru cel Bun se despărțește însă de
Ringala și dă foastei sale soții, pentru susținere,
venitul a două orașe din Moldova, Siretiul și Vol-
hovățul, precum și o pensie în bani de 600 de zloți,
ducați sau fiorinii roși ungurești, în două cîșturi, care
dacă nu ar fi răspunși regulat să se urce la indoit,

14. Aug. Theiner, Monumenta Slavorum meridionalium, Romae 1883, I,
Nr. DXXXVI. 1435: „Eugenius episcopus universis salutem Novissime vene-
rabilis frater noster Gregorius Archiepiscopus Moldoblachiae, spiritus sancti
lumine illustratus, veritatem catholicae fidei cognoscens ad nostram et eccle-
siae romanae unitatem et obedientiam redactus est. Cum autem ad nonnullas
mundi partes pro augmento catholicae fidei et Romanae ecclesiae se transferre
proponat etc.”

15. *Mihovius* apud Pistorius II Nr. IV. cap. 52: „Alexander duos filios e
diversis matrimoniis genitos, Heliam et Stephanum alias Stezkönem relinquens”.

Sacrosancti...
de mare...

spune în scrisoarea lui către Razgon Istvan, în scrisoarea cu
ești d-ta cu

noastră

și regele polon să aibă dreptul pentru încasarea acesteia sume, să pună la opreală pe toți neguștorii moldoveni, pe care i-ar afla în Polonia¹⁶. Acesta era modul de împlinire pe atunci a datorilor de la persoane ce locuiau în țară străină. Se apuca pe cel întâi conațional al lui, ce se afla în țara creditorului, și se executa de datorie, rămânând acestuia dreptul de a apuca acasă la el, pe acel ce plătise pentru dînsul. Dacă mijlocul era nedrept și barbar, nu se poate tăgădui că era practic.

Desfacerea căsătoriei lui Alexandru de Ringala, nu avu urmări desbinătoare asupra relațiilor sale cu Polonia. Din potrivă, tocmai pentru a nu da loc la o asemenea interpretare, vedem pe Alexandru cel Bun că dă ajutor armat Polonilor în 1422 contra cavalerilor Teutoni, care iarăși se revoltaseră. Alexandru trimite fostului seu cumnat 400 de călări, sub conducerea spatariului Coman. Această mică oștire română își câștigă un renume neperitor sub zidurile cetății Marienburg, din Brandeburg. Surprinși prin o trupă de cavaleri mult mai numeroasă de cît ei, Romîinii cîntăi s'au făcut a fugi de i-au înșirat gonindu'i spre o pădure, și îndată pedestrindu-se, le au săgetat caii sub Nemți, de le-au căutat a dare dos, și atunci ai noștri s'au încălărat și mare moarte au făcut într'înșii¹⁷.

În 1426 pe timpul cînd Ungurii dau ajutor lui Dan al II-lea, pentru a resturna pe fratele seu Radu

16. Vezi actul din 1421 reprodus în extenso în originalul slavon în *Uliantzi*, p. 25. D-nii Picot și Bengescu, p. 19, se înșală cînd cred că Alexandru cel Bun se căsătorî în acest an cu Ringala, cînd atunci nici nu s'ar înțelega asigurarea ei cu venitul a doue orașe, încă cu dreptul de a despoia pe neguștorii moldoveni. El se despărți în acest an de soția lui Ringala, pe care o luase în 1411. Actul din Uliantzi o spune clar: Ringalae quondam consortis nostrae „Janaghani Ringal bivșei jon nașoi” adică Kneghinei Ringalei, fostei noastre soții.

17. *Urecht*, Letopisețe, I, p. 107. Comp. *Dlugosz*, I, p. 462. *Cromer*, p. 286.

deupra executiei conaționalilor vey mai jos
V ol LV. Fondul D. Capitelului Fondul D. Duplului

Are gamin tunci vey p. Decede p. dotum Thedigold
aputau lui Alexandru pentru a repare cartidul
elati alba vey a. C. p. vey mai multă conde
vay vey vey ataca al Faroido, vey vey
vay vey din 1420 1420, p. 8 alfa part vey vey p.

1420. Comp. v. vey. *Uliantzi*, p. 83

Spune în scrisoarea lui către Razgon Istvan,
cești d-ta cu

noventyone

Prasnaplawa

ALEXANDRU CEL BUN

161

al III-le din scaunul muntean, vine și o oaste polonă în Muntenia până la Brăila, sub Cobilenie Gümalié, care este însoțită de un corp de Moldoveni. Aceștia, după ce așteaptă două luni, văzind că împăratul Sigismund, care promisese că va trece Dunărea în contra Turcilor, nu mai vine, se întorc îndărăpt¹⁸. Aju-torul dat de Moldoveni le sluji spre a înlătura un pericol de mai târziu. Anume în 1429, împă-ratul Sigismund care era acuma iarăși în bune relații cu Vladislav, își aduce aminte de tratatul de la Lublă și pretextînd că Alexandru cel Bun ar fi refuzat a-l ajuta în lupta ce avuse cu Turcii în 1427, cere de la Vladislav să pună în lucrare clausele re-lative la împărțirea Moldovei. Vladislav însă, care și schimbase părerea în privirea lui Alexandru, după slujbele statornice și însemnate pe care le avuse de la el, apără pe vasalul seu, arătînd regelui că în 1427, Alexandru așteptase pe împăratul împreună cu Polo-nii două luni la Brăila, fără că el să vină.

~~Cren este de explicat~~ ce motive au putut împinge pe Alexandru, cătră sfîrșitul domniei sale, a se de-părta de credința păstrată timp de 30 ani regelui Poloniei, și a-i declara războiul, unindu-se cu Svidri-gel ducele Litvaniei, ce se resculase contra lui Vla-dislav¹⁹.

Alexandru însă fu cu totul bătut și, revenind de la aceasta greșită încercare la vechea lui politică, se impacă cu regele polon, care iartă domnului Moldo-

~ Din lipsa și ignoranță nu se poate explica

18. *Cromer*, p. 293. Comp. mai sus, p. 122

19. D-nii *Picot* și *Bengescu* spun că s'ar afla un tratat între Alexan-dru cel Bun, Svidrigel și Paul de Russdorf marele maestru al ordinului teu-tonic, care ar fi reprodus în *Kotzebue*, *Ältere Geschichte Preussens* Vol. III, p. 468. Rugînd prin scrisoare pe Dl. Willmann, bibliotecarul bibliotecii re-gești din Berlin, a mi comunica o copie de pe acel tratat scos din istoria lui *Kotzebue*. am văzut că există într'adevăr un tratat între Svidrigel și Paul de Russdorf însă despre Alexandru cel Bun nu se spune nimic în el. Se vede că indicația D-lor *Picot* și *Bengescu* este greșită.

vei daunele pricinuite²⁰. Alexandru cel Bun moare, puțin timp după aceasta²¹.

Figura lui Alexandru cel Bun răsare, într'un chip foarte viu, din cadrul aceluia timp de silnicie și de neastâmpăr, tocmai prin contrastul pe care l infățișază cu incunjurimea în care trăia. El apare ca tipul unui principe blând și bun, neaplecat spre rășboae, dar fără a se teme de ele. Caracterul seu, de o statornicie exemplară, îl făcu în tot decursul lungii sale domnii prietenul Polonilor. Se vede că el considera jurământul prestat, mai mult decît o simplă formă, și chiar atunci cînd este ademenit a l calca o singură dată, prin unirea lui cu Svidrigel contra regelui Poloniei, el se căește în curînd de greșala comisă, cere iertare și reintră iarăși în purtarea lui de mai înainte. Toată activitatea lui Alexandru cel Bun se mișcă pe cîmpul cel nu mai puțin roditor al reformelor și organizării lăuntrice. El întocmește la curtea lui dragătorile deosebite după felul afacerilor statului, imitînd cum vom vedea organizarea Munteniei; caută să impace neînțelegerile religioase, care desbinase Moldova de patriarhia de Constantinopole; așază cele trei scaune episcopale Roman, Rădăuți și Huși sub mitropolia de Suceava; întemeiază mai multe mănăstiri mari și frumoase, între altele Moldavita și Bistrița, inzestrîndu-le cu danii însemnate; în sfîrșit înființază o școală mai înaltă de slavonie în Suceava sub Grigorie Tamblac, Român din Bulgaria, care venit în Moldova, cu o misiune din partea patriarhului, rămîne aici pentru mai mulți ani.

Nici că se poate un contrast mai mare decît acela

20. *Inventarium*, p. 135: „Vladislaus rex Poloniae dat veniam Alexandro palatino Moldavine et filio eius Stephano ratione rupti foederis et damno- rum, 1433”.

21. Tot în anul 1433 se găsește jurământul lui Ilie, fiul lui Alexandru, făcut regelui Poloniei după moartea tatălui seu, și anume din 3 Iuni. Idem.

Index

- Alexandru cel Bun 153
- Vladislaus Rex Pol. -
- Pocuita 155
- Kullin (Kulmet) 156
- Svidrigel rex Pol. 156
- Margareta & Logunt 158
- Principale acti. lui G. e. D. 158.
- Svidrigel & Logunt 158
- Autoni - cavalerii 160
- Marinburg (Kulmet) 160
- Svidrigel & Logunt 160
- Prima misiune
- Al doilea id
- Al treilea id
- Moldavita mnt.
- Bistrița id
- Suceava (Cantabla) 162

noventalegere

intre blindul domn de pe scaunul Moldovei și aprigul, energicul și viteazul seu contimpuran de pe acel al Munteniei. Pe cînd unul frămîntă lumea întreagă, din Asia pînă în Polonia, pentru a-și asigura domnia, prin cumpenirea și neutralizarea mutuală a primejdioșilor sei vecini, Alexandru cel Bun duce sub oblăduirea Poloniei, o domnie totatit de liniștită, pe cît de turburată și de vijelioasă era aceea a lui Mircea cel Mare. Totuși de și figura lui Alexandru cadra așa de puțin cu timpul în care trăia, el știu să i se impună, să inspire respect dușmanilor sei și, conducînd țara cu înțelepciune, să se mănțină în ea restimpul insemnat de 32 ani. Dovadă că în toate timpurile, chiar și în acele de aprigi lupte și de vajnici frămîntări, omenirea a știut să prețuiască și acele însușiri, care conduc pe calea pacinică și liniștită popoarele spre fericire. Timpurile următoare au caracterizat de minune pe organizatorul Moldovei, dîndu-i epitetul de *cel Bun*, cu care el apare în privazul timpului ca un soț vrednic al contimpuranului seu Mircea cel Mare.

3. URMAȘII LUI ALEXANDRU CEL BUN.

Ilie, 1433. Pentru nenorocirea Moldovei, Alexandru cel Bun lăsa mai mulți copii, atât legiuți cât și naturali, între care izbucnesc niște lupte pentru domnie, mai crincene încă și mai pierzătoare, dacă se poate, decât acele ce sfișiară Muntenia după moartea lui Mircea. Competitorii, căutând neconținut ajutor la popoarele străine, ajung în repetite rânduri a împărți între ei domnia Moldovei, în cât țara slăbită se pleacă tot mai mult sub jugul puterilor vecine.

De o cam dată lupta se începe între progenitura lui Alexandru cea legiuită, cătră care se alipiră în curând și bastarzii domnului celui Bun; apoi fiii, parte legiuți, parte naturali ai acestora, în cât luptele pentru domnia Moldovei infășoază adese ori caracterul unei nedescurcate invălmășeli.

Alexandru desemnase el singur ca moștenitor al său pe fiul său cel mai mare, Ilie¹, pe care totdeauna îl pomenise în documente în fruntea celorlalți, și care pare a-i fi fost chiar asociat de el la domnie. Ilie, cum se urcă în scaun, depune jurământul de credință regelui polon. Ștefan însă care avea mai mulți partizani printre boierii Moldovei, poate tocmai din pricină că nu era așa de aplecat cătră Poloni, se răscoală contra fratelui său, venind asupra lui cu ajutor de la Vlad Dracul din Muntenia, și după cât se spune și de la

1. Neculai Costin în Letopiseșe, I, p. 108, nota.

Turci. Ilie, părăsit de țară, fuge în Polonia la regele Vladislav Iaghello cu care era cumnat. fiind că ținea în căsătorie pe Manka sau Maria, sora soției regelui polon Sonka sau Sofia, ambele fete a le unui nobil rus Andreiu Oligmondovici². Ilie este bătut cu tot ajutorul Polonilor, și regele Vladislav văzînd că și fratele domnului izgonit, Stefan, primea suzeranitatea polonă³, se gîndi a se împăca cu uzurpatorul, ținînd pe fratele seu Ilie la curtea lui, ca o vecinică spaimă și mijloc de constrîngere a lui Stefan, fericitul sen rival. Istoricii poloni laudă pe regele Vladislav, că ar fi pus mai sus interesul statului de cît cumnăția⁴.

Stefan al III-lea, 1433—1435. Ilie însă petrecînd la curtea polonă, își cîștigase mai mulți prieteni, și la moartea lui Vladislav Iaghello, în 1434, cînd îi urmează Vladislav al III-le. protegitorii lui Ilie vroesc să se folosască de schimbarea regimului, spre a-i da un ajutor contra fratelui uzurpator. La început regele cel nou se opune a schimba purtarea urmată de predecesorul seu, anume de a lăsa pe Stefan în scaun, întrebuintînd pe Ilie ca spărietoare. Păzitorii lui Ilie însă se prefac a l scăpa din prinsoare, și el intră curînd după aceea cu ajutorul prietinelor sei în hotarele Moldovei. Vladislav atunci, temîndu-se că dacă Ilie ar dobîndi tronul și fără ajutorul lui, să nu se desbînc de coroana Poloniei, se hotărăște a l ajuta, și Ilie izbutește cu sprijinul Polonilor a învinge pe fratele seu la Podagra⁵. Lupta însă ne-fînd hotărîtoare, și Stefan pregă-

2. Vezi izvoarele citate de E. Picot, Chronique de Ureche. p. 56.

3. *Inventarium*, p. 135: „Consiliarii regni Poloniae approbant pacta inter Vladislaum regem et Stephanum palatinum Moldaviae. 1433°. Actul întreg slavon în *Ulianitzki*, p. 37. În acelaș an. Octomvrie găsim un document de la Stefan prin care dăruiește lui *Jurju Aloc* un sat (Arhiva ist., I. I, p. 81).

4. *Dlugosz*, ad a. 1433. I, p. 640.

5. *Ureche*, în *Letopisețe*, I, p. 108. *Dlugosz* ad a. 1435. I, p. 679.

tindu-se a o reincepe, Polonii se interpun și impacă pe frații îndușmăniți, punându-i să domnească împreună și împărțind Moldova între ei.

Ilie și Ștefan al III-le domni împreună, 1435—1443. Domn titular al Moldovei rămîne Ilie, cu capitala și reședința în Suceava, iar Ștefan primește ca danie, oare cum în felul daniilor de moșii, o întinsă bucată de țară în partea sudică a Moldovei: ~~cu orașul Kilia și ținuturile~~ Covurluiu, Tecuciu, Oltenii și Vasluiul spunînd Ilie în documentul de împăcare, că să fie aceste părți lui Ștefan uric nestrămutat în veac ⁶.

De aceea vedem pe Ilie, figurînd tot deauna în frunte în documentele ce emană de la amîndoi, și punînd numai formula: «Noi Ilie Voevodul țării Moldovei împreună cu fratele nostru Ștefan» ⁷. Tot Ilie apoi figurează în jurămintele făcute regilor poloni ⁸. Că totuși Ștefan nu era considerat numai ca un frate al domnului, fără însă a domni, ci era părtaş la puterea supremă, se vede din asemănarea a două documente, ambele din anul 1442, unul emanat de la «Ilie și Ștefan domnii țării Moldovii», și celalalt chiar numai de la Ștefan, care se intitulează și el «voevod domnului țării Moldovei» ⁹. Mai curios este însă că ambele, și acel al lui Ștefan singur, sunt date din Suceava, ceea ce ar arăta că Ștefan, de și trăgea veniturile părților sudice a le țării atribuite lui prin actul de împărțală, reședea tot în Suceava alături cu frațele seu; și că documentele amîndouă fusese date a-nume în Suceava, se vede și de pe boierii care le în-

6. Vezi actul slavon în *Ulanitski*, p. 44. *Inscriptii în studiuul lui J. Dymkowski*

7. *Arh. ist.* I, 1, p. 4 și 74 și I, 2, p. 18.

8. Jurămîntul din 1435 îndată după împărțire sîcut de „Elias Dei gratia voevoda et dominus terrae moldaviensis una cum liberis et fratre” *Ulanitski*, p. 45. Tot așa în 1436 și 1438, idem p. 49 și 55.

9. Vezi documentele în *Arh. ist.* I, 1, p. 74 și 123.

*cu orașul Kilia și ținuturile drept capitală și cu înscrisurile
pentru al Cetății albe unde în 1440 Ștefan și Ilie au dat
cetății în posesia și sepo și sînt înscrisurile comemorative*

*cu orașul Chilia drept capitală și cu înscrisurile
pentru al Cetății-albe unde în 1440 Ștefan și Ilie
privilegiu și întărire cetății și posesia și sepo
și sînt înscrisurile comemorative*

Inscriptii la Cetatea Albă în An. Acad. Rom. St. Tom. XL, 1908.

credințază și care sunt în ambele aproape aceiași: Petru Hudici, Duma și fratele seu Mircea, Manoil, Negrilă, Oană Ureche. Era deci un soiu de tovărășie la domnie, sub firma lui Ilie.

Ilie spre a mulțami Polonilor, pentru restituirea macar în împărțitul seu scaun, se îndatorește la tribut cătră Polonia, schimbînd astfel suzeranitatea, mai mult nominală de pînă acuma a acelei țări asupra Moldovei în una efectivă. Tributul consta în 100 de cai, 400 de pînzi de mătasă, 400 de boi, și 300 de care de morun pe an¹⁰. El mai înapoiază apoi regelui polon Sepenicul, Hotinul. Cerenul și Chmielovul, pentru a'l despăgubi de daunele pricinuite de tatăl seu la sfîrșitul domniei sale¹¹, ceea ce era numai un pretext pentru a dăruii Polonilor, întru cît am văzut că însuși Alexandru cel Bun se împăcase cu regele polon *iertîndu-i-se* daunele pricinuite. Noi credem că de și partea de țară dată regelui polon este indicată prin alte orașe, ea cuprindea amanetul pus de Vladislav Iaghello, mai întăi lui Petru Mușat, pentru 3000 de ruble, apoi lui Alexandru cel Bun pentru 1000 de ruble. Astfel se stînsese acea datorie, prin restituirea de bună voie a amanetului primit și deci fără cuvînt va fi invocat, dreptul la stăpînirea Pocuției de cătră domni moldoveni de mai tîrziu.

Stefan al III-le, Roman al III-le și Petru al III-le tot de odată domni, 1444—1447. În

10. *Ureche* în *Letopisețe*, I, p. 110 nota. *Dlugosz*, ad annum 1436, I, p. 691.

11. *Inventarium*, p. 136: „Litterae quibus terra Sepinensis cum arcibus et oppidis Chocim, Czeren et Chmielov Vladislao regi et regno Poloniae ab Elia palatino Moldaviae in vim compensationis damnorum, per Alexandrum patrem suum in Colomiense et Siatyniense teritoriis datorum, redditus, cum obligatione restitutionis privilegiorum super praefatam terram a regibus Poloniae concessorum”. Cf. *Doghiel*, I, p. 601. Actul întreg în *Uliuinitcki*, p. 52.

anul 1444 moare, în marea bătălie de la Varna, protegătorul lui Ilie, regele Vladislav al III-le, care mai dobândise înainte de catastrofa ce puse un capăt zilelor sale și corona Ungariei, și deci constituia pentru Ilie un sprijin, dinaintea căruia trebuia să așteptă că ura ascunsă ce ferbea în fratele său Stefan. Cum aude acesta despre peirea regelui polon, se răscoală din nou contra fratelui său, cu ajutorul boierilor nemulțămîți cu prea marea întindere a supremației polone, răstoarnă pe Ilie, îl orbește și aruncă în închisoare. Soția lui Maria scapă însă cu fiii ei, Roman și Alexandru¹², și fuge în Polonia, reținînd în a ei stăpînire, prin o armată polonă chemată grabnic în ajutor, cetățile Hotinul, Cerenul și Chmielovul, care de și fusese restituite de Ilie lui Vladislav. Stefan nevoind să recunoască această dăruire, se pregătea să le ocupe. Maria incredințază paza lor lui Ioan de Czyczow căpitan de Cracovia și lui Petru Odrowasz de Sprowa palatinul Leopolei¹³. Domnia Moldovei se împarte din nou între Stefan și fiul cel mai mare al lui Ilie, Roman, care primește de la muma lui dreptul de stăpînire asupra cetăților amintite. De aceea întîlnim în același anul 1445, pe de o parte jurămîntul lui Roman către regele polon Cazimir al IV-le, și pe de alta făgăduința lui Stefan, care nu se prea afla în bune relații cu Polonia, că va veni el să depună jurămîntul de credință¹⁴. Coexistența unor documente de la Roman și Stefan ne arată că ambii se considerau ca domni ai Moldovei, de și Roman stă-

12. Ca Roman și Alexandru erau fiii lui Ilie se vede din un doc. din 1438 de la Ilie: „pe credința noastră Ilie voevod și al prea iubitului fiu al domniei mele Roman, și din altul din 1452, care este dat de Alexandru fiul lui Iliași voevod. Idem altul din 1453, (Arch. ist., I, 1. p. 18, 101, și 102.)

13. *Ulianicki*, p. 62.

14. Jurămîntul lui Roman din 1445 în *Doghiel*, I, p. 602; documente de la Stefan al III-le, unul din 1445, (*Wickenhauser*, Moldovitz, p. 61) altul din 1447 (idem p. 62).

spune in scrisoarea lui către Razgon Istvan,
aștii d-ta c

manuscript

tea probabil la curtea regelui polon, având numai cetățile sale în stăpînire

În acest răstimp însă de la 1444—1447, în timpul domniei titulare a lui Ștefan, acest principe mai împărția domnia și cu un alt frate al său, Petru. Aceasta pare a fi ajutat lui Ștefan la dețronarea lui Ilie și a fi dobîndit ca mulțămînt o parte din Moldova, după cît se vede tot sudul ei, ce și Ștefan îl avuse în stăpînire în timpul împremia domniei sale cu Ilie. De altfel cum ne am putea explica existența unui document din 1444, anul tocmai în care Ștefan răs-toarnă pe Ilie, și Roman fiul său pune mîna pe cetățile nordice, prin care Petru vodă fiul lui Alexandru vodă (cel Bun) dă mănăstirei Probota 4 sălașe de țigani¹⁵.

Astfel ajunse Moldova prin dușmăniile și împăcherile competitorilor la domnie, să fie împărțită mai întîi în două, apoi chiar în trei părți, ceea ce de sigur nu putea să contribuie la întărirea ei.

Ștefan păstrează însă domnia chiar așa împărțită numai pînă la 1447, cînd se găsește ultimul act săvârșit de el, anume făgăduința făcută lui Cazimir ducele Litvaniei, de a-l ajuta în contra Polonilor, Ungurilor și Tatarilor¹⁶.

După cît se vede din acest document, Ștefan nu încetase de a fi în dușmănie cu Polonia, care să ajută lui Roman fiul lui Ilie cel refugiat la ei, să-și redobîndească domnia părintească. «Roman ne mai puțin răbda atîta nedumnezeire a unchiului său Ștefan Vodă

15. Arh. ist., I, I, p. 123. Că Petru ținea în stăpînire partea de jos a Moldovei se vede și de pe aceea că documentul său e dat din *Tîrgul de Jos*. Care oraș va fi fost înțeles sub acest nume nu se poate ști. În ori ce caz însă el era așezat în partea de jos a țării. — Acest Petru vodă era fiul lui Alexandru cel Bun și frate cu Ilie și Ștefan, de oare ce Ștefan îl numește într'un document din 1442, încă de pe cînd domnea împreună cu Ilie: „prea iubitul meu frate” (Arh. ist., idem).

16. *Ulianitzki*, p. 69. Actul este datat 25 Iunie 1447.

*Pe care ar avea dreptul la început după cum
înțelegeam în 1445 după cum înțeleg
după cum sunt spărit & după cum Ștefan fiul
celui Alexandru (cel bun) / Masovini. 1466*

1466, S. Hussa, Doc. Xy. p. 32

Întreaga

spune în scrisoarea lui către Pașgon Istvan,
«știi d-ta c

cetate lui Dan al III-le domnul Munteniei, cel inrudit cu el și pus de el în scaunul acelei țări, după dețronarea și uciderea lui Vlad Dracul²¹. Acest Petru nu este fiul lui Ștefan al III-le, precum susține Ureche, ci fratele său și fiul lui Alexandru cel Bun, după cum am văzut.

Petru al III-le obținuse domnia Moldovei, alungind pe un reprezentant al intereselor Polonilor. Aceștia după moartea lui Roman, fiul lui Ilie, sprijin candidatura fratelui său Alexandru la tronul Moldovei, încetând ambile puteri proteguitoare a celor doi rivali trebuiau să se ție la luptă. Fiind însă că Huniade avea pe atunci interes a nu se strica cu Polonii, el le propune reînnoirea mijlocului, pus de mai multe ori în lucrare până acum, spre a împăca competițiile rivale de la tronul Moldovei, anume împărțirea domniei între competitori. În 2 August 1448 găsim pe Huniade scriind următoarea scrisoare regelui Cazimir, care lasă a se înțelege că propune mijlocul arătat: «după voința dumnezeiască, murind acel Roman Voevod și rămânând alt moștenitor al lui Ilie Voevod, Alexandru, care are drepturi netăgăduite asupra țării Moldovei, ar trebui să găsim un mijloc astfel, încât și Petru Voevod să dobândească sfintele lui drepturi, și celalalt iarăși să nu fie scurtat. Și să nu creadă Maiestatea Voastră că eu aș pune înruirea (Huniade era precum am văzut cumnat cu Petru) mai pre sus de dreptate. Fiind că mie îmi lipsește timpul, având a mă ocupa cu tratările de pace, apoi rog pe excelența Voastră ca, până la întoarcerea mea, să primească pe numitul Petru în țara Moldovei și să nu provoace în zisa țară expedițiuni și pustieri.

21. Mai sus p. 127. Vom vedea mai târziu că Ștefan cel Mare, luând Chilia de la Radu cel Frumos, Ungurii reînnoesc pretențiile lor asupra acelei cetăți, bazându-se pe drepturile dobândite de ei de la Petru și pe niște întărituri făcute în timpul scurtei lor stăpîniri.

copul 21 an
de episcopu
Huniadei
Huniadei
Huniadei
Huniadei

această

de Engll
eu) spune
ron. put-
gurilor"

avon Ist
aplică rziu
lui

21. a. Huniade, Dr. Slav. român p. 110
Alexandru în nume 1448

Dacă la întoarcerea mea Petru nu va lucra după dreptate, voi înceta a-l susține și va deveni dușmanul meu.²²

Este invidiat că respectarea dreptății din partea lui Petru nu se putea referi la altă ceva, decât la mărginirea lui în partea ce urma a-i fi atribuită de Poloni, pe lângă acea pe care ei erau să o păstreze pentru protegitul lor Alexandru. De aceea și întâlnim documente de la Alexandru Vodă tocmai din timpul când domnia și Petru, adică din 26 Mai, 26 și 27 August 1449²³.

Se vede însă că Petru nu se ținu de cuvânt, de a nu supăra pe tovarășul său în domnie, și atunci Huniade, pe care l'am văzut în relații așa de bune cu Polonii, scoate pe Petru din scaun, prin generalul Ciupor, acel trimis de el în Moldova spre a-l păzi contra atacurilor dușmane. Ciupor rămase, după cât se vede câțiva timp ca ocîrmuitor în locul detronatului Petru, și numele său dădu, prin asonanță, în gura poporului român, naștere lui *Ciubăr Vodă*, de care nume, străniu pentru un domn apucîndu-se tradiția, el deveni un erou de poveste, spunîndu-se despre el că ar fi fost mâncat de guzganî²⁴.

Bogdan al II-le, 1449—1451. După scoaterea lui Petru din scaunul părții de țară ce o avea în stăpînire, Alexandru al II-le fiul lui Ilie rămîne încă

22. *Solokowski et Słujiski*, Codex epistolaris saeculi decimi quinti, Krakoviae, 1876, II, p. 42, ap. *Picot*, Chronique d'Ureche, p. 69. Această scrisoare este un document prea important, întru cât confirmă toate știrile anterioare, culese din documentele acestor vremuri atât de incurcate.

23. *Wickenhauser*, Moldavitza, p. 63.

24. Vezi *Gaster* în *Rev. D-lui Gr. Tocilescu*, II, p. 185. Aducerea lui *Ciubăr Vodă*, din generalul ungar *Ciupor*, a fost făcută pentru prima oară de *Engel*, *Gesch. der Moldau*, p. 128. Comp. și *Papadopol-Calimah*, *Ciubăr-Vodă* în *Conv. Lit.*, XVI, p. 285. *Ciubăr Vodă* este pomenit atât de Ureche, cât și de cron. putneană, spunînd ambele că a domnit 2 luni.

este
la
era
sun
de
orni
nele
can-
afia
Ste-
iuni
rin-
(al
Bun
pot
che
con-
el

dru
Mo-
e și
ana
nu
Un-
nu i

altul
m p.
iment
stirei
Ale-
al re-
I, 1,

Muchid

interesa de loc, pornește asupra Moldovei sub conducerea lui Petru. Acesta bate și prinde pe Bogdan la Reuseni și i taie capul²⁹.

După ce Petru pune mina pe Moldova, el refuză a mai împărți domnia cu Alexandru, ci vra să o păstreze întreagă pentru sine. Alexandru însă, venind cu ajutor de la Poloni scoate pe Petru din scaun, devenind astfel domn în Moldova.

Alexandru al II-le a doua oară și Petru al III-le a treia oară, 1451—1455. După cit se vede însă Petru izbuti cu toată răzbierea lui, să se mențină în o parte de țară, de oare ce intilnim, paralel pentru acelaș răstimp, hrisoave emanate de la ambii domni, Alexandru și Petru, și anume a le lui Alexandru de la 24 Februarie 1452 până la 6 Octombrie 1455, iar de a le lui Petru din 22 și 26 August și 6 Octombrie 1454³⁰. După patru ani de domnie împărțită, Petru izbutește a scoate pe Alexandru din scaun. Acesta se retrage la Cătătea Albă, unde moare puțin după aceea, otrăvit. Petru al III-le trebuie însă să lupte atunci contra unui nou candidaț polon, un principe litvan numit Berendeiu³¹. Se vede că Petru reîntrase în favoruri la Unguri, care l vâzuse destoinic la luptă și aprig vinător de domnie.

29. Vom vedea că Stefan cel Mare ridică aice obiserică în amintirea morții tatălui seu.

30. Hrisoavele lui Alexandru al II-le, 24 Fev. 1452 (Arh. ist. I, 1, p. 141); April 1452. (Idem, p. 101) Ianuarie 1453 (Idem, p. 102); April 1453 (Idem, p. 142). Incunoștințază pe regele polon despre luarea Constantinopolei de Turci, (Dlugosz, II, p. 116); jurământul făcut de el la Hotin în 6 Octombrie 1455. (Doghtel, I, p. 629). Documentele de la Petru în Wickenhauser, Moldavitz, p. 43 și 65.

31. Dlugosz, II, p. 181: „in cujus locum (Alexandri) Petrus quidam Valachus qui filius naturalis Alexandri quondam vojvod. e Valachie dicebatur surrogatus est”. De și Petru al III le poartă astă ³² supranumele de Aron la Ureche, se vede că este aceeași persoană cu domnitorul din 1448—49, ce era de asemenea fiul lui Alexandru cel Bun. (nota 15) Să se noteze că Dlugosz zice quondam, adică a reposatului Alexandru, nu acelui ce muri după aceea.

32. *Epistola regis Vladislawi ad Petrum regem Poloniae*
regi Nicolao, in *Manuscr. Vat. No. 110-112*.

In aceasta a doua domnie, Alexandru și Petru
cu Ioan Carvici prin un tratat în 1457
și cum celim într altă a... în lat și i po supus
și loc ce ^{un} aduant fu părintelui său și mîni
și un faceriu fari porunce Marci Sal, în dom.
mel și părintel meu Ioan Vovod și m mîlăsiu
mîlăsiu și se m apen & loc Buzmanii noie
și loc pădăle, iar cănd ve are un o tîrămintă
părintel meu și ve poronce, și a ueltau & poron
Marci Sal — un tratat & varalătă și & supman
în locă pedore cuoăletăsi. 29

In timpul aceste domnie împărțite a Moldovei
Turcii din o mare amenințază pînă la Cătătea
prin cucerirea Constantinopolei. Domni Moldovei
tîrăndu și cu atăc et flota turcică untră Cătătea
altă, iar mînim & a o uelă și noi. Paralabel
Hăciucel că pînă pactat în aceste înșură și
Petru întăreș și iderid, provăpădu. l a tîră
cum ymă inscriptă e și & pactat. 29

29. *Manuscr. Vat. No. 110-112*.

32. *Manuscr. Vat. No. 110-112* p. 110-112.

Petru al III-le a ^{petru} treia oară 1455—1457. Pus în scaun prin ajutorul regelui Ungariei, Petru al III-le le închină țara, după cum reiesă aceasta din o diplomă a regelui Vladislav, din 30 Ianuarie 1453, care spune despre Petru, încă de pe cind domnea alături cu Alexandru «că ar fi fost readuse părțile transalpine la ascultare de către Ioan Corvin de Huniade, care părți s'ar fi revoltat în vremile mai vechi». De sigur însă că reintroducerea lui Petru, după detronarea lui Alexandru, făcându-se cu ajutorul Ungurilor, trebuia să l facă să se înjosască și mai mult înaintea lor²².

Plecat către Unguri, Petru al III-le Aron se arată nu mai puțin supus către Poloni, spre a nu mai fi dușmănit de ei, prin sprijinirea vre unui altui competitor. El se închină deci și Polonilor în 26 Iunie 1456, spunând între altele că «după exemplul predecesorilor sei, a tatului seu Alexandru Vodă și a fraților sei Ilie și Ștefan, el jură credință regelui polon, făgăduindu-i sprijin contra dușmanilor și a nu primi nici o suzeranitate afară de acea a regatului polon»,³³ neadevăr flagrant intru cît el acuma era închinat Ungurilor, și în momentul chiar cind făgăduia acele vorbe regelui polon, trimetea să plece țara Moldovei și sub păgînii de Turci. Mai departe se lega Petru de a se îngriji de binele Poloniei, de a o înștiința despre uneltirile dușmanilor ei, de a fi totdeauna gata în persoană cu toată puterea sa în ajutorul regelui, la caz de războiu cu Prușii să-i deie un ajutor de 400 de călări, precum și proviziumi de 400 de boi, și de a lăsa Marici văduvei lui Ilie orașul Siretiu și satul Olovăț și de a se împaca cu

32. Teleki, Hunyadiák Kora Magyarországon, Pestini, 1852—1857, I, p. 350 ap. Ficot, Chronique d'Ureche, p. 85, nota.

33. Actul întreg latin în Ulanitzki, p. 88. Extract în Inventarium p. 138.

act, Petru spune că voeste «sequi vestigia Alexandri ceteri
nostri ac Ilie atque Stephani patrum nostrorum et si vult
desi ca Petru l'era al cronicearilor etc. etc. Petru
1456 fuit l'era Alexandri etc. etc.
republica în Huny, Dec. 11. 2. p. 65

regele pentru Hotin și Soroca, care ar aparține de asemenea zestrei numitei domnițe.

Turcii, care cu doi ani înainte de a reiniea Petru singur domn în Moldova, luase Constantinopolea, umplind de groază întreaga Europă, nelinișteau la rândul lor pe domnul Moldovei.

La o cerere a Turcilor îndreptată către Petru Aron, de a le plăti ca tribut 2000 de galbeni, domnul răspunde prin o grabnică supunere, îndreptând această ascultare de cererile păgine în hrisovul pe care îl dă logofătului Mihail, cel mai însemnat boier al Moldovei din acel timp, spre a duce banii la Turci în anul 1456, prin cuvintele următoare: »sfătuindu-ne cu boerii sfatului nostru moldovenesc și cu mitropolit chir Teoctist, mult am gândit între noi despre apăsarea și primejdea țării noastre ce avem din toate părțile, iar mai mult de la Turci, care au luat și ieu de atâtea ori și cer de la noi dare de 2000 de zloti ungurești, ceea ce noi nu suntem în putere a da, iar a ne apăra nici cum nu ne e în putință; iar nedându-le lor singuri ei vor lua, precum și până acum luau femeile și copiii fraților noștri. Deci vezînd această, ne am sfătuit cu toții pe cît vom putea să ridicăm această nevoie, avînd a ne pleca capetele aceluî necurat, și regulînd întru această cu toții, am rugat pe boierul nostru Mihail logofătul să meargă la Turci, să ridice greutatea noastră, luînd pe Dumnezeu în ajutor și să așeze pacea pentru noi, putînd a face ce va crede că este mai bine; iar de nu va putea dobîndi ușurare, să scoată și să dea acele 2000 de galbeni. Dăm deci această carte panului Mihail logofătul, ca nime să nu poată să-i bănuiască vre odată pentru darea acestor bani, pe care noi toți i-am trimis»³⁵.

³⁵ Hrisovul domnesc prevăzut în intritura întregului divan în textul original slavon în *Ulanitzki*, p. 86. Extract în *Inventarium*, p. 139.

Turcii

Plătit lui Al. Aron 164.

Boier al 166 165

Boier (Fotolia) 168

Boier 166

Boier 167

Boier 167

Boier 167

Boier 168

Boier 170

Boier 170

Boier 172

Boier 174

Boier 174

Boier 176

Inclinare către Unguri, inclinare către Poloni, inclinare către Turci, iată maxima de domnie urmată de Petru Aron, aplicind în politică cuvintele evanghelice: «capul plecat sabia nu'l taie». După ce Moldova fusese ruptă teritorial în repețite rânduri în mai multe părți, acuma de și reintregită într'o singură mină, își pierduse neatirnarea de odată la trei stăpîni, fără a avea măcar îndreptățirea că și-ar fi plecat capul dinaintea unei primejdii neînlăturabile.

Iată unde adusese luptele pentru domnie, născute dintr'un sistem vicios de urmare la tron, pe Moldova lui Bogdan, pe care bărbăția intemeietorului o aruncase de odată, gata de viață și de luptă, în câmpiile Nistrului și a le mării Negre.

Lipsa oamenilor conducători, nu nedestoinicia popoului, încă tînăr și plin de viață, coborise Moldova la această injosire. Nervul puterilor sale nu era încă frînt; coarda arcului nu se rupsese, și trebuia numai să se arăte mina vînjoasă, care să 'l poată întinde, spre a face încă să sbîrnie din el puternice săgeți. Cînd va fi sosit omul providențial, menit a duce Moldova la mărimea ce trebuia să atingă, nu se vor mai auzi tînguiri ca acele din hrisovul lui Petru Aron, «că a ne apăra nici cum nu e cu putință, ci trebui să plecăm capul celui necurat».

Această înflorire a virtutei românești se făcu într'un chip strălucit sub Stefan cel Mare, și nu mai puțin cu efect ar fi fost poate și domnia lui Vlad Țepeș din Muntenia, dacă o rivalitate nenorocită între acești doi atleți ai neamului românesc, nu ar fi înlesnit Otomanilor coplesirea creștinătăței.

*Cumilil Costelilor Spirit
victoria poporului*

IV

ORGANIZAREA PRIMITIVĂ A ȚĂRILOR
ROMÎNE.

I. DOMNUL.

Elementele organizării statelor române, a căror începuturi le-am studiat în paginile de mai înainte, sunt parte mai vechi de cât înființarea lor, parte au luat naștere prin însăși răspîndirea poporului român din munte spre cîmpie.

Cheea organizării politice a unor societăți începătoare este capul statului, care la Romîni poartă până în timpurile mai noue numele de voevod. Acest așezămînt este la Romîni mult mai vechiu de cât descălecarea, de oare ce el se afla la acele mici state, urzite pe pămîntul Munteniei înainte de întemeierea ei, voevodatele lui ^{Lăzărescu} *Lăzărescu* și *Schleslau*, și înainte chiar de ele, am aflat voevodatele romîno-bulgare din Transilvania a le lui *Glad*, *Memurorut*, *Kean* și *Gelu*¹. Aceste voevodate fură aflate de Unguri la năvălirea

1. Vol. I, p. 466 și 546.

lor în Transilvania, cauză pentru care și dinșii, în prima lor organizare, apar tot sub autoritatea unor voievozi. Așezământul *voevodului*, este de origine slavo-bulgară, după cum se vede din cuvântul cu care este însemnat, și care vine de la vechiul slavon *vojevoda* = bellidux, bulgar *vojevoda*, rus. *voevoda*, pol. *wojewoda*, cech *vojvoda*, sîrb, croat *vojvoda*². Prima organizare a bandelor rătăcitoare a le Slavonilor se făcu, cînd ele căzură sub stăpînirea bulgară, care le constituî în viața de stat, de și elementul politic predominant al Bulgarilor își perdu naționalitatea în sinul popoarelor, pe care le supusese. Bulgarii, întinzîndu-și stăpînirea și pe malul stîng al Dunării, elementele poporane intrate sub a lor stăpînire, se constituiesc și aici sub voievozi, pe cînd în Bulgaria însăși, țara domnitoare, fiind trebuință de un titlu mai strălucit, domnitorii luară pe acel de țar, egal cu împarat.

Așezământul voevodului era cunoscut Romînilor, încă din timpul stăpînirii bulgare peste regiunile locuite de ei. Fără îndoială că în timpul domnăriei maghiare în Transilvania, el suferi oare care schimbări în constituirea lui, și că la introducerea lui în țările nou create a le Munteniei și Moldovei, trebuie să ținem samă de aceste modificări. Am văzut că voevodul, astfel precum se găsește el în documentele ungurești, era un senior vasal regelui, cu o autoritate teritorială, a căruia trebi de căpitanie erau comanda armatelor și ținerea judecăților³, care atribuțiuni se întilnise la toate societățile organizate în chip rudimentar, ca acele convenite puterii supreme.

Venirea Ungurilor nu pare a fi știrbit mult auto-

² *Cikac*. Dictionnaire d'Etymologie daco-romane. Frankfurt s. M. 1879. II. p. 460.

³. Vol. I. p. 499.

nomia de care se bucurau voevodatele din Transilvania. Nici mai înainte acești voievozi nu fusese neatârnați; ei erau supuși sau vasali împăraților bulgari, de și poate îndepărtarea mai mare a lor de Bulgari de cît de Unguri, le lăsa o mai întinsă libertate de lucrare. Strămutîndu-se voievozii din Transilvania din coace peste munți, se făcu mai întai următoarea însemnată schimbare în ființa lor. Din supuși ei deveniră neatârnați. Ei luară pe lingă titlul de voevod și acel de *gospodar*, *gospodin*, care se vede în toate hrisoavele începînd de la cele mai vechi, și însumă stăpînul casei, de unde apoi domn, suveran⁴. După ce dinșii scutură cu totul suzeranitatea maghiară, își mai adaog încă și acel de *samoderjavnei*, adecă autocrat, de sine stăpînitor⁵.

Mai însemnată însă de cît adăogirea titlului, trebuia să fie schimbarea caracterului puterii lor, îndată ce ei își întinseră domnia în țările cele nou întemeiate a le Munteniei și Moldovei. Cît timp fusese vasali regești, ei nu putuse să creeze nobili, nici să le dăruiască moșii, de oare ce dinșii singuri erau considerați ca fiind nobleța și teritoriile lor din buna voință a regelui. De îndată însă ce deveniră neatârnați și stăpînii unor întinse domenii, ei începură, imitînd pe regii de sub care eșise, a face dărnicii către supușii lor, răsplătînd pe nobilii lor prin dăruiri de pămînturi, sau chiar creînd de aceștia, din nou, prin asemenea dăruiri.

Este cunoscut că mai toate hrisoavele, ce ni s'au păstrat din vremile cele mai vechi a le istoriei noastre, nu au alt cuprins de cît danii domnești, și cu cît ne urcăm mai mult în timp, cu atîta acest caracter

4. *Cihac*, II, ep. 125.

5. Așa d. c. în hrisoțul lui Roman Vodă din 1392 (*Arch. ist.*, I, 1, p. 18) și în acel al lui Mircea din 1406 (*Idem.*, I, 1, p. 98).

în afară de acest titlu Domnului mai adăogem
peșteră la începutul minime lor partene
105 ~~ca~~ atît la ~~Domn~~ în Moldova cît și în
Muntenia. Acest cuvânt nu e alt decît
numul d. lui. sau în vîltoape cîntec
cu un suprapus, care a + ad mai
altu din faptul că în documentele latine
nu vedem pînă Johannes. El e folosit pînă la
împăratul d. Roman I d. Bulgar
de pînă la Georgie d. d. Stefan Voivod
bulgar. Căci (avea) și în Stefan
explicat împăratul său mit d. ve fi
put vedea d. și pînă la
împărat George, Georgie
Georgie d. d. George Carac Ge
Georgie. Ge

Georgie Ge Ge Ge

se rostește într'un chip mai exclusiv. Acest sistem ca domnul să se considere de stăpînul întregii țări ocupate, și să dăruiască apoi părți de teritoriu meunjurimei sale, fusese imprumutat de Ungari de la feudalismul apusan, și trecuse apoi la Români, cînd aceștia se desfăcuse din monarhia maghiară. Dăruierea de pămînturi, care forma în apusul Europei chitul cel mai puternic al statului, deveni și în țările române mijlocul cel mai temeinic de așezare a domniei.

Cele ce spune Ureche despre domnia Moldovei, că la început era mai mult ca o căpitanie⁶, se potrivea pentru epoca descălecării în ambele țări. În curînd însă căpitania se schimbă în domnie: teritoriul stăpînit se tot întinse de la munte către mare. Întru cît însă în vremuri vechi, la toate popoarele, autoritatea capului statului se confunda cu dreptul de proprietate, asupra țării stăpînite, domnul se privia ca proprietarul țării sale. Legenda moldovenească arată chiar că *Dragoș* pune în lucrare această concepțiune a suveranității asupra țării luate de el în stăpînire, de îndată ce pune piciorul în ea. Nimerînd el la locul unde este acuma mănăstirea Ețeanii, au aflat acolo pe un Rutean *Ețco*, și întrebîndu-l ce om este de trăeste în acele locuri pustii, a spus că e Rusneac din țara Leșască, și *Dragoș* a dăruiat lui pămîntul de lingă acel rîușor ca moșie vecinică și de mostenire⁷. Tot de asemenea face și Radu Negru cu munții învecinai Cîmpulungului, pe care îi dăruește orașenilor.†

Totuși în această luare în stăpînire a proprietății țării, observăm chiar de la început doue chipuri de a și-o însuși. Pe unii din proprietarii găsiți în țările române, precum Cîmpulungenii din Muntenia și acei

6. Ureche în Letopisețe I, p. 96.

7. *Miron Costin* în poezia polonă. *Art. ist.*, I, 2, p. 167.

+ Arăbii voievozi dăruiau sine proprietățile
era și mai înmănie ale celor vorzate cu
de, înaint și ved și și puneau nume
în lucrare cu drept de suveranitate și
proprietate superioară asupra țării
și cum în răsăritului autoritate.

din Moldova, Vrâncenii și mulți alții, aleși de domn nu știu după ce criterii, el îi lasă în proprietățile lor, le recunoaște cu alte cuvinte dreptul lor cel vechiu. Aceștia sunt moșnenii în Muntenia, răzășii în Moldova. Aceștia sunt moșnenii în alodială, a căreia stăpânire va, cu proprietatea lor alodială, a căreia stăpânire domnul numai o consfințește, fără a o crea. De aceea am văzut bună oară că Radu Negru se oprea, prin însuș hrisovul lui, de la dreptul de a dărui proprietățile orașenilor (Cimpulungului⁸). Respectarea proprietății vechi se făcu în Moldova mai cu osebite la locuitorii de viață română⁹, de oare ce descălecătorii aveau nevoie de hratele lor, spre a respinge urmărirea maghiară. În Muntenia, unde asemenea primejdie se vede că nu însoți chiar din primele zile întemeierea noului stat, mulți Români chiar fură luați de domn ca oameni de ai lui, și moșiile lor ca moșii domnești, fapt din care se explică mai târziu numele de *Rumini*, aplicat clasei șerbilor în Muntenia. În Moldova din potrivă, țărani luăți domnești de cătră descălecători erau mai ales acci de viață slavonă, care locuiau șesul¹⁰.

Domnul prin ocuparea țărilor romine pune stăpânire pe o mulțime imensă de sate sau moșii locuite, pe care le declară de domnești, și pe aceste apoi le dăruiește el boierilor sau mănăstirilor, trecînd ele din stăpânirea domnească în cea a fețelor particulare. Moșiile domnești nu erau deci, cum susține Bălcescu «locurile de pustiu, adică acele ce nu se stăpîneau de nimene din nepomenit veac, branștele domnești și locurile tirgurilor»¹¹, ci pămînturi locuite și așezate.

8. Mai sus, p. 161.

9. Mai sus, p. 56.

10. De aceea încă Bălcescu a observat cu drept cuvînt că „cei mai mulți răzeși se află în partea muntelui”. Starea muncitorilor plugari în Mag. ist., II, p. 232.

11. Idem.

3. *Ukaz Vasilije Formane mari prporilak*
le noi to Literation a' Munka, 1874, B. p. 39
Desprea Dronbrut ali doue grup d' sate in „ukh
ordnuciova Ruzdeni Ungaria sau p'ur local
Formanaki k' al a' statom p' parte lu Dogdan
li' lan ramanoz s'oborj, pap'ogodu Cernu p'o
d'na locuicid o' tron d' muntelui!

Mai sus, p. 161

Ma... concurg a dovedi, in chip inviderat, aceasta împrejurare.

Mai intai constatam un fapt. Toate documentele de dăruiri de moșii pun, in locul acestui cuvint, acel de sat, (in uricele slavone *selo*), care cuvint conține ideea de locuitori: iar cind se intimplă să se dăruiască cite un loc pustiu, se spune aceasta împrejurare anumit in document. Așa Petru Rareș spune intr'un hrisov al seu din 1535, că dă lui Toma un loc pustiu pe Botna, ca să și așeze acolo un sat. Petru Șchiopul, in 1586, întărește lui Bucium proprietatea sa din cumpărătura asupra Luncei mari, ca să și sălăsluiască acolo un sat¹². Cuvintul de sat nu se referea însă ca astăzi numai la așezarea locuită, ci cuprindea și moșia din prejur, ceea ce se vede din faptul că in cele mai multe documente se vorbește de hotarele satului. Iucri fără de nici un înțeles, dacă ar fi vorba numai de vatra satului¹³.

Că aceste sate erau impoporate, se mai cunoaște apoi și de pe numele mai multor din ele, care sunt inviderat derivate de la oameni, precum: *Vinătorii*, *Vornicenii*, *Bisericenii*¹⁴. Adese ori intilnim dăruiri făcute boierilor a unor sate, unde acci boieri își aveau așezările lor. Astfel un document de la Alexandru cel Bun din 1419, hărăzește lui Dragomir și Ianoș trei sate in cimpul lui Dragoș, pe Nechid, între care satele unde se află casele lor, Pașcanii și Dragotestii. Un alt hrisov de la acelaș domn din 1428, dă lui Sinata «in pămîntul nostru al Moldovei trei sate, unul

12. Arh. ist., I, 1, p. 83. Uricariul de T. Codrescu, II, p. 254.

13. Document din 1442 in Arh. ist., I, 1, p. 176: „hotarul acelor sate să fie după hotarele cele din vechime. Comp. alte doue documente, unul din 1409 și altul din 1488 in Wickenhauser, p. 55 și 76.

14. Doc. de la C. Movila, 1608, Arh. ist., I, 1, p. 78. Doc. de la A. Lăpușeanu 1559, Idem, I, 1, p. 119.

157 Documentul reproducu în cartea de Radu
 Rosetti *Tamăntul Satului și Hotarului* p. 37-78
 183 Comp. 9. Part. *Arhiva acelor țări*
 n. 10 p. 12.

Alte sat sunt aralate marea...
 aralati veii ca acell ~~document~~ daruit,
 veii ca Ruzji. Au documente din
 1476 & 6. Noi & Hujas karajul lui
 Mihail Stăneșcu tatăl Dozban
 " unde ut Palau si put lui Drăgan, "
 unde Mihail " unde ofițer Vasa ilia "
 Au alt document din 1487 întaruit
 lui Jacobus cu un cat pe Stălad unde
 Au un di lei & Ruzji vidim asaltare
 facute după pizi alt document at Ruzji
 Au un ~~document~~ & Ruzji ut iolouit
 cu revalentat lui & jicid. Au un din
 si 1477 întaruit lui Tomeratul Dozan
 unde, au put pizi Palau, " Danuciu;
~~alt document~~ din 1475 întaruit lui Copane
 tatăl Palovicuunt un alt document din 1487
 si lui Jacobus cu un cat pe Stălad unde
 au put pizi Oruta si Drăgan, unde
 kail din 1499 ~~document~~ karajul lui
 Vasile episcopul Mitropoliei " Rome.
 unde " unde Membru unde put
 Jud fârbau. ^{15^{le}}

15^{le} din. nădel din Acad. romani. 1477 pergamint 138
 1487 per. 412; 1499 parchet LXIV, 10.

1949 of ~~document~~ aspruțan Hăbula
 Moldovan

15^{le} Acad. rom. parchet LXIV, 8.

~~document~~

spune în scrisoarea
estii 11

Trin arman nu a poart vestimenta parca
a loab satel răzărui & trig dar nu boier
al cărui moștăru i a p parametru
pui repede imperșii, ten i i d o r e s v m u s
v a p u i d a r m e n n e l o n . ~~U l t a r i a d e o~~
E l e v i n e n p e t p i p m a l i z a t e n y a s a n o
r a s o m u l l e t a p o a r t m u n d u m i
p m o a n n u i i t r y l a b p o p o r a t o r i e
m o n t e n t o n i s i e l e a p u l m u n d u
m u n d u p i n d a a r m o r a r i e s t e t e n
+ q a m u n d u i i c i n t e l a p o m u n d
I m u n d u i i t e d e t .

157. Căminul lui d. Radu Stăruț. Amplasat
în satul de răzărui, p. ...

monedele

cele dăruiri ale unor sate, unde cel dăruit își avea ca-
sele sale. În acest caz viitorul boier comanda pe oș-
tenii ridicați din satul său, ~~și ei se deprindeau cu as-~~
cultarea de dînsul, și cînd apoi domnul îi dăruia sa-
tul, ascultarea de pe cîmpul de războiu se strămuta
în viața cîmpului. Apoi descălecătorii așezîndu-se în
mijlocul populației supuse, prin însuș faptul ocupa-
ției silite a țării (ca să nu zicem a cuceririi), erau
într-o poziție de stăpîni față cu ei, încît fără indo-
ială, că chiar înainte de dăruirea moșiilor, din partea
Domnului, ei puneau în lucrare oare care drepturi
de supremație asupra lor, și dăvia făcută de domn
întipărea numai cît pecetea dreptului pe o stare
de fapt anterioară. Acești boieri aveau apoi pe lingă
sine slugi, încă dinaintea coborîrii lor în țările ro-
mîne, care slugi se contopeau și se amestecau cu popo-
rația satului dăruit, încît formau un singur tot. De
altă parte mulți dintre locuitorii de frunte, din acei
de baștină, se înălțau prin favoarea domnească la ran-
gul boierilor. În sfîrșit Slavonii rînduizîndu-se, deo-
sebirea de naționalitate încetă de a mai fi o pricină
de precumpenire politică. Se desemnă astfel pe pămîntul
țărilor romîne, cît va timp după fărberca pri-
cînită prin faptul descălecării, acea formațiune care
se vede mai tîrziu, compusă în deobște din două clase
de locuitori: cei liberi cu pămînturile lor, răzărui și
boierii: cei supuși acestora, viitorii serbi

Satele domnești și prin urmare și acele boierești
erau deci locuite de o populație supusă unor inda-
toriri către stăpînul locului, domnul sau boierul.

Dacă însă domnul respecta proprietatea alodială a
satelor răzărui, aceasta nu l împedea de a se atinge
de ea, cînd obiceiul pămîntului îi învoia o asemenea
atingere, și astfel multe sate de oameni liberi la început,
devin cu timpul supuse domnului, și prin
dăruirea lor, boierilor. Era tot deauna o pedeapsă, o

Handwritten notes in the right margin, including the word "Recl" and other illegible characters.

Tot asi intalnim 7 sate de pe vale Clamulea
 date de Ducea vodii in 1676 lui Ivan Schiban priind
 al platii Despotului pruta + moara
 din care intalnim in teritoriul Teleniului
 in o parte din cuprinsul cartii sau copierii
 anul 1747. Glote pentru cal si galben de tal
 in plus domniului de Partea cal 2 galbeni
 de cal, restul nicat sa vorbim de bacia de plat
 de 11 galbeni de tal. 1860

1860 Schibanu, Cupertu p. LXO.

spune in
 este d. l.

documentul este din prima cuprins
 de la 1676 la 1860
 de la 1676 la 1860

1860 Schibanu, Cupertu p. LXO.

degradare ca un sat răzăsese să fie luat ca domnesc.
 Aceasta pedapsă se aplica une ori, pentru omoru-
 rile intimplate pe teritoriile lor; alte ori când satul
 nu putea răspunde birul cu care era impus. Pentru
 cazul întâi cităm un document de la Bogdan fiul lui
 Lăpușneanu din 1570, în care se spune că: «Dom-
 nia mea am luat acelu sat Alboteni să fie domnesc
 pentru omorul acelu Grec; însă boierul Albota, sta-
 rostele de Cernăuți, plătiind Grecilor moartea Grecului,
 158 de boi și vaci, 600 de oi 7 cai și 13 epe, dom-
 nia mea i-am dat satul Alboteni, ca să-i fie lui oci-
 nia cu tot venitul»¹⁸. Să se observe că acest boier,
 Albota, dăduse numele satului încă înainte de a
 fi a lui, locuind și el în sat alături cu țărani. Iată
 deci o dovadă evidentă că boierii ce erau dăruți cu
 sate unde și aveau casele lor, locuiau într'adevăr
 așezări impoporate.

Astfel un sat liber devenea domnesc, și apoi boie-
 resc, pentru o crimă intimplată pe teritoriul său, și
 acest mijloc, cu care s'au năpăstuit în cursul timpu-
 lui multe sate răzăsesci, au aruncat multe din ele
 în rindurile șerbirei.

Celalalt chip de a lua un sat ca domnesc, este do-
 cumentat prin un hrisov de la Radu Milnea din
 1613, care arată că satul Apele Vii, fusese luat dom-
 nesc de Mihai Viteazul, pentru că Knejii acelu sat
 (adecă oamenii liberi, răzeșii), nu putuse răspunde
 domnului birul ce le impusese, în sumă de 50.000
 de aspri. «Le au luat moșiile și iau făcut vecini»,
 spune documentul. Acest sat este dat apoi de zestre de
 Mihai Viteazul fiicei sale Florica, la măritarea ei cu
 Preda Postelnicul¹⁹, și astfel coboară el acele trei

18. Uricariul, II, p. 252.
 19. Mag. Ist., II, p. 265.

Multe alte documente de acest fel sunt
 adunate în cartea Comitetului de Istorie
 Viteaz și Jurelele lui. (N. B.)

scări, care duceau din libertate către iobagie: sat
 răzăsese, domnesc și în sfârșit boieresc.

Cu toate că documentele care ne slujesc pentru a
 caracteriza aceste împrejurări, sunt cu mult poste-
 riore timpului, pentru care noi încercăm această ca-
 racterizare, este de observat că ele puneau în lucră-
 re niște obiceiuri vechi, care se practicase în totdea-
 una, chiar înainte de descălecare, atât de voievozii de
 dincolo, cât și de acei de dincoace de munte, în ci-
 pot fi cu drept cuvânt întrebuițate, pentru a face
 cunoscută o stare cu mult anterioară redacțiunii lor.

Din ele deci reiese următoarele drepturi a le dom-
 nului.

Proprietatea efectivă asupra părții celei mai in-
 tinsă a țărilor descălecate, mai ales asupra cimpului,
 și de aici dreptul de a dărui satele așezate în această
 regiune la persoanele pe care vroia să le deosebească.

Un fel de proprietate superioară, chiar asupra sa-
 telor răzăsesci, pe care une ori videm că o întâ-
 rește prin documente, de și acești proprietari erau
 mai vechi în țară de cât domnia ce venise asupra
 lor; alte ori o rîpește chiar de la vechii indrituiți,
 desbrăcîndu-i de dînsa, spre a o conferi altor persoane.

Această proprietate superioară a domnului, asupra
 întregului teritoriu al țării, se vedește mai ales în o
 curioasă împrejurare. Anume, domnul întărea ca milă
 domnească chiar cumpărăturile făcute de un individ de la
 altul, drept ce nu și avea rădăcina în dărnicia domnului.
 Așa un document de la Aron Vodă 1592, arată că
 «i-am dat slugii noastre Onciul, Herța și i-am întă-
 rit de la noi în țara noastră Moldovenească, a lui
 dreaptă moșie și cumpărătură, din privilegiul de cum-
 părătură ce'l avea de la Petru Vodă (cel Șchiop) sa-
 tul Cornățelul, în ținutul Cernăuțului, ce și-l a cum-
 părât de la Drăghieș Borotca, drept 1200 taleri de ar-

gint»²⁰. Alt document de la Vlad Tepeș din 1456 spune: «*dăm jupinului Mogoș cu fiii și ficele sale, satele a-nume: tot satul Corbii de jos pe Argeș și tot satul Corbii de piatră și patrimoniul din Micești, cu vâduri de moară, și jumătate sat Malurenii, care toate sunt vechi moșii a le jupinului Mogoș*»²¹.

Tot din această cauză se vede că cei mai mulți proprietari, sau posesorii unor drepturi, revin la fie-care schimbare de domn, pentru a și căpăta reintărirea privilegiilor, precum am văzut mai sus acele 7 documente repetate asupra aceluiași drepturi, Cîmpulunguilor²². Acesta din cauză că fie-care domn putea să revoace proprietatea concedată de antecesorul seu. Revocabilitatea și deplina putere de dispoziție asupra proprietăților individuale, din partea domnului, arată că proprietatea particulară era un soi de concesiune a lui.

~~Satele cît timp erau domnești, erau exploatate în interesul domniei de către stărostii sau parcalabii fi-nururilor, unde se aflau așezate. Iată fără îndoielă înțelesul unor fraze ca acestea din documentele vechi: «Un sat pe apa Birladului, care sat un post drept domnesc ascultător de lașii»²³ sau «un sat domnesc Vinului, ascultător de ocolul Pietrei»²³.~~

Așezămîntul cel mai temeinic al societăților omenesti, acela pe care se razimă întreaga propășire, proprietatea, era deci lasată pentru a zice astfel în la hmul plac al domnului, și în aceasta videm noi mai ales caracteristica cea mai de samă a absolutismului capului statului în țările romine. Urmările unui

²⁰ Arh. ist., III, p. 200. Comp. un doc. de la Stefan cel Tânăr, Arh. ist., I, I, p. 86.

²¹ Arh. ist., I, I, p. 142. Document de la Vlad Tepeș, în Ghidul muzeului din Iași, p. 16.

²² Mai sus, p. 16.
²³ Documente din Veștile Junii 1652. (Arh. ist., I, 2, p. 101). Documente de la Constantin Măgălaș 1608. (Arh. ist., I, 1, p. 161).

*Documente în Japari I, p. 20, 24, 27, 34, 39, 61, 74, 99, III
în care sînt menționate și satele Corbii de Jos și Malurenii
Lpp. II, p. 2, 4, 5, 7, 11, 102 și în Măgălaș Documente de la
Constantin Măgălaș și stăpînirea satelor Corbii de Jos.*

data în chip repetat

asemene drept, afară din firea lucrurilor, putea să devină din cele mai periculoase, în niște țări bintuite de furia schimbării domnitorilor ca acele romine, și numai teama de a și înmulți dușmanii putea să împedece pe domn, de a face din acest drept cumplit un izvor de nesecate abuzuri.

Al doilea element care alcătua puterea domnului era acel judecătoresc. Astăzi s'a despărțit cu mare bagare de samă autoritatea executivă (dată domnului) de aceea judecătorească, care este incredințată unor corpurile pe cît se poate mai mult ferite și apărate de puterea ocir-muitoare. Această despărțire a puterii judecătorești de aceea a capului statului este de origine germană. Este cunoscut că la acest popor nicăierea capul statului sau delegații puterii sale n'au judecat. Atît în curtea regescă, cît și în acele a le comiților provinciilor, precum și în acele mai mici a le centenarilor, regele, comiții, centenarii, presidau corpurile acele, care aflau dreptatea, dar nu se amestecau la darea hotărîrii. La Romani, din contra în timpuri vechi judeca regele, în acele mai noue consulul, pretorul sau acei judecători rinduiți de ei, care toți deci nu erau de cît reprezentanții autorității supreme. La Slavoni, ca și la Romani, dreptatea se da nu numai în numele capului statului, ci chiar de el. Capul statului era și împărtitorul suprem al dreptății.

Întru cît în constituirea naționalității noastre n'au intrat mai de loc element german, ci numai acel latin și acel slavon, (celelalte sunt puțin însemnate), înțelegem ca să nu intilnim la Romini reprezentat principiul german, că regele nu poate judeca, ci acel roman sau slavon, că în puterea absolută a capului statului se cuprinde și dreptul de judecată.

De aceea și vedem că în țările romine, judecățile precum și multe alte afaceri se tratau în divan înaintea domnului, care lua el singur parte la ședințele

*In afari inși de Impărat Domnului anșor
unor sat. De cuprînsul țării și satelor
el mai avea în stăpînirea lui notă
Subl cuprîns în război război de război
stăpînirea el Tarșevici, satul acesta
laan d ocolul cetății țării, și unde
satul în vîlăbun mult în domnie
Documente? totu căm în vîlăbun
în 1554*

și vezi mai jos Not. 17, p. 11

lui, și hotăria mai la urmă cum fi era pe voie; căci hoierii își dădeau numai părerea fără a o impune domnului. Divanul a fost tot deauna în țările române, numai un sfat al domnului, nu o autoritate neatirnată de el²⁴.

Domnul însă putea să delege puterea de a judeca autorităților inferioare, ceea ce făcea în destul de des, mai ales în timpurile mai noue, cînd mai multe dregătorii fură create anume pentru judecarea daravelor mai mici. Din nenumăratele hrisoave, care constată că domnul era autoritatea supremă judecătorească, amintim mai mult ca exemplu cîte-va, intru cît un lucru așa de obicinuit nici nu are nevoie de dovadă. Așa un hrisov de la Ștefan cel Mare din 1461, care conține o judecată dintre hoierii Crasnăș și Nicoreșcu de o parte și Hușin de alta, spune asupra mersului afacerii: «deci cercetînd noi împreună cu hoierii noștri adevărul, am poroncit preotului rusesc ca să aducă marturi șese preoți și el al șeptelea împreună cu dinșii să jure, cum că acel ispisoc a fost adevărat. Și vîzînd noi această izbîndă, cu cale am dat lui Hușin acele trei sate. Și la aceasta este mărturia însuși a domniei mele, și a prea sînțitului mitropolit și a hoierilor noștri, (urmează înșirarea lor)»²⁵. Un alt hrisov de la Radu Voievod din 1528 spune: «Am dat domnia mea lui jupîn Ivașeu paharnicul lege 48 hoieri și'i au adus de au căutat și au mărturisit înaintea domniei mele»²⁶. Un altul de la Pătrașcu cel Bun din 1558, conține amintirea «că au jurat

24. Așa îl caracterizază și Raicevich, la sfîșitul veacului al XVIII-le, Osservazioni storiche, naturali e politiche intorno la Valachia e la Moldavia. Napoli, 1788. p. 151: „Benche in apparenza il divano s'ingerisca in molti affari del paese, in realtà non ha nessuna autorità e tutto è unchiuso del principe”
25. Reproduș după Focea pentru mîntre 1840. p. 145—147 de Dl. Hasdeu, in Arh. ist., III, p. 148—149

26. Din Arhiva Statului, needitat încă, reproduș în parte de Dl. Gr. Tocilescu în articolul seu Juriul la Romîni. in Focea societății Românilor, 1871, No. 10, 11, și 32.

*Accesul domniei pentru a înțelegem statul actual și în trecut
într-un paragraf, Paris, 1872, p. 148. Le Divan a l'apparence
d'intervention dans le conseil de affaires publiques, mais
il ne possédait aucune autorité réelle, car tout le fait tout
est conduit par le prince.*

cu 12 boieri dinaintea reșosatului Vlad Voevod, cum că au avut Stanciu bătrînă și dreaptă moșie și moștenească, iar Dinul și Stan nu s'au lăsat așa, ei au luat 24 de boeri dinaintea lui Mircea Voevod ca să jure, și n'au putut nici de cum să jure»²⁷. Un al 4-le document conține un jurămînt săvîrșit înaintea unui delegat al domnului care raportează acestuia cele petrecute: «care au jurat cu sufletele înaintea Radului din Borești, iar jupinul Radul a scris carte cătră domnia mea, cum au jurat și au dat sfintei mănăstiri dreptate»²⁸. Un al 5-lea document de la Matei Basarab din 1633, în care domnul spune despre Maria, fata vornicului Ivașcu Golesecu, «că nu am putut'o opri domnia mea să nu'și iee jupăneasa Maria lege, și i'am dat lege 12 jupănese prin răvașe domnești, ca să jure cu sufletul lor pre sfinta evanghelie, înaintea părintelui nostru mitropolitul, că nu este jupăneasa Maria nimic vinovată»²⁹. Și așa mai departe, aproape în toate documentele ce pomenesc despre judecări, se vede că domnul avea pretutindena un rol hotărîtor.

Acest sistem romano-slav, era făcut pentru a spori încă puterea covîrșitoare a domnului, dînd și dreptatea tot pe minile lui. Lipsia deci garanția ce exista în dreptul german, ca acel ce ținea sabia să nu rostească și hotărîrea.

Cea mai cumplită manifestare a acestui drept de judecată a domnului, era dispunerea neîfămurită asupra vieții cetățenilor. Domnul putea osîndi la moarte cînd și cum îi plăcea. Osînda de obicei se rostea în divan, prin a tot puternicia domnului: une ori însă divanul era chiar trecut cu vederea, lucru pentru care

27. Idem.

28. Idem.

29. Mag. Ist., I, p. 203.

de și cronicarii muștră pe domni, aceștia nu erau mai puțin ascultați de contimpuranii lor, care probabil că, în marea lor majoritate, priveau dreptul de viață și de moarte ca un drept dat domnului de la Dumnezeu. Vom avea prilejul în cursul expunerii Dumnezeu. Vom avea prilejul în cursul expunerii Dumnezeu. Vom avea prilejul în cursul expunerii Dumnezeu. Vom avea prilejul în cursul expunerii Dumnezeu.

Pentru a caracteriza pe deplin a tot puternicia domnului, să cercetăm prin câte-va cuvinte ce drepturi avea el asupra averii statului. De la început chiar observăm că dacă domnul avea aproape libera dispoziție asupra averii private, cu cât mai neingrădită trebuia să fie întrebuințarea acelei publice. Dar apoi pe atunci nici se făcuse încă deosebirea timpurilor mai noue, între domn ca persoană și ca șef al statului. Țara era proprietatea principelui, poporul era robul său, averea lui privată era a lui, și cu atât mai mult trebuia să fie a lui cele ce se aduna de la el sub titlul de dări. Pentru timpurile cele d'întăiu nu pare a fi existat deosebirea, ce se vede mai târziu, între veniturile țării și acele a le domnului. Această deosebire se ivi atunci când țările române începură și ele a avea oare care nevoi, care se deosebeau până la un punct de nevoile domnului. Nu că doară s'ar fi atribuit vre o sumă la vre o îmbunătățire a stărei țării sau a locuitorilor ei; atare lucru până aproape de epoca noastră a fost un ce aproape necunoscut în țările române. Armata slujia pe socoteala ei; bisericile și cele câte-va școli aveau averile și veniturile lor; de drumuri nu se îngrija nimine; puținii funcționari erau considerați ca slugi a le domnului, deci plătiți de el din veniturile sale, cărora le conceda unele din ele, cum vom vedea mai jos. Țara părea că nu are nevoie de nimic; de aceea nici un ban nu era cheltuit în folosul ei. Dacă eu toate

+ Un exemplu viu al unui nedrept osândiri
 le moarte vorate d'execuție seculară n
 o de capul lui Wolfgang Förster cetățean
 din districtul condamnă la moarte d'că
 Otru Otru, după jumena stăpânirii
 pe cetate sasara n' cauză de
 execuție seculară. Dar are o marturie
 ca ~~honoraritate~~ a îndreptat. n' după
 o simplă pară ventalionă. n' m
 șed d' legi d' arăstăre n' m
 recorda par n' pînă d' o marturie
 în publici par n' n' p' d' săi
 comitarea unu par d' legi, ar d' volla
 Coan n' cur n' par n' par d' om
 mului altă îndreptăre. Decă
 ca unu Tome Pelle n' a arăst
 ce unu Wolfgang ar p' ventalion
 al cetate n' după toată dreptăre
 n' par unu moarte n' a d' d' d' d'
 cu n' n' n' n' n' n' n' n' n' n' n'
 esse cetate, Tome Pelle n' a
 n' par d' d' d' d' d' d' d' d' d' d'

apare in sc
estii

Wolfgang, cece ce au putat (!) a se despus.
si repulcan d' veal omuvenace pentru
acumie vrotin mud in intindea alia
tut Statul. ~~Acum~~ Accata, repulcan samia
a cu a Duxen Ochonocinlu' din pila
si vada can ~~afirmat~~ a "pe la si ca
de a bac ~~afirm~~ din rangul repulca
vai, cu can ~~afirm~~ a v penea l'aba
in calata eugly ce voi ca i' ~~afirm~~
de ~~afirm~~ a ~~afirm~~ a ~~afirm~~ a ~~afirm~~ a ~~afirm~~ a

Wolfgang, cece ce au putat (!) a se despus.
si repulcan d' veal omuvenace pentru
acumie vrotin mud in intindea alia
tut Statul. ~~Acum~~ Accata, repulcan samia
a cu a Duxen Ochonocinlu' din pila
si vada can ~~afirmat~~ a "pe la si ca
de a bac ~~afirm~~ din rangul repulca
vai, cu can ~~afirm~~ a v penea l'aba
in calata eugly ce voi ca i' ~~afirm~~
de ~~afirm~~ a ~~afirm~~ a ~~afirm~~ a ~~afirm~~ a ~~afirm~~ a

+ Documenta scolaro in
Pt. 5 de 1837. 1. An. marta
Tutur in (scolaro) suo
Zintu' ducto fuerunt, et
Zurora praedicta caput plekti
Marta
h. 782

6. P. M. V. de catu' Districtu'
9 Oct 1836, Hurnu., Doc., 18, p.
273 : "Idem Thomas Pellio sup-
plicavit mediis suis scriptibus
nobis ut praedictum Wolfgangum
caput amputaretur. Incriminatus, ~~fora~~
utrum fecimus perimus ad sup.
P. M. V. Thomas Pellio. In alt. +

novitatem

aceste. mai tirziu, se ved deosebite veniturile țării de
acele a le domnului. lucrul se făcu atunci cind țā-
rile cāzind sub Turci, incepură a apăsa asupra
lor greutatea noue. precum haraciul și darurile la
Turci. proviziile in natură și contribuțiile extraordi-
nare. In timpul d'ntai, ce urmă după descăleca-
re, toate veniturile țării eran venituri domnești, din
care domnul se desbrăca de o parte, pentru a le da
boierilor sau mănăstirilor.

Dimițrie Cantemir caracterizā astfel autoritatea
domnilor Moldovei, care era tot așa și la acei din Mun-
tenia : "Se intinde puterea lor nu numai asupra boie-
rimii și a locuitorilor Moldovei, ci încă și asupra
altora, de ori ce stare ar fi, cind se află in țară. Viața
și moartea lor este in minile domnului. Judecind el
pe cineva la moarte, la bătae, la surgun sau la per-
derea tuturor moșilor, măcar și cu strimbătate și ti-
ranie, apoi cei loviți pot numai să se roage prin
grain sau serisoare, dar nimene nu are voia de a
contrazice sau a se impotrivi judecāței domnești. Și
iarăsi dacă va voi să libereze pe vre unul judecat
la moarte de toată țară, nimine nu poate să se opună
voinței lui. Toate dregătoriile militare și civile atina
de bunul seu plac : le dă celor iubiți, le ie de la cei
urți. Pentru împărțirea lor domnul nu are nici o re-
gulă prescrișă. Dacă ar voi să facă pe un țaran lo-
gofăt mare, care este boieria cea mai mare a Mol-
dovei, nimine nu cutează a i se impotrivi, și din con-
tra, cind ar voi să lipsescă din post pe unul, fie
măcar și din neamul cel mai de frunte, îndată acela
caută a se supune hotărârei domnești. Asemenea pu-
tere are nu numai asupra celor mai de jos ai cleru-
lui bisericesc, ci încă și asupra mitropolitului, episco-
piilor, arhimandritilor și egumenilor, și asupra tutu-
ror celor ce sunt de tagma bisericescā. Neimpedecat
poate să i scoată din dregătoriile lor, de și nu din

cele sacerdotale, și cerînd trebuința, poate și cu moarte să-i pedepsască»³⁰.

Din cercetarea urmată până aici reiesă că domnul avea deplină putere pe pămîntul țărilor romine și pe locuitorii lor. Era proprietarul suprem al persoanei și averii tuturor, ne fiind mărginit în această autoritate decît de frica de Dumnezeu, de respectul obiceiurilor și de teama de răscoală, singurele frîne puse abuzului ce putea face cu dînsa. Legal nu era îngădit prin nimic; în voia domnului stătea tot ce-i trecea prin minte și nedreptatea cea mai strigătoare la cer, putea să iee ființă, de îndată ce domnul avea inima a o implini. Stavilele morale rețineau adese ori pe domn de la abuzuri: dar vai de acea societate în care morala este singura garanție a intereselor! Cel ce are puterea în mînă tinde prin o plecare fatală a abuza de ea. Trebuie serioase garanții poporului în contra autorității. De aceea societățile moderne au luat atîtea măsuri spre a apăra libertatea și interesele cetățenilor de a tot puternicia ocîrmuirii; și cu toate aceste garanții, de cîte ori depășese organele ei limita dreptății; dar încă acolo unde nu există nici o stavilire, unde numai slaba morală vine în luptă cu a tot inghițitoarea putere?

Domnul român avea deci, în vremile mai vechi a le istoriei noastre, o putere absolută în înțelesul cel mai deplin al cuvîntului. Despotismul asiatic, iată caracterul domniei românești.

Totuș acest sistem nu era pentru acele timpuri ceva afară din cale, și ar fi condus poate pe poporul român la bune rezultate, dacă nu ar fi fost însoțit de un reu încă și mai mare decît însuș dînsul: nesiguranța urmării în domnie.

30. Cantemir, Descriptio Moldaviae, p. 38.

memorandum

spune în scrierile
ceștii

curte, spre a felicita și ași îmbuna pe noul domnitor³¹.

Așa se urma de câte ori se întâmpla neașemănata fericire ca să fie un singur candidat la tronul vacant. Cele mai adese ori însă erau mai mulți competitori, și atunci în loc de o ceremonie, alegerea se schimba în lupte sângeroase, care reieșă cu prisosință din expunerea de mai sus a certelor urmate între urmașii lui Mircea în Muntenia și acci ai lui Alexandru cel Bun în Moldova, și care le vom vedea că băntuiesc într'un chip îngrozitor întreaga istorie a țărilor române.

Ceea ce mai ales incurca urmarea la tron era împrejurarea că fiii naturali erau puși pe aceeași linie cu acci legiuți, de oare ce și dîșii erau «din osul domnului»³², ceea ce înlesni mai tirziu înstrăinarea domniilor; căci fusese destul ca un domn să se fi întâlnit în viața lui cu o femeie, pentru ca fiul acesteia să poată pretinde că-l avuse de tată³³. De o cam dată, se ține însă cu putere principiul stabilit prin obiceiul țării, că «nu se cădea altuia să dea domnia fără de căruia nu vrea a li sămîntă de domn»³⁴. De aceea am văzut bună oară că după moartea lui Lațcu, ne rămînînd nici un moștenitor de sex bărbătesc, Moldovenii își caută viță de domn întâi

31. Așa s'au petrecut lucrurile la alegerea lui *Constantin Șarban*, urmașul lui *Mateiu Basarab*. Muntenia, putînd pune atunci în lucrare vechiul drept de alegere al domnului, săvîrși această alegere în toată forma, după obiceiul vechiu. Ea a fost descrisă de *Paul de Aleppo*, secretarul patriarhului *Macarie*, ce se află pe acel timp în Muntenia împreună cu patriarcul. (Arh. ist., I, I, p. 101-103).

32. *Ureche*, în *Letopisețe*, I, p. 156.

33. *Chalcocondila* p. 78, ne spune încă despre *Mircea cel Mare* că «trîind adese ori cu concubine, avuse nu puțini copii naturali, care după moartea lui se schimbară adese ori în scaunul țării». Observație care, deși în treacăt, nu se potrivește de oare ce întare concurența la domnia țării *Muntenesti* în timpul domniei lui *Mircea cel Mare*. (Mihail, p. 112).

34. *Ureche*, I, c.

f. 201

Handwritten notes on the right margin of the right page, including fragments like "cu...", "sua...", "ata...", "pe...", "sina...", "pore...", "ca...", "trac...", "cu...", "sua...", "cu..."

in Litvania la principele Iuga Coriatovici. apoi la Mușateștii din Muntenia.

Cum de s'a răsădit la Romini acest sistem de urmare la tron perzător de țară?

Noi credem că el a fost determinat de împrejurările petrecute in Ungaria și Polonia. unde puțin timp după întemeierea țărilor romine, stingindu-se in cele dinastiile vechi ereditare, încep și ele sub domnii electiv-e sau electiv-ereditare. Așa Ungaria, după stingerea dinastiei arpadiane in 1901. și șese ani de lupte civile, se alege de rege pe Carol Robert din Neapole. și apoi urmează mai departe cu electiunea până la căderea ei sub Turci³⁵. Polonia după moartea lui Cazimir cel Mare, întâmplată fără moștenitori in 1370, alege de rege pe acel al Ungariei același Carol Robert de Anjou, căruia îi urmează la 1386, dinastia Iaghelonilor. și dinșu însă domnind după principiul electiv-ereditar. Mai însemnat este însă că și in Bulgaria, țara aceea pe care principatele romine, au luat-o de model in organizarea lor, după stingerea dinastiei Asaneștilor (1258), se introduce un soi de urmare la tron hibridă, compusă din ereditate, amestecate cu multe lupte pentru tron, și spartă din cind in cind prin alegerea țarului de cătră mai marii poporului, încit astfel țările romine, avind curind după constituirea lor, pretutendeni exemplul anarhiei in privirea succesiunii la tron, nu este de

hudoie

35. Comp. Schuler-Libloy, Siebenbürgische Rechtsgeschichte. Herrmannstadt, 1855. I. p. 221: „Die Erbfolgeordnung dieser höchsten Staatswürde (Königthum) war in der Familie nicht festgesetzt. Der jeweilige Regent bestimmte in der Regel seinen erstgeborenen Sohn, welcher von den Grossen des Reiches unter gewissen Förmlichkeiten anerkannt und dem Volke vorgestellt wurde“. Joseph Bencur in jus publicum Hungariae. Viennae, 1790. p. 62 caracterizată astfel sistemul de urmare la tronul Ungariei. același ca și in țările romine: „Modus habendi regnum olim nec mere successivus, nec mere electivus fuit. Ita enim temperata erat successio ut familiae quidem ius valeret. concurrente tamen procerum declaratione seu approbatione“.

mirare a le vedea căziud și dinsele în acelaș păcat, cu atât mai mult că sistemul de a se alege voevozi, pare a fi existat în toate timpurile în Transilvania. și dacă acest sistem era în întrebuintare peste munți din timpuri vechi, este firesc lucru, de a l' întîlni la țările române, acăror element politic predominant venise de acolo. Găsim un document din 1493, în care se spune că Kuejii și militarii din cele noue sate românești din districtul rutean Craina, tot deauna de când își aduc oamenii aminte, s'au bucurat de acea libertate că acela, pe care Kuejii și toată comunitatea Crainei îl socotise vrednic, să fie ales în fie ce an, cu consimțimintul Castelanilor, la slujba Voevodatului Crainei.³⁶

Este cunoscut, că după firea poporului, s'au introdus în deosebitele țări sau sistemul domniei ereditare, sau a cel electiv, sau încă și acel hibrid electiv-ereditar. Pretutindeni unde predomină monarhia ereditară, puterea regească și cu dinsa împreună și ideea statului se întări, precum în Anglia, Franța, Spania și Rusia. Din profivă unde se așeză sistemul electiv, sau caricatura lui cel electiv-ereditar, interesele private ale claselor dominante se ocrotiră în dauna interesului obștesc, de unde urmară lupte și desbinări pentru coronă, destrăbălarea puterilor statului, până cînd la sfîrșit, după cum le era scris în cartea veciniceii, sau se întoarseră la un sistem mai bun, sau dispă-

36. Duliscovitz, II, p. 19, 1493: „Iohannes Corvinus de Hunyade. Kenezii et universi populi et jobagiones nostri de novem villis et possessionibus nostris, Draguthfalva, Medencze, Ardanbazthy, Hatmegy, Zavidfalva, Karaspitz, Zafalva, Sandorfalva et Sztanfalva (aceste sate sunt numite într'un alt document *Ibid.*, II, p. 18, 1387: „possessiones nostrae olachales“) semper ab antiquo, quo memoria hominum comprehendet, tali libertate usi fuissent, quod illum, quem Kenezii et tota comunitas de Krajna maluisset, pari voto et consensu Castellanorum, singulis annis ad officium Voevodatus de Krajna elegissent“. Citate de *Pr.* Abstammung, p. 148, nota 29.

memorandum

Specia 1
 Domnul 177
 Venerabil 177
 Popolant 170
 Sacerdotar 170
 Curatari 172
 Sat 173
 Sat de ... 173
 Sistemul electiv ... 178

rură de pe fața pământului. Așa în Germania, Ungaria, Bulgaria, Polonia, Muntenia și Moldova.

Să se adăogă la aceste împrejurări încă și micimea țărilor romine, mai puțin în stare prin puterile lor a a lupta cu reul lăuntric, precum și așezarea lor în mijlocul unor vecini mari și ambițioși, care doreau să și întindă puterea tocmăi pe socoteala acestor țărișoare, și favoreau deci pe cât puteau intrigele și luptele pentru domnie. Atunci ne va cuprinde mirarea cum de Muntenia și Moldova au putut rămânea cu viață, când alte state, mult mai mari și mai puternice decît ele, au trebuit să piară. Răspunsul ce'l vom capata va fi deosebit, în deosebitele perioade a le istoriei românești. La început apărarea existenței naționale, fu datorită numai opintelor unor inimi mari și minți puternici, pe care norocul poporului român le urease în tronurile sale, și care și găsiu un sprijin și un resunet în un popor voinic și doritor de neatîrnare. După ce însă greutatea vremurilor incujbă sub jugul ei firea de oțel a poporului român, existența lui fu ocrotită prin împrejurările exterioare, care se desfășurară tot deauna așa în cit să ferească pe Romini, dacă nu de ciuntire, cel puțin de desființare. În aceste secolu înjosîți ai vieții românești, trebuie să constatăm, cu o adincă mîhnire, că Rominii au făcut tot ce au putut spre a se sinucide, și că dacă lucrul nu au izbutit, este numai fiind că alții nu i-au lăsat să o indeplinească. Norocul ne a venit în ajutor de la un timp incoace. Roata lui este însă schimbătoare, și nebun este acela ce numai lui încrede soarta vieții sale. De aceea să învățăm minte, și odată cu regenerarea noastră, să prindem iarăși firul timpurilor vechi, făurind noi înșine destinurile noastre.

2. BOIERII ^{și} celelalte clase sociale

argument Mai înainte de a cerceta caracterele acestei însemnate clase a populației Țării Române, trebuie să ne lămurim ce era dînsa. La noi este o idee indestul de răspîndită, că nu au existat în țările noastre o nobleță ereditară, și că «boieri ar fi fost numai acei ce se aflau sau fusese în vre-o dregătorie publică»¹. Nimic mai fals de cît o asemenea concepție a nobleței la Romîni.

Mai întîi dacă cercetăm în deobște modul cum se desfășoară o clasă de nobili din masa poporului, vom vedea că este un fenomen obștesc și fatal, care a trebuit să se întîmple la toate popoarele.

Originea nobleței este de căutat în deosebirea pe care natura însăși a pus-o între indivizi. Cei mai activi, mai energici, mai inteligenți și mai norocoși dobîndesc o putere economică covârșitoare, și bogăția le dă în curînd o precumpenire firească asupra celor săraci, care atîrnă de dînșii. Cu timpul obiceiul, mai tîrziu prefăcut în norme juridice, întăresc poziția predominantă dobîndită de avere, și astfel încep să se deosebi în societate o clasă de nobili, adică de oameni bogați și inzestrați cu mai multe drepturi de cît poporul de rînd, tocmai din cauza bogăției lor. Cauza pentru care avuția este însușirea care ridică

1. Brezianu, Vechile instituțiuni a Țării Românei, București 1882, p. 3. Cf. Balcescu, Starea muncitorilor plugari în Mag. ist., II, p. 237.

*În vîrșii vechi toate probleme politice sînt concentrîte în
— clasă boierescă —*

pe om la noblețã, este împrejurarea cã ea poate fi moștenitã, pe cînd însușirile intelectuale, ori cit ar fi ele de superioare, pier cu individul. Cît timp memoria ține minte originea omului și pricinile îmbogãțirii sale, se vorbește de parveniți: îndatã însă ce memoria s'au perdut sau au trecut un timp îndelungat, el devine nobil. Cîți apoi din nobilii ce s'au perdut averile nu s'au coborît îndarãpt în rindurile poporului de jos, din care averea îi scosese! Satele noastre sunt pline de nume mari, rudenii și coboritori chiar din domniile cei mai însemnați ai țãrilor, care astãzi tin de coarnele plugului și duc viața cea grea a rãzãșului sau chiar a fostului elacaș, pe cînd multe familii a cãror origine de jos este bine cunoscutã, strãducesc astãzi în rindul nobililor.

Noblețã fiind deci din acest motiv un fenomen universal, ar trebui sã ne surprindã lipsa ei la Romîni. V'om vedea însă din ce cauzã s'au putut susține, pãnã la un punct cu o aparențã de adevãr, cã noblețã ereditarã n'ar fi fost cunoscutã de poporul romîn, și cã boierii nu sunt de cit dregãtorii, foști sau lucrãtori

Diferențarea clasei nobiliare la Romîni a trebuit sã se înceapã în timpuri anterioare descãlecãrei, și de aceea trebui cercetãtã originea nobleței sau boierimei romîne, în aceastã epocã mai veche, și deci mai ales în țãrile peste munți. Am vëzut mai sus cã o atare noblețã a existat sub Unguri, și anume nu ca o clasã de dregãtori, ci ca una socialã, înzestrãtã cu privilegiile și drepturile sale². De și nu v'roim sã mai revenim asupra acestei întrebãri, totuș însemnãm cã nobilii Romîni apar în Transilvania, în documentele cunoscute pãnã acuma, incã înainte de descãlecarea Mun-

2. Vol. I, p. 495

teniei. Așa într'un document din 1274, se ridică mai mulți Români păzitori de granițe la rangul de nobili, spunându-se că sunt intrați în rândul și ceata nobililor, fără îndoială și ei Români, din ținutul lor³. Apoi în documentul anterior acestuia în 1247, am găsit noblețea la Români din Valacchia, din țara Botruului⁴. Exista deci așezământul nobleței la Români înainte de organizarea statelor Munteniei și Moldovei, și anume nu ca o ierarhie de dregători, ci ca o clasă a societății, cu dreptul de a ține adunări, cu scutirea de tribut, îndatorirea de a urma pe rege în bătălii, etc. etc.

Când voevozii Făgărașului și ai Maramureșului, Radu Negru și Bogdan, descălecară Muntenia și Moldova, ei veniră întovărășiți «de multe noroade». Această mulțime, chiar după firea lucrului, trebuia să fie alcătuită mai cu osebire din nobili și bogați, cu slugile lor. De și este probabil că și voevozii ardeleni, aveau pe lângă dinșii o mică curte, ei fiind niște simple vasali ai regilor maghiari, curtea lor nu putea fi foarte strălucită. În cât nu ne putem închipui că toți nobilii cei numeroși veniți cu ei, să fi fost numai dregători, mai ales că vom vedea cum dregătoriile se organizează mai târziu, în țările române sub înriurirea statului bulgar.

Dar nu avem nevoie a procede numai prin deducțiuni pentru a dovedi că la Români era o noblețe creditară în afară de dregători, de oare ce sunt asupra acestei întrebări, un mare număr de texte pozitive.

3. *Fejer*, V. 2, p. 201, 1274: „eosdem Petrum, Paulum, Micou, Ioannem et Nicolaum et Egidium et per eos heredes eorum heredumque eorum successores, de ipso iobbagionatu castri pure et simpliciter eximendo, cum terris eorum quocunque iusto titulo possessis in numerum, coetum et consortium nobilium servientium regalium accepimus”. Numele *Micou*, arată învederat că e vorba de Români.

4. Document din 1247, Vol. I. p. 548 și 549 nota: „maiores terrae”.

Astfel în *Cantemir*, în descrierea Moldovei, face o anumită deosebire între boieri și nobili, tratând ambele aceste materii în două capitule deosebite, unul despre *boierii moldoceni și despre rangurile lor* și altul despre *nobilimea moldovană*.⁵ Cantemir apoi arată că nobilimea a fost împărțită în trei clase. Locul întâi a fost dat *boierilor* adecă aceloră fusese chemați de principe la dregătorii mai înalte a le republicei, sau celor născuți din sîngele lor. A doua clasă cuprinde *curtenii* și a treia *călărășii*; iar cei de pe urmă, pe care Cantemir nu știe dacă poate să-i claseze între nobili, și pe care el mai curînd i-ar numi țărani liberi, sunt *răzășii*. Așa dar Cantemir cunoaște, afară de boierii propriu ziși, și alte clase de nobili, între care se îndoeste dacă nu trebuie să numere chiar și pe răzăși. Potrivit cu această deosebire spune el aiure că: «Curtenii sunt *accii nobili* care n'au ajuns încă la demnitatea de boieri, și aiure el lămurește și mai bine întrebarea care ne preocupă, spunînd că «pentru aceea abia poate ajunge altul la acele demnități, decît acel ce este de *origine nobil*, de și principele este liber a da aceste ofeiriuri cui voeste, fie acesta chiar din clasa cea mai de jos a poporului»⁶.

Cantemir însă, care scria în latinește, putea exprima prin cuvînte deosebite, deosebirea între *dregători* (barones) și *nobili* (nobiles) aplicînd, cum vom vedea în mod arbitrar, numai celor întâi epitetul de boieri. Limba romînă nu avea însă nici un alt termen, pentru a exprima ideea de nobil, decît tot acel de boier. Acest cuvînt căpătă deci în limba romînă două înțelesuri deosebite, acel de *dregător domnesc* și acel de *nobil*. Cînd se vorbește de boieri în de-

5. *Cantemir*, Descriptio Moldaviae, Partea II cap. VI: „de baronibus Moldaviae eorumque gradibus” Cap. XV: „de nobilitate moldava.”

6. *Idem*, p. 116. 78 și 84

obste se pot înțelege sub ei ori ce soiu de nobil, fie el dregător sau ba. Cuvîntul *boierie* însă înșamă mai special o dregătorie oare care. Aceste nuanțe fine a le limbei acelor timpuri, care se înțelegeau de la sine pentru cei ce o vorbiau, astăzi s'au pierdut cu totul, și de aceea se naște în mintea celui care citește cronicarii noștri o amestecătură de idei, care împedecă înțelesul precis al faptelor raportate de dînsii?

Să dovedim însă deosebirile însemnate mai sus. *Neculai Costin*, spune într'un loc al cronicii sale că Duca Vodă cel Bătrîn încă pe o samă de *boieri* lăpușneni și orheeni nu'i lîpea de curte, ca să'i *boierească*, iar cu dările și cu asuprelele visteriei nu îi uita în toată vremea⁸. Ne întrebăm cum se putea ea domnul, prin alipirea de curte, să boierească niște persoane ce sunt arătate încă dinainte ca boieri? Se vede deci în chip lămurit că nu toți boierii erau dregători, de vreme ce cronicarul învinuște tocmă pe domn, că de și el nu uita cu dările pe boierii lui, nu vroia să le dea dregătorii pe lingă el, să'i «lîpească de curte». Apoi acești boieri sunt numiți lăpușneni și orheeni, adică din ținuturile Lăpușnei și a Orheiului, precum am văzut aiurea în Transilvania, nobili din ținuturile Lugoș, Sebeș, Mehadia. Ce înțeles ar avea arătarea unor boieri după ținuturile în care trăiau, dacă ei ar fi fost dregători?

Un hrisov de la Grigorie Ghica din 1660, întărește încă și mai mult acest mod de a vedea. Domnul

7 Și la Sîrbi se constată aceeași deosebire între boieri și dregători. *Schafarik* în *Geschichte der serbischen Litteratur*, Prag, 1865, I, p. 42-43, spune că nobilii la Sîrbi se numeau *zupanî*, iar dregătorii *boliarî* cu terminal bulgăresc, sau *velo zmic* cu acel slavon. La noi cuvîntul de zupan sub forma *Jupin* este întrebunat numai ca apelativ pentru nobili, nu ca desemnare a clasei. La p. 36, el spune „că din nobilime eșiau boierii“
8 Letopisețele, II, p. 8.

făgădueste prin el *postelnicul* Constantin Cantacuzino, care îi ajutase la dobîndirea domniei, «ca să nu aibă a'l amesteca la luatul banilor, nici la chezășie, nici la *boierie* să nu'l amesteco, ci să aibă a se repausa la casa lui ca o slugă bătrînă»⁹. Un *boier* și aunme un fost vel postelnic, cere și dobîndește deci de la domn făgăduința, de a nu mai fi amestecat la *boierii* țării. Nicăieri nu poate apărea mai lămurit deosebirea, însemnată de noi, între cuvintele *boier* și *boierie*. Despre Petru Vodă Șchiopul spune Miron Costin că «auzind pribegii, care erau fugiți prin alte țări, de nevoia laucului Vodă, (Sasul), eu dragoste s'au întors la domnul seu Petru Vodă, care iar eu *boierii* lor i-au miluit»¹⁰. Alt loc conține o împrejurare hazlie, povestită cu mult gust de același cronicar: «Avea Radul Vodă o slugă mică din copilăria sa, căruia socotind că nu este de boierie, îl socotea de a mina, iar boierie nu-i da. Ci el s'a rugat mitropolitului și boierilor să grăiască Radului Vodă pentru dînsul să nu fie uitat, lîindu-i slugă de atîta vreme, și așteptînd în norocul stăpinu-seu, să bie și el între oameni. Grăit-au boierii eu toți pentru el, să nu lîie uitat ca o slugă veche ce era, că și slugile în nădejdea stăpinilor sei, să ajungă și ei a hire între oameni, mai mult slujesc. Răspuns'au Radul Vodă boierilor: mică să nu mi se treacă cuvîntul vostru nu mi se șade, iar eu știu hirea omului, că nu'i de boierie, căci iaca îl voi boieri pentru voia dumilor voastră. Și a doua zi l'au chemat și i'au dat vătăjia de divan. Inșă nu trecuse săptămîna și au venit jalobă din tîrg la divan, de la niște femei, pre acel vataj de aprozi, pentru sila ce le făcuse și le bătuse în tîrg. Au căutat Radu Vodă la boieri și le-au zis:

9. Mag. ist., I, p. 394.

10. Letopisețele, I, p. 202.

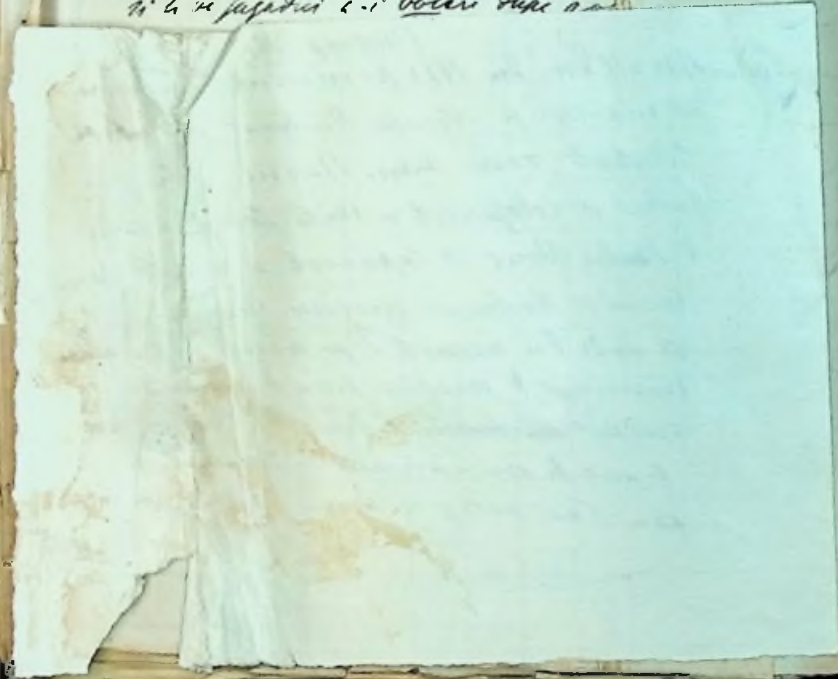
clă, au put
8. Holo, 24
1. 4. M...
Dobornic
in Colari
sivna
1. Hara
14. Boie
hu. Celles
1. Tan aduc
1. 10. 11. 12.
a. Dea 20. 21.
rartur. Co
nau. Caraima
11. 12. 13.
14. 15. 16.
17. 18. 19.
20. 21. 22.
23. 24. 25.
26. 27. 28.
29. 30. 31.
32. 33. 34.
35. 36. 37.
38. 39. 40.
41. 42. 43.
44. 45. 46.
47. 48. 49.
50. 51. 52.
53. 54. 55.
56. 57. 58.
59. 60. 61.
62. 63. 64.
65. 66. 67.
68. 69. 70.
71. 72. 73.
74. 75. 76.
77. 78. 79.
80. 81. 82.
83. 84. 85.
86. 87. 88.
89. 90. 91.
92. 93. 94.
95. 96. 97.
98. 99. 100.

T. 2. p. 4

Hall Document din 1614...
bani, moșteniri...
1312-16

o. marturie & la mult boieri a samuun trim
maxim. 13th Accate deorbite susumuar a popola
numula sulitrat nu uclied imu u nu acud numu
si u naffe boieri a duant vebu nobili u tucila
vinnam. u post. lot asumud uclib boieri fan
foierii. &

Accate deorbite nobilita...
al lui frizon G. Spic...
"acei din ucenici u vor botand...
A savarșine cumanta vor fi...
A domu u cindic la vebela dupi...
u capul caud nu anfi din accate dase
si la u fagedu u i boieri dupa...

memorandum

BOIERII

Accate clase nobilita a nobilita a saracii familii

le inșira Cantemir¹⁴ este acea care purta in mi-
nile ei intreaga soarta a țarilor romine. Pe ei ii vi-
dem in necontenite resvrătiri contra domnului ce nu
le plăcea: ei împărțindu-se in partizi personale, sin-
gerau țările prin luprele lor, luind calea surgunului
cind soarta armelor le era protivnică. punind mina
pe conducerea tuturor trebilor, cind norocul își pleca
cumpăna in partea lor. Intreaga istorie a țarilor ro-
mine este plină numai de numele lor, cele mai de
multe ori pentru a arăta numai că in timpuri bar-
bare, adese ori interesul individual este pus mai pre-
sus de acel al obștiei, dar avind și ei din cind in cind
momente de inalt patriotism, atunci cind se trezea
ca prin instinet in inima lor simțimentul datoriei de
a apăra țara și poporul in sinul cărora erau să tră-
iască urmașii lor, și de a le lăsa lor un euleș și un
loc de odihnă.

Această clasă care au apărat până in ultimele tim-
puri interesele sale de castă cu o neimpacată inver-
șunare, care au stigmatizat prin cronicarii eșiti din
sinul ei pe toți domnii ce au vrut să se atingă de
ele; această clasă atit de neastimpărată, care se juca
de a domnul in țările romine, aruncindu-le adese ori
in prăpastia peirei; care știea să plece genunchii in-
aintea Caterinci a II-a, dar și să pună pept contra ră-
pirei Bucovinei și a Basarabiei, nu putea fi o clasă
de cinovnici, de oameni deprinși numai cit a'și indoi
spetele inaintea suveranului lor. Această clasă de bo-
ieri au fost nobilii națiunei romine și nu numai dre-
gătorii din cancelariile domnești.

Ca și in apusul Europei domnul avea dreptul de
de a crea nobil noi, ridicându'i la această treaptă oameni
din clasele de jos a le societăței, ridicarea se făcea

14. Descr. Mold. II, cap. XV.

dându-se celui deosebit o slujbă la curte, împreună în tot deama cu dăruirea unei moșii. Astfeliu se improspăta necontenit singele clasei nobile, se răsădea în ea puternice vâstare eșite din clasa de rînd a poporului. Pe timpul lui Vasile Lupu, găsim bună oara un boier anume Stefan Sardarul, care spune către domnul seu în un moment de recunoștință: «doamne cine au fost mai crezut la Maria Ta și cinstit ca mine, și mai scos din obeală și din sărac m'ai imbogătit»¹⁵. Tot acest Vasile Lupu au ridicat pe Ghica, care era ca și el Arbănaș (Albancez) și simplu băet de prăvălie «de odată la boerii mai de jos, apoi la vornicia cea mare și mai pe urmă capuchehaia»¹⁶. Vasile Vodă mai crescuse în casa lui și pe Duca, grec de la Rumelia, care după moartea domnului se înalță treptat în rangul boieresci, până ce ajunsese la sfîrșit și domn. Istoricul polon, *Cromer*, ne spune că Stefan cel Mare, după bătălia de la Racova, au ridicat la rangul de nobili, boierind pe mai mulți soldați de rînd pentru vitejia lor în luptă¹⁷.

Așa dar trebuie bine deosebite nobleța, care era veche la Romîni și ereditară, de dregătorie, care prin firea ei nu putea fi purtată de cît de acel ce o avea. În terminologia veche nobilii și dregători se numeau boieri, iar funcția se numea mai ales boierie.

Originea nobleței la Romîni trebuie pusă atunci cînd, după intrarea lor sub stăpînirea bulgară, începură a se cobori de la munte cătră șes și a se deda mai întins la viața așezată, a întemeie orașe, și a inj-

15. Letopisețele, I, p. 300.

16. Idem. p. I, 336.

17. Idem II, p. 5. *Cromer*, p. 412: „Plurimos autem agrestium Stephanus. fortitudinis ergo. in equestrem ordinem transtulit“. Asupra modului cum se petreceau lucrurile în Franța vezi *Fustel de Coulanges*, Institutions politiques de l'ancienne France, Paris 1877. I. p. 574; în Rusia, *Mackenzie-Wallace*. La Russie et les Russes, traduit par Belenger, Paris, 1877. I, p. 379.

gheba întâile începuturi a le organizării politice, toate aceste făcându-se după cum s'au arătat alăturarea cu Slavonii¹⁸. La această părere ne conduce întâi, termenul prin care se înșamnă nobilul la Români, și care este, cum am văzut, numai acel de *boier*, ce vine de la slavo-bulgarul *boljar* = optimatus. Este însemnat mai ales faptul că se află la noi și forma *boierin*¹⁹, de la vechiul slav *boljarin*, cu înțeles identic. Cuvântul *boljar* se derivă de la sl. *boi* = luptă, războiu, de care ce îndatorirea de căpitanie a boierului era de-a merge la războiu²⁰.

Al doilea, faptul că chiar înainte de a exista boierii titulate, apelativul nobilului era *jupin*, care se întâlnește la început în Muntenia și Moldova, fiind mai apoi înlocuit în această de pe urmă țară cu cuvântul polonez de *pan*. Așa în documentul de la Roman Vodă, din 1392, întâlnim în Moldova o sumă de boieri, cu toții netitrați, între mai mulți pani și ciți-va jupini²¹. De asemenea într'un document de la Alexandru cel Bun, din 1422²², se ved figuratul iarăși ciți-va jupini înaintea panilor, înșit s'ar părea că boierii cei cu rang mai mare în Moldova purtau titlul de jupini, iar cei mai mici acel de pani. Mai târziu se șterge această deosebire, și toate documentele moldovene, nu mai înțoșază epitetul de jupin, ci numai acel de pan²³, cu totul neomoseut documentelor muntene

18. Vezi Vol. I, p. 463.

19. Pravila lui Vasile Lupu, Cap. Pentru cei ce vor sudui: „Cei ce ar stui la vre un boierin”. Acest termen se întâlnește aproape pe toate paginile din dicei logofetei lui Brancovanu needită în arhiva statului. Mai vezi un doc. din 1662: „acesta le au viadut iarăși credinciosului nostru boierin, lui Miron Costin, parcalab de Hotin”. (Operele lui Miron Costin de T. A. Ursche, București, 1886, I p. 89.)

20. Zaconicul lui St. Dușan §. 43, în Arh. ist. III, p. 159.

21. Arh. ist., I, I p. 18.

22. Arh. ist., I, I p. 132.

23. Faptul că documentul de la Iuga Coriatovici din 1374 (Ist. crit., p. 89) *D. Oncul*

(Lucrarea citată în sup. p. 187) p. 212 sub (12/nul¹⁴) and ce titlu d' jupin
 și a badei medita buncului. Anul boierilor de din 1374 el
 Armasul în înșăbu asuma jupin

Acest cuvînt este însă de origine slavo-bulgară, de la *zupan* = domn, nobil și deci, găsindu-se el aplicat la nobleța romină, arată că dînsa a trebuit să se ivească pe atunci, cînd Romîni erau încă sub înrîurirea slavo-bulgară²⁴; dacă nobleța ar data la ei din timpul Romanilor, ar trebui să aflăm pentru ea și termeni latini, precum am văzut că lucrul se întîmplă cu religia creștină. Dar știm că dintre Daco-Romani rămăsesse în Dacia mai ales populația de jos, cei nobili și bogați fugind în imperiul roman. Apoi cît timp Daco-Românii rămăseră în munți, indeletnicindu-se cu păstoria, nici nu se putea ivi la ei o clasă de nobili²⁵. Dînsa apărură abia după ce reîncepu la Romîni viața așezată, și atunci încă nobleța nu se organiză de îndată cu toate caracterele ei, ci rămase cît-va timp, chiar pînă după descălecarea, șovăitoare și nehotărîtă, nici în privirea drepturilor, nici în aceea a îndatoririlor sale. Acesta este un fenomen general, care s'au repetat la toate popoarele. O nobleță pe deplin organizată nu se poate constitui de cît în un stat pe deplin organizat. Așa în Franția pe timpul Merovingienilor, «nobilimea nu era încă așezămîntul de temelie a societății; ea nu avea încă privilegiile sale așezate prin lege, nu avea încă regule fixe, condițiile sale neschimbate, datoriile și drepturile sale bine lămurite; era încă nesigură și șovăitoare, și ar fi fost greu unui contimpuran să o definească; nu ajunsese încă într'o stare legală»²⁶.

unul din cele mai vechi, numește pe Iacșa Litavor *pan* și nu *jupin*, se explică prin faptul că astăzi domnul cît și boierul seu erau din Polonia. †

²⁴ Vol. I, p. 415. Se cunoaște că termenul de *jupin* trebuie să fie vechiu la Romîni, și de pe forma cuvîntului, cu prefacerea lui *a* înainte de *n* în *i*, care se îndeplinește în timpul de formațiune a limbii romîne; din potrivă termenul de *pan*, introdus mai în urmă, nu suferi această întunecare a vocalei.

²⁵ Nu este de admis că nobleța romină să se fi dezvoltat din așezămîntul *ducilor limitanei* din imperiul roman. Pentru ce ar apărea atunci investițiunea în întregul ei în haină slavonă și cu nici o urmă de înrîurire romană?

²⁶ *Fustel de Coulanges*, Histoire des institutions de l'ancienne France.

† J. Onciul

Am văzut că boierii erau deosebite de boieri, că erau boieri cu boierii și boieri fără boierii. Să cercetăm pe aceste de pe urmă, adică dregătorii curții domnești.

Nobleta precum și voevodul fusese aduși de Români de peste munți, și erau chiar cunoscute în țară, de și în o formă intru cit-va deosebită, încă dinaintea descălecării. Boierii adică dregătorii fură însă organizate după întemeierea țărilor romine, atunci când se ivi nevoia de ele, când statele romine întinzându-se, și afacerile curții înmulțindu-se, o specializare a deosebitelor ocupațiuni deveni neapărată. Nu că și mai înainte domnul n'ar fi avut pe lângă el oameni, care să i ajute la conducerea trebilor statului; dar pe atunci—timpul luptei—fîind mai ales nevoie de brațe puternice, nobilii, care încunjurau pe domn, căutau mai ales de afacerile războinice, îngrijind fără alegere și de celelalte trebi curgătoare, care cum le apănea. Erau și pe atunci dregători, însă aceștia erau mai ales tovarăși de oaste, fără atribuțiuni de ocire și deci fără titluri determinate. Cu întinderea și organizarea statelor romine se născu nevoia unor oameni speciali, care să se îndeletnicească mai cu de-adeviul cu trebile statului. Atunci se iviră boierii titulate, corespunzătoare fie care unei ramure de slujbe anumite.

Mai tot sistemul dregătorilor țărilor romine, și de sigur toate acele de căpitanie, sunt de origine slavonă, ca și nobleta ca și voevodul, ca și indeobște

spune în scrisoarea l...
estii

am văzut, anterior descălăcării, mai este încă între elementele titluşului domnesc unul de origine posterioară descălăcării, anume cuvîntul *Io*, care precedează toate numele domnilor romîni fie în Muntenia, fie în Moldova. Acest cuvînt nu este de cît numele de Ioan, scris în ortografia cirilică cu *u* suprapus, ceea ce se vede mai ales din faptul că în documentele latine este redat cu *Johannes*. El a fost împrumutat de la Bulgarii de peste Dunăre, care l'aveniu şi ei în titulatura principilor lor, unde el pare a se fi moştenit de la vestitul *Ioniu* primul lor împărat, ca un cuvînt sinonim cu împărat, analog celui del *Cesar*.

Tram
Ierarhia dregătorilor munteni şi moldoveni nu apare de odată formată în întregimea ei, ci ea se tot îndeplineşte în decursul timpului. După ce dînsa împrumută numărul cel mai mare şi pe cele mai însemnate dregătorii de la Bulgari, îşi rotunzeşte apoi arborele sau parte prin creaţiuni proprii, parte prin împrumuturi de la alte popoare. Fiind că aceste dregătorii, create mai tîrziu, sunt de puţină valoare, de aceea vom da toată luarea aminte acelor mari şi însemnate, care se întîlnesc chiar din întăile timpuri a le existenţei statelor noastre.

Bunul
Bunul era în Muntenia dregătoria cea mai mare; era administratorul sau mai bine zis seniorul banatului Craiovei sau al Olteniei. El avea o poziţie independentă faţă cu domnul ţării, strîngea

Assumptio lra Tu vep kaba Stjepan Magy. IV. h. CCM.

novotolypore

veniturile și avea o oaste deosebită a lui; puterea lui se întindea de la Turnu-Severinului până la riul Olt, și avea un caracter teritorial²⁸, semn că fusese înțilnită nice de descălecător, care o recunoscuse și o lăsase în vechea ei formă, supunind-o numai autorității sale. Și într'adevăr am văzut că banul Basarab, este amintit în eronica persană, cu 50 de ani înainte de descălecare, în 1241²⁹. În Moldova *banul* era o boierie mică, care venia după paharnic. Terminul de *ban*, este de origine veche slavă, *ban* = ocirniitor, avind aceeași formă în toate limbile slavice, și de la care l-au împrumutat Maghiarii și Romii³⁰.

Dintre dregătorii curții propriu zisi însemnăm întâi *logofătul*, împrumutat de Bulgari de la Greci³¹, și apoi de Romii (Munteni întâi) de la Bulgari; căci nu este de admis o înfrîngere grecească directă. Legăturile între Constantinopole și țările romine se stabilesc numai cît mai tîrziu, și au de obiect numai daraveri religioase, nu de acele politice. Treaba logofătului era cu deosebire întocmirea hrisoavelor domnești, pentru care ele sunt tot deama încheiete de el, care le anină și pecetea domnească, cea păstrată de dînsul³².

Vornicul sau mai bine *vornicii*, căci dacă în Muntenia era unul singur care avea sub el ajutoare, în Moldova erau trei: ael de țara de jos, mai mare în rang, ael de țara de sus și vornicul de Suceava. El era judecător mare în acele părți, cum zice Ureche. Fără îndoială că pe lingă autoritatea judecătorească mai avea și atribuție de ocirniire. Numele

²⁸ Mai sus p. 71.

²⁹ Vol. I, p. 552.

³⁰ *Nevleca*, în *Letopisețe II*, p. 313. Cf. *Cibac*, II, p. 8.

³¹ *Brock*, *Gesch. der Bulgaren*, p. 386.

³² Încheierea obișnuită a documentelor este: „și spre mai mare tîrzie am poruncit slugii noastre, credinciosului... logofăt, de a anina pecetea noastră către această carte a noastră”. (Doc. din 1438 de la Ilie și Stefan, în *Arch. Ist.*, I, 1, p. 5. Mai vezi și raportul misionarului catolic, în *Mag. Ist.*, V, p. 43.

scu vine de la slavo-bulgarul *deor* = aulă, domus, adică curte: de oare-ce funcțiunea lui era de a judeca la curte, pentru care și raportul misionarului catolic, îl numește «judecătorul curței»³³. Observăm că în celelalte limbi slave, cuvântul de și există, are un înțeles deosebit de acel ce l avea la Români. Așa în rusește *deornika* = portar: în poloneza *dvornik* = intendent. Se vede deci că la Români cuvântul a fost împrumutat de la Slavo-Bulgari, păstrând înțelesul ce l avea la ei.

Postelnicul = mareșalul sau prefectul suprem al curții³⁴, era la început îngrijitorul camerei de dormit a domnului, pentru care și numele lui derivă de la *postelja* = lectus (pat), și însemnă în slavo-bulgara *postelnikū* = praefectus cubiculi (mai marele peste camera de dormit a principului). Miron Costin dă următoarea explicație, a legăturii în care stă această denumire cu derivarea ei de la *pat*: «Cuvântul *postelnic* derivă de la *postel* adică *pat*, fiind că acest funcționar posedă prerogativa de a intra în orice timp, fără anunț și fără a fi chemat, în camera de dormit, ceea ce nu se cade nimăru»³⁵. Tot din acest fapt se explică apoi rolul de mai târziu al postelnicului, ca ministru de externe, întru cât daraverile exterioare cereau totdeauna o grabnică deslegare, ce nu învoiau așteptarea.

Vistiernicul care primea încăsările banilor și rânduia cheltuielile, dînd samă domnului. Numele său derivă de la vsl. *vistijarnikū* = praefectus aerario, *vistijaria* = thesaurus³⁶.

³³, Index Ceriac⁴, Mag. ist., idem.

³⁴, *Cantemir*, Descr. Mold., p. 81.

³⁵, Notița statistică de la sfîrșitul poemei polone, Arh. ist., I, 2, p. 170.

³⁶, Pentru caracterizarea funcțiunii fie cărui dregător, vezi următoarele izvoare: *Ureche*, Letopisețe I, p. 104; *Cantemir*, Descr. Mold., II, Cap. VI; *Miron Costin* în nota de la sfîrșitul poemei polone, în Arh. ist., I, 2, p. 170, și raportul misionarului catolic, în Mag. ist., V, p. 43 și urm.

Paharnicul, care turna de băut la masă principelui, blud el cel d'întâi, își derivă numele de la vsl. *paharnikū* = pincerna.

Stolnicul era «supremul bucatar. El era pus peste toată bucătăria principelui, și sub ordinele sale stăteau ceilalți oameni de bucătărie. În zile mari de serbatori sau la mari solemnități, el ordoană mîncările la masa domnului, și pentru încredere, el le gustă mai întîi». Numele acestei dregătorii vine de la slavo-bulgarul *stolnikū* = praefectus mensae, magister dapi-ferorum: (în rusește *stolnic* însemnă ceea ce în franceză se numește maitre d'hôtel, în boema *stolnic* = scaun.

Clucerul «care s'ar putea numi mareșalul sau prefectul curței, are inspecția asupra tuturor cămărilor domnești, unde se țin legumele, untul, mierea, sarea, cașurile»: își trage numele seu de la *cheile* cu care incuie și descuie acele cămări. La Slavo-Bulgari *kljucarū* = claviger, mansionarius; (boem *clucar* = chelner).

Jitnicerul «marele magazioner, stringe grăul necesar pentru usul principelui»: își derivă numele de la vsl. *zitnica* = grănar, *zitari* = îngrijitorul grănarului.

Comis introdus prin Bulgari de la Greci³⁷, ca și logofătul, «este prefectul grajdiurilor, are sub inspecția sa caii și uneltele de cai a le principelui».

Părcălabul era ceea ce erau ispravnicii de mai tirziu sau ce sunt astăzi prefectii, capii ținuturilor. Cu-

37. *Ivcech*, Gesch. der Bulgaren, p. 386. Neînd cunoscute alte titluri de dregătorie bulgărești de cît acele a le logofătului și comisului, Dl. *Ivcech* se îndoiește dacă titlurile celorlalți boierii române, au fost împrumutate de la Bulgari. (Idem, p. 387). Față însă cu derivarea tuturor curintelor ce le însemnă din limba bulgară și cu întâlnirea la Romîni, tocmai a acelor dregători, ce s'au descoperit până acuma și la Bulgari, credem că o atare îndoială nu mai poate avea loc. Titlul de *ban* se reafă la Sîrbi, pe care ei iași îl împrumutată de la Croați; acele de *postelnic*, *dvornic*, se re-ăsesc de asemenea la Croați care popoare le împrumutase la rîndul lor de la Bulgari (*Schafarik*) Geschichte der serbischen Litteratur, p. 42-43).

spune în scrisoarea lui către Duce...

memorandum

viutul ce'l însamnă vine de la vsl. *porkalab*==magistratus, luat de Slavoni ei înșii de la germanul *Burggraf*. În limba maghiară *porkolab* însamnă castelan, păzitor, prin urmare are un înțeles ceva deosebit de acela român sau slavon, care sunt între ele identice; dovadă că Românii n'au împrumutat acest termen de la Maghiari. Parcalabul purta în multe orașe nume de *staroste* de la vsl. *stariei*, *starosti*=batrin; așa bunăoară în Moldova stăroștiile *Cernăușului*, *Cotnariului* și a *Pulnei*³⁸.

Afară de aceste boicrii care se găsesc în documentele cele mai vechi, și sunt cele d'întâi introduse în statele romine, mai sunt cîte-va altele mai noue, împrumutate de la alte popoare, precum *sardarul* (de la sîrbeseul *sardur*=praefetus) care era șeful călăriei; *batmanul*, la Moldoveni, împrumutat de la Cazaci, (*butman*) era capul armatei; *medelnicerul* «care vărsa domnului de se spăla pe mîni, da la ungureseul *medencze*=lighean; *aya* îngrijitorul siguranței publice, și *coludarul* «mai marele peste papucii și ciubotele principelui», ămbile luate mai tîrziu de la Turci.

În sfîrșit mai sunt cîte cîte-va formate de Romîni, din cuvînte a le limbei lor precum: *satrarul*, peste corturile și tunurile oștirea, de la șatră=cort; *armașul* de la *armă*, executorul pedepselor capitale; *spatarul* de la *spadă*, care ținea spada principelui, cînd acesta stătea la masă; *ușerul*, *portarul* de la *ușă* și *poartă* și alții cîți-va.

Cuvîntele de origine slavo-bulgară cu care sunt însemnate dregătoriile în țările romine, arată într'un chip inviderat că ele au trebuit să fie introduse de la statul bulgar de peste Dunăre, și anume întîi în Muntenia și de aici în Moldova; de aceea în docu-

³⁸ *Miron Costin* în poema polonă. Arh. ist., I. 2, p. 170; Cantemir. Descrierea Mold., p. 79.

novotitlari

spune în scrisoarea lui către Razon...

mentele descoperite până acuma, intilnim boieriiile ti-
trate întâi în Muntenia și mai târziu în Moldova.
Așa în documentul din 1392 a lui Mircea cel Mare
păstrat numai în traducerea latină a originalului sla-
von, prin care document domnul dăruiește egumen-
lui Stanciul și fratelui său Calin, nobilii domniei noas-
tre satul Sokore din Făgăraș, se ved figurind în
înfrătură ca marturi Vlad Fomicul, Dragan Banul și
Baldovici logofătul, pe lângă doi alții netitulați, jupi-
nul Algiu și Groza Moldovanul³⁹. Documentele auten-
tice ale acestui an, precum acele din 1385 al lui Dan
Voievod și acele din 1387 și 1388 a le lui Mircea
cel Mare, conțin mai mulți jupini, nici unul însă cu
titlu special de boierie⁴⁰. Într-un document din 1399
intilnim boierii titulați Radu ban, Șarban locofitor
de ristiernic, Mancia ristiernic și Baldovici logofăt⁴¹.

În Moldova boieriiile titulate apar ceva mai târziu.
Așa în documentul din 1375 de la Ioga Vodă I,
Iacșa Litavor poartă numai apelativul de pan⁴². În
acel de închinare făcut în 1387 de boierii moldo-
veni alătura cu Petru Mușat, sunt înșirați următorii
patru boieri: Gliula căpitanul, Stanciul și Stanislau
sfetnicii supremi și Drăgoiu, căruia i se dă în docu-
mentul, ce e scris latinește, titlul de *marscalcus*, și ace-
las titlu se intilnește în alt document din 1389, dat unui
altui boier al lui Petru Mușat, acărui nume nu se
reproducece. Această denumire polonă dată unui boier
moldovan, dovedește tocmai că el nu purta în rna
lui nici un titlu, și că Polonii au vrut să'l onoreze
prin darea unui⁴³. În Iurisovul lui Roman Vodă

39. Transilvania redactată de Gh. Bariț, V, p. 151.
40. 1385, *Harleia*, Ist. critică, p. 127; 1387, *Arh. ist.*, II, p. 191; 1388,
Ist. crit., p. 130.
41. *Arh. ist.*, I, 1, p. 97.
42. *Ist. crit.*, p. 89.
43. 1387 în *Ulanitski*, p. 2; 1389 *Doghid*, *Codex diplomaticus regni Po-*
loniae, I, p. 597. Dl *Picot*, Alexandre le Bon, Vienne 1882 p. 16, crede

Handwritten notes on the left edge of the page, including fragments like "spune în scrisoarea...", "titlu...", "de...", "at s...", "alu...", "d...", "al...", "ntt...", "eti...", "le..."

din 1392, cu toate că aflăm înșirați 14 jupini sau pani, nu dăm peste nici unul cu titlu special de boierie⁴¹. Tot atât de puțin se întâlnesc titluri la cei 4 boieri: Bratul, Stanislau, Mihail și Șendrea, care dau în 1395 chizășie regelui Vladislav, că domnul moldovenesc Ștefan va veni spre a depune jurământul de credință⁴².

Prima arătare a unui boier titulat în Moldova, Vlad *vornicul*, apare în un document din acelaș an, o scrisoare a lui Ștefan către Vladislav Iaghello regele Poloniei⁴³. Cu toate aceste în documentul de la Iuga al II-le din 1400, întâlnim iarăși 9 boieri netitulați și în 1402, găsim un boier moldovan promițând credința regelui polon, sub numele numai de «Costa valachus nobilis». În 1407 reîncep iarăși a figura în documente boierii titulați, mai întâi câte puțini apoi tot mai numeroși cu cât ne apropiem. În acel an Alexandru cel Bun, dă așezământul seu vamal, în care figurează pe lângă alți boieri netitulați, panul Iurja *staroste*, Oană *vornic de Suceava*, Hiași *paharnic* și Brateiu *logofăt*⁴⁴. Se vede deci că sunt adevărate spusele cronicarului Ureche, care atribuie lui Alexandru cel Bun organizarea definitivă a boierilor, adică dregătorilor moldovene⁴⁵.

Imprumutarea elementelor de organizare mai de-

greșit că marscalcus ar fi titlu unei boierii moldovene, ce ar apărea această singură dată în documente.

41. Arh. ist., I, I, p. 18.

42. Uricariul lui *Th. Codrescu*, III, p. 67.

43. *Ulianitski*, p. 8-9. Din *Wickenhauser*, Solca, p. 204, spune că într'un hrisov de la Roman vodă din 1393, pe care însă nu'l reproduce, ar figura un Ion *stolnicul* și un Vlad *vornicul*. Acest de pe urmă ar putea fi acelaș pe care'l întâlnim în documentul din 1395.

44. 1400 Arh. românească a d-lui *M. Cogălniceanu*, I, p. 14, 1402, *Doghiel*, I, 597, 1407. Arh. ist., I, I, p. 130.

45. Ureche în *Letopisețe*, I, p. 104. Ureche însă raportează greșit tot la Alexandru cel Bun introducerea boieriei *agiei*, care nu se putea întâmpla decât după atingerea Moldovei cu Turcii, cu care cele dintâi relații cad în 1456, pe timpul lui Petru Aron.

pline a statelor romine de la popoarele slavone de peste Dunăre, se explică foarte lesne. Românii subtrăgându-se de sub autoritatea maghiară, și îndușmânindu-se din ce în ce mai mult cu foștii lor stăpâni, nu puteau să mai rămână în nici o relație cu ei, mai ales dacă luăm în privire că și religia îi despărția, și că pentru a mîntui conștiința lor de siluirile apășătorilor trecuse ei munții dincoace peste plaiu. Pe lângă aceste piedici morale, care îndepărtau pe Români de Unguri, se mai adăogea și una fizică, puternicele piscuri a le Carpaților în dosul cărora căutase adăpostire. Din potrivă toate elementele vieții lor îi apropiaau de Bulgari: religia identică; apoi limba predicărei acestei religii, introdusă și ca limbă oficială. În sfîrșit, între statele lor nu se înălța nici un munte despărțitor, ci Dunărea întindea pe marginile lor turburea ei pînă, peste care plutirea învoia atingerea. De aceea și am văzut că relațiile între Muntenia și țările slave de peste Dunărea a fost din cele mai bune, de la începutul existenței statului muntean, pînă la căderea sub Turci a acelor slavone. Legături de înrudire uniau neconținut aceste domnii împreună, și este firesc lucru de a admite, că niște legături atît de strînse, a trebuit să atragă după ele și o înrîurire oare care a statelor celor mai vechi (cele slave) asupra celui mai nou (romănesc), Moldova, constituindu-se ca stat în urma Munteniei, avea pe aceasta înaintea ochilor, și putea deci să imprumute de la dînsa așezămintele sale.

După ce am stabilit astfel în originea dregătoriiilor în statele romine, să cercetăm alte a le lor împrejurări.

Mai întai titlurile boierilor erau netransmisibile prin moștenire asupra copiilor, pe cînd nobleța era ereditară. Și într'adevăr, cum ar fi putut moșteni fiul titlul funcțiunii în care fusese tatăl seu, cînd el pu-

tea să îmbrace o alta? De aceea *Cantemir* ne spune cum se dobîndeau boierii chiar de către fiii familiilor celor mai nobile: În vechime la Moldoveni era obiceiul constințit ca o lege, prin lungă sa întrebuintare, prin care se opreau tinerii, chiar acei ce erau născuți din cele mai strălucite familii, a îmbraca vre o dregătorie, până mai întâi nu dovedise credința lor în funcțiile mai mici, și fusese supuși unei practice și experienți îndelungate. Din această cauză boierii, îndată ce copiii lor eșiau din anii copilăriei, îi dădeau în slujbe pe la boierii cei mari; dar nu li se putea pune altă însărcinare decît a sluji la masă și a sta să păzască anticamerele boierului. După ce slujiau trei ani și deprindeau bine datinele de la curte, își mai însușiau și o purtare mai plăcută, boierul îi ducea la domn și îl ruga ca să fie primiți între oamenii divanului celui mare; iar după un an îi schimba în sala cea mică de audiență, apoi de aici îi strămuta în spătăria sau camera de arme. După ce petrecea tineretea sa în aceste slujbe, domnul îl înainta mai întâi la clasa a treia de boieri, și în urmă la clasa cea întâi. Dar cînd domnul observa la vre unul un geniu deosebit, putea să îl înainteze în puțini ani până la cel mai înalt grad de boierie, măcar de ar fi fost din cea mai inferioară clasă a nobililor.⁴⁹

Așa dar fiii de boieri ajungeau prin slujbe la dobîndirea rangurilor, ureînd treptat toată scara ierarhiei lor, și acei ce nu slujiau rămîneau în condiția de nobili, însă fără titluri, adică fără funcțiuni.

Din protivă un boier ce eșise din slujbă păstra până la moartea lui titlul boieriei sale. Astfel înflînim adese ori în hrisoave amintiți ex-parcalabi, ex-vornici (ex, pe slav. *birșei*, pe românește redat cu *bir*)⁵⁰

⁴⁹ Descriptio Moldaviae, p. 117.
⁵⁰ Doc. de la Ștefan cel Mare 1457. Arh. ist. I, 1, p. 154. Doc. de la Vlad Tepeș, 1483. Idem I, 1, p. 27.

spune în scrisoarea lui către Razgon István.

1000 Den ulla cal va boten sau tette, apen vorriunt
ammet carai d all nitital, apen d parrubh d
in parrubh d boen libral la ordim dromcalom:
d e ppari (leson) spatar, Visternie, Postelnie,
Paharnie, Stolni, Coris.

Et formuland cas non apenit uelchimbet est
cuel uel gatis te in doc. An 1436 d 6. Hefu-
et errar. anuum. Si endrub intibila
piti as dromcalom nostri. Aliaudu u
Doydan Vlad u endrub boenile nosti.
endrub parrubh d boen, u. p. Magu,
u. p. Denu, u. p. Gausu, u. p.
Drogoz vornicul, u. p. Norman,
u. p. Dajbeg, u. p. Tatu Medicu,
u. p. Hefu Parrubh Parcalol d Hefu,
u. p. Micu u. p. Petu Parcalol
d Hefu, u. p. Andrieu d 6
Ciostiriu u. p. Grop Micu Parcalol
d Hefu, u. p. Toan Secan Pan. d m.
vognu, u. p. Claiu spatar, u. p.
Voldu Visternie, u. p. Ernuis postela,
u. p. Andrieu Paharnie, u. p. Hefu,
u. p. Hefu Coris, u. p. Hefu boenile
nostri mai u. p. micu." 1000

"1. unu parrubh, cal va dromcalom, d. 26. Vp
alt documentu cas d d dromcalom numam
boenile, ammet totu acuas dromcalom u em
marare lor. Hefu p. 303/1000.

monatlygon

precum și în cronicari boieri arătați ca unii ce au
fost sardari, cluceri, stolnici. Apoi această păstrare
a titlului după părăsirea funcției, se vede și din fap-
tul că el este dat la boieri fugariți din țară, ca pri-
begi. Așa Constantin Capitanul numește pe următorii
boieri, pribegii pe timpul lui Duca Vodă: Hrizea
vistiernicul, Gheorghe Baleanu banul. Ilie armașul
și Stroia vornicul⁵¹. În sfârșit cea mai bună dovadă
că titlul răminea persoanei, este faptul că găsim pe
un boier, Costea postelnicul, capuchehaia la Poartă.
Tot la această încheiere ne conduce împrejurarea că
găsim adese ori pomeniți în documente cite mai mulți
boieri din acele boierii ce erau singure de felul lor.
Așa într'un document din 1435, doi visternici, în u-
nul din 1442 doi logofeți⁵². Și Capitanul pomeneste
într'un rând iarăși trei visternici: unul Hrizea ce era
în funcție, căci spune despre el, că domnul îi puse
pricina să dea sama de vistierie, nădăjduind că va
găsi banii mincați ai țarei la el, iar ceilalți doi trioca
vistier și Radu vistier, nu pot fi de cît niște boieri
ce îndeplinise mai înainte slujba de vistier și rămă-
sesse cu titlul⁵⁴.

Handwritten note in a circle: "Handwritten note"

Un lucru ne lovește cînd cercetăm întăriturile ve-
chilor documente, anume că în genere boierii titrați
sunt înșirați în urma celor fără titluri. Nu este de
admis că locul de onoare să fi fost la sfârșit, căci a-
tunci documentul ar trebui să se sfîrșească cu numele
domnului și a fiilor sei, ceea ce nu se întîmplă nici
odată, căci formula obicinuită a întăriturilor este: epe
credința domniei mele, a fiilor mei și a boierilor (in-
tăi cei netitulați și apoi cei cu titluri). Numai în a-

51. Mag. ist. II, p. 56.
52. Capitanul, Ibid. II, p. 32.
53. Arh. ist., I, p. 122 și 123.
54. Capitanul in Mag. ist. II, p. 21-23.

Postpunerea boierilor titulați ne arată însă că era mare însemnătatea nobilimei române, independent de titlurile de boierie.

Care era încă cauza acestei lipse de preț a dregătorilor în timpurile vechi? În vremile mai noue vom vedea că boierii netitulați dispar aproape cu totul; apoi când se întâlnește câte unul, pripășit nu se știe cum în această lume nouă, el este în tot de-auna aruncat la coadă, precum vom arăta-o aceasta la locul său. Noi credem că explicarea lucrului trebuie căutată în împrejurarea că pe atunci dregătoriile erau mai mult o sarcină decât o favoare. În aceste timpuri domnii dispuneau de întinse teritorii, din care dăruiau la oamenii ce-i slujiau. Însă slujbă se socotea într'adevăr numai ceea ce se făcuse cu sabia în mână, și cu primejdia vieții pe câmpul de război, și nu ceea ce se făcuse în o liniștită lucrare de cancelarie. Pe atunci când trebuia ca marea moșie, patria, să fie stropită pe fie ce zi cu singele copiilor săi, ar fi fost o rușine de a dobândi cu alt titlu moșia cea mică, adăpostul individualității, de cât cu pericolul propriei existenți. Slujba militară însă o cerea domnul nu numai de la boierii ce îndeplineau dregătoriile prin cancelariile sale, ci de la toți nobilii, și deci cu toții erau egali în această privire, în înfruntarea morții pe câmpul de luptă. De aceea și domnul putea să ridică pe omul de rînd din pulbere, și să-l înalțe în treapta nobililor, dîndu-i o bucată de pămînt. Nu deci o dregătorie anumită, ori care ar fi fost titlul ei, dădea însemnătate persoanei ce o purta, ci însușirea sa de nobil, care era în acele timpuri sinonim cu viteaz. De aceea și vedem că vornicul de țara de jos, care ar fi trebuit să reșadă în Birlad, și să-și caute de judecățile sale, lăsa această treabă pe mâinele substituților săi, iar el umbla neconținut pe lingă

domn, însoțindu-l la războaie și expedițiuni. Domnul dăruia moșii la toți cei ce se deosebiau prin faptele lor, nu numai boierilor cu titluri, care și ei fiind le dobândeau, nu se întâmpla pentru că judeceau bine sau întocmeau cu îngrijire hrisoavele domnești, ci tot pentru vitejiile săvârșite de ei.

Însușirea de nobil era lucrul cel mai de preț, în condițiunea clasei boierești; dregătoria, cu titlul aninat de dînsa, era numai accesoriul. Ea adăogea numai un spor de muncă, pentru niște venituri trecătoare, care ori cîtă ar fi fost însemnătatea lor, erau inferioare dăruierei unei moșii, ce rămînea pe vecie în familia dăruitului; de aceea nu erau acele dregătorii așa de căutate, și deprețierea lor se vede în postpunerarea celor ce le purtau în încredințările documentelor.

Cu timpul însă moșile domnești dispărură, absorbite de neenumăratele dăruiiri, repetate fără încetare în curs de veacuri. Domnul nu mai avea cu ce să răsplătească munca pusă în slujba lui, de supușii săi. Apoi pozițiunea schimbată a țărilor române, nu mai cerea ca altă dată lupta pentru existență. Neatîrnarea întâi, mai târziu și simțîmintul vredniciei dispărură din poporul român. Nobilii în loc de a lupta pentru libertatea țării, se aruncau pe intrigă și pe mijloacele piezișe a le oamenilor lipsiți de inimă. Epoca eroică trecuse; cu dînsa dispăruse și oamenii ce o umpluse cu faptele lor, și așăzămintele de care dînsa avuse trebuință. Alte timpuri, alte nevoi. Ne mai putîndu-se deosebi pe cîmpul de războiu, activitatea boierilor se răpezi asupra uneltirilor de tot felul, pentru cîpătarea domniilor și a boieriiilor, adică a dregatoriilor. Aceste însă trebuind să aducă foloase celor ce le îmbracau, se creară cu timpul venituri

biceitul vechin, spune că «nobili valachi, precum și kneji, vor fi scutiți de plata tributului, după chipul nobililor regatului nostru»⁵⁸. Caracterizarea birului, era de a fi impus asupra persoanei, adecă dare pe cap, capitație, nu asupra averei, și a fi răfuit prin *cislă*, adecă impus pe o comunitate sătească, și apoi sub-împărțit de dinsa între membrii ei.⁵⁹ Dacă însă boierii erau scutiți de bir, ei plăteau afară de dările indirecte, care prin însăși natura lor nu îngăduiau scutire, precum vămile, darea pe sare, încă și altele, care erau impuse după sistemul de atunci, pe unele obiecte din averea văzută, precum pe animale, pe recolta grâului sau a vinului. Aceste dări care erau adese ori cele mai bănoase, erau plătite și de boieri, și cu toate că nu avem dovezi din timpurile cele mai vechi, faptul că ele erau plătite de boieri în timpurile mai din coace, când tocmai privilegiurile lor se întăreau din ce în ce, dovedește cu atât mai mult că ele trebuiau să fi fost plătite de ei în vremele anterioare. Așa d. e. *Neculai Costin*, ne spune despre Duca Vodă, că «au seos grele dări pe boieri și pe țară»⁶⁰. Cronicarul nu bănuște domnului că ar fi seos dări pe boieri, ceea ce avea dreptul să facă, ei

⁵⁸. *Monis*, Disertație istorico-critică, Timișoara, 1857, p. 541, 1457: «nobiles valachos instar nobilium regni nostri, item Kenezios, ex omni solutione tributi eximere».

⁵⁹. *Letopisețele*, II, p. 8.

59 lei O carte domneasca din 1820 și la cel. v. Sute
 vorod Dupin ca să se facă cistele într-o
 cu dreptul și cu buna amparare... și pe o mai
 ampară pe cu mai săraci parte a lor putina.
 Corv. lă., XVIII, 1884, p. 77

Am aș putea să spun și întru pe boierii în otrăvii
 amoral. cu nobilități înmănușate, care autamto
 în ca și pot mai mari, și cu vrăz și piei și
 și cautelării... Tăptul și ortina și pierd
 cu timpul și a le aparut a urtoare chea pe
 din: neta boierii întot și epu în prin lăția
 usoră înșurucă mult, dar mult
 de al de al cu obșcu. și amilator, și
 și adăruș și înșurucă și orali.
 și înșurucă și nălaș boierii, și ca
 și vor stăte și vol și Transpura
 și capitală
 boierii

numai că acele dări erau grele. Mai adaugă cronicarul că au făcut Duca obiceiul, de au dat și dau boierii cei mari și mănăstirile goștina de oi⁶⁰. Se vede deci că boierii *cei mari*, erau apărați de asemenea dare, și că ea fiind înființată de Duca asupra lor, domnul e muștrat de cronicar pentru atare nedreptate. *Constantin Căpitanul* spune asemenea că Șarban Vodă lua foarte grele dări de pe țară, «cât resflu boierii, slujitorii, birnicii nu mai aveau; că îi bătea cumplit, până ce s'au sărăcit eu toți»⁶¹.

De aceea cronicarii muștră în nenumărate locuri pe domni, pentru aceste grele dări ce le impun asupra țării, căci ei apărau însuși interesul clasei lor, celei boierești, în contra asupririlor: nu luptau numai pentru apărarea populației de rînd.

Este deci inviderat că boierii, și anume chiar și cei mari, plăteau dările impuse asupra averii văzute, și fiind că științele asupra acestui fapt sunt culese dintr'un timp, cînd boier devenise aproape sinonim cu dregător, de aceea sub nume de boieri mari trebuie înțeleși dregătorii cei mari, de unde urmează însă cu atît mai mult că în timpuri vechi, trebuiau să plătească aceste dări toți nobilii, fără deosebire dacă erau sau nu dregători domnești.

Se vede însă că une ori și de cătră unui domni li se făcea cîte o ertare a uneia sau mai multor dări, precum am văzut că se întîmplase lucrul cu goștina de oi. Scutiri individuale de dări însă nu se prea întîlnesc la boieri, de și ele sunt foarte comune la mănăstiri, asupra satelor cărora domnul întîndea adese ori scutire de toate dările cătră el, lăsîndu-le să fie strînse de mănăstire în folosul ei⁶².

60. Letopisețele, II, p. 21.

61. Mag. ist., II, p. 24.

62. Vezi bună oară hrisovul lui *Mircea cel Mare* 1399. (Arh. ist., I, 1, p. 97); a lui *Alexandru cel Bun* 1422 (idem, I, 1, p. 132); a lui *Petrar Vodă*

Prin urmare rezultă din cercetarea făcută că dreptul nostru vechiu, sau așa numitul obicei al pământului, nu cunoaște principiul scutirii totale a boierilor de dări, ce era recunoscut nobleței apusane; că acest privilegiu se întindea numai la scutirea de bir. Mai pe urmă el fu întins, într'un chip abuziv, și asupra celorlaltor dări, până cînd ajunse tîrziu în viața noastră istorică, a face parte din catehismul drepturilor nobilimei.

Tot atît de puțin caracterizat ca și privilegiul scutirii dărilor, era în această epocă dreptul nobilului asupra muncii omului de rînd. Cu toate că, precum am văzut originea *ruminilor* și a *vecinilor* se trage încă din această epocă, nu rămîne supus îndoielei că pe atunci țaranii supuși nu erau încă lipsiți de proprietatea lor, ceea ce se poate vedea mai ales din faptul, că chiar pe timpul cînd șerbirea era organizată, încă țaranul avea asupra bucăței sale de pămînt un fel de proprietate, știrbită nu e vorbă prin drepturile stăpînului asupra proprietarului, dar care se manifesta în obiceiul consfințit prin timp, că țaranul nu putea fi depărtat de pe pămîntul ce 'l locuia fără învoirea lui, ceea ce era identic cu oprirea de a i se lua pămîntul. Țaranul ce locuia pe moșile domnești sau boierești, era obligat a lucra proprietarului «fără soroc», cum spun documentele, și a-i da cîte o a zecea parte din bucatele sale. Observăm că șerbirea nu consta atîta în pierderea proprietății, cît în îndatorirea unei cîtîmi de munci de prestat proprietarului, ascuțită mai tîrziu prin oprirea strămutărei, căci cum am spus proprietatea asupra pămîntului care 'l avuse, i-a rămas în tot deauna, cu toată răstringerea atribuțiilor ei.

1447 (Idem, I, I, p. 113); altul din 1448 (Idem, I, I, p. 153); a lui *Alexandru II*, 1453. (Idem, I, I, p. 102), etc.

dită de statele romine, li se atribuira ca resplată a prisosului de muncă, în afară de slujba militară, ce ele impuneau titularului, niște venituri, care rămăseră alipite de funcțiuni, și se percepeau de acei ce le îmbrăcau. Aceste venituri însă nu au caracterul de astăzi a unor lefi fixe, ci sunt cu totul altfelu rînduite. Anume domnul se desbrăca de o parte din veniturile ce i le dădea țara, în favoarea acelor boieri, ce îi ajutau la conducerea afacerilor. Cantemir ne spune că logofătul cel mare, avea în vremuri vechi ca venit părălăbia cetății Albe și vornicul țării de jos pe aceea a Chiliei; iar că după luarea acestor cetăți de Turci în 1484, se atribuira celui întâi zecimele din ținutul Cernăuțului, iar celui al doile părălăbia Birladului. Postelnicul avea încă pe timpul lui Cantemir ca venit părălăbia Iașilor; vornicul de țara de sus, pe aceea a Doroboiului; paharnicul, venitul stărosției Comariului. Aceste părălăbii cuprindeau însă numai venitul ținutului, căci Cantemir ne spune că venitul orașelor și orășălelor, împreună cu 12 sate de prin prejur, salmele, vămile și zecimele din oi, porci și stupi erau rezervate domnului. De asemenea în Muntenia banul de Craiova, avea, prin însuși poziția sa teritorială deosebită, veniturile sale proprii. Cîr despre ceilalți dregători din Muntenia, aflăm că veniturile lor nu aveau un caracter teritorial; că de exemplu logofătul avea venit de la punerea pecetei domnești. Postelnicul și paharnicul luau daruri de la o clasă de militari puși sub comanda lor, postelniceii și paharniceii. Spătarul lua de asemenea dări de la călărași, care erau împărțiți în *cruci*. În cruce intra un singur om cînd era bogat; cînd erau mai săraci, 2, 3 pînă la 4 formau o cruce, și fie-care cruce era datoare să dea spatarului un leu, o măsură de grâu, una de orz, un car de fîn și unul de lemn pe an. Resplatirea slujbelor avea deci caracterul feodal, care

emoseut, ei era înlocuit prin ael de *judet*, pe cind consilierii comunali purtau tot numele de *pîrgari*⁶⁷.

De la început deci constatăm următoarele împrejurări: Terminul de pîrgari era răspîndit în ambele țări romine, iar capul municipalității purta în Moldova numele de șoltuz, iar în Muntenia ael de *judet*, deci în țara mai nordică un nume străin, în cea sudică unul românesc.

Din acei doi termeni de origine germană de șoltuz și pîrgari, numai acest din urmă a fost introdus în ambele țări romine prin coloniile săsești din Transilvania, acăror întemeiere, dincoace peste munți este foarte veche, în parte chiar anterioară descălecării. Astfel în am văzut cum în Cîmpulung din Muntenia, chiar înainte de descălecare se asezase sași din Brașov⁶⁸. De asemenea înfrîm în Moldova. Baia încă

⁶⁷ Pentru Moldova vezi documentul *romînesc* din 1591, unul din cele mai vechi în limba romină, prin care Tamaș *șoltuzul* cu 12 *pîrgari* și cu alți orădeni obțin din Totruș întreg trecerea unei părți din satul Filipești de la Sandru fiul Cuparului către Dragan fiul Nechitel. (Arh. Ist. I, 1, p. 105). Un altul din 1617 vorbește de șoltuz și pîrgarii din Tîrgul Frumos (Idem I, 1, p. 15); iar al treilea amintește pe șoltuzul din Pasara (Idem, I, 1, p. 39). În Muntenia înfrîm un *judet* în Pitești (Idem, I, 1, p. 60). Un alt act neclătat, dar de sigur anterior anului 1600, vorbește de *judetul* Dumitru și 12 *pîrgari* din Tîrgovitea (Idem, I, 1, p. 35). Conform cu asemenea documente găsim și pe cronicarul muntean Mihail Moxa (1620), spunînd că consuli romani ar fi ca *judetii și pîrgarii* Munteni (Haiduc, Cuvinte din bătrîn, II, p. 356). În corespondența dintre Muuteni și orașul Brașovul, scrisorile din Muntenia sunt adesea tot deauna sau *șoltuzilor* din Brașov (Scrisori de la Vlad Dracul 1430—39, 42—46). Vlad Tepeș (1456—62) (Neagoe Pasara) 1542—1521 sau *marele* *judet* al Brașovului (Scrisori de la Mateiu Pasara din 1651 Mai în 9, către Mihail Evesi marele *judet* al Brașovului, de la Vasile Lupu 1652 Oct. 13, către Mihail *judetul* cel Mare al Braș. de la Grigorie Ghica din 1749 Mart în 11 către *Cloșul* *judetului* Brașovului, de la *Isacul* Mateiu Filipescu către Hanoș marele *judet* al Braș. din 1712 Iulie 21, de la boierul Kado vel aga către Mihail *judetului* Braș. din 1701 Mai în 30). Toate aceste scrisori în Darea de samă despre colecția de documente istorice romine adunate la Wiesbaden, București 1887. Din scrisorile lui Vlad Dracul se vede că înfrîm *judetul* pîrgarilor era introdus în Muntenia încă de pe la începutul veacului al XV-le.

⁶⁸ Mai sus p. 69. Bula papală din 1234 se plînge de pe asezarea mai multor Sași pîntre Romîni din episcopatul Cumanilor, Vol. I, p. 554. Mai amintim și pe Sași ce au întemeiat cetatea Neamțului, Idem, p. 503.

[acea de la Althaus în Nicolaeșu
Dor slavo-rom, p. 12. J. Nicolaeșu
publicii un sa iutry și unisori
de Domni țarilor muntin
câtin *judetii* și pîrgari
Mareșului și ai *Șoltuzilor*.

f. 26. Althaus ad Flau
1508-10

[acea de la Althaus în Nicolaeșu
Dor slavo-rom, p. 12.
Nicolaeșu publicii un sa iutry
și unisori de Domni țarilor muntin
câtin *judetii* și pîrgari
Mareșului și ai *Șoltuzilor*.

Imalte Doamni ce nu vi
 Săpriziți stalpii unui port
 Ce la deschiș oșă frumos
 Intre cei vi și ntră cer moșii?

De ce nu vi să ne aște
 Cum străfa țării ai pusat
 R-ism d'urii de spini și mărăcini
 Ce un țară români e înscenat?

De ce nu vi să se vedem
 Se prinde în blanda țânze-amar
 Săpăd-adine
 Mădăne săpădă și voia noastră
 Și e carmuiri gra povari?

Acei ce după mizic nu vor
 Nici suspin mica lacrimă nu cu
 Dar nu le dăru de dămă voci
 Simțiri și gâduiri ca vine pînă

E clased spănt? Vmă le nă
 Se la simțiri e al noștră celi
 Ce nu le dăru de dămă voci
 Se nu le dăru de dămă voci

Prezentat de un Imalte Doamni

3. BISERICA.

În domn se rezumă pentru aceste timpuri absolute organizarea politică; în boieri, clasa atot puternică a viitorului, se caracteriză acea socială; în biserică se cuprinde cultura acestor vremuri religioase. Ne rămîne deci pentru a îndeplini schițarea stărei societății din acel timp, să arătăm forma în care se afla biserică.

Am cercetat mai sus modul cum biserică bulgărească, s'au introdus între Români, și am lămurit vechea atîrnare a bisericilor romine de scaunul din Ohrida. Această ascultare a bisericilor din țările romine de fostul scaun patriarhal din Ohrida, nu putea conveni bisericii din Constantinopole, de îndată ce vezi că în țările romine se organiză niște state, în care populația se înmulțește și se îmbogățește, încît făgăduia un venit însemnat cliriarhiei ce le ar stăpîni. Patriarhia constantinopolitană căută deci de timpuriu a pune mîna pe ele. Astfeliu Alexandru Basarab, încă din anul 1359, este cîștigat de patriarhul de Constantnopol, a se lepăda de vechea sa numă spirituală, patriarhia din Ohrida, și a se supune acelei din Bizanț, care îl primește sub a ei ocrotire, impunîndu'i bine înțeles condiția ca să numească Muntenia mitropolit de aiure de eit de la

1. Vol. I, p. 446.

BISERICA

Constantinopole. Patriarhul rînduște în Muntenia de mitropolit pe grecul Iachint Cristopulo, fost mitropolit al Vițimului din Albania². †

Pe la 1370 Patriarhul pretextînd înmulțirea peste măsură a poporului din Muntenia, pentru a căruia îngrijire sufletească nu ar mai ajunge un singur păstor, înființază o a doua mitropolie în Severin, care ambele aceste nu erau subordonate una alteia, ci cu acelaș rang și supuse ambele direct patriarhului. Această organizare neobiemuită s'au impus probabil bisericii muntene, pentru ca prin rivalitatea ambelor scaune arhipăstorești, să impedece desbinarea bisericii muntene de patriarhat. Titlul mitropolitului din Valahia Mare, a cărui reședință era în Argeș, apoi în Tîrgoviștea, în care orașe se strănutase pe rînd și capitala politică, era «mitropolit al Ungro-Vlahiei», iar acel al Oltenei era «mitropolit al părților Ungro-Vlahiei din spre Severin», cu reședința în acest oraș³.

Cu toată această recunoaștere a supremației bisericeii din Constantinopole, se vede că Muntenia nu se desfăcuse încă cu totul de vechiul seu scaun patriarhal din Ohrida, de oare ce patriarhul de Constantinopole, răspunzînd unei cereri a lui Mircea

2. Acta patriarchatus Constantinopolitani ed. Fr. Miklosich et Jos. Müller Vindobonae, 1860. I, p. 385-388: «καὶ τὸ ἀρχιερατικὸν ἀποστολικὸν καθέδρα τῆς ἀρχιεπισκοπῆς ὁ ἁγιότατος μητροπολίτης Βιζαντίας, ὁ ἅγιος δὲ καὶ κτλ. Ἰακίνθος, διὰ τῆς μερομιστρικῆς ἐγγράφου συνουσίας, παρασκευάζει τὸ πᾶσι καὶ ἡμεῖς τὸ ἀπο τοῦδε καὶ ἐκ τῆς γνήσιας ἀρχιεπισκοπῆς ὁμοῦ βλαχίας, ἐξ οὗ ἄδμεν etc.» (p. 387).

3. Actu patriarchatus, I, p. 533. Că instituirea acestui al doile mitropolit era făcută în scopul de a mîntînea pe celalalt în ascultare, se vede din o scrisoare a lui Daniil numit mitropolit de Severin, din 1370, în care el promite a nu jigni intru nimic pe fratele seu intru hristos, mitropolitul Ungro-Vlahiei. Idem, p. 532.

4. Mitropolitul Ungrovlahiei subsamnă totdeauna în actele patriarhatului «ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Ὁυγγροβλαχίας» (Acta patriarchatus II, p. 5, 27, 39 &c.). Un act din 1401 îi dă titlul de Ἱεροζ. πατρις Ὁυγγροβλαχίας καὶ Πλαγγῆς (și al plaurilor). Acta II, p. 494; acel al Severinului este numit μητροπολίτης τῶν Ὁυγγροβλαχίας τῆς κατὰ τὸν Σερβίον (Idem, II, p. 512 și 519).

In anul 1391 gârnia o scrisoare adresată de
 Patriarhul din Constantinopol Antonicu
 către Petru I. Prig vorovoi Maranuncușul
 privitor la măriștarea arhipiscopului
 Mihail din acei regiuni, sau în măriștarea
 ei "pusea un protector" totu arhipiscopului? Se
 nu mai înnoiește, pe

de a bine cuvînta o căsătorie nou contractată de el, spune domnului Munteniei, «că ar fi foarte greu de încuviințat o legătură cu o femeie într'un grad de înrudire, ca acela în care Mircea se afla cu aceea pe care vroia să o iee; dar întru cît arhiepiscopul vostru de la Ohrida, au recunoscut căsătoria ta, eu nici o aprob nici o resping, ci te sfătuiesc numai să fii milostiv către biserică, spre ertarea păcatelor tale»⁵.

De pe timpul lui Mircea însă legăturile cu patriarhia de Constantinopole se întăresc necontenit, și ea devine în curînd singurul cap, de care asculta biserica Munteniei. Nu numai atîta, dar Mircea silește chiar și pe biserica moldovenească, care purta tocmai pe atunci o grea luptă cu patriarhia de Constantinopole, spre a răspînge uzurpătoarele ei tendinți, a se pleca acestei supremații, și scoate din Moldova pe Iuga al II-le, care nu vroia cu nici un chip să recunoască autoritatea patriarhală, și îl înlocuiește cu Alexandru cel Bun, a căruia primă măsură, după întronarea lui, fu plecarea bisericii moldovene sub acea autoritate.

Politica cea atît de plecată către biserica constantinopolitană a domnului Munteniei își găsește explicația în purtarea prietinoasă a împăratului bizantin de atunci, Manoîl Paleologul (1391—1425), față cu unelirile fiului lui Mircea, Vlad, care fugise din Ungaria la Constantinopole. În scrisoarea amintită mai sus, prin care patriarhul răspunde la cererea lui Mircea, de a i se bine-cuvînta căsătoria, el adaugă la sfîrșit cuvintele: «aflați deci că puternicul, sfîntul meu stăpîn și împărat și puternica și sfînta mea împărăteasă, s'au nevoit mult pentru slujba voastră.

5. Acta patriarchatus, II, p. 230: ἵνα καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἐπιτῆ Αἰθιοῦν ἀνεκρίθη καὶ ἀνεχώρησεν καὶ ἐπέστρεψεν εὐνοῖα . . . ἡμῶν ὄντι ἀγαθόν, οὐκ ἀταλόν, ἐν ποταρ ἔργων», etc.

după cum veți afla mai pe larg din gura lui elir Atanasie»⁶.

Să vedem însă care au fost împrejurările bisericii moldovene, în care Mircea trebui să se amestece, spre a supune și pe aceasta sub puterea patriarhiei. Am văzut că biserica moldovenească, stătea și dînsa sub seamul de Ohrida, în vremile cele d'întăi a existenței sale. Pe timpul lui Lațeu intîlnim însă, nu știm din ce împrejurări, biserica moldovenească supusă autorității mitropolitului din Haliciu, poate din cauza că seamul Ohridei rămăsese pentru cit-va timp neocupat. Biserica Moldovei scapă însă în curînd de această autoritate, prefăcîndu-se pe timpul lui Lațeu a trece sub autoritatea papală, reprezentată prin un episcop catolic din Siretiu⁷. Moldova părăsește însă în curînd supunerea către papă, revenînd cași la vechea ei autoritate spirituală, patriarhia din Ohrida, ceea ce se face prin fuga Coriatovici la 1374⁸.

Seamul constantinopolitan însă tot deauna la pîndă, ea și papii din Roma, spre a păseui noi supuși ai autorității lor, nu mult timp după constituirea Moldovei în stat, își întinde mrejele sale și în aceste părți, spre a lăți jurisdicția sa și între Moldoveni. Ocazia bine venită cu care patriarhia constantinopolitană se putu amesteca în daraverile bisericii mol-

6. Idem II, p. 281: *παραπομπήν δὲ, ἡν καὶ ὁ χριστιανὸς καὶ ἄγιος πατριάρχης καὶ βασιλεὺς καὶ ἡ χριστιανὴ καὶ ἡγία μητροπολίς τῆς ἁγιουπόλεως καὶ ὁ ἁγιὸς πατριάρχης καὶ ἡ ἁγιουπόλις τῆς ἁγιουπόλεως καὶ ὁ ἁγιὸς πατριάρχης καὶ ἡ ἁγιουπόλις τῆς ἁγιουπόλεως*.

7. Mai sus, p. 134.

8. Mai sus p. 139. Totuși această ascultare intermediară de cîțiva ani de mitropolia Halicului, ajunge spre a face ca Moldova, să fie numită în unele acte patriarhale *Rusochia*. Acta patriarchatus, II, p. 243 reproduc mai multe documente în care Moldova este numită *Rusochia*; între altele o scrisoare adresată lui Ștefan Moșat (la 1395) — Se înținese une ori de aceste abateri de la stăruirea regulată a mitropolitilor de către scaunele de la care atîrnau. Așa *Eusebius Logofătul* în o notă la *Crônica* Metopisețele, I, p. 113) spune că într'un rînd mitropolitul Moldovei fu hirotonisit de către acei al Serbiei de la Ipck.

doyene fu următoarea: Cam pe la 1389 această biserică căzuse în cursa unui înșălător, *Tagara*, care dându-se drept patriarh, sfințise un episcop în Moldova.

Capul bisericii grecești, auzind de scandalul întâmplat, trimite mai multe fețe bisericesti, care să cerceteze lucrul. Domnul de atunci, probabil Roman Mușat, răspinge amestecul lor. Atunci patriarhul, făcînd pe stăpînul, numește din propria lui autoritate drept mitropolit în Moldova, pe un oarecare *Jeremia*, care este încă alungat cu rușine de către Moldoveni, înainte de August 1394⁹. Moldovenii îndată ce văzură cum înșălarea căreia dînsii căzuse jertfă, provocase amestecul patriarhiei de Constantinopole în daraverile lor bisericesti, se grăbiră, nepuținîd trimite tocmăi la Ohrida, a cere instituirea unui mitropolit de la arhiepiscopul Galiției, care mai exercitase asupra lor în alt rînd jurisdicția lui. Ei cereau deci de la patriarh ca acesta să recunoască sfințirea mitropolitului *Iosif*, cel uns de scaunul Galiției. Patriarhul văzînd că Moldovenii refuză de a primi preoți străini în țara lor, numește atunci ca locuitor, până la alegerea canonică a unui mitropolit, pe un membru din clerul moldovan, trimis în deputație la Constantinopole, protopopul *Petru*¹⁰, după Mai 1395, deci pe timpul lui Ștefan Voievod. Atît acesta însă cît și alte două misiuni, una din Septemvrie aceluiași an 1395, în persoana mitropolitului din Mitelene¹¹, alta la începutul lui 1397, în cea a arhiepiscopului de Bethleem¹², nu izbutesc în nimic. Moldovenii nu vroiau să renunțe la clerul lor

9. Acest *Jeremia* considerat de patriarh ca adevărat mitropolit al Moldovei, iscălește în această înșurare un act al patriarhiei din 1393: „ὁ ταντινός μητροπολίτης Μανωβλαχίας ἱερέμιος.” (Idem. II, p. 170).

10. Acta patriarchatus, p. 241: „τῷ ἱερωτάτῳ πρωτοπλάτῃ τῆς Βοσσοβλαχίας, κτῶν Πέτρου”

11. Idem II, p. 256.

12. Idem II, p. 276.

băstinaș, și nu vroiau să primească precum făcuse Valahia mitropoliți greci¹⁴. Totuși Moldova suferea greu sub anatema, ce fusese rostită de patriarh asupra întregului său cler. Mircea cel Mare văzând încăpăținarea lui Iuga al II-le, de a nu se supune patriarhului, îl atacă, îl răpune, și' l ie prins, punind în locu'i pe fratele său, Alexandru cel Bun, care consimte în 1401 a se împăca cu patriarhia, cu condiție totuș ca patriarhul să recunoască de canonică alegerea lui Iosif, care însă se supune autoritățile sale, ceea ce mai la urmă era ținta patriarhului¹⁵.

Supunerea bisericilor romine sub patriarhia Constantinopolei nu ținu însă mult timp. Grecii amenințați pe fie ce zi mai greu de Turci, căutase să determine pe papi a provoca o cruciată în contra lor, în lumea apusană. Papii puneau, drept condiție a ajutorului lor, închinarea bisericii orientale sub a lor autoritate. Înaintea mărimii pericolului temerile conștiinței amuțiră, și patriarhii de răsărit se hotărâră mai curînd se plece capul sub jugul rivalului de la Roma, de cît sub a tot nimicitoarea sabie păgînă. Pentru ca însă ajutorul ce le va veni din apus să fie cît se poate de însemnat, și patriarhii de răsărit se hotărâră să aducă papei ca dar, nu numai biserica din Constantinopole, ci întregul răsărit. Ei începură deci a lucra în toate părțile pentru a eiștiga cît se puteau mai mulți partași la ideia unirei (așa se înfrumuseța uricioasa închinare) cu biserica catolică, unire ce era să se închee în sinodul de la Florența, deschis în anul 1437. Tratările pentru acest mare act începuse bine înțeles cu mult înainte, și încă din 1435 aflăm

14. După *Iachint Cristopulo* 1380 urmașul *Hariton* (Acta patriarchatus, II, p. 19), apoi *Antim Cristopulo* fratele lui Iachint, Grecii ca și dinzul, de la 1381 înainte, în ori-ce caz până la 1389 (idem, II, p. 48 și 129).

15. Idem, II, p. 528 - 530. Un document de la Iosif din 1407 din *Arch. ist.*, I, I, p. 140.

o ambasadă constantinopolitană la papa Eugeniu al IV-le. În anul 1435 papa intră în corespondență cu mitropolitul Moldovei, care pe atunci era Grigorie Tamblac¹⁶. Pe acest Tamblac papa caută cu atît mai mult să-l ademenească, cu cît îl cunoscuse personal într-o altă misiune a lui în Italia, la sinodul de Constanța în 1418 ca mitropolit al Litvaniei, trimis acolo de ducele Vitold, partizanul unirei cu Catolicii¹⁷.

Se vede că mitropolia romînă, sub povățuirea lui Grigorie Tamblac, nu răspunse așteptărilor exprimate prin scrisorile papei. Văzînd patriarhul și cu împăratul această răceală a Moldovenilor pentru cauza unirei, face iarăși un act de autoritate față cu ei. Se rînduște anume pe un călugăr grec, *Damian*, care să reprezinte Moldova la sinodul din Florența, unde l și găsim subsemnat ca mitropolit al Moldovlachiei¹⁸. Tot pe atunci însă ne spune Miron Costin, punînd însă greșit sinodul florentin pe timpul lui Alexandru cel Bun, trimisă și Alexandru Vodă cu voia țarei soli cu Grigorie Tamblac. N'au aflat soli lui Alexandru Vodă nici pe patriarhul, nici pe împăratul în Tarigrad, ci iar se întorcea neisprăvind nimica; nu le au părut a fi cu cale, ci s'au dus la Ohrida, unde găsind pe episcopul și dîndu-și solia la dînsul, căci era trimis pentru învățătura legii, luat-au de acolo și preoți și cărți sîrbești de toată orînduiala bisericeii¹⁹. Se vede că Tamblac care era protivnic unirei, dar trebuia să păstreze oare care crutare, întîrziase mîdins ajungerea lui la Constantinopol, pentru ca să nu mai apuce acolo pe patriar-

16. Veri Lequien. Oriens christianum, I, p. 1252 și Sincal, I, p. 393, care reproduce după Aloisius Guerra scrisoarea papei. Amănunțimi asupra acestei chestiuni în articolul P. S. Melchisedek, în Revista *Tvicesen*, III, p. 37.

17. Melchisedek, I, c., p. 15.

18. Allatin, de perpetua concensione, p. 1387, apud Melchisedek, Revista *Tvicesen*, III, p. 39: *ἡμεῖς ἠρξαμεν τὴν Μολδοβλαχίαν ἑνωθῆναι.*

19. Letopisetele, I, p. 106 Comp. Melchisedek, I, c., p. 34.

H. Am văzut cum Rege Corintovicu est domnul un
 și a vitor vintă iar la acea vremea bătănie a biserică
 vatăt romanuși. "Et eu garicu p. Hefu ul. H. am
 era cerând A. le petruatul (P. viciu D. viciu) ,
 lictorin D. lictorin, Sărbile " ul. Sărbile D. viciu"
 cum el viciuului H. H. domnul H. H. H.
 în viciuului H. H. 1466, se viciuului viciu
 metropolit în locul lui H. H. viciuului H. H.
 domnul". Patriarhul D. viciuului H. H. viciuului
 în viciuului H. H. viciuului H. H. viciuului
 Sărbile D. viciuului H. H. viciuului H. H.
 " viciuului H. H. viciuului H. H. viciuului
 viciuului H. H. viciuului H. H. viciuului H. H."

11 H. H. viciuului H. H. 134.

21 Coropundul în H. H. viciuului H. H. viciuului H. H.
 lictorin viciuului H. H. viciuului H. H. viciuului H. H.
 H. H. 126-130. Data aceluia coropundul H. H. viciuului
 1466 viciuului H. H. viciuului H. H. viciuului H. H.
 viciuului H. H. viciuului H. H. viciuului H. H.
 viciuului H. H. viciuului H. H. viciuului H. H.

lul și pe împăratul, și apoi folosindu-se de această împrejurare, se duce la Ohrida, care și dînsa refuzase unirea, și reînnoiește legăturile vechii cu acea biserică, care se ved. apoi mîntinute și pe timpul lui Ștefan cel Mare.

Din cercetările de mai sus urmează deci că bisericile romine, după mai multe șovăituri între deosebitele chiriarhii, care își disputau asupra lor autoritatea spirituală, se întoarseră iarăși la vechea lor mază, patriarhia din Ohrida, sub care Rominii fusese supuși încă din timpul întâiului imperiu bulgăresc. De și această patriarhie se greezise aproape cu totul, de la căderea ei sub Bizantini, bisericile muntene și moldovene, rămîn totuși statonice în forma slavă a cultului lor, și de aceea am văzut că Tamblac aduce de la patriarhia de Ohrida cărți sîrbești, și nu grecești, de religie. #

Romunii eșise de sub supremația bulgară încă de la căderea Bulgariei dunărene sub împăratul bizantin Zimisees. Pe timpul imperiului celui al doilea de peste Dunăre, acei romino-bulgar, ei nu mai intrară sub stăpînire, cu toată strălucirea dinastiei Asăneștilor, de oare ce încăpuseră, în răstimpul cit Bulgarii stătuse sub Bizantini (1018—1185), sub alte stăpîniri politice, și anume sub Unguri, Pacinați și Cumani. Cu toată propaganda Catolicilor, cu toate prigonirile cărora Rominii fură supuși din pricină credinței lor ortodoxe, ei nu părăsiră religia lor, ba am văzut cum pentru a o mîntui de loviturile Ungurilor catolice, un însemnat număr de Romini, din clasa mai înaltă a societății trec muntii, și caută o adăpostire în dărcitul lor, în Muntenia și Moldova.

Apăsările însă aveau efectul lor firesc, de a întări forma de gîndire prigonită, prin o firească reacțiune. De aceea cu cit se sileau mai mult papii și Ungurii, instrumentele lor, a scoate din mîntea Rominiilor

mul ce l-ar înțelege, de și el ținea învederat cuvântările sale în limba slavonă. Auditorul seu fiind compus mai ales din boierii mari ai Moldovei, care toți știeau slavonește, era firese lucru ca discursurile sale să fie înțelese și aprite²⁴.

În poporul de jos bine înțeles, limba slavonă pătrundea prea puțin, și toate nevoile și gândirile sale și le rostea în graiul strămoșesc. Astfeliu intilnim încă din această epocă, în privirea culturii, acel dualism ce nu ne va părăsi în nici una din perioadele istoriei noastre: clasa superioară de obicei instrăinată de gândirea poporului, rupind astfel unitatea lui morală: în perioada slavonismului cu limba slavonă; în cea a grecismului cu acea grecească; în timpurile mai noue cu acea franceză, tot deauna deci primind și hrănind cu puterile trunchiului seu un hulton străin, iată în scurte cuvinte caracteristica întregii dezvoltări culturale la Români. Pe cînd la alte popoare cultura ajunge de la un timp a deveni bunul comun al întregului popor, la noi a rămas în tot deauna până acuma atributul clasei domnitoare.

Limba slavă și formele culturale legate de ea apăseau ca un munte asupra minții poporului român. Străină de firea și cugetarea lui ea împedea dezvoltarea lor, și această înădușire a gândirii românești ținu timpul urieș de aproape opt veacuri (900—1650), în care răstimp toate ideile mai înalte fiind rostite în o limbă învățată, și nu în acea firească, gândirea ramase pirovită pe loc, învîrtindu-se neconținut în acelaș cerc strîmt și îngust, fără a putea rodi din ea o propășire intelectuală.

Nu se poate ascuțea predominarea slavismului la

²⁴ Nu putem primi părerea P. S. Episcopului *Melchisedek*, care bîzindu-se pe faptul că poporul român nu înțelegea slavona, admite că Tâmbac, pentru a fi înțeles, a trebuit să vorbească românește. Revista D-ului *Tovilescu*, III, p. 6.

Români cu acea a limbei latine în apusul Europei. Aici, de și idiomul cultural era necunoscut poporului, el îi aducea însă nespul folos de a îmbogăți mintea clasei sale culte cu o sumă de idei și cugetări noue, produsul unei vaste și adînci civilizații, acea a popoarelor antice. La Români slavonismul înăduși numai cit fără a sămăna nimic; nici o idee nu se răsădi di el în mîntea aceloră asupra cărora predomină, e oare ce era limba unui popor barbar.

De aca, dacă poporul român era să redeschidă odată oii la lumină, trebuia să i se ridice întâi perdeaua cea groasă și neștrăbătută ce-i întuneca vederile. Îsturnarea slavonismului vom vedea că a fost drită grecismului, care se implintă în cugetarea nănească mai ales în interesul seu, dar lasă totuși străbată la lumină și un colț al gândirii români²⁵.

Fî că acest vlăstar, la început subred și slab, era gurul ce avea dreptul a trăi pe pămîntul român, el învinse cu timpul în lupta pentru viață asu tufărișului grecesc ce l'ineunșura, și se dezvoltă timpurile noastre tot mai puternic, hrănind trunchiul din putrezirea acelor năbușite de el.

direa latină a poporului român nu se putea alta decît la atingerea cu o civilizație latină, și este secretul învîrtirii covîrșitoare dobîndită de ea franceză asupra aceleia a poporului român.

²⁵ Această însemnată parte a dezvoltării culturii la Români va fi stabilită înmural în volumul al IV-le al acestei scrieri.

4. STAREA ECONOMICĂ.

Să ne coborâm însă privirile către stratul temelie a fiecăreia societăți, către viața materia a timpului, spre a vedea în ce condițiuni putea mul să trăiască pe atunci.

Poporația țării române se indeletnicia agricultura și creșterea vitelor. Cea dintâi era însoțită de creșterea animalelor. Exportul țării consta în animale: vite corhute, porci, oi, cai, zecum și piei crude a le acestora, iar din cele salbate piei de vulpi, lupi și veverițe, apoi produsele albinelor. Toți caii cei buni moldovenesci trebuitori pentru valerie, jdenji din acăror blanuri se făceau veșminte curței, nu numai din Moldova ci din ambu țării romine, ceam pentru făcerea lumânăilor trebuire slujbei religioase, și argintul din care se bătău monedă, erau oprite a se exporta din țările romine. Exportul se făcea din Muntenia către Veneția, Bosnia, apoi către Ungaria și părțile tătărăscă Moldova către aceste din urmă, precum și înles către Litvania, Polonia, Silezia, Brandeburg, in de obște toată Germania. Francezul Blaise de genère, care scrie către 1573 o descriere tului Poloniei și a țărilor mărginașe, spune Moldova că ar fi o țară puntoasă și acoperită duri, pe atât de tare pe cât și de îndămănateci. Întru trau, în care poporul nu s'ar prea indeletnic

4. economica

Să ne coborâm însă privirile către stratul temelie a fiecăreia societăți, către viața materia a timpului, spre a vedea în ce condițiuni putea mul să trăiască pe atunci.

Poporația țării române se indeletnicia agricultura și creșterea vitelor. Cea dintâi era însoțită de creșterea animalelor. Exportul țării consta în animale: vite corhute, porci, oi, cai, zecum și piei crude a le acestora, iar din cele salbate piei de vulpi, lupi și veverițe, apoi produsele albinelor. Toți caii cei buni moldovenesci trebuitori pentru valerie, jdenji din acăror blanuri se făceau veșminte curței, nu numai din Moldova ci din ambu țării romine, ceam pentru făcerea lumânăilor trebuire slujbei religioase, și argintul din care se bătău monedă, erau oprite a se exporta din țările romine. Exportul se făcea din Muntenia către Veneția, Bosnia, apoi către Ungaria și părțile tătărăscă Moldova către aceste din urmă, precum și înles către Litvania, Polonia, Silezia, Brandeburg, in de obște toată Germania. Francezul Blaise de genère, care scrie către 1573 o descriere tului Poloniei și a țărilor mărginașe, spune Moldova că ar fi o țară puntoasă și acoperită duri, pe atât de tare pe cât și de îndămănateci. Întru trau, în care poporul nu s'ar prea indeletnic

1) In un libro el ten Francoscano da 1678...
"Trattato della Mercatura" di Ludovico il Moro...
"Trattato della Mercatura" di Ludovico il Moro...
"Trattato della Mercatura" di Ludovico il Moro...

munitiile prilegiata diuina Venetia, si Genova & conuertit & grana
 dia Chilea, punita in unum de ci' Genoa
 regi can sta in partes inuentiones (Chile)
 si in alia parte (und sunt) mala partes gra
 (caricatorii punita) in ilaro regna, opera
 p Venetiam & conuicta aut punita
 illas arti documentat ^{cum} docu
 corabii venetiam au pot venite & pluu
 in 1385 dia libertatem nunciu cu ju
 rialit & incantura " "

Accata exportan a granularia tarit romian
 in Dordrecht die in protea multa aritua
 portuon ca agrueltura & paco in ab si in
 vnuut vechi "D si bni in lita & miam
 a explia cum & mai tarja cum taru in
 intueni itapanice p autu lai : conficiant
 in potuul in lot caputis granula & punita
 p punita ^{in punita Tarit romian} D. Hassen ca graniant (chidant) in
 puratice loi : +

Raportul ut mai de scauci al Tarita romian
 unolta tot die note animal: vite cornute)

1) de lary in v. lary, lita in lita, vite cornute)
 und cum tab... lita in lita... vite cornute)
 2) lita in lita... vite cornute)
 amvartigum Hanc Dilectationem... vite cornute)
 p caputis die Tarit romian in Hottelau punita in
 Gebreich, a lant 100.000 & chid lant in vrbet in ecc
 punita aprouipmanit lant.

+ A galeas unum in galea unum in Tarit romian, aliam
 Cauda v's recte per punita lita

3 Numm. Tarit romian, lita in lita, vite cornute)

datore genoviana

Cenari insensuat comert ab teritor romanu in uera
 pueri iniquitas in facie p mare. Insuperant (un)
 le m aralat mai sui !! ^{Genova Si} ~~Si~~ ^{Thomasari} in super into
 nriree Principatela ut representantia cu mas in
 renuat ai comertului italiai in ~~Genova~~ in
 ut numeroroi in vauit 2/3 Roman p 1/3 la mare
 An in 1387 ~~Genova~~ ~~tratata~~ ~~comercial~~ ~~inter~~
~~ista~~ in Chelia p consulul genovoy Petru Embeon
 in 1387 genovoy incheia un tratat comercial
 cu Ivanu pui principelui din Dubordiq / Dobro
 gia) ?) Aut principu in constitutia in impregnan
 pscunosub, in stat in acea part a peninsulei Balca
 nului, can stat ut armintit p le neputes vauit
 1 XIV^{ta} a catu istorial bijutia Chelcorontila
 cu puiul al Pulgarului Dobrotitsa, in 7 lunclarius
 analitulu ture, can seri ure mas tarziu, fugia iproan
 tunceti, in can a dize cu „ puiul lui Dobrotitsa, Ivanu,
 murit p tureuti Dobrotitsa a p Cornu
 pui Varna in ngiune vicini pui Dobrotitsa) Si
 acatit in vid cu murub provinciu Dobrovia, ~~dan~~
 Statutu Romai in 1878 in hrap murub a le accl into
 principu ?) ~~in~~ ~~Genova~~

F-a acatit antra murub unu ~~in~~ ~~statutu~~ ~~romai~~ in 1878
 Murub, p 1/3 in 2/3

11 vol I, p. 386

17 Archivu storico italiano III, tom 3 part 1 articulu Dobrovia
 in cambial epa i genovoyi ^{p. 192} Comp. Carulu Storico in
 Genova Firmy 1858, I, p. 444. Notiu et catruh a ho
 Bibliotheca in Nov 1818, I, p. 65. Minuoin a ~~in~~ ~~Genova~~
 in inscriptum VII Puch 1824, p. 252.
 27 in Dize Chelia ~~in~~ ~~statutu~~ ~~romai~~ p. 5, und mur ubah iproan ~~in~~ ~~statutu~~ ~~romai~~ ~~in~~ ~~1878~~

in Statutu Romai in 1878 in hrap murub a le accl into principu ?)

1775 in Europa
 in 1775 in Europa
 privilegii in Salutaris in annum in oram d'ropel
 (antony). In Polonia in in robore in tant
 manam, in Roumbe in Moldova, et mar
 appetite in mud garrin in 1755 o bescinia
 infirmitate d' et in Taji. In 1418 in Timpul
 in Alexandru ut in, 7000 d' farriculis annu
 abunget In Armenia proi unguilib
 navidri a Taronianita, in in Moldova in
 accepit in portuit et ladia, p'ncipiu in totale
 ladia mud in 1418 in p'ncipiu acob Cavalru
 Guntlebut d' Lucey, in in Saluti; mar apu in
 Berlin, Taji, Notomii in p'ncipiu in Notia in
 Lucey d' f'ncipiu in ^{In Lucey} corvici corv, hant
 In Lucey in p'ncipiu in p'ncipiu in mai afflu in
 In p'ncipiu in p'ncipiu in p'ncipiu in p'ncipiu
 Danovit in p'ncipiu in p'ncipiu in p'ncipiu
 in p'ncipiu in p'ncipiu in p'ncipiu in p'ncipiu
 variata in Lucey in p'ncipiu in p'ncipiu
 Callarico, Armanut Lucey. acob Lucey
 Qui p'ncipiu d' v'ncipiu d' all Arman in
 Lucey. In annum d' acob Lucey in
 Tugrae Saloni in d' v'ncipiu in p'ncipiu
 Manzi in p'ncipiu. In p'ncipiu in p'ncipiu
 Colocatio in p'ncipiu in p'ncipiu in p'ncipiu

In p'ncipiu in p'ncipiu in p'ncipiu in p'ncipiu

In 1462 garrin p. o. Arsaucii u. calatorum & Succava. In
 1464 se petere in pro parte interisant p. v. istone
 Moldovi iuti Gheor, Polle di Colatce. albi impuler-
 m. i. l. t. di Dornio Thauco v. annu. genovoy et
 ten. V. i. p. u. t. o. m. a. e. armearum p. o. Succava Coth
 Collega (Coce) p. o. d. alora d. 416 galbeni d. p.
 "Timpul caud armearum in ca. genovoy u. m. toron
 toron le anu. v. anu. ^{Coce, ubi p. o. m. i. l. t. d. p. o. i. i. 1461} armata
 1465 garrin p. o. Agopulor mearum di Succava
 p. o. m. i. l. t. d. le m. arm. di Miklasi (Petronce)
 154 d. galbeni p. o. m. i. l. t. d. ca. v. a. d. u. l. p. o. ca.
 u. ca. 37 d. galbeni (!) In 1467 Inico armear.
 di Sint imp. m. i. l. t. d. le m. p. a. r. g. a. r. di Lumborg
 240 d. u. g. h. i. In 1471. In 1477 di Armear di Lumborg
 m. i. l. t. d. d. o. r. m. d. 14 d. u. g. h. i. ca. v. e. u. l. a. p. r. a. n. z. i. d. i. l. t.
 Mai vnt pomonit armearum Agopulor Sahac. Inico
 di Poloniam g. i. n. i. m. t. u. Sahac di Succava, v. a. c. o. b.
 Tolac, Zaharic, Melubiu, V. i. p. a. r. d. i. c. t. a. n. u. s. p. a. l. e.
 Iadbi, Sarchii etc. di Succava.

In 1462 garrin p. o. Arsaucii u. calatorum & Succava. In
 1464 se petere in pro parte interisant p. v. istone
 Moldovi iuti Gheor, Polle di Colatce. albi impuler-
 m. i. l. t. di Dornio Thauco v. annu. genovoy et
 ten. V. i. p. u. t. o. m. a. e. armearum p. o. Succava Coth
 Collega (Coce) p. o. d. alora d. 416 galbeni d. p.
 "Timpul caud armearum in ca. genovoy u. m. toron
 toron le anu. v. anu. ^{Coce, ubi p. o. m. i. l. t. d. p. o. i. i. 1461} armata
 1465 garrin p. o. Agopulor mearum di Succava
 p. o. m. i. l. t. d. le m. arm. di Miklasi (Petronce)
 154 d. galbeni p. o. m. i. l. t. d. ca. v. a. d. u. l. p. o. ca.
 u. ca. 37 d. galbeni (!) In 1467 Inico armear.
 di Sint imp. m. i. l. t. d. le m. p. a. r. g. a. r. di Lumborg
 240 d. u. g. h. i. In 1471. In 1477 di Armear di Lumborg
 m. i. l. t. d. d. o. r. m. d. 14 d. u. g. h. i. ca. v. e. u. l. a. p. r. a. n. z. i. d. i. l. t.
 Mai vnt pomonit armearum Agopulor Sahac. Inico
 di Poloniam g. i. n. i. m. t. u. Sahac di Succava, v. a. c. o. b.
 Tolac, Zaharic, Melubiu, V. i. p. a. r. d. i. c. t. a. n. u. s. p. a. l. e.
 Iadbi, Sarchii etc. di Succava.

In 1462 garrin p. o. Arsaucii u. calatorum & Succava. In
 1464 se petere in pro parte interisant p. v. istone
 Moldovi iuti Gheor, Polle di Colatce. albi impuler-
 m. i. l. t. di Dornio Thauco v. annu. genovoy et
 ten. V. i. p. u. t. o. m. a. e. armearum p. o. Succava Coth
 Collega (Coce) p. o. d. alora d. 416 galbeni d. p.
 "Timpul caud armearum in ca. genovoy u. m. toron
 toron le anu. v. anu. ^{Coce, ubi p. o. m. i. l. t. d. p. o. i. i. 1461} armata
 1465 garrin p. o. Agopulor mearum di Succava
 p. o. m. i. l. t. d. le m. arm. di Miklasi (Petronce)
 154 d. galbeni p. o. m. i. l. t. d. ca. v. a. d. u. l. p. o. ca.
 u. ca. 37 d. galbeni (!) In 1467 Inico armear.
 di Sint imp. m. i. l. t. d. le m. p. a. r. g. a. r. di Lumborg
 240 d. u. g. h. i. In 1471. In 1477 di Armear di Lumborg
 m. i. l. t. d. d. o. r. m. d. 14 d. u. g. h. i. ca. v. e. u. l. a. p. r. a. n. z. i. d. i. l. t.
 Mai vnt pomonit armearum Agopulor Sahac. Inico
 di Poloniam g. i. n. i. m. t. u. Sahac di Succava, v. a. c. o. b.
 Tolac, Zaharic, Melubiu, V. i. p. a. r. d. i. c. t. a. n. u. s. p. a. l. e.
 Iadbi, Sarchii etc. di Succava.

In 1462 garrin p. o. Arsaucii u. calatorum & Succava. In
 1464 se petere in pro parte interisant p. v. istone
 Moldovi iuti Gheor, Polle di Colatce. albi impuler-
 m. i. l. t. di Dornio Thauco v. annu. genovoy et
 ten. V. i. p. u. t. o. m. a. e. armearum p. o. Succava Coth
 Collega (Coce) p. o. d. alora d. 416 galbeni d. p.
 "Timpul caud armearum in ca. genovoy u. m. toron
 toron le anu. v. anu. ^{Coce, ubi p. o. m. i. l. t. d. p. o. i. i. 1461} armata
 1465 garrin p. o. Agopulor mearum di Succava
 p. o. m. i. l. t. d. le m. arm. di Miklasi (Petronce)
 154 d. galbeni p. o. m. i. l. t. d. ca. v. a. d. u. l. p. o. ca.
 u. ca. 37 d. galbeni (!) In 1467 Inico armear.
 di Sint imp. m. i. l. t. d. le m. p. a. r. g. a. r. di Lumborg
 240 d. u. g. h. i. In 1471. In 1477 di Armear di Lumborg
 m. i. l. t. d. d. o. r. m. d. 14 d. u. g. h. i. ca. v. e. u. l. a. p. r. a. n. z. i. d. i. l. t.
 Mai vnt pomonit armearum Agopulor Sahac. Inico
 di Poloniam g. i. n. i. m. t. u. Sahac di Succava, v. a. c. o. b.
 Tolac, Zaharic, Melubiu, V. i. p. a. r. d. i. c. t. a. n. u. s. p. a. l. e.
 Iadbi, Sarchii etc. di Succava.

Geometrische Geschichte der Armenier in Lumborg, in Ar
 XXXII 1864

On' cum as p'port sine ~~raport~~ lucuritate, raportibus
inter caput et impert se compense. Tot deinceps
in favore tati; impertul in advar marqum de
aprop' unna la armu i' obiect. & lue in impovort
cheltuile tati, & oan cu toat fabricatit subeictora
manu masu. locuitoru era puzatit & p'ormis
anruu & p'ormis romani. #

Darii cu umbrau p'ia tati era strauu: p'lot adeci
galbani mizurati in tatarati; p'ionu s'm mizur
ras p'otru, cu toat la p'ia taru a balcau oan caru nu
rade. Termiologu moutat p'iu in toat doct
mizurle strauu, cu ved cu mizurle strauu
p'icea in mizurle in Moldova sunt volut
p'eminuitor. ~~in strauu~~ Ele erau retinut

In afara insa d' industrii casnice, ca p' publice p'entia
a o rumi atp' p'ecun si p'ofesiil cu tinau mult mult
d' mai mult de comenial intelectual ca medici sau
arhitecti / avocati, si ingineri un caru p' ~~atruu~~ atruu,
si si chede mizerike era s' propriu p'iu era slab repu-
guntate in Taciit urmai, si atruu ~~era~~ era d' mizurle
strauu p'entia mult rumu rumu & strauu, p'utit
at' at' alit in bome parte d' ei.

asa bome cari intalim ince din 1476
pe un p'and croitor din Rossian mizurle
deu de cu Rossian sau strauu tatiu -
tatu p' p'ic sau si invol barbuia la
Muras. In 1472 un p'itar mizurle (d'as)
din Succave Adam Nymer scriu unu
conationul al sai din Brituile cu sa la
o martiru unu cafe. Pasavle al strauu
cu d' la tatiu un mizurle caru sa si 1476
Tot la tatiu t'ormit ~~in 1476~~ Caluzaru un
p'olicaroru p'entia mizurle tatiu
d'lipa cu mar un intonim unu p'latu

ucelaz armu la canu mizurle
sa t'apinte in 1822. In
187 alia lapu mizurle & argintu in tan p'ecun si comanul
Muras 4500 d' mizurle // p'ut hotaru p'ote a p'otoc
d' mizurle & intalim d' mar
1) Hurru, dac, & cu can constu act usorice
1 mizurle unu a p'ot ope asumun la cu
871 170 173, 184 200, 176 1476 p.
1504, 158, 182

el, lasindu-l în folosul mănăstirei¹⁴. Birul se strîngea după sistema *cislii*, adică era impus într-o sumă oare care pe fie ce sat, și locuitorii apoi hotăriau între ei, cit are să răspundă fie-care, după puterea sa. În toate timpurile istoriei Romnilor, luarea birului în forma *cislei* a fost semnul osebitor a poporației de jos, pentru care și adese ori *cisla* înlocuiește termenul birului. Așa Miron Barnovschi scutește în 1629, satul Borilești de toate celelalte dări precum iliș, sulgiu, unt, hup și l îndatorește să dea numai *cisla* lor cită va hi scrisă în vistiarul domniei mele¹⁵. Un alt document de la acelaș domn spune chiar că *cisla* o plăteau vecinii. Anume în anul 1628 Barnovschi, dînd ascultare jăluirii mazililor și boierilor de țară, că din pricina învăluirilor slugilor domnești li s'ar fi pustiet satele, domnul ordonă că să hie tari și puternici cu cărțile domniei mele călugării și feciorii de boieri ași lua vecinii, însă să le ice și *cisla*, să și ice vecinii ori de unde i'or afla, și să i ducă cu toate bucatele lor înapoi, care și pe la locurile sale și *cisla* să se nute după ei, însă de aci să aibă ași griji vecinii și *cisla*¹⁶. După acest vechiu obicei că țaranii răzâși sau supuși erau singuri datori a plăti birul după sistema *cislei*, ordonă Al. Moruzi în 1803, ca acel dintre mazili, care va cere să fie *cisluit*, să pear-dă rangul seu de mazil, și să fie aruncat în tagma vecinilor¹⁷.

În afară de această dare a birului, de care am văzut că nobilii erau scutiți¹⁸, domnul percepea veniturile ocnelor, vînzarea sărei fiind un monopol al seu, și vămile, care pe atunci nu se plăteau numai la in-

Ostimu rîvnița în felul era a biru în anul le barbaer a și cîmna
 când erau micell în part pro a. ingre pe let cu maltrun...

Relativ
1803
p. 11

Prod & ~~...~~ ~~...~~ ~~...~~ ~~...~~ ~~...~~
 servitutea și ikolton a în septie
 accat uibreda în Produl R 12
 Produra ma lași în ~~...~~
 Produl R oportabil accat mestelugur

1560
 Proclan, pe 337-338, 339, 1564, p 604, 607 u 603.
 1564
 Produl R...

267 ¹⁰
355

trarea sau eşirea din țară a mărfurilor, ci în fie-care oraș prin care treceau. Astfeliu am văzut încă din timpul statului Birladean, că principele acelu stat, Ivenco Rotislavovici, încuviințază ca o favoare neguțitorilor din Mesembria, ca să nu plătească vamă la descărcare în Galați, ci numai în Birlad, Tecuciu și în cele-lalte orașe ale statului său¹⁹. De asemenea în așezământul vamal al lui Alexandru cel Bun/se vorbește în mai multe rânduri despre plata repetată a vămii. Așa d. e. pentru vitele ce se duceau la Tătari se plătea în Suceava 4 groși de vită, în Iași 2 groși și 2 groși în Tighina; iar de pe 100 de oi, în Suceava 60 de groși, în Iași și Tighina cite 30 de groși²⁰. grosul fiind a 36-a parte, din o grivnă, care la rîndul ei era egală cu valoarea a $\frac{1}{2}$ pînd de argint²¹. Ba încă Alexandru cel Bun declară prin hrisovul său că scade vămile, ce fuseseră pană atunci, făcîndule mai ușoare. Vamă însă se numea pe atunci și taxele pentru vînzările tuturor lucrurilor, precum a le mîncării și altele, ce se făceau prin orașe. Așa bună orară găsim că hrisoavele Cîmpulungenilor din Muntenia, confirmau privilegiul dat lor de Radu Negru, de a nu plăti vamă, pentru ce ar vinde sau ar cumpăra, măcar cal, măcar bou, măcar oae, măcar pături, măcar pește, măcar ori-ce, tot să n'arbă a lua de la dinșii vamă, cum au fost obiceiul lor, cum au fost ertați și din zilele acelor blagovestivi bătrîni domni, între care punctîntai pe Radu Negru cu hrisovul său din 1292²². Vama deei fiind o dare atit asupra da-

1 din anul 1408

70 Pentru vămii și peștii vămii în Iași
și în cetatea alții

19. Vol. I. p. 542.

20. Arb. ist. 1, 1, p. 131.

21. Asupra valorii grivnei Vezi Evers, Das alte Recht der Russen. Dorpat, 1828, p. 271. Grosul = 6 aspri. Grivna avea deci 216 aspri sau bani. Vom vedea că mai tîrziu leul are 133 de aspri iar zlotul sau galbănu 200. Grivna era deci un soi de galbănu.

22. Hrisovul lui Matei Basarab din 1636 Mag. ist. V. p. 336. Se vede deci că veniturile de căpitanie a le domnului proveneau din dările indirecte, care

1. Hrisovul lui Matei Basarab din 1636
Mag. ist. V. p. 336
Se vede deci că veniturile de căpitanie a le domnului proveneau din dările indirecte, care

Căci în anul 1408 se plăteau vămii în Iași și în cetatea alții

11

raverilor launtrice cit și cele din afară, și fiind percepută în chip regulat, se înțelege că ori cit ar fi fost ea de mică, tot trebuia să constituie pentru domn un venit indelustul de rotund

Domnul mai avea încă și zecimi, și anume de la ceara și de la vinul ce se făcea în țară. Așa găsim că Alexandru al II-le domnul Moldovei, hărăzește mănăstirii Pobrata zecimea vinului ce i se cuvindea de la crișnele din Tîrgul Frumos, și un alt hrisov al lui Petru Voevod din 1447, dă aceleași mănăstiri «șese buți cu vin din zecimea domnească fie de la Hârlău, fie de la Cotnari, fie de la ori și care podgorie», și ambele aceste documente mai dau mănăstirii și ceara de la Tîrgul Frumos²³. Zecimile se luau fără indoială de la toate averile fie ale țărănilor, fie a le boierilor, fără deosebire. Tot de pe averea tuturor locuitorilor fără deosebire se luau oieritul, porcăritul, albinăritul, care această dare în bani era deosebită de zecimea cerei, galețărutul adică darea pe găleata de grâu²⁴, vinăriciul, darea pe crișme, neatimată de zecimea vinului, posadul, darea pentru întreținerea garnizoanelor de prin orașe, ilizul și alte cîte-va.

În afară de aceste dări, mai era supus fără indoială numai poporul de rînd, la mai multe prestațiuni naturale, constînd mai ales în deosebite lucrări săvîrșite în folosul domnului, precum caii de olac, băii de podcoadă, căratul bușilor, facerea morilor, pescuitul moronilor²⁵.

apăsau și asupra boierilor, și că greutatea impozitului nu cădea numai asupra țărăniului, precum se împlină în timpurile mai noue, cînd birul sporește pe alia pe cît se micșurează impozitele indirecte.

²³ Arh. ist., I, I, p. 101 și 113.

²⁴ Breveana, vechile instituții: a le Romîniei, București, 1882, p. 33.

²⁵ Vezi pentru aceste dări și prestațiuni două hrisoave unul al lui Mircea din 1395. (Arh. ist., I, I, p. 97), și altul de la Petru Voevod din 1448, (Arh. ist., I, I, p. 153).

+ Domnul își mai avea un venit nelucrat din
proprietății sale care erau cîntărita și lacomul ceruit
pe întinsul pământului domnului, care era a alt mare
larg și în un viciu mai în a ulma țării române,
de la care această împărărie era totdeauna și pe pînă
de la care nu sînt sîcîntă chieș și mai multe în. În
Judec. Săceluș de pînă vîndea multe țări în pînă
ce și pe moșia domnului și chieșul de pînă
țărîntu țării și chieșul și districte pe care neguțării
și plețari pînă în, și pe epul și în. Aceste țări
vîndu la Smetna 1800 de țări în anul 1871.

după ce sînt în țară și cîntă și domni
teritoriu și alina lucrurile arceș și 7. și în
Smetna în vîndu și în. În Moldova 1912,
vezi p. 45. în vîndu și în pînă și în
șporul.

Orice vîndu și în țară și în pînă și în. În Moldova 1912,
vezi p. 45. în vîndu și în pînă și în șporul.

1804

Am văzut cum din aceste venituri domnul jertfea o parte spre răsplata slujbelor boierilor funcționari, precum de exemplu în Moldova, veniturile din ținutul cetății Albe erau atribuite logofătului, iar vornicului de țară de jos acele ale ținutului Chilieii. În Muntenia era concedat boierilor birul plătit de unele clase de oameni, precum crucile călărășilor, și așa mai departe. Se mai desbrăca domnul adese ori de veniturile sale și în folosul mănăstirilor, precum am arătat-o mai sus din mai multe documente. Mulțămita însă de căpitanie ce se dădea boierilor pentru slujbele lor și mănăstirilor în scop de sfințenie, erau moșiile, a căror izvor curgea încă mănos, în primele timpuri după întemeierea țărilor române.

În acest timp deci, cu toate tulburările de care este plin, poporul de jos este încă apărat de asupra. Boierii căutau foloasele lor în mulțămitele câștigate pe câmpul de bătălie, și pe care domnul putea să le încuviințeze cu o mare dărnicie, având în stăpânirea lui întreaga imensă întindere de pământ, ce nu aparținea proprietarilor alodiali. Când se va fi sfârșit acest izvor, ce părea nescăpat al pământurilor domnești, boierii vor căuta să sporească intensiv averea pe care până atunci o lățise extensiv, anume prin apăsarea elementului poporan, ce locuia pe moșiile lor. Această tendință, adăogindu-se către alte împrejurări, va restringe neconținut numărul proprietarilor liberi, și va îndruma căderea lor în clasa vecinilor. Boierii la rîndul lor vor căuta tot mai mult a se alipi de curte, a încăpea în funcții, în cît peirea pământurilor domnești va îndruma o întreagă schimbare în raporturile dintre clasele poporului.

De și aceste se întâmplă mai tîrziu, baza schimbărilor arătate era pusă de pe acum, anume în chiar organizația socială, a căreia schițare am încercat-o, și a căreia urmări erau să se arăte într'un timp mai în-

depărtat. Trebuia însă atras luarea așinte asupra rădăcinii din care erau să porcească, ea o coroană prea bogată, toate relele viitoare.

De o cam dată aceste cloceau acesune în măruntaele viitorului, și poporul energetic, viteaz, neștirbit încă în starea lui de avuție, constituia un element puternic, pe care se putea răzâma dorința de neafirmare ce cuprinsese pe Români, de îndată ce simțise pe capul lor apăsarea maghiară.

Intr'adevăr năvălirile anterioare acesteia îi lăsase în tot deauna aproape neatînși, în ascunzăturile munților lor. Acea a Slavilor, neam ce căută alătura cu ei adăpostire, făcuse din el un tovarăș în viața cea grea dar liberă a muntelui. Maghiarii însă surprinsese pe Români, după o perioadă de liniște comparativă, în șesul unde ei se coborise. Nefiind isbînzile lor asupra Românilor și a Slavilor așa de covârșitoare, aceste popoare primară jugul lor, la început blînd, însă care ascundea sub o mască perfidă realitatea unei crunte apăsări. De îndată ce elementele ai mindre a le neamului românesc simțiră îngreuirea apăsării ce le căzuse după gît, ele părăsiră chiar țara lor de bastină, pentru a căuta în afară de cetea Carpaților o viață mai liniștită. Traiul încrețit de ei în văile și șesurile de la poalele piscurilor ce îi adăpostise în vremurile de răsturne, care traiu îi adusesese iarăși spre părțile civilizației, nu le mai invoia reînturnarea în văgăunele neumbrate din care eșise, și de aceea ei, părăsind iarăși așezările lor, precum o făcuse la primele ciocniri ale popoarelor barbare, nu mai urcară îndărapt adăpostirile munților, ci se coboriră din coace de ei, spre șesurile dunărene, curățite de barbari prin orcanul năvălirii tatarice, și care așteptau cu bucurie o sporire și un adaos întăritor de poporație de acelaș neam.

Așa dar ceea ce împinsese pe Românii Ardealului

Europa 249.

Europa 249.

Europa 249.

Europa 249.

Europa 249.

Europa 249.

Europa 249.

Europa 249.

Europa 249.

Europa 249.

Europa 249.

Europa 249.

Europa 249.

Europa 249.

Europa 249.

Europa 249.

Europa 249.

Europa 249.

Europa 249.

Europa 249.

Europa 249.

Europa 249.

Europa 249.

Europa 249.

Europa 249.

Europa 249.

Europa 249.

Europa 249.

Europa 249.

Europa 249.

Europa 249.

Europa 249.

Europa 249.

Europa 249.

Europa 249.

Europa 249.

Europa 249.

Europa 249.

Europa 249.

Europa 249.

Europa 249.

Europa 249.

Europa 249.

Europa 249.

Europa 249.

Europa 249.

Europa 249.

Europa 249.

Europa 249.

Europa 249.

Europa 249.

Europa 249.

Europa 249.

Europa 249.

la constituirea statelor Munteniei și Moldovei, fusese un dor după libertate și neatîrnare, acel dor cumpnit, nealinat, care tot deauna au frămîntat omenirea de la primele ei mișcări; care împinge pe popoare neconținut a război și înghiți pe celelalte, spre a nu fi înghițite de ele; acel dor care incareă și descarcă neconținut marele nerv al istoriei, și fără de care progres, civilizație, demnitate și onoare ar fi numai niște zădarnice cuvinte.

Și tocmai în aceste timpuri primitive a le organizării societății românești, se întâlneau elementele trebuitoare pentru a realiza sau cel puțin a încerca să se realizeze această mare imboldire. Toate elementele îi sunt simple dar puternice. În sfera politică autoritatea absolută a domnului; în cea culturală ideea religioasă, nesupusă nici unui control, și dominînd în spirite fără nici o piedică; în sfera economică fie-care locuitor proprietar de pămînt, fie el liber, fie supus, apărînd în moșia lui cea mică, moșia cea mare, patria comună; clasa boierilor căutînd a dobîndi poziții și avere prin vitejia războinică, care aducea ca răsplată dăruirea de moșii, ne umblînd după dregătorii, nici după a-suprirea celor mici, căci izvorul bogățiilor lor fiind deschis de sus, nu aveau nevoie a-l căuta în jos—iată în puține trăsături caracteristica acestui timp, care ori cit ar fi de vijelios, ori cit ar fi de cumpnit, totuși conține în el o adevărată mîrire.

*Starea românilor în statele răsărite în timpul
preparării lor în război și în puterea elementelor
și o electivitate și în acea o organizație a
inducției.*

*De la Tare români în puterea timpului,
vezi Relativ la Trucei & Peori 1585 - 1595.
Act 4, 14, 21 - 24. Trucei & Peori
a pînă a pînă habit.*

*Starea românilor în statele răsărite în timpul
preparării lor în război și în puterea elementelor
și o electivitate și în acea o organizație a
inducției.*

Starea

*Ostentat variis in locis in aedibus
Candorem nulli ex partem a iustis publicis in matrem*

CAPUL III

EPOCA LUI STEFAN CEL MARE

1457-1566/1566

Mich

Vlad Tepeș și Lăcustele lui Ștefan

Ștefan ocupă tronul moldovenilor

Ștefan al II-lea cel mare 1457-1504. Rege al Moldovei...

Ștefan în spuma anului... Vlad Tepeș...

Ștefan în lăcuste...

Vertical handwritten note on the left margin of page I.

Vertical handwritten note in the left margin of page I, below the main text.

Ștefan cel mare... în Moldova...

Vertical handwritten note on the left margin of page II.

Ștefan cel mare... a trebuit să ne ajutat de Vlad Tepeș...

Petru Aron fugind în Polonia, căreia tocmai în anul de mai înainte...

12. În această schimbare a lunii începutul anului...

17. Numele voevodului Ardealului a fost aflat de mine într-un document...

18. Creștea în Letopisește, Idem. Data este indicată de cron. putneană...

Vertical handwritten note on the right margin of page II.

Vertical handwritten note on the left margin of page I, near the bottom.

STEFAN OCUPA TRONUL MOLDOVENESC

din oare care pricini bine cuvintate am dori a' avea in palatul nostru. Cerem dar de la voi și vă rugăm să'l trimiteți pe numitul Petru cit mai curînd la noi. Aceasta vă va fi și voue de favoare și lui de folos.¹⁹ Totuși Mateiu nu poate da urmare gîndului seu de răsbunare contra domnului Moldovei, decît mai tîrziu, in 1467, fiind pînă atunci ocupat cu regularea daraverilor boeme.

Stefan, indușmănîndu-se cu Ungurii, trebuia să răs-trîngă încă legăturile cu Polonii, spre a găsi la vreme de nevoie ajutorul trebuincios. El face deci in

1462 un act de închinare către regele polon. În

care acesta îi cere, lucrî în destul de curios, ca el să nu înstrăineze nimic din Moldova fără încuviințarea regelui, pînă cu totul prisoselnicei față cu Stefan, acurîna mințe era pornită către adăugirea, nu către scăderea țării sale. Stefan făgăduise erarului, prin solii ce venise să primească actul de închinare, că va merge în persoană la Cămenița, spre a depune jurămîntul înaintea regelui, o ceremonie la care țineau foarte mult regii cei mai infumurați ce au existat vro odată pe fața pămîntului, aici ai statului polon. Totuși Stefan nu îndeplinește această făgăduință, și trimite la rege in acelaș an pe cei mai înalți demnitari ai Moldovei, între alții chiar pe mitropolitul, care să săvîrșească jurămîntul, dînsul pretextînd teama unei năvăliri tătare.

De abia se întorsese Stefan din expediția lui in Ardeal și il videm că atacă Chilia, cetate ce se afla pe atunci in stăpînirea Munteniei.

Accastă cetate trecuse in decursul timpului de la întemeierea principatelor in coace, in mai multe rînduri

Humm., Dec., II. 1. p. 4

19. ~~Epistola Mathia Regis 1764 ap. Hist. Chronica de Ure-~~

~~Daghia I, p. 603. Actul publicat în~~
~~num. in Hurm., Dec., II. 2. p. 652-655~~
~~„praefer. Victoriae dominorum nostrorum Casimirum~~
~~et sanctam coronam Poloniae alicuius dominorum~~
~~regis habebimus regis et servimus”~~

1. ~~Acta 1462 in act & inchinare ante Regem~~
~~Polon., legatus a me reverentat ab Mathia~~
~~regis p. actus Regis, a-i pastor nostramulate~~
~~adverte, a-i apian iustice et iustitiam, a~~
~~in a amulice in Germaniam contra nos, et dei~~
~~robor a-i de & sten Regis et, a-i de pormes~~
~~ajuta contra tutorem Germaniam, et aliter~~
~~Q. actus p. l. et mai in baloizib Stefan~~
~~castr. Germaniam poloni Trismu d Regis~~
~~in armum Hanculan de Leopold, Kazilo~~
~~de Cameruna et notariis Regis et magis~~
~~Joan Luca et in dloboi p. ficut hanculan~~
~~Tatarum, p. cas Stefan et voce in p. drosom~~
~~nu Lotvanulo, nu Darsaxabito/ d. in~~
~~tinula) nu Turicola, nu Musurulo~~
~~et unum Reges polon. Tot in actu~~
~~et pini et mitropolitus Prout et boicru~~
~~in Stefan in. Actus Poloniam et de~~
~~nterpe p. dominum la d la in in act~~
~~d Germaniam contra Regem Casimirum~~

Epistola Mathia Regis 1764 ap. Hist. Chronica

Daghia I, p. 603. Actul publicat în num. in Hurm., Dec., II. 2. p. 652-655

L. p. 654 actum: „praefer. Victoriae dominorum nostrorum Casimirum et sanctam coronam Poloniae alicuius dominorum regis habebimus regis et servimus”

amburans in actus polon

deu

Acta 1462 in act & inchinare ante Regem Polon., legatus a me reverentat ab Mathia regis p. actus Regis, a-i pastor nostramulate adverte, a-i apian iustice et iustitiam, a in a amulice in Germaniam contra nos, et dei robor a-i de & sten Regis et, a-i de pormes ajuta contra tutorem Germaniam, et aliter Q. actus p. l. et mai in baloizib Stefan castr. Germaniam poloni Trismu d Regis in armum Hanculan de Leopold, Kazilo de Cameruna et notariis Regis et magis Joan Luca et in dloboi p. ficut hanculan Tatarum, p. cas Stefan et voce in p. drosom nu Lotvanulo, nu Darsaxabito/ d. in tinula) nu Turicola, nu Musurulo et unum Reges polon. Tot in actu et pini et mitropolitus Prout et boicru in Stefan in. Actus Poloniam et de nterpe p. dominum la d la in in act d Germaniam contra Regem Casimirum

(m. 1462)

Acta 1462 in act & inchinare ante Regem Polon., legatus a me reverentat ab Mathia regis p. actus Regis, a-i pastor nostramulate adverte, a-i apian iustice et iustitiam, a in a amulice in Germaniam contra nos, et dei robor a-i de & sten Regis et, a-i de pormes ajuta contra tutorem Germaniam, et aliter Q. actus p. l. et mai in baloizib Stefan castr. Germaniam poloni Trismu d Regis in armum Hanculan de Leopold, Kazilo de Cameruna et notariis Regis et magis Joan Luca et in dloboi p. ficut hanculan Tatarum, p. cas Stefan et voce in p. drosom nu Lotvanulo, nu Darsaxabito/ d. in tinula) nu Turicola, nu Musurulo et unum Reges polon. Tot in actu et pini et mitropolitus Prout et boicru in Stefan in. Actus Poloniam et de nterpe p. dominum la d la in in act d Germaniam contra Regem Casimirum

Acta

Mateiu Corvin, suferise și dînsul această supremație ungurească.

După cum se vede Ștefan vroia să facă mai mult un act de dușmănie contra Ungariei, atacînd Chilia. El însă nu se gîndi să țină samă că această lovitură, indreptată în contra Ungurilor, atîngea mai ales pe Vlad Tepeș, care ar fi trebuit să-i fie aliat firese în lupta contra Otomanilor. Se vede însă că el au urmat în acest atac al Chilie mai mult în boldirea și neastîmpărul ce l frămînta și l arunca în răsboae, decît un plan copt și cugetat. Cum spune Ureche: «avînd inima aprinsă spre lucruri vitejești, îi părea că un an ce n'au avut răsboae el are multă pagubă, socotind că și inimele voinicilor în răsboae trăind se ascut, și truda și osteneala cu care se deprindea oastea, a doua vitejie²². Numai astfel ne putem explica această mare greșală politică a lui Ștefan cel Mare, făcută chiar la începutul carierei sale, de a contribui la căderea unui domn, care își pusese ca țintă rîspingerea tiraniei turcești. Trebuia să presimta Ștefan cel Mare, că după Muntenia va veni și rîndul Moldovei, care chiar sub Petru Aron plecase capul sub atotputernicia Turcilor, obligîndu-se a le plăti tribut. În loc de a păstra prietînia cu acest domnitor, cătră care era chiar legat prin datoria recunoștinței, de oare ce dînsul îi ajutase a redobîndi tronul tatălui său, Ștefan cel Mare calcă tot în picioare, și simțimînt și interes, și împins de inima lui aprinsă pleacă la atacul Chilie, pe care nu e vorbă putea să l acopere în fața lui Vlad Tepeș, prin aceea că Chilia ar fi în realitate în stăpînire Ungurilor. Legăturile de inrudire ce uniau însă pe regele Mateiu cu domnul Munteniei zadărniceau și această scuză, în cît Vlad Tepeș trebui să iee acest

²² Ureche, în *Letopisețul*, I, p. 124.

Mateiu

Ștefan
vitejești

Ștefan cel Mare 264.

Ștefan cel Mare 269.

Vlad Tepeș 264.

Chilia 272.

Muntele Corvin 274.

Ștefan cel Mare 275.

Mateiu Corvin în lăutul său alături de Ștefan cel Mare

Distina ravnice in baltic era abea i span le barba cu si clauze
Cand erau miceli in span cu si miceli i si

Vlad Tepeș

Vlad al IV-le Tepeș, 1460—1492—
de a so urca Ștefan al IV-le pe tronul Moldovei.
al Munteniei fusese ocupat de Vlad al IV-le, fiul lui
Vlad al III-le Dracul, anume în anul 1456. Că el era
fiul lui Dracul ne o spune întâi Chalcocondila, apoi
se cunoaște și de pe aceea că Tepeș la contimpurani
purta tot numele tatălui său de Dracul, acel de Tepeș
fiind o poreclă ce i se dădu mai târziu după moartea
lui, cind amintirea cruzimelor sale infieră memoria lui
cu acel supranume. El și-a dobândit urita lui poreclire
de la feliul morței cu care pedepsea pe acei osindiți
do el la pierderea vieței, și care era tragorea în țapă.
Do și această pedeapsă barbară și crudă era foarte
intrebuintată în acele timpuri de cruzime și de barba-
rie, totuși nici unul din contimpurani și nu o puseseră
în lucrare pe o scară atât de întinsă ca domnul Mun-
teniei. Se înțelege de la sine că pe lângă țapă el in-
trebuința și toate celelalte iscodiri demonice prin care
se trimetea pe acele vremuri un om pe cece lume.
Lucru caracteristic însă pentru starea psihologică a
acostui domn călău este că mai în totdeauna pedep-
sele sale erau însoțite de o trăsătură ironică, care ne
arată figura lui Tepeș cu atita mai îngrozitoare, cu cât
il vedem glumind și rizind în fața celor mai cumplite
schingiurii. Pentru a enumera numai unele din pedep-
sele pe care le impunea victimelor sale, amintim pe ur-
mătoarele :

- 1) Era în Cramp. le Aprilii. Murmur, Vos., II 2, 10.70. Anny. Horden. XV, p. 44. "Platidudnik Chermik in Suzel, Genduchiti de Waladsky 1776."
- 2) Chalcocondila p. 499: "Dya'lov r'iz Apokryf'ov... Vlad (al III-le Tepeș) și Rade (al I-lea)... Vlad Tepeș este arătat proteindem tot cu poreclă 'Catalii' său de Dracule / acei de Tepeș este micul meu (târziu) I. Nicolae cu 7. Dec. - a lara română p. 3, a lara rusea în Dec. 2. Aug. 1439... n' alled în 17 Aug... arătat pe fud... Tepeș cu de Prig... Poru în 2. Dec. 1460 în Murmur, în... Dec. 4. Suzel. Poru în 2. Dec. 1460 în Murmur, în... Căleșă înșurii mulțumind de Tepeș în 11. Dec. 1460 în Murmur, în... 158" Sylva Duce
Tepeș Stado

Vlad

în o scrisoare către Sabineni, la începutul sfârșitului domniei
lui Vlad Tepeș, că Vlad Tepeș a vădit că țara sa este în pericol.

În același timp însă ur-
nașul lui Ladislau, Mateiu Corvin, convingându-se că Vlad Tepeș
împlă să o rupă cu tot dinadinsul cu Turcii și că deci ar putea
avea în Tepeș un sprijin puternic împotriva dușmanului celui mai
primejdios al statului unguresc, impune Sașilor tăcere. Așa prin
un document din 1458, Sașii sunt amenințați, că «în cazul când vor
încerca ceva nou împotriva Voevodului, noi nu le vom ajuta nici
ne vom interpune pentru a împăca lucrurile» (1).

Statul unguresc lui Vlad Tepeș, cât și apropierea
lui de Unguri înlocuiește ca și un singur scop, man-
ținerea țării din rotci păgârăuții. De aceea când Mo-
hammad ceru lui Vlad tributul de bani și aur și
săuși copiii pe care predecesorii lui de marelui

141. Formula. Vlad răspunde solului turcesc, că tributul de bani
este gata să-l dea, iar cel de copii nu. Sultanul trimite atunci pe
un Grec, Catabolinos, în chip de sol la Vlad, împreună cu Hamza,
Pașa din Vidin, pe care-l însărcinează să pună, prin surprindere,
mâna pe Vlad sau să-l determine să vină la Poartă. Vlad însă prinde
întregul corp de oștire a lui Hamza, împreună cu acest pașă însuși
și cu grecul Catabolinos și-i înțapă pe toți, înfigând, spre băjo-
cură, pe Hamza Pașa într-o țapă mai înaltă. După aceea trece Du-
nărea și pustiește cumpănit provinciile turcești.

7. „Sabinos Valassios qui in nominibus illius voivodae.” 1458.
Formular 14. H. M. M., Doc., 27, p. 47.

8. H. M. M., Doc., 2. Martie 1458. D. 2. p. 110.

Cum stau dovezile faptelor aduse până aci. Ele sînt conținute
în istoricul bizantin Chalcocondila (2), precum și în câțiva cro-
nicari turci: Neschri, Idriz și Ali, consultați de Harmer (3), cari
se numără pe turcește Iunis Bey. Se aruncă o bănuială asupra ra-
porturilor istoricilor greci, deoarece ar fi făcute din auzite (4). Dar
oare multe fapte amintite în izvoare sunt date numai de marturi
oculari? Și cele auzite trebuie crezute, când împrejurările ne impun
aceasta. Trebuie să observăm că istoricii greci nu măsoară aici
fapte petrecute numai în depărtata Muntenie și fără legătură cu
interesele statului și ale orașului în care trăiau, Constantinopole;
ei fapte de acele ce trebuiau să intereseze pe Turci și pe Greci,
deoarece Catabolinos era Grec, și soarta lui nu putea să lase ne-
păsători pe compatrioții lui cari țineau condeiul. Apoi spusele is-
toricilor greci sunt întărite de ale cronicarilor turci. Dar nu avem
numai atâtea. Secretarul dogelui de Veneția la Buda, pe lângă re-
gele Mateiu Corvin, Petrus de Thomasiis spune, că l-a chemat
domnul rege și l-a pus să cotească câteva scrisori primite dela
un ambasador al său de lângă Dragulla (Dracul, adică Tepeș), voe-
vodul transalpin din Valahia, prin care îl înștiințează despre dau-
nole și cruzimelo făcute de acest voevod contra Turcilor, și des-
pre numărul de Turci și Bulgari morți, pe cari i-a văzut după

2 Chalcocondila, p. 304-302; Dicț., p. 317. C. M. M.
Historia & Geografia Mării Măre. D. 2. p. 272-277.

capetelor infățișate, afară de acei ce au fost arși în lo-
acele». Scrisoarea lui de Thomasiis întărește pustiirea pro-
vinciilor turcești arătate de istoricii greci. Există apoi o scrisoare
a lui Vlad Țepeș însuș, din 11 Ianuarie 1462, către regele Mateiu
Corvin, prin care cere ajutor contra Turcilor «cari veniau asupra
Țerii-Românești, fiindcă el, voevodul, nu voia să rupă legăturile cele
strânse cu Ungurii, nici să părăsască idea de a lua în căsătorie
pe o rudă a lui Corvin; că el (Țepeș) neprimind condițiile arătate,
Sultanul a trimis pe Beglerbegul Nicopolei Hamza să-l prindă cu
orice mijloc și să-l ducă la Constantinople. Beiu n'a izbutit; iar
el, (Țepeș) a năvălit în Bulgaria și a prădat-o dealungul Dunării
dela gurile ei și până la Zimnicea. 23.809 de oameni au pierit, afară
de 884 care au fost arși în casele lor și ale căror capete n'au putut
fi infățișate» (1). Vlad se roagă de rege, să-i dea, dacă nu toată
armata, cel puțin pe aceea din Ardeal și din Secuime; dar să i-o
trimețată în curând, de Sf. Grigorie (12 Martie), căci Turcii fac nu-
meroașe pregătiri și aduc corăbii din Galipoli și Constantinople,
ca să treacă Dunărea.

Nouă ni se pare că după asemenea dovezi cari întăresc noizbu-
irea. Incercării Turcilor de a prinde pe Vlad Țepeș, spusele isto-
ricilor greci nu mai pot fi bătute, și cu toate că dovezile întăritoare
u confirmă și cruzimele făcute de Țepeș asupra Turcilor și a Gre-
cilor, și cari sunt raportate de alte izvoare, și aceste trebuie numai
ecât primite, fiind dato timpurile acele de cruzime și barbarie și
area cumplutului domnitor, asupra căruia, nu fără temei, s'a nă-
pustit povestea, pentru a face din el un monstru sângeros.

Să vedem acuma, cum a ieșit expediția Sultanului Mahomed II,
vestitul cuceritor al Constantinopolei, împotriva domnului Țerii-Ro-
mânești. La oștirea cu mult mai numeroasă a Turcilor (2), Vlad
Țepeș nu putea opune decât vreo 22.000 de oameni. După arătă-
rile lui de Thomasiis domnul «se pusese să păzească malul; dar ne-
putând susține așa de mare năvală, s'a retras în cetăți și munți,

(1) Scrisoarea lui Petru de Thomasiis dela Martie 1462, în *Columna lui Traian*, 1883,
35. Scrisoarea lui Țepeș copiată de d-l N. Iorga din arhivele din Munch. Vezi *Con-
loratu*, I. c., p. 154. Observăm chipul aproape identic de rostire a scrisorii ambasado-
rului lui Mateiu de lângă Țepeș, dovadă că știrile ce le dă regelui erau luate chiar din
neunjurimea lui Țepeș, după relațiile primite de domn. Poate a asistat chiar la numă-
rea capetelor!

(2) *Chalcocondila*, p. 605, o socotește de sigur exagerat la 230.000 de oameni. Petru de
Thomasiis (*Col. lui Traian*, I. c.) la 60.000, din cari 23.000 de leniceri.

*unde în așel...
hab. Ormai...
22.000...
al intru...*

Vlad al II
Țepeș

de ei poruncise încă de mai înainte să se retragă femeile împreună cu multe provizii» ¹¹. Mai spune tot de Thomas «oștirea lui Țepeș eră alcătuită din țărani, pe când acea a eră din oameni aleși și deprinși cu armele». Apoi cum arată scrisoare a aceluiaș ambasador venețian, «Vlad, pentru a-și înjgheboștirea, chemase în ea până și copii dela 12 ani în sus». În sfârșit ajutorul unghuresc nesusind, Vlad fu nevoit să lupte numai cu propriile lui puteri. ¹²

După relația unui martur, de astă dată chiar ocular, un Ienicer s-a fugit din oștirea turcească, Constantin Mihailovici de Ostrovița se vede că Vlad Țepeș nu se retrăsese, ¹³ cum spune de Thomas în cetățile din lăuntru țerii, ei cercase împotriva ei pe malurile Dunării, și apoi se retrăsese în pădurile cele întinse care se lățiau până aproape de muntea fluviului. Postul Ienicer descrie despărțirea Turcilor pe malul muntean: «Când innoptă, ne puseră în luntre și ne lăsarăm în josul Dunării, despărțându-ne pe malul opozițiv mai sus de tabăra lui Vodă. Acolo așezând în jur tunuri, ne ocolirăm cu un șanț, ca să nu ne poată supăra călărimea, iarăș întorcându-se dintr'ai noștri peste Dunăre, transportarăm pe ceilalți ieniceri. Când toată pedestrima fu astfel trecută, amur înșirându-ne, înaintarăm încet asupra oștirii lui Dracul, cu tunuri și alte arme. Oprindu-ne, așezarăm tunurile; însă până a ajunge această, dușmanul ne ucise vreo 300 de ieniceri. Mult se intră Sultantul, văzând de pe țărnul opus bătălia cea mare și nepuindu-ne veni în ajutor; se temeă foarte mult să nu-și piardă toți ienicerii; căci însuș Sultantul nu trecuse încă Dunărea. Văzându-măcelăriți mereu, ne grăbirăm a răspinge pe dușman, având pe această 120 de tunuri mici, din cari impușcând neincetat, îndepărtarăm armata lui Vodă. Apoi stăturăm pe loc, să ne asigurăm. După aceea Sultantul făcu să treacă dincoace o altă oaste pedestră, mită Azapi; iar Dracul văzând că nu mai poate opri trecătoarea, retrase dinaintea noastră. Atunci însuș Sultantul trecu Dunărea laolaltă oastea, și ne dădu 30.000 de zloți, de aici intrarăm în Valahia după Dracul, al cărui frate ⁽²⁾ mergea înaintea noastră. Domnul român aveă o oaste mică, și cu toate că ne țineam deauna cu multă pază și că înaintam cu mare frică mânănd noi

prin șanțuri, totuș nici așa nu ne puturăm asigura, încât într-o noapte, lovindu-ne Români, măcelăriră oameni, cai, cămile, uciseră Turci la 100.000 (!); iar când toți Turcii gonți de dușman alergau îndărăt, noi Ienicerii îi respingeam și îi ucideam, pentru a nu ne pierde din cauza lor. În acest mod, mari daune suferi Sultantul. A doua zi prinseră Turcii vreo câteva sute de Români pe cari Sultantul porunci să-i despice. Văzând puterea Turcilor, Români părăsiră pe Dracul și se alipiră de fratele său. Dracul fugi în Ungaria la Mateiu Corvin care, pentru relele lui fapte, îl aruncă în închisoare. Incredințând țara fratelui lui Dracul, Mahomet se retrase» (1). Treccerea Dunării se făcuse în zilele de 14 și 15 Iunie 1462 ¹⁴.

După arătarea Ienicerului sârb s'ar părea că, cu tot atacul cel foarte primejdios pentru Turci făcut de Țepeș într-o noapte, Sultantul ar fi ieșit învingător, și lucrul pare a fi întărit prin faptul că, după expediția turcească, găsim pe Radu cel Frumos înlocuind pe Vlad Țepeș în scaunul Țerii-Românești, iar pe Vlad Țepeș fugi în Ungaria.

Cu toate acestea mai multe izvoare contemporane din cele mai vrednice de credință vin să arate lucrurile sub o cu totul altă lumină. Așa mai întâiu niște cronici venețiene publicate de curând, în extractele referitoare la Români, de d-l N. Iorga, arată, una din ele, că „Turcii plecați împotriva lui Dracula în Valahia au fost bătuti și fugăriți“; alta că „Turcul a trecut în Valachia întru sprijinirea fratelui domnitorului Vracula (sic), care frate stătea adăpostit în palatul său; dar că ducându-și oștirea în acea țară, a găsit pe domnitorul Vracula care i s'a opus cu o puternică armată și l-a bătut cumplit, și văzând că nu poate izbuli în scopul său, a trecut în Romania.“ A treia cronică, Annale Venete ale lui Ștefan Magnul adaogă la acelaș an, 1462, că: «Mahomet a trimis o puternică armată în Valahia; dar sculându-se Valahii împotriva ei, a fost bătută; ea au fost măcelăriți 30—40.000 de Turci și a fost prins de Valahi un nepot al Valahului care părăsise lagărul lui și se duseso la Turci, și acesta fu înțepat (3)».

*# Chalcopondile m. de jura s'ar ca un mare l'ataci
făcut noaptea asupra țării Turciei, Vlad Țepeș și
se părăsire și fugărea în Ungaria. Alături în țării și
le d'au. Vlad Țepeș și fratele său și
și cor. Vlad Țepeș și fratele său și
și părăsire pe mal al mării și*

(1) Ienicerul de Ostrovița fugi dela Turci, intră în slujba lui Mateiu Corvin și redeveni creștin. El povestește întâmplările expediției la care luase parte. Această povestire fu cunoscută de un contemporan și păstrată până astăzi. Ea a fost reproducută de B. P. Hasdeu în *Arch. ist.*, I, 2, p. 8.

(2) Scrisoare venețiană din 28 Iunie, 1462, în *Mon. Hung. historica, Acta extera*, II, p. 156.

(3) N. Iorga, *Acte și Fragmente*, III, p. 39, 83—84, și 86. Aceste cronici nu-mi erau cunoscute, când am scris despre Vlad Țepeș dar ele sunt foarte puțin însemnate, față de documentele cunoscute de mai înainte și pe cari m'am sprijinit eu. *V. I.*

Handwritten notes in the left margin, partially obscured by the main text.

Handwritten notes in the left margin, including the phrase "tutti aliti soi".

Handwritten note: + / Dracul...

Handwritten text in a separate block at the bottom left, containing a detailed account of the battle and the fate of the Ienicer.

Fragment of handwritten text on a piece of paper pasted onto the right page.

Dacă, în raportul lui Balbi, avem reproducerea sinceră oficialității, în scrisoarea Albanezului avem reproducerea sinceră neprefăcută a părerii publice din orașul în care Sultanul se întor- se; și amândouă aceste știri, nesupuse la nici o îndocală, arată pe Sultanul ca bătut. Mai ales silințele de a pospăi înfrângerea su- peră, prin încercări prefăcute de veselie, sunt caracteristice.

În sfârșit, mai aduc încă o scrisoare a guvernului din Caffa, în Crimeea, către Regele polon, care scrisoare va fi folosită mai pe larg ceva mai jos, și în care guvernul din Caffa vorbește de războiul fericit purtat de Vlad Tepeș contra Turcilor.

Apoi când vedem că din Caffa până în Constantinopole, din Mi- lano și Veneția până în Candia, toate izvoarele grecești, polone, ungurești, italiene, căffene, vorbesc de izbânda lui Vlad contra Turcilor, ni se pare că nu putem face altfel decât să primim părerea că Sultanul Mahomed a fost bătut de Vlad Tepeș, și deci trebuie să căutăm aiurea pricina detronării lui.

Nu ne putem însă împiedica de a face câteva băgări de samă asupra tendințelor, așa numite științifice, ale școlii istorice mai ti- nere. Această școală a întreprins să dărâme una câte una toate figurile mai mari ce au răsărit în trecutul nostru, precum și ideile luate din acel trecut ce ne-au susținut până acum. Vlad Tepeș este un nebun și un nevropat sângeros, ba încă și un laș care a fugi- t înaintea Turcilor; Mihaiu Viteazul un cap de bandă, un condotier așezământul vovezilor din vechea organizare românească nu are nici o însemnătate politică; Românii au părăsit Dacia pe timpul împăratului Aurelian, și naționalitatea lor s'a închegat în vecinătatea Albanezilor; Fanarioții au fost o epocă de propășire pentru Români și așa mai departe, tot apucături de a contrazice istoriografia timpuri- lor mai vechi, pe motiv că istoria nu trebuie să se închine de loc altui sfânt decât adevărului.

Și eu sunt pe deplin înțeles cu principiul respectării adevă- ratului și cu acel al nejerțării lui cu nici un preț, pentru interesul încălzirii simțământului național (2). Și noi am dat, unul din ce dintâi, exemplul cum trebuie dărâmați idolii închinărilor false și îndreptățite, când am susținut în *Istoria Românilor* stăruința Do- cilor sub stăpânirea romană și, mai mult decât atâta, însemnătatea

(2) În privința aceasta am scris un capitol întreg în *Principiile fundamentale ale istoriei*, Cap. III. Păreri greșite asupra scopului istoriei.

Alte verificări a lui Francisc Longu (1457-1500) can arde la același an 1462 ca "Turcii făcând o armată în Valahia și au fost bătut de Vlad Tepeș" alte verificări a lui Francisc Longu (1457-1500) can arde la același an 1462 ca "Turcii făcând o armată în Valahia și au fost bătut de Vlad Tepeș" alte verificări a lui Francisc Longu (1457-1500) can arde la același an 1462 ca "Turcii făcând o armată în Valahia și au fost bătut de Vlad Tepeș"

Cronica un put împunut d. l. n. Longu unca aban alatur ipreca l. n. Longu nita. vix l. n. Longu III 11, 35, 86, 87

slav pentru constituirea națio- nului. dărâmare lui Vasile Lupu din închipuirea unui domn național, care introdusese limba română în biserică din iubirea pentru româ- nism. Am îndrăznit apoi să merg chiar mai departe; să arăt relele urmări ale domniei lui Mihaiu Viteazul asupra țăranilor munteni; că epoca fanariotă nu a fost mai bună, dar nici mai rea, decât cea anterioară românească; dar nu m'am făcut apologistul ei; că Tudor Vladimirescu, iarăș o icoană căreia i se atribuia eliberarea Ro- mâniei de Greci, nu a fost la început decât organul revoluției so- ciale îndreptate contra tularor boierilor, fără deosebire de Români sau Greci, și că numai după unirea lui cu partidul național al boie- rilor, a dat mișcării lui o îndreptare națională.

Dar, *est modus in rebus*. Dacă am respectat totdeauna mai mult adevărul decât iubirea de neam, n'am îndrăznit niciodată a sfâșia acest adevăr însuș, când venia în slujba simțământului, numai pentru dragul de a mă arăta mai strășnic, și de teamă de a nu părea cumva că susțin și acuma tot ce a fost privit cândva ca întrebare patrio- tică. Nu am voit să imitez pe unii străini cari au tocmai interesul de a dărâma toate valorile românești, și nu mi-a plăcut niciodată să fiu citat de Unguri, de Slavi și de Greci ca autoritate *româ- nească* pentru sprijinirea lor.

Și eu cred că în această cumpenire a adevărului, așa ca pretextul lui, ipercritica, să nu depășească fără nevoie hotarele simțământului, stă adevărata concepție a istoriei. Când întâlnim ceva care sau ri- dică pe poporul nostru, sau lovește în el, în interesele lui, să cercetăm faptele cu cea mai stăruitoare luare aminte, și numai acolo unde adevărul reiese strălucitor și neînduplecat din izvoarele timpului, acolo să îngăduim ca părerea noastră, expunându-l, să lovească în iubirea ce ne leagă de neamul de care ne ținem; dar când lucrul este în îndocală, este prea firesc să sprijinim părerea favorabilă intere- selor românești, știind bine că se vor găsi totdeauna destui străini cari să aperse interesele potrivnice; căci atunci când, după toate re- gulele criticii istorice, adevărul vine în sprijinul neamului nostru, a distruge numai din bun plac și fără nici un temei figurile mărețe sau ideile fundamentale ale trecutului nostru, numai pentru plă- cerea de a spune ceva nou, de a fi original, sau cu scopul de a fi aprobat și aplaudat de străini, este o adevărată crimă, atât în contra neamului cât și în contra istoriei; deoarece în loc de a se feri de jertfirea adevărului pe altarul simțământului, acest adevăr este el însuș jertfit, împreună cu simțământul, unor porniri sufletești

imprimării în Legea Habs. Documenta histica
1) *Simțământ public în Legea Habs. Documenta histica*
2) *Simțământ public în Legea Habs. Documenta histica*

Simțământ public în Legea Habs. Documenta histica

... și mai adevărate asupra lui Vlad Țepeș, voesc să-l dărânie, dărâmand mai ales postamentul pe care se înalță această mărire, apărarea lui cea inimoasă și însoțită de o izbândă așa de strălucită, în contra lui Mahomed II.

Rămână acum să cercetăm cum se face, că Vlad Țepeș, deși biruitor și respingând năvălirea turcească, să fie nevoit să fugă în Ungaria și să fie înlocuit tocmai cu domnitorul pe care Turcii îl aduseseră în oștirea lor, fratele lui Țepeș, Radu cel Frumos?

Chalcocondila ne dă cheia acestei ghicitori. El spune că «Țepeș, auzind că Ștefan al Moldovei atacase Chilia (cetatea lui Țepeș), lăsă numai pe un general împotriva Turcilor (celor ce rămăsese în preajma Țerii-Românești cu Radu cel Frumos, după raportul lui Balbi), iar el se duse în persoană contra domnului Negrei-Bogdanii; dar pe când generalul său era sfărâmat de Turci, și Vlad fu bătut de Ștefan, încât fu nevoit a-și căuta scăparea fugind în Ungaria» (1). Se pretinde, că numai arătarea istoricului grec care scrisese din auzite este o slabă dovadă pentru faptul înfrângerii lui Vlad Țepeș de către Ștefan cel Mare; că nici analele moldovenești, nici povestirea Ienicerului sârb nepomenind nimic de o asemenea luptă, se poate susține cu încredere, până la alte dovezi, că această luptă nu e decât o simplă combinație a istoricului bizantin, care știind că în același an s'a întâmplat și balerea Chiliei și înfrângerea lui Țepeș, le-a pus în legătură una cu alta» (2). Nu înțelegem pentru ce s'ar respinge atacul lui Ștefan contra lui Vlad Țepeș, când este prea

(1) Chalcocondila, p. 514. Pierderea bătăliei de către Vlad, care a adus împrăștierea oștirii sale, se vede și din o veste adusă la Caffa de un trimis din Cimbalu (Balaclava) și care pomeneste de «dispercione Velladi». Vezi sootelile Caffei 17 Maiu—31 Decembrie 1462 în N. Iorga, *Acte și Fragm.* III, p. 39. Comp. același, *Studii și documente*, III, p. 32.
(2) I. Bogdan, *Vlad Țepeș*, p. 26, părere primită și de d-l Gr. Conduratu, l. c., p. 156, nota 1. Mai puțin încă înțelegem pe d-l G. Ghibănescu, *Vlad Țepeș*, în Arhiva din Iași VII, p. 417 și 697 și urm., care primește cu totul părerea noastră, că Țepeș a bătut pe Turci, dar răspinge mărturia lui Chalcocondila asupra intervenirii lui Ștefan cel Mare, cu toate că d-sa dă îndeobște cea mai mare încredere arățărilor istoricului grec D-l Ghibănescu și de părere, că Țepeș a pierdut tronul din pricina unei răscoale a boierilor și vrea să dedească această răscoală prin lipsa unui singur boier din divanul lui Țepeș, Dragomir Udriște, care se află în divanul lui Vladislav, înainte de Țepeș, și în al lui Radu cel Frumos, după el. Din lipsa unui singur boier, care poate să fi fost întâmplătoare, sau poate să fi fost el în dușmănie cu Domnul, nu se poate infera o revoluție a boierilor

... cunoscut, că Ștefan în 1462 lovia Chilia și, după aceea a ordi
... și o scrisoare a guvernului din Caffa din 2 Aprilu 1462 către
... Radu cel Frumos, în care amintea de Ștefan și pe porțile cetății
... lui Țepeș, care scrisese înainte de Ștefan altceva Chilia moartea
... «... că expediția otomană...» în înțelegerea lui, pu
... din a Ștefan cel Mare care, nu numai că aliat cu
... triumfului și Turcilor. De asemenea pe Vlad Țepeș, și
... în timpul a lui Ștefan cel Mare, sau pe Ștefan cel Mare
... țara pe Domnul murmură, cu alții nu numai că înțeleg
... că Ștefan și pe Ștefan cel Mare, pentru că aliat
... oștirea Chiliei în izbucnirea, în care s'au înfrânat la
... p. 156

... Din urma faptelor se poate înțelegem că Vlad
... Țepeș a bătut pe Ștefan cel Mare și a rămas pe tron
... și că Ștefan cel Mare a bătut pe Vlad Țepeș
... și că învingătorul Ștefan cel Mare
... și numai alți cel explicativ
... și că Ștefan cel Mare a bătut pe Vlad Țepeș
... această faptă, și alții nu numai că înțeleg
... și pe Ștefan cel Mare a bătut pe Vlad Țepeș
... Chalcocondila un înțeles de război
... și că Ștefan cel Mare a bătut pe Vlad Țepeș
... și că Ștefan cel Mare a bătut pe Vlad Țepeș
... și că Ștefan cel Mare a bătut pe Vlad Țepeș
... și că Ștefan cel Mare a bătut pe Vlad Țepeș

1) Scrisoarea publicată în *Lequid Thabn*, Documente histore
... Decembrie 1461, I, citat în N. Iorga, *Chilia și Caffa*,
... p. 176.

2) Dintr-o scrisoare în p. 156 și 157, în care se vede
... și că Ștefan cel Mare a bătut pe Vlad Țepeș

... Chilia s'ar înfrâna în balera
... și că Ștefan cel Mare a bătut pe Vlad Țepeș
... și că Ștefan cel Mare a bătut pe Vlad Țepeș
... și că Ștefan cel Mare a bătut pe Vlad Țepeș

260

Scrisoarea lui Vlad Tepeș, în
mănușăa sa, în care se vorbește
de legătura înlocuirii lui cu sultanul
Constantin Turcescu.

1

Scrisoarea lui Vlad Tepeș
lui regele de Ungaria, în care
se vorbește de legătura înlocuirii
lui cu sultanul Constantin
Turcescu.

261

Scrisoarea lui Vlad Tepeș
VLAD TEPEȘ DOMNUL MUNTENIEI
într-o scrisoare, în care se vorbește
de legătura înlocuirii lui cu sultanul

vană, văzându-se părăsit de noroc, încearcă o ultimă
scăpare, aceea de a redobîndi tronul, cerînd ertarea
lui Mohamed. El scrie din Rothel în 8 Noembrie
1462, următoarea scrisoare către sultanul: «Mare
stăpînitor al Otomanilor! Eu Ioan Vlad, voevodul
Valahiei, sclavul teu, te rog cu stăruință pentru ertarea
faptelor prin care am păcatuit contra ta și a
țării tale. Măria ta să se milostivească cu mine și
să mi învoiască a-ți trimite soli. Cunosc Transilvania
și toată Ungaria în chipul cel mai amărunt. Dacă
îar plăcea Maiestății tale, aș putea pentru răscum-
părarea greșelii mele, să-ți predau toată Transilvania,
și cînd aceasta ar fi încăput în puterea ta, ai putea
ușor supune toată Ungaria. Solii mei îți vor spune
mai multe, iar eu voi fi în toată viața mea cu cea
mai statornică credință sclavul teu. Dumnezeu să deie
puterii tale încă ani îndelungați»²¹. Această scrisoare
împreună cu una pentru vizirul, ambele redactate
în bulgărește, fură însă surprinse de Unguri, și pre-
date lui Mateiu, care văzînd că Vlad umbla să-l vi-
elenească chiar pe dînsul, numai spre a-și putea re-
dobîndi tronul, îl pune la închisoare²². Că regele
nu au aplicat lui Vlad, o pedepsă mai grea se da-
torește legăturilor de înrudire în care se afla cu el.

Scrisoarea amintită ne arată că lucrurile s'au pe-
trecut astfel cum ele au fost expuse mai sus, căci

21. Această scrisoare a lui Vlad Tepeș către sultan a fost publicată de
secretarul papei Pius al II-le (1458-1464), *Gobellini* în scrierile lui: Pii II.
pontificis maximi, comentarii rerum memorabilium, quae temporibus suis con-
tingerunt, tipărită întâi la Roma în 1534 și apoi la Frankfurt în 1614. Lib.
L. II, p. 297. Scrisoarea fusese tradusă în latinește și trimisă de Mateiu papei,
și astfel a fost reprodusă de secretarul său.

22. În cronică s'apăta pe peretele bisericii din Brașov se citește: «1462
Mathias Rex Dracolum Woywodam capit» și *Gobellini* spune în comentariul
său, că pe atunci cînd el lua cunoștință de acea scrisoare și o analiza: «Val-
lachus adhuc în carcere delitescit». Astfel se explică cum de adăpostul, cău-
tat de Vlad la cumnatul său, se schimbă într-o închisoare.

dacă Vlad ar fi fost bătut chiar de Mohamed, scos din scaun și înlocuit cu Radu, ce înțeles ar mai fi avut rugămintea lui? Din contra dacă el bătuse întâi pe Mohamed, dar apoi fusese bătut de Stefan și generalul sau rășbit de restul armatei turcești, atunci înțelegem cum de Vlad, fugit în Transilvania, se grăbește a trimite serisoarea, încă înainte ca Radu să fi fost recunoscut domn de către țară, cînd deci el putea avea încă speranța unei restituiri. Apoi scuza lui Vlad către sultanul, că să 'l erte pentru toate cele ce făptuise contra țării sale și contra lui, se referea fără indoială la înfrîngerea adusă de Vlad lui Mohamed.

Acela deci care au determinat căderea domnului muntean n'a fost sultanul Mohamed, ci Stefan cel Mare. Acuma abia putem măsura toată greșala domnului moldovan. El pe care mai tîrziu îl vom vedea alergînd în toate părțile după aliați în contra Turcilor, strivise acuma pe cel mai prețios din toți, pe domnul unui popor de un singe și de un neam, care prin căderea lui sub Turci trebuia să se arate lui Stefan prăpastia ce'l aștepta și pe el. Ce ar fi fost mai firesc decît alianța între acești doi barbați, fie care din ei cu însușiri eminente militare? Stefan, prevăzător, ghibaciu și știind să se folosescă de toate împrejurările; Tepeș, îndrăzneț până la nebunie, curajos și sumet, ambii pîrînd meniți de soartă a lupta alături, ca doi frați dintr'o tulpină, contra dușmanului neamurilor europene, și nu a se dărâma unul pe altul în folosul păgîmului. Stefan cel Mare au arătat cu prisosință ce poate un gînd și o voință energică în cumpăna faptelor omenești. El izbăvit după lupte urieșe a lăsa Moldova neantînată la moartea lui. În legătura însă cu Tepeș lucrarea lui nu s'ar fi mărginit numai la răspîngirea Turcilor de pe capul țării sale, ci în a fi atănat și eliberat, liberînd Europa

+ Vom vedea la istoria lui Stefan cel Mare că de 1448
muntean lui în Vlad Tepeș este prînită la
grăbire la lupta de la Bîmpulung...

Tepeș

Vlad Tepeș 176.

Stefan cel Mare } 177

Stefan cel Mare } 178

Stefan cel Mare } 179

Stefan cel Mare } 180

Stefan cel Mare } 181

Stefan cel Mare } 182

Stefan cel Mare } 183

~~ipeă de pe atunci de acești barbari păgini ce atîta
secoli își bătura joc de ea. Dar în istorie e de prisos
a arăta păreri de reu asupra faptelor întimplate, și
de a eugeta asupra celor ce ar fi putut să le inlo-
cuiască. Faptele de care este plină sunt toate fatale.
Ele s'au întimplat; nu se mai pot reintoarce. Treaba
istoricului este de a le înțelege, iar nu de a le de-
plînge.~~

În ori ce caz figura lui Vlad Țepeș este, cu toată
aureola de singe ce o încunjură, una din cele mai
interesante a le întregi noastre istorii. Crud până
în măruntae, străin de milă și de îndurare, el puse
cumplita lui fire în slujba țării sale, și după ce o
curăți de relele lăuntrice, tăind și acolo unde ar fi
putut lecui, el puse piept contra înjosirii în care căzuse.
Aici se arătară celelalte ale sale însușiri, curagiul temerar
și disprețul morții, care'l puseră în stare să înfrîngă
pe unul din cei mai mari cuceritori ai lumii. Nu
poate fi rostită asupra lui o laudă mai mare decît
acea pe care Chalcocondila o pune în gura lui
Mohamed al II-le: «Nu este cu puțință a se ripi țara
de la un bărbat care făcu lucruri atît de mari, mai
ales cînd dînsul știe așa de bine să întrebuinteze și
puterea și pe supușii sei»²⁶.

²⁶ Chalcocondila, p. 514

Crimea (Mangopul), încă nu s-a nimerit un chip de-a o s... în
câteră cuvinte» (1).

Dar prin acest atac, Ștefan cel Mare știa că lovește în Vlad
Țepeș, și pare că el a vrut să împace pe domnul muntean cu gândul
loviturii ce plănuse, deoarece în 1461 trimitea Vlad Țepeș în
solie pe logofătul Mihail, împreună cu un nobil polon, Muzilo de
Buczacz, despre care solie nu ni se spune scopul ei, dar i se cu-
noaște ființa într'un zapis de datorie, dat de Polon boierului Mi-
hail, solului lui Ștefan, pentru un împrumut de bani ce Buczacz
luase dela el, în vremea când mergeau călări «în Basarabia (Țara
Basarabilor, Muntenia), în solie. Acești bani îi voiu restitui domnului
Mihail, îndată după întoarcerea noastră din Basarabia» (2). Că Ștefan
cel Mare trimitea în solie la Vlad Țepeș și pe un nobil polon, s'ar
explică din faptul, că acest domnitor rămăsese în aceleași bune re-
lații cu Polonii, pe cari le avuse și tatăl său Vlad Dracul, când se
revoltase, cu sprijinul Polonilor, contra tatălui său Mircea cel Mare,
în 1396. Se înțelege că încercările lui Ștefan de a determina pe
Vlad să jeftească Chilia nu au izbutit, și că Ștefan a făcut prin
această lovitură un act de vădită dușmănie și nerecunoștință în contra
lui Vlad, care îl ajutase la ocuparea tronului moldovean împotriva
lui Petru Aron, după cum spune Ureche (3). Ștefan cel Mare,
adăuge încă și călcarea recunoștinței la o dușmănească purtare.
Domnitorul Moldovei căutase să ridice de pe sufletul său această
apăsare, prin solia lui Mihail Logofătul și a lui Muzilo de Buczacz.

În această legătură s'ar putea găsi, — bine înțeles numai ca ipoteză,
iar nu ca adevăr netăgăduit, care nu poate fi niciodată stabilit prin
raționare și presupuneri, ci numai prin mărturisiri de dreptul ale iz-
voarelor vrednice de credință — cauza atacului Chiliei din partea lui
Ștefan-cel-Mare.

Acest atac însă pe uscat, deodată cu acel al Turcilor pe Dunăre,
căzând împreună cu năvălirea cea mare a lui Mahomed II în Muntenia,
ar fi trebuit să deschidă ochii lui Ștefan asupra primejdiei sale
întreprinderi, de a ajuta pe puternicii Turci în contra unui principe
creștin ce luptă împotriva lor. Și această părere nu este numai o

(1) Escheru, Ștefan cel Mare, din 1462.

(2) Acest zapis a fost publicat în mai multe rânduri. Noi îl cunoaștem din Ulianitzki,
Materiālă, I, pag. 58. Unuz. d. mui. k. După Vlad Dracul, p. 102.

(3) Letopisecele, I, pag. 117.

aprețioare a noastră, în care caz nu ar avea o mare valoare, ci ea
frământă cugetele chiar pe timpul lui Ștefan, și tocmai cu prilejul
acestui atac al portului dunărean. Anume într'o prea interesantă
scrisoare din 2 Aprilie 1462 a guvernatorului din Caffa, către regele
polon, găsim pe pristavii cetății din Crimea, că sunt foarte măhniiți de
faptul «că Ștefan Voevod, Domnul Moldovei sau Valahiei Mici, se
luptă cu Vlad Voevod, care poartă războiu fericit cu Turcii.
Cearta aceasta nu numai ajută pe Sultan, dar ce e mai primejdios,
prințr'însa Turcii capătă oarecum intrare în aceste două Va-
lahii, ceea ce ar fi un foarte mare pericol pentru noi (Caffenzii),
și pentru alte țeri vecine» (1). Și că astfel de gânduri se purtau pe
atunci și prin mintea Românilor din ambele țeri, răsare din o scri-
soare italiană din 4 Dec. 1476, amintită mai sus, care arată că, cu
prilejul reîntronării lui Vlad Țepeș, «popoarele moldovene și mun-
tene voesc ca ambii Voevozi (Vlad și Ștefan) să-și jure în acelaș
timp iubire și tovărășie, așa că toată țara (Moldova și Mun-
tenia) să fie asigurată că Turcul n'o s'o mai poată supăra» (2).

Cum de n'a văzut Ștefan, a căruia țară era mult mai apropiată
de primejdie, ceea ce Caffenzii vedeau încă de așa de departe; cum
de nu a pătruns el, cu marea lui minte, ceea ce tot Românii sim-
țiau în adâncul cugetului lor? Orice altă considerație ar fi trebuit
să reție pe Ștefan dela provocarea cumpliților Turci; căci dacă chiar
dobândirea Chiliei ar fi putut aduce foloasele cele mai mari, ele
nu puteau niciodată fi puse în cumpănă cu primejduirea chiar a
existenței Statului și a poporului moldovenesc, care se arată ame-
nințătoare și cumplită în intruchiparea sălbaticilor închinători ai lui
Mahomed.

Noi credem că în motive obiective, trase din fapte, nu este cu
putință a se găsi cauza atacului Chiliei și a dușmănirii lui Vlad
Țepeș, cu atât mai mult că acest act de neînțelepciune politică este
repetat de Ștefan în 1465, când era încă mai primejdios, deoarece
Chilia trecuse, prin Radu cel Frumos, indirect în stăpânirea Tur-
cilor, și că Ștefan pune vârf îndrăzneței lui purtării, prin lovitura
dată în 1471-1472 acestui domnitor însuș, supusul și credinciosul
Sultanului.

(1) Leopold Huber, Documenta historica, Varsoviae, 1861, I, pag. 5. Acest prea însemnat
document a fost întrebuințat pentru întâia oară de d-l N. Iorga: Chilia și Cetatea Albă,
pag. 125-126, fără însă a-i pătrunde valoarea și înțelegându-i în o mulțime de altele ce
sau nici o însemnătate. D. Iorga, Istoria marelui principat al Moldovei.

(2) Mai sus, pag. 211. v. Iorga, Istoria marelui principat al Moldovei, I, p. 34-35.

aceste caracteristici a lui Ștefan
care lasă să se întindă pe omul
aprin, unde într-o dată sub
forștele și prin stilul unui
scriitor născut după un
neut și poate că a fost
scris în limba sa
cu scrierile și epistole
și pe Malin "x"

Mar. Ion p. 776

Dacă însă nu este chip de aflat, în împrejurările de fapt,
unor asemenea întreprinderi ale Voievodului moldovean, trebuie să
le atribuim numai și numai elementului nedesfundat al personali-
tății și al caracterului său, întocmai cum este cu neputință de în-
țeles nelucrarea lui Annibal în contra Romanilor, după strălucita lui
izbândă dela Cannae, decât prin o slăbire năprasnică a voinței lui
în momentul hotărârilor (1).

Caracterul marelui Domnitor al Moldovei este dat de Ureche ca
«gata să facă lucruri mari», și anume pe tărâmul luptelor, ca unul
ce eră «om războinic și deapurerea îl trăgea inima spre vărsare
de sânge»; că «eră totdeauna ca un leu gata spre vânătoare»; că «având
inima aprinsă către lucruri vitejești, i se părea că un an ce n'a
avut treabă de războaie, are multă pagubă»; mai fiind apoi și «nă-
răvit de norocul, care până atunci făcuse de rar războiu unde nu
biruia» (2). Astfel fiind croit Ștefan din plămuirile srii, nu trebuie
să ne pară neînțeleasă desprețuirea ajutorului pe care l-ar fi putut
află în Vlad Tepeș în contra Turcilor; apoi provocarea cumplită lor
dușmănie. Pare că Ștefan cel Mare ar fi singur de felul său, în des-
fășurarea vremilor, și nu ar avea tovarăși de îndrăzneală, între Ro-
mâni chiar, pe Mihail Viteazul și pe Ion Vodă cel Cumplit, iar între
cei de alt neam, pe Alexandru cel Mare, pe Carol XII, pe Frideric II
și pe Napoleon I, cărora nu-pai în parte li se potrivește zicătoarea:
«audaces fortuna juvat»; toate minți puternice, caractere de fier și
brațe vâjnoase, pentru cari nici o întreprindere omenească nu le
părea peste putință și cari, ca și Geții din vechime, se temeau doar
numai ca cerul să nu cadă peste capetele lor.

Așa credem noi că trebuie limpezită cauza care împinse pe Ștefan
a se amesteca în trebile Țerii-Românești. Limpezirea cauzelor este
însă una din datoriile de căpetenie ale istoricului. Când el nu poate să
pătrundă pe deplin, trebuie să întrebuițeze toate elementele ce-i
procură izvoarele, pentru a îndeplini golul prin ipoteze; căci fără
această înlănțuire cauzală, nu există istorie științifică. În științele
faptelor de ropejire, așa numitele științe naturale, elementul care

(1) Asupra acestei întrebări vezi cartea mea: *Principes fondamentaux de l'histoire*,
Paris 1898, pag. 439.

(2) Ureche, în *Letopisește*, pag. 118, 123, 126 și 145. D-I Gr. Tocilescu spune că Petru
Aron ar fi căutat dela Unguri adăpost la Vlad Tepeș, ceea ce ar explica și mai bine
pornirea lui Ștefan cel Mare în contra domnului muntean; d-sa însă, la rugămintea ce
i-a făcut de a-mi indica documentul pe care își întemeiază părerea și care lui este ne-
cunoscut, nu a putut realiza acel document. *Știința și istoria* p. 100.

Textul cel mai veche al lui Ureche este în
manuscrisul de la Poponi și este în
de 1911 Chiriac și Gheorghe Buzărnă, în
anul 1911 și în 1912 în revista *Revista* și în
anul 1911 și în 1912 în revista *Revista* și în

~~Ștefan cel Mare a fost un mare învingător prin
Moldova și a cucerit, în timp ce era în viață
el Mare și Vântul, și mai să văd că lupta
a început în același timp / Chile și lăsată să
în an și au început prin Moldova, și
prin a războiului român (Chiriac și Gheorghe Buzărnă), și
nu se poate să nu înțeleg și că și în celelalte țări
și că Ștefan cel Mare și Ion Vodă cel Cumplit
au fost cel mai mare și cel mai mare
din țara noastră. Și nu a fost decât pentru că
au fost mai mari decât țara și prin
și prin.~~

Ștefan cel Mare a fost un mare învingător prin
Moldova și a cucerit, în timp ce era în viață
el Mare și Vântul, și mai să văd că lupta
a început în același timp / Chile și lăsată să
în an și au început prin Moldova, și
prin a războiului român (Chiriac și Gheorghe Buzărnă), și
nu se poate să nu înțeleg și că și în celelalte țări
și că Ștefan cel Mare și Ion Vodă cel Cumplit
au fost cel mai mare și cel mai mare
din țara noastră. Și nu a fost decât pentru că
au fost mai mari decât țara și prin
și prin.

Ștefan cel Mare a fost un mare învingător prin
Moldova și a cucerit, în timp ce era în viață
el Mare și Vântul, și mai să văd că lupta
a început în același timp / Chile și lăsată să
în an și au început prin Moldova, și
prin a războiului român (Chiriac și Gheorghe Buzărnă), și
nu se poate să nu înțeleg și că și în celelalte țări
și că Ștefan cel Mare și Ion Vodă cel Cumplit
au fost cel mai mare și cel mai mare
din țara noastră. Și nu a fost decât pentru că
au fost mai mari decât țara și prin
și prin.

(nu) St
 sunu iucii foloindu...
 in locu pe patet no...
 ce si u opreasa...
 atacului Chiliei...
 Tronul abanspa...
 nupusau: H o...
 de...
 cu...
 cu Chiliei...
 aton...
 in...
 arto...
 de...
 vasilii...

viciul...
 pririi...
 moorid...
 turcacia...

1) M...
 judeci...
 vici...
 Reduc...

F. M...
 vici...
 vici...
 vici...
 vici...

vici...
 vici...
 vici...
 vici...
 vici...
 vici...
 vici...
 vici...
 vici...
 vici...

berează, și se arată multămit cu senzele aduse de Stefan despre luarea Chiliei.

Abia însă ajunsese Stefan cel Mare stăpin pe acel însemnat port duhărean, când el trelui să întâmpine o nouă luptă, aceea cu Matei Corvin, care venia să răfuiască cu Stefan o veche socoteală, aceea a prădării Ardealului. Fiind că pricina dușmăniei trecuse acum de mai bine de șapte ani, Mateiu crezu de curvintă să o reînprospăteze, cerind lui Stefan înclinarea. Stefan refuză, ceea ce dă regelui un motiv îndestulător spre a porni asupra lui cu război.

Mateiu intră în Moldova, după ce se vede, fără a fi împedecat, prin pasul Oituzului în 19 Noemvrie, ajunge la Roman la 1 Decemvrie sfînd în el pămînt la 7-a a aceleiași luni, și dîndu-i foc cînd îl părăsește.

Se îndreaptă de nice spre Suceava și ajunge la Baia în 14 Decemvrie. Acolo trebuind să poposască iarăși, spre ași odihni armata, mai ales fiind vreme de iarnă, el se întărește în acest oraș, în cît Stefan cînd îl atacă într-o noapte, trebui să-l iese cu asalt. Nu sunt exacte deci cele ce spune Ureche, că Mateiu ar fi fost surprins de Stefan, pe cînd își lăsase oastea fără nici o pază la băuturi și la jocuri. Dlugos istoricul polon, care trebuia să cunoască mai bine împrejurările, de oare ce era contimpuran regelui ungurese și domnului Moldovei, povestește astfel această bătălie: «După ce au sosit Matias Craiul la orașul Baia, și au întărit orașul (căci se temea de năvălirea Moldovenilor) cu șanțuri și cu care, Stefan Vodă, care se așezase în oastea sa între riurile Moldova și Șomuzul, gîndind că au venit timpul cînd cu puținii se bată pre mulți, lasă în caii și sarea în tabără, numai

2. Michowski in Arh. ist. I, 2 p. 35.
 3. Ureche, in Letopisețe, I, p. 110.

(red) Stefan vine în...
 pe...
 Stefan...
 Stefan...
 Stefan...
 Stefan...

3. D...
 Decede...
 Decede...
 Decede...

pedestru și ușor au venit în Baia, și aprinzind orașul din vr'o cîte-va laturi în 15 Decembrie noaptea, au năvălit peste Unguri, și au ținut bătăia amestecată până în revărsatul zorilor. Iară căzînd mulți dintre Unguri și mai mulți sodomindu-se de flacări, craiul Matiaș rănit pe trei locuri, ci nu de moarte, ca să nu vină în minile Romînilor, cu o lectică s'au scos din locul bătăiei. Partea cea mai mare a oștirilor ungurești venind la munți, și aflînd drumurile înfășate cu arbori, ce se tăiasă de Moldoveni, au ars casele și bogăția, și îngropînd 500 de bombarde, ca să nu se poată folosi Moldovenii cu dinsele, au trecut cu fuga în Ardeal. Prin facerea de bine a unui Român au scapat craiul Ungariei, de nu s'au prins sau nu s'au tăiat, pre care Român, Ștefan Vodă l'au pedepsit cu moarte, după ce au înțeles trădarea lui. Spun că 10,000 de Unguri au perit în bătăca aceea; steaguri militarești vr'o cîte-va s'au prins, care le-au trimis Ștefan Vodă, prin solii sei în semn de biruință. craiului Cazimir 5. †

Regele Mateiu adusese cu sine pe cei doi pretendenți la tronul Moldovei, pe Petru Aron și pe litvanul Berendeiu, care vor fi împăcat între ei pretențiile la domnie, iarăși prin o plănuită împărțire a Moldovei, precum se făcuse mai înainte în repetite rânduri. În luptă însă Berendeiu cade mort, iar Petru Aron scapă înapoi în Ungaria, și nu în Polonia cum spunea Miron și Neculai Costin, de care-ee vom vîdea pe Ștefan prinzînd pe Aron în Ardeal, și tăindu-i capul 6. Cronicarii ungurești precum Bonsiniu, Thurocz,

5. Dlugosz ad annum 1467, II, p. 417. Reproducem traducerea lui Șincai II, p. 49 îndreptînd însă redarea rîului Samusch în Samos, care nu se află în Moldova în mod corect și Samuzul. Vezi în Șincai numeroșii scriitori care

Ostremi vînăși și bătăia era așezată în orașul bătăieș...

*Matieu Corvin răpătatul în 1467 și 1469
și mare multe vorbești unguri și români și dom-
nau în urma și în armănișii cu
scutură la și judecarea comitatului și în
păcură la sub ace reparece; prube
Vînăși cu tar luptăci și în și noaptea
cu supra vovodai Moldovii. 5 bi*

*5 bi Hunm., Rot., D. S. p. 175. Nichaly
Diplom ~~matieu~~ Matiamurison
p. 438. și presentium in partibus
Moldavia. Deum pro recuperatione
sarrubica partium laboramus
et quodam modo cum stephano
Wrywade conflictum habuissimus*

font. unioan
5 bi
5 bi
5 bi

*Matieu Corvin în Dacia și în Transilvania și
de unguet ca căt și Regele affiaș și în un procius
cu supra așez și în și l'ataș noaptea. Bonsi-
niu II. H. Decade p. 539.
6. Mirm și Ștefai Corvin în notici și Muech.
Litojnick I, p. 120. Anupn în Românii
Dlugosz II, p. 181. Nichonky, Litojnick
75. Cronici, matieu p. 176.
în Comorbii Literar XXXIX, 1905, p. 28. matieu
ord cu Petru Aron și Berendeiu și în sub.*

~~nepedepsită o asemenea cutezanță. În lupta ce trebuia să se încingă între Turci și Stefan, eu cine era mai politic a se uni? fără indoială cu Turcii. Nu e vorbă Laiot călea în picioare datorită recunoștinței. Dar ce era recunoștința în politică, însuși Stefan cel Mare o arătase în purtarea lui către Vlad Tepeș. Astfeliu oferi și Laiot lui Stefan să bea acel pahar plin de amărăciune, cu care adăpase altă dată Stefan pe~~ ~~ce~~ ~~l~~ pusese în scaun. Și el simți atunci ura și veninul intrând adine cu inima lui; dar lui Stefan cel puțin îi fu învoită răsbunarea, când atunci el căută să îndrepte, de și prea târziu, greșala făcută cu Vlad Tepeș, restabilindu-l în tronul Munteniei.

Astfeliu ajunsese Stefan cel Mare din războaie în războaie, să se încurce în o luptă cu Turcii. Și adevăr vorbind, nu Turcii îl provocase pe dînsul, ci dînsul pe Turci. Ca o roată cu dinți, care cînd prinde vre un lucru în cleștelele sale, îl trage și-l fărîmă până la cea de pe urmă bucățică, astfeliu pornirea răsboinică și firea neastîmpărată a lui Stefan îl împinsese la această luptă uriașă. Pentru a măsura însă mărimea inimei și a cugetărei ce îndrăzneală să se joace cu un asemenea foc, trebuie să aruncăm o ochire asupra puterii turcești din această epocă, asupra luptelor ei cu protivnicii, pe care îi doborîse cu toții pe rînd, pe rînd, sub picioarele sale. Atunci numai cît vom putea judeca în adevărata lui mărime, eroismul acestui bărbat, care nu se temu a se arunca cu o mîină de oameni în fața urdiilor nenumărate, mai aprige și mai cumplite de cît tigrii cei singeroși, cînd să răpăd încruntați, răspîndind pretutîndea moartea în jurul lor.

Apoi luptele lui Stefan mai au încă o importanță, prin care mărețea lui figură capătă un rol și în istoria universală. El aruncă spada lui în contra Musulmanilor tocmai într'un timp cînd aproape toate

Vlad Tepeș
lan

Ostene ranyeb in belala was abep in 1800 le barban

pedeele fusese înlăturate, și reținu pentru cîți-va ani șivoiul de asupra Europei. Moldova rămase zdrobită; dar ea căzu jertfă pe altarul civilizației apusene, din care și ea era o fărâmatură, aruncată departe la hotarele sale.

Dacă până acuma Ștefan cel Mare se arătase tînăr infocat, une ori pripit în lucrările sale, timpul îi copse-se mintea. El devenise barbat, și ea atare în toată deplinătatea geniului său, întreprinse el lucrarea cea mare a vieții sale.

Că un pl de vestea printr-un galon a
 cuplita lui cu Turcii, Ștefan cel mare
 pri mure în 1472 o ~~se~~ scrieră d

De la Ștefan Ștefan Ștefan Ștefan
 a Turcomanilor care au în Germania
 cu Turcii. Prin această scrieră Ștefan
 vază pe Ștefan Ștefan și o scrieră
 și el contra Ștefan Ștefan și Turcii,
 și de Ștefan și de cetate Ștefan
 cuplita și de uncașii împotriva
 Otomanilor 16ta Ștefan printr-un
 și întarirea scaunului celui
 prouchit prin purtarea lui
 Petru Ștefan pe de cetate Ștefan, și de
 dade nîu un răspuns Ștefan
 de această scrieră și poate va fi Ștefan
 uncașii și plăți Ștefan care d
 alții și Ștefan în pace, cu Ștefan
 și Ștefan la care și Ștefan
 printr-un scrieră

Ștefan cel mare în Ștefan Ștefan Ștefan
 C. Ștefan în Ștefan Ștefan și
 Ștefan și de Ștefan Ștefan
 1472 pe Ștefan și Ștefan în Ștefan
 Ștefan, Ștefan Ștefan p. 126 Ștefan Ștefan
 Ștefan Ștefan Ștefan Ștefan Ștefan
 și Ștefan Ștefan și Ștefan a Ștefan Ștefan
 care a Ștefan în Ștefan, ad 1485

Ștefan

Ștefan Ștefan 254
 (Ștefan) Ștefan 255
 Ștefan Ștefan) 256
 Ștefan
 Ștefan Ștefan) 257
 Ștefan Ștefan
 Ștefan (Ștefan) 258
 Ștefan Ștefan Ștefan 259
 Ștefan Ștefan

Ștefan Ștefan și Ștefan Ștefan și Ștefan Ștefan

II

LUPTELE LUI STEFAN CU TURCII.

I. STAREA EUROPEI.

De la cea d'intăi așezare a Turcilor in Europa, in Gallipoli la 1356, lășirea lor in răsăritul acestei părți a lumii fu un lung șir de izbânzi strălucite. De și această propășire a puterii otomane trebuia să neliștească și pe creștinii apusului, ei nu luase aproape nici o parte la stavilirea ei. Afară de cit la Nicopoli, in 1396, unde cavalerii franceji strică mai mult de cit priesc cauzei creștinătăței, nu videm nicăeri luptind alătura cu popoarele răsăritului, armatele feudale ale Europei apusene. Timpul cruciatelor trecuse și in zădar căutau papii să trezască amorșitul simț religios, pentru a-l arunca iarăș asupra Orientului celui plin de pericole. Țintele politice a le statelor se complicase treptat cu organizarea lor. Ripite de virtejele intereselor lor nemijlocite, ele uitase pe acel obșteșe, și apoi omul este așa făcut, că nu se gindește la primejdie până nu o vede cu ochii.

Apărarea Europei rămăsese deci pe sama răsăritului ei, celui atacat, și care trebuia să lupte pentru existența și neatinarea sa, apărînd însă tot odată cu singele seu civilizația apusană. Nu împărația Constantinopolei, căreia cu toate aceste s'ar fi căzut, duse stindardul acestei lupte, ci popoarele mai mici dar energice care o încunjurau, și care am văzut că erau: Bulgarii, Sîrbii, Albanegii, Romîni și Ungurii. Fie care din aceste popoare, avu la timpul trebuitor pe fruntașul seu viteaz, care să le conducă cu gloria la moarte, dacă nu tot deauna la izbîndă. Dintre Romîni, am cercetat pînă acuma doue figuri mari, pe acea a lui Mireea și pe acea a lui Vlad Țepeș. Ne mai rămîne, pentru a deplini cadrul, din care trebuie să răsără acea a eroului Moldovei, să mai arătăm în fundul tabloului, încă alte doue însemnate produse a le acelor timpuri barbare dar pline de energie, acea a domnului Albaniei, Scanderbeg și acea a unui altui Romîn, în slujbă ungurească, Ioan Corvin de Huniade.

Ioan Corvin de Huniade este una din figurile mari a le secolului al XV-le, în care mărimea oamenilor se măsura după izbînzile lor militare. Dacă însă aceasta era comuna măsură a oamenilor chiar în întreaga Europă, cu cit mai mult trebuia să aibă valoare în răsărit, unde virtutea pe cîmpul de răsboiu slujia nu numai spre a umplea cu strălucire figura conducătorului, ci îndeplinea un scop mult mai însemnat, acela de a scăpa ființa popoarelor și religia creștină de neomenosul jug, cu care erau amenințate din partea cuceririi otomane.

Nu poate deci să fie indiferent pentru Romîni de a ști că acest erou neasemănat era și el de viață romînă, de și era în slujba statului maghiar, prin faptul că fiind nobil din Transilvania, găsisse cu cale a trece la nația domnitoare. De și în formă Ungur,

Oltenei răsărit și felul cum s'ar fi erou le bogătime

prin corpul și sufletul seu era Român, și cu faptele lui deci se pot mindri nu acei ce au pus pe figura lui o mască străină, ci acei din a căror singe și os dînsul își trage a lui odrăslire. Ungurii însă în tot deanna au făcut încercări desperate de a trage în partea lor pe vestitul general și guvernator al Ungariei, și ce e mai mult, pe tatul regelui lor celui mai strălucit, Mateiu Corvin. Ungurismul lui Ioan de Huniade, este o dogmă tot atît de sfîntă a istoriei ungurești de astăzi, ca și calitatea de *tâlhar* a lui Mihailu Vi-teazul, ca și caracterul *hofesc* al revoluției Romînilor din 1784, pentru că așa cere interesul poporului maghiar. Cît despre adevărul istoric, el nu poate avea valoare la un popor care e tot inimă, și inimă mare precum trebuie să o recunoaștem, dar care prin rasa chiar din care face parte, nu se poate pleca la concepțiunile recei eugetări.

Nu este de loc anevoios de a se dovedi naționalitatea romînă a lui Ioan Corvin; ba ceea ce ar trebui să ne mire este cum de s'a putut ivi, față cu niște mărturii atît de formale o părere protivnică¹. Ast-feliu o diplomă din 1409 Octomvrie în 18, dată de împăratul și regele Ungariei Sigismund, spune: considerînd credința și meritele cele strălucite a lui *Voicu* fiul lui *Sirbu* militarul curței noastre, îi dăm cu nou titlu de donație o moșie a noastră numită *Hunyadvar*, așezată în Transilvania, atît numitului Voicu oșteanului, cît și prin el fraților sei de pe mamă *Mogoș* și *Radul*, și a celui după tată *Radul*, nu mai puțin

1. Cea întîi demonstrație a acestei împrejurări, care tînda chiar a stabili că Corvin s'ar trage din familia romînă a *Corvilor*, a fost făcută de *Peter* ungur și el însă nu din vremile sovînismului maghiar, în scrierea lui *Gens et incunabula et virtus Ioannis Corvini de Hunyade etc. Budae 1844*. Tema a fost reluată și dovedită într'un chip deplin de *Dl. G. Barit*, în luarea Transilvaniei 1873, pag. 65 și urm. pe care îl urmăm în totul în expunerea noastră.

și fiului său *Ioan* precum și urmașilor lor². Alte diplome ale lui Sigismund din 1434, 1435 și 1437, eliberate lui Ioan Corvin îl numesc «*Ioan Valahul*, fiul repositului Voicu de Huniade»³. Se constată din aceste documente, că Ioan era fiul lui Voicu și nepotul de fiu al lui Sirbu, că era numit Valahul, adică Românul, ceea ce se vede încă și din numele unui moș al său Radul, articulat cu articolul românesc.

Paralel cu această mărturisire documentală, care ar fi de ajuns spre a proba românismul Corviniștilor, mai posedăm încă mai multe alte arătări a le contimpuraniilor lor, care toate concurg a da acestei familii aceeași origine, și mai ales numesc ele pe însuși Ioan Corvin, *Valahul*, de oare ce prefacerea lui în Maghiar fiind proaspătă, nu putuse încă șterge amintirea vitei din care se trăgea. Așa papa Pius al II-lea, mort la 1464, cunoscut ca scriitor sub numele de *Aeneas Sylvius*, spune despre Ioan Corvin în analele boemice: «Ungurii fiind ocupați în războaiele cu Turcii sub conducerea lui Huniade, rămaseră mai mult învingători decât învinși. Acesta era *Dac* (acuma îi numesc *Valahii*) nu de neam strălucit, dar ilustrat mult prin arme, și care au arătat cel întâi Ungurilor cum Turcii ar putea fi învinși». În o relație a lui Sylvius, trimisă pe când era nunciu apostolic al papei predecesorului său, spune: «că Ianoș (adecă Ioan Corvin) nu era Ungur nobil, ci *valah*». Tot așa spune și Galeotus că «Italienii nu ar cunoaște pe Ioan Corvin altfel în

² Fejer, Codex diplomaticus, X, p. 493, 1409: „Nos Sigismundus consideratis fidelitatibus et preclaris meritis Woyk filii Serbe aule nostre militis, quandam possessionem nostram regalem Hunyadvar vocatam in comitatu Albensi partium nostrum Transylvanarum habitam, nove nostre donationis titulo memorato Woyk militi, et per eum Magos et Radol, carnalibus ac Radol patrueli fratribus nec non Johanni filio et posteritatibus universis donavimus“.

³ „Ioannes Olah, filius quondam Woyk de Huniade“ (Transilvania, 1873, p. 61).

decît numai sub numele de *Valahul*. Bonfinius istoricul ungar, originar din Italia, care este contemporan cu Ioan Corvin, spune că «Ioan de Huniade era născut din un tată *romîn* și o mamă greacă. Tatul seu era *dintre acei Valahi care acuma ocupă locurile Getilor și ale Dacilor, și fusesse coloni de ai Romanilor*». Ludovic Tubero, care scrie pe la începutul domniei lui Ludovic al II-le, celui ucis în bătălia de la Mohaci la 1526, un comentariu al timpurilor sale, spune despre Mateiu regele Ungariei că *de pe tată era Get, care gîntă este numită pe timpul nostru de greci Mavrovlahi*. Cronicarul ungurese Thurocz spune, conform cu aceste mărturisiri că «era pe atunci în țară un oștean mărinimos și strălucit, născut din sinul unei familii *valace, Ioan de Huniade*. Pe acest om îl alesese înaltele destine ca să vină din părți străine și să se așeze în acele ungurești. Se spune anume că regele Sigismund împins de vestea numelui tatălui acestui oștean, *il luase cu sine din părțile transalpine și l așezase în Ungaria*»⁴.

În sfîrșit pentru a isprăvi citațiunile aceste multiple, aducem o diplomă a împăratului Ferdinand din 1548 Noemvrie în 23, care recunoaște originea romînă a lui Ioan Corvin și a fiului seu regelui Mateiu, diplomă eliberată episcopului de Agria, Neculai Olahul, coborător din Ioan de Huniade, în care împăratul spune «că din familia căreia Olahul aparține se trag și străluciții barbați Ioan Corvin de Huniade și fiul seu regele Mateiu, și apoi asupra originii acestei familii adaugă că *ea și-ar trage rîndul din Valahia, din neamul domnitorilor acestei țări, care Valahi sunt de o birșie din vechea Romă, și au fost așezați aici spre a apăra Dacia de popoarele barbare mărginașe, cu-*

4. Vezi toate izvoarele în articolul D-lui Bariț.

Această strălucită victorie incurajază pe creștini care trec Dunărea în 1443. Turcii sunt bătuți de Huniade la Niș. Bulgarii, Sîrbii și chiar Albanezii se declară pentru creștini. În o a doua luptă lângă Balcani la Cunovița, cu toată înaintarea anotimpului — era pe la Crăciun — Huniade repurtează o a doua victorie și mai însemnată decît cea d'întăi. Totuși este nevoit din cauză că nu putea străbate iarna prin pasurile Balcanilor a se retrage îndărăpt. De și victorioasă la început, armata lui Huniade în retragerea ei fiind atacată în mai multe rînduri, e nevoită să și ardă toate lucrurile, spre a pute grăbi pasul către Dunăre. Turcii totuși spăimîntați prin victoriile creștinilor, și perzînd în luptă pe cei mai buni generali, propun o pace care se încheie la Szegedin, și în care Otomanii jură pe Coran, iar creștinii pe evanghelie, respectarea ei, în anul 1444. Regele Vladislav însă căîndu-se pentru încheierea unei păci tocmai în momentul cînd ar fi putut răsli pe păgîni, calea tratatului încheiet și le declară din nou războiu. El se aliază cu Venețianii, care trimit o flotă către Gallipoli, unde trebuia după trecerea Balcanilor să iasă regele, și mîndu-se cu flota venețiană să atace Constantinopolea. Așa să plănuiau lucrurile; altfelu se împliniră. Regele Vladislav perdu la Varna bătălia și viața, și Huniade ruinînd prin această luptă nenorocită toate cîștigurile sale de mai înainte, fugi în Muntenia, unde fu prins de Vlad Dracul și pus la închisoare, cum s'a vîzut mai sus. Astfelîn se răsturnase, prin o singură luptă urieșă pierdută, clădirea ridicată de Huniade contra Turcilor în timp de mai mulți ani, și trebuia început din nou munea odată făcută.

Moartea lui Vladislav la Varna sporește încă poziția lui Huniade în Ungaria. El este numit regent în timpul minorității regelui Vladislav al IV-le, în 1445. Pe cînd însă Huniade se pregătea a întoarce lovi-

tura suferită la Varna, Venețienii aliații sei făceau pace cu Turcii, și papa perzind prin lupta de la Varna increderea creștinătății, nu o mai putură mișca în contra Turcilor, în cît Huniade rămase astfelu sprijinit numai pe propriile lui puteri. Eroul însă nu desperează de a prinde iarăși firul victoriilor sale. El pășeste din nou peste Dunăre cu 24,000 de oameni, mai avînd ajutor de la proteguitul și rudenia sa din Muntenia Dan al III-lea, 8,000 de oameni și 2,000 de Germani și Boemi. În *cîmpul Mierlei* (în 1448) Huniade pate însă o a doua înfrîngere, poate mai cumplită încă decît cea de la Varna. Despotul Gheorghe al Serbiei, care refuzase a lua parte la luptă, și fusese alungat din tron de Huniade, pune după înfrîngerea lui Huniade mina pe el, îl include și nu-l eliberează de cît după mari stăruinți făcute de dieta ungurească. Această nouă pierdere, urmată după cîțiva ani de triumful cel mai mare al Turcilor în Europa, luarea Constantinopolei, face și pe Huniade mai reținut, și îl împedecă de la noue lupte contra Turcilor. În 1454 însă Mohamed, după ce orînduește lucrurile în noua capitală a imperiului otoman, se îndreaptă iarăși cu trupele sale contra Ungariei, care încredințază din nou destinele sale lui Huniade. Înainte încă de a ajunge Turcii la Dunăre, acesta trece fluviul și pradă provinciile turcești, ce erau bine înțeles impoporate cu poporație creștină, care însă refuzînd a mai ajuta pe Unguri contra stăpînilor lor. Turcii, erau priviți și tratați ca dușmani. Cu toate că Ostrovița fu luată de Turci, Huniade izbuti prin un grabnic ajutor a scăpa Semendria. La Crușovatz, Turcii spăriați prin apariția neașteptată a armatei ungurești, o rup de fugă. Cu toate aceste foloase parțiale, Huniade simțea că era prea slab pentru a încerca o înaintare ofensivă. Turcii după ce mai ieu Novoberdo și se întăresc în Serbia sudică, întreprind

cucerirea Belgradului, despre care Mohamed însuși spune că până nu va fi căzută această cetate în mîna Turcilor, dinșii nu vor putea răpune pe creștini. O armată colosală este adunată, aproape 150,000 de oameni, pentru a lua această cetate, a cărei posesiune nu era mai puțin importantă pentru Otomani de cît cea a Constantinopolei. Huniade merge în ajutorul cetății, intră în ea, lasă pe Turci să o iee, ordonînd garnizoanei de a sta ascunsă pînă ce trupele dușmane se vor fi dedat prădăciunilor. Pe cînd ele se împrăștiase pe străzile orașului, de odată resună tobele ungurești; armata lui Huniade esă din toate unghiurile, cade asupra Turcilor și-i măcelărește, prefăcînd victoria lor de un moment în o deplină înfrîngere. Creștinii încurajați prin victoria reputată se răpăd asupra Turcilor. Un măcel îngrozitor se incinge. Mohamed el însuși se aruncă în luptă, este însă greu rănit, și părăsește cîmpul de batae, care în curînd este deșărtat și de armata lui ce umple lumea în toate părțile. În același an însă Huniade moare, în 1456, după ce întorsese iarăși cu sila victoria sub steagurile sale⁶. Cu dînsul dispărea Ungaria din rîndul nașunilor ce luptau contra Turcilor, căci fiul seu Mateiu Corvin își cheltuia puterile mai mult în lupte cu creștinii de cît cu dușmanii lor.

După moartea lui Corvin, sarcina luptelor cu Turcii cade asupra altor popoare și înalță alte nume în rîndul eroilor omenirii și apărătorilor civilizației. Cel întâi fu ducele Albaniei *George Costriota*, numit și *Scanderbeg*, care începuse luptele în contra Turcilor, încă din timpul vieții lui Huniade. Locuitorii țării sale arătase în toate timpurile o neînvinsă cerbicie, și cea iubire de neatîrnare particulară poporațiilor de

6. Asupra tuturor luptelor lui Huniade, vezi disertația lui Dl. Bariț, din foaia Transilvania în 1874 și *Zinkeisen*, I, pe 597 și urm., II p. 70 și urm.

6 în *Journal de Constantinople* - *Le Pape Calixte III, Muscovy, Doc.*, 1872 p. 73

independență în 11 August 1456

Belgrad rănit în bataie

munte. Rivalitățile interne, desele trădări către dușmani în scopul de a răsturna competitori neplăcuți, amenința însă să ducă la ruină înainte de timp acest popor de viteji, când pentru fericirea Albaniei, veni în fruntea ei un om, care știu să facă a resuna cu toată puterea coarda patriotică în inimile acum oboșite de împărecheri, trezi iar în ele simțimîntul onoarei și iubirei de neatîrnare, și împingîndu-le la lupta sfîntă contra dușmanului comun, putu scoate din micul seu popor încă minuni de vitejie.

Puțin după înălțarea lui Scanderbeg în fruntea Albaniei, se suie și Mohamed al II-le pe tronul otoman (1450). Sultanul cere îndată de la Scanderbeg tribut și închinare. Acesta refuzînd, Mohamed trimite în contra lui pe Hamza pașa cu 12,000 de oameni, care este bătut și prins de Albaneji. Tot astfel pîdește și un al doilea general al lui Mohamed, Debreas. Mohamed atunci cîștigă prin făgăduință pe un general al lui Scanderbeg, Moisi, a căruia tradare slăbește mult puterile Albanezului. Dînsul asediînd Belgradul din Albania, ce se afla în stăpînire turcească, este surprins de o armată otomană sub zidurile cetății, prins între două focuri și cumplit bătut. Numai prin o selbatică vitejie a eroului și a gardei sale izbutește acesta a scăpa cu viața. După aceea venind în contra lui tradătorul Moisi cu o armată turcească, furia desperată a Albaneșilor îi fac să o sfărîme, și Moisi amenințat de Sultanul cu pedeapsa, cere ertare de la Scanderbeg, care i-o încuviințază cu mîrinimie și dobîndește în el un tovarăș credincios, care luptă alături cu el pînă la moartea lui, pentru a rescumpăra greșala făcută. De abie însă recîștigase Scanderbeg în Moisi un puternic ajutor, și un alt general al seu numit și el Hamza, îl trădă din nou, trecînd la Turci, și provoacă pe aceștia a trimite cu el o expediție nouă contra Albanezilor. Turcii îi dau o

Ulfena ravnica in Belgrad

armată de 50,000 de oameni sub comanda lui Iza, fiul vestitului general Brenezes, care comandase trupele în Valachia, pe timpul luptelor cu Mircea cel Mare. Armata înaintase fără nici o pedică până aproape de *Croiu* capitala Albaniei. Hamza credea că Scanderbeg părăsise țara, și este proclamat ca stăpînitor al Albaniei, în numele sultanului; soldații se dedau la banchete și petreceri, cînd de odată ca un fulger cade Scanderbeg peste ei, măcelărește aproape jumătate din numărul dușmanilor, pune pe fugă rămașița împreună cu Iza, și prinde pe trădătorul Hamza ucigîndu-l numai de cit. O pradă nesfîrșită împodobește triumful eroului (1457). Turcii recunoscînd superioritatea acestui dușman, îi oferă în repețite rînduri pacea, pe care însă mindrul Albanez o refuză, nefiind în totul după placul său.

Scanderbeg își cîștigase mare renume la principii Europei. Cu toții se așteptau ca Turcii să fie alungați din orient. Scanderbeg însă, conștient de puterile sale, le spunea în zadar că o asemenea întreprindere, nu poate fi încreată numai de el. Papa mai ales îl înțețea necoutenit la luptă; dar cînd Albanzul îi cerea ajutor, de obicei îl mîngîia cu vorbe frumoase, și numai într'un singur rînd, înaintea marci sale lupte de lîngă Croia, îi trimise 5,000 de galbeni. Onorurile și încurajările nu lipsiră eroului Albanez, precum ele fură împărțite cu dărnicie și lui Ștefan cel Mare. Cînd era însă vorba de a pune mina în pușcă sau de a vărsa vre o picătură de sînge, popoarele apusene se gîndeau că mai la urmă furtuna este departe și cine știe de era vre odată să-i ajungă. Vom vedea cum se repetară din pînt în pînt, aceleași fapte cu Ștefan al Moldovei.

Scanderbeg vîzînd această lipsă de ajutor, statornic refuzat de Europa apusana, se hotărăște a se împăca cu Turcii, care nu încetase a-i propune condi-

țiile cele mai favorabile. Cu toate silințele papei de a'l intoarec de la acest gind, de și încă acuma fi declară că nu i poate veni cu nimic în ajutor, Scanderbeg incheie cu Mohamed o pace în 1461, prin care Mohamed îl recunoaște de stăpinul și domnul neșăr-murit al Albaniei. Pacea însă cu Turcii era în tot deauna numai o jucărie. Ea se strică în curind și după ce Scanderbeg mai bate de vr'o trei ori pe Turci, în niște lupte tot atât de crâncine ca și cele d'înainte, el moare în 1467, lăsînd numai un fiu minor, pe care îl recomandă protecției Veneției.

După ce Huniade murise și Scanderbeg se împă-case cu Turcii, ridicase Vlad Țepeș steagul răscoalei, care ocupase pe Turci în 1462, iar după ce ambii dispar de pe scena lumii, Ștefan cel Mare intră în rînd pentru a apăra creștinătatea. De la 1465—1484, timp de 19 ani, ține el piept fără încetare acelu puternic și voiu, și apoi după ce și Moldova este «stropșită», cum spune cronicarul, furia musulmană se revarsă asupra Ungariei, pe care o șterge ca stat de pe su-prafața pămîntului, în 1526. Fără Mircea, Huniade, Scanderbeg, Vlad Țepeș și Ștefan cel Mare, oceanul turcesc ar fi răpezit valurile sale până la marginile apusului, și s'ar fi împlinit dorința lui Mohamed al II-le, de a pune pe calul seu să minince orz din pistolul Sintului Petru.

Să aruncăm o ochire asupra Europei, în momen-tul cînd Ștefan cel Mare ie în mînă apărarea ei, pentru a vedea dacă dînsa era în stare de a se im-potrivi, prin sine însăși, înaintărei Turcilor.

Spania, era încă departe pe atunci de a înfășo-a acea unitate și acea putere, care făcu din ea intaiul stat al începutului timpurilor moderne. Era împăr-țită în mai multe mici regate: Aragonia, Castilia, Portugalia, Navara, toate în luptă cu ultimele opintiri ale stăpinirii maure. De abia în 1475, prin căsătoria lui

Ferdinand de Aragon cu Isabella de Castilia, se pune baza unității și a măririi Spaniei, și tocmai în 1492, prin cucerirea Grenadei, se unifică sub stăpânirea părechei regiști întregul seu teritoriu.

Anglia, pe atunci cu totul nepăsătoare despre afacerile răsăritului, era încă incurcată în războiul celor două roze, care o sfîșie și o frămintă, tocmai în timpul ce Ștefan cel Mare lupta în contra Otomanilor (1455—1485).

Franția, care luase o parte nenorocită în lupta de la Nicopoli în contra Turcilor, abia sfîrșise războiul de 100 de ani cu Anglia (1453), și în curînd începe domnia lui Ludovic al XI-le (1461—1483), a căruia crîncene lupte cu aristocrația feudală nu prea lăsa loc pentru expediții îndepărtate. Mai rămîneau două puteri apusene deadreptul interesate în cauză, ca mai apropiate de orientul cel în flacări, Germania și Italia, adecă Venetia.

Despre starea Germaniei ne vorbesc foarte lămurit scrisorile episcopului de Siena, Aeneas Sylvius Piccolomini, care ajunge mai tîrziu papă sub numele de Pius al II-le. Din aceste aflăm că «Germanii între sine desbinați nu țin nicăure împreună. Orașele sunt certate cu principii, și între aceștia chiar lipsește uniunea. Svițerii nu pot stăpîni vechea lor ură contra ducilor de Austria; comitele palatin este în ceartă cu arhiepiscopul de Maianța; regele Boemiei și ducelul Burgundiei sunt în războiu pentru ducatul Lutzelburg; ducii de Saxonia se ceartă cu regele Boemiei de la posesiunea unor castele; Breslau refuză închinarea aceluiași rege; Prusienii au scuturat jugul cavalerilor Teutoni, și au trecut sub Polonia. În Austria nu e liniște nicăiri, pretutindene revolte și trădări». Trebuie ca Turcii să se apropie de hotarele

7. Aeneas Sylvius, Epistolae, No. 127, p. 656.

Germaniei, prin cucerirea Ungariei, pentru ca să se trezască în ea conștiința despre comunitatea interesului de apărare, ceea ce se întâmplă însă tocmai în veacurile al XVI-le și al XVII-le.

Veneția avea fără îndoială în joc interesele cele mai mari, tocmai în țările acele ce cădeau sub sabia otomană. Putere comercială însă, ea căuta mai la urmă să se întocmească cum va putea mai bine cu stăpânirea otomană, și de aceea încheie o pace cu Turcii îndată după căderea Constantinopolei (1454). Numai cît firea cea barbară a Turcilor, care nu știau să respecte nici tratate, nici legături, silește pe Venețiani a declara în contra voinței lor, în mai multe rînduri războiul Otomanilor. Cele mai neînsemnate împrejurări aprindeau focul. Așa acel din 1467—1479, în care intervine Ștefan cel Mare, fusese declarat de Turci din cauză că Venețianii din Corfu refuzase a extrada Turcilor pe un sclav fugit al pașei din Atena, care furase o sumă însemnată, împărțită după cît se vede de el cu autoritățile venețiene⁸. Dar ce puteau să facă Venețianii cu marina lor contra puterii de uscat a Otomanilor? Armatele pe unde le aveau erau compuse numai din mercenari, care luptau pentru bani, pe cînd Turcii se băteau împinși de fanatism și de ură în contra creștinilor.

Dacă cercetăm acuma starea puterilor răsăritene, care erau mai apropiate, deci mai de dreptul interesate la stavilirea înaintării turcești, le găsim tot atît de puțin destoinice a-i opune o energie împotriva, ca și acele mai depărtate a le apusului.

Polonia stătea sub Cazimir al IV-le, fostul duce al Litvaniei, care se suise pe tronul polon la moarte regelui Poloniei și Ungariei Vladislav al III-le, întîm-

8. Zinkeisen, Geschichte des osmanischen Reiches, II, p. 295.

plată la Varna în 1444. Incercarea acestui rege de a uni într-o singură domnie Polonia și Litvania aduse o sumă de încurcături, care facuse pe rege de mai multe ori să dorească a părăsi strălucirea scaunului polon, pentru acel mai obscur dar și mai liniștit al fostului seu ducat. Apoi nobilimea polonă se sumeșise tot mai tare față cu principii sei, smulgându-le tot mai multe privilegii. Între altele se dispune ca nobilii ce vor lua parte la dietă să fie obligați cu mandat imperativ, din partea cerurilor nobiliare ce-i trimitiau, a susține numai cele ce vor fi pe placul aceloră, încît astfel deveni peste puțină o înțelegere în așa numitul parlament polon. Orașele din Prusia revoltându-se contra ordinului Teutonic, se oferiră Poloniei, și regele Cazimir primind această supunere se incurcă în un războiu cu ordinul, care ținu până în anul 1466, cînd se sfîrși prin pacea de la Thorn. Pe lângă toate aceste pricini de neliniște internă și externă se mai adăugiau și nemulțămirea clerului, căroră regele nu vroise să jertfească dreptul seu de a numi episcopii, încît astfel toată domnia lui Cazimir al IV-le (1444—1492) fu numai o lungă perioadă de turburări și de slăbăciune a regatului celui prea cavaleresc al Poloniei.

Rusia sfîrșește tocmai în acel timp emanciparea ei de sub jugul Tatarilor, sub Ioan al III-le, care răstoarnă ultimele kanate de Kazan și Kiptșah între anii 1462 și 1480, încît nici dînsa nu se putea gîndi la Turci, care pe de altă parte erau așa de departe cătră sud, încît abia se auzia pomenindu-se de numele lor în născîndul colos al nordului.

În *Ungaria* de și domnea Mateiu Corvin (1450—1490) fiul vestitului luptător contra Mohamedanilor, totuși el se ocupă în primii ani ai domniei lui, până pe la 1467, cu luptele contra regelui Boemiei, Podiebrad. După aceea el nu avu prilej a lupta contra

Turcilor care incepuse a se năpusti asupra Moldovei. Ar fi putut nu-i vorbă să ajute această țară în eroi-
cele ei silinți de a răspinge copleșirea păgînă. Vom
videa încă cum înțelegea Mateiu Corvin să sprijine
pe creștini, de îndată ce din acest sprijin putea să
răsară glorie și mîndrie pentru acela pe care el vroia
să l mîntînă sub picioarele sale.

În așa stare de destrăbălare și de slăbăciune sau
de nepăsare se afla Europa față de împărăția moha-
medană, care pe fie ce zi făcea este un pas înainte
cătră inima ei, și nici odată unul îndărăpt. Răsăritul
căzuse din partea spre mează-zi, aproape tot sub stă-
pinirea turcească. Singură Moldova și Ungaria, mai
rămăsese în picioare. Să videm întâi cum și au înde-
plinit Moldova menirea ei de apărătoare a civili-
zației, și după aceea mai tîrziu vom vedea și cele ce
s'a întîmplat cu Ungaria, cînd i-a venit rîndul a
lupta pentru propriul ei cămin.

Indice

319

Turcii 307.

Wanlovici & Amind 309.

Mucula de la 307

Vara batuta 309

Amind (batuta) 310

Polona (batuta) 311

Centrate St. Jaudrey 311

Ostentia variata in batuta

320

Bătălia de la Rădova

De la alungarea a doua a lui Radu cel Frumos, urmată de moartea lui, Ștefan se aștepta la o luptă cu Turcii. El deci căută aliați la popoarele de prin prejur, mai cu samă la Uguri și la Poloni, cu care am văzut că se afla în bune legături. Pe cînd el era

*Alphon Nassau Săcelul Porcii can
canan p. Domnitorul Moldovei
în luna lui 1472, renunșă acurua
pe lăncuși și stăruințele lui, prin
un ambasadur venetian Paul Ogribo
cu puse la el, tot în turcii venetian
la Turcii și can ambasadur în
Occident și în Europa puse învins
și Hanan și tracia p. Ștefan p. în
Moldova.*

*Papă Leon al 10-lea
Ștefan comuncă prin
ambasadur venetian că a put
văzământ de Arsan Bey
măscala costu Turcilor*

În aceeași scrisoare către papă, Ștefan adăogea că însărcinează pe solul venetian să spună/ toate cele ce nu i le poate scrie, ca și cînd ar vorbi el singur cu sanctitatea sa. După cit am înțeles, urmează Ștefan cel Mare, toate sunt concentrate în persoana sanctității voastre. De aceea o rugăm ca împreună cu alți regi puternici și principii, să se silească ca să nu se primejduiască creștinătatea de către mult vrăjmașul necredincios, pentru ca și noi să nu luptăm singuri, ci cu ajutorul lor.

Este de însemnat moderația și reținerea lui Ștefan în această scrisoare. El nu cere ajutor direct de la papă, cu care nu se afla în nici o legătură, ci îl provoacă numai la formarea unei alianțe anti-turce, în interesul creștinătății, cu ajutorul căreia să poată lupta și dînsul mai cu izbîndă în contra dușmanului comun.

Armata turcească, care trebuia să meargă în contra lui Ștefan, era înaintea cetății Scutari, pe care o asedia. Ea venise aici în luna lui Mai 1474. În August, după un asediu zădărnice de 4 luni, ea primește ordin de a pleca asupra Moldovei. Această schimbare a menirii armatei, și mai ales asupra toamnei, arată că trebuie să se fi produs o ruptură năprasnică între Turci și Ștefan, care cerea numai de cit pedepșirea acestuia.

*17. parint
+ Papa ii raspunde prin o scrisoare
post. conturind p. prin care unii cer
uștar ca nu il p. pește.*

1. Scrisoarea lui Ștefan cel mare și Vasilei 1474. Arhivele Sf. Scaun. Papei Leon al 10-lea în
2. Scutari, Ștefan cel mare. Documente descoperite în arhivele Venetiei, 1876, p. 23. Reproduce din *Alphon Nassau*, I, p. 27. „Volum facimus Sanctitati vestre sunt assan Bey principis venisimus ad nos nos fecit scire oratore, respicimus regis respicimus nobis et maxime cum alii principibus cum Christianitate viriliter se propugnare contra Ottomanos et agere viriliter potestatem. Illique intelligimus omnino in Sanctitati vestre consistunt. Gramus itaque S. V. ut cum alii potentissimis regibus et principibus libere adqueretur ne Christianitate a per perfidissimis insidiosis suppeditetur, ut et etiam nos non soli, quos cum adjuvato eorum principum debellare valeamus. Rep. Ven. a. Hum. Bey, VIII. 10. 5

1. Scutari 1475 in Hum. Bey. II. 1. p. 8.

Alfonso venetian

17.

O greșală mare a Turcilor fu că ei întreprinsese expediția asupra iernei, anotimp cu care Turcii nu sunt deprinși. Până să ajungă de la Scutari în Moldova, îi prinsese luna lui Ianuarie. Bătălia se dădu pe la începutul acestei luni, după Ureche în 10, cronica putneană în 7, Michovski și Dlugos în 17. Documentul de la Turda, care este datat din 23 Ianuarie, raportează lucrul ca de curînd întimplat.

Locul ales de Stefan cel Mare pentru primirea luptei fu lângă podul Inalt din județul Vasluiului. Acest pod se află și astăzi zidit de piatră și foarte solid, arătat prin o inscripție pusă pe el, ca făcut de hatmanul Gavril, fratele lui Vasile Lupu în 1636, însă pe care podul de prin prejur îl numește podul lui Stefan cel Mare, în cît hatmanul Gavril se vede că numai va fi reparat o construcție veche. Podul este așezat, pe un pîrâu ce se varsă în riul Birladul, ca la 100 de metri departe de însuș riul. Pîrâul astăzi nu poartă nici un nume, zicîndu-se pîrâul de la podul de Piatră. Probabil însă că în timpuri mai vechi se numea Racovățul, de oare ce Dlugos reproduce indicația lui Ureche, a podului Inalt prin Racovățul lângă riul Birlad, iar Michovski pune locul bătăliei lângă lacul Racova și fluviul Birlad. Cum că acest pod este așa numitul pod Inalt al lui Ureche, se cunoaște întăi de pe faptul că într'adevăr el este destul de înalt, cam 6 metri deasupra gîrlei; apoi el este așezat pe drumul vechiu ce ducea de la Iași la Vaslui, prin Borda, Scînteia și Căntelărești, și totmai pe acest drum ne spune Miron Costin că «Vasile Vodă pornind din Iași spre țara Muntenească, împreună cu ginerele seu

Mașaga (bătălie)

† fost înrolați de Stefan din părțile cedate lui Stefan de Mateju Corvin. Nici Ciceul însă, nici cetatea de Baltă nu vin în țara Securilor. *Relații la Turda, la Iași*
 7. Acest pod a fost studiat pentru prima oară de Dl. T. T. Buradu în Revista D'ni Cr. Târnăveni, II. p. 428.

*Treacă în 1935, p. 625 de 1870 la Muzeni; în această vreme de
 în a rîmă Maltă și a Voronid Treacă aici: Vlogia Hoșbina.
 Direcția mai pe larg a apărutului muzam și în Vaslui. Relată
 la Iași în Muzeni în înv. let. 25315 1901, p. 920 și urm.*

Citarea...

... din Moldova...

satele, dindu-se cu totul prădăciunilor. Atunci folosindu-se de aceasta *afurisitul* domn al Moldovei, care în privirea diaboliceii viclenii și înrăutățiri întrece pe însus diavolul, și care în urma izbînzilor cistigate asupra hanilor tătărești de la Capeiac, a Ungurilor și a Muntenilor, petrecca în siguranță, pretinzind a fi neafîrnat, și desfășurind scopuri de necredință și vrăjmășie, lovi pe acei soldați oboșiți și nepăsători, dădă jafurilor, în cît cea mai mare parte din ei heu acolo din pabarul muceniciei, și mulți viteji periră în luptă. Plin de durere pentru această nenorocire, pașa abia putu scăpa el singur din periculoasa prăpastie.¹³

Indreptățirea pierderii Turcilor este foarte reu închipuită. Răspingerea de la Scutari putea să fie pentru armata turcească și un motiv de a căuta răzbunare aiure. Apoi este cu totul neexact, că Turcii s'ar fi răspîndit prin sate și orașe jăfuind, și că surprinși ar fi fost bătuți de Ștefan, cînd am văzut că bătălia de la Racova s'a dat în toată regula între ambele armate dușmane.

Știrea despre izbînda lui Ștefan ajunse în Veneția, mai întai prin acel Paul *Ossenbonant*, pe care *Ossibon* apucă știrea bătăliei cînd ajunsese în Buda¹⁴, în cît se explică astfel cum de dînsul duse la Veneția și știrea victoriei și grisoarea lui Ștefan care o preceda. Senatul venețian hotărăște ca Paul *Ossenbonant* să meargă la Roma, spre a expune marelui pontifice cele știnte și aflate de el, să stăruiască ca să se trimită un ambasador cu daruri, spre a în-

13. *Hodja Effendi* in *Arch. ist.*, I, 2, p. 31. In acelaș sens *Leunclavius*, *Annales Sultanorum Ottomanidarum* a. 1475. sine Hungar. a. 1596, p. 38. †

14. *Exarhu*, Doc. II, Veneția, 6 Mart 1475, p. 28: „Per eundem Paulum qui Burdæ audivisse retulit, intelleximus reportatam a vobis de hostibus victoriam”.

coronilor se grăbeau a transmite știrea îmbucurătoare metropolei lor. De aceea spune senatul venețian cătră papă că au primit confirmarea victoriei lui Ștefan, și pe alte căi¹⁵, și una diu aceste vești, aceea trimisă de rectorul și consiliul din Raguză, au

15. *Exarhu*, Doc. II, Veneția 6 Mart 1475, p. 26. „Et primus nuntius fuit et relator Paulus supradictus cladis ab eodem vayvoda Turcis inflictæ, quæ postea pluribus viis et confirmata.” *Depu. Rag.* = *Ann.* *Sex.* *VIII* p. 6.

demna, hotări și întări pe Stefan în sînta sa întreprindere. Apoi Omenbonum să se întoarcă grăbnic la Veneția, spre fi trimis înapoi la domnul Moldovei, împreună cu un medic pe care Stefan îl ceruse oral de la Omenbonum, ca să i se trimită de la Veneția, spre a-l lecuși de o rană ce o avea la picior, și pe care o primise după spusa lui Urechie și a croniceii putnene, încă eu 13 ani înainte, la întăiul asediu al Chiliciei. Necontenitele lupte și expediții ale lui Stefan împedecase lecușirea acelei rani.

Cît de mult se interesa el de trebele obștiei, și cît de puțin de propria lui persoană!

Până să plece solul, senatul se grăbește a trimite lui Stefan o scrisoare în care înalță pînă la ceruri meritele lui, exclamînd între altele că: «de ar fi și ceilalți principii creștini cu o astfelu de inimă și de vroință, sau dacă singur ați avea atita putere cîtă conține măreției sufletului vostru!» Ea mai spunea că îndată ce Omenbonum se va întoarce de la Roma, va fi trimis la el împreună cu medicul cerut, rugînd pe Stefan ca odată cu întoarcerea curierului trimis, să facă cunoscut senatului mai multe amărute despre mărimea victoriei raportate.

Vestea acestei isbinzi, care interesa în cel mai mare grad pe Venețieni, se imprăștiă cu o mare repejune în toate numeroasele orașe ale orientului unde ei erau așezați, și din aceste, toți rectorii și consiliile coloniilor se grăbeau a transmite știrea îmbucurătoare metropolei lor. De aceea spune senatul venețian cătră papă că au primit confirmarea victoriei lui Stefan, și pe alte căi¹³; și una diu aceste vești, avea trimisă de rectorul și consiliul din Ragusa, au

și știrea victoriei
ceia. Senatul venețian hotărășie ca
să meargă la Roma, spre a expune marele
pontifice cele știute și aflate de el, să stărnescă ca
să se trimită un ambasador cu daruri, spre a in-

13. Hodja Effendi in Arb. ist., 1, 2 p. 31. In acelaș sens (Leuchavius), Annales Sultanorum Ottomanidarum a Turcis sua lingua scriptae, Francofurti 1594 p. 38.

14. Exarhu, Doc. II, Veneția 6 Mart 1475, p. 28: „Per eundem Paulum qui Budae audivisse retulit, intelleximus reportatam a vobis de hostibus victoriam”.

15. Exarhu, Doc. II, Veneția 6 Mart 1475, p. 26. „Et primus nuntius fuit et relator Paulus supradictus cladis ab eodem vayvoda Turcis indictae, quae postea pluribus viis et confirmata.”

Deputatus a Ragusa, Dec. VIII p. 6.

ajuns până la noi, Ea fu transmisă de această autoritate venețiană senatului republicei prin trei scrisori: din 12 și 13 Februarie și 21 Mart 1475, spunând în una din ele, că «pașa Romaniei, care trecuse prin Valahia mare cu o numeroasă armată către Moldova, după cum ni se rapoartă prin mai mulți vestitori, a suferit o gravă infringere de la Ștefan voevodul Moldovei, uciugându-i o sumă din oamenii cei mai de preț și mulți alții prinzindu-i»¹⁶.

Victoria repurtată de Ștefan contra Turcilor era pentru acele timpuri un eveniment fără samăn. căci dînsul cel întâi bătuse pe Turci într'o luptă așa de mare. Am văzut într'adevăr că nici unul din principii creștini nu putuse infrînge puterea otomană într'o luptă mai însemnată purtată față în față. Șcanderbeg, de și sfărmasese în mai multe rînduri armatele otomane, o făcuse tot deauna în strîmtorile înguste și ripile Albaniei. Chiar Huniade bătuse pe Turci sau în intîlniri mai mici, sau ca la Belgrad în urma unei surprinderi, încît eroul român din Ungaria este mai însemnat prin energia ce o puse în lupta cu dușmanii creștinătății, decît prin izbînzile lui. Pretutîndene unde atît el cît și cei ce încercară înaintea lui lupta cu Turcii în intîlniri mari, creștinii fusesse bătûți până la stingere; astfelu la Cossova, Nicopoli, Varna, Cîmpul Micrlei. Ștefan cel Mare rupsese pentru prima oară acest farmec, și arătase că și Turcii pot fi bătûți, chiar în cîmp liber și de cîtră o armată de trei ori mai mică. Un asemenea exemplu trebuia să

16. Cele trei rapoarte ruzgăne a fost publicate de Di J. Bianu în Colimna lui Traian pe 1883, p. 141-43. La p. 141 citim: Bassa Romaniae qui numerose cum exercito per viam Valachie maioris in Moldaviam trajecerat, ut pluribus ad nos afferitur nuntiis, maximam accepit stragem a Stephano vovoda Moldavie, multis ex suis magni pretii interfectis et plurimis captis. O altă relație a lui Leonardo da Ortona către Romano Rosetto da Ferrara în Col. lui Traian, 1876, p. 424.

Crónica venetiana e lu Francisco Lopez pome
 la anul 1475 ca Polo Ogribo aduceu știri
 că Valacul a cucerit Mehmed, Despotul și
 a omorât tătari 90.000 în Turci, și ca
 40.000 au fost uciși ca 4000 prizonieri înși ca
 și un pașă și un jiu al Turciei și că
 bătăie răpurtă a și răpurtă grea pe Turci, că
 și gîntul turcilor nu răpurtă rău și
 Turcii o mai grea infrîngeră? "16
 anabil venetia scrie de Ștefan Ștefan
 după ce ^{novit} bătăie în plus la Ștefan
 Ștefan și a fost un lucru prin vînt
 că Ștefan a cucerit și cucerit Ștefan răpurtă
 Ștefan și a fost un lucru prin vînt
 că Ștefan a cucerit și cucerit Ștefan răpurtă
 Ștefan și a fost un lucru prin vînt
 că Ștefan a cucerit și cucerit Ștefan răpurtă

41 Torze Văd. p. 37. "Vlachi kovonice
 J. 1475/1478/1479

161) Torze Văd. i. 1475, W. 54.
 162) W. 57.
 163) W. 52 "Dum es ⁱⁿ Valacchi
 vultum del hat be in aigine Turson bel
 soliku solaku gersem ut d. und
 mit mifflich (nibelich) gersem

...manu veteri e lecturandus
 vadevo lu Ștefan Ștefan Despotulu
 scribu George ~~scribu Ștefan~~
 Ștefan scribu Ștefan Despotulu
 venetia și "șutil turcilor in mofin
 nu și nu nu in mofin
 1475 Ștefan Ștefan Ștefan
 1475 și a fost bătăie non be
 Ștefan habudu și Ștefan Ștefan
 Ștefan

un span
 Corici p.
 Loui

aju
tori
sori
ninc
prin
Mold
vesti
voev
cei n

V
pent
dins
mare
pii e
tr'o
derbe
otom
ripile
sau i
unei
mai i
duşme
tinden
lui lu
tuşi p
Varna
prima
bătuşi,
trei or

16. Cele
lumna lui Tri
numeroso c
ut pluribus a
voda Moldav
altă relație a
Col. lui Trais

fi avut pentru acele timpuri de spaimă și groază un efect covârșitor. De aceea și Dlugosz exclamă cu entuziasm: «O bărbat minunat, în nimic mai inferior dușilor eroici pe care noi îi admirăm, care în timpurile noastre au reputat *cel întâi* o victorie strălucită contra Turcilor dintre principii lumii; după judecata mea cel mai vrednic a fi numit în fruntea unei coalițiuni a Europei creștine contra Turcilor»¹⁷!

În acest concert de laude se ridică însă și o noată discordantă, vocea Ungariei, care atît prin părerile contempuranilor cît și prin acele ale cronicarilor sei posteriori, caută să înjosască meritele lui Ștefan. Mateiu Corvin nu uitase bătaia suferită de la Ștefan cel Mare, și nevoia în care fusese pus de acesta de a-i da cele două cetăți din Transilvania, spre a pune un capăt prădăciunilor sale. El s'impăcase în formă cu Ștefan; în inima lui ferbea însă ura de a fi fost, el regele Ungariei, nevoit să primească condițiile unui principe, asupra căruia pretindea a avea drepturi de suzeranitate. De aceea și videm că la cererile de ajutor ale domnului Moldovei, el răspunde trimițindu-i un contingent ridicol, fie el de 300 de oameni după documentul din *Katona*, fie chiar de 1800 cum spune

relat

[cum spun
istoricii po-
loni,

17. Dlugosz, II, p. 527.

palatinul Moldovei, bătuse o mare armată turcească, atribuindu-și cu obiceiuită i vanitate meritele altora.¹⁸

Ioachim Cureu îndreptățește astfel această laudă a lui Mateiu: «Se bagă de vină craiului Mateiu de istoricii leșești, că scriind în toată Europa și mai ales în Italia, pretutindene s'au fâlit că din orînduiala lui și de supusul lui s'au biruit Turcii. Totuș se știe că în oastea românească partea cea mai mare a fost de Unguri, și pentru Ștefan se sfădiau Polonul și cu Ungurul a cărui supus s'au fie»¹⁹. Partea cea mai mare a fost de Unguri! cînd Mateiu trimisese în batjocură lui Ștefan o roată de 300 de ostași; ~~caci Secuții ce-am zăcut că luptase în armata lui Ștefan, fusese chemați de el pe plată din țările lor din Transilvania, și nu erau nici într'un caz trimiși de Mateiu. Apoi ce sciu de supremație putea avea regele Ungurilor asupra lui Ștefan, cînd fusese bătut de el, și l rugase cu cetățile în mină să înceteze cumplită-i răsturnare?~~ În loc de laudele Polonilor, papei și a Venețianilor, aflăm în cronicarii unguri, care cu toate aceste și dinșii erau creștini, amintită victoria lui Ștefan cu niște vorbe care nu se îndepărtează mult de îndreptățirile Turcilor. Așa Bonfinius spune că: «în anul 1475 Turcii, după ce trecuse mai înainte Dunărea, fără de noroc au năvălit în Valahia, pentru că mai înainte ostenindu-se apoi înșalîndu-se de protivnici, s'au tăiet de tot»²⁰. Oare așa ar fi vorbit ungurul despre cea mai mică izbîndă a poporului său? Ura, invidia, chiar singure, pot să falsifice cea mai sănătoasă eugetare; dar atunci cînd ele se îngemănază într'un suflet deprins numai cu pătimase judecări!

¹⁸ Dingor: I c., Michovskii în Ath. ist., I, 2, p. 36 și Cromer, p. 412.

¹⁹ Ioachim Cureus ap. Sincal, II, p. 60.

²⁰ Bonfinius ap. Sincal, II, p. 60.

*Reprimăție avută independent Mateiu asupra a supușilor
lui Ștefan, cînd așu scrisi venim p. hărtii, care
se redălat de autoritat publică avu asupra lui
nu reși bătut l el și cam n reșu cu elățul și mîna
și mîndy cumplită-i răsturnare.*

*— Pot ase spune și în raport al lui Jacob Bonarelli c. ducel d
Milano, în 15 aprilie 1475, del capitano generale
del re d'Ungharia, Giancarlo Stefano Vagorzo
u. long, Act. p. Fragment. II, p. 54.*

Asupra Moldovenilor această strălucită victorie trebuie să aibă un efect de tot mălțator. Ea întări încă domnia lui Ștefan, boierii aflând în el un biruitor și un stăpîn. Ștefan însă vroind să răsplătească vitejia ori în ce suflet dînsa s'ar fi fost ivit, boieri chiar pe cîmpul de răsboiu pe mai mulți țărani ce se deosebise în luptă²¹. După aceea pentru a răsbuna ~~asupra lui Laiot Basarab necredința arătată, pleacă îndată cu oaste asupra Munteniei și bate pe Laiot la la Rîmnic. Acesta probabil fuge peste Dunăre, de oare, ce vedem că Ștefan, pentru a încheia pacea, convoacă sfatul boierilor munteni, care consimt a ceda Moldovei cetatea Crăciuna cu tot ținutul înconjurător, care se numea al Putnei pînă în apa Milcovului, care este pînă astăzi hotar țării Moldovei și țării Românești²². După aceea Ștefan se întoarce triumfînd, și se oprește cît va timp în Vaslui, unde pune să se zidească o biserică ce se află și astăzi și niște curți domnești, din care chiar ruinele abia se mai cunosc. Pe cînd era în Vaslui află că Cazacii, alt neam de popoare prădătoare ce locuiau în preajma Moldovei, au intrat sub hatmanii lor Lobodă și Nalivaicu, spre a jăfui și pustie țara. Ștefan le iese înainte la Grumăzești, i bate, ucide pe Lobodă și pune pe fugă pe tovarășul seu. În trecerea lor grăbită peste Nistru un ofițer de ai lui Nalivaicu, numit *Iura*, pierie înecat împreună cu mulți Cazaci. Locul unde s'întimplă ^{(în această} această păstră/ numele de *vadul Iurei*²³. Și astăzi se reafă încă pe malul drept al Nistrului, aproape de locul unde fluviul primește confluentul seu Iagoricul, la vr'o 20 de kilometri la nord de Orhei, un sat numit *Iura*, împrejurare ce arată cit de exacte sunt~~

21. Cromer, p. 413.

22. *Ureche* în Letopisetul, I, p. 128.

23. *Ureche*, idem, p. 129.

Asupra Moldovenilor această strălucită victorie trebuia să aibă un efect de tot înălțător. Ea întări încă domnia lui Ștefan, boierii aflând în el un biruitor și un stăpîn. Ștefan însă vroind să răsplătească vitejia ori în ce suflet diușa s'ar fi fost ivit, boierii chiar pe cîmpul de războiu pe mai mulți țărani ce se deosebise în luptă²¹. După aceea pentru a răzbuna asupra lui Laiot Lăsarab necredința arătată, pleacă îndată cu oaste asupra Munteniei și bate pe Laiot la la Kimmie. Acesta probabil fugi peste Dunărea de oare, ce vedem că Ștefan, pentru a încheia pacea, convocă sfatul boierilor munteni, care consimți a ceda Moldovei cetatea Crăciuna cu tot ținutul înconjurător, care se numea al Putnici pînă în apa Mîlcocului, care este pînă astăzi hotar țării Moldovei și țării Românești²². După aceea Ștefan se întoarce triumfînd, și se oprește cît va timp în Vaslui, unde pune să se zidească o biserică ce se află și astăzi și niște curți domnești, din care chiar ruinele abia se mai cunosc. Pe cînd era în Vaslui află că Cazacii, alt neam de popoare prădătoare ce locuiau în preajma Moldovei, au intrat sub hatmanii lor Lobodă și Nalivaicu, spre a jăfui și pustie țara. Ștefan le iese înainte la Grumăzești, i bate, ucide pe Lobodă și pune pe fugă pe tovarășul său. În trecerea lor grăbită peste Nistru un ofițer de ai lui Nalivaicu, numit Iura, pierie înecat împreună cu mulți Cazaci. Locul unde s'întimplă această păstră, numele de vadul Iurei²³. Și astăzi se reafă încă pe malul drept al Nistrului, aproape de locul unde fluviul primește confluențul seu Iagoricul, la vr'o 20 de kilometri la nord de Orhei, un sat numit Iura, împrejurare ce arată cît de exacte sunt

21. Cromer, p. 413.

22. Ureche în Letopisește, I, p. 128.

23. Ureche, Idem, p. 129.

[Handwritten notes, mostly illegible and crossed out with a large 'X']

[Handwritten notes at the bottom of the left page]

3. BĂTĂLIA DE LA RĂSBOIENI

Stefan cel Mare după bătălia de la Racova, crezind că au dovedit Europei, că poate ceva în cauza creștinătății, și că i se cuvine să dobândească un sprijin de la dînsa în lupta sa cu Turcii, părăsește rețineră în care el crezuse că trebuie să stea, cît timp el nu 'și avea creat nici un titlu la ajutorul ei, și cere acum ca dînsa să-l susțină în cumplita luptă pe care dînsul o începuse.

Cîte-va zile după cîștigarea victoriei de la Racova, anume în 25 Ianuar 1475, el trimite o veste «co-roanci Ungariei și tuturor țărilor, cărora le va veni această scrisoare», în care el le spune cum mulțumită spadei sale și lui Dumnezeu, a răpus marea armată a lui Soliman pașa și a călcat-o în picioare; că împăratul turcesc aflînd de această înfrîngere vra să vină în persoană în contra lui, în luna lui Mai viitor, spre a drege căderea încercată; că Moldova care este poarta creștinătății, ar trebui ajutată și pe useat și pe mare, și că numai prin o lucrare comună s'ar putea tăia dreapta pagîmului. Deci să nu întîrzie¹.

1. Traducerea italiană a acestei circuli redactată probabil de Stefan în slavonește, a fost afînată de Dl. Exarhu în biblioteca ambrosiană de la Milan. Columna lui Traian, 1876, p. 420. Sunt doue traduceri contemporane cu documentul ambele însă rîu făcute, pline de greșeli și de lipsuri, se vede din priceana nedeplinei înțelegerii a originalului slavon. Reproducem locurile mai importante din una din ele: „Serenissimi et magnifici. Insieme unde noi a tutta Cristianità in qualunque locho questa nostra presente lettera devenirà;

+ pe lauzi ^{temerari} ~~impinjate~~ De latine pășănda în părțile
mădăle you fanlui inea și unelărat molu
spacial:

a răsbuna căderea din Moldova¹. De o camdată Turcii atacă Caffa în Crimeea, și o ieu după un asediu de cîte-va zile, după care se îndreaptă cu flota lor cătră cetatea Albă².

Stefan cel Mare se îngrijește foarte mult de cucerirea Caffei de cătră Turci, și motivul îngrijirii sale ~~era următorul~~: Stefan ținea pe acel timp în căsătorie pe Maria din Mangop, domnie creștină din Crimeea, supusă Tatarilor. Murind tocmai pe atunci tatăl femeii sale, rămase moștenirea părintelui ei de împărțit între soția lui Stefan și fratele ei Alexandru. Luarea Caffei de Turci periclita această nouă agonișită a lui Stefan cel Mare, și de aceea își dă el atitea silinți pentru a dobîndi ajutor, și a scăpa Caffa din mînele Turcilor. Pentru a determina pe regele Ungariei la darea unui ajutor, el îi trimite soli peste soli, rugîndu'l cu stăruință a nu părăsi într'un moment atît de grav cauza creștinătății. Stefan cel Mare ca un bun politic, știind că numai interesul poate să determine la fapte mai cu siguranță, apasă mai ales asupra pericolului ce ar izvorî pentru creștinătate, dacă Turcii, luînd Caffa, s'ar face una cu Tatarii³. Stefan cel Mare trimisese însă o armată în ajutorul Caffei în contra Turcilor, ce o încunjurase comandați de Ahmed pașa⁴.

3. Scrisoarea rectorului și consiliului Raguzei cătră dogele Veneției din 21 Mart 1475 în Col. lui Traian, 1883, p. 43: „a ab hac expeditione terrestri navaliqne ferocem animum revocare videtur strages, quam maximam accepit his diebus prefectus Romaniae in partibus Moldavie (restul lipsește).”

4. Scrisoarea lui Jacob Iustiniani din Sio (Chios) cătră dogele, din 10 Iulie 1475, în Col. lui Traian, 1883, p. 44.

b. Leonardo Bolta, cătră Galeazzo Maria Sforza, 13 Iulie 1475, în Monum. Hung. hist., acta extera, V, p. 271: „El re d'Ungaria e stato avisado dal voyvoda Stephano questa perdita di Caffa la ripute importantissima et pericolosissima ad Cristiani, per le intelligentie sequire tra Turchi et Tartari”.

6. Leonardo Artac despotus et comes Appolonie cătră dogele, Iulie 1475, Idem p. 269: „L'armata del Turcho la qual ando in Caffa erano galie compite 180. Lo Valacho havea ben preparato lo suo loco et se trovassi ben fortificato”.

Caffa este atacată pe 6 Iunie 1475. Vizi și urmele vizi-
tării a lui Stefan Moșneac în N. Torje, Act. o. 74-1
15. p. 89.

Ni s'a pastrat chiar scrisoarea pe care Stefan cel Mare o trimisese din Iași, in ziua de 20 Iunie 1475. solilor sei, care se impreunaseră cu acci a regelui Mateiu, spre a pune la cale condițiile ajutorului cerut. Scrisoarea este interesantă, căci ne desvălește întreaga fire a eroului moldovan, in precizia ordinilor date și graba cu care cerea ca ele să se îndeplinească. Ea arată pe omul faptei in toată puterea cuvintului. El spune : «De aceea voi, fără zăbavă, îndată ce veți vedea această carte, la moment să vă sculați și să grați cu solii ce vin împreună cu voi de la regele Mateiu cătră noi, și să trimiteți un curier grabnic cu scrisorile voastre și cu acele a le solilor care vin cătră noi împreună cu voi, care curier trebuie să sboare ziua și noaptea cătră regele Mateiu, și să'i deie de știre despre acești dușmani ai creștinătăței, și să'l roge să grăbească a veni in ajutorul nostru cu toate puterile sale ziua și noaptea, ca să nu ne lese să perim noi și țara noastră, călcași de acești păgini fără de lege. Și să nu îndrăzniți să vă opriti cum ca in vre un loc cu solii regelui Mateiu, ci să veniți cu ei la noi ziua și noaptea, pe cit se va putea mai in grabă; altfelu să nu faceți»⁷. Silințele

7. Reprodușă in Mon. Hung. hist., acta externa, V, p. 309. In ea se vorbește la început despre relațiile lui Stefan cu Mangopul, și deci despre interesul seu de a apăra Caffa; fiind însă traducerea latină a unui original slavon, este foarte confuză: „una navis Italarum de Pangopa qui apportaverat compatrem nostrum Alexandrum et solus nuntius narravit nobis ore proprio quod frater dominationis uxoris meae, Alexander, venit ad locum . . . et die tertia lucratus est dictum locum Mangop hereditatem paternam et . . . ipse pro nunc in Mangop et non est aliter”. Lipsese adaug încă la greutatea sensului acestui document Un altul din 7 Decembrie 1474, scrisoarea lui Dominic prepositul Albei și a lui Gaspar, solii lui Mateiu Corvin, la Stefan cel Mare cătră regele lor, datată din Bistrița, in Mon. Hung. hist., acta externa VI, p. 306, explică pe acel de mai sus spunînd, că Stefan cel Mare debloșise Mangopul, după moartea socrului seu, și trimisese pe cumnatul seu Alexandru să 'l îce in stăpînire: „misisset Alexandrum fratrem carnalem consoris suae, post exitum boierorum suorum ad Maiestatem Vestrant. solliciter obtinisset et univeros majores et minores in illo regno Mango dominio suo subegisset”.

Senatul vnician răspunde în el ambasadei lui
Mateiu cu' 100.000 d galbeni cu solii Corvinului
Ștăruindu' paricul regelui d' Ungaria și a' vniciei
cu' a' sub acia buni în parte și mare cu alții
lui Ștefan, ceea ce m'pe d' altfel cu bini unirii,
Dacă i a' de prin puterile, dar în parte Corvinul
Moldova uniu cu acul ad' Ungaria în comuna
Cupă contra membrilor vniciei și în parte și el f'că
din bini sub lui Ștefan; ce Senatul în toată parte
în v' d' vniciei și vniciei d' l' parte și parte curier
pentru Ștefan ceea ce vini în f' parte gră. Ștefan

46: Heterogene Senatului vnician 6 Iunie 1476
Hunn. Dm., VII, 1/1. 9.

această deosebire incuviințată lor. Se arătase îngrijit pentru buna stare a bisericii catolice, cerînd să nu se lese scaunul episcopiei văduvit, și în sfîrșit interesase pe însuș unul din cei doi trimiși în această misiune. propunînd papei să-l confirme de episcop. Cu toate silințele sale însă, și după ce se vede și acele a le ambasadorilor sei, nu putu obține de la papă nimic. Vorbele schimbate între papă și trimișii lui Ștefan se vede că au fost indestul de vii, de oare ce papa este nevoit la sfîrșit a le închide gura, spunîndu-le, că Ștefan nefînd decît vasalul regelui Ungariei, banii fusese bine dați în mina suzeranului. Ambasadorii așamei expun respectuos papei că Ștefan își va căuta altfelu de interesele sale, dîndu-i a înțelege o supunere, ba chiar o alianță a lui Ștefan contra apusului Europei, și părăsind Roma se duc la Veneția, unde se tînguesc senatului pentru trifarea primită de ei de la sîntul pontifice, repetînd și acestuia amenință-rile ca închinarea către Turci¹⁰. Senatul Veneției ce găsisse o diversiune așa de minunată în dușmănia lui

10. Exarhu, Doc. III, Veneția, 1476, Mai 6. „Fuerunt ad praesentiam dominationis oratores illustrissimi Stephani rayvodaе Mondaviensis redeuntes ex romana Curia et ad dominum suum revertuntur et dixerunt ab summo Pontifici nihil impetrasse praeter verba, nullam spem his dantis de succurrendo domino rayvoda de his primis pecuniis quae exigentur ex X-ma et XX-ma, quum promissae omnes fuero serenissimo domino regi Hungariae, sed ex secunda contributione. . . Postea altero die iter comparantes declarare nisi sunt Stephanum praedictum Regi Hungariae in nullo esse suppositum, sed domi-num provinciae et gentium suarum, perseveraturum in bello si subvenitur, sin- alter, consiliorum per alium modum rebus suis.” — Ne am putea mira că și li la Ștefan, preoți italieni, să fi îndrăznit a merge alt de departe în apri-jimeal interesele domnului moldovan, încl. și în amenințat cu închinarea lui către Turci. Este însă peste pușină de știri că Ștefan după închinarea răs-punsului papei din preoții catolici, să fi trimis alta soție, care să fi făcut acele amenințări intru că între despăsu dat de papă și au închinat ba-nii lui Mateiu Cărvin (3 April 1476) și scena cu amenințarea (6 Mai 1476) trecuse numai răscumpul de o lună, în care era cu neputință pe atunci să se fi făcut ștutul de la Roma în Moldova să îndrăznit. Nu ne rămîne de știri de el că Ștefan cel Mare clădise atât de mult în favoarea lui pe preoții italieni, încl. și de așamei este și încl. în interesele sale.

*Ștefan cel Mare a dat la un timp episcopului de la Razeboieni
ambasadorii lui Ștefan fusese mult timp murmur
atît de atît de mult și de la Roma lașca în Moldova
Ștefan nu era îndrăznit să se ducă la Roma
în anul 1476 și să se ducă la Roma în anul 1476*

*Și se întor la Veneția unde a tînguesc senatului
după murmurale la p. lui capul obstinatului
și protestului în contra însușii și supu ei
lui Ștefan adîncă căta repă Muzică și
amenințate pe bunet a lucrurilor și face
Ștefan masă și p. episcop și murmurale și
impresionăm lui și un în și cauti sub in
alt chip și întorbul sech - Partea mea pe ca
ambasadorii lui Ștefan în fața pontifice
în îndrăznim a la p. episcopului pontifice*

Orlene

Stefan cel Mare cu Turcii, care silise pe aceştia a trimite chiar îndată după bătălia de la Racova, un sol la Venetia pentru tratările de pace, se mişcă adinc prin aceste cuvinte. El incredinţază prin toate frazele cele mai călduroase pe ambasadori, că va stărui necurmat la sîntul pontifice, ca să dea un ajutor lui Stefan, scuzîndu-se că din cauza lipsei în care se afla el însuşi, nu l-ar putea ajuta pe Stefan din banii sei. Pentru a fi însă mai sigur că Stefan cel Mare nu va da urmare ameninţărilor sale, senatul trimite pe lângă el, ca ambasador special, pe Emanoil Gerardo.

Instrucţiunile ce se dau acestui ambasador, care pleacă din Venetia după 17 Maiu 1476, de către senatul Venetian, sunt următoarele: 1) Să ofere lui Stefan alianţa Republicii, care îl consideră ca pe cel mai bun amic al ei, şi îl admiră pentru măreţele-i fapte ce-i făcuseră un nume strălucit între creştini, cîştigîndu-i o deosebită simpatie, mai cu seamă ultima-i glorioasă victorie asupra Turcilor. 2) Să îl incredinţeze că chiar cu mult înainte de a sosi în Venetia ambasadorii moldovenesti în trecerea lor din Roma, Republica stăruise acum pe lângă papă ca să dea lui Stefan un ajutor pecuniar în lupta contra păgînilor, după cum a stăruit şi în cazul acest de pe urmă şi nu va înceta a stărui. 3) Petrecînd în Moldova, de unde să nu se mişte fără un ordin expres al Republicii, Gerardo să cerceteze numărul populaţiei romine în genere şi în special acelu al armatei, puterea de apărare şi de atac a ţării, mijloacele ei de luptă, trecătorile pe Dunăre, caracterul lui Stefan, prietenii sale, mai ales însă în ce felin de relaţii se va fi aflînd cu regele maghiar Mateiu Corvin, şi despre toate aceste să raporteze cu deamăruntul. 4) La caz de a bănui vre o înţelegere între Stefan şi Turci, să întrebuiţeze pe lângă domnul moldovenesc toate mijloacele de convingere, pentru a o zădărnici. 5) De

va fi întrebat despre ambasada tătarască ce fusese în Veneția, Gerardo să descrie pe larg lui Ștefan originea și natura acestei relații, având drept țintă organizarea unei coaliții cât mai întinse contra Turcilor, cu atât mai mult ca Hanul prin soții săi a declarat înaintea Republicii, că este cel mai bun prieten, chiar ca un frate cu domnul moldovenesc, ceea ce confirmă și ambasadorii români întorși acum din Roma, și că este gata a izbi pe Osman din partea mării Negre și a gurilor Dunării. 6) După sosirea lui Gerardo în Moldova, întimplându-se ca Turcii să facă atunci o năvălire în țară, Ștefan trebuie ajutat imediat din banii papali cei trimiși în Ungaria, precum și la caz de a putea Ștefan însuși să facă o năvălire în Turcia, pentru a distruge o parte din puterea otomană de la lupta cu ceilalți creștini, sperând că papa în ambele cazuri nu se va opune. 7) Dacă Gerardo d'impresă cu ambasadorii moldovenesci se va abate în drum la regele Mateiu Corvin, să spună acestuia că merge spre a câștiga și mai mult cauzei creștine un principe atât de ilustru ca Ștefan, ale cărui izbânzi contra păgânilor, de va fi ajutat, sunt de cea mai mare utilitate tocmai Ungariei. 8) Gerardo să roage pe Ștefan, a nu contesta pe teritoriul moldovenesc jurisdicția patriarhului constantinopolitan asupra creștinilor de rit ortodox, la care patriarh Republica ar ținea foarte mult. În sfârșit să ducă lui Ștefan ca dar o bucată de postav aurit¹¹.

¹¹ Exarhu, Doc. IV. Veneția, 1476. Mai 17. Reproducem în text analiza documentului făcută de Dl. Exarhu. Partea dată de Dl. Exarhu sub No. 6, sună în original: „Idcirco tu iuxta rerum statum et diurnum successum esto diligentissimus in advising oratorem nostrum qui in Hungaria fuerit, ut cum legato agat et operetur quod de pecuniis voyvodae succurat. Scripsimus tamen nuper ut sis in curiam et instantiam fecimus cum summo pontifice faculatem dei legato tuo subveniendi in huiusmodi casibus voyvodae, speramus impetrare”.

Alipradin in Hunum, Sec. VII, p. 11.

Aceste instrucțiuni vădese un lucru, că ^{Veneția} căuta să și facă din Stefan un ajutor folositor intereselor sale, fără însă a jertfi nimic în favoarea domnului Moldovei de cât vorbe frumoase și făgăduinți ademenitoare. Puntele care interesau pe Veneția, sunt toate positive și de minime îngrijite. Când e vorba însă de a orîndui singurul lucru care atîngea pe Stefan, chestiunea ajutorului bănesc, mindra Republică *făgăduște* lui Stefan a-i da din banii *papali*, care să aflu acuma în minile *regelui Ungariei*, adevărat din niște *bani străini și instrăinați*, sperînd că papa după rugămintile făcute nu se va opune. Tot căștigul pe care Stefan cel Mare îl trăgea din marile lui silinți pe lingă papa și Venețieni, se mărginea în bucata de postav aurit, ce i o trimitea ca dar senatul Republicii, dăruiere pentru care Stefan cheltuise înzecit valoarea ei cu ambasadele sale. O amărănțime ilustrează într'un chip via politica urmată de Veneția față cu Stefan. Anume ambasadorii lui Stefan, cheltuiind mai mult de cât luase pentru drum, fură nevoiți a se imprumuta de la guvernul Veneției cu 200 de galbeni. Senatul ordonă lui Gerardo ca pentru întreținerea lui să caute a scoate acea datorie de la Moldoveni, și dacă nu o va putea scoate toată, să iee macar pe jumătate sau cât va putea¹². Față cu o politică atît de meschină a acestor neguțitori infumurați, să ne mirăm dacă loviturile turcești, îi aduseră în curînd la ruină! +

Cît despre modul cum căuta sfîntul părinte să tragă folos din relațiunile cu Moldova, acesta se vede

12. *Esartu*, Doc. V, Veneția, 1476, Octombrie 8: „Mittimus ad te literas patentes quibus fidem facimus de ducatis CC mutuo per nos datis oratoribus illustrissimi domini Stephani Voyvodae; tu quaerito pecunias ipsas recuperare tibi pro tuis impensis necessariis, et si non potes exigere totam quantitatem, exige dimidiam sive id quod potes.” *Republika Unumy Dec 11, 1476, p. 15.*

+ *Aceste Instrucțiuni rasime*

Regulă de viață a lui Ștefan cel Mare
în ajunul Sfântului Mihail și în seara a doua a
Iunie

acei care au putut vizita biserica Sf. Petru în
Moldova pe timpul lui Ștefan cel Mare
și au văzut că biserica era în stare de
căderă și că trebuia să se facă
reparații mari. Într-o scrisoare
a lui Ștefan cel Mare către papa
Sixt al IV-lea, el relatează că
biserica din Roma era în stare
de căderă și că trebuia să se
facă reparații mari.

313
BATALIA DE LA RAZBOIENI

din un curios document, scos din arhivele vaticanului. Anume papa Sixt dă celor doi trimiși catolici ai lui Ștefan cel Mare o bulă, în care spune că ~~și în~~ format în chip sigur că sub predecesorul său (Paul al II-lea † 1471), a fost Ștefan însuși, cit și episcopul (mitropolitul) Moldovei precum și ducele, comitul, baronii și nobilii acelei țări ar fi vizitat biserica și alte biserici din Roma (12), pentru a căpăta iertarea păcatelor, cu prilejul jubileului; că mulți alți oameni din Moldova, de și vroise și dinși a veni la Roma în același scop, fusese însă împedcați de deosebite împrejurări. Papa făgăduiește iertarea păcatelor și tuturor acelorora, cu condiție ca să se obligă a face un pelerinaj numai la biserica cea mare din ~~Sueava~~ ^{Roma}, însă pentru a îndeplini lipsa sfințeniei trebuitoare spre ajungerea unui așa de înalt rezultat, mai îndatorește să dea sfântului scaun, acei ce vor avea avere mai mult de 300 de fiorini, cite 5 fiorini, acei ce vor avea 200 cite 3 fiorini, acei cu 50 cite 1, și acei cu mai puțin cite cit vor putea, care bani toți să se strângă de iubitul frate Petru, numit de papa episcop în Moldova, după cererea lui Ștefan¹⁵.

Nu avem nevoie să spunem, că avătarea papei despre vizitarea bisericilor române de către Ștefan, era un sfruntat neadevăr, iscodit numai cit spre a putea introduce mai bine în minte ademenitoare a le bulci sale. Ștefan nu a fost nici odată la Roma. Incercările sale, de a dobîndi cei bani de la marele pontific, ~~întru a-l ajuta adevăratul prieten al țării și al țării~~ și întru a-l ajuta

15. Vezi această bulă din 1476, în *Theiner, Monumenta Hungariae sacra*, II, p. 450. Jubileul era o iscodire a papei Bonifacius al VIII-lea, spre a veni în ajutorul casei papale, ce se afla în lipsă. Introdus la 1300, trebuia să se repete la 100 de ani. Clemente al VI-lea, prin o bulă din 1346, îl redusese la 50 de ani, și Urban al VI-lea în 1389 mai scutise periodul la 33 de ani, pentru că Iesus Hristos trăise pe pământ tocmai acest număr de ani. Paul al II-lea serbă jubileul în 1470. (aceia la care papa Sixt pretindea că au fost și Ștefan), și de acolo înainte se repetă regulat la 25 de ani.

Papa Sixt al IV-lea a dat o bulă în
ajunul Sfântului Mihail și în seara a doua
a Iunie, în care se vorbește despre
vizitarea bisericilor din Roma.

tifice, autise la atita a... caute
el a si... ce averi le...
Stefan... de

Handwritten text in Latin script, partially obscured by a large stain.

o diplomă, prin care spunea, că credinciosul seu Stefan s'au întors din rătăcire și l'au recunoscut pe el ca pe domnul seu firesc, iar dînsul i-au făgăduit ajutor după putința sa, și dacă nu va fi împedecat prin alte ocupațiuni mai mari ale regalului seu, și atunci a-i da un ajutor după putința.

Și aice deci aciași nesiguranță a ajutorului ca și la Venețiani. Acelo signoria făgăduia sprijin din nu lucru străin, aice se punea o condiție, care făcea să atirne acel ajutor de la humul plac al regelui, ceea ce în urma celor petrecute între Stefan și Mateiu, era tot atita ca și nimic. Insa Stefan era așa de enustrins că nu putea impune condițiuni, și era nevoit să primească acele ce i se puneau. Un singur gînd îl murea, cum să și scape țara de pericolul nepus care o amenința. Înaintea acestui gînd toate celelalte se ștergeau și perleau ori ce putere: ura și dășmănia de mai înainte nesiguranța tratatului și chiar mîndria personală. Scăparea patriei, iată singura lui țintă

Vertical handwritten note in Latin script on the left margin.

14) *Handwritten footnote text.*

Handwritten text at the bottom of the page, possibly a signature or reference.

căreia îi jertfia totul, chiar și acele simțiminte în care omul trebuie să țină mai mult.

De aceea cînd papa, după ce întoarce fără rezultat ambasada moldovenească, și cere de la Mateiu ca dînsul să ajute pe Stefan din ce-i dăduse, regele îi răspunde în 3 Npembrie 1475: «Luind deci după cererea sfinției Voastre armată de apă și de uscat, am făcut până acum un greu brum, și mă silesc ca nu numai pe Moldova,ul, cătră care sunt ținut ca cătră un supus, ci chiar și ori ce alte provincii creștine, să le apar de neomenosul devastator» 15.

Stefan însă, pîmîndu-se bine cu Ungurii, se temea să nu supere pe Poloni, și el avea nevoie de amîndoi. El reînnoeste deci în 1475 legăturile sale cu Polonii. Dlugos de și colorează povestirea sa după simțimîntul și interesele țării sale, totuși ne dă niște amărîntimi interesante. El spune că «Mathias trimise o ambasadă la Stefan ca să l' tragă spre Ungaria, desbinîndu-l de craul Poloniei și de a sa erțime, făgăduindu-l tare ajutor contra Turcilor. Măcar că Stefan avea mare nevoie de un asemenea, totuși nu s'au putut aduce prin craul Mathias ca să se lese de Poloni, sau să se scoale asupra lor precum doriau Ungurii. Deci Cazimir craul îngrijindu-se și temîndu-se de nestatornicia lui Stefan, ca și mai tîrziu să l' lege pe el, au trimis la dînsul cătră sîntă-Măria mică (8 Septembrie 1475), pe Andreiu Bersovici de l'au ju-

Handwritten text in Latin script, possibly a translation or reference.

15) *Handwritten footnote text.*

16) *Handwritten text at the bottom of the page.*

cercețeze cu soliile lor, căutînd să și-l răpească unii de la alții, atît de temută era dușmănia și de dorită prietenia lui. Ștefan însă care avea nevoie de ajutorul amîndurora, căuta să-i înșale și pe unii și pe alții, conștințînd la toate cite i se cereau, în schimb pentru răgăzînța — căci ce putea să ție alt ceva asupra unei împrejurări viitoare — unui ajutor. De aceea îl videm la 15 August înclinîndu-se regelui Mateu, și la 8 Septembrie, trei săptămîni după aceea, săvîșind acelaș act cîtră regele polon. Pe cînd însă regii vecini, care concureau pentru prietenia lui Ștefan nu erau împinși la acesta de cit de micul și îngustul interes privat și de urile și desbinările lor mutuale, numai Ștefan vedea mai departe, și căuta în Turci la pericolul cel mare, căruia era expusă mai întîi țara lui apoi și întreaga creștinătate, tocmai din pricina dușmăniilor și sfîșierilor ei lăuntrice. Cit de mult se schimbăse Ștefan din ceea ce era cînd se suise pe tron! Pe atunci și dînsul nu văzuse de cit interesul seu nemijlocit, și jertfise acestuia ajutorul și prietenia lui Vlad Tepeș, care acuma i-ar fi fost atît de folositoare. Dar acuma nu mai ședea pe tronul Moldovei, rîmărul aprins și pornit, care deschisese cu o greșală lungă și glorioasă lui carieră, ci un barbat doct și așezat, învățat în școala experienței, cu privirile mari și vaste, miina caldă, gîndul și brațul neobosit.

Silintele lui Ștefan trebuiau însă să se zădărnicească și aici, precum se întîmplase cu acele îndreptate cîtră papa și Venetia. Mudoitul joc al lui Ștefan nu putea să rămînă necunoscut părților interesate, și răciră pe ambele față cu dărnitorul Moldovei. Nefîind nici una din puterile veche, Ungurii și Polonii, și-gure cu care din ele Ștefan înțelegea într'adevăr a purta prietinie, ele se temură ambelo că dacă îl vor ajuta pe Ștefan, și acesta va învinge pe Turci, se va arunca apoi, cu toată vaza cea nespuns de mare ce o

va fi dobândit atunci, în partea celuilalt, în cît astfel se va crea, tocmai prin ajutorul dat lui Ștefan, un pericol propriului lor stat. Pe lângă aceste se mai amesteca, în inimile micii a le vecinilor sei, și un simțimint de invidie peste puțință de inădușit. Le ar fi părut bine să 'l vadă pe Ștefan bătut, cu tot pericolul ce se putea naște pentru ei din căderea Moldovei. Că numai niște asemenea motive împingeau pe *ambii suzerani* ai lui Ștefan, de a 'l înșală numai cu făgăduinși, fără a implini nici una. se vede de pe aceea că craiul Cazimir poronci să meargă oată țara Rusașca, Podolia și țara Belșii, să stea de strajă la margine iar ajutor lui Ștefan n'au vrut să dea ¹⁷. Fără îndoială că tot astfel de măsură a trebui să iese și Mateiu al Ungariei, în cît armate spre această apărare aveau *ambii* craii, dar pasul lor nu trebuia să calea granița în prețioasa Moldovă. De aceea Ștefan în loc de a dobîndi cum spera el un ajutor îndoit, rămînd izolat în fața pericolului. Nici măcar slabele sprijine, învinișate lui în prima bătălie, nu apărură acum în armatele sale. Ștefan rămăsese singur. *E* *(stai alb)*

De și părăsit de toți și lăsat în voia întâmplărei, Ștefan hotări să și facă datoria sa de creștin și domnitor. Puterile sale însă erau foarte reduse. căci chiar din armata lui perise mulți în lupta de la Racova, în cît el nu mai dispunea, nici chiar în țară, de oștirea pe care o avuse atunci. Cu toate acestea el se hotări de astă dată a cerea să se opună Turcilor la trecerea Dunărei. Luatul fu însă peste puțință din cauză că el fu atăcat de o dată din trei părți: în față de Turci, care vroiau să treacă fluviul; din dreapta lui de Munteni sub Laiot Basarab, care se întor- *acum*
sesse în Muntenia, îndată după *înșurătorii lui Ștefan*

H. Armand *Crăin în poveste la Creche, L. p. 130. Te face speran*
+ lăsat înșurătorii lui Ștefan

+ Adăla nicomai n'avea să-l bată la Racova

nei de Stefan cel Mare; din stînga lui de Tătari¹⁸. Această năvălire a Tătarilor a contribuit la desorganizarea chiar și a armatei, pe care neobositele stăruinți a le lui Stefan izbutise a o înjgheba. Anume milițiile lui Stefan adică țărani, auzind că Tătarii au năvălit în țară, începură a murmura și a cere voie de la Stefan să se ducă să și apere căminurile lor, și să și pună familiile în adăpost. Stefan refuză de la început, avînd nevoie de toată armata lui spre a împedea pe Turci în trecerea Dunărei. Țărani atunci încep a dezerta. Stefan luînd știință de această gravă împrejurare, adună sfatul de războiu, și se hotărăște ca să li se dea o învoire pe 15 zile, și după acel termen să revină la Dunăre cu proviziuni de mîncare. Țărani însă oboșiți de luptă, care cum ajungea la locuința sa, nu se mai înturna îndărapt, în cît Stefan rămase numai cu curtenii lui, în număr de 10,000 de oameni, ca să întîmpine cumpletele oarde a le lui Mohamed, care numerau mai bine de 150,000¹⁹. Ast-

18. Că Laiot Basarab a luat parte și la această luptă se vede într-o din inscripția pusă de Stefan cel Mare pe biserică zidită de el la Războeni, în care se spune: „Încă și Basarab cel numit Laiota veni'au și dînsul cu toată țara lui cea bășărăbească”. (Melchisedek, Inscipția de la mănăstirea Războieni în *Convorbiri Literare*, XVI, p. 365). Apoi tot de el amintesc și două documente venețiene, *Exarhu*, Doc. VI și XIV.

19. Relațiunea a cinci tineri Genovezi robiți de Turci din Caffa, și scapați în Moldova, unde stau în Suceava tocmai pe timpul bătăliei de la Războeni, povestind cele aflate de ei, în timpul de 5 luni a petrecerii lor în Suceava, lui *Balthazar de Piscia*, care le comunică papei prin o scrisoare din 16 Septembrie 1476, descoperită de Dl. *Exarhu* în bibl. marciană din Veneția. *Giornali lui Trukan*, 1876, p. 376—380. La p. 378 cetim: „Dominus itaque Stephanus cum toto suo exercitu tristitia plenus ad Danubium in Turchis transitum prohiberet redibat. Inter suos non desuerant murmurationes, cum iam per duos menses eum in bello secuti fuissent. dicendo quid ad nos de hoc bello, cum nostrae mulieres nostrosque filios Turchari abduxerint, cumque quosdam clam recedere intellexisset, timensque ne si sic recederent in eo bello, eos habere postea non posset, habito consilio cum suis nobilibus ad quindecim dies eos dimisit, ita tamen quod ad Danubium ex post cum comitatu redire deberent. Stephanus itaque cum comitiva decem milium suorum nobilium remansit . . . cum sui non redissent ut promiserant”. *Dizionario* ad. annum 1476, II, p. 546, spune de asemenea: „Claudicare coeperat ergo Ste-

150000 poloni în 1476
 După o altă relatare în pînă în lui Stefan și parte
 țării ar fi fost mai gravă, și în numărul țăraniilor
 revinută la oare ce în focurile începura să se
 de improbitate: „Toată Moldova întruștău f-
 doruștău sau țărani, și începura, a
 răpedit a lotes de a se grăbescă în jurul
 lui; ba și cu ei sub asaltarea lui, și
 că în o parte năvălă la Turci și
 na înmîntă țării. Cea a simțind pe
 manul, a răpedit protecțiunea ei
 și oare ce atăta țării contra poporului
 al asaltării moldovenești și
 oare ce acasă unioan unuștă
 lucruril năvălă și năvălă, lăsa
 în a parte țării ei

și Cătălin Iorgu, *Chilivălele*, p. 147.

tăți. Ochiul sen genial descoperi însă în curînd un loc potrivit scopului. Anume el se închise în pădurea de la *Valca Albă* sau *Războieni* în ținutul Neamțului, răsturnînd copaci urieși în jurul unei poiene, săpînd apoi un șant adine în jurul întăriturei, și aruncînd țărniță peste arborii doborîți. În sfîrșit grămădind spini peste valul înălțat și așezînd tunurile sale prin deschizături lăsate într'adins, el prefăcu în puține zile pădurea în care se ascunsese, într'o adevărată cetate improvizată, mai tare poate chiar de cît una inadins întocmită.

După mai multe relații asupra acestei bătălii s'ar părea că în pădurea întărită se aflau nu numai curtenii domnului, ci și familiile lor, de oare ce *Sead-Eddin* spune că rămășița dușmanilor nu lăsă armele din mîni, *apărînduși femeile și copiii*, și făcînd ultimele sforțări cu oarba lor vitejic. Căzura acolo la mîna Musulmanilor mii de băceți și de copile moldovene, de o așa frumuseță, încît numai privindu-le gustai sericirea cerească²⁰.

În asemenea condiții înțelegem că lupta a trebuit să fie de o înverșunare ne mai pomenită. La apropierea Turcilor artileria romînă îi întîmpină ea o astfel de putere, încît după mai multe zădărnice asalturi, ienicerii căzură cu fața la pămînt. Atunci sultanul *Mohamed* smulgînd el singur steagul cel mare al armatei din mîinile purtătorului, se răpezi în persoană asupra întăriturilor, și după o luptă într'adevăr turbată, pădurea fu luată. Toate izvoarele, de și arată căderea Moldovenilor, mărturisesc într'un glas marea lor eroism. Astfel relația celor cinci genevezi spune că puțini dintre Valahi scăpară, căci mai toți preferă să moară cu arma în mîni, *lîngă femeile și co-*

20. Vezi relația turcească a acestei bătălii de *Sead Eddin*, în *Arch. ist.* I 2, p. 31.

și cu această trupă mică, dar care sporia neconținut potrivit cu înaintarea ei, el intră în Moldova. În acest răstimp armata turcească, cu toată izbînda reputată de dînsa, se afla în cea mai critică poziție. Moldova pustietă și locuitorii ei fugiți nu înlesneau Turcilor nici un soi de aprovizionare în țară. O flotă ce trebuia să le aducă zaharea, perise pe marea Neagră, din cauza unei furtune. Foametea se puse în curînd în rîndurile oștinei musulmane, urmată de o ciumă cumplită, ce resărea pretutindena în expedițiile lor sub pasurile Turcilor²³. Turcii deci cătară să părăsească cît mai curînd acest pămînt asurisit, care părea că este și el aliatul lui Ștefan cel Mare. De aceea Mohamed de și adusese cu el pe «fiul lui Petru ce fusese voevod în Moldova»²⁴, probabil al lui Petru Aron, nu ajunge să îl pună domn în Suceava.

După victoria reputată de Turci asupra Moldovenilor și retragerea lui Ștefan cel Mare, sultanul vrea să iasă cetatea Neamțului, în care presupunea sau că Ștefan căutase scăpare, sau că cuprindea averile lui. ^{sultanul} ~~El~~ încunjură deci această cetățuie, și repede tot odată un corp de oștire sub Laiot Basarab către Transilvania, pentru a lovi țara Birsei. Ungurii atunci, văzînd propria lor țară în pericol, se hotărăsc a mișca o armată în protiva Turcilor, lucru de care auzind sultanul, neputînd lua nici cetățuia și armata lui pe de altă parte fiind bîntuită cumplit de ciumă și de foamete, el se hotărăsc să părăsească Moldova, fără a fi reputat o izbîndă hotărîtoare, și se îndreaptă înapoi către Dunărea²⁵.

23. Relația lui *Piteia* în Col. lui Traian, 1876, p. 379.

24. *Diary*: ad annum 1476, II, p. 546.

25. *Ștefan de Bathori* către regele *Mateiu*, 16 August 1476 în Mon. Hung. hist., V, p. 321: „Imperator Turcarum castrum Nemiz vocatum in Moldavia habitum obsederat et abinde perfidum Bozoras vojvodam transalpinus cum aliquid milibus Turcorum deputaverat ut terram Barzam et totam Transilva-

W. P. ...

66 Accessio Bohemorum cronica ...
1476: Trecand armata turcica in
Vest' Valahie ca sa baluta in laudo in
luciat' ...
28to Cronica lu Hefra ...
25to Superdu ...

Stefan luindu-se dupa Turci, ii harateja necontenit, grabind tot mai mult retragerea lor catre Dunarea. Langa acest fluxiu, vazind armata lor cu totul desorganizata, el ii loveste chiar intr-o lupta fatisa, ucinandu-le 12,000 de oameni, despre care auzindu-se la Erlau in Ungaria, episcopul de acolo, care se vede ca gindea astfel despre Stefan de cit ingimfatul rege maghiar, pune sa se faca rugaciumi publice de multamire. Turcii trec Dunarea cit mai in graba, in cit «Mohamed se intoarce din Moldova mai mult biruit de cit biruitor»²⁶. Tot asa califea Mateiu Corvin in o scrisoare catre papa din 1476, retragerea Turcilor din Moldova de «rusinoasa»²⁷. Ureche deci spune adevarul cind arata ca: «dupa poticala lui Stefan ce au perdut rasboiul, de sirg au strins oaste ce au putut degrabă si s'au dus dupa Turci, si i au ajuns trecind Dunarea in vreme de niază-zi, si lovindu-i fara veste i-au stricat de au plecat a fugire lasind pleanul (prada) tot, si s'au intors inapoi cu izbinda»²⁸.

niam subintraret per illam viam qua serenitas vestra Moldaviam intraverat... etiam nos versus ipsam viam applicari...
26. Relatiunea lui Picta, Col. lui Traian, 1876 p. 380.
27. Exarchu, Doc. XIV. 1476: „Post turpem Thurcorum imperatoris fugam de Moldavia”...
28. Ureche in Letopiseje, I, p. 131.

Dovada însă cea mai învederată despre nereușita expediției lui Mohamed în Moldova, o dau faptele petrecute în Muntenia, îndată după retragerea Turcilor. Ungurii anume doriau să pună iarăși în tronul acelei țări pe Vlad Tepeș, ce stătea de aștia ani la curtea regelui, pensionat și întreținut de el, în cît Mateiu Corvin era bucuros că pe de o parte să scape de această cheltuială²⁹, pe de alta să și întemeieze înfrînirea în Muntenia, punînd acolo un principe pe care îl adăpostise și îndatorise atîta timp. Mateiu Corvin deci se înțelege cu Stefan cel Mare, năvălesc împreună în Muntenia, bat și alungă pe Laiot Basarab, și pun în locu-i pe fostul domn al Munteniei. În această expediție Ungurii fuseser conduși de Stefan Batori voevodul Ardealului, care scrie în 11 Noemvrie 1476 magistraților din Sibiu: «Aceste noutăți putem a vă spune, că cu ajutorul domnului am alungat din Muntenia pe perfidul Basarab, și că acuma cea mai mare parte din domnia acestuia e în minile noastre, fiind că toți boierii sunt cu noi afară de doi, care și aceia vor veni în curînd, și așa ridicînd o întăritură în Tirgoviștea, ne am îndreptat cătră București, de care suntem aproape»³⁰. De și în această scrisoare nu se arată întru nimic participarea oștirii moldovene la alungarea lui Laiot, o alta a lui Mateiu Corvin cătră papa conține o amintire, de și nehotărîtă, a acestei participări. Regele spune: «După fuga rușinoasă a împăratului turcesc din Moldova, una din armatele mele pe care o ameam în contra lui, înainte de a ajunge voevodul Moldovei, năvăli asupra lui Basarab voevodul Mun-

29. Într-un document de la Mateiu Corvin din 1475, Regele scrie primarului de Sibiu, Toma Altenberger: „de pecuniis tricesimalibus et de proventus camerae Offenbanya fideli nostro Drakwlyae ducentos florenos pro subsidio dare debeas“. Din colecția lui Kemény, reproduc în Transilvania, VI, 1873, p. 279.

30. Leleki, X, p. 575 ap. Nicol. Chronique d'Arche, p. 151.

* Vlad Tepeș; dar acuma el s-a împins
Laiot Basarab care a fost în
Muntenia în oștirea turcescă și a fost pe Tepeș.
Tepeș vine război în curînd acuma
vedem alungînd pe Laiot și întorcîndul
și ad Basarab și adăpostii și șoldov.
Muntenia Basarab și Tepeș în Tepeș!
Dumii acuma noi domn pe d. Tepeș
și secerînd Ardealului și secerîndul
și curînd curînd patronele sale și d. d.
și parte Turcilor, cum se ved acuma d.
mei loc al lui Tepeș și secerînd d. 5 Sept 1480
pe care năvăliră în Tepeș acuma
cum s'at și curînd acuma d. propriilor
Jesu pierdut, în timpul curînd albeș
și în Munkacsy acuma și Tepeș acuma
și parte d. Munkacsy și Tepeș acuma planuind o mare
ște corăbii curînd lui Tepeș, întorcînd Turcilor
la alungat Chișinău și alungat albeș, și alungat d. Tepeș
și Basarab și Laiot în 1481.

11. Tepeș c. Basarab și Tepeș. 1480. Munkacsy, Doc.,
XV, p. 105: „Basarab videlicet Gyepely“

21. 6th. ed., F. II, p. 116

2. Munkacsy acuma și Tepeș acuma
Tepeș și Tepeș c. Săbini 20 April 1481 Munkacsy, Doc., XV, p. 113, Gyepely
pelles Nagroda ut ad castrum Nythye expugnandum in habent

Dovada însă cea mai invederată despre nereușita expediției lui Mohamed în Moldova, o dau faptele petrecute în Muntenia, îndată după retragerea Turcilor. Ungurii anume doriau să pună iarăși în tronul acelei țări pe Vlad Țepeș, ce stătea de aștia ani la curtea regelui, pensionat și întreținut de el, în eit Mateiu Corvin era bueros că pe de o parte să scape de această cheltuială²⁹, pe de alta să și întemeieze înfririrea în Muntenia, punind acolo un principe pe care îl adăpostise și îndatorise atita timp. Mateiu Corvin deci se înțelege cu Stefan cel Mare, năvălese împreună în Muntenia, bat și alungă pe Laiot Basarab, și pun în locu'i pe fostul domn al Munteniei. In această expediție Ungurii fusese conduși de Stefan Batori voevodul Ardealului, care scrie în 11 Noembrie 1476 magistraților din Sibiu: «Aceste noutăți putem a vă spune, că cu ajutorul domnului am alungat din Muntenia pe perfidul Basarab, și că acuma cea mai mare parte din domnia acestuia e în minile noastre, fiind că toți boierii sunt cu noi afară de doi, care și aceia vor veni în curind, și așa ridicind o întăritură în Tirgoviștea, no am îndreptat cătră București, de care suntem aproape»³⁰. De și in această serioare nu se arată întră nimie participarea oștirea moldovene la alungarea lui Laiot, o alta a lui Mateiu Corvin cătră papa confire o amintire, de și nehotărîtă, a acestei participări. Regele spune: «După fuga rușinoasă a împăratului turcesc din Moldova, una din armatele mele pe care o așeam in contra lui, înainte de a ajunge voevodul Moldovei, năvăli asupra lui Basarab voevodul Mun-

29. Într-un document de la Mateiu Corvin din 1475, Regele scrie primarului de Sibiu, Toma Altenberger: „de pecuniis tricesimalibus et de proventibus cameræ Offenbanya fidelii nostro Drakwlyne ducentos florenos pro subsidio dare debeas". Din colecția lui Kemény, reproducus in *Transilvania*, VI, 1873 p. 279.
30. Teleki, X, p. 573 și Picot, *Chronique d'Ureche*, p. 151.

Handwritten Latin text, likely a historical document or letter, mentioning names like Stefan, Laiot, and Basarab, and dates like 1481.

Stefan războiului în curind această hotărâre
 sechis alungat p. Laiot, în înfrindu-l
 Populus 27to Dan Teyelens...
 Stefan la Naumirul sarut 1681, când
 stăruie și are și pentru domnia în
 înfrindu-l pe unu-l dinu-l
 înfrindu-l înfrindu-l înfrindu-l
 înfrindu-l înfrindu-l înfrindu-l
 înfrindu-l înfrindu-l înfrindu-l

Handwritten notes and signatures at the bottom of the page, including dates like 1481 and 1482.

1481...
 1482...
 1483...

parte și căpitanul regelui Mateiu din Cealaltă, și unindu-ne am pus în domnie pe zisul Vlad Dracul (Țepeș), după care acesta îmi ceru să-i las din oamenii noștri pentru pază și pentru că nu se prea încredea în Munteni, și i-am lăsat 200 de oameni, și după ce am făcut această am plecat; dar îndată ce înturnă acel necredincios Basarab și uise pe Dracul împreună cu toți ai sei afără de 10³¹. Că versiunea lui Ștefan este cea adevărată, se vede și de pe aceea că este confirmată de Blugos, care spune că «Mateiu era în pe Vladislav Dracula voevodul Valahiei ce l-au învins aproape 12 ani pe lângă el, cu Ștefan voevodul Moldovei unindu-și oștile la o altă, iarăși l-au pus domn în Valahia³¹».

Să ne întoarcem însă la relațiile lui Ștefan cu Venetia.

Emanuel Gerardo ambasadorul Venetiei, trimis către Moldova încă din Mai 1476, nu ajunsese în țară decât după lupta de la valea Albă. Comunicând el senatului Republicii pierderea suferită de Ștefan, acesta se grăbește a-i recomanda să arate domnului în numele republicii durerea pentru înfrângerea încercată de el, de a-l asigura în toate împrejurările de cea mai strânsă prietenie, de a-l indemnă în sfârșit cu ori ce preț să și răsbune într'un echip ofensiv contra Turcilor și a domnului muntean, și de a-i spune că papa și Mateiu Corvin, după stăruința Venetiei, au convenit a-i trimite ajutoare de bani; în sfârșit ori ce lui Gerardo de a se afla necontenit pe lângă persoana lui Ștefan, studiindu-l pe el cît și toate relațiile lui interne și externe, despre care să trimită senatului raporturi zilnice. Prin aceste și prin alte cuvinte bune și sunătoare, stîrnește, aprinde pe voevodul

³⁰ Exarhu, Doc. X, Venetia, 8 Maiu 1477.

³¹ ~~Exarhu, Doc. X, Venetia, 8 Maiu 1477.~~ Exarhu, Doc. X, Venetia, 8 Maiu 1477, p. 551.

*Ca privilegiu așezat în vechime a lui Ștefan cu Mateiu Corvin la
învingerea lui laid Ștefan în Muntenia, Așezat
în vechime căruia voevodului Moldovei în el fort castel
a Transilvaniei pe pe laezul Lucea Căleat în vechime
în vechime, anume Celatec & Balte (Kukhlovna)*

*37. Exarhu, Doc. V, Venetia, 1476 Octombrie 8. În vechime
în vechime parerea unui istoric maghiar în vechime castel persem
dăruit lui Ștefan ce războiului pentru prietenia chitiei, lăsată
domnului celulei în o Celatec & Balte în vechime anume 1476.*

³⁵ Exarhu, Doc. V, Venetia, 1476 Octombrie 8. În vechime

numit, intru a se opune adversarilor sei, a intări și largi puterile sale, spre toate cele ce sunt cu putință de întreprins contra dușmanului, în favoarea intereselor creștinătății³⁵.

Cîtă perfidie în această politică! Să-l plătească pe Stefan tot cu vorbe în loc de bani, el acărui inimă aprinsă ușor se inflăcăra la cuvîntul de creștinătate, să-i vorbească cu cuvinte frumoase și sunătoare, știind că asemenea vor avea totdeauna efect asupra inimii sale generoase, să-l împingă chiar, cu toate că fusese înfrînt, la atac contra păgînilor, pentru ca astfel prin puternicia lui diversiune să se poată folosi Republica în lupta ei contra Turcilor; căci mai la urmă ce-i păsa Veneției dacă chiar Stefan ar peri, și Moldova s'ar zdrobi în luptă? Interesul momentului cerea ca armatele turcești să fie detrase de asupra Republicii, și domnul moldovan devenise fără ea să aștepte un ajutor eminent pentru nevoiele sale.

Cu simțul seu rafinat senatul pătrunsese caracterul lui Stefan: înțelesese că are a face cu una din acele naturi care se frîng dar nu se indoac, și ajutat sau nu, știea că are să lupte; prin urmare pentru ce să facă jertfe zădarnice? Stefan văzîndu-se aminat din zi în zi cu ajutorul bănesc, înțelesese și el că e purtat numai cu vorba: dar ce să facă? A se supune Turcilor era mai presus de puterile sale. Părăsit de toți, lăsat singur, el nu încetă un moment de a lupta; căci făcînd astfel își implinea datoria, atît cătră țara lui cît și cătră lumea creștină. Bunele cuvinte ale Veneției îi erau măcar o mîngăere!

Indemnarea din scrisoarea cătră Gerardo de a se răsbuna contra domnului muntean, fusese pusă în lucrare de Stefan înainte chiar de a i-o fi făcut am-

35. Exarhu, Doc. X, Veneția, 8 Maiu 1477.
34. *Dincolo*, ed. anului 1476, II, p. 551.

35. Exarhu, Doc. V, Veneția, 1476 Octombrie 8.

Neubach

basadorul venețian. Cînd aude senatul despre răpunerea lui Laiot Basarab, se grăbește a trimite iarăș o felicitare lui Ștefan înștiințîndu'l că Veneția a reușit pe lîngă papa a face să se proclame o cruciată contra Turcilor, și că stăruiește în acelaș timp a i se trimete un ajutor bănesc, ceea ce spera-ză a obține. Ordonă lui Gerardo a nu slăbi nici un moment pe domnul moldovan, și a'l însoți pretutindene unde el se va duce³⁶.

Pentru a caracteriza pe deplin felul politicii urmate de Veneția față cu Ștefan, nu avem de cît să cercetăm documentul venețian din 17 Martie 1476. Prin el Senatul trimite lui Iacob de Medio, ambasadorul seu pe lîngă papă, doue epistole, una spre a fi arătată papei, cealaltă cu instrucții secrete. În ceea d'întăi, avîndu-se în considerație extrema importanță ofensivă și defensivă a Moldovei în lupta contra Turcilor și temerea ca nu cumva din desperare să se impace Romîni cu păgînii, se insistă ca scaunul apostolic să trimită pe dată lui Ștefan cel puțin 10,000 de galbeni, socotiți ca o mică parte dintr'un ajutor mai însemnat, ce i se va da mai în urmă. În epistola secretă se spune ambasadorului, că la caz de a se ivi vre-o aminare din partea papei, ambasadorul să se invoiască ca acei bani să'i trimită Moldovei Republica, din suma contribuției ce o dă pentru cauza creștină, cu condiție totuș ca papa să ceară aceasta printr'o bulă expresă, recomandînd bine ambasadorului ca «bula să fie astfel redactată în cît să pară a fi hotărîrea a însuși supremului pontifice, și nu cumva o inspirație venețiană»³⁷.

36. Exarhu, Doc. VI. Veneția 10 Ianuarie 1477. Domnul Exarhu reproduce greșit data ca din 1476, Gerardo nu ajunsese în Moldova decît după Iulie 1476. El plecase din Veneția în Mai acelaș an (mai sus nota 11), prin urmare o scrișoare a lui din Ianuarie, nu poate fi decît din anul următor 1477.

37. Exarhu, Doc. VII Veneția, 1477 Mart 17.

Exarhu, Doc. VII Veneția, 1477 Mart 17
Exarhu, Doc. VII Veneția, 1477 Mart 17
 VIII. 1. 19

Venția de înștiințare a lui Scabimus
 la papa și la episcopi la Viena în v. sin.
 Ioan. Senatului din 10 aprilie 1476
 Senatul și păreții a pape nu ar
 de chestii lui Ștefan Voivodăului Ștefan
 împotriva pe canoan, căci dacă fan
 lui ar cădea ar fi morți și în su-
 perio menționarea stăruințelor și
 jurisdicția toată provinciilor republicii
 grece, albane, Dalmației, Istrie
 și chiar Friulul și marșaul de
 țară, apoi iar și de vechi pentru
 către Ungaria și Polonia: și în
 apoi Senatul cum sumul pontifex
 și un în îndeplinirea pasărilor
 Venția vrea să își castreze
 și să își învânte în v. sin. și al.
 curb al pape și al lui Ștefan-ur.
 man!

38. Senatul din 10 aprilie 1476 în cartea
 Doc. VIII, reproducerea în Huron, Doc. VIII p. 19
 Corp. altă din 18 aprilie 1476 în N. B. Notum
 p. 20 și în v. sin. din 18 Martie în cartea
 N. B. manștră de către Huron și K.

Cum se potrivește acest refuz de a
 ajuta pe domnul Moldovei, cu stăruințele cele mari
 puse de Venetia pe lângă papa spre a-l ajuta³⁸, și pe
 lângă Ștefan spre a nu se lăsa de luptă? Imprejură-
 rile politice ale Venetiei explică această purtare, ce
 pare contrazicătoare. Republica Adriaticei își inte-
 meia puterea ei numai pe comerț, și cel mai insem-
 nat era tocmai acel cu Orientul, și amenințat de
 Turci. De și ea trebuia să lupte pentru a-l apăra,
 totuși ar fi fost mult mai mulțumită de o împăcare
 cu Musulmanii, care să le învoiască urmarea nego-
 tului. Pe de altă parte Mohamed al II-le se arăta în
 tot deauna dispus a încheia pacea, îndată ce videa
 organizându-se vre o alianță sau sculându-se în contra
 lui puteri mai însemnate, precum tocmai fusese acea a
 Moldovei ce l' zdruncinase așa de reu, în cit astfelu am-
 bele părți rășboitoare fiind aplecate către pace, înțele-
 gem cum de Venetia, avea interes a-l împinge pe Ște-
 fan înainte spre a constringe cu atât mai repede pe Turci,
 fără însă de a pierde ceva, dându-i o sumă de bani,
 a căror cheltuială putea în fic-ce moment să se arate
 zădarnică, prin o împăcare cu Turcii. Nefind deci
 siguri în politica ce trebuiau să urmeze față cu dușmanul
 lor, Venetienii se mărgineau a încuraja și a ațîța duș-
 mani contra Turcilor, fără a-i sprijini prin mijloace
 efective. Și apoi banii erau așa de rari și de scumpi
 pe atunci. Toate încercările de a se organiza o ligă în

³⁸ Mai găsim scrieri de stăruință a Venetiei pe lângă papa din
 13 April 1477. Huron, Doc. VIII și IX. O altă scriere către Ștefan, către
 ambasadorii în Ungaria, din 18 Mart. Doc. XI.

adevarații dușmani ai creștinătăței, trimite pe moșul seu Ioan Tamblac la Veneția, în Mai 1477, care expune cu multă amărăciune pricinile căderii lui Ștefan, și cere pentru ultima oară ca domnul seu să fie ajutat, întru cât Turcii acuma ar amenința cetățile sudice a le Moldovei, Chilia și cetatea Albă. Tamblac rosti în limba grecească cuvântarea lui înaintea senatului venețian, în care spuse între altele: „Că aceea ce s'a întimplat nu ar fi intervenit, dacă principii creștini și vecinii ^{și} ar fi tratat pe domnul seu așa precum au făcut'o; dacă ei nu ar fi călcat convențiile și jurămintele, prin care se legaseră cu el. Însă ei l'au lăsat fără ajutor. Și dacă dușmanul ar fi fost singur, încă tot ar fi putut lupta; dar el porii asupra Moldovei și pe Munteni și pe o oardă de Tătari, în cât domnul seu atacat din trei părți de odată, a trebuit să cadă. Apoi armata lui însuși îl părăsise în parte, pentru a-și scăpa familiile. Lui Ștefan nu-i rămase de cât curtenii, cu care a făcut ce a putut, fiind voința lui Dumnezeu de a-l pedepsi pentru păcatele sale. Nu'i a venit de nicăiri nici cel mai mic ajutor, și mai mulți din vecinii lui s'au bucurat chiar de căderea sa și a țării sale înaintea necredincioșilor. Singura lui mângiere în o așa de tristă soartă a fost numai ambasadorul venețian (Gerardo), care i au adus făgădueli călduroase de ajutor din partea republicii, și anume că va fi ajutat din banii trimiși în Ungaria. Că este de cea mai mare nevoie cu Moldova, care este zidul de apărare al Poloniei și Ungariei, să nu fie părăsită, cel puțin acuma, când Turcii se pregătesc a ataca Chilia și cetatea Albă, care sunt tot ce poate fi mai important pentru Moldova, checa pentru a redobîndi Crimeea, două cetăți de atita însemnătate în cât nici e chip de o a spune în cite-va cuvinte. În rezumat sfirșește Tamblac, dacă Moldova

nu va fi ajutată, sau Turcii o vor cuceri, sau dînsa singură va fi nevoită a li se supune».

Senatul răspunde acestui strigăt de desperare tot cu acele dulci cuvinte de speranță în un grabnic ajutor, care devenise acuma stereotipe în relațiile Venețienilor cu Stefan cel Mare ¹⁰.

Republica stăruiește încă odată pe lângă papa și regele Ungariei, ca să nu părăsască pe principele moldovan, Mateiu Corvin, supărat pentru atîta rîvnă pusă de Venețieni în slujba unui domn pe care Ungurul nu putea să-l sufere, și ar fi de dorit mai curînd să-l vadă în fundul pămîntului de cît în capul creștinătății, muștră cu asprime pe Venețieni, că ar fi lucrat tot deauna în interesul domnului român, spre dauna Ungariei. Republica răspunde că relațiile sale cu Moldova s'au întemeiet pe interesul obștesc al creștinătății și al Ungariei în deosebi; că tot ce dînsa a făcut, a fost încuviințat de însuși Mateiu, și că chiar dacă nu s'au trimis lui Stefan ajutorul făgăduit, aceasta s'a făcut tot numai din cauza lui Mateiu, care a cerut să nu se dea bani domnului Moldovei. Republica ar merita deci în această privire mai curînd laudă și mulțămire, de cît muștrare ¹¹.

Și drept vorbea republica. De și nu împinsă de simțimintele dușmănești a le regelui Ungariei, dînsa se purtase condusă de alte motive, așa în cît să mulțămescă în totul fala și zădărnicia lui Mateiu Corvin, lăsase pe Stefan în părăsire. Acesta de și răpînsese pe Turci, stătea acuma cu brațele căzute înaintea dușmanului, obosit prin însuș victoriile sale. Singele cel mai scump al țării cursese, și cum spune Ureche «sămînța vitejilor celor buni perise». Cine

40. Exarhu. Doc. I Venetia 8 Octombrie 1478 / who impetret com
prietă ce în reproducerea acestui doc. se face, Doc. VIII,
p. 23 și a plus date de 1478. Trebuie să se adnoteze
v. d. t. c. în parte numai detalumari - Des. pînă în 1478
6 adunat 1477, doare și pînă ul men un va pînă 1478 2 an
pînă 6 x jalei.

41 Exarhu. Doc. XII Venetia 1478 Octombrie 23. Reprod.
Harm., Doc., VIII, p. 26.

putea să mai apere Moldova? numai marele nume al domnului seu. Cînd mormîntul se va închide asupra lui, va veni și rîndul Moldovei de a pleca grumajii sub jugul de oțel al inclinătorilor lui Mohamed, și curînd după ea va veni apoi, într'un clip și mai cumplit, și acel al țării unde domnia Mateiu Corvin.

4. PERDEREA CILIEI ȘI A CETĂTEI ALBE

Turcii, văzând că nu pot pune de-a dreptul mîna pe Moldova, se hotărîră să o supună într-un chip indirect, cucerind în coasta ei două din cele mai de frunte cetăți a țării, Chilia și cetatea Albă, reproducînd asupra Moldovei sistemul pus în lucrare de Mohamed I asupra Munteniei, cînd cu ocuparea Giurgiului și a Severinului, care silise pe Mircea a i se închina și plăti tribut¹.

Aceste cetăți erau de o însemnătate capitală pentru Moldova, căci prin ele se făcea pe atunci cel mai însemnat import al țării de prin părțile maritime, mai ales din Venetia și Genova. Vama obiectelor importante fiind înscunată aceste două porți aduceau cel mai mare venit al țării Moldovei. Mai aveau ele importanță și pentru produsele pășunilor care se exportau de aici către părțile continentale, mai ales către Polonia, în cît într-un cuvînt erau cele mai mari puncte comerciale ale Moldovei de atunci. De aceea am văzut cum orașul Chilia fusese de atîtea ori în ceartă între Moldoveni și Munteni; cum Ștefan cel Mare nu stătuse la gînduri, întâi de-a jertfi pentru stăpînirea lui prietenia lui Vlad Tepeș, apoi de a înfrunta furia țurcească; cum acelaș domn, prin amba-

1. Mai sus, p. 108.

4. Pierderea Chiliei și a Cetății albe

le amueau, ulla oprimu ampruzu uloru, pusti ulat
 Teru și le succuputut chican a latoru lor în pu
 word, și armucaseră vobii arupen celor poru cetă-
 porturi ale Moldovei: Chilia și Cetatea albi; căci
 stisau că cucurire acuta pusti ar și ul masi regu
 mijlu și reducon a acuta fan. După cum ocuparea
 Giurgiului de Severinului moviu și stisic la micti
 nav și la plat tributulu "

Aceste cetăți erau de o însemnătate capitală pentru
 Moldova căci Cetatea albi mai ales favorizati prin
 ocupare și la șora de stricteți ulori plubulu, a
 fost în afe, pila rotat unu lor și pusi dinstan
 a concertulu și usat și la man, ar și ajunse
 în curând sub domnia moldovenească la un port
 comerț și întîiul rașu p. formant norbi și
 stări-neșu, fiind elatione în Caffa ce mai însem-
 nati cetat comerciale și acole. Viteșul și negot și la
 Lombry prin Rusia și însemnabile stăruitoru și Poreșu
 Caffa pusa pârșide și înlocuite în acea moldove-
 nescă prin Cornuș, succam și Cetatea albi și muli uer
 pe mear și pusti ajunse Caffa. în Cetatea albi și în Chilia
 raportat produsele moldovești și mășpuri și pusti man și
 favorizata la mearge nu numai în Chilia, dar și în
 Poloni și la altele ajunse în Transilvania și Chilia
 la rândul și man însemnabile pusti pusti și ca a
 succam în Poloni.

" Mai sus p. 108,
 și Poloni, Haubel und Wandel în Chilia 1812 p. 7.

vede că nu și a pus o scriitorul relațiunii, ceea ce ne îndreptățește a desface și a alege din ea numai partea istorică, și a respinge părerea individuală.

Și în această răstriește Stefan ceruse ajutor la puterile vecine; la Venetia după ce se vede nu se mai îndreptase, căci această putere încheiase pace cu Turcii în 1479, și Stefan care nu fusese ajutat în timpul ce Venetia avusese interes a o face, ce mai putea dinsul se spera acum? El se întoarse deci către Cazimir al IV-lea regele Poloniei. Acesta însă se prefăcu a se interpune pentru el la principele Litvaniei, pentru ca să ajute împreună pe domnul Moldovei, știind bine că ducele va refuza și atunci și dinsul va fi scăpat de a o face. Marele duce răspunse într'adevăr, că Moldova ar fi prea departe.

Stefan era desperat pentru pierderea cetăților sale. Știa el că de acum Turcul pusese piciorul în țară, și că dacă ele rămăneau a le lui, neatinerea Moldovei era greu atinsă. El stăruie deci numai de ce pe lângă Cazimir, ca să i dea ajutor spre recucerirea lor, dacă nu i dăduse atunci când putea să le apere. Pentru a dobândi acest ajutor neapărat, Stefan se hotărâse să facă un mare act, închinarea personală regelui polon, să i mulțamească în slăbit zădărnicia și înala, care devenise tot mai mare și mai stăruitoare cu ce lucise mai viu pe cerinți steaua lui Stefan cel Mare. Domnul Moldovei, se hotărâ, în această grea împrejurare, a jertfi țării sale și ceea ce avea mai scump la sufletul său, vrednicia lui personală, și să pună el genușchiul în pământ înaintea unui rege ce era departe de a ajunge la genunchile sale.

Stefan se duce deci la Colomea și în 15 Septembrie să încheie depunerea jurământului. Stefan conve-

nise cu regele a presta jurământul în cort. înaintea numai a marilor dregători, dară cortul după pilda împăratului Rudolf, carele așa lucrase cu Otocar eraiul cel sumet al Boemiei, din întocmirea lui cea de Poloni făcută, tocmai când jura au căzut, și Stefan cel ce învinsese mai înainte pe atîta erai, s'au văzut ingenuchind înaintea lui Cazimir. Se văzu și atunci, ca de atîtea ori în lume, ingenuchind virtutea înaintea slăbiciunii și meritul adevărat înaintea spoliei. Dar Stefan însă să treacă și acest pahar: credea că cu dinsul și-a plătit, de și scump, ajutorul cerut. Ce trebuia să resimtă domnul, când regele ordonă să l' urmeze, numai unei trupe de 3000 de călăreți?

Văzînd Stefan ajutorul cel de tot subțire dobîndit de la Poloni, el trimite după alianță la îndepărnata Mosevă, în solie pe boierul său Ioan Turcul. Turul Mosevei răspunde prin o altă ambasadă în fruntea căreia se afla Fedeo; dar întru atîta pare a se fi mărginit relațiunile de atunci între Ruși și Romîni. Rușii care erau încă mai depărtați decît Litvanii, nu putură să vină în sprijinul lui Stefan. Ei trimis însă o solie la Cazimir, îndemnîndu-l să...

Polonul însă întru puze învâltire în depărtarea de ocupat până la ultimul răsunet, încheiarea jurământului în salveazăciul pe Colomea, și așa și prețind totuși să se încheie la Ștefan Delibranț Moldovei. 10
Ioan
15 Septembrie / episcopul de noi biserici în școl pe care are /
deprețind și în școl, Chilia și Cetatea Albă /
10 Septembrie și în școl Chilia și Cetatea Albă / 168

9 Uricarul, III, p. 83. Cetatea albă și cetatea și în...
Moldova și în timpul lui Ștefan cel Mare...
... (în anul 1487) și așa...
... la începutul...
... în viața lui Ștefan cel Mare...

Handwritten notes on a separate piece of paper, including:
"Nu voi doar numai învâltire..."
"Căci în Vala albi..."
"Și în această răstriește Stefan ceruse ajutor..."
"Căci în această răstriește Stefan ceruse ajutor..."
"Căci în această răstriește Stefan ceruse ajutor..."

vede că nu și a pus-o scriitorul relațiunei, ceea ce ne îndreptățește a desface și a alege din ea numai partea istorică, și a respinge părerea individuală.

ceruse ajutor la puțin se vede nu se mai cheiese pace cu Turcii fusese ajutat în timp ce mai putea să întoarse deci către aceasta însă se prefăcuse pepele Litvaniei, pentru anul Moldovei, știind că și dînsul va fi scăpat spuse într'adevăr,

— 0 — 0 —
 erezia cetăților sale.
 se piciorul în țară,
 beatîrnarea Moldo-
 și numai de cit pe
 ore recucerirea lor,
 să le apere. Pen-
 Stefan se hotă-

nise cu regele a presta jurămîntul în cort, înaintea numai a marilor dregători, iară cortul după pilda împăratului Rudolf, carele așa lucrase cu Otocar eraiul cel sumet al Boemiei, din întocmirea lui cea de Poloni făcută, tocmăi cînd jura au căzut, și Stefan cel ce invinsese mai înainte pe atîta erai, s'au văzut îngenunchind înaintea lui Cazimir¹¹. Se văzu și atunci, ca de atîtea ori în lume, îngenunchind virtutea înaintea slăbiciunei și meritul adevărat înaintea spoliei. Dar Stefan lăsa să treacă și acest pahar: credea că cu dînsul și-a plătit, de și scump, ajutorul cerut. Ce trebui să resimtă domnul, cînd regele ordonă să l'urmeze, numai unei trupe de 3000 de călăreți? ¹²

Văzînd Stefan ajutorul cel de tot subțire dobîndit de la Poloni, el trimite după alianță la îndepărtata Mosevă, în solie pe boierul seu Ioan Tureul. Tarul Mosevei răspunde prin o altă ambasadă în fruntea căreia se afla Fedeo; dar intru atîta pare a se fi mărginit relațiunile de atunci între Ruși și Romîni. Rușii care erau încă mai depărtați decît Litvanii, nu putură să vină în sprijinul lui Stefan. Ei trimit însă o solie la Cazimir, îndemnîndu-l să nu lese pe Stefan în părăsire, la care Polonul răspunde, în tocmăi precum am văzut pe Mateiu Corvin răspunzînd papiei, că aceasta o va face cu atîta mai puțin, cu cît Stefan este vasalul lui¹³. Stefan pleacă în protiva Turcilor, de și slab pregătit cu mica lui oștire, și împreunînd oastea cea străină cu a sa, pre multe locuri au smintit pe Turci, de le au căutat a eși din țară, iar cetățile Chilia și cetatea Albă nu le au mai putut scoate de la ei.¹⁴

¹¹ Ioachim Curcu, Annales Silesiacae, p. 104, ap. Șimoz, II, p. 78—79.

¹² Uricariul, III, p. 84—86.

¹³ Ureche în Letopisețe, I, p. 134.

În anul 1486 Ștefan lovește din nou cetatea Albă; puterile sale fiind neindestulătoare el este răspins de la asediul ei¹⁰, și după această ultimă încercare, se hotărăște cu moartea în suflet, a părăsi aceste chei a țărilor române în minile păgînilor.

Urmările luării Chiliei și a cetății Albe de către Turcii se arată îndată în repetatele prădări, pe care Turcii ca vulturii din cuibul lor, le repeziau asupra Moldovei. Ureche pomenește în două rânduri de unul *Hroiot*, care ar fi năvălit în Moldova cu oștire turcească spre pradă, fiind în cea de pe urmă năvălire bătut și ucis de Ștefan. Între aceste două expediții cade o altă a lui *Malcociu*, iarăși bătut de Ștefan. Lupta întâi cu *Hroiot* se face în 29 Septembrie 1485; cea cu *Malcociu* în 16 Noiembrie; iar a doua cu *Hroiot* în 4 Mart 1486. Cronica putneană dă lui *Hroiot* numele de *Hromot* și îl face să vină în 1485, până la Suceava, adus de Turci spre a fi pus în domnie. În a doua expediție din 1486, acest *Hromot* vine tot cu Turcii, însă este bătut și ucis; cit despre *Malcociu*, pe care îl însoțese tot Turcii, această cronică pune venirea lui prin Moldova către Polonia tocmai în 1498. Ori cum ar fi împrejurările, se vede că Turcii își făcuse din Moldova un locaș de pradă, și că Ștefan și cu oastea lui trebuiau să stea neconținut cu arma în mînă, spre a-și apăra țara. Iată pentru ce Ștefan cel Mare se temea atât de tare de a pierde cetățile sale, și și dăduse silinți așa de urieșe spre a le redobîndi.

Leunclavius ne spune următoarele asupra expediției lui *Malcociu*: «Ali Chadunus sau pașa Eunuchul, Be-

10. Scrisoarea ambasadorului polon din Ungaria către regele seu, din 19 Iulie 1486, în Mon. Hung. hist., acta externa, VI, p. 135: „Stephano vavvoda desideroso de haver el suo, non expectata la operatione del oratore ne le preparamenti regii, assalto cum alcune gente Monchastro, dove ussiti i Turchi che erano alla custodia de quello seguito, che dapoy una strage del una parte et dal altra, re infecta Stephano convenc ritrarsi.“

1486

Chilia 1486

Cetate alba

Regele 1486

Colonia 1486

1486

1486

1486

În anul 1486 Ștefan lovește din nou cetatea Albă; puterile sale fiind neindestulătoare el este răspins de la asediul ei¹⁰, și după această ultimă încercare, se hotărăște cu moartea în suflet, a părăsi aceste chei a le țării române în minile păgînilor.

Urmările luării Chiliei și a cetății Albe de către Turci se arată îndată în repetatele prădări, pe care Turcii ca vulturii din cuibul lor, le repeziau asupra Moldovei. Ureche pomenește în două rânduri de unul Hroiot, care ar fi năvălit în Moldova cu oștire turcească spre pradă, fiind în cea de pe urmă năvălire bătut și ucis de Ștefan. Între aceste două expediții cade o altă a lui Malcociu, iarăși bătut de Ștefan. Lupta întâi cu Hroiot se face în 29 Septembrie 1485; cea cu Malcociu în 16 Noiembrie; iar a doua cu Hroiot în 4 Mart 1486. Cronica putneană dă lui Hroiot numele de *Hromot* și îl face să vină în 1485, până la Suceava, adus de Turci spre a fi pus în domnie. În a doua expediție din 1486, acest Hromot vine tot cu Turcii, însă este bătut și ucis; cît despre Malcociu, pe care îl însoțesc tot Turcii, această cronică pune venirea lui prin Moldova către Polonia tocmai în 1498. Ori cum ar fi împrejurările, se vede că Turcii își făcuse din Moldova un locaș de pradă, și că Ștefan și cu oastea lui trebuiau să stea neconținut cu arma în mîni, spre a-și apăra țara. Iată pentru ce Ștefan cel Mare se teme atît de tare de a pierde cetățile sale, și și dăduse silinți așa de urieșe spre a le redobîndi.

Leunclavius ne spune următoarele asupra expediției lui Malcociu: «Ali Chadunus sau pașa Eunuchul, Be-

10. Scrișoarea ambasadorului polon din Ungaria către regele său, din 19 Iulie 1486, în Mon. Hung. hist., acta externa, VI, p. 135: „Stephano vayvoda desideroso de haver el suo, non expectata la operatione del oratore ne le preparamenti regii, assalto cum alcune gente Monchastro, dove ussiti i Turchi che erano alla custodia de quello seguito, che dappoy una strage del una parte et dal altra, re infecta Stephano convene ritirarsi.“

210

Chilia 74

Chilia alba

Turcia 365

Colonia 71

Adunarea Suleiman 770

W...

CEI DE PE URMĂ ANI AI DOMNIEI LUI
STEFAN.

I. LUPTELE CU POLONII.

În 1490 moare regele Ungariei Mateiu Corvin. Se ieu la luptă de la moștenirea Ungariei regele Vladislav al Boemiei și împăratul Maximilian I. Zapolia voevodul Ardealului, ținând cu Vladislav, împăratul pentru a-i găsi o contrapondere, caută alianța lui Ștefan, și spre a fi primite propunerile sale de Ștefan, intervine pe lângă el prin cuserul acestuia, Ioan Vasilevici, țarul Moscovei. Ioan răspunde soliei lui Maximilian, că «spre plăcerea împăratului va fi mijlocitor legăturii sale cu domnul Moldovei»¹. În urma acestei mijlociri vedem pe împăratul scriind lui Ștefan că îi dă depline puteri asupra Transilvaniei până la venirea sa, și tot odată dînsul somează prin un ordin

1. Fragmente din *Küransin* în *Mag. ist.*, II, p. 311.

1449)³, după cum ar proba-o și inscripțiunile săpate în piatră ce ar fi existând încă în acea cetate⁴. În conferența de la Leutschau din 1494 între Vladislav și Albert, se pune la cale această *stirpire* a Moldovei, cum o califică *Michovski*, analistul polon contimpuran⁵. Astfel se reinnoia încercarea cea veche, făcută de împăratul Sigismund și regele Poloniei Vladislav la Lublin, pe timpul lui Alexandru cel Bun, având aliații de acum scopul de a pune în tronul Moldovei pe fratele lor Sigismund⁶.

Stefan simțind de aceste uneltiri trimite în tot decursul anului 1495 soli în Ungaria, care să caute a zădărnici planul pregătit. Iată pentru ce găsim în decursul acestui an mai multe însemnări în registrele visteriei ungurești, de cheltuețele făcute cu solii domnului moldovenesc. Așa în 30 August se vede cheltuit pentru culme, cai și vin, pe sama a doi soli ai voevodului Moldovei 111 florini, și în 2 Septembrie 18 florini, pentru blănirea șubei solului moldovenesc cu piei tareate. În 11 Decembrie se cumpără 2 buți de vin pe sama solilor moldovenesci cu 17 florini, și mai tirziu se mai cheltuiește pentru bucătăria lor pe sama tesaurului încă 64 de florini.

Se vede că ocîrmuirea maghiară căuta să impace sau să adoarmă pe Stefan, de oare ce găsim în acelaș registru, într'un rînd 1000 de florini dați din partea Ardealului măritului domn Stefan al Moldovei, și într'un alt rînd găsim chiar că visteria ungurească, scutește domeniile lui Stefan din Transilvania. Căceul

3. Mai sus p. 170.

4. *Itinfi*, Historiam de rebus ungaricis libri XXXIV, Coloniae Agrippinae 1622, p. 33.

5. *Michovski*, Chronica Polonorum p. CCCXVII. (Vezi Ach. Ist. I 2 p. 42 nota 1; „super extirpatione Valachiae“).

6. *Ioachim Curcu* în analele Silesiei, p. 217 în *Sinai*, II p. 94. Mai sus, p. 156.

și cetatea de Baltă, de darea de 1515 florini pe care trebuiau să o răspundă⁷.

De și regele Ungariei nu putu fi întors, prin silințele lui Stefan, de la alianța cu fratele său din Polonia, cel puțin la atita izbuti domnul Moldovei, dînd existența acestui tratat în cunoștința Ungurilor, ca aceștia să vadă cu ochi rei politica regelui lor, ceea ce avu însemnate urmări asupra cursului împrejurărilor. Dar chiar între Poloni întreprinderea perfidă a regelui lor, contra unui domn ce se arătase în tot deauna prieten cătră ei, nu găsia răsunset și aprobare. Sfetnicii regelui vroiau să l' întoarcă de la scopul propus, avînd oare cum presimțirea nenorocirilor ce erau să lovească în o întreprindere atit de desbrăcătă de ori ce conștiința. Regele însă încăpătînat în planul său, pune la rînduială pe toți acei ce îndrăzneau a-l combate, și mustră între altele foarte aspru pe *Creslau Curosvanciu*, cancelarul și episcopul Vladislaviei, spunîndu'i esă margă să se ocupe de preoția lui, și să nu aibă grijă de răsboae, că dacă chiar haina sa i-ar ști gîndul, încă o ar pune pe foc⁸. Albert asculta de sfaturile unui singur om, fostul său preceptor, *Filip Buonacorsi Calimah*, care însă întăreau gîndul regese și de aceea erau bine-venite, pe lingă că acest Italian mai insuffla regelui și ideea surizătoare de a restringe privilegiile nobililor. Vidom deci că întreprinderea vicleană a regilor frați contra Moldovei, era desaprobată chiar de popoarele lor.

Albert temîndu-se de a ataca fațăș pe Stefan, adauge pe lingă viclenia scopului încă și cea a punerei lui în lucrare, și trimite lui Stefan o solie prin care l' înștiințază, că va veni în persoană pentru a-i ajuta la

7. Vezi toate aceste extracte din registrele ungurești în *Enzel*, Gesch. der Moldau, p. 145.

8. *Cromer*, p. 432. *Ueche* în *Letopisețe*, I, p. 136.

... peșterii din ...

gâr
De a
A a
eun
Am
izve
că
che
hu
acc
hoi
ai
an
Ode
hot
Tura
re
pân
Dur
ciun
Mol

În Turcia ei au să a alina, la Sibiri
" pentru a vînt a apăsător la Ștefan v. 12

și în Turcia la Radu al IV-lea
Orșova (1457) cu Orșova
Documente și Regule 11-170-171

3. An

mite a doua oară în solie pe aceleași personaje, care să spună regelui, că dacă nu s'ar ținea de condiția impusă de domnul lor, dinsul se va opune. Albert se face că se supără pentru amenințarea făcută, pune pe soli în fiere, și găsind astfel pretextul dorit de dușmănescul său gând, trece Nistrul la Mihăleeni, și apucă prin Coțmani asupra Cernăuțului.

Stefan atunci se pregătește de luptă. El trimite scrisori în toată țara spre a aduna grabnic milițiile la Roman, unde se duce și el în curînd cu curtenii săi. Îi sosesse ajutoare de la Radu cel Mare voevodul Munteniei, cu care Stefan trebuia să fie în bune relațiuni întru cît se afla în asemene cu Turcii, stăpîniții lui Radu Ungurii pe care i-am văzut nemulțămiri cu politica regelui lor, care tindea a jertfi Moldova Polonilor, silise pe Vladislav să trimită 12.000 de oameni în Moldova, sub Romînul maghiarizat Bartolomeu Dragfi numit și Birtok, pe care Ureche îl face euserul lui Stefan¹⁰, cu ordin expres însă de a se interpune spre a împăca pe războitori.

Polonii care urmăse pe rege în expediție cu totul în contra voinței lor, înaintau asupra Moldovei numai cu cea mai mare sîtă. Spiritul superstițios al timpului prevăzuse nenorocirea ce trebuia să izbească pe Poloni, în mai multe întimplări, de alt fel prea firești, și pe care numai cît nemulțămirea Polonilor cu întreprinderea regelui lor, lo interpreta într'un sens ei defavorabil. Astfelu era înecarea unui cal al regelui într'un pîrau de nimic, risipirea hoilor ce ducău proviziile prin un vînt puternic; strigatele unui țaran nebun că Polonii ar merge la peirea lor și altele de aceste.

Pe cînd oastea polonă înainta astfelu demoralizată

¹⁰ Birtok era coboritor din Sas domnul Moldovei. Vezi Proh, Genealogie de Bogdan în Revista d-lui Tocilescu V. p. 310.

asupra Moldovenilor, în aceștia, acărora simțire era una cu a domnului lor, ferbea din ce în ce mai puternic setea de răsbunare. Ștefan mai ales, care nu știea să ierte nici un păcat comis în contra lui, avea atâtea de răfuit cu Polonii. El le fusese totdeauna credincios, și îndeplinise cu sfințenie toate cererile lor de repetată închinare, și cu toate aceste când avuse nevoie de a fi ajutat, ei îi trimisese sau contingente ridicule, ca în lupta de la Racova, sau îl lăsase cu totul în părăsire, ca în cea de la Răsboeni. În marea nevoie a vieții lui, când văzuse cetățile sale în mâinile Turcilor, el se plecaseră chiar la capriciul lor, de a face regelui polon închinarea personală, pe care până atunci necentenit o înlăturase, și atunci acesta călcând condițiile convenite, expuse prin un viclean meșteșug, pe Ștefan în genunchii înaintea lui, la vederea întregii sale armate. Și după ce îi impusese această umilire, îl înzestraseră numai cât cu neînsemnatul ajutor de 3000 de călări. Nemulțămît cu toată această nedemnă purtare față cu el, regele cerca acuma să îi rișească corona, și aceasta iar prin viclenie și rădăcință! Cupa amărăciunilor se umpluse pentru Ștefan, și trebuie să se reverse. Cumplită era să izbucnească mînia în această inimă concentrată, și Ștefan trebuia să răsplătească într'o singură groaznică lovitură tot șirul nedreptăților suferite.

Armata regelui Albert înaintează până la Suceava, unde începe a bate cetatea, pe care însă Ștefan o aprovizionase bine, înainte de a eși la Roman. Asediul se trăgănează două luni, fără ca să izbutească Polonii a o lua. Ba în curînd armata leșască se găsi într'o poziție din cele mai critice, prin lipsa hrăni pentru ea și caii ei. Nobilii începură a murmura, banuînd regelui că i-ar fi adus în Moldova, spre a se mîntui de ei, după sfaturile lui Calimah. Regele vîzînd ce rău eșise expediția lui, se îmbolnăvi de supă-

rare. Ungurii însă care venise în Moldova în scopul de a împăca pe Poloni cu Moldovenii, intervin la Ștefan, spre a se pune la cale cu Albert, cu alte cuvinte ca domnul român să ierte celui polon întreprinderea lui, ceea tot atât de vicleană pe cât și de nesocotită. Ștefan primește și încuviințază cererea Ungurilor, punând însă o condiție la această împăcare, anume ca regele polon să se întoarcă iarăși pe unde venise, spre a nu strica țara și pe aiure. Pe atunci sistemul aprovizionării armatelor era ca și necunoscut, și ele se răzinau spre a trăi mai ales pe prădăciunile comise priu locurile pe unde treceau, fără osebire dacă erau dușmane sau prietene. Ștefan știind că regiunea pe unde trecuse Polonii fusese jăfuită într'un chip înspăimântător, și că nu mai oferea nici o puțință de a mai fi pradată, și deci un mijloc de a mai aproviziona o armată, locuitorii fiind fugiți priu alte părți, impusese regelui această condiție, care făcea peste puțință eșirea lui din Moldova, sau silia armata polonă să piară mai toată de foamă. Domnul Moldovei era prea sigur că regele va apuca pe altă cale spre a părăsi Moldova, și va călea astfelu condiția împăcării, spre a-i putea găsi astfelu pricina de răsbunare, pe care o doria cu atita foc. Regele într'adevăr își îndreaptă mersul prin cel al doilea drum ce conducea din Moldova în Polonia, spre pădurea cea întunecată a *Cosminului*. Ștefan atunci îl deșteaptă ca să se fină de convenția încheiată: astfelu nici el nu va respecta armistițiul convenit, și va lovi armata polonă.

Regele cu oștirea lui hemesită, fără a da ascultare înștiințării amenințatoare a lui Ștefan își urnează înainte calea odată apucata, răpezind în toate părțile după prada neapărata traiului oștirii sale. Ștefan trimite atunci în grabă oameni în pădurea numită, care taie copacii pe jumătatea pe marginea

drumului, astfel încât să rămână numai «înținași» pe trunchiurile lor, și în sfârșit poate să dea liber curs dorului aprins de răsbunare, care îl frământa de atîta timp. Cum pătrunseră Polonii în pădure el răpede mai multe roate de ostași, care prăvălesc peste Poloni arborii pe jumătate tăceți. Ștefan vine îndată după aceea și lovește și el pe Leși pe din dărăpt. O incurcatură ne mai pomenită se pune în armata lor, strivită și măcelărită sub căderea arborilor, săgetată din ascunsul frunzișului, încunjurată din toate părțile de un dușman, cu atîta mai cumplit cu cît era nevăzut. Ureche descrie astfel rezultatul acestei lupte, fatale pentru armata polonă: «Multă oaste leșască au perit unii de oșteni, alții de țărani ce le cuprinseseră calea ca o mreață, și alții de copacii înținași. Așa perzind puștele și lăsînd steagurile, carele toate le au adunat Ștefan Vodă, iară Leșii fugiră cum în cotro au putut. Așa s'au risipit prin pădure, unde puțini au scăpat afară. Și singur craiul cu puținii ce rămăsese, stringîndu-se, s'au adunat într'un ocol la sat la Cernăuți, și de acolo hălucindu-se au eșit la Cernăuți. Iar oastea lui Ștefan Vodă cu dinșii de asemenea mergea bătîndu-se și tăindu-se, cît nici acei puțineci Leși ce eșise din codru, nu vrea fi scăpat de nu s'ar fi incurcat ai noștri în carele crăești și boierești, de le-au îndelungat vremea de au fugit»¹¹.

Încă înainte de această încercare, Polonii aflînd despre starea desperată a oștii lor din Moldova, trimisese un corp într'ajutor, care trecu Nistrul tocmai după măcelul din pădure. Ștefan trimise în contra-i pe vornicul Boldur. Dînsul trecînd Prutul, se lăsa cu Leșii în ziua de 29 Octombrie și îi bătuse de istov lîngă satul *Leuțești*, nu departe de Cernăuți. În aceeași

11. Ureche în *Letopisește*, I, p. 138. P

P Luptele s-au încheiat în ziua de 29. Primitiv 1497, după cum
 scrie în notile și p. cronologiei și în manuscr.
 documentul manuscris în 1512, *Ureche* VIII p. 23.
 Vizi și o notile și p. cronologiei, scrie din
 porunca lui *Dogla Voron* fust *leu Ștefan*
 ut man, în anul 1512 și gramatical
 primitiv, în această notile și cronologie
 raportate din partea scriitorului la
 în războiul lui în ziua de 29 Oct 1497 și
 legătură și viză reproducerea notile în
 în viză, *Contabilitate* și *istoria* bisericii
 la *Ureche* scrie în anul
 anul II, XXXIX, 1511 și 453/71

După aceea dat'au Stefan Vodă, cuvînt la toată țara să se strîngă la Hirău, la ziua sfîntului Neculai și adunîndu-se într'aceea zi cu toții într'acel loc, făcîndu-le-au ospaț tuturor boierilor și tuturor vitejilor sei, și cu daruri scumpe i-au dăruit. Și de acolo i-au slobozit de au mers cineși pre acasă-și, învățînd pre toți să dea laudă lui Dumnezeu, pentru că toate puterile sunt de la Dumnezeu de sus»¹⁵.

Pe cînd însă Stefan și țara lui benchetuiau și se veseliau pentru izbînda repurtată, în Polonia se întîndea jalea și restriștea asupra perderilor suferite. Nobilimea mai ales fusese cumplit zeciuită, și mai nu era familie polonă de rang nobiliar, care să nu plîngă pe vre un mort din Moldova. Această nenorocire națională își găsi un viu resunet în istoricii poloni, care cu toții o mărturisesc într'un glas, atribuînd-o mai ales perfidului gînd al regelui, pedepsit de Dumnezeu. Așa Ioachim Cureu, începe povestirea acestei întîmplări prin cuvintele: «In anul 1497 a fost războiul cel nenorocit al Polonilor cu Moldovenii», și sfîrșește spunînd că «oastea polonă a pățit foarte mari perderi; floarea călărimei polone s'a tăiat și s'a prins»¹⁶. Bielski spune că pe «timpul regelui Albert au perit *șleahita* (nobililor)», cuvînt ce se vede reproduș din el și de Ureche¹⁷. Michovski, după ce începe și dînsul prin a arăta că expediția din 1497 au întrecut toate calamitățile Poloniei, că Turcii, Moldovenii și alte neamuri loviră și înfrînseră armata polonă, enumeră familiile cele mari polone care perdură în Moldova pe membrii lor cei mai străluciți, sfîrșește totuși prin cuvintele: «cu toate aceste după o mergere de mai multe zile prin păduri și locuri ne-

15. Ureche, Idem.

16. Ioachim Cureu, ap. Sîncăi, II, p. 93.

17. Bielski, ap. Picot, Chronique d'Ureche. p. 178.

străbătute, ei avură noroc a eși teferi și victorioși (!!) din Moldova ». S'ar părea că avem înaintea noastră un cronicar ungar¹⁸. Pană în serierile de mai tirziu Moldova este numită «mormîntul Polonilor»¹⁹.

Stefan însă nu se mulțămî cu înfrîngerea oștirilor polone din Moldova. El vroia să facă pe Poloni să simtă mai adînc urmările violențelor lor scopuri, și pătrunde cu o armată în anul 1498 în regatul lor, dînd tot ce întilnea jafului și pustierei, arzînd orasele Przemysl, Radimo, Przeworsk, Lanczut, precum și numeroase castele, și pătrunzînd pînă dîncolo de Lemberg; ie mai mult de 100.000 de oameni robi, și îi așază în Moldova, «din care priceină zice Ureche, și pînă astăzi trăește limba rusască în Moldova, ales pe unde au descălecat»²⁰. Polonii surprinși fără armată, sunt nevoiți să sufere prădăciunile Moldovenilor, pînă cînd regele vîzînd că dînsii pătrund în inima statului lor, se roagă de Stefan să-i incuviințeze pacea. Tratatul încheiet cu acel prilej arată pe Poloni ca indatorați cătră domnul Moldovei. Nu se mai pomenește prin nici un cuvînt despre vasalitatea Moldovei; domnul ei este numit *prietenul iubit al regelui*, și toate condițiile păcii sunt stipulate în favoarea Moldovei. Reproducem acest tratat încheiet în April 1499 în părțile sale esențiale, căci el indrumează o nouă eră de neatrîrnare, de vr'o 50 de ani, în relațiunile Moldovei cu Polonia, pînă cînd destrăbălarea domniei moldovene o aduce iar, și încă mai adînc, sub foasta ei suzerană.

«Se încheie o pace desăvârșită între Maiestatea noastră și magnificul Stefan voevodul din mila lui Dum-

18. *Mitkovski* in *Arh. ist.*, I, 2, p. 43-44.

19. *Martini Zelleri*, *Beschreibung des Königreichs Polen*, Ulm, 1657, p. 57: «Moldau so einer der Polen Grab nennet». (Biblioteca Academiei, col. *Sturza*, Nr. 2129).

20. *Letopisețe*, I, p. 141.

Infrîngerea Polonilor armatei și de servare la
 4h von Wajdelok i. 5. Verwaltung des
 von Fürsteman 18 Oct 1857 N. 107.
 1857 N. 107

nezeu domnul țării Moldovei prietenul nostru cel sincer iubit (amicus nobis sincere dilectus). Declarăm prin acest act că uescotim (dimittimus) toate ofensele, injuriile și daunele pe care ni le-au pricinuit în timpurile din urmă, și că îi incuviințăm o trevă și o pace vecinică, astfelu ca atit Stefan voevod cît și fiii și urmașii sei să trăiască și să domnească în pace în țara Moldovei, fără nici un soi de impedecare din partea noastră. Mai făgăduim lui Stefan prietenului nostru iubit (urmează un străgnic jurămint) că după cum mai înainte cu numitul Stefan, prietenul nostru cel sincer iubit, am trăit în o pace vecinică, neatinsă și neștrămutată, și de acum înainte Stefan voevod să ne stea în ajutor contra ori cărui dușman al nostru. după putința lui (secundum suam possibilitatem)²¹. Îi mai făgăduim că ne obligăm a considera de prieteni pe prietini și de dușmani pe dușmanii sei, și la acelaș lucru se obligă și Stefan voevodul față cu noi. Ne mai obligăm a nu primi în regatul nostru pe nici un pretendent la tronul Moldovei, și a da adăpost lui Stefan Voevodul la caz de pericol. În un atare caz noi regele trebuie să-i ajutăm cu toate puterile, spre redobîndirea patriei sale. De asemenea îi mai făgăduim că, ori cînd vom afla vre o uneltire a dușmanilor lui Stefan contra lui, să i-o facem cunoscută, și la acelaș lucru se îndatorește și domnul Moldovei față cu noi. Și iarăși cînd am vroi noi împreună cu Vladislav regele Ungariei a purecede contra împăratului turcesc ne vom înșelege mai întăi cu domnul Moldovei asupra chipului celui mai folositor de a întreprinde expediția, și atunci Stefan va pleca în propria persoană, împreună cu noi contra sultanului, iar dacă, ceea ce ferens-

21. Amintim aceeași condiție din ajutorul făgăduit de Mateiu Corvin lui Stefan înainte bătăliei de la Valea Albă. Cîtă schimbare între vasal și suzeran, mai ales cînd vedem că pe cînd Stefan se obligă „secundum possibilitatem” regele polon se îndatorește a-l ajuta cu toate puterile sale.

De a
 d a
 cu
 iz
 iul
 lui
 a
 h
 a
 g
 a
 na
 O
 h
 Tur
 ur
 iat
 pe
 Di
 ur
 ei
 p
 M
 t
 a
 p
 ta
 v
 q
 d
 e
 d
 i
 s. An

+ Mei înaintea d. e. ce facu acurate alcătuir
 nită Ștefan al-mare și Ioan Albert, cum
 Rege încheia cu Vladislav Regele Ungariei
 un tratat în care se vorbește și de Ștefan Văde
 și de un principiu prieten și de ajutor
 Rege asupra lui cum să lăsa un dom
 la varșava și în curme și susținut
 a lui unuia din cu Ioan mare vecin
 cu Moldovii. În acceptarea lui Ștefan
 celim și. După statură Regele Ma
 garii, aul al Poloniei ce lăsa lui
 Ștefan voevodul Moldovii pacea veșnică;
 ce lăsa prinț și grație lui cu toată
 libertate și oporunitate să dăruie
 la dăruie și să-i încheie pacea lui
 și armăștii lui Ștefan și lui
 lui Ștefan al Poloniei și Moldovii.
 În acceptarea lui Vladislav cum
 vorbă cum paragraful ce din
 partea Regele Ungariei și din
 partea sa aceluia cum să

22. Anchetă recepțion de 1458. Huzar
 Cur. II. 2. p. 406 și 411

că domnul nu ar putea merge singur, atunci fiul seu
 va trebui să meargă împreună cu noi. De asemenea
 mai făgăduim a apăra pe numitul Ștefan contra îm
 păratului Turcilor. De asemenea voevodul Ștefan, în
 dată ce va auzi despre trecerea Turcilor, va da pe
 cit va putea mai iute noue ambilor regi știri despre
 pasurile Turcilor, cărora nu le va da contra noastră
 nici slături, nici ajutor. (Mai urmează cite-va puncte
 privitoare la negoț). Care toate și fie-care în parte
 mai sus scrise noi Ioan Albert aceluiași Ștefan făgă
 duim a le păzi cu tărie nealins și neînfrânt, a le fi
 nea și implini și a face ca să fie făcute și îndeplinite.
 Urmează iscăliturile tuturor marilor demnitari poloni,
 care adaugă și ei că, toate cele mai de sus în toate
 punctele, condițiunile și articolele făgăduim magnificu
 lui domn voevodului Moldovei a le ține și urma cu
 tărie și statornicie, fără nici un dol sau fraudă. †

Acest tratat punea un capăt vasalității Moldovei
 față cu Polonia, precum pusese acel încheiet de Mir
 cea în 1395 sfârșit supunerii Munteniei către Ungaria.
 Prin el regele polon se leagă către Ștefan, care
 primește făgăduinți aproape în toate punctele, în
 datorindu-se numai în unele la îndeplinirea acelo
 rași condiții. Intregul ton al tratatului este acela
 unei favori dobândite de un invins de la un invin
 gător; nicăire nu se face nici măcar o aluziune la
 raporturile de subordonare a le Moldovei. La sfârșit
 regele făgăduiește lui Ștefan a respecta în întregime
 lor toate punctele stipulate, și marii demnitari întâ
 resc cu făgăduința lor pe aceea a regelui. Ștefan cel
 Mare zdrobise mai mult decât armatele Polonilor; el
 plecase la pământ neînduplecata lor mândrie, îi silise
 să se înclăine înaintea lui, și astfel acum la bătrânețe,
 cînd era cu un picior în groapă, avu nespusa mul

22. Digital, Codex diplomaticus regni Poloniae, I. p. 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 1000.

tămire de a vedea rugători și sficioși înaintea lui pe acei înaintea cărora el altă dată ingenunchiase. Fără îndoială că acest tratat însemnă cîmpania mersului triumfal al lui Ștefan cel Mare, și că produse în inima lui cea mai adîncă mișcare. Mare fusese și bucuria pentru răpunerea Turcilor. Acolo însă era numai un singur simțimînt în joc, dușmănia războinică. Aici aceasta se ascuțea și se sporea prin dorința de răzbunare pentru umilințele suferite, pentru necredințele și amărăciunile cu care Polonii îl adăpase. În acea zi memorabilă Ștefan putu respira din adînc, și somnul ce odihni bătrînele sale mădulare fu cel mai dulce pe care eroul îl gustase vre odată.

Ștefan cel Mare fusese detras prin acest atac al Polonilor de la marea preocupare a vieții sale, lupta sa cu păgînii. Vezînd el că cu domniile apusului nu poate ajunge la nici un rezultat în privirea combaterii Otomanilor, se gîndi să înjghebe o legătură între acele a le răsăritului, pe care dînsul le credea mai de aproape interesate a răspinge copleșirea turcească. Aice însă el întîmpină alte greutăți, anume rivalitățile ce desbinau pe domnii deosebitelor state răsăritene, și care îi împedecau de a se uni într'un gînd și o faptă comună în protiva primejdiei ce-i amenința pe toți, dar pe care numai pășitul și prevăzătorul Ștefan o vedea din ei. Aceste domnii erau: regatul Poloniei, ducatele Litvaniei și al Mosevei și chanatul Tatarilor din Crimeea.

Între ducele Mosevei Ioan al III-le și ginerelul său Alexandru ducele Litvaniei, frate cu Albert regele Poloniei, era o mare dușmănie, din pricină că Alexandru silise pe soția lui, fiica țarului, contra dispozițiilor anumite a tratatului încheiat la facerea căsătoriei, a îmbrătoșa religia catolică. Chanul Crimeei Mengli Gherai era în rele relațiuni cu Polonia și Litvania, din pricina prădăciunilor Tatarilor în ho-

tarele acelor țări, prădăciuni răsbunate adese ori de Poloni în chip crunt și sîngeros.

Stefan cel Mare se pune pe greaua lucrare de a împăca aceste rivalități, spre a putea uni într'o luptă comună în potriua păgînilor, puterile răsăritului, acăror întrolocare într'un singur corp ar fi putut răzbi pe puternicia Turci. În 1494 Stefan cel Mare trimite o ambasadă la eusrul seu Ioan Vasilievici al Mosevei, prin care l'îmbie a se împăca cu ginerele seu ducele Alexandru al Litvaniei, spunindu-i între altele, că «toți regii și domnii creștini și toate țările italiene de la apus se unesc și se pregătesc a sta contra păgînului. Ar fi bine ca și tu, în loc de a te certa cu creștinii, să te ridici cu ei asupra păgînatăței»²³. Stefan spunea un mare neadevăr, afirmînd că principii apusului ar fi hotărîți a se seula în contra Turcilor; dar ce nu ar fi făcut el pentru triumful marelui seu gînd! Tot atunci stărînd el pe lingă ducele Litvaniei, izbuteste a aduce o împăcare între socru și ginere, și Ioan al III-le trimite mai mulți soli la curtea ginereului seu, care să sărute crucea în semn de înfrățire. Solii lui Stefan, care erau față, aduc domnului lor vesteă imbucurătoare despre înlăturarea uneia din piedicile ce se opuneau la obșteasca alianță a răsăritului european în contra necredincioșilor, plănuită de domnul Moldovei²⁴.

Stefan însă trebuia să aducă acelaș rezultat împăciunitor între chanul tătărăsc și ducatul Litvaniei. El trimisese o solie în Crimea încă din 1492 care se întilne-

²³ Reproduș după Akta zapadnoi Rosii de *Hasdeu* în *Arh. ist.*, I, 1, p. 81. Dl. *Codrescu* reproduce în *Uricarul III*, p. 76-80 mai multe acte după Acta magni ducatus Litvaniae, care conțin în tocmăi, aceleași arătări ca și acele din arhivele Mosevei reproduce de *Ulianitzki*. Actul nedatat, nu poate fi din 1498, ci numai din 1492.

²⁴ Vezi un doc. din 1494 în *Ulianitzki*, p. 124, care relatează această împrejurare.

ste acolo cu acea a lui Ioan al III-le spre a încerca tărîmul, și a vedea întâi care erau plecările chanului tătarăse cătră el. Chanul se arată foarte bine dispus și prietinos cătră Stefan cel Mare, dînd solilor sei răspuns, că prietinii și neprietenii lui Stefan, sunt și prietenii și neprietenii lui, și însărcinînd pe soli să sărute din partea lui pe Stefan cel Mare ²⁵.

Pe cînd însă Stefan umbla să impace pe potentății răsăritului, spre a-i împinge în contra a tot puterniciei musulmane, nu știm din ce pricină se strică tocmăi relațiile între diusul și ducele Litvaniei, pe care abia izbutise a-l împăca cu țarul Mosevei. În 1495 întîlnim mai multe soli a le lui Alexandru la Ioan al III-le, care se tînguesc despre silniciile ce avuse să le sufere Litvania de la Stefan al Moldovei, mai ales despre arderea orașului Braslav. Ioan Vasilievici răspunde la această înștiințare, că el ar fi prietînul lui Stefan încă de pe timpul tatălui lui Alexandru Cazimir, pe cînd cu el abia s'ar fi împăcat, și că înainte de a lua în băgare de samă tînguirea lui, ar trimite o solie în Moldova spre a cunoaște cum stau lucrurile ²⁶.

Vinea acuma rîndul lui Ioan de a face pe mijlocitorul împăciuirii între Alexandru al Litvaniei și Stefan al Moldovei, și Ioan mai vroeste ca de odată cu această împăcare să mai aducă la ființă și aceea a chanului Crimeei cu ginerele seu. Alexandru însă îi răspunde cu amărăciune, că pentru ce ar stărni în favoarea neprietenilor sei; că după tratatul de împăcare și alianță, incheiet nu de mult ar trebui ca Ioan să privescă de prieteni și neprieteni, pe acei ce erau și lui prieteni și dușmani; că mai bine ar face să stăruiască ca atît chanul cît și Stefan, să 'l despăgu-

²⁵. Doc. din 1492 *Ulianski*, p. 122.

²⁶. Doc. din 1495. *Idem*, p. 126.

bească pentru daunele suferite, și atunci va putea vorbi cu ei de împăcare, și cite altele pe acelaș ton²⁷. Și cum s'ar fi împăcat ducele Litvaniei cu Stefan cel Mare, când tocmai atunci fratele seu regele Poloniei, se pregătea, în înțelegere cu el, a răsturna pe domnul Moldovei? De aceea vedem că Alexandru reinnoește încă în anul chiar al atacului lui Albert asupra Moldovei, 1497, tînguirile sale despre arderea Braslavului²⁸. Alexandru chiar ie parte lucrătoare la copleșirea Moldovei de oștirile leșesti, ținînd însă această împărțășire a lui la atacul hoțesc făcut de regele Poloniei contra Moldovei, ascunsă de socrul seu, pentru care acesta cînd îl află, muștră cu asprime pe gine-rele seu²⁹.

Polonii și Litvanii, bătuți de Stefan în Moldova, trimit atunci ei la Mengli Gherai, propunîndu'i împăcarea, cu condiție ca să le deie ajutor în profiva lui Stefan, care pentru a răsbuna călcarea țării sale, intrase în Polonia, și făcea prin pustierile sale, să plătească scump Polonii nedreapta lor pornire asupra țării sale. Mengli Gherai însă refuză cererile polone. Se vede din această împrejurare că Stefan avea de prieteni în lumea răsăriteană numai pe chamul tătareșc și pe țarul Mosevei; dar că acești prieteni îi erau mai de trebuință spre a zădărnici planul creștinilor în contra lui, de cit spre a-i arunca asupra păgînilor.

Stefan îngrijit totuși de stăruințele Polonilor la Muscali și Tatari, trimite și el la principii lor ambasade mărețe, între altele la țarul Moscovei una compusă din 40 de boieri³⁰.

În 1499 după încheierea pazei între Stefan și Po-

27. Doc. din 1496. Idem. p. 126-127.

28. Doc. din 1497. Idem. p. 132.

29. Doc. din 1498. Idem, p. 148-149.

30. Doc. din 1498. Idem, p. 177.

loni, prin vestitul tractat, prin care Polonia părea a fi căzută ea în vasalitatea Moldovei, se impacă și Alexandru al Litvaniei cu el și toți principii ce dușmănise până atunci pe domnul Moldovei. Albert al Poloniei, Vladislav al Ungariei și Alexandru al Litvaniei se obligau a apăra pământul lui Ștefan de dușmanii creștinătății. De și o asemenea împăcare și asemenea făgăduinți din partea celor bătuti cătră învingător, numai sincere nu puteau fi, totuși Ștefan în dorința' arzătoare de a vedea odată Europa răsăriteană dându-și năina contra păgînului, crede că de astă dată cel puțin, va putea aduce visul seu la îndeplinire, și trimite o solie la toate curțile răsăritene, îmbiindu-le la lupta comună în contra păgînului, și la apărarea Moldovei, care apărare ar fi în interesul lor, *intru cit Moldova ar fi poarta prin care Turcii ar putea pătrunde cătră toate țările răsăritului, fiind singura cale prin care Turcii ar putea ajunge la ele*³¹. Alexandru al Litvaniei, în loc însă de a răspunde la această îndemnare, îi trimite o solie în care îi cere, ca în puterea tratatului de pace și prietenie intervenit între Moldova și Litvania, în care după formula acelor timpuri, toți prietenii și dușmanii unci țări trebuiau să fie și prietenii și dușmanii aliatului ei, să'i dea ajutor în contra socrului seu ducele Mosevei, cu care relațiile iar se stricase. Trămisul Litvei, anume Bogusch diacul, cu prilejul venirii sale în Moldova, răscumpără aice Ne la un Evreu o doamnă litvană, pe care acel Evreu o liberase din prisoare de la Tătari; dar neavînd bani cu ce plăti Evreului prețul răscumpărării, un boier moldovan anume Teodor, starostecele Hotinului se puse obizăș pentru suma de 120 de galbeni, prețul răscumpărării³².

³¹ Doc. din 1499. Idem p. 177-178.

³² Doc. din 1499. Idem p. 182. *Crâna*. Uriceul III, p. 78. Înțînîn decii Evrei în Moldova fact de pe timpul lui Ștefan cel Mare.

70 li. în 1506 *Władysław książę Litwy* sau *litwa* *Władysław książę Litwy* *protokół „o wile i legelima pertonierow* *protomierowu pactedabat”* *Władysław* *Władysław, Doc. II. 1. p. 18.*

Stefan neputînd împăca pe ducele Litvanici cu cuscurul seu, ie partea acestuia, fapt prin care se indușmănește cu Litvanii și deci cu Polonii. Tot atunci și Mengli Gherai declară lui Ștefan, că nu se poate împăca nici într'un chip cu Alexandru. Toate țările răsăritului cădeau deci iarăși una asupra celeilalte cu dușmănie. Iată care era adevărata stare a simțimintelor lor una față de celelalte, și nu acele măestrite a căror rostiri, după multă stăruință, Ștefan dobîndise a fi înșirate pe hârtie. Era tot atît de puțin cu puțin cu alianță a răsăritului ca și una a apusului în contra Otomanilor, și Ștefan desmierdase în zădar acest gînd iubit atîta timp în sufletul seu, și se ostenise atîta de mult spre a lui îndeplinire.

Indușmănjindu-se din nou cu Polonii, Ștefan adună armata lui, pregătindu-se de luptă, și bine făcuse, căci cîrînd după aceea Leșii intră în țară și ajung pînă la Botoșani, unde Ștefan îi întîmpină și îi bate³³.

În cîrînd însă vâlmașagul răsăritului trebuia să ajungă la culme, prin indușmănirea lui Ștefan cel Mare însuș cu cuscurul seu Ioan al III-le al Mosevei, care pentru a favoriza pe fiul născut din o nouă căsătorie încheietă la bătrînețe, disgrătiase și aruncase în închisoare pe fiica lui Ștefan cel Mare, Elena, foasta lui noră, a cărcia bărbat, fiul lui Ioan, se întîmplase să moară, vroind astfel să îndepărteze de la moștenirea tronului rusesc pe nepotul seu, fiul Elenei. Înțelegem eit a trebuit să fie de jignit Ștefan prin o astfel de tratare a fiecei și a nepotului seu. El trimite în 1502 o solie la hanul tătarăsc, spre a afla de la el dacă mai erau în viață Elena și cu fiul ei, și soțul lui Ioan, care tocmai din întîmplare se afla la

³³ Ureche, în *Letopisețe*, I, p. 141. Comp. raportul lui Octavian Gucci, ambasador venețian în Cracovia în *Exarcha*, documente, Partea II. Extracțe din colecția lui Marin Sanudo, doc. II, Cracovia 27 Iulie 1500, p. 83.

Regele Ungariei se învecoră în
zădărnica încercare să
în Polonia, cu alții mai mult
ce învecoră

fratele lui Vladislav, Albert, în 1501, regele Ungariei
nu mai avea asupra urmașului aceluia, Alexandru,
nici o influență. Ștefan cel Mare, care era în bune
relațiuni cu hanul Crimecii, provoacă pe Tataři a pra-
da Polonia, și el însuși intră cu o armată în Pocuția,
vroind să răpească acel ținut de la Poloni, care ținut,
după cum el însuși zicea adese ori, fusese luat fără drept
de la Moldova³⁰. De și Ștefan adusese toată Pocuția
în stăpînirea lui, propășirea boalei de care suferea,
o podagră învechită unită cu niște răni la picioare,
il face să părăsască țara aceasta, pe care Polonii o
ieu iarăși în stăpînire la începutul anului 1504.

Întors în țară Ștefan se coborî de pe tron în pa-
tul de durere, de unde era să treacă în curînd la
vecinica odihnă. Suferința puse un capăt carierei sale
militare; domnul însă și omul rămăseră întregi pînă
în cele de pe urmă momente. Pentru a înțelege toată
mărimea lui ca domn, trebuie să adunăm și pu-
ținele trăsături păstrate de timpuri asupra vieții sale
private, spre a avea astfel o deplină imagine a
figurei marelui domn moldovan din veacul al XV-le.

³⁰ Cremer, p. 441. „Poence ut ipse dicitabat de sua dilione injuste fuisse
distractam, recepit. Comp. Bittski, p. 446.

de an
lat
cum
vili
hu
Hab
ga
nat
Tur
iat
urci
M

+ si intalnesc un p' b' ale p'nu si aut timp si in an 1483
g'rin Maria si Oltea peim' p'nta lui Petru si Doroban. Moldavia
Ispahan si Targu I. si p. 25.

Tatii lui Stefan si Doamna al II' f'it lui
Alexandra al Dan. cao marie ten' protu
nume ~~cesareuicij~~ d' Oltea cu a
Las de los p'ncipum cu a l. si
Oltea. ~~ca p'nta saut~~ ~~si p'nta saut~~
ca loat' acat' Stefan al Dan pomenit
in hrisov al an de 1466 p' ~~marie~~
lui Maria, ~~si p'nta saut~~ ~~si p'nta saut~~
~~ca p'nta saut~~ ca p'nta saut ca p'nta saut
nume d' calogari al marie lu
Stefan. (II)

bi Povestorul d' L. ~~si p'nta saut~~ ~~si p'nta saut~~
si p'nta saut si p'nta saut
p. 192)
II. Doi de 1466 a ~~si p'nta saut~~ ~~si p'nta saut~~
Maria si Doamna al Dan. cao marie ten' protu
nume ~~cesareuicij~~ d' Oltea cu a
Las de los p'ncipum cu a l. si
Oltea. ~~ca p'nta saut~~ ~~si p'nta saut~~
ca loat' acat' Stefan al Dan pomenit
in hrisov al an de 1466 p' ~~marie~~
lui Maria, ~~si p'nta saut~~ ~~si p'nta saut~~
~~ca p'nta saut~~ ca p'nta saut ca p'nta saut
nume d' calogari al marie lu
Stefan. (II)

de ani cind s'a urcat in scaun la 1457. la moartea
lui, in 1504, el trebuie sa fi trecut vrsta de 70 de
ani, o viata indestul de lungă, dacă considerăm in-
cordarea neincetată a puterilor sale atat fizice cit
si intelectuale, in decursul de aproape jumătate de
secol al domniei sale #

Stefan se căsătorii după cum se obicinuește la ca-
petele încoronate, îndată după urcarea lui pe tron.
spre a lăsa odrasle scaunului țării. Numele însă a
intâiei lui soții nu a fost păstrat de cronicari, care
dau ca prima soție a lui Stefan pe Eudochia de la
Kiev. El se însurase cu această princesă în al 7-le
an al domniei sale, la 1463 și ea era sora lui Simion
Olekovici, principele Kievului, vasalul regelui Polo-
niei, care domnește între 1455—1471.

(Stefan)

si p'nta saut
si p'nta saut
si p'nta saut

Existența ei este adevărată și de un hrisov din
1466, in care Stefan spune: pentru sufletul sint
repositiei mumei noastre Maria, și pentru sănata-
tea doamnei mele Eudoxia, și pentru sănătatea prea
iubiților coconi ai domniei mele Alexandru și Ale-
na». Acest fiu al lui Stefan, Alexandru nu poate fi
insă copilul Eudochiei, pentru că in inscripția de la
Rășboeni, domnul spune între altele: «Și noi Stefan
Voevod și cu fiul nostru Alexandru, eșit'am înaintea
lor aici, și am făcut eu dinșii mare rășboin, in al
20-le an eurgător al domniei», (26 Iulie 1476). Dacă
Stefan luase in căsătorie pe Eudochia in 1463 sau
după cronică putneană in 1464, atunci in 1476 Ale-
xandru, dacă ar fi copilul Eudochiei, ar fi avut numai
12 sau chiar 11 ani, in care euz nu înțelegem cum
ar fi putut el eși împreună cu tatăl seu in contra
Turcilor. Chiar dacă am admite că Alexandru, de și
copil, să fi însoțit pe tatăl seu in bătălie, o altă im-

2. Urche, Letopisete, I. n. 118. Cron putn, pune anul 6972=1464. Vezi
și Ponié, Chronique d'Urche, p. 96

Petru moare și el puțin timp după Bogdan, în același an 1479, și ambii frați par a fi fost îngropați în același mormânt, de oare ce îi găsim cuprinși în una și aceeași inscripție: «Aici sunt mormintele robilor lui Dumnezeu Bogdan și Petru, fiii lui Ioan Stefan Voievod, domnul Moldovei. Au murit Bogdan în 26 Iulie 6987, Petru în 1 Octombrie 6988», adică în același an de la Hristos 1479, dacă considerăm anul vechiu ce începând la 1 Septembrie¹⁴.

Al patrulea fiu al lui Stefan este al doilea Bogdan, născut din căsătoria cu doamna Maria fiica Radului Vodă, cam pe la anul 1477. Imprejurarea că doi fii ai lui Stefan, ambii în viață în același timp până la 1479, când moare Bogdan fiul Evdochiei, poartă același nume de Bogdan, nu trebuie să ne pară stranie, intru cât în timpurile vechi se obișnuia adeseori a se numi mai mulți copii cu același nume favorit, și chiar astăzi încă se întâlnește acel obicei. Apoi ei se deosebeau intru cât va la nume prin aceea că eel dintâu purta numele de Bogdan-Vlad, pe când celui al doilea i se zicea Bogdan curat. Acest Bogdan fu singurul din fiii legiuinși ai lui Stefan, care supraviețuiește tatălui său. Pe la 1502 el era un tânăr de aproape 25 de ani, după cum ne spune o relație venețiană¹⁵.

Afară de acești 4 fii legiuinși mai rămase după moartea lui Stefan și un fiu natural Petru Rareș, care moșteni însă mai curat de cât cel legiuinșit caracterul războinic, întreprinzător și neastîmpărat al tatălui său.

p. 124), 1473 (Wickenhauser, p. 69), 1476 (Col lui Traian, 1876, p. 559), 1479 April 29, (Uricaru) II, p. 249).

14. Inscriptia adusa vezi in Arhiva romaneasca a D-lui M. Cogălniceanu, II, p. 306. Asupra chestiunii controversate a inceperii anului vechiu, vezi mai sus, p. 266 și urm.

15. Exarhu, Colecția lui Marin Sanudo, VII, Raportul doctorului Mariano din Suceava 7, Decembrie 1502, p. 92: „zovene de anni 25 in circa”.

† numit și Bogdan-Vlad¹⁴

† Ca numele și Bogdan-Vlad se referă la fiul Mariei lui
Radu, se vede și pe aceeași inscripție mormântului
unde numele și se înscriseră în 1479 (Uricaru),
xv / 27, partea mormântului Bogdan în
Cămpulung în 1479, mai sus, etc. Pe lângă numele
și 1476 adevărat în inscripția lui Bogdan, singura
pe el lui Stefan (Uricaru, p. 249)

Muma acestui Petru era soția unui neguțitor de pește din Hirău, numit Rareș. De aceea vedem că Ștefan pune să zidească în acel oraș curți domnești, acărui ruine se mai cunosc și astăzi, precum și o biserică ce se află încă în picioare. El se oprea adese ori în acest oraș lângă frumoasa lui păscăriță, spre a mai uita de ostenețile războiului¹⁵.

Dintre fetele lui Ștefan vodă s'a păstrat amintirea numai a două, *Elena* și *Maria*. Elena este aceea pomenită împreună cu Alexandru în documentul din 1466, și probabil fiica Evdochiei de la Kiev; cealaltă, *Maria*, care nu se știe cu cine a fost măritată, moare în anul 1518 și este înmormântată în mănăstirea Putnei. Ea se mai numea și *Kneajna*¹⁶.

Soarta celei d'întâi fete a lui Ștefan, Elena, este cu totul dramatică, și viața ei întregă se petrece în o luptă din cele mai crâncene. Ea fu măritată după Ioan cel Tânăr, fiul țarului Ioan Vasilievici al III-le, pe la anul 1481, muma țarului mijlocind această căsătorie. Ducele Mosevei trimise pe boierul Mihail Pleșteev cu o întovărășire numeroasă și strălucită ca să iee pe mireasă, și să săvârșască logodna în Moldova în numele principelui. Ștefan trimite după aceea pe fiica lui în Rusia cu boierii Lancu, Singer, Gherasim și jupăne-sele lor. Ea trece prin Polonia, unde craiul Cazimir îi face o strălucită primire, și-i trimite frumoase și bogate daruri. Sosind la Moseva de postul Sf. Filip, Elena fu pusă în mănăstirea Înălțării, la muma marelui principe, care mijlocise însoțirea. După ce aice făcu cunoștință cu mirele ei, se săvârși cununie în ziua de Epifanie. Doi ani după cununie se naște un fiu, care este botezat cu numele de Dimitrie, și care

15. *Ureche* în *Letopisețe*. I, p. 156. Că Ștefan zidi curți în Hirău, vezi *Idem* I, p. 135.

16. Vezi epitaful în *Melchisedek*. O vizită, etc. *Rev. Toalescu*. I, p. 254.

Amplasat de la Districul ...
 ...
 ...
 ...
 ...

pricinuește o mare bucurie bătrînului Ioan Vasilevici, ce și vedea dinastia lui dînd odrasle pentru viitor. El vroeste să dăruiască mumei pruncului un prețios juvaer, cînd află că noua lui soție, Sofia, îl dăruise unui curtean, ceea ce pune pe țarul în o mare turburare.

Această Sofie era o greacă, fiica lui Toma Paleologul, ultimul stăpînitor al Peloponezului. Din noua căsătorie a bătrînului țar se născu însă un copil lui Ioan al III-le, care primi numele de Vasile, și puțin timp după aceasta, se întîmplă ca fiul cel vristnic al lui Ioan, sotul Elenei, să se îmbolnăvească și să moară, în 1490. De îndată se născu o întrebare însemnată, care dădu naștere la o luptă inverșunată între greacă și romîncă, anume aceea, care din cei doi copii aveau dreptul de moștenire la tron, Dimitrie fiul Elenei ca reprezentantul dreptului de primogenitură al mortului seu părinte, sau Vasile, singurul fiu în viață al marelui principe? Boierii se împărțiră în doue partizi; parte era pentru Elena fiica lui Ștefan și fiul ei Dimitrie, parte pentru Sofia și fiul acesteia Vasile. Cei întîi erau în mult mai mare număr, indemnăți de dragostea obștească către memoria lui Ioan cel Tânăr; apoi și din pricină că Elena se încunjura numai de Ruși, pe cînd Sofia era urîtită celor mai mulți magnați, din cauza Grecilor pe care îi avea pe lîngă dînsa. Sofia și Elena, amîndouă viclene și ambițioase, acopereau ura ce le ferbea în inima sub fața ipocrită a bunei cuviinți.

Stăpînitorul află în curînd despre un complot urzit de partidul Sofiei, pentru a pierde pe Dimitrie, dar tot odată a lua guvernul din mînele bătrînului, care era bănuît a favoriza pe nepotul seu. Ioan descoperînd uneltirea, se aprinse de mînie, puse mîna pe cei bănuîți, le stoarse mărturisirea prin cumplite schingiuriri, și îi pedepsi pe toți cu pierderea vieții.

pricinuesc o mare bucurie bătrînului Ioan Vasiliievici, ce și vedea dinastia lui dînd odrasle pentru viitor. El vroeste să dăruiască mumei pruncului un prețios juvaer, cînd află că noua lui soție, Sofia, îl dăruise unui curtean, ceea ce pune pe țarul în o mare turburare.

Această Sofie era o greacă, ficia lui Toma Paleologul, ultimul stăpînitor al Peloponezului. Din noua căsătorie a bătrînului țar se născu însă un copil lui Ioan al III-le, care primi numele de Vasile, și puțin timp după aceasta, se întîmplă ca fiul cel vîrstnic al lui Ioan, sotul Elenei, să se îmbolnăvească și să moară, în 1490. De îndată se născu o întrebare însemnată, care dădu naștere la o luptă inversunată între greacă și romîncă, anume aceea, care din cei doi copii aveau dreptul de moștenire la tron, Dimitrie fiul Elenei ca reprezentant al dreptului de primogenitură al mortului său părinte, sau Vasile, singurul fiu în viață al marelui principe? Boierii se împărțiră în două partizi; parte era pentru Elena ficia lui Stefan și fiul ei Dimitrie, parte pentru Sofia și fiul acesteia Vasile. Cei intîi erau în mult mai mare număr, indemnăți de dragostea obștească cătră memoria lui Ioan cel Tînăr; apoi și din pricină că Elena se încunjura numai de Ruși, pe cînd Sofia era urîtă celor mai mulți magnăți, din cauza Grecilor pe care îi avea pe lingă dînsa. Sofia și Elena, amîndouă viclene și ambițioase, acopereau ura ce le ferbea în inima sub fața ipocrită a bunei cuviinți.

Stăpînitorul află în curînd despre un complot urzit de partidul Sofiei, pentru a pierde pe Dimitrie, dar tot odată a lua guvernul din mînele bătrînului, care era bânuit a favoriza pe nepotul său. Ioan descoperind uneltirea, se aprinse de minie, puse mîna pe cei bânuiți, le stoarse mărturisirea prin cumplite schingiuiri, și îi pedepsi pe toți cu pierderea vieții.

Supărarea lui Ioan se întinse însă și asupra Sofiei, despre care auzise că umbla cu vrăjitoare și burueni. De atunci țarul nu mai vrea să vadă pe soția lui, căci presupunea că dînsa avea de gînd să otrăvească pe noră-sa Elena și pe fiul ei Dimitrie.

Elena triumfa. Marele kneaz orîndui o ceremonie strălucită, în care să se proclame pe fiul nurorei sale de moștenitor. În 1498 Dimitrie ce ajunsese în vîrsta de 15 ani, fu dus la biserica cea mare, unde fu încoronat de viitor țar al Vladimirului, Mosevei și a Novgorodului.

Greaca vîzîndu-se învinsă, recunoscă că se grăbise, vînd să impună într'un moment, ceea ce trebuia să ajungă prin o lungă și obositoare lucrare. Ea se puse deci cu inutul pe lingă bătrînul ei soț, dîndu-și toate silințele a-i recîștiga buna voință. Ea se sili apoi a întoarce la interesele sale pe cei mai însemnați din boierii curții, sprijinindu-le trebile sau dobîndindu-le favoruri de la soțul ei. Astfeliu printr'o lucrare înceată dar sigură, căreia Elena, mai departe de socrul ei, nu putea să-i opună nimic, ajunsă Sofia a resturna cu totul gîndul marelui kneaz, a'l apropia de fiul ei Vasile, și a'l îndepărta de nepot. Partizanii Elenei simțind de această schimbare, se retrăgeau mereu din jurul ei. În curînd Elena cu fiul ei Dimitrie rămaseră izolați și ea surguniți în mijlocul Mosevei. După ce toate fură astfeliu pregătite, se hotărî Sofia să dea lovitura decisivă. La rîndul ei învinovăți de complot pe Elena, și țarul îmbătrînit și ajuns aproape în mîntea copiilor, ascultînd de povețele soției sale, pune la închisoare pe Elena și pe fiul seu Dimitrie, și proclamă pe Vasile fiul Sofiei de moștenitor al tronului rusesc. Aceste se petrec în anul 1502.

Stefan cel Mare care pînă atunci urmăse politica cea mai prietinoasă față cu țarul Mosevei,

se întoarce la auzul nedreptelor suferinți impuse ficei sale, la măsuri dușmănești. Neputînd însă da alt curs răsburării sale, din cauza complicațiunilor în care se afla cu Polonia, se mulțamește a opri pe solii lui Ioan al III-le împreună cu meșterii pe care acesta îi aducea din Italia în statul său, după cum am văzut mai sus. Elena moare în 1505, iar fiul ei Dimitrie este probabil ucis de partizanii lui Vasile¹⁷.

Dacă tradiția istorică este asupra lui Ștefan așa de săracă în știri care se referă la emoțiunile ce au mișcat inima lui în lungă sa viață, asupra stărei sale fizice suntem ceva mai bine informați. Ștefan fu cu corpul ca și cu sufletul, de fier, și numai astfel se explică cum de a putut el suporta toate acele osteneți zdrobitoare a le unei neîntrerupte lucrări răsboinice, fără a fi bolnav nici o singură dată. Numai la sfîrșit căzu sfărîmat pentru a nu se mai scula. Pe lângă această viață atît de obositoare, se pare că și momentele lui de odihnă le petrecea tot în desfătări șgomotoase, în prinzuri, unde vinul nu era crușat, și în care adese ori Ștefan cel Mare se abătea la fapte regretabile, semn că dînsul atunci nu mai era deplin stăpîn pe vasta lui inteligență. «Adese ori la ospete omoria fără județ» spune despre el, în un laconism cuprinzător, cronicarul Ureche. Numai o sănătate din cele mai tari putea să susțină, fără a cădea, o asemenea viață. Și despre puterile lui fizice avem o relațiune prețioasă a medicului său însuș, Matei Muriano, care spune despre Ștefan că era bine constituit pentru persoana și vrîsta lui, dacă nu ar fi suferit de infirmitatea de care spera să-l vindece¹⁸. Se

17. Această expunere este bazată pe notițele conținute în *Karamsin*, Istoria Rusiei, care se află extrase toate în Magazinul istoric pentru Dacia. II, p. 310—320.

18. *Exarhu*, Colecția lui Marin Sanudo VII, Suceava 7 Decembrie 1502, p. 92: „prosperoso de la persona per la eta sua se questa infirmia non lo

vede că el neingriji de vechea rană ce o dobîndise încă din 1462, la asediul Chilei, și pentru care am văzut că el ceruse în 1475, un medic la Veneția. Rana fiind la gleznă, într'un punct delicat al incheieturii, luă cu timpul forma unei fistule, care se perpetuă la Ștefan cel Mare ce nu avea nici odată răgazul trebuitor spre a se curarisi radical¹⁹. Nu se știe numele întâiului medic venețian venit în Moldova, nici cît timp a stat el aici. Pe la 1502 găsim însă pe un altul, Matei Muriano, din statul căruia Ștefan trimite la Veneția în acel an pe Dimitrie Purcivii, spre a-i cumpăra medicamente²⁰. Împreună cu scrisoarea lui Ștefan către senatul venețian ajunge acolo și o altă a însuș medicului Muriano, care am văzut că exprima speranța de a vindeca pe Ștefan. Doctorul Muriano moare însă puțin timp după sosirea lui în Moldova, și Ștefan trimite atunci pe postelnicul Teodor, care cere dogelui să bine voiască a trimite în Moldova un alt medic în locul celui repostat, făgăduind Ștefan «că'l va plăti prea bine, și îi va da voia să s'întoarcă ori cînd a vroi. Boala de care suferea domnul seu ar fi neputința de a mișca minile și picioarele; că în alte privinți ar sta bine»²¹. Se vede deci că pe lângă rana ce o avea la picior, Ștefan mai pătimea și de un reumatism articular care fiind de asemenea neingrijit îi adusese o paralizie a mădulelor sale. De aceea am văzut că și Cromer spune că Ștefan fu nevoit să părăsască cucerirea Pocuției

havesse oppresso; ma spero in Dio farli gran zovamento per quanto posso comprender per le cosse principiate."

19. Cron. puțineană în Arh. ist., III, p. 6.

20. *Exarhu*, Colecția lui Marin Șanudo, Suceava, 9 Dec. 1502, p. 88. „Demetrius Purcivii ad urbem V. D. Venetiae transmisimus ut nobis pharmacias aliquas sive medicinas juxta consilium domini Mathaei nobis necessarias emere."

21. *Exarhu*. Idem. Veneția, 21 Dec. 1503, p. 97: „A dimandato del mal, disse di li piedi et di le mane non si poteva mover ni ajutor; dil resto sta bene".

Caracterul unui om este alcătuit din
forțe elementare: unul statornic și hotărât
dat și complexul lui psihic prin
psihologia sa și alții prin
hi reacte pe care îl schimbă în
acum în minte și înțelegerea și
prin în lucrarea asupra aceluia fiind
parcă în neîncrețur. Și aici
rezultă viața și caracterul său
și în lucrarea sa timpurie

Caracterul unui om este alcătuit din

3. CARACTERUL LUI ȘTEFAN CEL MARE.

Caracterul se dezvoltă cu timpul și el are o epocă
incepătoare, în care abia se deosebesc însușirile
ce au să-l determine, și o viață plină și puternică,
atunci când au ajuns la întreaga sa dezvoltare. Totuș
în ori ce caracter este o continuitate; și semnele ce
au dat de la început stăruiesc până la sfârșit, luind
o formă din ce în ce mai precisă și mai rostită.

Dacă cercetăm caracterul lui Ștefan, îl vedem de
la început cuprins de un mare neastimpăr. Nu putea
sta un moment fără a nu face ceva, și fiind că lu-
crarea aceluia timp se mișca mai ales în câmpul răs-
boiului, apoi îl vedem pe dînsul apucîndu-se de răs-
boae mai mult îndrăznește de cît cugetate. Astfel
este răsturnarea lui Vlad Tepeș, provocarea lui Mateiu
Corvin și mai ales atacul lui Radu cel Frumos, care
trebuia să aibă neapărat de urmare dușmănia Turci-
lor. Norocul însă ajutîndu-l, înțelegem cum de a-
ceastă îndrăzneală deveni obicei, în cît Ștefan cel
Mare nu mai despreciază nici odată de puterile sale.
Cine însă are mare încredere în sine are și multă
putere, și de aceea cum zice Ureche «rar răsboiu de
nu biruia», și o socoteală făcută asupra tuturor lup-
telor sale, dă ca rezultat 34 de izbînzii și numai
2 înfrîngerii¹. Reputația unui general contribuie mult

1. Exarhu, Colecția lui Marin Sanudo, VII, Suceava 7 Decembrie 1502, p. 91.
Raportul în Anuarul Dec. VIII, p. 36.

la cistigurile sale și acea a lui Ștefan, crescînd cu fie-ce bătălie, teama și sfiala cu care armatele străine se luau la luptă cu el, pe cînd din partea lui era incredere și siguranță, erau încă un element însemnat care explică de altfelu neînțelesele sale victorii.

Cu timpul însă această îndrăzneală sumează se preface într'o înțeleaptă cutezare. Rămînînd aceeași pe cîmpul de războiu, ea se cumîntăște mult în afacerile politice. Ștefan cel Mare devine cu încetul însemnat politic, precum fusese de la început mare general. El urmărește încă din tinereța lui un principiu, care îi fu prea folositor în lungă și vițoroasă lui carieră. Nici odată doi dușmani, ci totdeauna împăcarea cu unul, cînd era în ceartă cu celalt. Astfelu îl videm în tot decursul domniei sale bine cu Polonii, cînd erau cu Ungurii; prietîn cu aceștia cînd se strică cu ceilalți; aliat, sau cel puțin în relații pacifice cu ambii sei vecini de la nord, cînd ducea greua sa luptă cu Turcii, și în sfîrșit putînd cere chiar ajutorul acestora, cînd este atacat de Poloni.

Acest principiu atît de simplu în aparență, intîlni în realizarea lui practică nesfîrșite greutăți, pe care numai o mare ghibăcie și o nespusă stăruință putu să le învingă. Așa bună oară cînd se lupta în contra lui Albert, regele polon, Vladislav al Ungariei fiind în secret înțeles cu fratele seu, putea foarte ușor să trimită și el o armată peste munți în contra lui Ștefan, și domnul român, atacat din două părți, ar fi putut să cadă. El însă știa că Ungurii sunt în contra regelui lor, și se folosi de această opunere a nobililor, pentru a săli pe regele ungar să păstreze neutralitatea, și a face ca corpul de armată trimis în Moldova, să fie pus sub comanda unui Român, rudenia sa, Bartolomeu Dragfi, care să aibă drept însărcinare, nu combaterea lui Ștefan, ci împăcarea lui cu Polonii.

În tot decursul anului ce precedă năvălirea Polo-

nilor, solii moldoveni petrec în Ardeal. Asupra lucrărilor și asupra relațiilor lor cu nobilii maghiari, pe care îi întăreau în opoziția lor contra regelui, nu avem nici o știință. Rapoartele, pe care ei nu vor fi lipsit a le îndrepta către Ștefan, s'au pierdut oris'au nimicit, fiind scrise pe hârtie; și așa au dispărut, poate pentru totdeauna, urmele lucrărilor celei mai delicate a lui Ștefan, intrigile și negocierile sale politice, care se ved după rezultatul dobindit că a fost nu mai puțin de samă de cit loviturile zdrobitoare de dușmani purtate pe câmpul de războiu.

Ștefan însă, de și însemnat politic, a fost înainte de toate mare general. Numeroasele sale izbânzi asupra tuturor împărățiilor vecine, neasămănat mai mari și mai puternice de cit țara lui, dovedesc aceasta în chipul cel mai strălucit, mai ales dacă luăm în considerație compunerea armatei moldovene, în mare parte cu țărani luați de la plug, armați cu ce le cădea în mîni², cu care izbutește el a zdrobi armatele feudale ale regilor maghiari și poloni, a răpinge oardele tătărăști, și a sfărma chiar pe cumpliciții ieniceri. Ne întrebăm cum e cu putință a ajunge asemenea rezultate? Voinicia și vitejia singure, ori cit de mari ar fi presupuse, nu ajung spre a da samă de ele: căci aceste însușiri nu sunt datorite de cit încredării puterilor fizice, sub o mare tensiune intelectuală. Puterile fizice au însă o margine, ce nu poate fi întrecută, și a susține că un Român poate răpune trei sau patru Turci, mai bine disciplinați și mai bine înarmați de cit el, este a se închipui ceva peste fire. Secretul victoriilor lui Ștefan stă mai întăiu în geniala alegere a tărîmului și a timpului luptei, totdeauna favorabile armatei sale.

2. Despre armată ne vom ocupa în numărul următor.

Asupra uncia singure din luptele sale avem știri mai amănunte — acea de la Racova — și dispozițiile luate de Stefan, ori cit de simple ne-ar părea nouă acuma după faptă, erau pentru timpul, dușmanul și momentul în care se dădu acea luptă memorabilă, tot atâtea trăsături neîndoelnice de geniu militar. Așezarea trimbițașilor peste lunca cea mocirloasă și înșălarea Turcilor, provocată prin sunarea lor, de a desface o parte din armată spre a o trimite în contra aceluia aparent dușman, a determinat rezultatul zilei. Stefan fu nu e vorbă ajutat de o piclă deasă în îndeplinirea acestei manopere rășboinice: însă în ce constă talentul și geniul unui general? În aceea de a pătrunde cu ințala fulgerului împrejurările ce pot să'i fie folositoare, și chiar în timpul luptei se pot înfățișa pe neașteptate.

În a doua luptă cu Turcii, Stefan cu o armată redusă la număr prin părăsirea lui de către miliții, găsește iarăș un mijloc tot așa de nimerit de a se putea opune Turcilor; anume crearea unei cetăți improvizate din o poiană închisă într'o pădure, prin oborirea în jurul ei a arborilor ce o încunjurau. Apoi devastarea țării sale făcea cu neputință șederea îndelungată a Turcilor în ea. Stefan de și răpus la Valea Albă, iesă cum am văzut învingător din întreaga expediție.

Cînd este să sfărîme armata lui Albert, o atacă în pădure, răsturnînd peste ea arborii înținați; pe Mateiu Craiul îl atacă noaptea în întăriturile de la Baia, și așa mai departe. Pretutîndene știința de a se folosi minunat de împrejurările timpului și a le locului, spre a aduce cu sila victoria sub steagurile sale.

Pe lîngă această parte privitoare la strategia acelor timpuri, tactica pe atunci consta în lupta corp la corp, sau răsturnarea puterii fizice prin puterea fizică, cu foarte slabe mijloace mecanice. Însemnată este

imprejurarea, că eminentul cap al lui Ștefan comanda și unui braț puternic, cu care el se repezea la momentele hotărâtoare în mijlocul dușmanului, spre a zdrobi împotriva lui. De aceea spune și Ureche că «Ștefan la lucruri de rășboae meșter, unde vedea nevoia însuși să vire, ca vîzîndu' ai sei să nu îndărăpteze»³. Noi însă nu facem un merit excepțional lui Ștefan din vitejia sa personală, care este comună tuturor oștenilor ce merită acest nume, și care nu poate fi extraordinară la general, cînd o întilnești la soldat. De sigur însă că alegerea momentului, cînd trebuia să intervină personal în luptă, era punctul hotărîtor care smulgea izbînzile, și în aceasta Ștefan trebuie să fi fost meșter tot atît de mare ca și în folosirea de celelalte împrejurări.

Pe acele vremi toată viața poporului stătea în mîna domnului, anume și viața lui cea liniștită care se petrecea în pace, nu numai soarta lui pe cîmpul de rășboiu. De aceea ar fi de interes a cunoaște pe Ștefan cel Mare și ca administrator sau judecător. În privirea ocîrmuirii, el pare la începutul carierei sale, atunci cînd ferbea în el, cu singele finereței, și dorința de fapte mari, a nu' i fi dat o luare amînte deosebită, căci spune Ureche despre el că, «Ștefan Vodă gătîndu-se de mari lucruri să facă, nu căută să așeze țara, ci de rășboae se găti». Cu toate aceste încă de pe atunci se vede, că Ștefan cel mare regulează comerțul țării prin un așezămînt vamal, acel dat în anul 1460 neguțitorilor din Polonia, și anume cum spune acel document «după ce domnul se sfătui cu dîvanul»⁴.

3. Ureche în Letopisește. I, p. 131, care spune d. e. că în bătălia de la valea Albă „au căzut Ștefan de pe cal jos, și Dumnezeu l'a ferit de nu s'au vătămât”.

4. Arh. ist., II, p. 172.

Cu timpul însă va fi văzut el, că fără o ocîrmuire înțeleaptă nu poți avea o țară destoinică pentru războaie, că pentru a putea învinge pe dușmani, trebuie ca țara să fie tare și în lăuntrul ei. Din fericire atîta știm despre Ștefan, că el era foarte iubit de poporul moldovenesc, că «la moartea lui a fost multă jale și plîngere a tuturor locuitorilor țării, că plîngeau toți, ca după un părinte a lor, cunoscînd toți că i-au scăpat de mult bir și apăsare»⁵. Aceste păreri de rău obștești nu se pot raporta numai la marele general, căci indeobște popoarele nu iubesc războiul, care le ucide și le sărăcește, și am văzut cum milițiile țării părăsesc pe Ștefan, în momentul cel mai critic, îndată numai ce ele pot să o facă. Plîngerea după Ștefan își avea temeiul său în părinteasca lui ocîrmuire, în dreptatea pe care o împărțea ori o prîvighea să se dea, pe cît se putea cu nepărtinire, în ajutarea săracilor, și în sfîrșit în acele mii de fapte, prin care un domnitor poate să se facă binecuvîntat de poporul său. De aceea și Mateiu Muriano, medicul venețian, cel sosit în Suceava cîți-va ani înainte de moartea marelui domn, scrie de aici în 1502 senatului venețian, că Ștefan ar fi «un om prea înțelept, vrednic de multă laudă, iubit mult de supușii săi, pentru că era milostiv și drept, veghetor și darnic»⁶.

Numai din această înțeleaptă ocîrmuire a marelui domn se explică cum se face, ca după o jumătate de secol de războaie aproape neîntrerupte, Mateiu Muriano să poată afla, la sfîrșitul domniei lui, țara Moldovei în o stare așa de mănoasă. El spune în raportul lui că țara e frumoasă și roditoare, bine așezată

5. *Cronica* în Letopisește, I p. 145.

6. *Exarhu*, Colecția lui Marin Sanudo VII, Suceava, 7 Decembrie, 1502, p. 91. „Quanto a persona del prefato signor, e homo sapientissimo, degno de molte laude, amato molto de li sudditi per esser clemente et justo, molto vigilante et liberale”

Муринъ Деу, VII. 126.

1841. Memorii care s'au scris

7. 11. 1841

7 nu numai d' timpurile vechituar
Dar, si d' ab' lui. Are un raport al
Florasubmedii: betavica zuccei
si pentru ca pe timpul cand satarii
si purgatiile a lui Polroni si
atunci amnat lui si a purtat
holera; in Polroni si limba de la
vanta lui si pe o tina anca
si al lui si; dar aducep anca
agratul vltian ai, in ori si ca
vltre si si astuph de la ca
insimnat ca si pe cum stabi
e infelpt". 7. 11.

7. 11. In 27 Iulii 1800 Dox.
si Thom., Dox., vlt p. 31: "putra
lora e sepele e sarvo"

si plina de dobitoace (dupa cum se stie averea de ca-
pitanie a acelu timp), si de toate fructele: ca armata
lui Stefan consta din 60.000 de oameni: de 40.000
pedestri si de 20.000 calari⁷.

Mare general, iscusit politic, ocirnuitor intelept,
iata deci ce a fost Stefan cel Mare. El intrunea in
persoana lui toate insusirile unui mare domitor, si
acest epitet cu dreptul i'a fost recunoscute de timpu-
rile urmatoare lui. Intr'o tara intinsa, la un popor
numeros, Stefan ar fi fost un alt Cesar sau Carol.
In mica lui Moldova cereul activitatii sale, in loc de
a putea determina soarta omenirii, trebui sa se mar-
gineasca la apararea acelei mici portii din ea, care
alcătuieste poporul sau. Dar in acest mic cere, in care
ii fu dat a lucra si a faptui, oare nu este el mult mai
mare de cit multi alti domitori, cu care se mindrese
popoarele? E mai usor de a ajunge la glorie si
la marire in sinul unui popor mare, de cit a rasari
ca atare din mijlocul unui popor mic. Cind valurile
sunt inalte, ele arunca sus pe acel purtat de ele. Na-
tiunea insasi putind mult, poate si individul ce se ri-
dică in fruntea ei, si odata aci, acesta se impodobește
cu meritele ce se cuvin intregului. Cind poporul e
mic, mijloacele fiind putine, trebuie ca geniul sa
indeplineasca lipsurile, sa scoata din propriul lui fond
ceea ce nu poate afla in acei pe care el se sprijina.
E mai greu de a fi un Temistocle, de cit un Cesar, —
un Stefan cel mare, de cit un Carol cel mare⁸. Se

7. Ibid. p. 93: „El paese fruttifero et amenissimo et ben situato, habon-
dante de animali et de tutti frutti”.

8. Acea analogie a fost exprimata de Dr. M. Cogălniceanu in frumosul
seu cuvint introductiv la cursul de istoria Romnilor, tinut in 24 Noemvrie
1843, la foasta Academia Mihailcană din Iasi. Dasa spunc: „Inima mi
se bate cind aud rostind numele lui Alexandru cel Bun, lui Stefan cel Mare,
lui Mihai Viteazul; dar Domnilor mei, si nu mă rusinez a vē zice ca acești
barbași pentru mine sunt mai mult de cit Alexandru cel Mare, de cit Anibal,
de cit Cesar. Aceștia sunt eroii lumii in loc ca cei d' intai sunt eroii patriei
mele”. (Letopisețele țarei Moldovei, I, p. XXVII).

si all sans:

înțelege că în valoare absolută nu se poate stabili o asemănare între acești corifei ai neamului omenesc, și aceasta din cauza elementelor deosebite ce le slujesc de substrat. Ca valoare relativă, și anume pentru poporul nostru, Stefan este și va rămâne idealul, care din trecutul îndepărtat, aruncă razele splendorii sale în viitorul și mai îndepărtat, îmbiind călcarea pe urmele sale.

Dacă trecem acum de la aceste însușiri de domnitor, la acele ce se țin mai mult de individ, găsim că Stefan cel Mare răsfringe în el caracterul obștesc al timpului său. El era religios și crud în același timp, două însușiri, ce nu s'au exclus nici odată una pe alta, de și religia creștină recomandă blândețea ca virtutea ei supremă. Despre religiozitatea sa ne face dovadă numeroasele biserici ridicate de el în toate unghiurile țării, pe care Ureche le socotește la numărul de 44. De și astăzi nu a mai rămas în picioare atâtea de multe, însă unele din ele au putut fi ruinate prin timp. El mai ridică apoi deosebite construcțiuni la mănăstirile din Athos, precum un turn pentru corăbii în 1475; face o trapeză la mănăstirea Zograful în 1495, și reinnoește însuș mănăstirea aceasta în 1502⁹. Tot despre simțimintul religiozității sale mărturisește și împodobirea mormintelor tuturor străbunilor săi cu pietre și inscripțiuni amintitoare, precum și îngrijirea lui îndată ce se suie pe tron, de a pune un arhipăstor pe scaunul veduvit al mitropoliei Moldovei, a căruia bine-cuvîntare o cere de la vechiul patriarh al Ohridei, sub a cărui ascultare Romînia stătuse din vremile cele mai de demult¹⁰.

9. Vezi inscripțiunile în *T. Burada*, o călătorie la muntele Atos în *Revista lui Tacheșcu*, I, p. 397.

10. Vezi corespondența între Stefan cel Mare cu patriarhul Ohridei, Dorotei, în *Magazinul istoric pentru Dacia*, I, p. 277. Asupra datei acestei corespondenți, arătată ca din 1456, am discutat mai sus, p. 265. Asupra ascultării Romînilor de patriarhia din Ohrida, vezi Vol. I, p. 457.

vezi *Letopisețul II*.

Cît despre cruzimea lui avem iarăși urme indetustătoare. Ureche ne spune că : « adesa la ospete omoria fără județ » și este știut, că vinul face să apară mai bine la lumină adevăratul caracter, căci el desfăcînd puterile cugetărei, șterge fățurnicia, și arată pe om așa cum este el. Apoi în tratărea solilor tătărăști, care venise cu mare sumeție și amenințări să ceară libertatea fiului chanului, prins de Ștefan în o încercare de prădare din partea Tătarilor, Ștefan pentru a arăta cît de puțină samă ținea el de amenințările hanului, pune și omoară pe fiul aceluia înaintea solilor, înțapă apoi pe toți solii, călcînd astfel sfîntenia trimișilor, și numai pe unul îl lasă, pe care îl trimite îndărăpt cu nasul și urechile tăiate, ca să spună chanului cele ce au vîzut¹¹. Această provocare a Tătarilor o face Ștefan cel mare în anul 1467, în prima perioadă a domniei lui, atunci cînd tot nechibzuită tinereță îl împinsese a jertfi prețioasa prietenie a lui Vlad Tepeș, a provoca pe regele Matei Corvin, a întreprinde atacul Munteniei celei căzute în stăpînirea Turcilor, fapte care ar fi un șir de greșeli pentru o natură ordinară, însă lui Ștefan îi așezară temelii, pe care se putu înalța, măreață și vecinică, gloria lui cea neasemănată.

Mai tîrziu în ajunul bătăliei de la valea Albă, cînd Tătarii opresc prin atacul lor pe Ștefan de a împedeca Turcilor trecerea Dunărei, și contribuiesc prin năvălirea lor la dezorganizarea armatei sale. Ștefan înțelege de cîtă însemnătate erau niște relațiuni pacifice cu Tătarii, și-și dă toată silința spre a le stabili. Cătră sfîrșitul domniei sale îl și găsim în legături prietinoase cu *Mengli Gherai* chanul tătărăsc, care îl sprijine chiar cu o oardă de Tătari, cînd în 1502 Ștefan atacă din nou Pocuția.

11. *Miron Costin*, adnotare la *Ureche* în *Letopisește I*, p. 122, nota 2.

Cînd îl cunoaștem pe Ștefan înzestrat cu aceste însușiri, atunci lungă lui domnie se explică de la sine. Prin caracterul său, el se impunea contîmpuranilor săi ca ceva afară din firea obicinuită. Cu cît domnea mai mult, cu cît poporul și chiar neastîmpărații boieri vedeau cu cine au a face, cunoșteau pe de o parte virtutea lui războinică, pe de alta blîndeța și dreptatea ocîrmuirii sale, cu atîta ei se supuneau tot mai mult acestei naturi superioare, recunoscîndu-o de stăpîn. De aceea afară de ~~încercarea boierilor~~ Alexă Ștefăniuc, Negrușă Paharnicul și Isăia Vornicul de a uzi un complot contra victor domnului, în timpul luptelor sale cu Radu Vodă din Mîntenia (care boieri periră toți sub secură calăului), istoria nu ne-a păstrat nici o singură știre asupra vre unei uneltiri contra domniei lui Ștefan. Două zile chiar înainte morții sale, Ștefan avu prilejul de a zdrobi o a doua încercare a boierilor, făcută însă nu în contra lui, ci în contra celui, căruia vroia să-i lese el coroana, Ștefan rămăsese numai cu doi fi: Bogdan, cel mai mare, fiul Mariei lui Radu, și Petru Rareș, copil din flori cu frumoasă pascăriță din Harlau. Acest din urmă era în Constantinopol, petrecător pe lângă Sultatul, trimis probabil de Ștefan acolo, atunci cînd ceruse de la Turci ajutor contra Polacilor. Boala lui Ștefan devenind de tot gravă, și medicii declarînd că nu ieu răspunderea rezultatului operației asupra rănilor de la picioare, boierii începură să se certe asupra căruia din fiu lui Ștefan ar trebui să cadă alegerea lor, unii din ei cîștigați prin făgădueli de către Petru Rareș, fiind partea acestuia. Ștefan aflînd despre desbinarea, care amenința domnia fiului său Bogdan și țara cu un războiu civil, de și muncit de cumplite suferinți fizice, păstrează totuș întregimea minții sale. El pune să-l transporte cu patul lui afară în cîmp, probabil în mijlocul oștirii sale, unde

*În urma boierilor
prezente după expediția lui Ștefan Corovin, în anul 1462
în jurul rîului calăului, 1462*

*+ lăsa numele în urma lui Ștefan și Bogdan și în urma
92. În jurul rîului calăului,*

1462

+ Ștefan și Bogdan și în urma lui Ștefan

voința Ungurilor către Radu era silită, căci el le pricinuisese o mare daună, făcând să treacă stăpânirea Chilieii dela ei la Turci. Că Mateiu Corvin se plecase împrejurărilor, se vede din scrisoarea lui către Brașoveni, prin care îi invită să trăească în pace cu ilustrul principe de acuma, Radu, al părților transalpine (2). Ștefan cel Mare însă, în neastâmpărul firii lui, îndrăznește a ataca din nou Chilia care acum era în stăpânirea turcească, deoarece trecuse în cea a lui Radu cel Frumos, omul Turcilor, și o țea la 1465. Nu numai atât, dar în 1471 pleacă chiar împotriva lui Radu cel Frumos însuși, îl bate în două rânduri, la *Soci* în 1471, și la *Cursul Apei* în 1472, și fugărindu-l peste Dunăre, pune în locul lui pe Laiot Basarab. Radu, revenind cu oștire turcească, alungă pentru un moment pe Laiot, care însă este restituit de Ștefan în scaun și rămâne domnitor al Țerii-Românești, iar Radu moare curând după aceea (3).

Vom cerceta mai jos cauza acestei purtări a domnului moldovean.

Laiot Basarab, 1472-1476. — Acest domnitor ce poartă numele și de Basarab cel Bătrân (4), este fiul lui Dan marele Voevod, după cum arată el însuși în o scrisoare a lui către Brașoveni din 1475 Iulie în 11 și într'un document din 1476 (5). Într'o altă scrisoare, fără dată, el se numește Basarab Voevod fiul lui Basarab Voevod, ceea ce indică tot pe Dan II care se mai numea și Basarab (6).

(1) De aceea Cronica pușeană spune că Ștefan cel Mare fu tăiat în călcâie de Unguri în 1462, la întâiul atac al Chiei, iar la 1465 când el țea cetatea, spune că Ștefan a curcerit-o dela păgâni.

(2) Din arhivele Brașovului, reproducă de I. Bogdan, *Vlad Tepeș*, p. 32.

(3) Moartea lui Radu cel Frumos în 1472 este dată de o cronică sârbească reproducă de *Glasnik*, Belgrad, XI, p. 156. Ureche pune, după cât se vede, greșit bătălia dela Cursul Apei la 1473 (vezi *Telopisețele*, ed. veche, I, p. 124). Cronica moldo-polonă reproducă de Bogdan, *Cronicele vechi mold.*, p. 224, o pune în 1472.

(4) Istoria mănăstirii catolice din Târgoviște, în *Arh. ist.*, I, 2, p. 51.

(5) Bogdan, *Doc. și Regeste*, p. 82. Venelin *l. c.*, p. 118. Tatăl lui Laiot, Dan II, poartă numele în documentele sale din (1421) *Arh. Stat. doc. Tismanei* și 1428 (în traducere) în *Academia Română* pe fiii săi Danciul (Dan III) și Basarab (Laiot). Vezi Onciul în *Conv. lit.* XXXVI, 1903, p. 700.

(6) Vezi mai sus, p. 189. Scrisoarea pomenită se află în Bogdan, *Documente și Regeste*, p. 86. D-l Bogdan o atribuie lui Basarab cel Tânăr, ceea ce ne pare neexact, într'un cât în

Ștefan cel Mare se îndreptase către un membru al celeilalte familii muntene, pentru a-l găsi pe Laiot credincios domnitorului Moldovei, voie. La început și găsim pe Laiot în o scrisoare a lui Laiot către Brașoveni după cum se vede aceasta din o scrisoare a lui Laiot către Brașoveni dela începutul domniei lui, în care le spune că «fratele său Ștefan Voevod a trimis la el sol pe Vulpaș logofătul și că însuși Ștefan vine cu toate oștile în ajutorul său»; cere deci Brașovenilor să-l ajute și ei, că «de va da Dumnezeu, nu vor mai avea nici ei frică de Turci, ci de acum înainte altfel va fi treaba» (1). Apoi cronica germană a lui Iacob Unrest, descoperită nu de mult, ne spune că «Basarab (Wasser-Weyda) fu scăparea creștinilor, căci el dădu știre lui Ștefan Voevodul Moldovei, că Turcii au să intre cu puternică oștire în Moldova, pentru ca Ștefan să se pregătească; apoi atunci când Turcii ieșiră din strămtoirea munților, Basarab cu poporul său se întoarse asupra lor și le făcu mari stricăciuni; că Basarab Vodă, servitorul regelui Ungariei din Valahia, a doborât pe un voevod turc cu 8.000 de oameni și i-a tăiat capul cu mâna sa proprie» (2). Întărind această arătate, găsim o scrisoare a unei fețe din Turda, scriind în 23 Ianuarie 1475 lui Mateiu Corvin, că «ce rămăsese din Turci a fost zdrobit de Basarab cel mare (cel Bătrân, Laiot) care închis în o cetate, văzând fuga Turcilor, a ieșit și mari stricăciuni le-a făcut, distrugând astfel toată puterea lor» (3).

Se vede însă că după lupta dela Racova, când Laiot a auzit că însuși Sultanul vine să răsbune înfrângerea suferită, el de frică s'a dus la Turci să le ceară iertare. Aceasta se vede întâiu din o scrisoare a lui Laiot Basarab către Brașoveni, în care le spune: «M'am dus la Turci, la marele împărat și mi-am făcut pace și mult m'am nevoit pentru binele vostru; deci să vă pară bine și vouă» (4). De aceea găsim pe Laiot, în timpul celei mai primejdioase expediții a păgânilor contra țerii Moldovei, acea din anul 1476, alături cu

toate celelalte 19 scrisori, scriitorul lor își dă numele de «Basarab cel Tânăr, Voevod și Domn», și nu înțelegem pentru ce în această singură scrisoare s'ar numi altfel. Această scrisoare este scrisă din Vaslui, învederat pe când Ștefan cel Mare chemase la dânsul pe Basarab pentru a-l duce cu el în Muntenia și a-l pune în locul lui Radu cel

vomja Ungurilor către Radu era silită, căci el le pricinise o mare daună, făcând să treacă stăpânirea Chilieii dela ei la Turci. Că Mateiu Corvin se plecase împrejurărilor, se vede din scrisoarea lui către Brașoveni, prin care îi invită să treacă în pace cu ilustrul principe de acuma, Radu, al părților transalpine (2). Ștefan cel Mare însă, în neastâmpărul firii lui, îndrăznește a ataca din nou Chilia care acum era în stăpânirea turcească, deoarece trecuse în acea a lui Radu cel Frumos, omul Turcilor, și o iea la 1465. Nu numai atât, dar în 1471 pleacă chiar împotriva lui Radu cel Frumos însuș, îl bate în două rânduri, la *Soci* în 1471, și la *Cursul Apei* în 1472, și fugărindu-l peste Dunăre, pune în locul lui pe Laiot Basarab. Radu, revenind cu oștire turcească, alungă pentru un moment pe Laiot, care însă este restituit de Ștefan în scaun și rămâne domnitor al Terii-Românești, iar Radu moare curând după aceea (3).

~~Vom cerceta mai jos cauza acestei purtări a domnului moldovan.~~

Laiot Basarab, 1472-1476. — Acest domnitor ce poartă numele și de Basarab cel Bătrân (4), este fiul lui Dan marele Voevod, după cum arată el însuș în o scrisoare a lui către Brașoveni din 1475 Iulie în 11 și într'un document din 1476 (5). Într'o altă scrisoare, fără dată, el se numește Basarab Voevod fiul lui Basarab Voevod, ceea ce indică tot pe Dan II care se mai numia și Basarab (6).

(1) De aceea Cronica putreană spune că Ștefan cel Mare fu răsturnat în călcăie de Unguri în 1402, la întâiul atac al Chilieii, iar la 1465 când el jeta cefatea, spune că Ștefan a cucerit-o dela păgâni.

(2) Din arhivele Brașovului, reprodusă de I. Bogdan, *Vlad Tepeș*, p. 32.

(3) Moartea lui Radu cel Frumos în 1472 este dată de o cronică sârbească reprodusă de *Glasnik*, Belgrad, XI, p. 136. Ureche pune, după cât se vede, greșit bătălia dela Cursul Apei la 1473 (vezi *Letopiseșete*, ed. veche, I, p. 124). Cronica moldo-polonă reprodusă de Bogdan, *Cronicele vechi mold.*, p. 224, o pune în 1472.

(4) Istoria mănăstirii catolice din Târgoviște, în *Arh. ist.*, I, 2, p. 51.

(5) Bogdan, *Doc. și Regeste*, p. 82. Venelin *l. c.*, p. 118. Tatăl lui Laiot, Dan II, poartă numele în documentele sale din (1421) *Arh. Stat. doc. Tismanci* și 1428 (în traducere) la Academia Română pe fiii săi Daneiul (Dan III) și Basarab (Laiot). Vezi Onciul în *Conv. lit.* XXXVI, 1903, p. 700.

(6) Vezi mai sus, p. 189. Scrisoarea pomenită se află în Bogdan, *Documente și Regeste*, p. 86 D-1 Bogdan o atribuie lui Basarab cel Tânăr, ceea ce ne pare necexact, într'u cât în

Ștefan cel Mare se îndreptase către un membru al celeilalte familii munteșice, pentru a-l găsi omul de încredere, care avea nevoie de ajutorul său. La început și găsim pe Laiot credincios domnitorului Moldovei, după cum se vede aceasta din o scrisoare a lui Laiot către Brașoveni dela începutul domniei lui, în care le spune că «fratele său Ștefan Voevod a trimis la el sol pe Vulpaș logofătul și că însuș Ștefan vine cu toate oștile în ajutorul său»; cere deci Brașovenilor să-l ajute și ei, că «de va da Dumnezeu, nu vor mai avea nici ei frică de Turci, ci de acum înainte altfel va fi treaba» (1). Apoi cronică germană a lui Iacob Unrest, descoperită nu de mult, ne spune că «Basarab (Wasser-Weyda) fu scăparea creștinilor, căci el dădu știre lui Ștefan Voevodul Moldovei, că Turcii au să intre cu puternică oștire în Moldova, pentru ca Ștefan să se pregătească; apoi atunci când Turcii ieșiră din strămtorea munților, Basarab cu poporul său se întoarse asupra lor și le făcu mari stricăciuni; că Basarab Vodă, servitorul regelui Ungariei din Valahia, a doborât pe un voevod turc cu 8.000 de oameni și i-a tăiat capul cu mâna sa proprie» (2). Întărind această arătare, găsim o scrisoare a unei fețe din Turda, scriind în 23 Ianuarie 1475 lui Mateiu Corvin, că «ce rămăsese din Turci a fost zdrobit de Basarab cel mare (cel Bătrân, Laiot) care închis în o cetate, văzând fuga Turcilor, a ieșit și mari stricăciuni le-a făcut, distrugând astfel toată puterea lor» (3).

Se vede însă că după lupta dela Racova, când Laiot a auzit că însuș Sultanul vine să răsbune înfrângerea suferită, el de frică s'a dus la Turci să le ceară iertare. Aceasta se vede întâiu din o scrisoare a lui Laiot Basarab către Brașoveni, în care le spune: «M'am dus la Turci, la marele împărat și mi-am făcut pace și mult m'am nevoit pentru binele vostru; deci să vă pară bine și vouă» (4). De aceea găsim pe Laiot, în timpul celei mai primejdioase expediții a păgânilor contra țerii Moldovei, acea din anul 1476, alături cu

toate celelalte 19 scrisori, scriitorul lor își dă numele de «Basarab cel Tânăr, Voevod și Domn», și nu înțelegem pentru ce în această singură scrisoare s'ar numi altfel. Această scrisoare este scrisă din Vaslui, înverdat pe când Ștefan cel Mare chemase la dânsul pe Laiot Basarab pentru a-l duce cu el în Muntenia și a-l pune în locul lui Radu cel Frumos.

(1) Bogdan, *Doc. și Reg.*, p. 76.

(2) N. Iorga, *Acte și Fragmente*, III, p. 98.

(3) Exarhu în *Columna lui Traian* 1876, p. 423. Asupra faptului că Laiot Basarab a ajutat lui Ștefan după bătălia dela Racova, a atras întâiaș dată luarea aminte d-l G. Constantinescu.

Laiot și împăratul la Turci în luna Iunie 1476
 Le ieră după o sesiune a lui Laiot c. Marco.
 Veni cu un pravaș la 4 și sunt grăbiți
 & D. J. Ștefan Documente și Regeste p. 78 ce
 fiind din 1476. Turcii puse în 1475 sau 1476.
 Nădărușate totuși din arhivele lui Ștefan
 II, p. 528 și a lui Mateiu Letopiseșete I p. 147 cu
 udoș și cu grăbiți & ștefan și moartea
 nu venim și vales albe met. Rădău
 Juncuș, când d' moare în 1472

4. Ștefan, *l. c.*, p. 78. A aceea vedem
 pe Ștefan cerând înverdat, în praxia d'
 C. Vales Albe în 11 Iunie 1476, ce și nu
 înverdat și, Criticum vel alii conuen
 tibile în Teram Transalpinam Sely quis
 qui cupiant periculum nostrum et suum
 subdito Turcarum & Hunnorum, *Doc.*, XV, p. 91.

422
 zidurile bisericii din Răsboeni, în care inscripție pentru frumuseța ei o reproducem: «In zilele cu-
 vialului și iubitorului de Hristos Domnului Ioan Ștefan Voevod, cu
 mila lui Dumnezeu Domnitorul Țerii Moldovei, fiul lui Bogdan Vo-
 vod, în anul 6684 (1476), iar al domniei lui al 20-lea curgător
 sculatu-s'a puternicul Melmet împăratul turcesc cu toate ale sale
 răsăritene puteri; încă și Basarab Voevod cel numit Laiot venit-
 cu dansul cu toată țara sa cea băsărăbească. Au venit ca să
 suească și să prade Moldova și au ajuns până aci, la Paraul-Alb.
 Și noi Ștefan Vodă cu fiul nostru Alexandru venit-am înaintea lor
 aici, și am făcut cu dânsii mare războiu în luna lui Iulio în 26
 zile. Și cu îngăduirea lui Dumnezeu biruiti fură preștinii de către
 pângâni și căzură acolo multă mulțime de ostași moldoveni. Tot
 atunci și Tătarii lovit-au Moldova din acea latură. Pentru aceea
 binevoit-a Ioan Ștefan Vodă de buna sa voință și zidi acest templu
 întru numele arhistrategului Mihail, intru ruga sa și a Doamnei Sale
 Maria și fiilor săi Alexandru și Bogdan și intru pomenirea și intru
 desulfleția tuturor ortodocșilor creștini cari aici au pferit în ar-
 7004 (1496) iar al domniei lui al 40-lea curgător, luna Noemvrie 84.

Acastă inscripție, în măteafă și simplitate, deși este menită
 a vednici o înrângere, înaltă mai mult sufletul, decât dacă ar prăzui
 o izbândă, căci arată cum omni e dator, în bine ca și în rău, să-și
 apere țara în care s'a născut.

O astfel de ~~scrisoare~~ a Domnului pus de el în tronul Munte-
 niei nu putea să-l lese nepăsător pe Ștefan. De aceea și după res-
 pingerea celei de a doua expediții turcești, cu toată căderea lui
 dela Valea-Albă, Ștefan se grăbește a trece în Țara-Românească și
 a goni din scaunul acelei țeri pe necredinciosul Laiot, chemând la
 domnie pe Vlad Țepeș, pe care acum se vede că-i părea rău că-l
 scosese din domnia acelei țeri.

(1) Ureche nu cunoaște schimbarea de domni întâmplată încă la 1472, înlocuirea lui
 Radu cel Frumos cu Laiot Basarab, deoarece el spune că, în lupta dela Racova, Mun-
 tenii veniră sub Radu Voevod (*Letopiseșele* I, p. 126), ceea ce este de două ori neexact,
 întâiu fiindcă la 1475 nu mai domnia Radu cel Frumos ci Laiot; apoi fiindcă Muntenii
 țineau atunci cu Ștefan. Numai la Valea-Albă Ureche vorbește de Laiot (ibidem, p. 131).
 (2) scrisoare a lui Basarab cel Tânăr către Brașoveni spune apoi, că Laiot a dus pe in-
 păratul în Moldova de au prăpădit Moldova, Bogdan, *Documente și Regeste*, p. 91.

(3) După ~~scrisoarea~~ episcopului Melhisedec în articolul ~~de~~ *Inscripția dela Răsboeni*,
Convorbiri Literare, XVI, 1882, p. 365.

4) *reproducerea mea mea, p. 354*

423
 Vlad Tepeș a doua oară, 1476-1477. — Vlad Tepeș fusese dela
 iertat de Mateiu Corvin, de închisoarea în care-l aruncase, pentru
 trădare încercată. El trăia în Transilvania din o pensie ce i-o dădea
 regele, după cum se vede lucrul din o poruncă a lui Mateiu Corvin
 către Altenberger, primarul de Săbiu, în care îi spune că «din
 banii tricesimali și din veniturile camerei din Ofenbaia să dea cre-
 dinciosului său Dracula 200 de fiorini, pentru a lui întreținere» (1).
 Regele Ungurilor avea și el interes de a scăpa de această cheltu-
 cală, dacă Tepeș și-ar relua tronul, pe lângă că ar putea avea un
 sprijin în el contra Turcilor. Se înțelege deci cu Ștefan, ca să-l re-
 introducă în Țara-Românească. Ștefan Batori, Voevodul Ardealului,
 ce fusese însărcinat de Mateiu să lucreze împreună cu domnul Mol-
 dovei, scrie în 11 Noemvrie 1476 magistratilor din Sibiu, că «cu
 ajutorul lui Dumnezeu, am alungat din Valahia pe necredinciosul Ba-
 sarab și acuma cea mai mare parte din țara lui este în mânie
 noastre, fiindcă toți boierii sunt cu noi, afară de doi cari și aceia
 vor veni în curând, și așa ridicând o întăritură în Târgoviște, ne-am
 îndreptat spre București de care suntem aproape» (2). După această
 scrisoare, s'ar părea că Ștefan nu luase nici o parte la alungarea
 lui Laiot Basarab. O altă scrisoare însă din 1476 fără dată lunară,
 a lui Mateiu Corvin însuș, conține o amintire, deși nehotărâtă a
 împărțării Moldovenilor la această alungare. Regele spune în ea, că
 «după fuga rușinoasă a împăratului turcesc din Moldova (în a doua
 expediție turcească, după izbânda trecătoare dela Valea-Albă), una
 din armatele mele pe care o aveam în contra lui, înainte de a
 ajunge Voevodul Moldovei, a năvălit asupra lui Basarab Voevodul
 Valahiei, care avea cu el un corp de Turci în număr de aproape
 18.000 și l-a alungat pe numitul Basarab care a intrat în Turcia.
 Armata mea a pus stăpânire pe acea țară și Vlad Dracul căpi-
 tanul meu, bărbat intru toate dușman Turcilor și foarte războinic,
 din voința și dispoziția mea a fost primit Voevod de către locui-
 torii acestei țeri» (3). Un alt document din 4 Decemvrie 1476, ra-

(1) Din colecția Kemény, reproduc în *Transilvania*, VI, 1873, p. 279, *Repetes* și în
 Hurmuzaki, *Doc. col. Danubian*, II, 2, p. 232.

(2) Teleki X, p. 575, apud Picot, *Chronique d'Ureche*, p. 151.

(3) Exarhu, *Ștefan cel Mare, documente descoperite în arhivele Veneției, București 1877*,
 p. XIV; Nu mirăm puțin pentru că Ștefan Batori nu a reproduc în puternicul volum
 din colecția Hurmuzaki II, 2 care este merit să reproducă toate documentele publicate
 în diverse scrieri până la 1810 importanta călugăre a lui Exarhu.

(*Reproducerea mea mea, p. 354*)

Man. V. H. H. H.
 p. 374: n. 4
 Transilvanicus qui habet
 Turcarum praesidia cum
 antiquam Moldaviam cum
 populo suo etc.

portând aceeași împrejurare, spune că «Borzab (Basarab) Voevodul Transalpin care cu un ajutor mare a împăratului turcesc se pregăti împotriva noastră, înainte ca Moldoveanul să se unească cu ai noștri, a fost bătut (1)».

Mateiu apăsă deci cu deosebire asupra împrejurării că oștirea lui ar fi săvârșit izbânzile contra lui Basarab înainte de a fi sosit și Voevodul Ștefan. Tocmai această asigurare, precum și tonul scrisorii care cu atâta îngâmfare buciună isprăvile săvârșite de armata lui, punând pe Vlad Țepeș, căpitanul lui, domn peste țara Munteniei, din dispoziția și voința lui, ne fac să ne indoim despre deplina adevăr în această privință, fiind cunoscut că vorbele late se întâlnesc de obicei unde fapta este puțină. Și această îndoială este pe deplin îndreptățită, când găsim pe Ștefan cel Mare spunând prin organul ambasadorului său, Țamblac, senatului venețian, că «am mers eu dintr-o parte și căpitanul regelui Mateiu din cealaltă și unindu-ne, am pus în domnie pe zisul Vlad Dracul, după care acesta îmi ceru să-i las din oamenii mei pentru pază și pentru că nu se prea încredea în Valahii. I-am lăsat 200 de oameni, și după aceasta am plecat; dar îndată se înturnă acel necredincios Basarab și ucise pe Dracul împreună cu toți ai lui, afară de 10» (2). Versiunea lui Țamblac este reprodușă și de Dlugosz care spune că «Mateiu craiul pe Vladislav Dracula Voevodul Valahiei ce l-a ținut aproape 12 ani pe lângă el, unindu-și la oaltă oștile cu Ștefan Voevodul Moldovei, iarăși l-au pus domn în Valahia» (3). O altă scrisoare din 4 Decembrie 1476, a lui Giustiniano Cavitello din Buda către ducele de Milano, adaogă că Ștefan Voevodul Moldovei (Italienii îi zic tot Valahia) conducea 15.000 de călări și căpitanul lui Mateiu cu Draculia alți 25.000 și că ambele popoare au voit ca amândoi voievozii (Ștefan și cu Vlad) să-și jure în același timp iubire și tovărășie, așa că toată țara să fie asigurată că Turcii să nu o mai poată supăra» (4). E cea întâi tresărire a nevoii unirii țărilor române în gândul oamenilor lor.

Asupra uciderii lui Țepeș numai câteva luni după restituirea lui în scaunul Munteniei, avem pe lângă expunerea lui Țamblac reprodușă câteva rânduri mai sus, și raportul ambasadorului din

- (1) Mon. Hung. hist. Acta extera, V, p. 335. *antiquam Molleam cum*
(2) Exarhu, l. c., doc. X, 8 Maiu 1477. *ipm conditum:*
(3) Dlugosz, Historiae poloniae ad. annum 1476, II, p. 551.
(4) N. Iorga, Acte și Fragmente, III, p. 58-59. *V. p. 147*

document nou îl va stabili... ca să se prada (1) In a...
stăpărul său, în care îi spune că...
Valahia au cucerit-o din nou toată, și au tăiat în...
acul, căpitanul regelui de Ungaria, cu aproape 4.000
de ai lui» (1).

Ștefan cel Mare, care se convinsese despre greșeala ce făcuse când contribuise la detronarea lui Vlad Țepeș, după ce cercase să-și facă prieten pe un domnitor din familia rivală Drăculeștilor, pe Laiot Basarab și nu izbutise, se întoarse iar către Drăculești în persoana lui Țepeș; dar norocul nu-l ajută nici acum, deoarece Țepeș pierde curând după așezarea lui în domnie, și tronul și viața.

Basarab cel Tânăr sau Țepeluș, 1477-1481. — În privirea ocupării tronului muntenesc (după moartea silnică a lui Vlad Țepeș) și a păstrării lui până la 1481, izvoarele sunt foarte greu de pus în armonie. Vom însă la o parte controversele mai mărunte și ne vom ține numai de punctele de căpetenie, cari interesează tema ce o tratăm: rivalitatea celor două dinastii muntene.

Mai întâiu reiese din arătarea izvoarelor, cari raportează moartea lui Țepeș, că Basarab, acel ce i-a răpus zilele, eră tot acel ce fugise înaintea oștirilor biruitoare ale Moldovenilor și Ungurilor, prin urmare tot Laiot Basarab sau Basarab cel Bătrân. Aceasta cu atât mai mult, că relația oficială a ambasadorului lui Ștefan cel Mare la Veneția spune, că «îndată se înturnă acel necredincios Basarab»; deci acel Basarab care, după pus de Ștefan în tron și ajutându-i la început contra Turcilor, mai pe urmă îl trădase, trecând în partea lor.

Cu toate acestea, la 1481, când Basarab ce a înlocuit pe Țepeș este bătut și ucis de Ștefan cel Mare în bătălia dela Râmnicul-Sărat, toate cronicile ne spun, că domnitorul Munteniei cel mor. în bătălie se numia Țepeluș (2).

Acest Țepeluș însă este altul decât Laiot Basarab Bătrânul, deoarece este arătat în toate izvoarele ca Basarab cel Tânăr. Așa, Beatricea, soția lui Mateiu Corvin, în două scrisori către rudeni de

(1) Mon. Hung. hist., Acta extera, VI, p. 340. Datarea acestei scrisori 1 Fevr. 1476 este de sigur greșită. Bătălia dela Valea Albă se întâmplă de abia în 26 Iulie acel an. restituirea lui Vlad în scaun pe la Noemvrie, deci trebuie să fie din 1 Februarie 1477.

(2) Așa, Cron. anonimi, în Magazinul istoric pentru Dacia, IV, p. 234; Cronica lui C. Căpitanul, ibidem, I, p. 108; alte două cronici muntene manuscrise citate de Conduratu, l. c., p. 174-175; Cronica Putnăni, care pune data bătăliei 8 Iulie 1481, în Abhiva istorică, III, p. 7, Creche, în Letopisește, ed. veche, I, p. 132, etc.

Analele A. R. — Tom. XXX. — Memoriile Sec. Istoriei.

*1/2 In hęcce găsım dupe moartea lui Țepeș o scrisoare
a lui Basarab ul Bătrân (Laiot) a Săbieni 13 Fev. 1477
1477 (1477) Dec. 15 (1477) Mărisim vrea 2 scrisori
din găsăm 10 April 15 Aug. 1477. Hordun p.
57-58.*

ale sale, vorbește de «Basarab cel Tânăr» nepotul
 tator de Turci» (1). Apoi pe când Laiot Basarab se dă drept fiul
 lui Dan, Basarab cel Tânăr numește pe tatăl său Basarab cel
 Bun (2), iar pe Dan îl dă ca bunul său (3). Laiot Basarab nu poate
 fi deci aceeași persoană cu Basarab cel Tânăr; dar s'ar putea ca
 Laiot să-i fi fost tată, deoarece Laiot se dă drept fiul lui Dan
 II, iar Basarab cel Tânăr drept nepot (petit fils) al aceluiași Dan.
 Totuși alt document din 9 Sept. 1478, inedit încă, în Arhiva
 Statului, arată pe tatăl lui Basarab cel Tânăr ca mort la acea dată,
 pe când Laiot Basarab este încă în viață. În acel document Te-
 peluș spune, că «Dumnezeul ce m'a proslăvit și pe scaunul aceluia
 ce întru sfântă odihnă a răposat părintele domniei mele, cu
 slavă m'au înălțat». Că Laiot Basarab trăia la 1478 se vede din
 un document al lui Mateiu Corvin din 24 Iulie 1481, prin care
 regele confiscă moșiile unui nobil ungar, «care ar fi trecut de
 partea celor doi Basarabi, a celui Mare și a celui Tânăr, cari stă-
 pănesc Transalpina, dușmani ai Ungariei și prieteni cu Ali-Bey» (4).
 Nu rămâne altă ipoteză de făcut, decât că Basarab cel Tânăr
 era într'adevăr nepotul de fiu al lui Dan II, însă nu din Laiot, ci
 din alt fiu al lui, frate cu Laiot, încât așa Laiot ar fi fost unchiu
 lui Basarab cel Tânăr sau Tepeluș. Că Basarab cel Tânăr nu este
 fiul lui Laiot, se mai vede încă și din corespondența celui dintâiu
 cu Brașovenii, a căruia ten și faple raportate nu corespund de loc
 cu purtarea unui fiu către tatăl său, chiar dacă erau dușmani.

Anume după ce Basarab cel Tânăr ajunge Domn al Țării Româ-
 nești, alungând pe Laiot (sau se știe când și cum), acesta trece în
 Transilvania, de unde Basarab cel Tânăr se silește prin toate mo-
 durile a face să fie îndepărtat. Așa el arată într'un rând Brașove-
 nilor ce greutate a avut de a împiedica pe Ali-Bey ca să nu le
 prade țara; dar adaogă, «aceasta numai dacă faceți și voi să se
 izgonească pe toți vrăjmașii și neprieteni mei; iar dacă nu faceți

(1) Scrisorile către cumnatul ei din 9 Iulie 1480. «Bazarab juniore nomine Czypelles
 vayvoda obediante a Turco». Către Heleonora din aceeași dată: «Bazarab minori nomine
 Czypelles». *Mon. Hung. historica, Acta extra*, V, p. 436.
 (2) Doc. din 1480 Aprilie 3, Venelin, l. c., p. 111 (data pusă de Venelin de 1492 este
 greșită, vezi Bogdan, *Documente și Regeste*, p. 107; Nicolăescu, *Doc. slavo-române*, p. 91).
 Mai vezi și scrisoarea lui Basarab cel Tânăr către Cârstea Roșul din Brașov, în Bogdan,
Documente și Regeste, p. 86: «Ioan Basarab Voevod, fiul lui Basarab».
 (3) Doc. din 1480, *Shornik*, IX, 1893, p. 336.
 (4) Hurmuzaki, *Documentele Col. Dens.*, II, 2, p. 272.

*Mai conștient că în vremea regelui Matiaș care s'au în Brașov
 când cu războiul împotriva lui Tepeluș și al lui Laiot Basarab și
 cu urzirea marelui război împotriva lui Ali-Bey, cum honor și sub optime
 custodia uronum memoris Orjand, și cum nepot și nepot
 Orjand și alii noștri și alții ce s'au în Transilvania
 (ce adunat) Copia în limba română a lui Tepeluș, l. c. p. 431*

document nou îl va stat... «Insumi ca să vă prăd» (1). În a
 cum «Laiot a dus pe împăratul în Mol-
 vite scrisori se jătuiește că «trei oameni răi i-au luat
 visteria... cere dela Brașoveni să facă a-i fi restituită. Acești trei
 oameni sunt: Laiot, Udriște boierul lui și Vlad Călugărul; căci
 într'altă scrisoare Tepeluș vorbește anume de averea ce i-a luat-o
 vrăjmașul său Călugărul și aiurea iar enumără de dușmanii săi
 pe Laiot și pe Udriște (3). Că vrăjmașul său Laiot a venit la ei,
 la Brașoveni, ca să-i facă rău. I s'a întâmplat numai să pună mâna
 pe trei femei și ceva avere, dar altă hărbăție n'a făcut nici una».
 Din acele trei femei, două sunt arătate de Basarab cel Tânăr, în
 altă scrisoare a lui, ca bunica lui, doamna Maria, și femeia lui;
 dar și Basarab Tânărul pusese mâna pe fata lui Laiot și pe o rudă
 a lui, Ioana, pe cari declară că le va elibera numai dacă și soția
 și rudele lui îi vor fi înapoiate (4). «Socotiți, spune Domnul mântos
 Brașovenilor, că pentru doi, trei oameni din Brașov pe cari Laiot
 îi pune cu el la masă și cari se vor alege cu ducați, socotiți că
 pentru ei pățiți și voi; deci iute să-mi dați de știre, dacă să opresc
 pe Turci să nu vie să vă prade» (5). Într'alt rând roagă pe
 doi părgari din Brașov ca «să alle în al cărui sfat umblă vrăj-
 mașii lui pe acolo și ce așteaptă și ale cui vorbe îi ocrotesc, de
 umblă pe acolo și de nu cumva au niseaivă vorbe dela boierii
 noștri», neuitând să arate în fond perspectiva îngrozitoare a Tur-
 cilor «cari ar fi cucerit mai multe cetăți dela creștini» (6). Se în-
 țeleg că Basarab Tânărul caută să curențească cât se poate mai
 mult pe stăpânii Ardealului și numește în repetite rânduri pe Ba-
 tori Istvan «părintele lui» (7). Voievodul Ardealului caută la rân-
 dul său să măntină pe Basarab în cugete cât mai bune și-i cere
 un calastif al visteriei răpite de vrăjmașii lui; dar pe de altă parte
 nici nu-i izgonește din țara lui, nici nu dă drumul femeilor pe cari
 le reține în Transilvania, deși le scosese din mâinile lui Laiot.

Aceste și multe alte știri prea interesante sunt cuprinse în co-
 rrespondența lui Basarab cel Tânăr, dar pe noi ne interesează sap-

(1) Bogdan, l. c. p. 90.
 (2) *Ibid.*, p. 91.
 (3) *Ibid.*, p. 92, 106 și 93.
 (4) *Ibid.*, p. 93, 101 și 98.
 (5) *Ibid.*, p. 91.
 (6) *Ibid.*, p. 92, vezi și altă scrisoare, p. 96.
 (7) *Ibid.*, p. 97, 99, 101.

*2. Regest in Com. Lit., XXXVI, 1505 și 1506 p. 258. Actiunea R. Brucian
 Teleatică lui Dan și al taină, 1082, p. 71 și 72 și 73 p. 471
 v. 16*

tele ce se raportau la schizma
competitori. Din toate aceste scrisori constatam intai invatatura
nu poate fi vorba, nu numai de identitatea lui Laiot cu Basarab
Tănărul, dar nici macar de raporturile lor de părinte și fiu (1);
căci modul cum vorbește de Laiot, in toate locurile reproduse, lasă
să se vadă de departe, că putea fi orice rudenie cu el, dar fiu nu.

Că acest Tepeluș eră omul Turcilor, se vede din relele relații in
cari se află cu Brașovenii, cu toată dulceața prefăcută a unor
vorbe ale sale și cu toată curtenirea cea josnică ce o face lui Ba-
tori Istvan, ^{dar și din nevinovățiile nedreptății ale desului călu Brașovenii}

El arată necontentit că numai stăruințele sale la Turci — la cari
deci aveă trecere — au apărat Brașovul de a lor lovitură și mijlocul
pe care el crede că trebuie să-l întrebuințeze pentru a constrânge
pe Brașovenii la alungarea vrăjmașilor lui, este tot spaima de Turci.

Din scrisori mai reiese, că Basarab cel Tânăr fusese și el adă-
postit in Transilvania, ^{ca și ajutarea cuprinsă pe lângă el, pentru a se apăra} dar că
s'a întors in donanie; că Laiot a fugit atunci inaintea lui in Tran-
silvania, luând însă cu el pe bunica, pe soția și pe altă rudenie a
lui, precum și averea lui; dară și Tepeluș la rândul său pune mâna
pe o soră a lui Laiot; că acest Laiot petreceă prin Brașov împreună
cu un boier Udriște și cu alt pretendent Vlad Călugărul. Cum
se vor fi împăcat acești doi, nu se știe; se vede însă că erau uniți
in contra lui Tepeluș.

Dușmănirea veșnică a lui Laiot, cum zice Tepeluș el singur in
o scrisoare, il «umpleă de amărăciune până in gât, încât nu puteă
să mai rabde (2)». Pentru a scăpa de ea, se vede că il cheamă in
țară pe Laiot și imparte domnia cu el, dându-i in stăpânire partea
acea de țară ce totdeauna fusese privită ca un ținut deosebit al Sta-
tului muntean, Banatul Olteniei.

Din nefericire, acest fapt de o însemnătate excepțională, nu-l putem
stabilii decât pe calea inferenței, ca o ipoteză, și nu prin o arătare
directă cuprinsă in izvoare (3); dar nădăjduim că in curând un

(1) Cum admite d. I. Bogdan, când face din fata lui Laiot o soră vitregă a lui Tepeluș
(p. 98, nota 3), dând astfel pe Basarab in rătrân de tată al celui Tânăr (p. 87, nota).

(2) Bogdan, l. c. p. 96.

(3) Așa se procedează in istorie in chip cinstit. Se arată anumit părțile Indoeinice,
pentru ca să se poată bine deosebi adevărul stabilit, de părerile primite numai provizor,
până la a lor dovedire sau respingere. Defunctul Hasdeu, care are fără indoială mari merite
entru istoriografia română, procedează in acest punct tocmai in protiva întâlelor ele-
nte de metodologie istorică. Sistemul lui este de a iscodi o ipoteză pentru o

Case i apul scrii împorarii a Mășcu și man...

*Mai vauit scriu ale lui... Data, din 1481. Num.,
Dac., XI, p. 111-113.*

document nou il va stabili pe deplin. Deocamdată avem o puternică
indegetare, că ambii Basarabi, pe la sfârșitul domniei lui Tepeluș,
impărțiau stăpânirea Munteniei. In scrisoarea lui Mateiu Corvin, dela
impărțiau stăpânirea Munteniei, in care spune că «confiscă bunurile

Cu toate sunt in alt document

Vlad Călugărul, numit așa fiindcă fusese călugăr în tinerețe (1).
pară din călugărie venite de moșă (2). Deși în anul 1490
leptăse așa în stare mult timp răposat în Transilvania, de unde
venise fără încetare pentru a obține tronul Țării-Românești, mai
ales pe timpul lui Tepeș Vodă, pe care l-am văzut atât de în-
grijit de buna tratare, de care se bucură Călugărul la Ungurii și
Sași din Transilvania. Pe lângă numeroase scrisori ale lui Ba-
sarab cel Tânăr, în cari se pomenește despre petrecerea lui Călugărul
prin Brașov și pe aureca, mai aducem încă o scrisoare a lui Vlad
Călugărul însuși care vorbește, într-un rând, despre timpul «când
eram noi la voi» (3). Cu toate stăruințele lui Tepeș pe lângă «pă-
raștele său» Bător Iștván, el nu a izbutit a face ca Vlad Călugărul
să fie îndepărtat din Ardeal, și după bătălia dela Râmniceul-Sărat
il vedem ocupând tronul Țării-Românești (4).

Ne-am fi așteptat ca Ștefan să fi pus în tron pe acel Mircea, fiul
natural al lui Vlad Drăcul, al cărui protegiitor călduros se arătas-
a fi în proclamația lui către boierii munteni. Dar se vede că stă-
ruințele lui Mateiu Corvin hotărâse pe Ștefan să încredințeze tro-
nul lui Vlad Călugărul. Apoi se vede că boierii munteni, pe cari
i-am văzut cu ce dispreț vorbeau despre protegiutul lui Ștefan, vor
fi făcut aceeași o împotrivire prea mare, încât el să se încumene-
a să împune pe Mircea (5) și să se va fi înțeles cu Corvin să sprijin

pe Vlad Călugărul. De aceea: *Mareșul spune*

că, cu puțin timp Voievodă Ștefan țării Românești

pe Vlad Vodă Călugărul.

Ca toate acestea să se Colegii episcopului Timotei la

Lucina

pe timpul lui Ștefan cel Mare și în timpul lui Ștefan

Voievodă și în timpul lui Ștefan cel Mare

ca toate acestea să se Colegii episcopului Timotei la

Lucina

pe timpul lui Ștefan cel Mare și în timpul lui Ștefan

Voievodă și în timpul lui Ștefan cel Mare

ca toate acestea să se Colegii episcopului Timotei la

Lucina

pe timpul lui Ștefan cel Mare și în timpul lui Ștefan

Voievodă și în timpul lui Ștefan cel Mare

ca toate acestea să se Colegii episcopului Timotei la

Lucina

pe timpul lui Ștefan cel Mare și în timpul lui Ștefan

Voievodă și în timpul lui Ștefan cel Mare

ca toate acestea să se Colegii episcopului Timotei la

Lucina

pe timpul lui Ștefan cel Mare și în timpul lui Ștefan

Voievodă și în timpul lui Ștefan cel Mare

ca toate acestea să se Colegii episcopului Timotei la

Lucina

pe timpul lui Ștefan cel Mare și în timpul lui Ștefan

Voievodă și în timpul lui Ștefan cel Mare

ca toate acestea să se Colegii episcopului Timotei la

Lucina

pe timpul lui Ștefan cel Mare și în timpul lui Ștefan

Voievodă și în timpul lui Ștefan cel Mare

15
trouat de fi
anului 149
mcartea lui
In tot tin
nec, se int
pocasi, nei
cel Mare.

- 1) Vlad Tepeș și Ștefan cel Mare, călăuzii lui Ștefan cel Mare, 1457 (Călugărul și Ștefan cel Mare, Lucina, 1913, p. 522-523).
- 2) Vlad Tepeș și Ștefan cel Mare, călăuzii lui Ștefan cel Mare, 1457 (Călugărul și Ștefan cel Mare, Lucina, 1913, p. 522-523).
- 3) Vlad Tepeș și Ștefan cel Mare, călăuzii lui Ștefan cel Mare, 1457 (Călugărul și Ștefan cel Mare, Lucina, 1913, p. 522-523).
- 4) Vlad Tepeș și Ștefan cel Mare, călăuzii lui Ștefan cel Mare, 1457 (Călugărul și Ștefan cel Mare, Lucina, 1913, p. 522-523).
- 5) Vlad Tepeș și Ștefan cel Mare, călăuzii lui Ștefan cel Mare, 1457 (Călugărul și Ștefan cel Mare, Lucina, 1913, p. 522-523).
- 6) Vlad Tepeș și Ștefan cel Mare, călăuzii lui Ștefan cel Mare, 1457 (Călugărul și Ștefan cel Mare, Lucina, 1913, p. 522-523).

... Călugărul, numit așa fiindcă fusese călugăr în tinerețe (1)

purta din cămășie
lepadase rassa. El s'
uneltise fără înce
ales pe timpul
grijit de bu
Sașii din Tr
sarab cel
prin Br
Călug
orar

Parasab al Târnăi este un
Ștefan cel Mare în Moldova de vînd
sărind din Vărbii, Brașovului
nadașdubit se dobîndeașcă scannet
Munteniile²⁾ el ocupat & încheiat
și deșmarant cu Ștefan cel Mare
Parasab - al - butrîn în Lăciș, în
18 mii el gășin în Ștefan cel Mare
și deșmarant în Lăciș Parasab per
beșit în Transilvania³⁾

1) Orștea, Dic. 4. Negruș, p. 86. cf. W. Korge
Ștefan cel Mare, p. 186-188. Vezi și mai în p. 3. K.
2) Humn. Dic. 1. 188. p. 55.

ISTORIA MUNTENIEI DE LA 1462-1494

476
1

tronat de fiul său Radu cel Mare, pe la începutul
anului 1494, și Radu domnește apoi până după
moartea lui Ștefan, în 1507.

În tot timpul acestor domnii tulburate și nestator-
nice, se întinde în Moldova, ca o apă mare și fru-
moasă, neîntreruptă și glorioasă, domnia lui Ștefan
cel Mare.

...ad Călugărul, numit așa fiindcă fusese călugăr în lăcașul (1).
...purtă din călugăr

3
4
ur
al
gr
Sa
sa
pr
C

372

IV

ORGANIZAREA MILITARĂ A ȚĂRI-
LOR ROMÎNE.

I. ELEMENTELE SOCIALE.

De la descălecarea țărilor române până la moartea lui Ștefan cel Mare, se întinde partea cea mai de samă din epoca eroică a istoriei românești. Pentru a îndeplini cercetarea ei, rămâne să ne ocupăm cu elementul de căpitanie căruia ea își datorește ființa, *organizarea militară.*

Cît timp spiritul stă pe loc în un popor, așezămintele sale de și se pot schimba, modificările încercate de ele sunt mult mai încete, de cît atunci cînd o frământare internă vine și grăbește prefacerea formelor de din afară. La poporul român pornirea lăuntrică a gîndirii lipsind în cea mai mare parte din desfășurarea vieții sale, așezămintele lui se vor schimba foarte încet, și vor stărui în formațiunile lor primitive pînă adine în vremile mai noue. De aceea după cum am urmat și mai sus, la cercetarea așeză-

Viața Călugărului, numit așa fiindcă fusese călugăr în lăcașul (1).
purta din călugăr

mintelelor politice, slujindu-ne în lipsă de izvoare
continuuare, de acele mai târzii, spre a stabili caracte-
terul și natura lor în timpurile primitive a le desvol-
tării societății românești¹, astfel și aici vom recur-
ge la izvoare mult mai noue, spre a reconstitui așe-
zămintele militare a le Românilor din perioada vieții
lor studiată până acum. Nu rămâne nici o îndoielă
că așezămintele militare, acărui urme le întâlnim
până târziu în țările române, datează în ele din vre-
muri foarte vechi, avându-și rădăcina chiar în epoca
anterioară descălcării, întru cât viața poporului ro-
mân, fiind fără încetare o viață de luptă, organizarea
militară cată să fi precedat la el pe toate celelalte.

Oștirea țărilor române s'a compus, poate chiar din
cel d'întăi timp al întemeierii statelor lor, din doue
elemente, unul de băștină numit *oaste de țară* și
celălalt alcătuit din străini plătiți cu leață și numiți
de aici *lefești*². Corpurile străine cu care domnii își
întăreau propriile lor trupe trebuiau plătite, fie că
insuș domnul să le fi adunat în jurul seu, fie că să fi
fost trimise în ajutor de alți principii. Pe atunci nu
se privea ca vină faptul de a se înrola în o armată
străină, ceea ce astăzi aduce pierderea dreptului de
cetățenie, nici chiar acela de a lupta contra propriei
sale țări, astăzi privit drept crimă de înaltă trădare. De
aceea întâlnim adese ori în armatele domnilor români,
Unguri sau Poloni năimiți, luptând contra statelor
ungurești sau polone; nu mai puțin Moldoveni slu-
jind pe leață în armatele muntene, pe timpul dușma-
niilor dintre Vasile Lupu și Mateiu Basarab³.

La început însă puterea de căpitanie a țărilor ro-
mâne se întemeia pe armata băștinasă, ca fiind în

1. Mai sus, p. 187.

2. *Miron Costin* în Letopisește, I, p. 310: „Oaste de țară și lefești”.

3. *Miron Costin* în Letopisește, I, p. 278: „Mateiu Vodă avea și călări de
ai noștri Moldoveni, acolo mergea în leață, cărora era numele *Leștii*”.

Vlad Călugărul, numit așa fiindcă fusese călugăr în tinerețe (1).
purtă din caragay

487

h 300

ELEMENTELE SOCIALE

străini numai un ajutor. Așa Stefan cel Mare în lupta de la Racova, pe lângă 40,000 de Moldoveni, greul armatei sale, mai avea 5,000 de Secui și 2000 de Poloni. Cu timpul însă, elementul militar indigen slăbește din ce în ce, din pricini pe care le vom expune la locul lor, și lefegii devin tot mai mult partea de căpitanie a oștirilor române, ruinând puterea lor militară, care nu putea fi temeinică și însemnată de cît atunci cînd era legată de țara pe care trebuia să o apere.

Cu sînge cumpărat nu se ocrotește neatîrnarea și existența unui popor. Dar să nu apucăm lucrurile înainte, ci să ne întoarcem iarăși acolo unde ne trage rîndul.

Nu numai Stefan cel Mare avuse lefegii în armatele sale, ci probabil și predecesorii săi, Mircea cel Mare și Vlad Țepeș. De aceea bună oară am văzut că atunci cînd acest din urmă reclamă ajutor de la Mateiu Corvin în protiva Turcilor, regele Ungariei trimite îndată la papă să ceară pentru rudenția sa domnul Munteniei 20,000 de galbeni⁴. Tot din nevoie mai ales de a-și plăti armatele nămite se explică stăruințele cele atît de mari puse de Stefan al Moldovei pe lângă Veneția și scaunul papal, pentru a dobîndi ajutor bănesc.

De altmîntrele răsboaiele pe atunci nu prea costau bani pe domnul ce le purta. Oastea nu era ținută pe picior în timp de pace, ci fie care om își căuta de trebile lui cînd nu era răsboiu, și numai cînd acesta răsuna, alerga sub arme. Strîngerea armatei era mai numeroasă sau mai restrînsă, după nevoiea momentului, fără de nici o regulă alta de cît voia și bunul plac al principelui, de unde și cum va aduna el oștile sale. De o armată permanentă nu poate

4. Mai sus, p. 282.

...ad Calugăru, numit așa fiindcă fusese călugăr în tinerețe (1).
...purtă din câmp...

lep
unc
ale
gri
Sas
sar
pri
Că

0.5

fi vorba la Români până mai târziu, când lefegii și nuți în țară pentru paza domnului și în timp de pace, luau caracterul unei armate statornice, care nu avea altă indeletnicire de cit meșteșugul armelor⁵.

Dar chiar în timpul războiului, nu domnul îngrija de cele de trebuință spre întreținerea și armarea trupelor. Inbrăcarea oșteanului, inarmarea lui și ceea ce poate va părea mai extraordinar, chiar și hrana, erau pe socoteala lui privată.

Uniformă nu era: armele constau adese ori din ce cădea sub mână, arcuți și săgeți, ghioage sau ciomege, coase sau topoare, unelte ce se aflau lângă casa fie-cărui, sau chiar când ele erau săbii, sulfi, pa-veze, nu costau mult. Numai artileria, introdusă în veacul al XV-le din apusul Europei, era pe socoteala domnului.

Asupra faptului că însuș hrana soldatului era lăsată în sarcina lui, posedăm două mărturii pozitive. Anume am văzut mai sus, că atunci când Ștefan cel Mare dă invoie milițiilor sale să meargă să și pună familiile și copiii la adăpost de năvalirea Tătarilor, el le îndatorește să se întoarcă la Dunărea, peste 15 zile, cu proviziuni de mâncare⁶. Apoi istoricul polon Martin Bielski, care luase el însuș parte ca ostaș în bătălia Polonilor contra lui Petru Rareș de la Ober-tin în 1531, în descrierea artei militare la mai multe popoare vecine regatului polon, spune despre Mol-doveni că "hrană poartă pe oblineul sătei, brinză

5. Este cunoscut că întăritatea armatei permanente la Români dintre toate popoarele europene este una din dogmele istorice cele mai acreditate la noi. Ea a fost pusă în curs, dacă nu ne înșălăm, de repositari A. Th. Laurin. Este de însemnat că Ballescu, care se indeletnicește în deosebi cu studiarea armatei române (Puterea armată și arta militară la Moldoveni în timpul mării lor, în Mag. ist., II, p. 56-64), nu o pune în discuție.

6. Relațiunea lui Balhasar de Vicia în Col. lui Traian, 1876, p. 378: „ad quindecim dies eos dimisit, ita tamen quod ad Danubium ex post causa committu redire deberent“. Mai sus, p. 348, nota 19.

de burduf și pine albă, precum am văzut cu insumi în bătălia de la Obertin⁷. Dacă soldații purtau hrana pe oblineul șălei, este inviderat că fie-care din ei o aducea de a casă, și nu era împărțită de o administrație militară, când atunci ar fi trebuit să o iee în comun. De aceea nu întâlnim nici o dată în cronicari pomenită îngrijirea pentru hrana oștirilor pămîntene, pe cînd acea pentru zahareana trebuitoare acelor turcești ne întîmpină foarte des, după căderea țarilor romine sub stăpînirea otomană. Chiar lefegiilor nu li se dădea hrană, ci numai lefi, rămîinînd să și procure ei singuri întreținerea. Ce făcea soldatul însă, cînd războiul se îndelunga, și el isprăvea pinile și burduful de brînză ce adusese cu sine? Po punea pe prădat ori unde s'ar fi aflat, fie în țară, fie în străini, dacă oamenii nu se hotăriau a-i da de bună voie. Tot așa făcea și lefegiul, care găsia mai folositor să prade hrana lui de cît să o cumpere. Și acesta era obiceiul nu numai la Romîni, ci și la multe din popoarele europene, înainte de introducerea armatelor permanente, ținute și hrănite pe socoteala statului. Am văzut mai sus cum Polonii nu se pot ținea de împăcarea făcută cu Stefan cel Mare, de a se întoarce pe unde venise, din pricină că țara fiind cu totul prădată pe acolo, nu și-ar mai fi găsit în ea puțința traiului⁸. Prădăciunea țarilor și a locuitorilor lor, fie prieteni, fie dușmani, iată principiul războiului vechiu, un principiu ce tinde a dispărea tot mai mult în vremile noastre, unde statul îngrijește cu amărăunțime de oștirile sale, iar în țara năvălită este privit ca dușman numai acela ce are arma în mîni. Potrivit cu starea lucrurilor din vremile vechi mai în-

7. Martîn Bielki, Arta militară la popoarele moderne (tipărită pentru întâia oară în Cracovia în 1569), reprodușă în textul original polon și traduce romînă în *Rev. Ist.*, I, 2, p. 168.
8. Mai sus p. 379.

70 Mart 1541
Harm. Doc. p. 1. f. 220

Un document care pastorește prin chestiuni
fate ei " în Moldova și Valahia atît
măncare, cît și puț sau unu armate, iar
și Ungari mult clipești clăsi împărătesc
ve rugămintea m ve sau mar rășinari. 57

Etiam se sustinea prin sate din îngăduința și bunăvoința locuitorilor
sau li

6 stin font caracteristică în această primă
o ~~de~~ de o dar de seance e unu vata
statian e licențiat la legea din 1803
Rada Lăzban. Capitaniul și juriștii din
camps pîșurilo apoveș Republica câmpie
Lăzeși Juran, soldații erau scelt pentru
hrani a și căuta gazd locuitorilor pentru
din munții Iudici și Ungariai mult d

Alte... Acela...
ce ce cu felze o lărmie în camp
intermedieului e unu vata
măncare a oștirii române. El m ant
oștirii erau chee în țara în chee erau
măncare și o rășinariu sau scelt împărătesc
pînă și găsi îndestulare în țările
cat și șau cu d mautăreș o oștirii
gata d leple în unu d mautăreș d rășinari
d clipești și gazdăreș în țările d țara
ere d bene oca pînă mautăreș d dale
d pînă mautăreș d țările țarăle în d
lărmie și d o leg. Cănd erau vata
Lăzeși d alt mautăreș gazdăreș în p
măncare sau șau o atînce vata vata
și îndestulare bene mautăreș vata

70 Mart 1541
Harm. Doc. p. 1. f. 220

...ad Călugărul, numit așa fiindcă fusese călugăr în tinerețe.

purta
un
ale
gri
Sa
sar
pri
Ca
e

7 alianței din boieri, curteni, slujitori și țărani.

Boierii, numiți și ei uneori curteni sau
curteni, erau datori a urma în război pe
domn în război. Ei erau împărțiți în cete
lor, oamenii și slujitorii și pe moșii lor.
Nu prea interesau documentele.
Ștefan cel Mare în arată în ^{1494 (1495)} document
păstrind în locurile ^{jurta} ~~pe~~ ^{în} ~~la~~ ^{în} ~~la~~
4 unități cu mult arătate ca fiind din
cetea boierului Găucur, iar multe
scrieri li a de "pauză slujitorii în
pauză țării" și și pe țărani ^{în propria}
Tătarilor." 9 lei

6 lei Publicat în Revista de Istorie. Reprodus
în Revista de Istorie în Documentele Războiului din
1494 în Buc. Acad. Rom., II. Tom. 15/108, p.
362/2)

tilhim încă un sistem de chemare la armată. în do-
bindă, adică pe speranța prăzii ce se va lua fie de
la armata, fie din țara dușmană, și un cronicar ob-
servă despre Moldoveni că ar fi din firea lor laconi
la dobândă.

Într'un asemenea sistem înțelegem cum pe stat, ade-
că pe domn, trebuia să-l custe războiul estin. De a-
ceea și era el starea obicinuită a societății.

Ostirea de țară se desoseba în curteni, slujitori
(călărași și darabani) și gloată.

Sub numele de curteni, se înțelegeau în deosebire
boierii de ori ce rang, care erau datori a urma și
când pe domn în război. Chiar dregătorii cei mari,
cu căderi anumite, erau înuși să iasă la luptă. Așa
vornicul de țara de jos, în loc de a căuta de judecă-
țile sale în Birlad, locul reședinței lui, lăsa acolo niște
oameni de ai lui, iar el umbla pretutindene după domn
în expedițiile sale⁹. Am văzut că după lupta din pădu-
rea Cosminului, Ștefan cel Mare sfărâmă ajutorul ce ve-
nea regelui din Polonia, prin vornicul Boldur¹⁰. În
timpul primei năvăliri a Turcilor în Moldova,
1475, întâlnim pe paharnicul Costea, comandind mai
multe oști¹¹, și în timpul celei de a doua expediții
turești, 1000 de călăreți moldoveni erau puși sub
luga vistiernicului¹², și așa mai departe. Toți boierii
ceilalți sau nobilii fără dregătorii aveau această sin-
gură îndatorire, de a merge la război.¹³ „Ei totii în-

9. Miron Costin, în Letopisește I, p. 292.
10. Costin, Descr. Mold., p. 78.
11. Mai sus, p. 380.
12. Costin, în Letopisește I, p. 127.
13. Relația lui Balthazar de Pavia, Col. lui Traian, 1876, p. 379 — Cur-
tenii în Muntenia se numeau și Rosi, după arătarea lui Miron Costin (Leto-
pisește I, p. 312). Mateiu Vodă din dreapta a pus curtea, ce se zice la dîșii
Roșii. Răspunsul misionarului catolic pare a confirma această denumire particu-
lulară pentru curteni din Muntenia, spunând: „sunt Rosii din țara id est
Rubi p[ro]vincie... cum Venerab[il]i d[omi]ni nobiles nunc video ipsos niger[os] et
rimos... in Moldavia et de...”

... Calugarul, numit așa fiindcă fusese călugăr în tinerețe (1),
purta din calugărie numele de monahul Pahomie (2); dar nu...

ur.
al
gr
sa
sa
pr
Că
e

17. a

o. 311. găsit pe
008: în...
...
...
...

oștirea moldovenească ar avea aspectul cam întu-
necat¹⁹.

Aiurea Miron Costin spune că oștirea lui Mateiu
Basarab numera «mai ales *pedestrime*, fie fiind cite
1000 în leafă, afară de *dărăbanii de țară*²⁰, care
s'înțelege că erau și ei în acea numeroasă *pedestrime*.
Tot despre Mateiu vodă în lupta de la «*Hinta*»
(Fînta) cu Vasile Lupu, adaugă cronicarul că dom-
nul muntenesc au stătut la mijloc cu *levinții* și cu
dărăbanii și cu o samă de *scimeni* cu puști (tunuri)
toemite pentru *pedestrime*²¹, din care loc reiesă de
asemene că *dărăbanii* erau pedestri. Aiurea iarăși
arată cum «o samă de *dărăbani* cum au văzut că se
stîmpără focul și Tătarii tot stau, unii din coadă au
plecat fuga înapoi, pre care cum i-au zărit Tătarii
că fug, orb au năvălit, și au intrat în *pedestrime* cu
săbiile smulte». Aice cuvintele de *dărăbani* și *pedes-
trime* sunt luate ca avînd aceeași însemnare²².

Din faptul că se arată în chip excepțional de Cante-
mir slujba fără leafă a călărășilor, urmează că acci-
lalți slujitori precum erau *dărăbanii*, erau plătiți, și
într'adevăr într'o relație tîrzie care amînteste despre
resturile descompuse ale vechilor *dărăbani*, cum erau
pe vremile Fanarioților, se spune despre ei că ar
purta armele din tată în fiu, ar fi scutiți de dări, pri-
mesc un tain de pine și de carne și de Paști cite
un postav gros; în afară de aceasta cite 3 lei pe
lună²³. Conform cu această mărturie ne spune Ure-

19. Arh. Ist., p. I, 2, p. 168.
20. *Miron Costin* în *Letopisecele*, I, p. 278.
21. *Idem*, p. 312. Asupra *Levinților* vezi mai sus, nota 3.
22. *Idem*, p. 347. S-ar mai putea aduce încă multe alte locuri pentru do-
vedirea acestui fapt. Așa bună oră acel de la p. 306, unde spune că Vasile
vodă «au tras pe *dărăbani* vîzîndu-i în primujdie și au tocniți de *huibe* păr-
țile de dram *călărimea*», învîderat spre a apăra cu ea *pedestrimea* *dărăbanilor*.
23. *Rauer*, *Mémoires historiques et géographiques sur la Valachie*, anexate
la *Histoire de la Moldavie et de la Valachie* par M. C. Anst., Neufchâtel.

Vlad Călugărul, numit așa fiindcă fusese călugăr în tinerețe (1)

purtă din e
ur
al
gr
Sa
sa
pr
Că
e

che despre pedestrirea moldovenească, a lui Ioan Vodă cel cumplit, că era ca la 20,000 «adunată mai mult în dobîndă de cît în leafă», adică dărăbani, care deci erau plătiți²⁴. Dărăbanii trebuie să fi fost țărani neliberi, acei supuși mănăstirilor sau vre unui boier. Și într'adevăr intru cît curtenii erau boieri iar Călugărul răzeși, ce altă clasă mai rămînea pentru a procura în armată pe dărăbani de cît aceea a țărănilor supuși?

Potrivit cu această încheiere, dedusă din deosebirea corpurilor de armată, și întîlnim în documentele vechi îndatorirea pentru locuitorii din satele mănăstirești sau boierești de a merge în oaste. Așa prin un document de la Vlad Vodă Călugărul din 1494, domnul scutește satele hărăzite mănăstirei Bistrița de cîtorii ei, Barbu Craiovescu și frații lui, anume satele Plăvicenii, Brancovenii și Gîndienii de toate slujirile, dajdiile, afară de bir și de oaste²⁵, de unde rezultă că oamenii din acele sate ce fusese boierești, și atunci erau mănăstirești, adică țărani supuși, erau îndatoriți a eși la oaste. Un alt document de la Ștefan cel Mare din 1458, scutește satul Borhineștii al mănăstirei Moldovița, deci locuit iar de țărani supuși, de mai multe îndatoriri către domnie, dispunînd între altele ca «oamenii din acel sat să nu meargă la oaste, de cît atunci cînd însuș domnul va merge»²⁶. Să se observe că nu poate fi vorba aici de ridicarea unei oști în dobîndă, precum vom vedea că se făcea cu gloatele,

17.

1781, p. 267. Raicovich. Osservazioni intorno la Valachia et Moldavia. Napoli, 1788, p. 219, adăuge că dărăbanii ar fi îndatorați a face slujba o săptămîină din donc, că ar fi însă într'o stare miserabilă, întrebunțați la salahorie, nu la armată, de și ar putea forma o trupă foarte bună. Comp. și Mirza Gheorghi în Letopisețe, I, p. 344.

24. Urzice în Letopisețe, I, p. 195.

25. Poziția Societății Românișmul, 1870, (singural au ce au apărut, fiind sub direcția D. lui Hasdeu), p. 156.

26. Ulianitski, p. 95.

de oare ce în asemenea caz o scutire ar fi fost identică cu o defavoare. Era liberarea de o indatorire, prin urmare nu se poate raporta de cît la o oștire ridicată din ordin domnesc, care nu se poate referi de cît la dărăbani, după cele spuse până aici.

În timpurile mai noue este cunoscut că țărani liberă, erau scutiți de indatorirea militară și ne rămăne de arătat pentru ce o asemenea scutire nu se întâlnește în vremile vechi.

Starea țăranilor supuși în vremile vechi, era departe de a fi așa de ră și decăzută, precum o întălim în timpurile mai noue. Supușia țăranului român nu implica pe atît pierderea proprietății cît răstringerea libertății lui, prin indatorirea prestării unei cîtăimi de munci silite stăpînului sub care cădea, adică mai întăi domnul, și apoi prin dăruire, boierii sau mănăstirile²⁷.

Vroim acuma să dovedim pe deplin împrejurarea prea însemnătoare, că țăranul supus nu și pierdea proprietatea.

Astfelî cînd un țăran liber se dădea rumîn unui boier, el spunea în documentul de supunere că «să i fie rumîn cu feciorii lui și cu toată moșia lui»²⁸, ceea ce implică ideea că el îi supunea moșia lui cu titlul de rumănie, dar nu că aceasta dispărea, prin cumpărătura, în moșia boierului. Cînd rumînii sau vecinii se răscumpărau din starea lor de șerbire, se întrebunța tot deauna formula: «rescumpărîndu-se de rumănie de la stăpînii lor, cu toate părțile lor de moșie»²⁹, dovadă că de și căzuți în șerbire, ei păstrase proprietatea pămînturilor, pe care le redobindeau îndărăpt

27. Vezi mai sus, p. 58, 228 și 257.

28. Zapis din 1610 Mai 25, Arh. ist., I, 1, p. 3.

29. Doc. din 7177 (1669) în cîndica logofetiei lui Brancovanu needită în Arhiva statului, p. 103.

...Călugărul, numit așa fiindcă fusese călugăr în tinerețe (1)

ur
al
gr
Sa
sa
pr
Că
o

acei ce se răscumpărau spre libertate. Legătura între rumîn și moșia lui, era așa de strînsă în cît atunci cînd se întîmpla să se rescumpere rumînul numai pentru capul lui, fără de moșii, se însemna anume aceasta în document³⁰. Un hrisov din 1692 conține iarăși o dovadă invederată că rumîinii, păstrau proprietatea pe moșiile lor, și după ce cădeau în această stare. Prin el Constantin Brancovanu, constată că «Petru Căpătină și cu ceata lui din Coșcodia, s'au vîndut rumîni cu toate moșiile lor repositului Mateiu Vodă, drept 80 de galbeni ungurești; iară după aceea repositul Mateiu Vodă, i'au fost dat sfîntei mănăstirei Strehaiia cu toate moșiile lor». Așa dar domnul dăruiește pe rumîinii ce'i cumpărase cu moșiile lor, mănăstirei Strehaiia, iarăși cu toate moșiile lor, *fie-care pe cît avea*, de oare-ce ei nu încetase de a le stăpîni, cu toate că ei căzuse în condiția de rumîni. Dovadă cea mai limpede a faptului că țaranul, devenit șerb, păstra proprietatea pe partea lui de pămînt, reiesă însă mai ales din documentele prin care un proprietar vinde un asemenea șerb unui altui proprietar, și în care cele mai de multe ori se spune, ca și în un document din 1618, «că să se știe că am vîndut dumnealui un rumîn al meu din (cutare sat) anume (urmează numele rumînului), cu feciorii lui eiși îi va da Dumnezeu, și cu delnișa lui cîtă se va alege partea lui din cîmp, din pădure, din apă, din șezutul (valra) satului, de preste tot hotarul, cît se va alege partea lui de ocină»³¹. Rezultă deci în chip invederat că țaranul supus păstră stăpînirea asupra moșiei sale, de

30. Doc. din 7206 (1698) în codicila logofetei. p. 268: „pentru pomana le au dat voie de s'au rescumpărat cu bani gata, însă capetele lor șerb de moșie”. Comp. alte documente asupra aceleiași împrejurări, din 1594, p. 82; din 1703, p. 694; altul tot din 1703, p. 742 etc.

31. Arhiva ist., I, 1, p. 23. Tot acolo un alt document nedatat prin care Stoica vinde lui Hrița un rumîn „cu delnișa lui”.

oare ce cind el este vîndut către cineva se indică cîtînea pămîntului trecut odată cu el, prin stăpînirea serbului în timpul șerbirei sale. Cumpărătura sau reducerea unui moșnean sau megies, în stare de rumîn sau vecin, nu avea deci înțelesul că l' despoia de moșia lui, pe care rămînea stăpin ea și mai înainte; dar dreptul asupra ei era îngustat prin îndatorirea dărei zeciuiei din recoltă; apoi libertatea omului vîndut șerb, era tărmurită prin îndatorirea de a face munci fără plată proprietarului, în a cărui mînă el se dădea³².

Țăranul supus deci păstrîndu-și proprietatea, avînd deci și el o parte din moșia cea mare, patria, în a lui stăpînire, ea și a cel liber—după ideile de atunci, că numai acela ce posedă o parte din pămîntul țării, era dator să sară întru a ei apărare, nu putea fi scutit de îndatorirea de a eși la oaste, și de aceea întîlnim pe dărbani recrutați mai ales din clasa țăranilor ce și pierduse libertatea.

Cu timpul însă se nădruină o schimbare, atît în condiția țăranilor supuși, cît și în îndatorirea lor de a presta slujba militară. Invechîndu-se ei pe moșia ce devenise boierească, multe din familiile lor stingîndu-se sau prefăcîndu-se, populația satului apoi adăogîndu-se cu alți locuitori, într'un cuvînt timpula tot cotropitor invăluind și mestecînd relațiile primitive, se pierdu cu încetul amintirea a ceea ce fiece rumîn sau vecin stăpînea cînd încăpuse în aceea stare, și țăranii supuși nu mai fură priviți de cît ca niște oameni ce se hrăneau pe moșile proprietarilor.

³² Părerea d-lui *Radu Rosetti* (Despre clasele agricole din Moldova în Revista nouă a d-lui *Husăru*, anul I, 1888, Nr. 12), că țăranii supuși ar fi fost numai niște uzufructuari pe moșile boierilor, c-ia cu totul neîndreptățită. Ce erau moșnenii deveniți în urma vecinilor sau rumînii, înainte de a merge în stare de supuși către boieri? Tot uzufructuari? Dar pe pămîntul cui? Sătrebăte pe care nu s-a pus'o Dl. *Radu Rosetti*.

Calugărul, numit așa fiindcă fusese călugăr în Ungaria (1)

purta di-
lepa
ur
al
gr
Sa
sa
pr
Ca
er

Paralel cu această stingere înceată și nesimțită a proprietății lor, ei căzură în stăpînirea tot mai deplină a acelor pe moșia cărora stăteau, și lanțurile ce-i încătușiau deveniră tot mai grele. Țăranii apasați pe moșia unui proprietar mai fără inimă, se duceau pe altele a celor cu reputație mai omenoasă. Proprietarii răi — și aceștia erau majoritatea — își vedeau desgolindu-se moșiile lor de locuitori. Incepură deci a împedeca strămutările, și apoi a readuce cu sila pe acci fugiți la sălășluințele lor. Astfel în se stabili cu încetul obiceiul că țăranul supus nu are voie să se strămute de pe o moșie pe alta, fără îngăduirea proprietarului. Șerbirea înlocui simpla stare de supușie a țăranilor neliberi.

Această schimbare în condiția țăranilor supuși aduse scutirea lor din ce în ce mai rostită de slujba militară. Anume proprietarul care avea adese ori greutate de a reținea pe moșia lui pe țăranii din ce în ce mai robiți, nu putea să le invoiască mergerea lor în armată, unde mai întâi ei puteau să moară, apoi să dispară, spre a se strămuta aiurea, aducînd în ambele cazuri despoporarea moșiei sale.

De și lipsesc documente din țările noastre care să întărească acest interes al boierilor de a nu lăsa pe serbii lor să iasă la oaste, împrejurările petrecute în Transilvania și constatate aici prin documente neîndoelnice, pot să ne slujesc de argument spre întărirea părerii noastre. Într'adevăr și în Transilvania, țăranii mai ales cei români fură reduși în curînd în starea de iobagi. După cumplita revoluție din 1437 acăreia împrejurări vor fi istorisite mai tîrziu, țăranii crezura a găsi un nou mijloc pentru a eși din mizeria în care îi ținea neomenosul jug al stăpînitorilor. Proclamîndu-se pe la 1514 un fel de cruciață în contra Turcilor, țăranii serbi din Ungaria și Transilvania aleargă cu gramada sub steaguri și se adu-

* Acea în document din 1672 unde
pe Eguimentul pope Ignat și le mara
terre Inzagovul car nu se supus ce
si si rumanii manastirilor calonai;
amunne in ruman, Mateile a put
mullat ce ierolacium se scap d m.
marci ce calonai. An alt boia
muc d 1673 d le Grog. Glica d
jume ce rumanii car ce ce si puzi
sau se se scrie la slujbe (ostazaci), si si
volucii Eguiment se mult lau si puzi
nici se scrie la slujbe. An alt text
din 1703 unde ce rumanii jo ce
nu mult rumanii facand rumanii
mult slujitori si facand ce ce
mucupant ce se scap d rumanii
alte dabo si puzi d amule; aicunne
si cauti a rita si se puzi si puzi
d una acupitoare rumanii
22 An. 1672, Acad. rom. 25, 107; 1677 Ibid.
Mucupant 200, p. 6; 1703 Ibid.

Vlad Călugărul, numit așa fiindcă fusese călugăr în tinerețe (1)

ur
al
gr
Se
sa
pr
Că
er

2

pl

zi

u

ja

2

2

2

2

2

2

2

2

2

2

17.

supra
Tătarul T. p. 260.
nasa Dăbâncă în Tătarul I. 2 1502 p. 171
unde personul meu certându-se
Sălat Tătarul și Călugărul 2 u.

nă la Pesta. Nobilii temându-se că prin înrolarea șerbilor lor în armată să nu-i piardă din mână, căci cine știea, dacă șerbul devenit oștean nu muria în bătălie, sau emigra, sau se ducea pe altă moșie, încep a se opune cu puterea la înrolarea voluntară a șerbilor. Aceștia care vedeau ripinduli-se ultima speranță de scăpare, se revoltă cumplit sub conducerea unui Secuie *Dosza*, și provoacă scene sângeroase și mai cumplite încă decât acele din 1437. Ei sunt însă bătuiți și reduși iarăși în ascultare, înapoiți cu sila pe moșile nobililor, unde li se mai restring grelele lanțuri a le iobăgiei ce le purtase până atunci³³. Încă în 1443 întilnim iobagi în Transilvania, ce trebuie să fie scutiți de regele de iobăgie, spre a putea merge în contra Turcilor, dovadă că țărănul iobag nu era învoit a eși la oaste³⁴.

Vedem deci cum în țara vecină, unde predomină identic aceeași stare de lucruri, țărănii șerbi fug de la stăpînii lor spre a se înrola în armată, și cum aceștia se opun a-i lăsa. Cu cît caracterul șerbirei în țările române, îndepărtîndu-se de vechea supușie, lua caracterul iobăgiei de peste munți, cu atîta boierii restrîngeau tot mai mult eșirea la oaste a oamenilor lor.

Ne rămîne de cercetat al treilea element din care se alcătuiău oștirile române, gloatele sau oștirea ce mergea în dobîndă.

Slujitorii, atît călărașii acei ce nu erau plătiți, cît și mai ales dărbăanii care primiau o soldă, erau scriși adecă recrutați³⁵, după niște norme care ne-au rămas

manell

33. Documentele privitoare la această revoluțiune vor fi aduse atunci cînd vom ocupa de soarta țărănilor de peste munți, la domnia lui Mihail Vi-teazul.

34. Dogă din 1433, din colecția *Kemeny* în Transilvania lui *Gă. Barita*, VI, 1873, p. 65.

35. *Miron Costin* în *Letopisește*, I, p. 345: spune că Vasile vodă după lupta de la Fînta „tot nelăsîndu-se, scriea slujitorii.”

necunoscute. În afară însă de această armată intru cât-va mai regulată, la vreme de nevoie domnul forma gloatele, făgăduindu-le ca răsplată a izbânzei lor prada făcută de la dușman. Aceasta se numea a chema oaste *in dobîndă*. Că oastea în dobîndă era deosebită de slujitori, și mai ales de dărăbani cu care se puteau mai ușor amesteca, fiind și gloatele cele mai adese ori oștiri pedestre, se dovedește din următoarele locuri a le cronicarilor celor mai vechi ai Moldovei. Miron Costin spune despre Vasile Vodă că aflînd el cum că Tătarii s'ar întoarce din Polonia cu prăzi, și fiind vesel la o masă să seculă de odată și poronci se cerceteze din tîrg și din slugile boierești cine ar vrea să meargă în dobîndă în protiva Tătarilor, și «neamul Moldovenilor fiind din firea lor la dobîndă lacomi, fiind orașul plin de oameni de toată sama și de slugi boierești, o mulțime au mers *împreună cu slujitorii* de au lovit pre Tătari»³⁶. Ureche de asemenea la domnia lui Ioan Vodă Armanul, spune că avea pe lîngă el ca la 20,000 de ostași pedestre moldovenească, *adunați mai mult în dobîndă decît în leafă*³⁷. În ambele locuri se face o deosebire între oștirea în dobîndă și cea în leafă, care o știm că nu puteau fi decît dărăbanii, intru cît e vorba de oștire pedestrașă. La Racova nu rămîne nici o îndoială că mare parte din oștirea de țară a lui Ștefan cel Mare era luată în dobîndă, și tot așa vor fi fost adunate și trupele acele ce l'părăsiră în timpul celei de a doua năvălire a Turcilor. Oștirea deci a țărilor romîne era compusă în majoritatea ei din țărani: călărăși, dărăbani și gloate în dobîndă. Acești țărani nu erau soldați, dedați nu-

36. Idem, p. 292.

37. Ureche în Letopisețe, I, p. 195. Adecă mai mult oaste în dobîndă decît dărăbani.

Vlad Călugărul, numit așa fiindcă fusese călugăr în tinerețe (1).

purta
lepe
ur
al
gr
Se
sa
pi
C
er

17.

mai la meșteșugul armelor, ei erau lucrători de pământ, pe care prilejul bătăliilor îi prefăcea în oșteni, căci nici călărașii, nici dărăbanii nu slujiau în chip regulat, de și era o oștire ce trebuia să iasă la războiu, nu ca acei în dobândă, care eșiau numai dacă voiau.

Imprejurările că Rominii în timpurile d'întăi a le istoriei lor, au repurtat victoriile lor cele mai strălucite cu țărani luați de la plug, este adevărată de mai multe izvoare, care arată alcătuirea oștirilor romine. Astfelu am văzut mai sus la domnia lui Vlad Tepeș, cum ambasadorul venețian la curtea ungurească, Petrus de Thomasiis, face deosebirea între armata lui Tepeș și aceea a Turcilor, că aceea a domnului muntean ar fi *popor*, iar aceea a Turcilor oameni deprinși cu meșteșugul armelor³⁸. Un alt document venețian de pe timpul lui Ștefan cel Mare, relația lui Balthasar de Piscia, spune că armata cu care Ștefan se pregătise a întimpina a doua navălire turească, se compunea din 40,000 de oșteni atit nobili *cit și țărani, care în cea mai mare parte purtau arcul, sabia și sulita, lipsiți fiind de altele*. Acelaș document dind apoi pentru curteni, adică boierimea călare, numărul de 10,000, arată prin aceasta însuș că restul până la 40,000 era alcătuit din oștirea țărănească³⁹. Ce erau acești țărani ne o spune marele istoric al Poloniei, Dlugos, contimpuran cu Ștefan cel Mare. El arată că armata lui Ștefan la Racova era abia de 40,000 de ostași, și aceștia însă mai toți *proști și lucrători de pământ*⁴⁰. Alt istoric polon Martin Bielski, spune în scrierea lui comparativă asupra armatei la

38. Relația lui Petrus de Thomasiis din 1462, în Columna lui Traian, 1893, p. 38. Mai sus p. 282, nota 12.
39. Relația lui Balthasar de Piscia din Col. lui Traian, 1870, p. 370—380.
40. Dlugos, ad an. 1475, II, p. 575.

deosebite popoare europene despre acea moldovenească, că «afară de curteni mai tot restul *sunt țărani, cu șele neacoperite și cu scări de stejar*, însă voinici în atacul cu sulita»⁴¹. Luca Cîrjă în cuvîntarea lui rostită înaintea regelui polon în 1523, spune că domnul seu Ștefan cel Tânăr, trimisese în pripă poronci domnești, atît la boieri *cît și la țărani* spre a-i chema la oaste în protiva Tătarilor⁴². Istoricii polon Gorecki, care povestește viața lui Ioan Vodă cel Cumplit, domnul Moldovei (1572—1574), pe care-l vom vedea că reinvie pentru un moment epoca lui Ștefan cel Mare, spune că în bătălia de la Cahul, «pedestrii țineau pe Ioan Vodă în mijlocul lor, și nu-l lăsau să treacă la călăreți, fiind foarte îngrijiți de viața lui și temîndu-se nu cum-va să-l înșale boierii, și să-l deie viu în mîinile Turcilor. Numai la Cazaci îl lăsau să meargă cîte odată, pentru că *pedestrii toți țărani* aveau o deosebită credință și iubire pentru Ioan Vodă»⁴³. Această știre este reprodușă și de istoricul polon Paprocki, care spune mai pe scurt că *poporul de la țară*, nu vroia să lese pe Ioan printre *boieri*, pentru că se temea să nu fie trădat de ei»⁴⁴.

Cu toate că armatele romîne, erau în partea lor cea mai însemnată *luate de la plug*, să nu se creadă că ele erau cu totul necunoscătoare de arta militară a timpului. Fîind neîncetat în răsboae, și milițiile deprindeau toate mișcările trebuitoare într'o luptă. Apoi arta și știința militară pe atunci erau foarte simple; nu constau în combinări de mișcări complicate, sau în ordine strictă a înaintării trupelor în fața

41. Arh. ist., I, 2, p. 168.

42. Discursul reproduș în Arh. ist., I, 1, p. 10.

43. Gorecki, Bellum Ivoniae în *Papiu*, Tesaur III, p. 240.

44. Paprocki, idem, III, p. 282. Vom reproduce locurile aceste importante în textul original la domnia lui Ioan vodă

dusmanului sau a retragerii dinaintea lui. Masele de oameni se purtau gramadă și fără vre-o rânduială în cotro se simțea nevoia. Lupta apoi se făcea mai ales corp la corp, nu de departe ca astăzi, cind adese ori numai artileria hotărește rezultatul încercării. Nevoia era deci de oameni vinjoși, tari, inți și netemători de moarte, și în aceasta Rominii nu erau întrecuți de nici o națiune din Europa, care toate li recunoșteau superioritatea vitejiei pe cimpul de războiu, după cum vom vedea-o mai jos. Iată cum se explică deci că cu toată nedisciplina (în sensul de astăzi al cuvintului) a oștirilor romine, ele erau în stare să lupte cu izbândă, nu numai în contra Polonilor, Ungurilor, Nemților și a Tătarilor, dar chiar și în potrivă cumpitului corp al ienicerilor, armată disciplinată, și într'adevăr prima cu caracter permanent în toată Europa. Chiar armele românești erau de o inferioritate numai aparentă. Căci ce putea face Turcul chiar cu hameriul, față cu Romitul înarmat cu ghioaca lui, pe care o învârtea ca o roată în jurul seu, zdrobind toate capetele pe care le atingea?

Astfeliu era deci oștirea țărilor romine, în vremile cele mai vechi a le existenței lor, alcătuită din elemente care toate aveau un interes propriu, de a-și apăra țara sau moșia cum se numea pe atunci, căci fie-care oștean, boier, moșnean sau chiar țaran supus, se împărtășia la proprietatea ei. Aice era secretul eroiceii lor bravuri pe cimpul de batae, aice era focul care-i însuflețea; căci eu toții se simțiau fii ai unei nume comune, patria ce-i opoșia.

Cu timpul ce deveni această armată? Cind boierii se vor fi deprins a sta mai mult pe divan și prin cancelarii de cit pe cimpul de batae⁴⁵; cind scăderea

45. Vom vedea mai jos pe un istoric spunând că Moldovenii vremilor vechi nu iubeau a sta pe saltea — lucru ce tocmai foarte plăcea boierimii noue.

Călugărul, numit așa fiindcă fusese călugăr în tinerețe etc.

numărului proprietarilor liberi, moșneni sau răzeși, va reduce numărul călărașilor⁴⁶, fiind propășirea asupra-
rei boierești, va impiedica inrolarea darăbanilor și a
oștilor în dobândă, atunci va fi sunat oara oștirea ro-
mâne, și desființarea ei va fi numai treaba atot destru-
gătorului timp. Vom vedea mai în colo cum mai
întâi se slăbi elementul țărănesc, înlocuindu-se pre-
tutindene cu lefegii; apoi cum și boierii uitară sabia
pentru ciubuc și sprintenul mintean pentru antereu.

Ata Mai trebuie a da se că în v. 1784 au
p. 1784 plăcișilor. a. acuti era în loci d
Jandurini can p. 1784 potent munitia
ce în v. 1784 p. d. 1784 p. 1784
rei în țară. p. d. 1784 si imp. p. 1784
Qui ce e. Am. munitia si rec. 1784⁴⁷

46. Am văzut pe misionarul catolic, spunind că numărul darobanților se
redușese în 1688 de la 2000 la 1000 de cruci. (Nota 17). Tot el spune că
și călărași înainte erau mai mulți, acum mai puțini.

47. Acei în ar. în doc. în 1683 v. 1784
Hicki p. 1784, p. 1784

Indica
Halden koranul 477
Muz. v. 1784 477
entia p. 1784

Spinal
v. 1784 425
lefeji -
m. 477
Muz. 1784
calanul
p. 1784
steala
v. 1784 477
m. 460
v. 1784 446

... Calugărul, numit așa fiindcă fusese călugăr în tinerețe (1).

... purtă dir
... ur
... al
... gr
... Sa
... sa
... pr
... Ce
... er

17.

2 ELEMENTELE OSTĂȘEȘTI.

Puterea de căpitanie a armatei romine stătea în cavalerie; căci mai întâi toți curtenii sau nobilii erau călări, apoi o bună parte din slujitorime lupta de asemenea de călare. călărașii. Am văzut mai sus cum documentul venețian din 1502, spune că Moldova ar putea ridica 40.000 de călăreți și 20.000 de pedestri, ceea ce arată, fără a lua în băgare de seamă cifra totală care ne pare exagerată, că bună parte din miliții trebuiau să fie călări. Apoi Martin Bielski, când descrie oastea romină, o arată tot ca alcătuită chiar în miliții în mare parte din călări. El spune: «afară de curteni, mai toți ceilalți sunt țărani *cu șele neacoperite și cu scări de stejar*, dar voinici în atacul cu sulita. Hrană poartă pe *oblincul șelei*, brinză de burduf și pine albă»¹. Arătarea lui Gorecki și Paprocki, că în armata lui Ioan Vodă cel Cumplit, cavaleria era compusă din nobili, iar pedestrii erau țărani, nu trebuie luată ad litteram, căci se putea să fie călări și țărani, care însă dispăreau în numărul și vaza cea mai mare a nobililor. Se înțelege de la sine că pedestriimea, câtă era, se compunea numai din țărani, și că nu se întâlnea nici un nobil pedestru. Pretutindene unde se amintesc armatele romine, se pune înainte de toate cavaleria ca oastea cea mai de

1. Arch. ist., I, 2, p. 168.

samă. Așa ambasadorul transilvan pe lângă papa Clement al VIII-le, expunându-i puterile țărilor romine, spune că «ămbile împreună pot scoate în câmp ca la 30.000 de cavaleri, afară de pedestri»². Moldova era vestită însă și pentru buna ei rasă de cai, «mici dar iuți», cum spune Bielski³. Tot de asemenea laudă și Reichersdorf, care scrie la anul 1550 o carte intitulată *Chorographia Transylvaniae*, că țările romine de sub munte ar hrăni cai foarte buni⁴. Un document venețian arată ca renume deosebit al Moldovei, că dînsa ar putea nutri pe întinsele ei pășuni până la 100.000 de cai⁵. Tot din cauza însemnătății cavaleriei, se explică pentru ce așezămintele comerciale a le lui Alexandru cel Bun și Stefan cel Mare, oprese exportarea *cailor buni moldovenești*⁶. Cavaleria romină însă lupta adese ori ca infanterie. Ea se coboria de pe cai, «pedestrindu-se», cum se spunea pe atunci, și trăgea cu areul, pe cînd de pe cal lupta mai mult cu sulita, după cum arată Martin Bielski în locul raportat mai sus. Asupra acestei indoite întrebuintări a cavaleriei romine avem o prețioasă mărturie păstrată de cronicarul Ureche, care ne spune că ajutorul de 400 de călări trimis de Alexandru cel Bun, regelui Vladislav al Poloniei, contra cavalerilor Teutoni, în lupta de la Marienburg, au întrebuintat următorul

2. Arh. ist., I, 2, p. 150.

3. Arh. ist., I, 2, p. 167.

4. *Chorographia Transylvaniae quae Dacia olim appellata a Georgio Roscherdorff transylvano autore, Viennae, 1550 p. 28*: „Eadem quoque regio alii insignes equos”. Dintre numeroasele celelalte rapoarte, asupra bunăstării cailor din țările romine și mai ales a celor din Moldova, mai cităm *Curtius Reuberling* von der Moldau und Valachey worinnen derselben Zustand und Beschaffenheit, Bratzen, Lager, Städte und Schluser beschrieben wird, 1699, nepăginită. (Bibl. Acad. Col. Sturza, No. 4329) sub cap. XI: „wieder dieses Land (Moldau) schöne Pferde züchtet”. Vezi și locul din Blaise de Vigenère din 1573, mai sus, p. 249, nota 1.

5. *Exarku*, Colecția lui Marin Sanudo VII, 7 Decembrie 1502, p. 92.

6. Arh. ist., I, 1, p. 131 și II, p. 174. Vezi și doc. din 1545, I, 1, p. 83.

purtă din

ur
 al
 gr
 Sa
 sa
 pr
 Că
 er
 ti

+ muci

meșesug pentru a răpune pe cavalerii feudali: «intâi s'au făcut a fugi de s'au înșirat, gonindu'i spre o pădure, și îndată *pedestrindu-se* au săgetat caii sub Nemți, de au căutat a dare dos, și aceștia ai noștri s'au încălărat și mare moarte au făcut într'înșii». Tot de asemenea dispune Ștefan cel Mare, ca însuși curtenii să se pedestrească în pădurea de la valea Albă, spre a «nu putea nădăjdui în fugă ei numai în arme», cum spune acelaș cronicar⁷.

Arma naturală a cavaleriei este sulita. Moldovenii după arătarea lui Bielski, «aveau un felin de sulita cu două vîrfuri, unul drept și ascuțit ca un stilet, celalalt strîmb și încrîngat. Treciul repede lângă dușmani, cu vîrful cel drept străpungeau, iar cu cel strîmb trăgeau de pe cal și astfel făceau mari pagube». Această tragere a dușmanului de pe cal putea să le slujască mult, mai ales cînd luptau cu armate feudale, a căror cavalerie îmbrăcați cu grele zale, odată aruncați jos, nu se mai puteau nici mișca.

Armele speciale ale pedestrimii erau areul, ghioaga sau fustul și coasa. Ghioaga era mai subțire cătră mîneriu, mai grosă la capătul cu care lovea, adese ori fințuită cu cui, și era o armă teribilă în mîna Romînului, care era deprins cu ea din copilăria lui. Coasele erau iarăși foarte periculoase dușmanului, mai ales cînd lupta infanteria romîna cu o cavalerie străină, căci cu ele tăiau picioarele cailor. Așa ne spune Ureche că în lupta dată între Bogdan al II-lea tatăl lui Ștefan cel Mare și pretendentul Alexandru cel susținut de Poloni, «năvălind gloatele de pedestrime, au făcut la strîmtoare mare vîrsare de sînge în Leși, tînd cu coasele vinele cailor»⁸.

7. Ureche, în Letopisețe I, p. 107 și 131.

8. Ath. ist., I, 2, p. 168.

9. Ureche în Letopisețe, I, p. 115.

...ad Călugărul, numit așa fiindcă fusese călugăr în tinerețe (1).

purtă din
le
ur
al
gr
Se
sa
pr
C
er
ri

tă prin *Spatariul cel mare*, «adecă ducele de războiu sau general suprem, care avea sub el toată oștirea călare. În cîmp este cel întâi după principe, afară de ban și de vornic»¹². În Moldova din protivă spatariul era o dregătorie, care implinea mai mult serviciul personal de a ține spada domnului, cînd el se afla în biserică sau stătea la masă¹³, ceea ce nu l va fi împedecat a săvârși și un serviciu activ în armată la vreme de nevoie. Am găsit doară de comandanți pe lângă principe, vornici, paharnici, visternici și alți dregători civili personali de ai principelui¹⁴. În deobște nu ne putem aștepta pentru acele timpuri la deosebiri precise puse între comandanții de astăzi ai corpurilor de oștire. Nefiind în luptă nevoie de știință, ei numai de vitejie, se puneau drept comandanți boierii cei mai viteji, să fi fost ei în funcțiuni la curte sau nu. În ori ce caz aceștia erau căpitanii cei mari, sub care se înșirau mai statornic și mai regulat gradele cele mai mici. Un document de la Mihail Racovița, care se referă la trebi militare, spune: «seriem domnia mea la toți căpitanii și hotnogii și la chihăi, și la stegari, și la toți slujitorii din ținutul Teenciu, care ați fost sub ascultarea lui Pascal *vel* capitan; vă facem știre tuturor iar că domnia mea m'am milostivit, și v'am miluit și v'am pus căpitan pe Stamate Gheuca»¹⁵. Din acest document rezultă următoarea ierarhie militară: Vel căpitanul, căpitanul, hotnogul, chihăia și stegariu, sub care stăteau slujitorii sau armata. Din aceștia, chihăia nu exista ca numire în timpurile ante-turcești, de oare ce este de atare origine.

12. Raportul misionarului catolic din Valachia din 1688 în Mag. ist., V, p. 44.
 13. *Contemio*, Descriptio Moldaviae, p. 79.
 14. Mai sus, p. 433.
 15. Hrisov din 1708, August 24 în Arhiva românească a D-lui M. Cogălniceanu, I, p. 56.

și au fost introdus după căderea țărilor române sub Turci. Gradul însă militar exista și în vremile mai vechi, purtând numirea de *căușel*. Ureche, ne spune că «Stefan cel Mare, nu au cercat să așeze țara, ci de războaie s'au gătit, împărțind oștirii sale steaguri, hotnogi și căpitani». Hotnogul care poartă un nume de origine maghiară, au putut exista în armata română din timpurile cele mai vechi. Stegarul nu era un grad, dar un soldat mai deosebit, căruia i se încredința onoarea de a purta steagul. Subîmpărțirea corpurilor de armată în grupe mai mici comandate de aceste grade, se făcea după cifrele zecimale. Asupra acestei împrejurări avem mai multe indicațiuni. Așa am văzut mai sus că vistiernicul Isac comanda în armata lui Ștefan peste 1000 de călărași. Mai târziu găsim pe Buluk-bașa, cum îi ziceau pe turcic, comandând 100 de seghani sau lefegii, iar peste 10 Buluk-bași era un Baș-bulukbaș, care deci era mai mare peste 1000 de ostași. De asemenea la miliția băstinașă, care mai exista pe timpul lui Cantemir, se ved regimente câte de 1000 de oameni, subîmpărțite în 10 companii, peste care era un *sutaș*¹⁶. Dacă admitem acum că un căpitan comanda 1000 de oameni, atunci hotnogul sau sutașul comanda 100, iar chihaiia, sau în timpurile mai vechi căușălușul comanda subîmpărțirile cele mai mici, de câte 10 oameni. Bine înțeles aceasta în timpul când armatele române erau în toată floarea lor. Mai târziu cadrele dezorganizându-se, și numărul militarilor scăzând, căpitani, sutași și chihaii rămăseră numai cu numele comandanți a unor corpuri complete. În realitate, cum spune Cantemir, numai în vechime sutașii corespundeau numelui lor, de a comanda adecă 100 de soldați; pe timpul lui numărul acestora era foarte scăzut¹⁷.

16. Cantemir, Descriptio Moldaviae, p. 88-90. *Acum în descrierea lui Cantemir*

17. Idem, p. 89.

de 100 oameni în descrierea lui Cantemir
 și unii erau împărțite zecimale
 și unii erau în unități de 10
 (c. vol 9/p. 433). p. 440/10) +

+ Alte dovezi despre împărțirea zecimală a oștirii române
 vezi în *Urmasii lui Ștefan cel Mare* de Ioan V. V. (ed. C. C. C.)
 a împărțirii oștirii în 10 și pasteceri - în toate oștile lui
 era de 10.000 de oameni.

Vlad Călugărul, numit așa fiindcă fusese călugăr în tinerețe (1).

^{în timpul}
† O scrisoare & rezoluția lui Ștefan Corvin (1457-1490) spunea
despre domeniile în ardere că sunt laudabile
mult deasupra oricărui în luptă contra Turcilor "17to
O scrisoare a lui Sigismund c. papa Leo X din 1514
despre Moldova ca un Regnum de 150000 și oțel
cu mai alui și cu mai proci". Despre vovodul meu
"Căușșu și puterile lui" nu e de descriptiv "17to

17to b. Rebellata in h. de no. long. hucum non. Despre
Vlad Teșu în luptă cu lit. H. E. 1501. p. 156.
17to (num. de) p. 170: "Rebellata in h. de no. long. hucum non."
Și alți reținuți polone asupra luptei și obiectiv
spune că lăsa Rares și fișii săi în luptă
pentru că în vremea fișii lor capitani și
ei săi săi părăsiseră câmpul și batalia
"a doborâșii povătuțului și" sunt
de obicei Valahia ca lăsa acii
cam fuz și repte și fișii părăsesc
nu și spu deasupra și fișii capot și
reprezintă în Rares și fișii și Valahia
și și fișii și batalia nu și nu
deprezintă (proci) și fișii și
nații."

† N. Popescu, Act. și fig. I. p. 11

Astfeliu era organizarea cea simplă a oștirii romine: așa îi erau armele și majoritatea ei era compusă din simpli lucrători de pământ. Acești muncitori aveau însă însușiri războinice minunate pentru acele timpuri, în care virtutea și vitejia personală hotăraie soarta unei întiniri. Românii sunt arătați de toți scriitorii contemporani ca o națiune energică, plină de curaj la luptă, de o constituție fizică din cele mai puternice, și însufleții cu toții de o adinecă iubire de patrie și de neatarnare.

Astfeliu un document venețian din 1502 spune despre locuitorii Moldovei, că ar fi oameni valoroși, gata de luptă și nu de a sta pe saltea, ci în timpul de război. Istoricul polon Bielski, care cunoșese pe moldovenii în lupta de la Obertin din 1531, spune despre ei, că oștașii moldovenii sunt viteji și meșteri de a minii sulita și de a se apăra cu seutul, de și sunt niște țărani proști luați de la plug. De asemenea despre puterea militară a Moldovei pe timpul lui Petru Rareș, mărturisește istoricul ungar Bruti că împăratul Ferdinand preferă se aibă alianța Moldovei, regiune foarte războinică și îmbelșugată în cai și oameni: că dacă i-ar trimite numai 10.000 de călăreți în ajutor, cu acei 40.000 de călăreți aleși, pe care Moldova i-ar avea sub arme, el nu s'ar îndoi nici de cât de izbînda. Sasul Reichersdorff în descrierea Transilvaniei, tipărită în 1550, mărturisește că neamul moldovenesc e aprig, cam barbar, dar foarte

18. *Enrica*, documente din colecția lui Marin Saudo, Doc. VII, Suceava, 7 Dec. 1502, p. 92. "L. de no. long. hucum non. Despre Vlad Teșu în luptă cu lit. H. E. 1501. p. 156. Vezi mai sus, p. 447, nota 45.

19. *Arch. ist.*, I. 2, p. 168.
20. *Bruti*, Ungaricarum rerum libri in Monumenta Hungarica Historica, XIV, p. 20. "Caesaris Moldaviam fieri accessionem, virum multo cretioneu ferocissimam atque equis virisque abundantem. Si equitum 10 milia subsidio mittatur cum ipis equorum delectorum XL milia habeant in armis, se de belli eventu quomine dubitare."

ager, după felul său de a fi în arta militară»²¹. Sebastian Münster în vestita lui geografie, tipărită în Basel tot în anul 1550, arată despre Moldoveni că ar fi «aspri și aprigi și un greu biciu pentru Transilvania, că ar fi oameni războinici, și viteji în tot deauna gata de luptă»²². Miedzileski spune de asemenea că «domnul Moldovei, are 30,000 de ostași, din care 15,000 sunt luptători din cei mai buni, și cei mai viteji»²³. Orzechowski descrie tot astfel pe Moldoveni ca «oameni groznici și foarte viteji și nici că este pe fața pământului alt popor care pentru gloria războinică și eroismu, să apere o țărișoară mai mică contra mai multor dușmani, atacându-i sau răspingându-i fără încetare»²⁴. Grațiani, în viața lui Iacob Heraclide Despotul (1561—1563), spune de asemenea despre oștirile moldovene că «s'ar bate cu o așa îndrăzneală, cu un așa despreț de moarte și cu astfel de incredere în sine, în cât adese ori cu o mână de oameni înfrînseră armate a le vecinilor»²⁵. Abatele Ruggieri care scrie pe la anul 1568 o relație asupra țărilor răsăritene, spune despre Moldoveni că ei «ar fi

21. *Reyschersdorff*. *Chorographia Transilvaniae*, Viennae, 1550, p. 274 „gens ista moldavica ferox est et admodum barbara, rebus tamen militaribus et bellis in suo more eximie instructa”.

22. *Sebastianus Munsterus*, *Cosmographia*, Basileae 1550, p. 918. „Suntque habitatores eius (Moldaviae) homines caevi et feroces, atque durum flagellum Transilvanorum. Habet homines bellicosos et qui semper ad bella gerenda sunt parati”. Notă comunicată de dl. Ioan Rusu din Botoșani.

23. *Miedzileski*, *Acta Tomiciana*, III, p. 170. „Communis populi triginta milia habere, ac de illis, quindecim milia dilectissimorum milium et ferocissimorum pugnatorum”, ap. *Hasdeu*, Ioan Vodă cel Cumplit, București, 1865, p. 78.

24. *Orzechowski*. *Annales ad calcem Dlugoszi*, adause la scrierea lui Dlugosz, historia polonica Lipsiae 1711, II, p. 1554. „Suntque homines ferri magnaeque virtutis, neque alia gens est quae pro gloria belli et fortitudinis angustiores fines cum habet plures ex propinquitata hostes sustineat, quibus continenter aut bellum inferat aut illatum defendat”. Ap. *Hasdeu*. Idem.

25. *Grațiani* de Heraclide Despotă, p. 22: „Tanta autem audacia praecilia ineunt, tantaeque hostium contentione et fiducia sui ac caepe haud magna manu vel integras multitudinem exercitus viderint”.

~~Abate Ruggieri de i scrioan calu papa
Pius II Mm dege valata ce ar fi
oarmen prout răsboinici, ca lăle ce răsarmat
Iudici sau armati / si l. alai răsboinici
lăp mai mult arid~~

9m 1568
de i scrioan calu papa Pius II l. 4

Și cu drept cuvânt conchide Raicevici de la virtutea ostașilor români din Transilvania, la acea a dobroanților din Muntenia, ca unii ce tot de un neam, și de un singe erau. De aceea cu toate că nu găsim mărturisiri așa de numeroase și de obștești asupra vitejiei Muntenilor ca asupra acelei a Moldovenilor³¹, credem că putem, urmînd exemplul lui Raicevici, trage asupra întregului neam laudele de care istoria au acoperit pe Moldoveni.

De și în deobște toate popoarele sunt viteze, în timpuri barbare desprețul de moarte este încă mai pronunțat de cît în vremile civilizate. Pentru ca însă oameni din timpuri pline de vitejie să recunoască o asemenea iusușire unui popor, cu care adese ori erau chiar în luptă, și deci aveau mai curînd motiv de a' l po-negri de cît a' l lauda, trebuie într'adevăr că vitejia lui să fi fost extraordinară. De aceea nu era decît firesc lucru ca dînsa chiar după o amorțală seculară să reapară la lumină, atunci cînd prilejul i se dădu, căci calitățile morale a le indivizilor ca și a le popoarelor sunt înăscute, și numai prea puțin modificabile prin împrejurările exterioare.

31. Ba chiar Antonius Verancius, Kovachich, Scriptorum rerum Hungaricarum minores, 1798, II, p. 103, spune că „Moldovenii sunt mai războinici de cît Muntenii, care li întrec însă în ospetie”. În raportul lui Carol Mircea de (cu spumă) „pînă la cavaș il Princip Valaceu (muntenii) 4 mill soldati, similiti ell Moldavi nău nău tanta valorosi”. Dumu. Opus, VII, p. 351.

Indici

Index

Index
 Căi Moldovenii 450
 Mitrăile 452
 Măturarii 452
 Oștarul & Leacul
 Galarașul 453
 Capătării 453
 Măturii
 Oștarul
 Măturii 454
 Măturii 454

88
Vlad Călugărul cumil asă fiindcă fusese călugăr în Horezu (1)
purta d
le
ur
al
gr
Sa
sa
pl
C
er
H
s

CAPUL III
ISTORIA ȚĂRILOR ROMÎNE DE LA MOARTEA LUI
STEFAN CEL MARE PANA LA ACEA A LUI
PETRU RAREȘ.

1504—1546.

Vlad Caluzărul, numit așa fiindcă fusese călugăr în Enoroje (I).

purta de
ur
al
gi
Sa
sa
pi
C
er
H
f

I

ISTORIA MUNTENIEI

DE LA RADU AL IV-LE PANA LA MOARTEA LUI RADU PAISIE

1494-1546.

I. DOMNILE EVLAVIOASE A LE LUI RADU AL IV-LE
SI NEAGOE BASARAB

Am văzut cum, în timpul strălucitei domnii a lui Ștefan cel Mare în Moldova, Muntenia pierde aproape desăvârșit situația ei deosebită, și intră cu totul în curentul istoriei moldovene. Ștefan cel Mare este acela care determină soarta ei direct sau indirect. Așa el pricinuește scuterea lui Vlad Tepeș din scaunul muntean, singurul domn ce ar fi meritat să stea și el alături de croul Moldovei. Laiot Basarab cel pus tot de Ștefan în locul omului Turcilor, Radu cel Frumos, după ce trece la otomani părăsind pe acela ce i dăduse corona, este alungat de Ștefan, după respingerea celei de a doua năvăliri turcești și înlocuit cu Vlad Tepeș, ce se urează în chip trecă-

Turcii pe care i-am văzut dobândind o autoritate tot mai covârșitoare asupra Munteniei de la moartea lui Mircea cel Mare, în timpul luptei deznădăjduite între urmașii marelui domn căpătâ de la Radu cel Frumos înainte o înfruntare hotărâtă asupra acelei țări pe care în zadar se încearcă să o răspingă Ștefan al Moldovei. Atât Radu cât și urmașul său Iliot Basarab, ou mai puțin Vlad Călugărul devin piște ajutoare eminente pentru păgini și contra apărătorului creștinătății, și dacă acesta pierde la sfârșit cetățile sudice a le țării sale în mina Mohamedanilor, rezultatul fatal fu datorit în mare parte împrejurării că din pricina conlucrării Muntenilor la atacurile îndreptate contra sa, el nu și putea concentra puterile în a lăra apărare.

Radu al IV le era fiul lui Vlad Călugărul și deținea pe tatăl său cu ajutorul Turcilor, nemulțumiți cu domnia lui Vlad, din pricină că acesta în timpul stăpînirii sale destul de îndelungate asupra Munteniei, se apropiase de Unguri, unde el și căută scăpare, atunci cînd este aruncat din scaun de o brașla trupului său.

Radu însă, de și numit de Turci, este nevoit în curînd pentru a și asigura domnia din spre nord, a călca pe urmele tatălui său și a se pune bine cu Ungurii, care din părintelui său adăpostire în Transilvania, aveau în persoana acestuia un mijloc de constrîngere minunat asupra lui Radu, prin teama restituirii lui Vlad în scaunul muntean. Întoarcerea lui Radu către Unguri se făcu îndată după intronarea lui, întru cît îl videm încă din anul 1494, că se pune în relații cu Ungurii, și în 1495 izbutește prin juruinți de supunere și recunoașterea suzeranității maghiare, a face pe regele Vladislav să ordone tatălui său Vlad a eși din Transilvania. Aceste relații prietinoase a le lui Radu cu Ungurii, care țiu

Vlad Călugărul fusese detronat în anul
1494 și a fost înlocuit cu
conștientul lui de domnie și
teritoriul a adăpostit în Transilvania.

până la moartea lui, se vadese din tratatul incheiet de el cu Sașii transilvăneni, și care întărește tot odată și dovada filiațiunii lui Radu din Vlad Călugărul. cel fugit peste munți. ~~Tratatul, care este din anul 1507, este în manuscris la ...~~ sună astfel: "Noi Radu, prin mila lui Dumnezeu domnul Munteniei recunoaștem prin această carte a noastră, că predecesorii noștri au fost totdeauna credincioși sfintei coroane și celor de fericită memorie regi, și că le au făcut totdeauna slujbe credincioase și că țara noastră este numai o parte a domniei Ungariei. De aceea vroim a ne ține pe urma predecesorilor noștri de fericită memorie și mai ales a fostului nostru părinte Vlad Voevod celui mort chiar acum de curind domnul acestei domnii transalpine".

Cine poate fi oare acest Vlad Voevod ce fusese stăpînul Valahiei, tatul lui Radu, care murise chiar atunci, în anul 1507? Inviderat că nu se poate raporta această știre nici la Vlad Tepeș cel mort în 1476 nici la Basarab Tâmbot, ucis de Ștefan cel Mare în ~~bătălia de la Rîmnicul Sărat în 1481~~. Intru cit însă Radu arată pe de o parte că tatul său fusese domnul Valahiei, pe de alta că murise puțin timp înaintea redactării tratatului cu Sașii din 1507, fiind el însuș ~~era domn acuma de 14 ani în Muntenia~~, este invederat că tatul său ce fusese domn, murise afară din scaun, scos deci din domnie, și anume nu de altul de cit

1. Engel, Gesch. der Walachei. p. 187: Nos Radul Dei gratia Waywoda transalpinus recognovimus per praesentes quod predecessores nostri sacrae coronae divisique regibus semper fideles fuerunt, fidelisque servitia ubique locorum semper exhibuerunt et quod etiam regnum nostrum est membrum regni Hungariae. Igitur volumus nos imitari vestigia divorum predecessorum nostrorum, praesque quondam genitoris nostri Vlad Woywodae novissime defuncti, huius regni nostri transalpini dominus. "Dum adus mai sus documentul lui Vlad din 1494 Martie in 16, in care numește pe unul din fiii săi Radu. Vezi p. 426 nota 18.

1497

*Data tratatului este data a Sașilor în 1507
Și se știe că după moartea lui Vlad
Vlad Voevod murise în 1496 după cum
se vede dintr-un document din
manastirea Glavaciocul în care se vorbește
de moartea lui Vlad Voevod în anul 1496
și că după ce fusese rănit la război
Vlad Voevod Calugărul în anul 1507
în anul 1507 nu putea să fie rănit
când la moartea lui în 1496*

H cel mort în 1496 la Glavaciocul

venim in ajutor

voevodului ei.

2. Hrisovul lui Gheorghe Ștefan din 1656 în Uricarul. III, p. 279.
3. Daghel, Codex diplomaticus regni Poloniae. I, p. 99. anno 1499. Apr.
14: „Item si contigit contra transalpinum Voevodam Turcum insurgere extunc nos Ioan Albertus cum praefato Hungariae rege et magno duce Lithuae
Vin Regel Vladislav catin Sapi 12 Martie 1508 Hermann,
Doc. 7, 8, p. 180.

de fiul seu Radu însuș, care'l detronase. Este firesc lucrul de a se admite că acest Vlad Vodă, mort de curind, nu era altul decit acel Vlad (fiul lui Tepeș) care se purta prin Transilvania de la pierderea scaunului seu, și care, de și era să fie izgonit de regele Vladislav din Transilvania în 1495, rămăsese aici până către anul 1507, cind s'întimplă să moară. Faptul că Radu vorbește în tratatul cu Sașii cu oare care pierate de memoria tatălui seu, de și il detronase, nu trebuie să ne mire. Tot așa vom vedea mai tirziu pe Gheorghe Stefan, de și alungă pe Vasile Lupu din scaun, pomenind într'un document cu destul respect despre domnul detronat de el², la care s'ar putea adăogi multe alte exemple.

Întoarcerea lui Radu al IV-le cel Mare către Unguri, îndrumată încă din anul 1495, și care își găsește incununarea în tratatul cu Sașii, avuse de urmare, în afară de ordnul dat de Vladislav tatălui lui Radu de a părăsi Transilvania, și cuprinderea domniilor Munteniei în legăturile de alianță încheiate între regii Ungariei și ai Poloniei în anii 1499 și 1507. Radu al IV-le, temindu-se de urmările politicele sale anti-turcești, căutase sprijin în ambele puteri nordice, care pe atunci puteau până la un punct să îndrăznească a infrunta furia musulmană. În amindouă acele tratate se prevede cite un articol în care se spune că, «dacă s'ar întimpla ca Turcii să năvălească în Valahia, atunci noi Ioan Albert (regele Poloniei) cu numitul rege al Ungariei și marele duce al Litvaniei va trebui să venim în ajutor voevodului ei»³.

*† precum și mare îngrășin sejan care a a. Tepei
precum și scaunul muntenei de a. Tepei sejan
bunul lui sejan a lui Radu*

in 1496

1. Engel, Gesch. der Walachei
transalpinus recognovimus per praesentes quod predecessores nostri sacrae coronae divisque regibus semper fideles fuerunt, fidelique servitia ubique locorum semper exhibuerunt et quod etiam regnum nostrum est membrum regni Hungariae. Igitur volumus nos imitari vestigia divorum predecessorum nostrorum, praecipue quondam genitoris nostri, Vlad Woywodae novissime defuncti, huius regni nostri transalpini dominus. ²Am adus mai sus documentul lui Vlad din 1494 Martie în 16, în care numește pe unul din fiii săi Radu. Vezi p. 426 nota 18.

2. Hrisovul lui Gheorghe Stefan din 1656 în Uricarul, III, p. 279.
3. Dugiel, Codex diplomaticus regni Poloniae, I, p. 99, anro 1499. Apr. 14. «Item si contigit contra transalpinum Voevodam Turcum insurgere extunc nos Ioan Albertus cum praefato Hungariae rege et magno duce Lituaniae»

*Vin Regh. Vladislavului scut. Lupi 12. April 1508. Hrisov,
Doc. 7. XV. p. 180.*

Cum se face de regii Ungariei se uneau cu ai Po-
loniei spre a apăra un domnitor român, ei care refuzase
sprijinul lor lui Ștefan cel Mare, este ușor de înțeles.
Dinaintea capului lui Radu, adînc plecat sub picioa-
rele lor, n'aveau de ce se teme; ba nici chiar a se mai
certa acărui supus să fie, căci știeau că n'aveau de-
cît să dorească, pentru a-l vedea tăvălindu-se în pul-
bere înaintea amînduror. Dulce este însă numai ro-
dul cel oprit.

Radu însă își luase în zădar toate măsurile spre
a și asigura domnia din partea Turcilor, căci alt duș-
man mai neîmpăcat, moartea, îl surprinse pe neaștep-
tate în ~~leacul~~ anul 1508.¹

Pe timpul lui Radu cel Mare, istoria Munteniei
devine interesantă, nu prin faptele ei politice, pe care
le am văzut cît sunt de josnice față cu Ungurii, pe
cînd față cu Turcii, tributul de sînge urma înainte
a fi închinat, ci prin desvoltarea unor împrejurări
privitoare la viața bisericească.

Anume patriarhul Nifon al Constantinopolei fusese
destituit de Turci, fiind că după cum rapoartă niște
anale chiar a le patriarhiei, s'ar fi dat fără drept ca
ruda și moștenitorul predecesorului său, patriarhul
Simeon, care lăsase multe averi, întărind această în-
rudire a lui prin jurămîntul a trei marturi falși, u-
neltire care fiind descoperită de autoritățile turcești,
adusese mazilirea lui Nifon⁴. Radu care poate pe-
trecuse chiar în Constantinople, și avuse prilejul a
cunoaște personal pe Nifon, vîzîndu-l în nenorocire,
se hotări să-i vină în ajutor, cu toată hula aruncată
pe el din partea Turcilor, pe care lumea creștină

niae voevodae praefato subvenire debebimus." Comp. tratatul din 1507, Idem.
I, p. 107.

⁴ Vezi un extract din acele anale, publicate în Imperii orientalis sive an-
tiquitatum Constantinopolitarum libri VIII, opera et studio Banduri, Parisiis
1711, reproduc în Magazinul istoric pentru Dacia, IV, p. 373

301 In 3 Mar Vladislas p...
neste magister...
neste transalpin...
Hermann, Do., XV, p. 182

Vlad Călugărul, numit azi Bindea, fusese călugăr la...

purta
le
ur
al
gi
sa
pi
C
ei
H

Pe calea lui Dumnezeu și Mântuirii

toemai din pricina părții de nade-i cădea inviniirea. nu-i dădea crezare, și socotea pe Nifon de martir și sfint. Radu vodă, care era de curind numit domn de Turci și prin urmare în bune relațiuni cu dinșii, ceru pe Nifon din surgun de la Adrianopole la el în țară, ceea ce sultanul îi învoi.

Nifon era Grec, și fără indoială că el veni în țară însoțit de călugări greci. Aceștia începuse a și deschide calea către țările romine încă de pe timpul lui Mircea cel Mare, care stătuse în cele mai bune relațiuni cu biserica din Constantinopole, și care adusesese și pe Moldova a se pleca acelei patriarhii, odată cu suirea lui Alexandru cel Bun pe tronul acestei țări.

Astfelu începu inriurirea grecească sub forma religioasă a se încuiba în țările romine, cind de altmintelea dinsa începuse a se întinde și pe altă cale peste corpul lor. Anume în 1453 Mohamed cucerise Constantinopolea, și spaima produsă de acest eveniment în sufletele Grecilor fu așa de mare, încit din acel moment începu o emigrare constantă a lor din acele părți către restul Europei. Multi Greci învățați merseră în țările apusene, mai ales în Italia, unde contribuira prin răspindirea cunoștinței limbii eline, la lățirea renașterii studiului anticluității. Venira însă Greci și în țările noastre, dar de aici din rindurile de jos, drojdia societății bizantine, care aduseră în ele numai naravurile cele înrăutățite și stricate ale acelei putrede societăți, fără nici un avint de cultură, care nici n'ar fi putut prinde rădăcini în un popor așa de adincit în neștiință, precum rămăsese acel român, din pricina predominării slavonismului. Acești Greci ce veniau în țările noastre se îndeltniceau cu comerțul, mai ales de băcănție, ca unii

ce stăteau în legături cu frații lor rămași în țara ce le produceau, și am amintit mai sus un document din 1469, în care e vorba de o sentință dată într'un proces comercial dintre un Sas, un Italian și patru Greci pentru niște piper⁶.

Pe aceste două căi, spornice și mănoase în mijloace de atragere, se îndrumă introducerea Grecilor în țările române. Când se adăuse la aceste două părți încă și înriurirea lor politică din Constantinopole, atunci predominarea lor în țările române fu asigurată, și deveni numai o chestie de timp.

Nifon cum veni în Muntenia adună pe toți egumenii și pe tot clerul la un sobor, în care hirotonisi doi episcopi, rânduindu-le eparhii deosebite⁷, de unde se vede că Nifon fusese chemat în Muntenia pentru a se așeza în scaunul metropolitan. El își luă însă în curînd o putere prin care căută să încalce pe acea a domnului, care nici odată n'a fost supus în țările române autorității spirituale. Înălțarea fostului patriarh peste atotputerea domnească trebui să displacă în curînd lui Radu.

Neînțelegerea între el și mitropolitul Nifon se ivi cu următoarea împrejurare. Radu Vodă avea o soră, pe care vroia s'o mărite după un boier de la curtea lui, numit Bogdan, care se vede subsemnat în tratatul lui Radu cu Sașii, ca «supremus cancellarius et secretarius», ceea ce pe românește însemnă că era boierul cel mai de frunte al domnului, logofătul lui cel mare. Bogdan însă fiind însurat, Radu făcu să se rostască despărțenia între Bogdan și soția lui, după cît se pare fără nici un motiv, și dădu după aceea pe sora sa după favoritul seu. Nifon se infurié

6. Mai sus, p. 252.

7. Biografia patr. Nifon în *Arh. ist.*, 1, 2, p. 137. Anonimul românesc în *Magazinul istoric*, IV, p. 234 care o reproduce.

Vlad Călugărul numit așa fiindcă fusese călugăr în
purtă

470

Vlad, marele Voevod», adauge mai jos, că «am văzut și cartea unchiului domniei mele Vlad Voevod Călugărul». Este însă cunoscut că acest Călugărul oră fratele lui Vlad Țepeș (1).

Acest Mihnea Vodă din familia Drăculească vine în tronul Munteniei, cu ajutor turcesc, în contra altui pretendent din familia rivală Bășărăbească, fiul lui Țepeluș sau Basarab cel Tânăr, susținut de Unguri, și aici lupta între reprezentanții celor două familii devine interesantă, fiindcă se intrupează *deodată în doi competitori*, cari râvnesc tronul, unul sprijinit de Turci și celălalt de Unguri. Câteva documente însemnate lămuresc împrejurările: Așa mai întâiu un ordin al lui Vladislav, regele Ungariei, către Emerik Czobor, Voevodul Transilvaniei, zice «că aflând regele că a murit Radu, Voevodul Valahiei, și că boierii și toată Țara Transalpină, fiind în mare credință către noi, ar dori să aleagă de Voevod pe un fiu al lui Țepeluș, poruncim lui Czobor să meargă în apărarea lor de Voevodul ce Turcii ar voi să le impună (2). Cine eră Voevodul impus de Turci, ne spune scrisoarea regelui Poloniei, adusă mai sus. Din ea aflăm, că «întru cât în aceste zile Voevodul din Țerile Transalpine sau de peste munți, schimbase vicața cu moartea, și întru cât toți boierii, după pilda înaintașilor lor, ne erau plecați și credincioși și nu voiau să sufere vreun Voevod în mijlocul lor, decât care ar fi ales cu consimțământul nostru, acei boieri au fost îngroziiți, când au văzut că Turcii vin deodată cu un fiu al răposatului Dracula, numit Mihnea, pe care au fost nevoiți a-l primi și a i se supune. Noi aveam în Transilvania pregătită o oștire a noastră, și nu voiam cu nici un preț a îngădui un astfel de Voevod acolo; dar el începû să se roage de noi cu stăruință, oferindu-ne în taină a favoriza pe creștini, *deși este schismatic*, numai să nu-l scoatem din domnie. Apoi noi ne temem ca, în cazul când am alungă pe numitul Voevod, Turcii să nu vrea a-l ajuta» (3).

Din aceste două acte autentice și mai presus de orice îndoială, aflăm deci că un Basarab, fiul lui Țepeluș, eră sprijinit de Unguri în contra unui pretendent drăculesec, susținut de Turci, care și pune mâna pe coroană și caută apoi a se îmbună și cu Ungurii, spre a nu-și primejdui domnia din partea lor. De aceea și găsim o scri-

(1) Nicolaescu, *Doc. slavo-române*, p. 12 și 251. Vezi mai sus, p. 321-322.
(2) Hurmuzaki, *Doc. Gal. Bessarabica*, II, 2, p. 573: «quendam filium Waywodae Chyvelo». Sub acest nume niciodată Ungurii nu au însemnat pe Țepeș, cum vrea d-l I. Bogdan (*Vlad Țepeș*, p. 70-72).
(3) Hurmuzaki, citat.

2441
lui Mihnea

soare a lui Mihnea către Brașoveni, în care el le aduce aminte despre vremea când m'am fost lăsat între voi și am locuit și trăit cu părinții mei, precum știu cei ce sunt mai bătrâni între voi, până ce a dat Dumnezeu de m'am făcut domn al Țerii-Românești». Mihnea apoi se jăluște că «a fost siritisit de toți vecinii de prin prejur, iar numai dela Sași nu i-a venit nici o vorbă prietenească»; ba mai mult încă, se plânge «că Brașovenii ar adăposti la ei pe cei ce sunt vrăjmașii și neprietinii noștri». Reiesă din această scrisoare, că Mihnea trăise în vremuri mai de demult în Ardeal, pe când tatăl său, Vlad Țepeș, se adăpostise acolo (înainte de 1476) (1), deci cu mai bine de 30 de ani în urmă. De aceea și spune el, că bătrânii își mai pot aminti faptul. Se vede apoi că relațiile lui Mihnea cu Brașovenii nu erau din cele mai bune, și ele se îmbunătățiră numai cât mai târziu, când vedem pe Mihnea postind pe Brașoveni să vie să cumpere ceară câtă vreau din depozitele dela Câmpulung (2).

Ce înțeles însă să aibă cuvintele «deși este schismatic» din scrisoarea regelui Ungariei către acel al Poloniei? Cu toate că terminul de schismatic, în izvoarele ungurești, înseamnă de obicei ortodox, fără îndoială că nu acesta este înțelesul ce trebuie alipit de el, în documentul de care e vorba; căci nu putea să i se pară straniu lui Vladislav, ca domnul Munteniei să fie ortodox, deoarece domnitorii acestei țeri nu împărtășise, nici odată altă religie, și mai ales nu fusese catolici, încât să apară ortodoxul Mihnea o excepție în șirul domnitorilor munteni. Cuvântul de schismatic și are alt înțeles sub pana *regelui Ungariei*. Lui Mihnea îi ieșise vestea că se turcise, precum o face, fără îndoială, coboritorul său, de mai târziu Mihnea Turcitul (1577-1583, 1585-1591), și că el își va fi dat arătarea de a trece la religia turcească, nu prea ar trebui să ne mire, când îl vedem, curând după ce vine în țară, că pentru a fi recunoscut domn de Unguri, se poate prefăce a trece cu aceeași ușurință la biserica romană, așa că un călugăr catolic care scrie pe la 1761 o istorie a mănăstirii catolice din Târgoviște, după ce spune despre Mihnea, că ar fi ucis pe mulți boieri, arată că «el a fost catolic și noi stăteam prea bine în acele timpuri» (3). Anonimul românesc adauge că Mihnea «se făcuse papistaș» (4). Deși

regelui unguresc
lui Vladislav

(1) Vlad Țepeș trăise în Transilvania pe la 1475, după ce scăpase din închisoare. Mai sus, p. 213.
(2) Ambele scrisori ale lui Mihnea, în Bogdan, *Doc. și Rep.*, p. 138-140. *Comp. etc. la*
(3) *Arhiva istorică*, I, 2, p. 47.
(4) *Magazinul istoric*, IV, p. 217.

mielencu e Anonim
del 3 Iunie 1608
Ivan, Br., 19. 1818

112 54

Mihnea se arată atât de plecat catolicismului, pentru a plăcea regelui unguresc, el eră bănuir, că ar umbla să introducă în Țara Românească «o armată din Turcia, ca și legile și religia turcească», cum spune o scrisoare a lui Vladislav, regele Poloniei, către Sigismund al Ungariei, din 1 August 1508 (1). Este absolut indiferent pentru înțelegerea pornirii boierilor în contra lui Mihnea, dacă aceste invinuri erau adevărate sau nu; destul că ele existau și erau crezute; căci în desvoltarea evenemntelor, nu numai adevărul, ci și eroarea, calomnia și minciuna pot să devie pricinuitoare de fapte. Cu toate acestea Mihnea nu se îndepărtase cu totul de biserica ortodoxă, căutând să împace astfel și cerințele protegitorului ungur și pe acele ale boierilor săi. Bine înțeles că o asemenea politică cu două fețe, mai ales în o afacere așa de subțire ca religia, trebuia să nemulțumească pe toți și mai ales pe cei din lăuntru, întru căi ori ce concesii se făceau catolicilor, nu puteau fi privite de ortodocși, decât ca rupte din drepturile lor. Că Mihnea se îngrijă și de religia țerii, se vede întâiu din împrejurarea, că el sfârșește tipărirea unei Liturghii slavone, «sare s'a început această sfântă carte cu numele Liturghie, după porunca domnitorului Io Radu Voievod și s'a săvârșit din porunca întru Hristos Dumnezeu în creștinocul și de Dumnezeu păzitului și prea luminatului domnitor Io Mihnea marele Voievod a toată Țara Românească și părților de peste Dunăre, în ziua darelui Io Vlad Voievod, în anul 7016 (1508), Noaptea 10 zile» (2).

Dar această abatere, măcar întru câtva a lui Mihnea Voievod, dela credința țerii, a fost numai o parte din păcatele, mult mai grele ce i se puneau în seamă. Cronicarii și anume autorul biografiei patriarhului Nifon, destul de bun cunoscător al întâmplărilor contemporane muntene, pe cari le descrie, face din Mihnea Voievod unul din cei mai cruzi tirani. «Cum apucă domnia, zice el, îndată se desbracă lupul de pielea cea de oaie și-și astupă urechile ca Aspida și ca Vasiliscul, iar arcu și-l încordă și găti săgeți de săgetal și sabia și-o fulgeră și mâna și-o întărită spre rano. Și prinse pe toți boierii cei mari și aleși și-i munci cu multe munci cumplite și le luă toată avuția și necinști jupănesele și fetele lor înainte ochilor lor. Aci unora le tăie nasurile și buzele, pe alții îi înecă și pe alții îi spânzură» (3).

(1) Hurmuzaki, *Doc. Cal. Roma*, II, 2, p. 573.

(2) *Bibliografia românească veche*, p. 7.

(3) *Arhiva istorică*, I, 2, p. 140.

(3) HURMUZAKI, citat.

35

Nu am da crezare acestor crime puse în sama unui domnitor, știind ce ușor se încrunță pana cronicarilor pălămași — dacă însuș Mihnea nu le-ar fi întărit în parte prin pisania ce a pus să i-o sape pe mormântul lui, încă înainte de a se căbări în el. În ea Mihnea pare a ne spune, de dincolo de moarte, cum:

Acoperit domniam doară de cinste și multă și mare
În a părintelui scaun cu strașnicul schiptru în mână.
Toată-a mea țară, de mine, în tremur îmi sta la picioare
Și se temeau de-al meu nume pân' și vecinele țeri.
Hoșilor moartea fusese, tâlharii simțise al meu biciu.
Țineam puternic în mână a cumpenei drepte greu palos.
Când mă aruncă din scaun cea gintă mult înșelătoare.
Care pe Turci sprijinită mă îndepărtă la Săbiu 1.

Cari fusese însă motivele acestei asprimi a lui Mihnea? Tot biografia patriarhului Nifon va răspunde la această întrebare. Ea începe a povesti întâmplările acestei domnii, prin arătarea, că după moartea lui Radu, «boierii nu se puteau învoi pe cine vor pune domn; că unii ziceau să fie acesta, iar alții cela, și eră gâlceavă și ceartă între dânsii», din care spuse se vede că erau cel puțin două partide cari susțineau candidați deosebiți, din cari aceea ce susținea pe Mihnea ieși învingătoare cu ajutorul Turcilor, apoi sprijinită și de Unguri. Se vede însă că în deosebire de ce se făcea altă dată, când boierii partidei protivnice închinau steagul, îndată ce simțiau bătălia pierdută, ei urmară de astădată mai departe, și după intronarea lui, a dușmăni pe Mihnea, cecace aprigul domnitor le răsplăti cu foc și cu sânge.

Cine erau însă boierii nemulțemiți cu domnia lui Mihnea? Aici biografia patriarhului Nifon devine cu deosebire interesantă, când ne destăinuște, «că ei se țineau de un neam, care eră mai ales și mai temător de Dumnezeu, cărora le eră numele de moși *Băsarăbești*; pre ei i-a muncit cu felurite munci; pre unii i-a și omorât». Această prigonire eră îmbinată cu una împotriva acelor ce bănuiau domnitorului sprijinul incuviințat catolicilor, deoarece aceeaș cronică ne spune că «preoților de prin sate tuturor le-a tăiat nasurile, spre bațjocura bisericii, și se isplăia și se sfătăia să

(1) Reprodușă de Engel, *Geschichte der Walachey*, p. 193. Ea este redactată în latină.

cu două versuri:

Prædonum fueram domitor, furumque flagellum

Justitiam fortiter rigido ense colens.

Altețul boierilor confirmat de Draculești c. Săbani / Ian. 1504. Hercul.
Dec. 15. p. 184. Te în Mihnea pășit la țară a călău. 1/2 sora în anul
1507. în acest an a ucis Mihnea Voievod pe boierii nemulțemiți. 4. 1. 1507. Hercul.

1776
1776

ardă pe loți egumenii dela toate mănăstirile». (1) Arătarea, cu toate exagerările ei, trebuie să aibă un fond de adevăr, dacă ne gândim la mulțumirea catolicilor cu domnia lui Mihnea.

Dar să vedem acuma de unde și ce eră această familie a Banovăților sau Basarabilor? Numele de Banovăț, diminutiv slavon din ban (2), ne îndreaptă numai decât către banatul Craiovei. Această familie mai poartă în documente și cronicari alte două numiri, aceea a familiei *Părvulească*, dela unul din membrii ei cei mai de seamă, Părvul cel Bătrân, banul Craiovei. Al doilea nume al ei se trage dela orașul în care ea trăia, și membrii ei erau cunoscuți sub numele de boierii *Craiovești*. La timpul când am ajuns, acești membri erau: *Barbu*, banul Craiovei, *Preda* vornicul, *Părvu*, mare vornic, *Danciu* comis, *Radu* postelnic, *Neagoe* postelnic și *Drăghici*, fără titlu de boierie cunoscut. Ca membri răposați, găsim amintiți în un document din 1501 pe *Barbu*, *Vlascan* și *Neagoe*. Acest din urmă este arătat de alt document din 1588 ca tatăl celor 7 frați enumerați mai sus, de unde urmează că *Barbu* și *Vlascan* să fi fost sau bun și străbun sau unchi, frați de ai tatălui, *Neagoe*. Afară de acești naintași ai Craioveștilor din vremile lui Mihnea, documentul din 1588 mai amintește și de răposatul *Părvu*, din vremea altor domni bătrâni (3), nu se știe pe când, dar în orice caz începătorul sau personajul acel însemnat care a dat numele întregii familii. Se vede, din această enumerare a membrilor în viață pe timpul lui Mihnea, că familia *Părvulească* eră puternic rămurată și deci cu mare autoritate și înrăurire, nu numai peste Olt, dar și în deobște, în Statul muntean; apoi ea eră așezată din vechime în banatul Craiovei, dând pe scaunul acestui ținut-vasal al Munteniei Mari o succesiune de bani de Craiova.

(amintiți)

Dar de unde luase această familie bănească din Oltenia numele de Băsărăbești? Dacă luăm în privire faptul că la 1241 cronicarul Fazel-Ulah-Rașid arată pe un Basarab ca ban al Olteniei și dacă mai tragem alături și locul din Anonimul românesc, care vorbește

(1) *Arh. ist.*, citată, reprodușă și în *Cronica anonimă*, în *Mag. ist.*, IV, p. 243. Căpitanul ibidem, I, p. 112, arată pe partidul boierilor nemulțumiți cu cuvintele: «Banul Barbu Craiovescu cu rudeniile lui și cu altă ceată de boierie».
(2) Hasdeu, *Elym. magnum*, III, p. 2465. Se va mira poate cineva de un volum de 2465 de pagine; dar Hasdeu, în loc de a numerota paginile dicționarului său, tipărit în 2 coloane, numerotează coloanele, ca să apară mai mare.
(3) Asupra familiei Craioveștilor și a membrilor amintiți vezi documentele sprijinitor în Nicolăescu, *Doc. slavo-române*; rezumatul dela pag. 325 și documentele aduse în sprijinul acestui rezumat la p. 19, 30, 61, 228, 30 și 2254.

de închinarea Băsărăbeștilor, adică a boierimii de peste Olt, către Radu Negru (1), am fi dispuși să primim ipoteza că familia Banovăților se trage din vechii Basarabi, stăpânitori ai Olteniei încă dinainte de descălecare. Chiar însă dacă ar fi așa, încă legătura de înrudire între familia Craiovească și coboritorii lui Dan I, se rupsesse cu totul. Dovada cea mai bună este faptul că Neaga, sora celor 7 frați Craiovești, se măritase cu Basarab cel Tânăr sau Tepeș. (2) Căsătoria n'ar fi putut avea loc, dacă Părvuleștii ar fi fost rude cu Neagoe Basarab. De aceea noi am inclina a primi părerea d-lui Iorga, că numele de Băsărăbești se dădă familiei Banovăților, nu din pricina originii lor, ci din pricina încuscririi acestei familii cu Basarab cel Tânăr. Apoi nicăeri, în documentele cercetate până acum, nu se întâlnește nici cea mai ușoară arătare, că familia Părvuleștilor s'ar țină de Basarabi.

Cu toate acestea, numele de Băsărăbești dat acestei familii s'a răspândit în întrebuintarea lumii, deoarece îl vedem păstrat și de tradiție. El nu este numai o împodobire a acestei familii, făcută de biograful patriarhului Nifon, pentru a o înălța în vază, ca una ce sprijină pe idealul biografului, iubitorul de călugări Neagoe Basarab. Dovada că Părvuleștii erau în deobște cunoscuți și sub numele de Basarabi ne-o dă întâu *Cronica anonimă*, când vorbește de Băsărăbești ca boierime de peste Olt, strămutând, de sigur prin un anaeronism, existența acestei numiri pe timpul lui Radu Negru; apoi o inscripție din 12 Sept. 1682 dela mănăstirea Bistrita din Țara-Românească, spune despre spătarul Constantin, nepotul lui Brâncoveanu, că, «s'ar trage din vechea dungă a Craioveștilor, cari și Băsărăbești se cheamă» (3).

Familia Părvulească slujise în vremuri mai vechi cu destulă credință tuturor domnilor Munteniei, fără deosebire de stirpea din care se trăgeau, fie ea drăculească sau băsărăbească. Așa pe timpul lui Vlad Călugărul din linia drăculească, găsim în divanul domnesc în repetate rânduri membrii din marea familie olteană, precum pe Barbu Craiovescu, arătat de un document din 20 Aprilie 1496 ca Barbu banul, pe care îl și aflăm în documentele din 31 Iulie 1487, 3 Iunie 1493, 10 Iunie 1493, 16 Martie 1494. În acest din urmă document

(1) Asupra lui Basarabam vezi Hasdeu, *Ist. critică*, p. 68. Închinarea Băsărăbeștilor lui Radu Negru în *Cron. anonimă* din *Mag. ist.*, IV, p. 202.
(2) Nicolăescu, *Doc. slavo-române*, citate mai sus, pag. 219.
(3) Raportul d-lui Gr. Tocilescu asupra mai multor mănăstiri din Muntenia, în *Analele cad. Rom.*, VIII, 1888, p. 191.

ieau parte la a lui întărire, afară de Barbu, și frații lui: Părvu, Danciu și Radu (1).

(Tot așa se află banii Barbu și Părvu Kralevski în divanul lui Radu cel Mare (2). Se întâlnește, nu e vorba, uneori boierii Craiovești răsvrățiți contra domniei. Așa pe timpul tocmăi al lui Vlad Călugărul, sub care am văzut de mai multe ori pe boierii Craiovești întărind hrisoavele domnului, întâlnim o asemenea răsvrătire, arătată de un document ceva posterior, din 29 Decembrie 1532, în care se vorbește de niște moșii «Bărbăteștii și Brănești, partea Barbului ban și a fratelui său Drăghici, pe cari le-ar fi pierdut cu viclenie dela Vlad Voevod, iar boierul jupân Vlaicu Clucerul le a ajuns cu dreaptă și credincioasă slujbă dela Vlad Voevod» (3). Această răsvrătire însă poate să fi avut pricini speciale, nu caracterul unei împotriviri în contra unei dinastii domnitoare și sprijinirea alteia, cum prind a se arăta faptele pe timpul lui Mihnea cel Rău și dela el înainte.

Avem de răspuns încă la o ultimă întrebare.

Cărei împrejurări oare să fie datorită această plecare a boierimii oltene către coborătorii lui Dan I? Zicem a boierimii oltene, căci cu toate că Părvuleștii nu o constituiau ei singuri, însă ei, prin numărul și vaza lor, țarau după ei cecece unii cronicari numesc «și cealaltă ceată de boieri». Noi nu credem a se putea găsi deocamdată altă explicație decât în ipoteza împărțirii domniei Terzi-Românești între cei doi Basarabi, Țepeluș și Laiot, pe timpul stăpânirii celui dintâiu, unită cu căsătoria lui Țepeluș cu Părvuleasca Neaga.

De aceea și vedem pe Părvulești dând tot sprijinul lor fiului lui Țepeluș, pe care îl ridică în contra lui Mihnea, luând în ajutor pe Unguri în contra Turcilor ce ajutau coborătorului lui Vlad Dracul. Dar am văzut cum Ungurii, temându-se a nu supără pe Turci, primise închinarea ce le-o făcuse Mihnea Vodă și-l recunosc de domn al Munteniei. Atunci acesta începând o strașnică răsbunare în contra partidului bășărăbesc, reprezentat prin boierii Craiovești, «s'au ridicat o seamă de boieri cu Banul Barbu Craiovescul și cu frații lui și cu alt neam al lui și au pribegit în Țara-Turcească, care făcând jalbă la împăratul de răutățile ce le făcea Mihnea, l-a mazilit și a

(1) Vezi rezumatul documentelor din domnia lui Vlad Călugărul, făcut de J. I. A. Lăpădat în articolul său «Vlad Călugărul» din *Conv. lit.*, XXXVI, 1903, p. 1.148—1.154.

(2) *Sbornik*, IX, p. 347—355 citat de Conduratu, p. 225. Cei doi Bani trebuie înțeles unul fost și altul în sință.

(3) Reproduș de Nicolaescu, *Doc. slavo-rom.*, p. 238.

h. Mih. m. p. 427548.

lanuntate

pus
se a
Băsă
nicu
băsă
este

VI
din
Basa
Danc
frate
cum
Afar
care.
dus
seris
și di
Vlad
afă
găsc
«noi
că d
intăr
Bă
cu d
«făc
clesu
la ră
bele
să a

după A. Amernich 2007. 427548

peștii Calotei man vorie, peștii
Horvat man lozopot u peștii Is'
mitii man vitier. Alt boier,
pomenit în scrierile arlate
ut Rade Späterus. 1) Documentos
din 1812 adosap pe țânzi A u pe
Nastu, Calote u Horvat uis pe
urucilorii. Wan man lozopot
Graghin Peharnic, Manuș Corus,
Nastu Stohui u Rade Protatnis)
acut din unu pte Cisi
Nastu Tarnul) 2

- 1) Idem p. 151 u 156 Nastu Tarnul u Saruș
Horvat sunt antec.
2) Arch.-ist., C. C. / 143. ca ca Iacobu episcop
o Donau u u scrier
u periculu u la
Nastu u Peharnic
4 Dec. 1812 Iuraru,
p. 1. Ex. p. 221

co-
să
ara,
i să
ntea
i și
Ba-
alte
cu

oa-
tre
nul
ân
u,
pă-
ta,
ic,
lin

te
zi-

be
r-
be
ni
b
r-
u
l

24

1 amintite

Index

Nebra et al. 462
 nota pateri 466 1477
 Prostan beatus in Nebra
 468
 Maxim mitrop. 469
 Chikun et al.
 v. p. 473-478
 Nebra beatus
 v. p. 474
 Joseph Gumbel 474
 Gumbel 477
 Alton deus et al. 475
 nota v. p. 480
 Silesia) v. p. 482
 Gumbel

4) 1450
 + de Agrippa de Sen, Vasileviciu Hajman
 in Ann. Acad. Rom., II Tom XLIV, 1911 p.
 312/70), 1750 Wap. Medii et Len. V. p. 456.

i co
 i să
 ara,
 i să
 ntea
 i și
 Ba-
 alte
 cu

 oa-
 tre
 nul
 păn
 ru,
 pă-
 ta,
 ic,
 lin

 ste
 zi-

 be
 r-
 be
 ai
 b-
 t-
 u
 l

94

Iarumtiti

vntat de

as'ar întâmplă ca păgânii și vrăjmașii sfintei cruci și ai sfintei coroane să vrea să treacă peste plaiuri, spre părțile ungurești, ca să prade, domnia mea, eu și cu boierii domniei mele și cu toată țara, dacă ni se va părea că putem sta înaintea lor, să-i oprim și să stăm să o facem; iar dacă vom vedea că nu putem sta înaintea lor, să dăm de știre Domnului nostru, Înălțimii sale Craiului și Brașovenilor, și Terii Bârsei» (1). Dar în același timp Neagoe Basarab cultivă pe Turci, așa precum vedem din arătarea unei alte scrisori, în care spune că «a venit la mine un neguțator turc cu marfă bună și multă și e un bun prieten al domniei mele» (2).

Boierii lui Neagoe Basarab sunt, bine înțeles, Părvuleștii cu oamenii lor. Așa, scrisoarea în care Basarab își arată plăcerea către Unguri, enumără pe următorii patru boieri, cu cari alături de Domnul jură credință Craiului unguresc: jupân *Barbu*, banul Craiovei; jupân *Calota*, mare vornic; jupân *Horvat*, mare logofăt și jupân *Dumitru*, mare vistier. Alt boier pomenit în altă scrisoare este Radu Spătarul (3). Documentul din 1512 vadaoge pe lângă Barbu, Calota, Horvat, încă pe următorii: *Ioan*, mare logofăt, *Drăghici* paharnic, *Hamza* comis, *Barbu* stolnic și *Radu* postelnic (4) (acest din urmă fratele lui Barbu banul).

Neagoe Basarab domnește până la moartea lui în 1521, și este înmormântat în frumoasa mănăstire de la Curtea de Argeș, cea zidită de el.

Teodosie, 1521.¹⁷ Puține zile trebuia să domnească odrasla lui Neagoe Basarab. Teodosie, fiind minor, este epitropisit de un Craiovesc, vornicul Preda, care este dat de unele izvoare «drept fratele lui Neagoe Basarab». Această înrudire, dată lui Preda, ar avea înțeles, numai dacă am primi spusele cronicarului Căpitanul, că Neagoe Basarab însuși n'ar fi fost decât «sful vornicului Părvu, nepot de frate Banului Barbu Craiovescu» (5), filiație ce am văzut că nu poate sta, întrucât Neagoe Basarab era nu un simplu boier, ci fiu de domn, al

(1) Ibidem, pag. 151.

(2) Ibidem, pag. 164.

(3) Ibidem, pag. 151 și 156.

(4) *Arch. ist.*, I. c., pag. 143.

(5) «Preda ce zic să fi fost frate lui Neagoe Vodă. Căpitanul, în *Mag. ist.*, I, pag. 158. «Uno fratello del padre di ditto Theodosio, nominato Preda». Raportul oratorului venețian din Pesta, din 10 Noembrie 1521. Hurmuzaki, *Doc. Ist. Dens.*, pag. 51. Teodosie era de 16 ani. Alt raport al aceluiași din 30 Oct. 1521. Ibid., pag. 50.

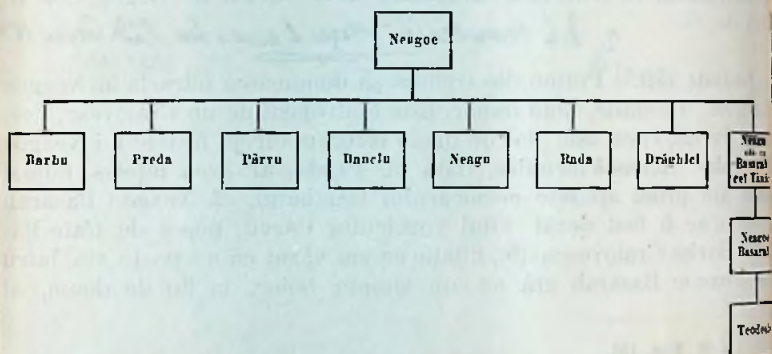
ampr mnt la Neagoe Basarab și lui Neagoe Vodă în anul 1511. Ibidem.
Sot. VIII 17. 50.

lui Basarab (cel Tânăr). Preda era unchiul lui Neagoe, fiind fra-

Do abia însă se urcase în tron Teodosie, că boierii din partidul Drăculesc, acei ai lui Vlăduț, acei cari pribegiseră în Moldova, zind poftita moarte a lui Neagoe Vodă, au venit în țară, și împreună cu Buzăenii au rădicat pe alt Domn, pe un Radu Vodă Călugărul și au mers de s'au bătut cu Preda, ce era cu cealaltă ceată de boieri. Preda a pierdut și războiul și capul» (2) Războiul a fost la Târgoviște. Știrea cronicarului este adevărată în parte de un document. Anume o scrisoare din 1521 (luna?) a regelui Ludovic către Sibieni, în care se spune, că «s'a dat ordin Voievodului Transilvaniei să restituie în scaun pe Teodosie cel alungat de Dragomir Călugărul (3).

Radu Călugărul al lui Căpitanul și Dragomir Călugărul al lui Ludovic sunt una și aceeași persoană. Acest Radu sau Dragomir Călugărul era fiul lui Vlad cel Tânăr sau Vlăduț și deci din familia Drăculească (4). Căpitanul însă ne dă prețioasele știri asupra boierilor pribegiți în Moldova pe timpul lui Neagoe, asupra unirii lor cu boierii din Buzău, deci din Muntenia Mare, pentru a sprijini ur-

(1) Vezi mai sus, pag. 219. Iată arborele genealogic al Părvuleștilor mai noi:

3. Vladislav c. Masovici 1521
 Doc., II, 3, p. 378. Călugărul și Dragomir
 Calamitatea Teodosie Vodă
 Vladislav c. Sabici 24 Oct 1521 Videm
 XV, p. 254 (Ist. Studii).

4. Wiedaescu (c., p. 64 248. Societatea
 Arhivului românesc ca și Căpitanul
 p. Călugărul, Vlad, și Harun, Doc.,
 VI, 3, p. 388.

2. Căpitanul (c., p. 158. Omnia in
 Magit., VI, p. 217 spune că «boierii
 au rădicat Domn pe Radu Vodă
 Călugărul după partea Arhivului»
 Comp. Ludovic II Regal Ung. c. 1521
 unum et Polonici in Regal Hung. in
 Walachy p. 200: Magnus quoque
 ex partibus transalpinis nostrae
 Transilvaniae et hinc regni instat
 periculum. Qui quidem Teodosius cum
 sit legitimus Rex et per nos impet
 natus Voivoda, statim in se in
 omnem eventum munitur»

Domn din partida Drăculească, cum era Dragomir sau Radu Călugărul, și asupra luptei lor cu «ceata cealaltă de boieri» (Oltenii, ce înconjurau pe Teodosie și pe Preda. Lupta între cele două partide muntene pe bază teritorială reiese în plin. De aceea și vedem că Teodosie, când este atacat, se retrage spre Oltenia și scrie către Brașoveni, «că să nu credeți cine știe ce, fiindcă m'am dus în cea parte a ferii, la Slatina (pe Olt); m'am dus deci, fiindcă țara e mâncată de partea cealaltă de acei vrăjmași, precum știți domnia voastră» (1). Din această scrisoare reiese într-un chip învederat, că Teodosie Bășărăbescul, când a fost lovit de pribegii Drăculești și de Buzoieni, a căutat adăpost de cea parte a ferii, în Oltenia, unde-i era baștina și apărarea. Dragomir Călugărul însă fu în curând omorât de Turcii cari veniseră să sprijine pe Teodosie, căci, spune o scrisoare din 27 Decembrie 1521 a regelui Ludovic, că «Mehmed-Bei, prefectul Turcilor, după ce a cunoscut cele ce se petrec în Transilvania, ca să îndatorească pe Teodosie, a venit în ajutorul lui cu câteva mii de Turci, și lovind pe dușman, a omorât pe acel care doria domnia, iar pe copil cu muma lui l-a dus în Turcia împreună cu visteria lui și 32 de tunuri». Adaugă însă scrisoarea, că Mehmet-Bei lucrase numai cu un gând ascuns... deoarece, «după îndepărtarea lui Teodosie, Mehmet-Bei cu Turcii au pus mâna pe putere în Valahia, cu toate că Valahii turburau toată provincia prin răskoale și impercheri lăuntrice» (2).

Acest Mehmet-Bei, care cu prilejul acestor turburări vrea să pună mâna pe tronul Munteniei, apucătură neobișnuită la Turci, era un Român renegat trecut la religia turcească și ajuns la rangul de pașă în oștirea otomană. Despre el ne spune Ureche, că «se trăgea din seminția lui Basarab Vodă; că pentru legea lui cea întunecată oamenii s'au scrăbit de dânsul» (3). Nu știm din care Basarab se coboră Mehmet-Bey; dar planul lui nu putea dispărea coroana Terii-Românești, sub cuvânt că și-ar trage neamul din Domnii cei vechi.

Primejdia era mare. Nu numai țara, dar și legea era amenințată. Și cu toate acestea, vom vedea cum zavistia și indușmănirea partidelor muntene nu se curmă, nici față cu această primejdie, de a

(1) I. Bogdan, Doc. și Reg., pag. 161.

(2) Doc. Oltenienilor, II, 3, pag. 371.

(3) Ictopsifele, I, pag. 154.

Herun, Doc., Comp. alt. Doc. din
 1522 în care se spune că Mehmet-Bei
 a pus mâna pe tronul românesc
 Valahia, p. 391

vedea țara căruța nu un pașu turcesc
 în adunare, apărătorul matarniului sta-
 lăteu muntean, Radu & la Afumați,
 au & luptat nu numai împotriva
 lui Mehmet-Bey, dar și împotriva
 împotriva înșurării unui part al său,
 Bădica Voevod, sprijinit de început
 chie și de partide craioveana sau
 nu vrea pe Radu.

Cumpăna aceluia împotriva și
 abate, șeful lui Luca Cârji, au
 barabarul lui Petrușcă la curtea
 polone, cămărușii ei, și ei a-
 țării & dinuțeni Turcii & stăruie
 și pentru în capul ei și în Turci
 Mehmed, și turcii boișinici,
 jupăni și copii. & saraci &
 dinuțeni alături. Saraci și
 unul Radu vadi, și Mehmed
 și apina și alături în Turci

lui
 cu
 64
 I
 rve
 mă.
 (nu
 cal
 lve

1 amnitate

Radu dela Afumați, 1522-1529. — Radu dela Afumați este fiul lui Radu Vodă cel Mare și al soției lui Catalina (1). Filiația aceasta reiese din două documente, unul din 16 Iulie 1538, din care se vede că Radu dela Afumați eră fratele lui Radu Paisie, iar Radu Paisie, care se mai numea și Petru din Argeș, în alt document din 23 Fevruarie 1540, se dă drept fiul marelui Radu Voevod (2). Atât Petru din Argeș cât și Radu dela Afumați erau deci fiii lui Radu Voevod cel Mare, Radu dela Afumați eră deci din familia Drăculească, de aceea el la începutul domniei este dușmănit de Părvulești; căci spune Radu în o scrisoare a lui către Brașoveni, că «cu voiața lui Dumnezeu am sosit în țară; dar Părvuleștii vor să se bată cu domnia mea și foarte ne pregătim de războiu. Turci mulți nu au; dar se sălește Badea (adecă Bădica Voevod, fratele lui Radu dela Afumați, care Bădica lucră alătura cu Părvuleștii contra fratelui său), că va înduplecă pe Sangiacul din Vidin și pe Sangiacul din Nicopole să se lupte cu domnia mea, și dacă mi se va întâmpla vre-o sminteală, ei vor veni împreună cu Badea până în țara Bărsel și până în țara Ardealului și la Brașov». În urma acestor vești se roagă de Brașoveni să-i vină în ajutor (3).

Radu dela Afumați avuse de susținut grele lupte cu Mehmet-Bey; fusese bătut în primele întâlniri și fugise cu mulți oameni în Brașov. Voevodul Transilvaniei Zapolia vine în Brașov, pentru a ajuta lui Radu (4).

Nu știm ce însemnătate a avut ajutorul ungurese în crâncenle împotrivi ale lui Radu dela Afumați contra lui Mehmet-Bey; dar este netăgăduit că Radu a dus o luptă din cele mai înverșunate contra

(1) Nicolaeșcu, Doc. slavo-române, p. 65.
 (2) Citat de Nicolaeșcu, l. c., p. 61 și 65.
 (3) I. D.

Radu dela Afumați, 1522-1529
 Voevod Coconovici literar XVIII, 1502-1536
 3. 7. Argeșan, Doc. p. Reg., p. 177. 3. Doștan ord. a Bădica și
 fostas mare portitar al lui Mehmed Bey. Deu voie în p. 177
 deal bărbănu și și origina în Draculești și p. 177
 4. Din Societății Argeșului p. 1522 Hurm. Argeș
 3. 7. Argeșan, Doc. p. Reg., p. 177. 3. Doștan ord. a Bădica și
 fostas mare portitar al lui Mehmed Bey. Deu voie în p. 177
 deal bărbănu și și origina în Draculești și p. 177
 4. Din Societății Argeșului p. 1522 Hurm. Argeș
 3. 7. Argeșan, Doc. p. Reg., p. 177. 3. Doștan ord. a Bădica și
 fostas mare portitar al lui Mehmed Bey. Deu voie în p. 177
 deal bărbănu și și origina în Draculești și p. 177
 4. Din Societății Argeșului p. 1522 Hurm. Argeș

aces
 e vo
 Club
 rești
 la G
 geac
 ghita
 in st
 vârsi
 neze
 țaji
 boier
 gonu
 ruini
 Și
 lonie
 rului
 de
 și
 șare
 prier
 și
 dm
 dom
 de se
 ceu
 că
 dom
 (1) I
 Argeș
 Biser
 pitan
 ist. I
 (2)
 (3)
 (4)
 com
 dono
 .6

Adozi inscriptia lui Radu si Jurmanii ca... Radu
 insus au vorbii la mormant: "Radu" si "stapanii mi
 daruit Dumnezeu cu stapanirea si schiptu si...
 tuciu cu castan rucorat si ca...
 mormant si cu iustie bogatiei si cu multa
 marie si dar aducatoar si cu multime optata
 jurat incunjurat si la multa un intins
 manii si ajutat cu iubiran. Alina yae
 rucor acii int. acut mi mormant, atit
 tand glauul arhiepiscopului, cu si p arma
 trambite, inviere si loati turca, ~~si~~
 si stihicila pramurie. Si p cu a Dumnezeu
 si va insadui si unu supu rucor no, si
 rucor acut mi la si odihna si care e vanda
 mla. si si si...

acestui Român renegat. Inscriptia pusă pe mormântul lui, care, nu
 o vorbă, poate a umflat lucrurile, spune că a susținut lupte la
 Glubavi, la Ștefeni pe Neajlov, la Clejani, la Ciocănești, la Bucu-
 rești, la Târgoviște, la râul Argeș, la Alimănești pe Teleorman,
 la Grumazi, cel mai iute din toate războaiele, purtat cu 7 san-
 geacuri, la Nicopoli, la Șistov, sub cetatea Poenarilor, la Gher-
 ghița, iar la București, la Slatina, iar la București, la Rucăr și
 în sfârșit la Didriș» (1). În-o altă inscripție pusă în amintirea să-
 vârșirii bisericii lui Neagoe, Radu adaugă că «m'a înălțat Dum-
 nezeu pe scaunul domnesc și s'au năpădit Turcii cu multe greu-
 tăți și erau să iea țara noastră, și s'a ridicat domnia mea și cu
 hoierii, multe războaie apărând, câte odată find gonți și câte odată
 gonind, până când puterea și ajutorul celui de sus ne-a dat bi-
 ruință» (2).

Și în adevăr în 1523 regele Ludovic scrie lui Sigismund al Po-
 loniei, că «au venit vești din Rodos despre faptele și noroacele Ceza-
 rului cum și despre fericita întoarcere a Voievodului Valahiei și
 de alungarea lui Mehmet-Bei săvârșită de domnul Voievod Va-
 lahiei» (3). După mult sânge vărsat, Radu încheiase pace cu Turcii
 și fusese recunoscut în domnie (4), de care foarte se bucurară Bra-
 șovenii cari nu se mai temeau a fi expuși și ei la pradăciuni, din
 pricina încordării dintre Radu și Turci.

Când însă după ce Radu izbutise a alunga pe Mehmet-Bei
 și a rămânea stăpânul Munteniei, el este scos din tron și alungat
 din nou în Transilvania, de unul Vladislav Vodă, pus de Turci în
 domnia Țării Românești. Această știre dată de Căpitanul este întărită
 de socotelile Brașovului, cari, în același an 1523, când înscenau vetea
 cea bună despre împăcarea lui Radu cu Turcii, aduc pe oalaltă
 că «s'ar fi plătit lui Bartoș cheltueala ducerii unor scrișani către
 domnii vicovoirozi ai Transilvaniei, împreună cu acelea ale lui Radu,

În anul 1523...
 al lui...
 Voievod a țării...
 Comandant...
 20 sept. 1523...

Cab. 34 Supra...
 Probat li...
 si impet...
 1523...
 Vladislav Vodă 1523-1526.

(1) Inscriptia din 1529 pe mormântul lui Radu dela Afumași în biserica Curtea-de-
 Argeș. Piatra reprezintă pe domn călare, cu topuzul în mână și mania fălăind în vânt.
 Biserica episcopală a mănăstirii Curții-de-Argeș, București 1886, p. 46. Cronicarul Că-
 pitanul și Cron. anon. amintesc numai luptele dela Glubavi, Clejani și Grumazi, Mag.
 Ist. I, 3 și 160 IV, p. 268. *Un alt doc. mai larg, din 1578, spune ca Radu a luptat cu Turcii peșani și*
 (2) Biserica episcopală, p. 45. *...biserica din...*
 (3) Hurmuzaki, Doc. Col. Noue, II, 3, p. 128.
 (4) Ibid., p. 449 (din socotelile Brașovului): «Stan Mogos boyarone referente bonam pa-
 cem firmatam domini Radul waywodae Transalpinensis cum Caesare Thureorum, pre-
 bono nuntio pammura datum pro flor. 3; cf. Condaratu, l. c., p. 217.
 Analele A. R. - Tom. XXX. - Memoriile Secș. Istorie.

20 sept. 1523...
 Vladislav Vodă...
 1523...

Călugărul, numit așa fiindcă fusese călugăr în ...

Voevodul Transalpinei, când Turcii au introdus un nou Voevod, pe Vladislav, în Țara Românească (1). Care să fi fost pricina acestei grabnice disgrații și acestei răsturnări a unui domn ce se mântuise la început cu atâta energie în contra Turcilor, nu se poate ști, din lipsă deplină de izvoare (2). Vladislav însă în 24 Iulie 1524 dă un hrisov prin care întărește ospiciul lui de bolnavi dela Săndă Mitreni și celui de săraci din mănăstirea Argeșului, niște brânzeturi ce se conveniau domniei. Boierii ce adevăresc acest hrisov sunt: Părvul mare Ban de Craiova, Jugureanu mare vornic, Teodor mare logofăt, Caipo vistier, Drăgan spălar, Bădica comis, Sărbăban stolnic, Drăgan postelnic și Trifu logofăt (3). Se vede deci că Părvul Banul era în bune relațiuni cu Vladislav, dar această relație care nu silită și acoperită o dușmănie: căci Căpitanul ne spune întâiu, că «Părvul Banul Craiovei a venit cu oamenii săi de s'a închinat lui Vladislav Vodă (4); apoi că Vladislav Vodă, vrând să poată alt Ban, a zis să facă pe Părvu Banul postelnic mare, și să fie în toată vremea lângă dânsul la sfat». Cronica anonimă însă dă pe față gândul adevărat al lui Vladislav, anume că «a vrut să-și bată joc Vladislav de Părvu Banul și că acesta mâniindu-se, a fugit cu oamenii lui la Craiova și peste scurtă vreme s'a gătit de oaste și a venit de s'a bătut cu Vladislav Vodă și a biruit pe Domn și l-a gonit peste Dunăre» (5).

284

Comandantul
din răsărit
Basarabici
pe neputin
reput al Vladislav
vi la Craiova
cu se pînă
pe Părvul Banul
Totuși nu a
Din la pînă
mintuie
mănuie a pînă

10 Vop în
Vladislav
din 1524
M. I. p. 270
(1. p. 27)

Nu putem reține din Căpitanul decât pricina învăjibit dintre Părvul Banul și Vladislav Vodă. Cât despre faptul că stau cam alfel: anume, în contra lui Vladislav, se scoală întâiu acel Bădica Radu, fratele lui Radu dela Afumați dușmanul lui și aliatul Părvuleștilor dela începutul domniei. Acest Bădica Radu se arătao întâiu mulțumit cu domnia lui Vladislav Vodă, «domn creștin de legea noastră; dar începând Vladislav să omoare pe boierii cei de frunte și bătrâni ai Țării-Românești, n'au voit să lese să li se plarză capetele și l-au primit pe ol Bădica să fie Domn». Mai departe spune Bădica în interesanta lui

1) Mag. ist. I. p. 195. Hormuzaki, Doc. Col. Danc. II, 3, p. 449.
2) Anon. rom. Mag. ist., IV, p. 270, spune că ducându-se Radu Vodă la Tsigrad ca să se împăce cu Turcii, Sultanul l-ar fi reținut în închisoare, după pără lui Mehmet-Bey și ar fi dat domnia lui Vladislav. Această știre contrazice însă toate documentele aduse despre împăcarea lui Radu cu Turcii.
3) Arb. ist., I, 1, p. 101. (Bădica comisul este arătat de cron. anon., Mag. ist., IV, p. 270, ca văr prea mare (primar) a lui Basarab Voevod.
4) Căpitanul în Mag. ist., I, p. 163, Cron. anon. Ibidem, p. 270.
5) Căpitanul, ibidem. Da. car. comitat. Kluze. lui Vladislav și nepotului

1524

serisoare către Brașoveni, că s'a închinat înălțimii sale crai-părintelui său Ianoș Voevod (Zapolia), și a trimis și la împăratul turcesc pentru steag; dar iată că s'a rădicat nu de mult, din locul și cu țaria voastră, un vrăjmaș asupra capului meu, Răduș Voevod (dela Afumați) și a venit să-mi plarză capul. Știu că grai multe vorbe rele și deșarte către domniile voastre, cum că domnia mea aș fi așezat pe Turci în Țara-Românească; dar n'au adus noi pe Turci în țară, ei ei singuri au intrat, cum au intrat în alte țeri mai puternice decât a noastră. Lăsați pe acel vrăjmaș și nu-i mai dați ajutor; vom avea și noi ajutor de unde știm că putem să avem» (1).

Tot în acelaș sens scriu și boierii lui Bădica Radu, în o scrisoare către Brașoveni: «Știți bine ce s'a întâmplat cu Țara-Românească și cu noi, până ce a venit dela Poartă Vladislav să ne fie Domn. Nu am văzut bine atunci, că eră înțeles cu Turcii să ne plarză capetele, ei știam de mult printre noi un adevărat fecior de Domn, pe Radu Voevod (Bădica Radu) și l-am luat pe el să ne fie Domn după lege. Dar oste acolo între voi, Radu Voevod (dela Afumați) și până acuma cât a potrecut el între voi, eu știința noastră a tuturor a potrecut, căci intrasem în mâinile vrăjmașului și ne gândiam numai cum aveam să ne mântuim de el; dar de când am scăpat cu toții toferi și am venit și ne-am adunat împrejurul Domnului nostru (Bădica Radu) nu mai vrem nici de cum ca Radu Voevod să mai potreacă între voi» (2). Cât timp boierii se află sub tirania lui Vladislav Voevod, vroiau să recapete pe Radu dela Afumați. Bădica Radu care se află însă în Țara-Românească, adămonindu-i să-l iea de Domn, ei nu mai au nevoie de Radu dela Afumați și cer dela Brașoveni să-l alunge dintre ei.

Și Radu dela Afumați arată lucrurile ca astfel potrecute, când spune, în o serisoare către Brașoveni, că «mai întâiu a venit Vladislav Voevod în Țara-Românească, iar asupra lui s'a rădicat Bădica Voevod și a trimis pe boieri la Poarta împărătească să-i aduc steag și pace. Și-i aduseră Turcii steag. Dar când eră să-și plarză mească stogul în mână, Turcii i-au tăiat capul și împreună cu au tăiat și 10 boieri». În altă serisoare adaogă Radu dela Afumați

(1) Bogdan, Doc. și Regeste, p. 167. Serisoarea datată numai din 19 Ianuarie, este dăgur din 1526, nu cum o pune J. Bogdan din 1524, deoarece în 1524, Iulie în 24, don în Muntenia Vladislav Vodă; vezi mai sus, p. 248, documentul lui Vladislav Vodă dela acea dată.
(2) Bogdan, Doc. și Reg., p. 227.

Vlad Călugărul, numit așa fiindcă fusese

lui
c^{bb}
V
de departe, că se urmărește chiar după ce Mihnea pierde tronul și nu încetează între aceste două fețe, decât atunci când încetează orice porniri omenești, sub crunta lovitură a morții. Băsărăbeștii încă nu izbutesc a pune un partizan de ai lor pe scaunul Terii-Românești, în care Turcii așează pe Vlăduț. Băsărăbeștii siliți de împrejurări se prefac a se împacă cu noul domnitor, pe când în umbră ei uneltiau ridicarea lui Neagoe Basarab, fratele mortului Danciu. Neagoe amenințat cu moartea de Vlăduț cel săpat de el, fuge la Turci și revenind cu ajutor, bate și ucide pe Vlăduț, luând el domnia. Sub Neagoe Basarab stă la putere partidul Băsărăbeștilor. Fiul lui Neagoe, Teodosie cel epitropisit de boierul craiovesc, Preda vornicul, este lovit și răsturnat împreună cu epitropul său de boierii drăculești pribegiți în Moldova, uniți cu cei din Muntenia Mare, județul Buzău, cari ridică la domnie pe Radu sau Dragomir. Partidul băsărăbesc, însă turcit, Mehmet-Bei, lovește pe Dragomir și Călugărul, sprijinind chip pe Teodosie, dar după ce bate pe protivnicul acestui din urmă, vrea să pună el singur mâna pe domnie. Se scoală atunci un Domn din familia drăculească, care deși ia parte la apărarea țării contra unei mari amenințări din partea păgânilor, este totuși dușmanit de Craiovești pe cari nu-i poate îmblânzi decât prin căsătorindu-se cu o femeie din neamul părulesc. Acesta este Radu Vladislav, se alipesc de domnitorul ce se încercase cu ei, și când se ridică din nou vechiul pretendent Vladislav, Radu dela Afumați se însarcinează pe un craiovesc, pe vornicul Iarvu, cu răpunerea lui. Inversunarea boierilor Munteniei Mari, contra partizanului băsărăbesc ce ocupă tronul, se vede în fapta lor silnică, care pune la capăt zilelor lui Radu dela Afumați. Este invederat că prin aceste fapte strâbate seria obștească a rivalității celor două partide din Muntenia, sub o nouă formă, această rivalitate nu numai pe legăturile personale dintre pretendenți și boierii ce-i susțineau, ci pe înțegăbările teritoriale ale tagmelor boierești din Muntenia Mare și din Oltenia.

Dela lupta dela Mohaci la Alexandru II (1526-1567).

In timpul domniei a doua a lui Radu dea Afumați se petrece în mare eveniment care trebuia să aibă urmări însemnate asupra

amintiti

soartei Terii-Românești. Anume Turcii zdrobise armata regelui unguresc Ludovic II, la Mohaci, în 1526, unde, împreună cu acest rege pieri și vieața neatârnată a poporului maghiar. În locul Ungariei, acelei țeri la care, în vreme de nevoie, Domnia Munteniei găsiu un sprijin în contra Turcilor, se întemeiază de acum în Ungaria, propriu zisă, un pașalâc turcesc (dela 1541 înainte), iar în Transilvania un principat, în deosebire supus și tributar Sultanului, aruncat ca mărul discordiei între împărăția turcescă și cea germană, trecând după cucerirea principilor săi, când la politica germană, când la cea turcescă, și determinând astfel și curentele schimbătoare ale politicii din Muntenia. Această stare nesigură dela nordul ei și prefacerile neincetate întâmplare în relațiile dintre Transilvania, Germania și Turcia, au o înrăurire de tot distrugătoare asupra mersului domniei în Țara-Românească. Domnia, cari până acuma începuseră a se schimba cu o mare repejune, sunt răpiți de un adevărat vârtej, care îngroapă tot mai mult Muntenia sub stăpânirea otomană. Bani încep a juca un rol din ce în ce mai mare la numirea Domnilor, și în curând Turcii nu vor mai vedea, în înlocuirea acestora, decât un mijloc de îmbogățire. Atunci va ajunge domnia munteană o adevărată jucărie în mâinile Otomanilor, și folosindu-se de această împrejurare, competitorii la domnie vor putea să-și joace intrigile cum le va veni mai bine la socoteală, îngrijind atâta numai, ca ele să fie totdeauna sprijinite pe sume însemnătoare cari să sature lăcomia turcescă. Astfel se va îndruma jugul de fier al stăpânirii otomane asupra Munteniei întâi din care apoi va trece în curând și asupra Moldovei.

Efectul cel dintâu ce-l avu bătălia dela Mohaci asupra mersului trebilor din Țara-Românească fu de a desfăcea treptat, însă tot mult, proaspăt înjeoata rivalitate teritorială a Drăculeștilor și Dăneștilor, în una iaș personală. Stadiile acestor desfaceri ne va fi dato de domniile ce se vor perindă dela moartea lui Radu dela Afumați până la Mirea Ciobanul, sub care jocul celor două partide muntene este a totul sfărâmat de precumpenirea turcescă.

Moisi, 1529-1530. - La moartea lui Radu dela Afumați se scoală un Basarab, al căru nume de botez nu ne-a fost păstrat, pentru că pune mâna pe tronul muntean. Acest Basarab este însă arătat, de scrisoare din 6 Ianuarie 1529 a nației săsești către împăratul I.

(1) Compară a mea *Porta Romanilor din Dacia Traiana*, II, pag. 188-189.

Vlad Călugărul, numit așa fiindcă fusese

lui
c
V
d
lu
o
h
R
u
P
alu
e
ti
m
P
de
te
ie
n
lea
se
ni
Se
ma
pac
căs
ns
a
de
li
oi
ri
ui
ins

dinand, prin care cere ajutor, ca «fiul celui din urmă Basarab» (1), dec
ca fiu al lui Neagoe. O dovadă indirectă a încercărilor lui ne este
dată de socotelile Săbiului, cari spun, sub data de 16 Martie 1529,
că «s'a trimes Ion Kinezul în Valahia spre a vedea pe noul Voe
vod (Moisi), a cercetă cugetele boierilor asupra Domnitorilor și ce
gând au Turcii cu Voevozii existenți»; iar la 30 Aprilie se trimite
aceiaș personaj în Muntenia, spre a vedea «dacă Turcii s'au du
dela Moisi Voevod» (2).

Notița vorbește de doi Voevozi, fiindcă al doilea eră acel Ba
sarab, care fusese ucis în curând, fără indoeală de aceeași boierii
cari pusese capăt zilelor lui Radu (3).

Moisi, protegitul Turcilor, rămâne deci singur Domnitor. El este
fiul lui Vladislav Vodă din 1524, după cum o arată ambele cronici
muntene și după cum se adeverește lucrul dintr'un document al
lui Moise din 1529 Maiu în 12, în care el se dă drept fiul marelui
și prea bunului Vladislav Voevod (4).

Moisi este în rele relații cu Sașii Ardealului, cari refuzase în
chinarea lui Zapolia, omul Turcilor. Voevodul trimite chiar o exp
țiție peste munți, pentru a ocupă două cetăți: Vințul și Vurparul
(Iorberek). La această expediție se abate gândul, când vedem pe
Moisi într'o scrisoare către Brașoveni spunându-le: «Dar Domniile
castru n'ați voit nici cum să vă închinați Craiului Ianoș (Zapolia).
Astfel am făcut Domnia mea, după porunca Impăratului turcesc, și
am trimis Domnia mea pe boierii și oastea Domniei mele în ț
tul Ardealului și mult rău și pradă v'au făcut» (5). Boierii pe
și îi trimisese Moisi împotriva Sașilor erau Neagoe Vornicul și
Ștefan Postelnicul, acei ce-i deschiseseră caoa spre tron prin uci

(1) Colecția de documente a lui Schuller în *Archiv für Siebenbürgische Landeskunde*,
VI, 1894, pag. 628.
(2) Hurmuzaki, XI, *Doc. Col. Iorga*, pag. 852.
(3) Nu cum crede d-l Iorga că pe acest Basarab «il vor fițiat Oltenii», deoarece era
putință ca un Basarab să fie ucis de Olteni. Iată ce v'ea scris în *Arhiv für Siebenbürgische Landeskunde*,
VI, 1894, pag. 628: «Iorga, *Studii și doc.*, III, pag. L).
(4) Ștefan Postelnicul și Anonimul în *Mag. ist.*, I, pag. 166, și IV pag. 274. Documentul în
c. I, 1, pag. 30.
(5) *Documente și Negociu*, pag. 171. Acest Vladislav tatăl lui Moisi, nu poate
fi altă. Acest Vladislav este de sigur domnitorul efemer dintre cele două domnii ale
lui Radu dela Afumați. Dacă ar fi fiul lui Vladislav II, ar fi de familia Basarab. Noi il
credem însă Drăculeșc, dar o dovadă pozitivă nu putem aduce.

5. *Documente și Negociu*, pag. 171.

inimile

derea lui Radu dela Afumați. Se vede deci că Moisi se răzămă, ca
Drăculeșc, pe boierii Munteniei Mari. Mai târziu însă Moisi înceacă
politica lui Radu dela Afumați, de a și apropia partida basarabescă.
El dă hănia Craiovei lui Barbu și-i dă pe sora lui de nevastă, și
în ziua nunții taie pe boierii din tabăra Drăculeșc, între alții pe
acei ce uciseseră pe Radu dela Afumați, Neagoe Vornicul și Drăgan
Postelnicul (1). fapte cari fusese probabil puse ca condiție de im
păcare între Moisi și Băsarăbești. Această întoarcere a lui Moisi
către Băsarăbești s'ar putea explica prin aceea, că unul Vlad un
blând să-i ica tronul, îi instrăinase pe boierii cari mai înainte țineau cu
el, așa că Moisi lu silit să se dea în partida băsărăbească. De aceea
și când Moisi reveni din Transilvania, unde, alungat de Vlad, căutase
scăpare și se lovește de acesta la Vișoara, vedem alătura cu el luptând
și Barbu, Banul Craiovei care este ucis împreună cu Moisi (2).

Vlad ~~Ne~~ Innecatul, 1530-1532. — Vlad este fiul lui Vlăduț, domnitorul
dintre 1510-1512, după cum ne spune un document din 26 Iunie 1530
în care Mihnea Voevod spune că «a trecut în pomeln'
tirii din Deal și pe Vlăduț Voevod, părintele l'
neecatul. Alt document, din 12 Februarie
filiație (3). Dar acest Vlad nu domnește n
intâmplare inecându-se în Dâmbovita în
supranumele lui osebitor (4).
După Vlad Innecatul veni un alt Vlad,
de *Vintilă*.

(1) Socotelile Săbiului în Hurmuzaki, XI, *Doc. Col. Transalpinensibus* Nago Vdvorayk et Dragan pozthelr
in *Deutsche Feundgruben* von G. I. Kemeny, 1839, pag.
nose relațiile dela început între boierii ucigători ai li
spun că Moisi ar fi ucis pe acești doi boieri, spre a
ce este cu totul neexact.
(2) Cronicile citate, O scrisoare a lui Marcus Pem
6 Noemvrie 1530, întărește spusele cronicarilor. *Archiv*
XXVIII, 1898, pag. 302: «und Maylad folkh mit sa
Wayda in die Walachey gezogen und Moyzes Way
getzen haben vellen, da sind die Walachen der neu
ganzen Land aufgeben und mit Hilf der Turken,
schlagen». (Colecția de documente a lui Schuller).
(3) Nicolăescu, *Doc. slavo-române*, pag. 217 și 262.
(4) Ostermeyer, *Kronik*, I, c. pag. 195: «Als der Vlă
ist er in Waser samt dem Ross erschoffen». *Munt in*
Doc. 17 4 17 31.

in Tracul

Vlad Călugărul, numit așa fiindcă fusese

lui
c
V
de
si
or
im
on
Re
im
sp
ur
De
ali
lu
el
til
fi
m
Pr
de
ul
fie
n
ge
lei
pa
se
ni
Se
pa
ap
c
es
ca
ns
a
de
oo
rid
ui
nsi
n
ca
v
răz
ber
lin

Vlad Vintilă, 1532-1534. — Asupra acestui Domnitor avem știri eră din oraș din Slatina. Cronicile chiar ne spun, că «Vintilă județ din acel oraș» (1).

Vlad Vintilă eră fiul lui Radu cel Mare, deoarece, într'un document al său din 29 Decemvrie 1532, el vorbește de moșul (sau) Vlad Voevod Călugărul, după cum se știe, tatăl lui Radu cel Mare (2). In două documente, unul din 22 Fevruarie 1531 și celălalt din 12 Septemvrie 1534 și pe peceți, el se intitulează: «Vlad Voevod, fiul lui Radu Voevod și Domn» (3). Vlad Vintilă eră deci fără îndoială din familia Drăculească. El este arătat de cunoscători ca fiind mulți boieri, fără îndoială dintre Craiovești, ca pentru care găsim în hrISOVUL lui, din 12 Fevruarie 1573, pe «Hamza marele Ban al Craiovei» (4), nume cu totul neobișnuit în familia Părvulească și care lasă a se înțelege că bănia fusese smulșă de deținătorii ei obișnuiți și dată unui boier cu totul nou în Oltenia. Curând însă după aceea, vedem pe Vlad Vintilă reintorcându-se către Craiovești, deoarece în documentul său din 3 Aprilie 1534 enumeră între boierii întăritori, pe lângă Toma Banul și pe Iacob Barbu, fiul lui Preda, mare Ban de Craiova» (5). Cronicarul anonim și Căpitanul, ne mai spun că Vintilă merse într'un război la o vânătoare, în spre Craiova, pentru a vână cerbi și alte vânaturi. Această preumblare a lui Vintilă către Craiova poate însemna că o întărire a împăcării și împrietenirii lui cu Craioveștii.

Boierii Munteniei Mari începând a «murmurisi» (rostire imprudentă dela un cronicar moldovan), și Domnul înțelegându-se cu Craioveștii ca să facă și ei o tăiere, precum făcuse la început în rândul Craioveștilor — boierii Munteniei Mari apucă înainte și, tocmai la început toarea aceea pe care o organizase, nu fără scop, Vintilă Vodă în partea Olteniei, vâncează ei pe marole cerb în pădurea întunecată a războiului pierzătoare de țară. Astfel pieri Vlad Vintilă în 1534.

Petru Paisie, 1534-1544. — Cele petrecute cu prilejul intronării acestui nou Domnitor și a luptelor ce avu de susținut pentru a dobândi

(1) Cron. anon. și Căpitanul. I. c.
(2) Reproduc de Nicolaescu, *Doc. slavo-române*, p. 238-239.
(3) *Ibidem*, p. 242, 247 și 261.
(4) Nicolaescu, I. c., pag. 261. Acest Hamza Banul este amintit în o scrisoare a lui Radu cel Mare, din 1533 Iunie 22. N. Iorga, *Studii și doc.*, III, pag. I.XXX.
(5) Nicolaescu, pag. 4.

161) O nașteră în socotilei Domnitorului pe anul 12 în luna 1575: „Vlad cel întorcătorul” Hurmuzaki, II, 4, p. 41.

tronul, vin să întărească mersul domniei lui Vlad Vintilă, început cu Drăculeștii și sfârșit cu Băsărăbeștii.

Dar acest Petru Paisie se infățișează în istorie și sub alt nume, al cărui raport către aceeaș persoană trebuie limpezit, pentru a se socoti tot asupra lui știrile continute în documentele cu cele două nume ale sale. El eră călugăr, egumenul mănăstirii Argeșul, și din călugărie se numiă Paisie, iar numele lui de botez mirenesc eră Petru, dar în domnie i s'a schimbă numele și i s'a zis Radu Vodă (1). Afară de cronicarii cari raportează că el ar fi fost călugărul Paisie, acest fapt mai este întărit și de un document din 15 Maiu 1615, dela Radu, fiul lui Mihnea, care spune că «schitul Stănești fusese zidit de niște boieri încă din zilele răposatului Petru Voevod ce s'a numit pe călugărie Paisie» (2). Că acest Petru Voevod se numiă și Radu, o spune el însuș într'un document din 23 Fevruarie 1540, arătând, că «a fost poreclit Radu Voevod și că e fiul marelui Radu Voevod» (3), deci frate cu Radu dela Afumați, cu Bădica Radu, cu Vlad Vintilă și cu ~~un alt voievod și cu Alitces Căbanul~~ (4).

Acest Petru Voevod Paisie cum vine în domnie, caută să răsbune pe boierii Munteniei Mari, cei amenințați de Vlad Vintilă, pe care l-am văzut că, deși Drăculeșesc, se dăduse în partea Băsărăbeștilor. Petru Paisie taie deci și el, dintre Craiovești, pe Toma Banul și pe Vlaicu logofătul. Socotelile Săbiului spun și ele, că au fost trimiși «doi iscoditori din Transilvania în Muntenia, spre a cercetă vuetele despre răscoala intervenită între Ban și Voevod» (4).

Partida Băsărăbeștilor fugi în Ardeal, de unde se întoarse în curând împreună cu un pretendent la domnie din tabăra lor, *Laiot Basarab*, cu mai mulți pribegi, precum Stroia, Manole și Mihaleea, cari alungă pe Petru Paisie din scaun și-l fugăresc până la Nicopole, de unde el, întorcându-se sprijinit de Turci, bate și ucide atât pe compoțitorul său la tron, cât și pe acei ce-l susțineau, la locul numit «Pântâna Țiganului» (5). Se vede că odată cu această năvă

(1) Cauza schimbării numelui la unii Domnitori, atât munteni cât și moldoveni (Petru Stolnicul numit din Domnie Alexandru), nu mi este cunoscută. V. p. *Suplimentul* vol. Căl. I. c. p. 100. *Act. Kapunianski* vol. II.
(2) Nicolaescu, *Doc. slavo-române*, pag. 56.
(3) *Ibidem*, pag. 65. Mai vezi și un document din 1655. *Ibidem*, pag. 244.
(4) Hurmuzaki, XI, *Doc. Bul. Iuga*, pag. 856: «persecutandis sedicionis que intervenit inter banum et voivodam».
(5) Ostermayer's *Kronik*, pag. 29. Anno 1544: «Umb diese Zeit ist ein walachischer Vayda aus Karansebes namens Basaraba Vayda in die Walachey mit Hussaren und Trabanten auf den Radul Vayda gezogen und ihu aus dem Land vertrieben; aber dieser

cum era
dela nu
Mihnea
Togaru
Paisie

re a nemulțămiiților din Ardeal, s'a răsculat și Șerban Banul care urmasa în bănie lui Toma, cel ucis de Paisie și care urmare în boieria olteană, după cum se vede, nu fusese recunoscută de Paisie, căci un document din 15 Iunie 1543 arată pe Șerban Banul, ca pierzând un sălaș de Țigani «atunci când el se ridică peste capul lui Paisie» (1). Atacul din Transilvania, raportat de cronicari, este însă adevărat de două documente: unul din 23 Octomvrie 1544, în care Petru Paisie, ce-și dă încă în document numele său de Domn, de Radu, «fiul marelui și prea bunului Radu Vodă», dăruiește lui Radu vistiernicul mai multe sate, pentru a lui credincioasa și dreapta slujbă întâmplată în bătălia dintâi cu Stroe Pribeagul, când ne biruise Stroe și învinsese oștirile noastre și imprăștiindu-se ai noștri, deteră dosul, lăsând vistieria Domniei mele, de începuseră dușmanii a prăda vistieria Domniei mele, stricând căruțele; iar vistierul Radu nu lăsă atunci vistieria Domniei mele și o scăpă prin bărbăția sa și reîntocmi căruțele și aduse toată vistieria la Domnia mea, la Turnul dela Nicopole» (2). Al doilea document este din 12 Octomvrie 1586, dela Mihnea Vodă, care întărește lui Ivașcu satele câștigate de tatăl său Radu, marele clucer, pentru dreapta și credincioasa lui slujbă, când își vărsase sângerile în bătălia dela Fântâna Țiganului, unde s'a luptat Radu Vodă (Călugărul = Petru sau Radu Paisie, fost egumen de Argeș), cu Stroe Pribeagul» (3). Această concordanță deplină a cronicarilor munteni cu documentele, pune într-o lumină favorabilă raportul cronicilor și le dă crezare și atunci când nu pot fi adevărate prin mărturii documentale.

Această lovitură pe care Drăculescul Petru Paisie o primi delă cohoritorul lui Basarab este adevărată și de Nicolae Olahul, vestit episcop catolic ungar de origino Român. În o scrisoare a lui din 1536 el spune, că „Mahomed a numit pe Petru din Argeș (numește Olahul pe Petru sau Radu Paisie) Domn al Valahiei, care nu se asezase bine în scaun și s'au rădicat asupra lui unul delă cealaltă parte“ (4). Din cealaltă parte însemnează fără îndoială

(1) Radul ist mit vieler Türken und Tatern auf den Bassaraba kommen und jenen
 (2) seinen Volk erschlagen. Și socotelile Săbiului, l. c., vorbese de trecerea Domniei
 (3) către Paisie și de întoarcerea lui îndărăt în 1539, când este feliicitat de Săbieni.
 (4) (1) Nicolăescu, l. c., pag. 62-73.
 (2) Hasdeu, *Arh. ist.*, I, 1, pag. 49. Documentul însă este pus cu data greșită, în
 (3) întru cât vom vedea că, încă în 1545, Petru Paisie fusese înlocuit cu Mircea Ciobană.
 (4) (3) *Ibidem*, I, 1, pag. 49.
 (4) Reproduș de Șincăi, *Cronica*, II, p. 170. Engel, *Geschichte der Walachen*, p. 170.

ammuteli

du partea Craiovi, după cum
 am vădit și mai sus pe
 Fedosie în altele rând
 sup. și altele în urmăre
 la Drăculea Călugărul,
 și pe „le. sup. și pe cealaltă
 parte.“

Domnie la Radu Paisie era în
 în bătălia de Călugărul și an urmăre completă
 a Transilvaniei și raportul în om și la munte
 la munte la Petru Paisie și an urmăre
 și an urmăre muntele și an urmăre
 Drăculea. Și an urmăre și an urmăre
 și an urmăre și an urmăre

Șerban Banul, 1543

558 E

Vlad Calugărul, numit așa fiind

lui
re a n
de
si
o
i
R
i
u
D
e
t
e
d
g
P
C
n
S
a
p
e
d
i
c
i
când
A
i
p
e
153
n
nu
cea
R

amintiti

intra cat vo
(3) Ibidem, I, I, pag.
(4) Reproduc de Sincal, Cronica

și a Arhiepiscopului / 1687-1689

alt Document, Tipichon impus în Lăis Oranok (în Hloria)

Vlad Călugăru, num

73

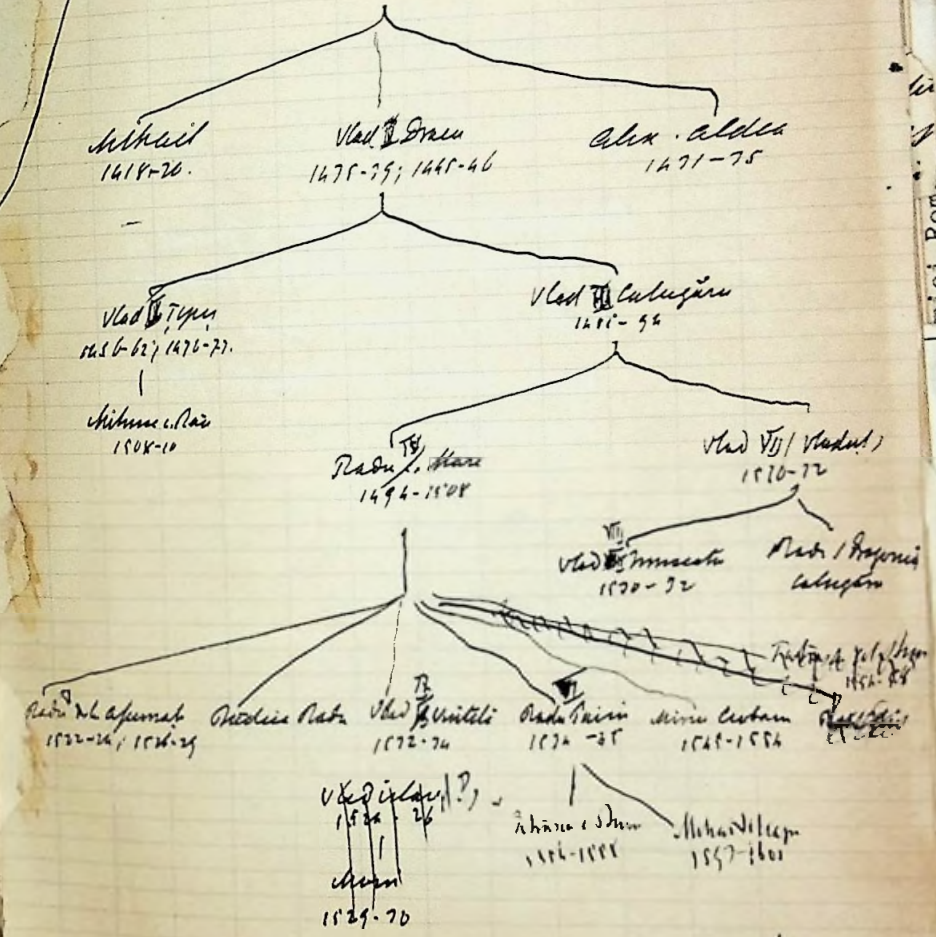
re a ne
care urm
boieria ol
căci un
pierzând
lui Paisi
insă ade
care Pet
Radu, c
Radu vi
slujbă
biruise
deteră
a prăd
nu lăs
și reir
Turnu
tomvr
câstig
dincic
lâna
Radu
conc
intr
cânc
A
cob
epi
15
nu
nu
ce

1 ammetete

+ Descendența vine în cântec în jurul u
in domnia în partidele în alung r
Rute; în al începutul domniei u
ajuta lucrul în / mînca pînă
1146

4) Draculestii

Mircea cel Mare
1386-1418

7 hiju Draculestii vine al cui pi?

Umiei Romane

Vlad Călugăru

6 Dinastia în Basarabia

Dan I fratel lui Mircea cel Bătrân
1785-18

Dan II
1420-31

Radu III Trajan
1421-27

Dan III
1439-41 / 1446-49

Vladislav
1445-56

Lăid (Radu IV) Dan
1472-78 / 1486
1471-1481

Ioncuș

Ștefan Ștefan
1512-21

Vladislav
1527-28

Teodor
1521-22

Ștefan - Radu V Ștefan
(Măruș)

Mircea
1529-30

1 amnitate

Uniei Romane

Vlad Călugăru

79

re
are
boier
căci
pierz
lui P
insă
care
Radu
Radu
sluj
biru
deta
a p
nu
și r
Tur
lon
câș
din
tă
Ra
cor
în
că

laminată

V

În 1569 sub hotmanul Rămânesci. Stavroslav Oglu propun la
pecealea teologiei timp în lung discurs în limba latină
pentru a prăvălii ițăndu rșleu contra marnulii
murdal el Moldovei și sabbatei. 5ta

Uniei Romane.

Vlad Calugăru

73

re
are
boier
căci
pierz
lui P
insă
care
Radu
Radu
slujb
biru
dete
a p
nu
și r
Tur
ton
câș
din
tân
Ra
cor
inf
câ
cc
ep
1
n
n
c

143

laminat

— Pe dralte part gării p. Duzdun marind ca
6 aspu tacei varuel împăra marșurita
Qui ipa Colonic Pucial videru u rlatiit
inhi Polonic u chetore na era pu ul mar
bome

Uniei Romane

Vlad Calugăru

72

re
are
hoie
căci
pier:
lui l
insă
care
Rad
Rad
sluj
biru
det
a p
nu
și
Tur
ton
câs
dir
tă:
Ra
co,
in
câ
ec
ej
1
n
n
c

amintite

143

in 1811 Tautu murie (Mreub)!!

T Bogdan pentru a preveni desmanat
latoarile noștri cu Tătarii și a debri
nu vată pache a acuzen soart
Moldova, vată a nelumbr
mull p Toloni. După a Solima
(April 1812) apinay sulka) en prin laca a
măpăcarea pe can el a pache de
lăud Turcul a est în Crimea a
pă veniant a vear vinnul, p
a acce Bogdan

24 în Vei mai mull. Doi în 1811 p 1812
a vearm., Doi. D. 3. p. 30. 4 arm.
mai del. p. 57

Selim. Acesta care incepuse dușmăniile asupra Mol-
dovei, pe cind era refugit in Crimea. se suia ca
mare padisah pe tronul Otomanilor. Bogdan temin-
duse de firea cea de lup a Turcilor, și anume ca
Selim să nu urmeze înainte de mânia începută, de și
nu vată vata aici nu a face trimitte in 1512
pe logofătul Tăutu la Constantinopole. cu un dar de
10 pungi de bani. oferind Turcilor inchinarea de
bună voce a țarei Moldovei.

Se spunca cu acest prilej următoarea anecdotă
asupra primirei lui Tăutu la Constantinopole: Bie-
tul boier moldovan trebui să lese să i se tragă
cismele din picioare, spre a se pune turcește pe
divanul vizirului, și dindu-i-se catea, nu stica cum
să o bee, și au început a inchinare să trăcească im-
păratul și vizirul, și inchinând au sorbit felegeanul
ca altă băutura. Selim cere de îndată împăcarea
lui Bogdan cu Tătarii, ceea ce el indeplinește, cu a-
tîta mai mult că pe atunci nu se afla în bune relații
nici cu noul domn al Valahiei, Mihnea 27.

Polonii atacați la rindul lor de Tătari, cer aju-
torul lui Bogdan, lueru ce el nu mai putea înecvi-
ința. Insa după ce Polonii izbutese a bate pe Tătari,
le trimite un ambasador, pe Luca Dracea, care să-i
feliciteze pentru izbîndă 28, precum altă dată cind
Moldova fusese prădată, Polonii îi trimisese ară-
tari de părere de reu. Sigismund muștră prin o seri-
soare pe Bogdan, la care domnul, pentru a se îndrep-

25. Ureche, Letopisețe I, p. 146 Ureche însă pune greșit această inchi-
nare chiar la începutul domniei lui Bogdan. Mai greșesc încă toți cronicarii
punînd, Ureche sub Soliman, Neculai Costin sub Amurat, această inchinare.
Simion Dascalul o pune sub Baiazet, ceea ce ar fi astfel, dacă inchinarea
ar fi avut loc la începutul domniei lui Bogdan. †
26. O samă de cuvinte la începutul Letopisețului lui Ioan Neculcea, Leto-
pisețe, II, p. 200.
27. Acta Tomiciana, II, p. 52.
28. Idem. II, p. 112.

† Mădă polon în 1812 Turcilor, Doi, D. 3. p. 30. 4 arm.
ce

Uniei Romane

tăți, răspunde în 1514 că «el a fost ordonat de Selimbeg ca să facă pace cu Tatarii din Perekop»²⁹. Aceasta învederează că închinarea către Turci se făcuse mai înainte.

Textul hațișerifului dat de Selim Moldovei a rămas infundat în arhivele turcești, și nu s'a dat încă la lumină. El trebuie însă să fi existat și în hărțile Moldovei. Se spune de unii cronicari, că pe timpul când regele Poloniei Ioan Sobieski cuceri Moldova, și veni până la Iași, unde era pe atunci în 1686 scaunul țării, a cerut să vadă hațișeriful de închinare, «și aprins fiind de ură nespuse ce avea asupra Turcilor, a porocit să-l arză în mijlocul târgului, zicînd, cum că Moldova nu va avea mai mult trebuință de acest hațișerif, bun de nimica, prin războaiele ce cîștigase creștinii asupra Turcilor, și cum că Leșii erau prea de ajuns a o apăra de dinșu»³⁰.

Neculai Costin însă ne a păstrat cel puțin înțelesul punctelor convenite între Moldova și Poarta otomană. Aceste sunt:

- 1) «Poarta cunoaște pe Moldova de pămînt slobod și nesupus.
- 2) Legea creștinească care se ține în Moldova nu va fi nici odinioară călcată sau tulburată, ci încă norodul va avea slobode bisericile sale ca și înainte.
- 3) Poarta se îndatorește de a apăra Moldova de toți cei ce ar putea să o calce, păzind'o în starea întru care au fost mai înainte, fără a i se face vre-o nelegiuire, sau să sufere ca să i se facă vre odinioară cea mai mică desbinare sau despărțire.
- 4) Moldova va fi stăpînită și ocîrmuită după pra-

²⁹ Acta Tomiciană, II, p. 93: „Voevoda Moldaviae profitetur se tanquam jussus esset a Selimbegh quod pacem cum Tartaro Precopensi fecerit“. (1514).

³⁰ Din izvoadele repositului *Neculai Costin* ce au fost vel logofăt, în Arhiva românească a d-lui Cogălniceanu, II, p. 266.

vilele și canoanele sale, fără să se amestece Poarta cît de puțin.

5) Domniî vor fi aleși de norod și întăriți de Poartă, ca să stăpînească în cît vor trăi.

6) Domniî vor fi ocîrmuitori a tot pămîntul Moldovei, și vor putea să aibă intru stăpînirea lor ostași cu plată de la sine, pînă la 20.000. pămînteni sau oameni străini.

7) Moldovenii vor putea ținea și cumpăra o casă la Tarigrad, pentru șederea capuehailor lor, unde vor putea face și o biserică.

8) Turcii nu vor putea cumpăra pămînturi în Moldova, ori a avea, sau a se așeza, nici a avea sau a face geamii nici într'un chip.

9) Domnul împreună cu tot norodul, pentru semn de supunere, va avea purtare de grijă a trimite pe tot anul, prin doi boieri ai Moldovei la Poartă 4000 de galbeni turcești, adică 11.000 de lei, 40 de șoimi și 40 de iepe fătătoare. Aceste toate cu nume de peșceș adică dar.

10) În vreme de oștire, domnul Moldovei, asemenea după cum i s'ar poronci de la Poartă, va fi ajutor cu oștile sale la slujba împărătească³¹.

Cantemir rezumă astfel tratatul Moldovei cu Turcii: «În tot anul să dea Porții 4000 de galbeni, 40 de cai și 24 de șoimi, dar nu ca tribut ci ca dar, în semn de feudă; iar cînd sultanul va merge însuș în persoană în vre-o expediție răsboinică, atunci să trimită în castrele turcești 4000 de Moldoveni, care să fie pentru deschisul căilor și repararea podurilor»³².

31. Arhiva românească, II, p. 264 (Acelaș izvod a lui Neculai Costin). Vezi și *Carra*, Histoire de la Moldavie et de la Valachie,assy, 1777, p. 14. Cînd Neculai Costin († 1712) redă valoarea a 4000 de galbeni prin 11.000 de lei, el ie de normă valoarea galbînului pe vremile lui, adică de mai bine de 2½ lei, nu cum era pe la 1513.

32. *Cantemir*, Descriptio Moldaviae, p. 118.

Se vede din redarea într'un chip cam schimbat a unor din condiții, că principele Cantemir culesese știrile sale din un alt izvor, decât Neculai Costin, Concordanța în principiu a spuselor lui Cantemir cu acele a le lui Costin asupra acestui punct, însuflă încrederea că și celelalte condiții aduse de Costin, vor fi adevărate.

Și apoi există până la un punct un mijloc de control a existenței acestor alcătuirii, anume aplicarea lor în urmă. Încă pe la începutul veacului al XVII-le, se susținea în Moldova, că «după legile fundamentale a le țării și după convențiile încuviințate de sultan, de când Moldovenii se supusese dominațiunii lor, nimine nu poate fi domn în Moldova de nu va fi din țară»³³. Fără îndoială că o asemenea stipulațiune a trebuit să existe în hățșeriful lui Selim, pentru ca un domn de la începutul veacului al XVII-le s'o amintească unui altuia. Apoi condiția că Turcii n'au voie a se așeza în țară, a cumpăra pământ și a face geamii, a fost înfrîntă numai foarte rar, și tot deauna Turcii au recunoscut că nu aveau asemenea drepturi asupra țărilor române, cu toată degradătoarea robie în care ele căzuse la sfîrșit față cu Poarta otomană. De asemenea condiția ca domnii să se aleagă de țară a fost de mai multe ori pusă în aplicare, chiar în timpul dominației turcești.

Că a trebuit să existe niște alcătuirii scrise între Poarta otomană și Moldova, precum au trebuit să se afle de acestea și pentru Muntenia, se mai vede încă și din faptul că în toate tratatele mai noue a le Porței cu Rusia, și apoi cu puterile europene, dînsa recunoaște că au existat *capitulațiuni* încheiate de ambele țări române cu Poarta otomană. Așa în tratatul de

33. Scrisoarea lui Alexandru Movilă către Radu Mîhnea în *Baret, Histoire des troubles de Moldavie*. Vezi *Papia, Tesaur*, II, p. 68.

Adrianopole art. 5, hătișeriful din 1834 și convenția din Paris din 1858 art. 2.

Cum am spus-o și la istoria Munteniei textul preciz al condițiilor înclinării țării romine către Turci, este încă necunoscut. Existența acestor texte este însă mai presus de ori-ce îndoială, și înțelesul stipulațiilor lor nu poate fi altul de cât acel dat de Neculai Costin și Fotino³⁴.

După ce își întocmește astfel afacerile politice, Bogdan se însoară cu o principesă *Ruxanda*, pe care o conduce la altar în 15 August 1513³⁵. În timpul petrecerilor nunței, Tătarii năvălesc în Moldova. Sigismund, spre a-și răsbuna contra lui Bogdan, pentru lipsa de ajutor în care l lăsase în anul trecut, când Tătarii irupsese în Polonia, îi trimite o scrisoare de mângăere, scuzându-se că nu l'ar fi putut ajuta, căci și dînsul ar fi fost în poziția aceea în care se aflase Bogdan, cînd regele îi ceruse ajutor, anume încheiesc un armistițiu cu Tătarii. Pe cînd domnii însă se picleau mutual, popoarele suferiau toate grozăviile acelor neomenoase năvăliri³⁶.

În 1514 Bogdan este turburat din altă pricină. Un agent al lui Petru Rareș, *Trișăilă*, năvălește în Moldova; este însă bătut și ucis. Polonii, după tratatul cu Bogdan din 1510, însemnase lui Petru Rareș ca loc de petrecere cetatea Marienburg, unde Sigismund îi trimite în 12 Noemvrie 1514, următoarea scrisoare: «Nu suntem mulțămîți că tu din locul acela unde te așezasem ca să stai sigur și liniștit, faci excursiuni

34. Comp. mai sus, p. 109.

35. Acta Tomiciana, II, p. 266—267. Un document din 1515, April 20 (Arch. ist., I, p. 157), pomenește pe „doamna noastră Ruxanda și copii noștri Ioan Ștefan, Petru și Iliaș”. Bogdan fiind însurat la data acestui document de alia de un an și 3 luni, urmează că cel mult acei doi mai mici, Petru și Iliaș, pot fi copiii legiuți, născuți cu Ruxanda; ceilalți doi, Ioan și Ștefan, sunt copii naturali. De unde va fi fost această principesă Ruxanda, nu se știe.

36. În năvălirile aduse prin mai mult Oca. 20-313 Dum., An. 1513 sub anno. Anupm l'ontieri Tutarulo in timpul nunței lui Bogdan, *Veștedu* p. 106

Unitei Române.

dăunătoare oamenilor pe ici și pe colea. Ni s'au referit anume că tu te-ai pune în legătură cu oameni de aceia ce obicinuesc a comite omoruri»³⁶. Această scrisoare fu adresată lui Rareș, în urma tînguiri lui Bogdan, că niște hoți puși de Rareș ar fi cercat să'l omoare.

De și Bogdan scapă de acest pericol, el nu trebuia să mai trăiască mult. Moartea veni pe neașteptate și'l cosi în floarea anilor.

Poate că dacă ar fi domnit mai mult, vrsta ar fi desvoltat în el însușiri mai de preț. Astfeliu însă precum îl cunoaștem, era un principe în care ambiția predomnea atot puternică. Ei era în stare să jărtfească țara lui întreagă; atît de deosebit în aceasta de marele seu născător, care punea interesul obștesc chiar de asupra celor mai mîndre simțiminte personale. Cît de mic ne pare Bogdan după marea figură a tatălui seu!

Bogdan moare în 20 Aprilie 1517, după cum se vede aceasta de pe inscripția pusă pe mormîntul lui, la mănăstirea Putna³⁷.

36. Acta Tomiciana III, p. 252.

37. Reprodușă în, Arh. românească, II, p. 307.

Index

Bogdan III 502
 Cluj 507
 deșeură cel puțin 506
 Dacia 504, 513
 Iona parolot -
 Scleră 511
 Sufletă 517.

rese documentul, și anume, după mai mulți alți boieri, în următoarea ordine: panii Isac, Petru vornic, Sandru, Negrilă, Grincovici, Talabă parcalab de Hotin, Costea, Condrea de la Neamț, Petrică și Toader părcălabii cetății Noue, *Luca Arbore* portarul Sucevei, Hreanu spătar, Ieremia vistiernic, Săcuianu paharnic, Stercu stolnic, Cățăleanu comis⁴. Din această înșirare a lui Arbore la o laltă cu ceilalți boieri și în urma chiar a mai multora, se vede că el nu se deosebea în chip legal nici într'un mod în sfatul țării, și că autoritatea de care el se bucura în timpul minorității lui Stefan, era datorită vazei sale personale. Documentul este dat în numele lui Stefan, deși era un copil, și la sfârșit se pune: «credința domniei mele mai sus scrisul Ioan Stefan voevod și credința prea iubitului frate al domniei mele Petru și credința panilor (înșirați mai sus)». Se vede deci că chiar în vremea minorității, tot domnul figura ca stăpînul țării, că nu se institua o regență anumită, ci că sfatul boierilor conducea afacerile. De aceea și Stefan, cu toate că minor, «este miruit de Teoctist mitropolitul în tirgul Sucevei»⁵. Cantemir adaugă că la coronarea lui Ștefăniță, sultanul trimise pe «mai marele comis al palatului în chip de sol, care să lăbiritiască pentru venirea la domnie și să i aducă însemnele stăpînirii: cozile de cal, sandjacul (steagul) cuca, toga cea mare și calul împărătesc»⁶.

Moldova, deși închinată Porței, era încă într'o poziție cu totul deosebită de cea ingenunchiată în care se afla Muntenia, care încă de pe atunci încăpuse față cu Poarta în o adevărată robie, trebuind să dea pe timpul lui Neagoe, contimpuran cu Ștefăniță, 500

4. Arh. isl., I, I, p. 27.

5. *Ureche* în *Letopisețe*, I, p. 153.

6. *Cantemir*, *descriptio Moldaviae* p. 66.

de copii în corpul ienicerilor. De aceea și vedem cum cu toată închinarea pe care Moldova o făcuse către Turci, sfatul boierilor după indemnul lui Luca Arbore încheie în 1518 un tratat cu Polonia. Introducerea acestui tratat, în care Polonia urmează înainte a respecta neatințarea dobândită de Moldova după lupta din pădurea Cosminului, sună: „Fiind că magnificul domn Ioan Ștefan voevodul Moldovei, *prietinul nostru cel sincer iubit*, au apucat scaunul părintesc, a magnificului Ioan Bogdan și au cerut de la noi prin nobilul său Luca Cîrjă ajutorul contra marelui puteri a dușmanilor creștinătății, apoi se stipulează că 1) să se ajute unul pe altul contra dușmanilor; 2) prietini unuia să fie și ai celuilalt; 3) să nu se adăpostească pretendenți la tronurile lor în țara cealaltă; 4) Ștefan la caz de izgonire să fie primit în Polonia; 5) să-și denunțe unul altuia dușmanii; 6) În cazul când noi am vrea să facem o expediție generală contra împăratului turcesc, Ștefan voevod va trebui să iasă în persoană cu toată țara sa moldovenească împreună cu noi. Nici Ștefan nici Petru fratele lui nu vor da ajutor Turcilor, ei pe cit vor putea mai mult le vor fi dușmani”.

Din acest tratat se vede întâi: că relațiile între Moldova și Polonia rămăsese până acuma tot pe piciorul acela pe care le așezase Ștefan cel Mare prin tratatul său din 1499; apoi că Ștefan adevărat sfatul său se îndrepta cu cerere de alianță către Polonia, și în sfârșit că cu toată închinarea către Turci, Moldova nu urma mai puțin o politică dușmănească acestora, pe care Turcii căutau s'o înlătore prin o

7. *Doghid*, I, p. 610: „Quia cum magnificus dominus Ioannes Stephanus voevoda [Moldaviae] *amicus nobis sincere dilectus*, sedem patris sui magnifici olim Ioanni Bohdani voevodae assecutus, a nobis per suum nobilem Lucam Kirza oratorem et officialem suum postulasset, propter ivamentum in dies magis hostium Christianorum potentiam etc.”.

purtare prietinoasă către copilul ce apucase coroana țării.

În acest an însă Tătarii năvălese în Moldova, probabil după înțelegerea Turcilor, care vor fi vrut să o pedepsască indirect pentru alianța ei cu Polonia. Ei vin până la Ștefănești, unde sunt întimpinați și bătuți de vornicul de țară de jos *Petrea Cărabă*⁸. Istoricii poloni spun că în această luptă Moldovenii să fi fost ajutați de 3000 de călăreți poloni⁹.

Politica lui Arbore era întemeiată pe prietenia Poloniei. Cât timp el conduse trebile, izbuti a o păstra, și a o întoarce în folosul Moldovei. Așa Polonii privegheau pe Petru Rareș, care nu înceta de a pîndi momentul cînd ar fi putut încăpea în tronul moldovenesc. În 1520 vice-canțelarul Tomiczki scrie palatînului de la Inowraclaw că «să trimită pe Petru Valacul din castelul său, căci nu ar avea încredere în el Majestatea Sa»¹⁰. Luca Arbore la rîndul său informa pe Poloni despre mișcările Tătarilor¹¹.

În 1522 însă Ștefăniță în vîrstă de 16 ani, luînd în mînă conducerea trebilor, se supără pe Poloni pentru adăpostul ce-l dădea unor boieri pribegi, Isac și Birlan, care se vede că susțineau pretențiile lui Rareș la domnia Moldovei. În eurînd un al treilea boier, Cosma Șerpe, emigrează și el în Polonia, sporînd nemulțămirea lui Ștefăniță¹². El face remustrări Polonilor pentru această călcare a tratatului încheiet. Regele care temîndu-se de un atac al Turcilor contra țării sale, dorea să mențină legături prietinoase cu Moldova, îi răspunde că nu ar avea cunoștință despre aflarea acelor boieri în statul său, și că în ori

8. Ureche în Letopiseșe I, p. 153. Cron. putneană în Arh. ist., III, p. 10.

9. Waporski, p. 571 ap. Picot, Chron. d'Ureche, p. 262.

10. Act. Tomiciana, V, p. 143.

11. Idem V, p. 272.

12. Idem VI p. 24. Comp. Ureche, Letopiseșe I, p. 154.

1522 întâlnim prin Venetia pe unii din
 Jon & De Moldavia care a de fapt
 cu Comandantii ulmești & sau săd de noi
 & acolo. Huru, Loc. VII, p. 49. Cîm și p. 1

ce caz nu va favoriza întreprinderile lor, trimițând pentru a asigura pe Ștefanuță un sol anume la el¹³. Domnul vrînd apoi să iee de soție pe o fiică naturală a lui Sigismund, regele nu știm din ce pricină refuză ceruta înecșere¹⁴, lueru ee bine înțeles duce la culme supărarea lui Ștefanuță în contra Polonilor.

Tocmai pe cînd se turburau astfel relațiunile între copilul pus în fruntea Moldovei și regele Poloniei, Muntenia cădea în pericolul de a intra cu totul sub stăpînirea turcească, prin acel Basarab turecit, Mohamed-Bev, care ucigînd pe Radu Călugăru, ceruse de la Sultân domnia pe sana lui¹⁵. Arbore însă care vedea în căderea Munteniei semnul căderii însuș a Moldovei, și care nu găsia altă scăpare în contra unei asemenea teribile putinți, decît a sta în bune legături cu Polonia, trece peste aceste supărări personale a le domnului său, și trimite în 1523 pe Luca Cîrjă, acelu ce negociase tratatul din 1518, la regele Sigismund în solie, pentru a reînvi legăturile de prietenie. Luca Cîrjă în o cuvîntare elocventă care ne-a fost păstrată, expune regelui nevoia unei alianțe comune în contra Turcului. Boierul moldovan vorbia bine înțeles, ea trimis din partea domnului și în numele ~~scut~~, de și el nu îndeplinea decît voința, și reproducea gîndurile lui Arbore.

«Domnul meu Ștefan vodă, prietenul Măriei voastre, începî ambasadorul, precum în rîndurile trecute astfel și acuma, vă trimite vorbă și amintire despre păgîni, cum bat creștinătatea, cum o apasă, cum îi ripesc pămînturi, lovesc și cuprînd orașe, pe cînd

13. Acta Tomiciana VI. 24 și 54.

14. Acta Tomiciana VI p. 119. De aceea nu poate fi adevărat că Ștefan și fi „luat doamnă” cum spune Ureche, după lupta cu Tătarii, întimplată în 1518 (Letopisețe I, p. 154) cu atîta mai mult că în acel an Ștefanuță era numai de 12—13 ani.

15. Mai sus, p. 485.

noi creștinii nici ne gândim la uneltirile lor». După aceea arată cum Turcii au luat Belgradul din cauza nemirei creștinilor, în August 1521. «Ambasadorul domnului meu se afla la curtea sultanului tocmai atunci când acesta se gătea cu războiul asupra Belgradului. Mai înainte de a-l slobozi, vorbitu-i-a Peri-pașa în următorul chip: spune domnului tău Stefan, ca să execute ori ce poroncă îi va da sultanul, și numai așa se va bucura de grația împărătească. Înțelegând foarte bine ce scop pot avea unele atari cuvinte, domnul meu și cu tot divanul stătură pe gânduri ce e de făcut, apoi în grabă strinseră oastea și o trimiseră contra Tătarilor, pentru ca astfel Măria Sa să aibă cuvânt înaintea sultanului de lipsa oamenilor. Curând după aceea sultanul se mișcă spre Belgrad, trimițând la domnul meu un olăcar, să-i dea știre, și scriind în scrisoare așa: iar tu Stefan voevod, să îngrijești năvălind asupra țării Secuiești împreună cu Basaraba domnul muntenesc și cu Mohamed sangiacul Nicopolei. Mult se mâhni și se turbură domnul meu și cu divanul său, și începură a se gândi la chipurile de a scăpa din năpaste. D'întâi răspunse Măria Sa că țara sta în război cu Tătarii; apoi orbi pe trimisul turcesc cu daruri, castane, bani, cai; nimic nu cruță pentru creștinătate. Acum vodă își congediase oastea și plecase la Suceava, de unde după o ședere ca de două săptămâni, purcesc spre Hirău. Aice în drum, tocmai lângă podul Siretiului, îl ajunge un ambulator de la vornicul țării de jos, aducându-i vestea despre venirea unui ambasador turcesc. Auzind aceasta, domnul meu expediă în pripă poronci domnești pe la boieri și pe la țărani, chemându-i la oaste contra Tătarilor, Turcul fu trăgănat în cale, cu una, cu alta, încât sosi după strângerea unei părți de oaste, și dete domnului următoarea scrisoare de la sultanul, plină de o strașnică minie: E trădător cine se abate

de la voința împărătească : prin urmare nu cum va să cutezi a nu asculta, ci din contra fără zăbava, sub ochii și privegherea acestui al meu credincios și cinstit *Sinan Celebi*, să ocupi, să prăzi, să supui țara Secuiască. Mult se întristă domnul și cu divanul la aceste vorbe, și după feliu de feliu de încercături, fu silit a răspunde de a dreptul sultanului : nu mă pot bate cu Secuții, dintâi pentru că avem legături de pace cu regele unguresc : al doilea pentru că regele unguresc fiind nepot regelui polon, apoi Polonia ține cu Ungaria, iar Lituania ține cu Polonia și ne vor cotropi țara, văzându-ne în Secuime : al treilea pentru că ne amenință și Tătarii. Fi va plăcut sultanului să ni se pustiască și să ni se pearză țara ? dar atunci cine-i va plăti tributul ? Inșă ambasadorul turcesc nu se plecă la aceste vorbe. Domnul meu trimise atunci în secret la solul *Sinan Celebi* pe vtorilogofăt și pe vtorivistier ca să se înțeleagă. Dintâiu Turcul se făcea surd, dar mai pe urmă zise așa : voi lua cu toată greutatea de pe capul vostru asupra spotelor mele ; numai să ne dați 100.000 de aspri peste celelalte daruri. Stătură la mijloc acei doi boieri, și făcură să fie numai 60.000 de aspri și 500 de cirlani, peste celelalte daruri, adecă caftane aurite, patru sute de aspri, cai și blăni. Și astfel cu mila lui D-zeu și cu norocul creștinilor ne a scăpat din nevoia acei *Sinan Celebi*, care și el era Moldovan de naștere, din neam boieresc, prins rob din țara de jos. După aceea sangiacul Silistrei, acărui autoritate se întinde de a lungul Dunărei în fața țărilor munte-nescă și a noastră, trimise la domnul meu un sol, purtător unei scrisori de la sultanul, cerind să-i se dea ajutor și să-i se învoiască trecerea prin țara noastră ca se meargă contra Măriei Voastre, ci domnul meu nu se înduplecă, și trimise tinguiri la Constantinopole pe vornicul Iurie, care după multe aler-

gări, și după ce plătitese la patru pași câte 30,000 de aspri la fie-care, izbuti cu mila lui Dumnezeu ca să facă a se destitui acel sangiac. Ce se atinge de țară și domnia muntenească, apoi știm că Turcii o stricară, o vătămără și o răsipiră, și i puseră în cap un Turc, pe unul Mohamed, și tăiară boierimea, jupănese și copii, și robiră averile, arseră și devăstară satele».

După această expunere a rolului de până acuma a Moldovei, în dușmăniile dintre Turci și creștini, ambasadorul mai caută a interesa cu deosebire pe Poloni la cererile sale, spunându-le despre o misiune secretă a Turcilor în Moldova, în scopul de afla relațiuni asupra puterilor Poloniei, ceea ce ar pune în perspectivă un apropiat războiu al Turcilor contra acelei țări, de sigur un meșteșug întrebuintat de ambasador pentru a spărie pe Poloni, și a-i face mai plecați a primi propunerile Moldovei. El sfârșește prin o călduroasă perorațiune, imbiind pe regele polon să inighebe împreună cu papa o mare ligă contra păgînilor. «Să vă mai spun Măriei Voastre că domnul meu, amicul Măriei Voastre, ținu acuma sfat cu consilierii sei despre regii și domnii creștini, pentru ca să hotărască, care din ei ar fi atît de vrednic și înțelept în cît să fie în stare de a începe, de a întocmi, de a conduce marea afacere a împăciurii creștinilor contra dușmanilor păgîni ai creștinătăței; și nici domnul meu, nici consilierii sei nu se putură dumeri de a găsi un rege și domn atît de vrednic și înțelept pentru această treabă, afară numai pe Măria voastră. În fine rugăm pe Măria voastră de a băga în samă cuvintele noastre, gîndindu-vă bine mai înainte de toate să nu se piardă creștinătatea tocmai în zilele Măriei voastre; căci dacă astăzi Dumnezeu va pedepsi țara noastră, Moldova, să nu vă indoiti Măria Voastră că mine are să vină rîndul și pentru alte

Vlad Călugărul

73

48

re
ar
poi
câc
pie
lui
ins
car
Ra
Ra
slu
bir
de
a
nu
și
Tu
to
câ
di
tă
R
ce
in
e
c
e
f
r
n
V
S

1 anmăte

+ După birismul ed. respund. ambai solii
săi mătură la dușman pe George Krupski
ca să i spună ce a primit solii lui
Kirsje (Cârja) și i-a dat birimul în
latăceli întâit a jurământ, spunind
ce în Novodiel se du solului sau în
birim ca acelu capriciu întâit a
jurământul sau și acelu al țării și
săi - 16 br

Acte Tomiceana IV, p. 172. Tratatul
16 Febr 1817 Husar, Da. D. S. P. Ebo. la p. 153.
V. C. p. 86: Tratatul R. pace. romane

țări creștine. Nu treceți cu ușurință asupra ambasadei noastre, fiind de cea mai mare importanță. Măria Voastră aveți o domnie mare și un divan mare și numeros; consultați-vă și chibzuți! - 16.

Acest monument al elocvenței politice a străbunilor noștri, este însemnat și pentru înțelegerea cu care este alcătuit, și pentru prețioasele de tainuri istorice ce conține. Toate mijloacele, spaima de Turci, amenințarea Poloniei de ei, curtenirea regelui sunt puse în joc de ambasador pentru a izbuti. Toate silințele sale fură însă zadarnice, nu atit din pricina Polonilor, care poate s'ar fi înduplecat de astă dată, a nu mai sta nepăsători față cu primejdurea Moldovei, ci din aceea a lui Ștefăniță, care se întorie cimplit cind auzi de ambasada trimisă la dusmanii sei, fără a lui invoire. Nu e vorbă, ambasadorul care venia în aparență din partea domnului Moldovei, pune în socoteala lui toată aceea înțeleaptă purtare, prin care Moldova izbutise pentru un moment de a se subtrage de la îndatorirea, luată prin închinarea făcută de Bogdan Turcilor, de a le veni în ajutor cu oștile sale la vreme de războin. Este însă inviderat că la toate acele fapte enumerate de Cîrja, domnul seu care avea pe atunci, 1521, vrsta de 14—15 ani, nu putuse lua o parte hotăritoare. De aceea Cîrja nu uită a pomeni tot deauna alătura cu domnul și divanul țării, care într'adevăr, sub însuflearea lui Arbore, condusesese toate împrejurările. †

Acuma însă Ștefăniță devenise domn, și era cu totul îndrăzneț din partea lui Arbore, a vroi să urmeze înainte față cu Polonia politica cea de pace și de înfrățire, patronată de el, cind stăpînul seu se afla ofensat personal de ei, și în el ferbea gîndul de

16. Arh. ist., I, 1, p. 9. *Confirmarea acelu solii noștri în*
Uran

Uniei Române.

Vlad Călugărul,

72

răsbunare. După ce Sigismund refuzase lui Ștefan minna fetei sale, și se schimbase pentru aceasta o corespondență indestul de inveninată între el și Ștefan, acesta să trimită din propria lui inițiativă o ambasadă așa de curtenitoare aceluia care îl ofensase?

În încercarea făcută de Arbore de a conduce tot prin sine destinele patriei sale, și după ce copilandrul pe care îl povățuise până atunci apucase în mini ocrumuirea țării, și vroia să îi imprime o îndreptare conformă cu simțimintele sale personale, însă protivnică intereselor ei; în durerea aceasta de țară, care făcea pe ministru să nu cate la inima stăpînului, și să stee numai cu gîndul pironit asupra primejdiei căreia țara era expusă — în aceste împrejurări stă pe de o parte mărimea lui Arbore, pe de alta și explicarea rațională a tragicului său sfîrșit.

Ureche raportează că pricina pentru care Ștefan-ță a tăiat pe Arbore, «nici judecat, nici dovedit» ar fi că «l-au aflat cu violenție»¹⁷, fără a preciza însă cu ce felu de violenție ar fi umblat Arbore. S'ar putea gîndi la o sprijinire a pretențiilor lui Rareș, care împinsese pe mai mulți boieri la pribegiri în Polonia. Aceasta însă este cu totul neprobabil. Arbore care fusese atot puternic în tippul copilăriei lui Ștefan-ță, și care credea că va putea păstră și acuma, după ce dînsul luase trebile în mini, conducerea tînarului principe, să vree a' l răsturna pentru a aduce în locu-i pe un om făcut, care nu-i ar mai fi lăsat nici o fărîmă de autoritate. ~~Nici chip însă de a' l violen-
ne se poate inchipui, de cît răsturnarea lui în favoa-
rea competitorului, și întru a' t o asemenea este peste
putință, nu se poate atribui moartea lui Arbore unei~~

17. Ureche I, p. 154. Moartea lui Arbore s'a întîmplat în April 1523. Prin urmare ambasada lui Cîrja care este din acelaș an, fără dată lunară, trebuie să fie din Ianuarie sau Februarie.

lanuare

re
ar
poi
câc
pie
lui
insă
car
Ra
Ra
slu
bir
del
a
nu
și
Tu
to
câ
di
tă
R
ce
ir
c
e
l
r
n

lui
tre: V

5

cătră alianța polonă²⁰. Ștefăniță pune însă pe episcop la închisoare²¹. Boierii spăimîntați de apucăturile dîin ce în ce mai violente a le domnului, rog pe regele polon să intervină, căci la dîin potrivă ei se vor da Ungurilor sau chiar Turcilor²². Sigismund cere atunci intervenirea nepotului seu, regele Ungariei Ludovic al II-le. El îi scrie: «Ai putut înțelege din relațiile ambasadorului tău cele ce se fac în Moldova: că acel voevod prin insolența și nebunia lui se pierde pe dîinsul și pe ai sei. Noi temîndu-ne, în aceste împrejurări critice, ca nu prin răsbumarea noastră, aceea țară să încapă mai curînd în puterea dușmanului nostru comun, suntem siliți a trece cu vederea grelele injurii căror am fost expuși»²³. Ștefan așînd de încercarea regelui Poloniei, de a-i arunca în spete pe acel al Ungariei, amenință de a dreptul pe Sigismund cu alianța turcească, cerînd cu mare stăruință pe pribeagul Cosma Șerpe. Consilierii poloni temîndu-se ca faptele să nu urmeze amenințării lui Ștefăniță, sunt de părere a îndepărta pe Șerpe din regat. Sigismund totuș se sfătuește cu boierul moldovan, ce ar fi de făcut cu acest nebun, care amenința liniștea lumii întregi. Dîinsul îi răspunde că dacă Polonii și Ungurii nu vor face începutul unei interveniri, Turcii ar intra numai de cît, căci lui Ștefăniță nu-i rămînea altă scăpare decît a-i chema. El adaugă că regele ar face bine să intrunească pribegii, și să aleagă împreună cu ei un alt candidat la tronul Moldovei²⁴. Tot de această părere erau și boierii pribegiți la Brașov, după cum află Sigismund prin un agent al seu Tomșa, trimis în aceea parte²⁵. Regele Ungurilor recomandă

20. Acta Tomiciana, VI, p. 284.

21. Idem, VI, p. 307.

22. Idem, VI, p. 308.

23. Idem, VI, p. 308.

24. Idem, IV, p. 324.

25. Idem, VI, p. 325.

+ care spăimînta pe Ștefăniță și curvaaa pe tot
emigranții din Polonia și din Ungaria și
săi întorci pe via voevodă și avea și domni
și pe așînd și pe Șerpe și pribegii, fiind și căci
în vs face această boierii vor fi nevoiți să
se îndrepte la Turci etc.

Pribeagii erau în Districte în satele cărora erau sășii și găsim în 1514
precum mai multe țărni date boierilor în întregul teritoriu și moștile
boierilor" în Corp. Studii în Buc. I, p. 2.

însă cumpătarea și lăsarea de o cam dată în pace a lui Ștefăniță, spre a nu 'l provoca la ruptură, ceea ce era cu atîta mai înțelept, cu cît Turcii năvălise în Podolia și Rusia, și puteau prea lesne trece în Polonia. Se vede însă că Ștefăniță nu era așa de nebun precum îl credeau Polonii și Ungurii, căci cînd sosi momentul hotărîtor, cînd Turcii răspiși de Poloni se retrăgeau către Dunăre, domnul Moldovei în loc de a le da ajutor, îi atacă și-i bate cumplit, ripindu-le toată prada făcută²⁶. El întrebuițase deci amenințările sale de alianță cu Turcii, numai spre a spărie pe Poloni; dar pentru ea ei să nu creadă că și-ar fi schimbat gîndul față cu dînsii, prin ajutorul ce le dăduse la răpunerea Turcilor, în serisoarea ce o trimite lui Sigismund spre a-i vesti izbînda, îl insultă, trătînd pe Poloni de trîndavi²⁷. Din cauza acestei purtări necuviincioase, apropierea între Moldoveni și Poloni, care părea îndrumată prin izbînda lui Ștefăniță asupra Turcilor, iarăși se risipește, și neîncrederea în el din partea Polonilor își urmează cursul seu mai departe.

În 1526 Ștefăniță atacă pe Radul de la Afumați, și pradă cumplit Muntenia, întorcîndu-se înapoi fără a suferi nici o impropovire²⁸. Această lovitură dată țării muntene, poate să fi fost tot spre a se răsbuna pentru adăpostirea unor hoieri pîrbeji, care se știe că umpluse lumea după stingerea răscoalei lor.

După cît se vede însă Polonii, pentru a pune odată capăt temerei lor, ca Ștefăniță într'un moment al furiei, care 'l stăpînea obicinuit, să nu se lege cu Turcii

²⁶ Wapowski, p. 558 ap. Picot. Chronique d'Ureche, p. 275. *Ștefăniță*
²⁷ Acta Tomiciana, VII, p. 61: Scrisoarea lui Tomieski către Ludu Gorski din 22 August 1524: „Ex hoc incluso exemplo responsionis moldavicae vestra Magnificentiæ facile cognosceat quo in pretio apud ipsum Moldavum simus. ob ignaviam nostram qui modum et facultatem defensionis nobis ademit”.
²⁸ Ureche. Letopisețe, I, p. 156.

Juan de Castro
cu Sigismund prin
Ureche în 1526
Acta Tomiciana,
VII, p. 43.

în contra lor, se hotărăsc să 'i pună capăt zilelor, și determină pe însuș soția lui să 'i dea otravă. «Zeu de treabă jupăneasă moldovancă, să'si omoare bărbatul» esclamă Căpitanul, raportînd acest eveniment din istoria Moldovei²⁹.

Astfelu se sfîrși din viață, în vrîstă abia de 21 de ani, acest principe, care și el ca și tatăl său Bogdan, sămăna lui Ștefan cel Mare, însă prin părțile cele rele a le caracterului său: iute și pornit, crud în mînie, autoritar și nesupus. Însă pe cînd la Ștefan cel Mare asemenea însușiri periculoase slujiau ca substrat de energie pentru elementele cele bune a le sufletului seu, în fiul și mai ales în nepotul lui, desbrăcate de ori ce nobile și înalte avînturi, ele manifestau la lume uricioasa lor ființă numai în porniri sîngeroase și apucături nebunești.

29. Ureche, idem *Căpitanul* în *Mag. ist.*, I, p. 162. Ștefăniță moare în 12 Ianuarie 1527. Vezi inscripția de pe mormîntul lui la mănăstirea Putna în *Arh. românească*, II, p. 309. Ureche (I, p. 156), pune din greșală data morții lui la 20 Sept. 1526.

3. PETRU AL IV-LE RAREȘ, ÎNTĂIA DOMNIE.

Petru al IV-le Rareș, 1527—1538. Fiul natural al lui Ștefan cel Mare umbra de mult după domnia Moldovei. La moartea tatălui său, o partidă de boieri vroia să 'l ridice pe el în scaunul țării, pe cînd se afla încă la Constantinople. Ștefan pe-depsind cu asprime pe boierii ce nu vroiau să primească domnia lui Bogdan¹, taie de o cam dată sprîjinul pe care Petru îl avea în țară. Îndată după suirea fratelui seu Bogdan în tron, Rareș trece în Polonia pentru a fi mai în apropiere de corona pe care o pîndea. În tratatul dintre Bogdan și Sigismund din 1510, se vorbește de un pretendent Petru. În 1517, la moartea lui Bogdan, Petru Rareș, după cum aflăm din o scrisoare a lui Petru Tomiczki către palatinul de Sandomir, «se roagă cu stăruință ca regele să-i învoiască să meargă la marginele regatului, căci sperază să poată în curînd cîștiga buna voință a oamenilor din țara Moldovei, și astfelu să devină stăpînul acelei țări». Pe la 1522 se ved mai mulți boieri din partida lui Petru emigrînd în Polonia, și în sfîrșit cînd emigrații propun regelui a înlocui pe Ștefăniță cu alt pretendent, fără îndoială că ei aveau în vedere tot pe Petru Rareș.

1. Mai sus, p. 416.

2. Acta Tomiciana, IV, p. 60.

Reprezent. & Karm., Dec., II, 3, p. 248
stare în data anul. & 1516, caudat contulul pînă
înscrisp. & pînă cîntulul lui & Bogdan & cîntulul
și 1517) Mai sus p. 518.

1. Repr. Karm., Dec. II, 7, p. 183
10. Ibidem p. 248
11. Ibidem p. 257

*... nașterii lui Petru Ștefan cel Mare
 în la mîndra Dejului, p. 100
 ... pînă la anul 1527
 ... cu altă persoană cum
 ... în episc. protobucureștilor
 ... în anul 1527 din domnia
 lui Ștefan cel Mare*

Aceste stăruinți atât de încordate fură în sfârșit încununată de izbândă, la moartea lui Ștefăniță. Intorcându-se boierii pribegi, care se vede că erau în număr însemnat, veniră cu candidatul lor din Polonia; iar acei din țară adevărind și ei că Petru era «din osul lui Ștefan Vodă, cu toții l'au ridicat domn»³. Ștefăniță morind în 12 Ianuar 1527, iar un document de la Petru Rareș datînd din 15 Mart acelaș an⁴, urmează că el apucă domnia în restimpul de două luni, de la 12 Ianuarie până la 15 Mart al anului 1527. El fu proclamat domn în Hirău orașul nașterii sale⁵, unde se reinturnase, probabil pentru a vedea pe nuna lui.

Petru care trăise atîta timp adăpostit în Polonia, trebuia la început cel puțin, să urmeze o politică prietinoasă față cu această țară. În 13 Decembrie 1527 găsim un tratat încheiet de el cu Sigismund, a căruia introducere este asemenea celor ce am cercetat mai sus, de la 1499 în coace. El începe prin cuvintele: «fiind că magnificul domn Ioan Petru, voevodul țării Moldovei, prietmul nostru cel sincer iubit, au apucat tronul părintelui său Ștefan Voevod, și a fratelui său Ioan Bogdan și a nepotului său Ioan Ștefan voevod, mort de curînd», și conține aceleași condiții ca și tratatul cu Ștefăniță, fiind îndreptat tot în contra Turcilor. Se adaugă însă o clauzulă mai favorabilă domnului român, anume aceea că «dacă împăratul Turcilor singur în persoana lui ar constrînge pe Petru prin silă și arme a-i da ajutor în contra țarilor noastre, dînsul neputîndu-se împotrivi unei așa de mari puteri, să nu se strice alianța și pacea dintre noi din această pricină»⁶.

3. Ureche, Letopisețe, I, p. 156-157.

4. Melchisédek, Cronica Husului, p. 17.

5. Cronica putneană, în Arh. ist. VII, p. 11.

6. Doghiel, I, p. 613-615.

Tratatul încheiat de domn cu
Sigismund în 1527
2. Martie și Oct. 1527. H. H. H.
Dor., II, 34. 602.

4. Cronica moldo-
polonească de Ștefan
Vechi, cronica moldo-
polonească, 1891, p. 210.

- fiind ucis în 14 Martie

Petru Rareș se puse bine cu Polonii și din altă pricină. Evenimentele ce se desfășurau peste Carpați atrag în curînd întreaga lui luare aminte, intru cît îi dădeau putința de a se lăți prin cuceriri, în acea parte, și a mulțami astfel în îmboldirea lui lantrică. pe care o moștenise de la tatul seu, și nevoia de întindere a restrînsului seu stat. Spune Ureche despre Petru că se nevoia să lătască ce au apucat, că nimică după ce s'au așezat la domnie n'au zăbovit, ci de răsboac s'au pregătit și la toate îi mergea cu noroc.

Anume după bătălia de la Mohaci, 1526, și moartea regelui Ludovic, Soliman detras prin o răscoală din Cilicia în Asia, de la urmărirea cuceririi Ungariei, părăsește expediția, și se întoarce peste Dunărea. Ungaria rămînînd fără rege, se ivesc doi pretendenți cu partizile lor, care prin o luptă civilă împing încă mai departe în cădere pierduta Ungarie. Ioan Zapolia voevodul Transilvaniei, care se bucura și de simpatiile lui Soliman, este ales de partidă sa ca rege, în ziua de 10 Noemvrie 1526. În contra lui însă se răscoală Ferdinand, locuitorul de împărat (al lui Carol al V-le din Germania), fratele Mariei, soției repositului rege Ludovic al II-le, care Ferdinand era sprijinit în Ungaria de o partidă, în fruntea căreia se afla palatinul Stefan Batori. Ferdinand intră cu o armată în țară, bate pe Zapolia la Tokai și l'alungă din Ofen, silindu-l să se retragă în Transilvania, și după aceea se coronează el însuș ca rege de Ungaria, în 3 Noemvrie 1527. Zapolia constrîns se aplecă la brațele Turcilor, trimițînd pe Laski la Con-

In 27 Septembrie 1527

*in Ferdinand. Sași aușurii
de casa Dala după scopurile lui*

*ghin Ferdinand u Ferdinand in Wrsu
Assurantley Polita Polita Rlu Nary
In 21 u Wrm.*

Limbei Române.

70
48
a
oc
că
pi
lu
in
ca
Ri
Ri
sl
bi
de
a
n
și
T
te
o
d
t
R
c
i
e

l'annuete

parte spre lăuntru Transilvaniei, pentru a scoate pe Zapolia și din această parte. Atunci Petru Rareș se hotări să intervină.

Acesta își gândise astfel planul său: Să se prefacă a ajuta lui Zapolia, sprijinind un principe bine văzut de sultanul în contra dușmanului Turcilor, și cu acest prilej, să mai capete câte-va stăpîniri în Ardeal, peste acele ce le poseda ca moștenire de la Stefan cel Mare, (Ciceul și cetatea de Baltă). Ca pretext pentru a îndreptăți intrarea sa în Transilvania, el puse înainte tocmai apărarea posesiunii acelor cetăți, amenințate de armatele lui Ferdinand. Paul Giovio celebru istoric al veacului al XVI-le, contimpuran, cu domnul moldovan, spune că Petru Rareș ar fi pretins că «se teme a pierde orașele Ciceul și Küküllö, și că nu-i vine la socoteală de a vedea pe tronul Ungariei pe Regele Ferdinand, vecin prea puternic și prin urmare prea periculos, prin simpatiile Germaniei, și prin forțele frății-seu împăratul Carol». Giovio adaugă că adevăratul seu scop era mulțămirea ambițiunii lui celei mari de a-și lăți țara; el visa cucerirea Transilvaniei, folosindu-se de anarhia în care fusese aruncată Ungaria.⁹

Petru Vodă trimise armata lui Ferdinand la Feldioara în țara Birsei, și prin un atac năprasnic o sparge cu totul, ripindu-i 50 de tunuri mari de spijă.¹⁰

9. Pauli Iovis (Giovio) Novocomensis opera, Basileae, 1578. Reproduse pasajele relative la Petru Rareș în Arh. ist., II, p. 31. Ureche, spune numai alții că Petru Rareș ar fi prădat Ungaria, fără a pomeni nimic despre scopurile sale politice (Letopisețe I, p. 157).

* Sprijinul lui Zapolia pentru Petru Rareș

* Maximburg

(anuntul)

Petru Rareș puse parte curtinid
& Ferdinand pentru a lătra pe
partea lui, și Rareș n plecau întâi
câtă locotitorul & împărat al Germaniei,
După puzi lui Zapolia îni Rareș
intelen unde stătu adevăratul
sau intelu n părăsind politice
germaniei, lui apărare Voco-
deduși și n vort pe față curtice la
Ferdinand.

In 24 Dec. 1598 găsim pe Stravocu
serind Sabienita, Sapi și unii și
alții n inclinată către Ferdinand,
ce rivalul adevărat. Zapolia,
Mronapi în apitorul Moldovenites
și al Muntăniilor către Regele
și Ferdinand). Sapi auzeau
de acea Sate Sapi scopurile lui

ghină apărării n Ferdinand în Arsu
aristocrații Petru Rareș
pe 24 Dec.

... Române.

Vind Cal

22

58

a
bc
ca
pi
lu
in
ca
R:
R:
sl
bi
de
a
n
si
T
u
c
t
E
c
t

1 armutite

Sprijinul u'el p. Zapotica, anumei Praga
Proletariului y. Maza Voronul inche
u ardeleanu in tratat prin care el su
venera cu put. d. neutralitatii p.acei ca
Decunyo re azale caruie si do
"lu Tudorand car lu paa y ve curuie
Domnie: / 4 sept. Mai staturat. P.ace
u juder u Brasovului y Labarna
ca i u supun u voi p.ace
le lupte kobacloae d. 6 oct
Feldioara unde Petru Rares
intalnind

5ta Toat actul car in ac put specis celab
u affe in Muzee, Des. XV, p. 708-709
Ultima vicarian d. convoy u Domnie
cal. p. 14 oct 1529, 7 vil. m. anulo balaban
d. l. 708. Toat actul p. actul
put si effle p. car lu tratat u'el act
u l. 607.

cam p.ace y l. 607. m. l. 607.

Înmândrit prin această izbîndă, Petru Vodă nu vroi
ca alții să culeagă roadele victoriei sale, și se socoti
deci a cuceri el singur Transilvania, punînd speranța
lui mai ales pe artileria dobîndită de la dușman¹¹.

Lupta de la Feldioara se întîmplase în 21 Octom-
vrie 1529, tocmai pe cînd Soliman încunjura Viena,
încît Petru își acoperea cu atît mai bine planurile
sale față cu Turcii, cu cit el putea să le apară ca
un aliat și ajutor¹².

Rareș după ce impune Brașovului o contribuție de
războiu de 4000 de florini pe care locuitorii o răs-
pund în mai multe rate¹³, vroește să pună mîna pe
Bistrița, spre a-și asigura astfel o mulțămîntă mai
strălucită a ostenelelor sale. El încează întîi pe lo-
cuidori să i se supună de bună voie, spunînd în serio-
soarea ce o îndrepta cîtră «prudenții și înțelepții bar-
bați credincioșii sei subiți din Bistrița», ca le-ar fi cu-
noscut că prea semnatul domn Ioan regele Ungariei,
domnul lui prea milostiv, i-ar fi dăruit cetatea lor cu
tot ținutul înconjurător. Că se mîară cum de ei nu
vrau să se supună lui, că ar vra pe serine pentru
răsvrătirea lor să și giardă copii; le face cunoscut ase-
diarea din parte-i și a cetății Brașovului, de la care
a luat unul din turnuri, și nădăjduște cu ajutorul

11. *Givota* in *Arh. ist.*, II, p. 32
12. Analele săpate în biserica din Brașov, reproduse de *Schwandtner*, *Scriptores rerum hungaricarum*, III, p. 212 spun: „Pugna ad oppidum Marienburgum pe ungurește Földvár=Feldioara) in terra Barczeni cum Moldavis gesta die mille Martiorum. Petrus vojvoda Moldaviae oppido Praszmar ignem subijcit pridie Simonis et Iudae; tandem obsidet civitatem Coronensem atque postridie Simonis et Iudae arcem Coronensem igne expurgat et diripit, 1529.”
13. În socotelele Brașovului, (vezi mai sus. nota 10, articolul lui *Teutsch*, p. 133) sub anul 1530 gîsim: „Johannem Fux et Martinum Dread in Moldaviam prima hebdomada quadragesimae profecti et per nos missi ad Voivodam fuissent, duxerunt domino Voivodae in solutionem 4000 florenorum quos ex pacta pace debebamus fl. 800”. Ei duc tot odată boierilor mai multe daruri: pînteni, scări de 10 florini 14 aspri. 14 pâlării. 15 părechi de mînuși și 14 legături de cuțite.

In Ursu, *Ueswärtig* *Solbit* *Gate* *Stary*, si
sunt utimat toti jorani cu
Dumbru inprinsuri lu sudina

...imiei Române.

tră sudul ei, atacase Chilia lui Vlad Tepeș. Cîți-va ani după aceea el deslipește de Muntenia ținutul Putnei, și 'l adaoage Moldovei. Tot el dobîndește de la Mateiu Corvin cesiunea a doue importante cetăți în Transilvania, în ținuturile mărginașe. Tot așa face și Petru Rareș, cînd se amestecă în luptele dintre Ferdinand și Zapolia. Și el avea în gînd întinderea granițelor țarei. De și nu putem admite, cum spune Giovio, că el să fi avut de scop, de la început chiar, cucerirea întregului Ardeal, de sigur că el vroia prin stăpînirea Bistriței și a ținutului de prin prejur, care se atîngea cu acel al Ciceului, să 'și lăscă stăpînirea în țara de peste munți, și odată această întindere dobîndită, pofta lui mulțumită nu s'ar fi oprit acolo. Această mărire a țărilor mici este neapărată, dacă ele vroese a juca un rol în istorie, cu atîta mai mult în acele timpuri de răsboae și mișcări fizice, în care nu se punea nici un preț pe dezvoltarea intelectuală. Țările care au putut ajunge mai curînd la o stăpînire teritorială mai întinsă, au și început a avea un rol activ și hotărît în determinarea destinelor lumii. Așa a fost Prusia în veacul trecut, care pană la cucerirea Sileziei, putere mică, se urcă între cele mari de acolo înainte.

Această nevoie neapărată a Moldovei, unită cu caracterul îndrăzneț și răsboinic al figurilor principale ce au stătut în scaunul ei, explică indestul întreprinderile cuceritoare încercate de dînsa.

† De aceea videm că Petru Rareș de abia întors din Transilvania, unde nu izbucnise în scopurile sale, se îndreaptă împotriva Poloniei. Pretextul unui războiu contra acestui regat era totdeauna gata în gura domnilor Moldovei: stăpînirea nedreaptă a Poloniei asupra Pocuției, care fusese amanetată de Vladislav Jaghelle lui Petru Mușat și apoi lui Alexandru cel Bun, fără ca vre odată să se mai fi plătit datoria. Nu e

Alina pusti iștăit de

laminat

...emiei Române.

Vlad Caluzari

48
a
de
ca
pi
lu
in
ca
R
R
sl
b
d
a
n
s
T
L
c
l
C

* *ultra puniti ipse et*

||
4 Petru Rareș pentru a se desprinde în Polonia &
Mispăche plămădită sub regele Transilvaniei,
înălță după întoarcerea lui din exilul său, în
an 1531, în reș. Poloniei, restituirea Prusiei
preluând la Sclivici ar Poloniei prin drept
jurisdicției asupra și asupra cetății & parții în
Noaptea Noastră regatului său, cu condiția
contracției castronului său în Clucabala, înălțarea
de via și îndepărtarea. După ce a revenit la via
lăsa mai apoi în război și înjurarea
"Dormind Moldavia ateu răscălat."

7 Corresponsivul citatului vop în Alman. C. 1. p. 76. 16. n
dovădă a preluării lui Danu, unușu și
a dar pe cel albu în 1530 după întoarcerea
lui din Transilvania. krupu Camouche
jocabilu vop mar. u. p. 147, 155 n 167
7 Sclava. Di Moldauische Anzeigen auf
Polen. 1910 fono

|| vorbă. Ilie fiul lui Alexandru cel Bun, pentru a mulțumi Polonilor despre ajutorul dat de ei la reinstalarea lui în scaunul Moldovei, le înapoie orașele amănătate iertându-le datorită¹⁸.

Domniile moldoveni de mai târziu însă ridicară necontenit pretenții asupra acelei porțiuni de teritoriu, fie că nu recunosteau iertarea datoriei făcută de Ilie, fie din alte împrejurări, pe care lipsa de izvoare ne împiedecă a le pune în dorința noastră. În ori ce caz Petru Rareș deschise războiul asupra Poloniei, din cauza stăpînirii Pocuției, pe care el o reclama pentru Moldova. Pe și Petru datorea Polonilor recunoștință pentru adăpostul lui cel lung în țara lor, și pentru sprijinul pe care i-l dăduse la alegerea lui de domn din partea pribegilor, totuș el ca un adevărat cap politic, știu să pună la o parte toate simțimintele, și ascultind numai de glasul interesului, nu stătu la îndoială de a încălca țara polonă. Petru Rareș trimițind mai multe corpuri de armată în Pocuția spre a o cuprinde, ele sunt bătute de Poloni, care întore dușmănia lui Petru, incluzind țara lor comerciului moldovenesc, ceea ce trebuia să pricinuiască mari daune Moldovei, care și trăgea venitul ei mai ales din exportul ce-l făcea către Polonia, și prin ea către alte țări din dărăptul ei¹⁹. Moldovenii

¹⁸ Mai sus p. 143, 155 și 167. Petru Rareș, socotea de neapărat pentru întărirea granițelor moldovene stăpînirea Cameniței, cetate nu departe de Hotin. El obicinuia a spune că „sau Camenița va înghiți Hotinul sau acesta Camenița.” Vezi *Descriptio veteris et novae Poloniae 1585* sub cuvîntul *Chotin* (cartea nefînd paginată). „Ideo Petrum Valachiae palatium ferunt dietitasse aut Camenice Chotinum, aut Chotinum Cameneciam deglutit.” (Bibl. acad., col. Sturza, No. 2297). Și Petru Rareș nu vroia ca cetatea polonă să înghiță pe cea română.

¹⁹ Într'un document din 20 Febr. 1532 (Traian, 1869, p. 308), Sigismund mustră pe unul Andrei Caracandela Grecul că: „etiam mercibus woywodae Moldaviensis hostis nostri et subditorum ejus non solum negociari in ipso regno nostro non verearis, sed etiam quam plurimas res in eodem regno nostro ad usum et necessitatem eiusdem woywodae comparare et ad illum in Moldaviam transmittere non formides, contra publicum edictum nostrum quo cau-

...măniei Române.

punind mina pe cetățuia Gorosdecia, sunt aruncați și de aici de dușman, ceea ce motivează intervenirea lui Petru, care alargă în ajutorul oștirilor sale răspinse.

Puține zile stătuse aici Tarnovius, comandantul suprem al Polonilor, și începuse a se retrage, când auzi că Petru domnul Moldovei cu o mare armată de 21,000 de oameni și cu tunuri, se apropia cu mare răpejune, și intrând în hotarele regatului, își întocmise lagărul nu departe de acolo. Generalul polon nu avea decât 4000 de ostași călări și pedestri, care puteri erau de sigur în destul de mici față cu acele ale dușmanului. Cei mai mulți deci erau de părere că, fără a aștepta pe Moldoveni și părăsind tunurile regești, să se retragă cu marș grabnic spre Nistru și Haliciu, și astfel să se ferească de dușmanul ce venia asupra lor cu o mare furie. Tarnovius însă bărbat cu suflet înalt, care nici odată nu a știut ce este frica înaintea dușmanului, răspinse propunerea de a se retrage. Departe de mine, spuse el, de a părăsi tunurile regești încredințate pazei mele. Chiar dacă palatinul Moldovei vine cu toate puterile lui, noi trebuie sau să-l învingem, sau să murim. Polonii însuflețiți prin aceste cuvinte, se pregătiră de luptă cu mare infocare; începură a-și întări lagărul parte cu șanțuri și valuri, parte cu incunjurime de cără. Pedestrimea se așeză înaintea carelor, călărimea cea grea și cea ușoară stătea în mijloc. Ioan Tarnovius nu încetă de a înimina pe ai sei, pe când Petru palatinul Moldovei cu o strașnică pregătire războinică și cu puteri urieșe începu să se apropie, și să-și întocmească lagărul în fața Polonilor. El își așeză aproape 50 de tunuri, acele rîpitate la Feldioara, în un lung șir, și nu părea a avea altă grijă decât ca nu cumva

tum est, ne qua commercia vitro citroque inter eundem Woywodam ac subditos ejus subditosque nostros, pro quibusvis rebus et mercibus haberentur.

Polonii spăimintăți de numărul trupelor sale, să scape prin fugă. De acea oștirile sale fură împărțite în mânănciuri, și înșirate în jurul castrelor polone. După aceea au început a bate castrele polone, și tunurile bubuiau cu un vuet îngrozitor: însă loviturile cele mai multe dădeau greș. În timp de cinci oare castrele polone fură bătute, însă cu mult mai mare peire în Moldoveni decit în Poloni, tunarii acestora fiind mai meșteri și prin lovituri mai sigure zdrobind pe Moldoveni. De asemenea și infanteria cea așezată dinaintea carilor ucidea o mulțime de dușmani, și de la un timp Moldovenii începură a da îndărăpt și puterea lor a slăbi. Ceea ce văzînd Tarnovius, aruncă o ceată de călări asupra dușmanului. Moldovenii primară pe Polonii ce se răpeziau în ei nu cu mai puțină inimă. Se aprinse o luptă inverșunată, căzînd mulți de ambele părți. Tarnovius trimitea necontenit ajutoare luptătorilor, arătîndu-se căpitan deosebit și puternic oștean. Lupta stătu aproape o oară și jumătate nehotărîtă, cînd Tarnovius făcînd ceea ce pe urmă silință, aruncă toată rezerva sa asupra dușmanului, pe care pe de altă parte tunurile îl loviau cu o putere îndoită. Moldovenii nu putură suporta acest atac furios al Polonilor; cu încetul începură a se retrage, și după aceea prorupseră în o fugă fățișă și pripită. Polonii învingători nu încetară de a urmări și a ucide pe fugari, și peirea în timpul fugii lor fu foarte mare. Domnul stătea pe un colnic înalt, așteptînd rezultatul luptei. Cînd văzu că nu poate opri armata lui, întoarse calul și o rupse el însuș de fugă. Puțin chiar au lipsit (cu atîta foc îl urmăreau Polonii), ea și dînsul să fie prins de Poloni. Calul seu se afundase în o mocirlă; totuș scăpă prin ajutorul oamenilor și iuțala fugarului. Castrele Moldovenilor fură luate și dărămate; toate tunurile încăpură în puterea Polonilor. S'au întîmplat această victorie strălucită a Po-

...at Calugari...

58
a
oc
ca
pi
lu
in
ca
R
P
sl
b.
d
a
n
s
T
c
t
l

1 anmilit

† Mai din u' legii mai mare le
Taraului Timocul in 4 Iornai 1572 28/67

274: vyi ypoant k' Mopu, 1/1/7 30
notic. 41 n. 42

Rareș de la Ferdinand în bătălia de la Feldioara. atunci avem pe deplin lămurită pricina pierderii bătăliei de la Obertin de către Petru Rareș, cu toată superioritatea în numărul armatei sale.

Petru cu toate aceste își făcuse datoria nu numai de general, dar chiar de ostaș. Când văzu că ai săi slăbesc, el se aruncă însuș în mijlocul lor, îmbărbătindu-i, și căutând să-i oprească. Insuș Petru, spune un alt istoric contimpuran, Paul Giovio, carele combatând ca un viteaz, a fost zdrobit aproape tot primul rind al cavaleriei polone, fu rinit și fugi cu puțini călări aleși, perzînd toate tunurile²¹.

Am arătat mai sus cum victoria repurtată de Poloni asupra Moldovenilor pe timpul lui Bogdan făcu să se prăznuiască aniversarea cîștigării ei, ca o serbare națională²². Nu mai puțin răsunset avu aceasta de la Obertin în sinul nației polone. O sumă de serieri, poesii, și alegorii o celebrară și o cîntară²³.

Polonii pentru a răsbuna pustiirea țării lor, pătrunseră în Moldova spre a o prăda; fură însă răspiși cu perderi. Regele Ioan Zapolia al Ungariei propuse mijlocirea lui pentru împăcarea părților rășboitoare, și trimise pe episcopul Ioan Stătilius la Petru Rareș, și spuse a' l' hotărî să eeară pacea. Se vede că pe atunci se restabilise bunele relațiuni între Zapolia și domnul Moldovei, de oare ce ei își făceau în acelaș timp slujbe mutuale: căci pe cînd ambasadorii lui Zapolia se interpuneau la Poloni, pentru a se încheie pacea cu Petru Rareș, acei ai domnului moldovan luau parte la conferența ținută între reprezentanții imperiului german și acei a lui Zapolia, sprijinind delegații

21. Paul Giovio in Arh. ist., II, p. 35
22. Mai sus, p. 507
23. Cite-va din ele enumerare de Piot. Chronique d'Ureche, p. 294. Multe raportăm asupra acelu bătălii, lașșdare an p'ente Poloni k' (Turin. Pa.) Sept. II vol. I.

...miei Române.

moldoveni cu multă căldură interesele regelui Ungariei, spre a-și putea redobîndi hotarele sale²⁴.

Înainte însă ca să se fi putut pune ceva la cale, armata polonă făcu o nouă năvălire în hotarele Moldovei; dar oștirile moldovene o lovîră lîngă Tărășăuți, «de n'au scăpat nimine din ei»²⁵. Deși prin mijlocirea lui Zapolia se încheie un armistitiu de un an între Moldoveni și Poloni, totuși prădăciunile mutuale nu încetară și dădură loc la mai multe frecvări, dintre care în una din ele, întimplată lîngă Siretiu, Polonii perdură vr'o 2000 de oameni și un mare număr de prinși, între alții nobilii Wezliniski, Jilecki și Wlidesz.

Veșînd Polonii că nu mai pot hălădui din pricina Moldovenilor, se hotărîră a se plînge în protiva acestora la suzeranul lor, împăratul turcesc.

Ei aleseră de mare sol pe Kratkonski, castelanul Brescului, pe care îl însărcinară să spună sultanului, că de nu va depune el pe Petru, îl vor alunga ei cu armele, intru cît nu mai pot suferi strîmbătățile lui. Soliman temîndu-se ca Polonii, dînd urmare amenințărilor lor, să nu cuprîndă Moldova, însărcinează pe un venețian, *Alois Gritti*, cu regularizarea dăruerilor moldovenesci. Acest Gritti era fiul fostului ambasador venețian din Constantinopole, mai pe urmă dogele *Andreas Gritti*. El își câștigase prin talentele sale și întinsele sale cunoștinți în trebile eu-

24. Vezi scrisoarea regelui *Ferdinand* către *Carol al V-le*, din 11 Ianuarie 1532, în limba spaniolă. Vorbînd de conferința ținută între reprezentanții săi și acei ai lui Zapolia, Ferdinand spune fratelui său: „en la qual se han de juntar todos assi los de mi parte como de Juan de Scepusio (Zapolia), y con allos los dos woyhodes de Walaquia y Moldavia, los quales vienen con ynomio de dicho Juan de Scepusio para dar mas calor y animo a los Ungaros, prometiendo que las ayudaran a cobrar los confines, para atraellos por esta via a su devocion”. *Mon Hung. hist., diplomataria*. I. p. 151.

25. Spusele lui *Ureche* în *Letopiseșe*, I. p. 160, sunt întărite prin măturisirea istoricului polon *Wapowski*, p. 697, ap. *Picot*, *Chronique d'Ureche*, p. 297.

Interim nimb fratani tot aliat & lenyji se cas n d rebarnie
 nite Nam n Sobori la meput panta cu armistitiu p car
 Nam m vs n ma m put si 11 pri n cas p terminul
 & m m 2 epu Nam, Omnia Inducere paca Nam con
 ran mltitudine Pocușii m dau ngl pda m si rctone
 pomicii si lantaba a base 6000 d galben p an
 la libertate Moldovanate. Panta. de ajunguțele n
 la nizi o mltitudo statormia pndicciunite
 mltitate urmari mai separt. + Nam
 se arate tot deauna pnt mltitudo pntia rebarnie
 rca Pocușii. In o conoortim cu el rebarnie & m sol
 pntan, acuta pnt m sun ha Pnta cu mltitudo, dau
 Regu m o spant cu nime, m ori mlti si mlti con

25 lin. Ureche d'Ureche p. 151 & m Nam Dg., Ingt Dg. p. 48
 n urm. Nam alia p. 64 n gem vsta Graa
 mltitudine mlti 5-6000 pntia pnt m au
 libertate .. (trm ori l'cepto)

nul, și să treacă în Polonia. scrie regelui Sigismund, pentru a-l cere mort sau viu²⁹.

Petru care stătea rău cu Polonia, se stricase și cu Turcii. El trebuia numai de cât să 'și caute un sprijin aiurea, în contra furtunei care 'l amenința de la nord și de la sud. El se îndreaptă de o cam dată către țarul Moscvei, trimițând pe un sol al său *Iușcu*, rugându'l să 'l apere de Sigismund regele Poloniei și de marele kneaz al Litfei, și să stăruiască la sultanul ca și acesta să iee apărarea lui³⁰. Se pare că încercarea lui Petru Rareș rămase fără nici un rezultat. Vom vedea că neizbutind la răsărit, el se îndreaptă către apus, unde erau mai multe interese vii în legătură cu Turcii, și aduce o apropiere între dînsul și învinsul de la Feldioara, locoțiitorul de împărat, Ferdinand.

Gritti, întors la Constantinopole, fu însărcinat în curînd de marele vizir cu o a doua misiune în țările de la Dunărea. Anume Turcii încheiesc cu Ferdinand o pace în 1533, în care printre mai multe puncte era mai ales regularea granițelor dinspre Germania. Gritti fu trimis spre a pune în rînduială și această daravere, care amenința pururea să devină o pricină de discordie. Înaintea lui Gritti însă venise în Ungaria vestea că însărcinatul turcesc avea scopuri ascunse, că el ținea a aduce pe capul său corona Ungariei, ce se află în ceartă, și aceste spuse, care trebuia să 'l facă să apară lui Zapolia ca un competitor și dușman personal, erau întărite prin însoțirea în care Gritti pășea către Ungaria, fiind urmat de un număr destul de însemnat de trupe, ieniceri și spahi, aproape 7000 de oameni. Solii lui Radu Paisie

²⁹. Inventarium, p. 146.

³⁰. Corespondența dintre marele Kneaz al Moscvei și Petru Rareș din 1532 și 1533 reprodușă de Codrescu, în Uricariul, III, p. 101.

că veți putea fi întovărășiți de cine veți vroi. În credința cărei făgăduinți vă trimitem această scrisoare a noastră, pecetluită cu pecetea lui Petru Moldovanul, domnul nostru». Mai mulți din tovarășii lui Gritti, fură de părere a nu se da urmare acestei chemări, zicându-i «că nu trebuia să meargă în mîinile Moldovenilor, pentru că știa bine cît îi erau de dușmani, amintindu-i cursa pe care i-o întinsese în anul trecut, și că îl vor tăia în bucăți cu toți ai sei». Gritti însă nu ascultă ci eși din Megyas unde se închisese. De îndată ce l'văzură, Moldovenii se aruncară asupra lui, îl prinseră și l'conduseră în corturile lor. Ungurii însă după cum convenise, îl luară, lăsînd averile lui Gritti Moldovenilor. În zădar făgădui Gritti Moldovenilor 100,000 de galbeni, numai să nu l' dea pe mîna Ungurilor, amintindu-le că el era reprezentantul sultanului. Îndată ce Ungurii puseră mîna pe el, îl întrebă pentru ce ucisese pe episcopul Țibac. El răspunse că nu comisese un astfel de omor, că vroia într'adevăr să l'prindă, spre a l' pune să dea samă pentru ce răscolase pe poporul din Transilvania. Gritti încercă și aici cu aceeași amenințare cu care vroise să spargă pe Moldoveni, însă în zădar, el trebuia să moară. Soldații unguri cereau aceasta cu strigăte înfiorătoare: Gritti vîzîndu-se pierdut ceru să i se dea voie să ia comunicătura, spre a muri creștinește. I se învoi această favoare. Cînd fu la execuțiune, nici un soldat nu vroia să iee asupra și meseria de calău. Atunci se sculă un căruțaș care spuse, că dacă i se vor da lui cismele pe care Gritti le avea în picioare, îi va tăia capul, și astfel muri fălosul Italian. (28 Sept. 1534)³². Căruțașul calculase bine;

³² Relațiunea lui *Francesco della Valle* în *Magyar történelmi Tár*, III, p. 9 —60 Comp. *Sîncui*, II, p. 163. Există o descriere contimporană și de senzație asupra morții lui Gritti sub titlul: „Wahrhafte Geschichte wie Herr Ludovico

în cismele victimei se găsiră o multime de pietre scumpe, pe care Gritti, crezînd că va scăpa, le ascunsese de lăcomia ripitorilor.

Moldovenii și Petru Rareș domnul lor, luase o parte hotărîtoare la uciderea lui Gritti. Capul lui împreună cu cei doi fii ai sei fură trimiși lui Rareș, care înecă pe unul și tăie capul celuilalt. Cauza acestei împărțări atât de activă la moarte trimisului sultanului, lasă a se presupune că ambițiosul Italian, avuse de scop a se face pe sine domnul Ardealului, și a așeza pe ambii sei copii în tronurile Munteniei și a Moldovei.

Petru Rareș se compromisese cu desăvîrșire în ochii Turcilor. Vezînd că la țarul Mosevei nu izbutise în nimic, el se apropiă de al doile rege al Ungariei Ferdinand, căci la Ungurii erau pe atunci, ca altă dată în antica Spartă doi regi, cu deosebire numai că pe cînd aceia erau înțeleși, aceștia erau rivali. În 1535 Rareș încheie un tratat cu Ferdinand, în care acesta spune: «Noi Ferdinand încredințăm că credinciosul nostru, respectabilul și magnificul Petru voevodul Moldovei, ne a făgăduit a ne sluji pînă la sfîrșitul vieții sale contra dușmanilor republicii creștine, și noi i-am lăsat în stăpînire cetățile Ciceul, Küküllő, Balványos și Bistrița³³. Secuții nemulțumiți cu acest tratat care dădea lui Rareș castelul Balványos, ce fusese pînă atunci în stăpînirea lor, ieu cu puterea această cetate din minile domnului moldovan. Zapolia devenit prin acel tratat iarăș dușmanul lui Petru, năvălește chiar în Moldova³⁴. Fîind că tocmai pe atunci Ferdinand trimisese soli la Zapolia, spre a

Gritti von Constantinopel in die Walachey ankommen und in Siebenbürgen erschlagen ist den 28 September 1534. Din această curioasă relațiune se află un exemplar în Bibl. acad. col. Sturza No. 2190.

³³ Katona. Historia critica regum Hungariae XX. 2. p. 941 și 1289

³⁴ Sincăi. II. p. 171. după Verantius și analele Secuști.

reprodus în Muzeul Doc.
p. 91

el ucise pe un frate al seu, pentru ca mai liniștit să poată domni. Boierii văzind această domnie atât de crudă și de arbitrară, trimiseră la Soliman o deputație, care îi făgăduiră că dacă va veni în Moldova spre a-i scăpa de acel tiran, îi vor da pe mâni toate orașele, castelele și întăriturile. Soliman primind propunerile boierilor, trimite un ordin către logofătul Teodor, ca să-l prindă pe Petru și să-l trimită legat la Constantinopole. Boierii răspund însă că nu ar putea îndeplini asemenea cerere, și atunci Soliman se hotărăște a porni în persoană asupra Moldovei.³⁹

El scrie în 1538 către regele Poloniei: «ne scrieți despre nelegirile Valahului a căruia stărpire ne rugați a face, voi de dincolo și noi de dincoace operind. Ne am hotărât a merge contra aceluia ^{hain} ^{zellan}, avind cu noi o armată pe care pământul abia o poate ținea. În ceea ce privește însă armata voastră, nu credem tocmai de trebuință ca ea să treacă hotarele acestei țări, ci numai să stea în Ucraina și alte părți, pentru ca acel hoț să nu scape».⁷⁵

Se vede că Turcul nu avea încredere în Poloni, și nu vroia ca ei să cuprindă Moldova: de aceea mai

39. Antonius Verancius, Monumenta Hungariae historica, scriptores, II, p. 72-78. Compară M. Bruti. Ungaricarum rerum libri. Mon. Hung. hist. scriptores XIV, p. 27: „Petrus eludendo pari fallacia arbitratus in praesentia collaudat ac sequi se, et deinceps oblitteratis ostensionibus de se omnia bene sperare iubet. Inde converso animo, et boieronibus quos principales conjunctionis huius et desertionis auctores constant, iussos causam dicere. rapiendos damnatos ad supplicium et plectendos capite curavit.” Mai vezi și o scrioare a lui Longolius către Ioan Henckel parochul din Schweidnitz din 1531. in Mon. Hung. hist., diplomataria, XXV, p. 146: „Turcarum Caesar Waywodae Moldoviensi plenas minarum litteras scripsit, nisi is provinciam oblatam Poloniae regi una cum damnis datis restitueret, mandasse se eiusdem boiaris, ut eo interempto caput ad se adferrent. Quod ni facerent se ita vastitorem esse Moldaviam omnem, ut ne aves quidem supervolantes vel locum hospitio commodum vel cibi quicquam sint reperiturae. Has tantas minas contemnere dicitur barbarus. Quam Poloni vim contra eum parant et collectis ex omni regno militibus armatis, hostem aggredientur” Și Uveche. Letopiseșe. I, p. 161 aminteste despre pira boierilor, făcută în proțiva lui Rareș la Soliman.

79 hri scrisoare de la Iuliu 1538 în Hunn., Des., Augst.
D. V. p. 108.

lădui de atâtea nevoi ce s'au ațîtat în țară și risipă asupra lor. Aceste toate dacă au intrat la urechile lui Petru Vodă și mai virtos Hirea chelarul, i-au spus cum și țara (adecă milițiile țărănești) se vorovesc ca să 'l părăsască, multă scîrbă au intrat în inima lui și în cotro vrea întoarcă oastea mai întăi nu putea cunoaște; că Leșii venise cu tărie, puterea Turcilor mare, mulțimea și ințimea Tatarilor neoprită; acești din untru slabi și plini de hicleșug. De care lucru împăratul mai virtos au socotit să 'l scoată pe Petru, ca să nu se lipescă la alte părți să'i inchine țara. Vezînd Petru Vodă că l'au impresurat vrăjmașii din toate părțile, și ai sei l'au părăsit toți, lasat'au scaunul și s'au dat spre munți, unde cunoscînd că nici acolo nu se va putea mistui, au socotit să treacă în țara ungurească. Și așa aflînd cale desebisă prin țîrg prin Peatra, au trecut pe lingă mănăstirea Bistriței⁴¹, și lăsîndu-se ca să poată cevași odihni în munte, deasupra mănăstirei, vîzută'au unde ca un roiu din toate părțile încunjurată mănăstirea, ca să 'l poată prinde. Deci cunoscînd el aceste, au încălecat pre cal, și singur au fugit să hălăduiască, în 18 Septemvrie, intrînd în munte într'adine. Fără drum, fără

41. Un hrisov al lui Petru Rareș din 1546, adeverește trecerea lui pe la mănăstirea Bistrița Uricarul IV. p. 421. În el domnul spune: „că am mînit mănăstirea Bistriței cu satul Mejeștii din ținutul Covurluiului. Sînd că și eu am fost miluit cînd se pornise minia lui Dumnezeu asupra mea și pre țara noastră a Moldovei, și împăratul Tarigradului, Soliman sultan, s'au pornit ca să vie cu toată puterea sa în pămîntul nostru, pentru păcatele noastre, iar mai virtos ale mele. Atunci am vîzut că nu voiu putea să li stau împotrivă, și lăsînd oștile mele am fugit și am ajuns la mănăstirea Bistriței, și intrînd în sfînta biserică am căzut la pămînt înaintea sfîntelor icoane și mult am plîns, așederea și egumenul și toi sobori plîngea împreună cu mine cu ferbinți lacrimi, și am dat săgăduia lui Dumnezeu și prea curatei lui Maice, că de mî voiu întoarcă la scaunul meu cu bine și biruitor, atunci din temelie voi înnoi sfînta mănăstire... și m'am despărțit de dînșii și m'am dus prin locuri pustii și am venit la Ciceu (Dl. Codrescu a cetit greșit Iași), și cu mila lui Dumnezeu biruind am luat iarăș scaunul meu, și mi-am adus aminte de săgăduia mea”. (Hrisovul este reprodus după condicta mănăst. Bistriței). — *Handwritten note:* Chelarul meu îndăncior lui Rareș este cîntul d' Hlyar Lucasle. Vîși rechinmarea lui în țara în Nivlaesou. Du Slav. num. 1 p. 142.

povață au dat la strimtori, ca acele ce nu erau nici de cal nici de pedestru, ce i-au căutat a lăsa calul. Și așa în șese zile învăluindu-se prin munte, flămînd și trudit, au nimerit la un pîrau în jos și au dat de niște pascari, care dacă i-au luat sama, cu dragoste l'au primit. Petru Vodă infricoșindu-se de ei, s'au spăimîntat; iar ei cu jurămint s'au jurat înainte-i cum îi vor fi cu dreptate și nimic să se teamă. Petru le au dat lor 70 de galbeni bani de aur, și vîzînd și galbenii cu bucurie i-au luat, și l'au dus la otacul lor de l'au ospătat cu pine și cu pește fript, ospăț pascăresc de mîncău și ei. Și dacă au însărat, l'au îmbrăcat cu haine proaste de a lor, și i-au dat comănac în cap, și l'au scos la Ardeal, și fiind oaste ungurească de strajă la margine i-au întrebat pre dîșii ce oameni sunt. Ei au zis: suntem pascari. Și așa au trecut prin straja ungurească și nimine nu l'au cunoscut. Deci pascarii l'au dus la casa unui boier unguresc, carele au fost avînd prieteșug mare cu Petru vodă, ei pre boier nu l'au aflat a casă, numai pre jupăneasa lui, și pre taină spuseră ei de Petru vodă, care înțelegînd de dînsul cu dragoste l'au primit în casa ei, și i-au făcut ospăț. Un voinic oare cine ce fusese aprod la Petru Vodă prilejindu-se într'acel sat, fiind scăpat și el dintr'acele răutăți, aflănd de Petru vodă, au venit de i-au sărutat picioarele. Atunci vîzînd Petru vodă pre credincioasa sluga lui, mult s'au bucurat și s'au mîngăiat, și multe cuvinte de taină au vorovit, și imblinzindu-i-se inima au adormit puțintel. Nici zăbavă multă făcînd, până ce odihnise Petru vodă, acca jupăneasă au gătit leagăn cu cai și 12 voinici într'armați, și dacă s'au deșteptat au săzut în leagăn numai cu acel aprod și au mers pre locuri fără de drum, că din urmă prinsese de veste oastea ce ora la straja ungurească, cum Petru vodă au trecut printre dîșii și

nu l-au cunoscut, și s'au pornit după dînsul, și cerea să'l poată ajunge. Ci Dumnezeu cela ce-i ocîrmuitor tuturor celor ce i se roagă cu credință, l-au acoperit pe Petru Vodă, și i-au dat cale deschisă, și mergînd cu nevointă au sosit la Ciceu, și Sîmbătă în răsăritul soarelui Septembrie în 21 (1538) au intrat Petru vodă în cetatea Ciceului, și au închis porțile.

Aice el putu îmbrătoșa pe soția lui Elena și pe copiii lui: Ilie, Ștefan și Ruxanda, pe care îi trimisese dinainte în cetatea sa din Transilvania, în prevederea evenimentelor, și astfel puțu el alina în sinul familiei sale durerea după un tron pierdut.

Pentru ce oare Moldova n'au opus și pe timpul lui Petru Rareș eroica împotrivire pe care am înfîlțit-o pe vremile lui Ștefan? Sultanul Soliman era un euceritor fioros care sfărâmasă Ungaria; însă nu putea apărea mai cumplit în ochii lumii de atunci, decât Mohamed al II-le, care resturnase împărăția bizantină. Atacul asupra Moldovei, de și greu și purtat de trei puteri de odată, Turcii, Tătarii și Polonii, nu era mai strășnic de cum fusese loviturile aduse ei pe timpul lui Ștefan, care și dînsul trebuise să lupte de odată contra Turcilor, Tătariilor și Muntenilor. Nu numai afită, am vezut că în al doile atac al Turcilor, armata moldovenească eliar se desorganizase, și că rămăsese pe lingă domn numai curtenii; și eu toate aceste dînsii se opun, și Moldovenii înfrînți în tîi, la stîrșit răsping pe dușmani. Acuma videm că toți curtenii și milițiile părăsese pe Petru pentru a se inchina Turcilor, și că el este nevoit să și scape viața lui de urmărirea poporului seu chiar, fugînd prin munți și prin codri.

12. Această frumoasă povestire a fugei lui Petru Rareș, în *Uroch. Letopisec*, I p. 162.

42 lui An report extra Ferdinand die 5 bet. 1538
ipsum in "relicta Dogorosa ab ipso Professorum"
Hann. die 15. 11. 198.
in *Uroch. Letopisec* die 1538

+ Petru vade apinut in 15 Septembrie
(in stil gregorian) 1578 in orasul
Vasathcia, cu un nobil din
Ciceu prieten al pedelici adlu
oraș care în putămintă propoște
vovodului. Arrândas praușiu
le Ștefan Ștefanșy sau via
din prouit pedelici, in die 16
1741 din d. Trinitate pleci la
Ciceu unde apinut cum
ipsum Unch in 21 Sept. post
vaz: spiritus in p. vech ve

+ in valmasagului fugei Vovodului
in casu al lui Ștefan de multe
vaz de lucruri de post. Anul caru
era in Austria Liene Popovici
cum fuge la Lemberg unde Ștefan Ștefan
reîntoarare lui in scaun birnic
pe împotrivităt sa Alanta
urmarirea p. p. 42

in die 16. Vasathcia in Districtoni 24 Sept. 1578
Widem XV, p. 380. & alia vate pe vata in
Ciceu mai rep. in die 1578
Widem II, p. 15.

Membru al Academiei Române.

vind Călușarul.

7

44

b
c
p
h
i
c
E
F
s
b
d
a
r

laminat

muschi p. 11-12

pentru l. v. h. cap. 12

Insemnează oare că Moldova perduse încrederea în puterile sale de improvizare? Am fi plecați a o admite, dacă nu am întâlni după Petru Rareș încă o figură eroică, la glasul căreia dinșă se răscoală iarăș ca un singur om, spre a smulge de la Turci victorii peste victorii, Ioan vodă cel cumplit. Moldova era tot acea țară, cum o descrie Verancius: «cu munții riפוși, cu pădurile neumbrate, cu ponoarele nestrăbătute, cu repezile șivoae și riuri cu vadurile înșălătoare, avînd o călărime numeroasă aproape până la înminimare» Moldovenii erau tot acel popor de o rasă puternică, gata a răspinge pe dușman, tocmai prin așezarea cea minunată a locurilor sale, îmbrăcați în postavul lor gălbui și puros, încălțați cu opinci, cu fața pîrlită de arșițele soarelui, cu barba și părul în desordine și zburliți, înarmați cu pari și coase fiind piept dușmanului cu o bărbăție și o înțime ne mai pomenită: ⁴³. Ceea ce lipsea Moldovei în acest moment critic era nu puterea de a se opune, nici virtutea inimii; lipsea omul care să știe a face să răsară scînteia din masele poporului. Petru Rareș era foarte viteaz, îndrăzneț, chiar sumeț. «Caracterul său însă era de o extremă mobilitate și nestatornicie și nimic nu-i lipsia mai mult de cît apucăturile cinstite. Cugetul său se schimba neconștient; unul cînd ședea și altul cînd se scula în picioare. Totdeauna cu două gînduri și pieziș în toate lucrurile, până chiar cu prietînii săi. De atîtea ori frînsese sfințenia credinței, încît nimene fie din vecini, fie dintre aliați, nu mai puneau nici un temelu pe jurămintele sale, și atunci se fereau mai tare cînd dînsul mai strașnic se jura: ⁴⁴. După cît se vede Petru Rareș depășise măsura destul de largă de perfidie pe care o admitea politica aceluia timp.

⁴³. Anton Verancius, in Monumenta Hungariae historica, scriptores, II, p. 75.
⁴⁴. Anton Verancius, Ibidem, II, p. 69.

Membru al Academiei Române.

afunda acolo pentru mulți ani, pentru secolii, în mocișla tuturor mizeriilor!

Acest Ștefan poreclit de popor *Lăcustă*, pentru multele lăcuste ce pustieră țara în vremile lui, ce și așa rămăsese pustie de la Turci, este arătat de Ureche ca fiul lui Alexandru Vodă. Bielski întărește spusele cronicarului, numindu-l *Ștefan Alexandrowicz*. Alexandru nu poate fi altul de cât fiul cel mai vârstnic al lui Ștefan cel Mare, care după cum am văzut fusese înșurat încă din timpul vieții tatălui său, de oare ce l'am găsit având un fiu Bogdan, care murise în 1480². Alt fiu al său, pomenit acuma pentru prima oară, este acest Ștefan.

Ștefan Lăcustă cum se așază în scaun, încheie un tratat de prietenie cu Polonia în 10 Februarie 1539, în care și dînsul, ca și predecesorii săi, este numit de Poloni «prietenul nostru cel sincer iubit»³, ceea ce se va fi făcut poate, nu atîta pentru el însuși, cât pentru Turcii care-l protegiuau, și intervenira de mai multe ori în favoarea lui la curtea polonă, pentru a regula daraverile rămase nelimpazite încă de pe timpul lui Rareș⁴.

În timp ce Ștefan al VI-lea domnea, sprijinit pe puterea Turcilor care-i dăduse domnia, Petru Rareș închis în Ciceu, ducea o viață plină de primejdii; căci mai întâi însuși parcalabul acelei cetăți moldovenești, rînduit de mai înainte acolo de Petru Vodă, un boier numit Șimon și un episcop Anastasie, care nu știm

2. Mai sus, p. 399. Paul Giovio, (Arh. ist., II, p. 37). *Istvanfi*, p. 221 și *Anton Veranciu* (l. c. p. 85, vezi nota 39), fac din Ștefan Lăcustă fratele lui Petru, deci fiul lui Ștefan cel Mare, ceea ce nu poate fi exact, intru cît nu am întâlnit nici pe un copil al lui Ștefan purtînd numele tatălui său. Codicele *Ossolinski*, manuscris citat de *Engel*, *Gesch. der Moldau*, p. 185, îl face fiul „de după gard” al lui Bogdan, adică îl confundă cu Ștefanuș domnul Moldovei, mort în 1527.

3. *Doghiel*, I, p. 617.

4. *Inventarium*, p. 147.

și în (1574) *Memor.*, *Dog.*, *D. 14*, p. 190.

† și care și Ștefanuș în adresa lui erau Ștefan și Ștefan
boierul (at în 1574)

Călugărul,

cu ce împrejurare se afla lângă domn în Ciceu, concep ideea de a-l da pe Petru Vodă, viu sau mort, pe mâinile lui Ștefan Lăcustă. Petru însă aflând de viclenia lor, îi înșală și-i scoate afară din Ciceu, închizând porțile după ei. De abia se mintuise de trădători, când Ioan Zapolia, ce se stricase cu Petru de la încercările acestuia de a se da în partea Nemților, «se grăbi a-l asedia, crezând timpul sosit pentru a-și răsbuna trecutele ocări, făcând tot odată o însemnată slujbă lui Soliman, și îndatorind și pe noul domn moldovenesc, Ștefan, care mulțumit de coroana ce dobândise și liniștit prin protejuria sultanului, era mai bun vecin pentru Transilvania, de cât turburătorul și nestatornicul Petru vodă»⁵. Asediul ținu patru luni de zile, și Petru era hotărât să se improtivească până la cea de pe urmă picătură de sînge: dar garnizoana lui, amenințată toată cu moarte de Zapolia, la caz de luare silnică a cetății, începu a murmura, și a cere de la Petru Vodă înclinarea. Petru vîzîndu-se silit, capitulă și se supuse lui Zapolia, care însă se vede că după o întrevedere cu domnul moldovan, în care acesta puse în lucrare tot talentul său de vorbire, se înduplecă la o purtare blîndă, ba chiar favoritoare față cu Petru Rareș. Singura condiție era înapoarea Ciceului, în stăpînirea ungurească, lucru la care Petru se plecă bucuros. Totuș Zapolia învoi lui Petru a sta mai departe în acel castel, până soarta lui se va alege.

Între aceste Lăcustă scrisese sultanului, rugîndu-l să ordone lui Zapolia să-și dea pe Petru pe mâinile lui, «căci pînă atunci Moldova nu s'ar putea liniști. În acelaș timp însă și Petru Rareș, vîzînd că alt mijloc de a redobîndi domnia nu poate fi de cît prin Turci»

5. Paul Gicov, Arch. ist., II, p. 38.

*f. mai alina în Turcia aruncare de Zapolia către domn lui Petru vodă
faptul înșurtează psaltă adăpostul dat nou domnului Ștefan și lui*

*563 1540, Hurm., D. 21, D. 4. p. 212 (vornj)
p. 218*

Membru al Academiei Române.

pune pe soția lui Elena, care era fata unui principe sîrb, să scrie pe sîrbie o scrisoare la împărăție, în care arătînd remușcare pentru faptele săvârșite de el, cerea de la sultanul voie să se îndrepteze în persoană de cele ce comisese. Dregătorii turci care știau ce însemnă această cerere a lui Petru, și cit cîștig era să le aducă vizita lui la Constantinopole, stăruiesc pe lingă sultanul ca să erte pe fostul domn al Moldovei, și să 'i invoiască rugămîntea făcută. Sultanul cere atunci ca Petru să fie însărcinat cu o ambasadă, pe care Zapolia trebuia s'o trimită la Constantinopole. Rareș pleacă deci spre capitala împărăției în luna lui Ianuarie 1540, trecînd în 26 a acelei luni prin Alba Iulia, unde îl văzu Veranciu, care scrie despre el cătră regina Bona, că «era foarte vesel, fără vre o emoțiune și plin de o mare speranță, că și va redobîndi scaunul, neavînd nimic din omul lovit de o soartă protivnică». Totuși veselia lui era mai mult prefăcută, și în fundul inimii sale se lupta cu marea teamă a necunoscutului ce 'l aștepta la Poarta otomană. De aceea cînd veni vorba despre soția și copiii lui, «figura barbarului, spune acelaș Veranciu, se schimbă pe loc, și ochii lui se umplură de lacrimi»⁶.

Cunoscînd el modul cum trebuiau Turcii împăcați și aduși la reprimirea lui în scaunul Moldovei, el plecase încărcat de toate avuțiile sale, din care o bună parte provinea din acele luate de la Gritti cu ocazia prinderii lui. Ajungînd la Constantinopole, el caută întăi se cîștige favoarea lui *Lufti-bei*, favoritul sultanului, căruia îi face cele mai scumpe daruri. între altele doue mărghăritare de mărimea unor pere, provenind și acele din averile lui Gritti, și care slujiră

⁶ Antonius Verancius cătră regina Bona din 24 Martie 1540, Monumenta Hungariae historica, scriptores, IX, p. 94.

Alba Iulia ~~scrisoarea~~ *scrisoarea* ~~de~~ *de* ~~la~~ *la* ~~Veranciu~~ *Veranciu* ~~la~~ *la* ~~regina~~ *regina* ~~Bona~~ *Bona* ~~în~~ *în* ~~1540~~ *1540* ~~la~~ *la* ~~Constantinopole~~ *Constantinopole* ~~și~~ *și* ~~scrisoarea~~ *scrisoarea* ~~de~~ *de* ~~la~~ *la* ~~Veranciu~~ *Veranciu* ~~la~~ *la* ~~regina~~ *regina* ~~Bona~~ *Bona* ~~în~~ *în* ~~1540~~ *1540* ~~la~~ *la* ~~Constantinopole~~ *Constantinopole* ~~și~~ *și* ~~scrisoarea~~ *scrisoarea* ~~de~~ *de* ~~la~~ *la* ~~Veranciu~~ *Veranciu* ~~la~~ *la* ~~regina~~ *regina* ~~Bona~~ *Bona* ~~în~~ *în* ~~1540~~ *1540* ~~la~~ *la* ~~Constantinopole~~ *Constantinopole* ~~și~~ *și* ~~scrisoarea~~ *scrisoarea* ~~de~~ *de* ~~la~~ *la* ~~Veranciu~~ *Veranciu* ~~la~~ *la* ~~regina~~ *regina* ~~Bona~~ *Bona* ~~în~~ *în* ~~1540~~ *1540* ~~la~~ *la* ~~Constantinopole~~ *Constantinopole* ~~și~~ *și* ~~scrisoarea~~ *scrisoarea* ~~de~~ *de* ~~la~~ *la* ~~Veranciu~~ *Veranciu* ~~la~~ *la* ~~regina~~ *regina* ~~Bona~~ *Bona* ~~în~~ *în* ~~1540~~ *1540* ~~la~~ *la* ~~Constantinopole~~ *Constantinopole* ~~și~~ *și* ~~scrisoarea~~ *scrisoarea* ~~de~~ *de* ~~la~~ *la* ~~Veranciu~~ *Veranciu* ~~la~~ *la* ~~regina~~ *regina* ~~Bona~~ *Bona* ~~în~~ *în* ~~1540~~ *1540* ~~la~~ *la* ~~Constantinopole~~ *Constantinopole* ~~și~~ *și* ~~scrisoarea~~ *scrisoarea* ~~de~~ *de* ~~la~~ *la* ~~Veranciu~~ *Veranciu* ~~la~~ *la* ~~regina~~ *regina* ~~Bona~~ *Bona* ~~în~~ *în* ~~1540~~ *1540* ~~la~~ *la* ~~Constantinopole~~ *Constantinopole* ~~și~~ *și* ~~scrisoarea~~ *scrisoarea* ~~de~~ *de* ~~la~~ *la* ~~Veranciu~~ *Veranciu* ~~la~~ *la* ~~regina~~ *regina* ~~Bona~~ *Bona* ~~în~~ *în* ~~1540~~ *1540* ~~la~~ *la* ~~Constantinopole~~ *Constantinopole* ~~și~~ *și* ~~scrisoarea~~ *scrisoarea* ~~de~~ *de* ~~la~~ *la* ~~Veranciu~~ *Veranciu* ~~la~~ *la* ~~regina~~ *regina* ~~Bona~~ *Bona* ~~în~~ *în* ~~1540~~ *1540* ~~la~~ *la* ~~Constantinopole~~ *Constantinopole* ~~și~~ *și* ~~scrisoarea~~ *scrisoarea* ~~de~~ *de* ~~la~~ *la* ~~Veranciu~~ *Veranciu* ~~la~~ *la* ~~regina~~ *regina* ~~Bona~~ *Bona* ~~în~~ *în* ~~1540~~ *1540* ~~la~~ *la* ~~Constantinopole~~ *Constantinopole* ~~și~~ *și* ~~scrisoarea~~ *scrisoarea* ~~de~~ *de* ~~la~~ *la* ~~Veranciu~~ *Veranciu* ~~la~~ *la* ~~regina~~ *regina* ~~Bona~~ *Bona* ~~în~~ *în* ~~1540~~ *1540* ~~la~~ *la* ~~Constantinopole~~ *Constantinopole* ~~și~~ *și* ~~scrisoarea~~ *scrisoarea* ~~de~~ *de* ~~la~~ *la* ~~Veranciu~~ *Veranciu* ~~la~~ *la* ~~regina~~ *regina* ~~Bona~~ *Bona* ~~în~~ *în* ~~1540~~ *1540* ~~la~~ *la* ~~Constantinopole~~ *Constantinopole* ~~și~~ *și* ~~scrisoarea~~ *scrisoarea* ~~de~~ *de* ~~la~~ *la* ~~Veranciu~~ *Veranciu* ~~la~~ *la* ~~regina~~ *regina* ~~Bona~~ *Bona* ~~în~~ *în* ~~1540~~ *1540* ~~la~~ *la* ~~Constantinopole~~ *Constantinopole* ~~și~~ *și* ~~scrisoarea~~ *scrisoarea* ~~de~~ *de* ~~la~~ *la* ~~Veranciu~~ *Veranciu* ~~la~~ *la* ~~regina~~ *regina* ~~Bona~~ *Bona* ~~în~~ *în* ~~1540~~ *1540* ~~la~~ *la* ~~Constantinopole~~ *Constantinopole* ~~și~~ *și* ~~scrisoarea~~ *scrisoarea* ~~de~~ *de* ~~la~~ *la* ~~Veranciu~~ *Veranciu* ~~la~~ *la* ~~regina~~ *regina* ~~Bona~~ *Bona* ~~în~~ *în* ~~1540~~ *1540* ~~la~~ *la* ~~Constantinopole~~ *Constantinopole* ~~și~~ *și* ~~scrisoarea~~ *scrisoarea* ~~de~~ *de* ~~la~~ *la* ~~Veranciu~~ *Veranciu* ~~la~~ *la* ~~regina~~ *regina* ~~Bona~~ *Bona* ~~în~~ *în* ~~1540~~ *1540* ~~la~~ *la* ~~Constantinopole~~ *Constantinopole* ~~și~~ *și* ~~scrisoarea~~ *scrisoarea* ~~de~~ *de* ~~la~~ *la* ~~Veranciu~~ *Veranciu* ~~la~~ *la* ~~regina~~ *regina* ~~Bona~~ *Bona* ~~în~~ *în* ~~1540~~ *1540* ~~la~~ *la* ~~Constantinopole~~ *Constantinopole* ~~și~~ *și* ~~scrisoarea~~ *scrisoarea* ~~de~~ *de* ~~la~~ *la* ~~Veranciu~~ *Veranciu* ~~la~~ *la* ~~regina~~ *regina* ~~Bona~~ *Bona* ~~în~~ *în* ~~1540~~ *1540* ~~la~~ *la* ~~Constantinopole~~ *Constantinopole* ~~și~~ *și* ~~scrisoarea~~ *scrisoarea* ~~de~~ *de* ~~la~~ *la* ~~Veranciu~~ *Veranciu* ~~la~~ *la* ~~regina~~ *regina* ~~Bona~~ *Bona* ~~în~~ *în* ~~1540~~ *1540* ~~la~~ *la* ~~Constantinopole~~ *Constantinopole* ~~și~~ *și* ~~scrisoarea~~ *scrisoarea* ~~de~~ *de* ~~la~~ *la* ~~Veranciu~~ *Veranciu* ~~la~~ *la* ~~regina~~ *regina* ~~Bona~~ *Bona* ~~în~~ *în* ~~1540~~ *1540* ~~la~~ *la* ~~Constantinopole~~ *Constantinopole* ~~și~~ *și* ~~scrisoarea~~ *scrisoarea* ~~de~~ *de* ~~la~~ *la* ~~Veranciu~~ *Veranciu* ~~la~~ *la* ~~regina~~ *regina* ~~Bona~~ *Bona* ~~în~~ *în* ~~1540~~ *1540* ~~la~~ *la* ~~Constantinopole~~ *Constantinopole* ~~și~~ *și* ~~scrisoarea~~ *scrisoarea* ~~de~~ *de* ~~la~~ *la* ~~Veranciu~~ *Veranciu* ~~la~~ *la* ~~regina~~ *regina* ~~Bona~~ *Bona* ~~în~~ *în* ~~1540~~ *1540* ~~la~~ *la* ~~Constantinopole~~ *Constantinopole* ~~și~~ *și* ~~scrisoarea~~ *scrisoarea* ~~de~~ *de* ~~la~~ *la* ~~Veranciu~~ *Veranciu* ~~la~~ *la* ~~regina~~ *regina* ~~Bona~~ *Bona* ~~în~~ *în* ~~1540~~ *1540* ~~la~~ *la* ~~Constantinopole~~ *Constantinopole* ~~și~~ *și* ~~scrisoarea~~ *scrisoarea* ~~de~~ *de* ~~la~~ *la* ~~Veranciu~~ *Veranciu* ~~la~~ *la* ~~regina~~ *regina* ~~Bona~~ *Bona* ~~în~~ *în* ~~1540~~ *1540* ~~la~~ *la* ~~Constantinopole~~ *Constantinopole* ~~și~~ *și* ~~scrisoarea~~ *scrisoarea* ~~de~~ *de* ~~la~~ *la* ~~Veranciu~~ *Veranciu* ~~la~~ *la* ~~regina~~ *regina* ~~Bona~~ *Bona* ~~în~~ *în* ~~1540~~ *1540* ~~la~~ *la* ~~Constantinopole~~ *Constantinopole* ~~și~~ *și* ~~scrisoarea~~ *scrisoarea* ~~de~~ *de* ~~la~~ *la* ~~Veranciu~~ *Veranciu* ~~la~~ *la* ~~regina~~ *regina* ~~Bona~~ *Bona* ~~în~~ *în* ~~1540~~ *1540* ~~la~~ *la* ~~Constantinopole~~ *Constantinopole* ~~și~~ *și* ~~scrisoarea~~ *scrisoarea* ~~de~~ *de* ~~la~~ *la* ~~Veranciu~~ *Veranciu* ~~la~~ *la* ~~regina~~ *regina* ~~Bona~~ *Bona* ~~în~~ *în* ~~1540~~ *1540* ~~la~~ *la* ~~Constantinopole~~ *Constantinopole* ~~și~~ *și* ~~scrisoarea~~ *scrisoarea* ~~de~~ *de* ~~la~~ *la* ~~Veranciu~~ *Veranciu* ~~la~~ *la* ~~regina~~ *regina* ~~Bona~~ *Bona* ~~în~~ *în* ~~1540~~ *1540* ~~la~~ *la* ~~Constantinopole~~ *Constantinopole* ~~și~~ *și* ~~scrisoarea~~ *scrisoarea* ~~de~~ *de* ~~la~~ *la* ~~Veranciu~~ *Veranciu* ~~la~~ *la* ~~regina~~ *regina* ~~Bona~~ *Bona* ~~în~~ *în* ~~1540~~ *1540* ~~la~~ *la* ~~Constantinopole~~ *Constantinopole* ~~și~~ *și* ~~scrisoarea~~ *scrisoarea* ~~de~~ *de* ~~la~~ *la* ~~Veranciu~~ *Veranciu* ~~la~~ *la* ~~regina~~ *regina* ~~Bona~~ *Bona* ~~în~~ *în* ~~1540~~ *1540* ~~la~~ *la* ~~Constantinopole~~ *Constantinopole* ~~și~~ *și* ~~scrisoarea~~ *scrisoarea* ~~de~~ *de* ~~la~~ *la* ~~Veranciu~~ *Veranciu* ~~la~~ *la* ~~regina~~ *regina* ~~Bona~~ *Bona* ~~în~~ *în* ~~1540~~ *1540* ~~la~~ *la* ~~Constantinopole~~ *Constantinopole* ~~și~~ *și* ~~scrisoarea~~ *scrisoarea* ~~de~~ *de* ~~la~~ *la* ~~Veranciu~~ *Veranciu* ~~la~~ *la* ~~regina~~ *regina* ~~Bona~~ *Bona* ~~în~~ *în* ~~1540~~ *1540* ~~la~~ *la* ~~Constantinopole~~ *Constantinopole* ~~și~~ *și* ~~scrisoarea~~ *scrisoarea* ~~de~~ *de* ~~la~~ *la* ~~Veranciu~~ *Veranciu* ~~la~~ *la* ~~regina~~ *regina* ~~Bona~~ *Bona* ~~în~~ *în* ~~1540~~ *1540* ~~la~~ *la* ~~Constantinopole~~ *Constantinopole* ~~și~~ *și* ~~scrisoarea~~ *scrisoarea* ~~de~~ *de* ~~la~~ *la* ~~Veranciu~~ *Veranciu* ~~la~~ *la* ~~regina~~ *regina* ~~Bona~~ *Bona* ~~în~~ *în* ~~1540~~ *1540* ~~la~~ *la* ~~Constantinopole~~ *Constantinopole* ~~și~~ *și* ~~scrisoarea~~ *scrisoarea* ~~de~~ *de* ~~la~~ *la* ~~Veranciu~~ *Veranciu* ~~la~~ *la* ~~regina~~ *regina* ~~Bona~~ *Bona* ~~în~~ *în* ~~1540~~ *1540* ~~la~~ *la* ~~Constantinopole~~ *Constantinopole* ~~și~~ *și* ~~scrisoarea~~ *scrisoarea* ~~de~~ *de* ~~la~~ *la* ~~Veranciu~~ *Veranciu* ~~la~~ *la* ~~regina~~ *regina* ~~Bona~~ *Bona* ~~în~~ *în* ~~1540~~ *1540* ~~la~~ *la* ~~Constantinopole~~ *Constantinopole* ~~și~~ *și* ~~scrisoarea~~ *scrisoarea* ~~de~~ *de* ~~la~~ *la* ~~Veranciu~~ *Veranciu* ~~la~~ *la* ~~regina~~ *regina* ~~Bona~~ *Bona* ~~în~~ *în* ~~1540~~ *1540* ~~la~~ *la* ~~Constantinopole~~ *Constantinopole* ~~și~~ *și* ~~scrisoarea~~ *scrisoarea* ~~de~~ *de* ~~la~~ *la* ~~Veranciu~~ *Veranciu* ~~la~~ *la* ~~regina~~ *regina* ~~Bona~~ *Bona* ~~în~~ *în* ~~1540~~ *1540* ~~la~~ *la* ~~Constantinopole~~ *Constantinopole* ~~și~~ *și* ~~scrisoarea~~ *scrisoarea* ~~de~~ *de* ~~la~~ *la* ~~Veranciu~~ *Veranciu* ~~la~~ *la* ~~regina~~ *regina* ~~Bona~~ *Bona* ~~în~~ *în* ~~1540~~ *1540* ~~la~~ *la* ~~Constantinopole~~ *Constantinopole* ~~și~~ *și* ~~scrisoarea~~ *scrisoarea* ~~de~~ *de* ~~la~~ *la* ~~Veranciu~~ *Veranciu* ~~la~~ *la* ~~regina~~ *regina* ~~Bona~~ *Bona* ~~în~~ *în* ~~1540~~ *1540* ~~la~~ *la* ~~Constantinopole~~ *Constantinopole* ~~și~~ *și* ~~scrisoarea~~ *scrisoarea* ~~de~~ *de* ~~la~~ *la* ~~Veranciu~~ *Veranciu* ~~la~~ *la* ~~regina~~ *regina* ~~Bona~~ *Bona* ~~în~~ *în* ~~1540~~ *1540* ~~la~~ *la* ~~Constantinopole~~ *Constantinopole* ~~și~~ *și* ~~scrisoarea~~ *scrisoarea* ~~de~~ *de* ~~la~~ *la* ~~Veranciu~~ *Veranciu* ~~la~~ *la* ~~regina~~ *regina* ~~Bona~~ *Bona* ~~în~~ *în* ~~1540~~ *1540* ~~la~~ *la* ~~Constantinopole~~ *Constantinopole* ~~și~~ *și* ~~scrisoarea~~ *scrisoarea* ~~de~~ *de* ~~la~~ *la* ~~Veranciu~~ *Veranciu* ~~la~~ *la* ~~regina~~ *regina* ~~Bona~~ *Bona* ~~în~~ *în* ~~1540~~ *1540* ~~la~~ *la* ~~Constantinopole~~ *Constantinopole* ~~și~~ *și* ~~scrisoarea~~ *scrisoarea* ~~de~~ *de* ~~la~~ *la* ~~Veranciu~~ *Veranciu* ~~la~~ *la* ~~regina~~ *regina* ~~Bona~~ *Bona* ~~în~~ *în* ~~1540~~ *1540* ~~la~~ *la* ~~Constantinopole~~ *Constantinopole* ~~și~~ *și* ~~scrisoarea~~ *scrisoarea* ~~de~~ *de* ~~la~~ *la* ~~Veranciu~~ *Veranciu* ~~la~~ *la* ~~regina~~ *regina* ~~Bona~~ *Bona* ~~în~~ *în* ~~1540~~ *1540* ~~la~~ *la* ~~Constantinopole~~ *Constantinopole* ~~și~~ *și* ~~scrisoarea~~ *scrisoarea* ~~de~~ *de* ~~la~~ *la* ~~Veranciu~~ *Veranciu* ~~la~~ *la* ~~regina~~ *regina* ~~Bona~~ *Bona* ~~în~~ *în* ~~1540~~ *1540* ~~la~~ *la* ~~Constantinopole~~ *Constantinopole* ~~și~~ *și* ~~scrisoarea~~ *scrisoarea* ~~de~~ *de* ~~la~~ *la* ~~Veranciu~~ *Veranciu* ~~la~~ *la* ~~regina~~ *regina* ~~Bona~~ *Bona* ~~în~~ *în* ~~1540~~ *1540* ~~la~~ *la* ~~Constantinopole~~ *Constantinopole* ~~și~~ *și* ~~scrisoarea~~ *scrisoarea* ~~de~~ *de* ~~la~~ *la* ~~Veranciu~~ *Veranciu* ~~la~~ *la* ~~regina~~ *regina* ~~Bona~~ *Bona* ~~în~~ *în* ~~1540~~ *1540* ~~la~~ *la* ~~Constantinopole~~ *Constantinopole* ~~și~~ *și* ~~scrisoarea~~ *scrisoarea* ~~de~~ *de* ~~la~~ *la* ~~Veranciu~~ *Veranciu* ~~la~~ *la* ~~regina~~ *regina* ~~Bona~~ *Bona* ~~în~~ *în* ~~1540~~ *1540* ~~la~~ *la* ~~Constantinopole~~ *Constantinopole* ~~și~~ *și* ~~scrisoarea~~ *scrisoarea* ~~de~~ *de* ~~la~~ *la* ~~Veranciu~~ *Veranciu* ~~la~~ *la* ~~regina~~ *regina* ~~Bona~~ *Bona* ~~în~~ *în* ~~1540~~ *1540* ~~la~~ *la* ~~Constantinopole~~ *Constantinopole* ~~și~~ *și* ~~scrisoarea~~ *scrisoarea* ~~de~~ *de* ~~la~~ *la* ~~Veranciu~~ *Veranciu* ~~la~~ *la* ~~regina~~ *regina* ~~Bona~~ *Bona* ~~în~~ *în* ~~1540~~ *1540* ~~la~~ *la* ~~Constantinopole~~ *Constantinopole* ~~și~~ *și* ~~scrisoarea~~ *scrisoarea* ~~de~~ *de* ~~la~~ *la* ~~Veranciu~~ *Veranciu* ~~la~~ *la* ~~regina~~ *regina* ~~Bona~~ *Bona* ~~în~~ *în* ~~1540~~ *1540* ~~la~~ *la* ~~Constantinopole~~ *Constantinopole* ~~și~~ *și* ~~scrisoarea~~ *scrisoarea* ~~de~~ *de* ~~la~~ *la* ~~Veranciu~~ *Veranciu* ~~la~~ *la* ~~regina~~ *regina* ~~Bona~~ *Bona* ~~în~~ *în* ~~1540~~ *1540* ~~la~~ *la* ~~Constantinopole~~ *Constantinopole* ~~și~~ *și* ~~scrisoarea~~ *scrisoarea* ~~de~~ *de* ~~la~~ *la* ~~Veranciu~~ *Veranciu* ~~la~~ *la* ~~regina~~ *regina* ~~Bona~~ *Bona* ~~în~~ *în* ~~1540~~ *1540* ~~la~~ *la* ~~Constantinopole~~ *Constantinopole* ~~și~~ *și* ~~scrisoarea~~ *scrisoarea* ~~de~~ *de* ~~la~~ *la* ~~Veranciu~~ *Veranciu* ~~la~~ *la* ~~regina~~ *regina* ~~Bona~~ *Bona* ~~în~~ *în* ~~1540~~ *1540* ~~la~~ *la* ~~Constantinopole~~ *Constantinopole* ~~și~~ *și* ~~scrisoarea~~ *scrisoarea* ~~de~~ *de* ~~la~~ *la* ~~Veranciu~~ *Veranciu* ~~la~~ *la* ~~regina~~ *regina* ~~Bona~~ *Bona* ~~în~~ *în* ~~1540~~ *1540* ~~la~~ *la* ~~Constantinopole~~ *Constantinopole* ~~și~~ *și* ~~scrisoarea~~ *scrisoarea* ~~de~~ *de* ~~la~~ *la* ~~Veranciu~~ *Veranciu* ~~la~~ *la* ~~regina~~ *regina* ~~Bona~~ *Bona* ~~în~~ *în* ~~1540~~ *1540* ~~la~~ *la* ~~Constantinopole~~ *Constantinopole* ~~și~~ *și* ~~scrisoarea~~ *scrisoarea* ~~de~~ *de* ~~la~~ *la* ~~Veranciu~~ *Veranciu* ~~la~~ *la* ~~regina~~ *regina* ~~Bona~~ *Bona* ~~în~~ *în* ~~1540~~ *1540* ~~la~~ *la* ~~Constantinopole~~ *Constantinopole* ~~și~~ *și* ~~scrisoarea~~ *scrisoarea* ~~de~~ *de* ~~la~~ *la* ~~Veranciu~~ *Veranciu* ~~la~~ *la* ~~regina~~ *regina* ~~Bona~~ *Bona* ~~în~~ *în* ~~1540~~ *1540* ~~la~~ *la* ~~Constantinopole~~ *Constantinopole* ~~și~~ *și* ~~scrisoarea~~ *scrisoarea* ~~de~~ *de* ~~la~~ *la* ~~Veranciu~~ *Veranciu* ~~la~~ *la* ~~regina~~ *regina* ~~Bona~~ *Bona* ~~în~~ *în* ~~1540~~ *1540* ~~la~~ *la* ~~Constantinopole~~ *Constantinopole* ~~și~~ *și* ~~scrisoarea~~

ca cercei ficei sultanului, la cununia ei cu Rustan pașa. Prin protegierea acelu mare dregător, Rareș obține o audiență la sultanul. Aice el «ținu o cuvîntare, în care desfașură cu atîta artă cauzele și urmările răsboaelor sale, lipsa vistieriei moldovenești, catastrofa lui Gritti, violența frăține-seu⁷, lui Ștefan Vodă și a boierilor, vechile condițiuni a le hotarelor Moldovei cu Polonia, și în sfîrșit se scuza cu atîta elocvență, în cît tuturor le păru a fi un om persecutat de soartă fără dreptate. În adevăr ca un mare ostaș ce era el, nu putea să nu aprindă inimile cele vieteze a le Turcilor, și el își atrase simpatia lor într'un așa grad, în cît pașalele, chiar de nu ar fi fost corupți prin aur, tot încă ar fi apărut în toate chipurile pe acest viteaz, ilustru prin atîtea fapte și luptîndu-se cu însuș goana fatalității». Totuș sultanul, probabil spre a'l putea stoarce pe Petru și mai bine, nu se rosti de o cam dată nici într'un mod, ei îl relegă în mahalaoa genoveză a Constantinopolei, unde Petru era încunjunat de mai mulți Unguri deosebiți, de Greci și comercianți Italiani, de la care fără îndoială că împrumutase bani,⁸ și chiar o samă de Turci îl vizitau, bînd vin în casa principelui. în cît prin amabilitatea și generozitatea sa, Petru Vodă ținea chiar în exil un fel de curte suverană⁹.

În timp ce Rareș își dregea astfelu trebile la Constantinopole, Moldovenii nemulțămîți cu domnia lui Ștefan Lăcustă, se răsuculase în contra lui, sub conducerea a doi boieri, Mihul hatmannul și Troțușan logofătul, ajutați de familiile boierești a le Găneștilor și

7. Am spus că Giovio din eroare face pe Ștefan Lăcustă fratele lui Petru.

8. După spusele lui Ureche, Letopisește, I, p. 164—166 și Paul Giovio, Arh. ist., II, p. 38. Petru Rareș, care petrecuse mai mult timp la Constantinopole, știa turcește. În 1540 Petru trimise în 201 lui Zapelii &

7 în mltu cei a împrumutaser bani în Orom
 și în 150 Corcia în 1540
 Cuthy c. Rothmann 11 Febr 1541 Hermann
 Doc. D. I. p. 215, mltu Petru
 409 mltu vivit et illigis quindicem mltu
 florentinum mltu sedis.

7. 16-17 Yermine cu a fost fost lui prințul
 Sultanul. Hermann, Doc. D. h. p. 223.

Membru al Academiei Române.

Arbureștilor⁹, care năvăliră cu parte oameni de rînd în foișorul din Suceava, unde odihnea Ștefan vodă, și'l străpunseră fără apărare. Boierii însă, cu toate că ucisese pe Ștefan vodă, nu vroiau cu nici un chip să revină la Petru Rareș, precum în deobște «poporul de jos doria întoarcerea lui Petru vodă, iar boierii, care îl uriau peste măsură, preferiau pe ori care alt principe»¹⁰. Boierii nu'l uriau pe atîta, pe cît se temeau de răsbunarea lui, fiind că nu numai îl părăsise pe timpul venirii lui Soliman, ci umblase chiar să'l dea pe mîinile lui.

Alexandru al III-le Cornea, 1540—1541. Răsculații chiamă deci la tron pe unul Alexandru Cornea. Acesta pretindea și el a fi de neam domnesc, după cum spune Paul Giovio, fără să arăte însă din al cui sânge se trăgea. Va fi fost un fiu natural sau un pretins fiu natural a unui domn anterior. În ori ce caz este însemnat că pînă aici se respecta principiul, că domnia nu se cuvinca să o aibă decît acei ce erau din viață de domn.

Petru Rareș aflînd la Constantinopole despre turburările din Moldova, cere de la Soliman să i se incredințeze iarăși domnia acelei țări, bine înțeles sprijinind noua sa rugăminte prin noue daruri, și mai bogate decît acele date pentru reîntrarea lui în grația sultanului. Alexandru vodă trimițînd și el soli la Poartă spre a fi întărit în domnie, Petru Rareș se silește în toate modurile a-i combate, «rugînd mai ales pe pașale să nu dea crezămînt originii celei domnești a înșălătorului, om cu totul de rînd, simplu instrument prin

9. Ureche, în Letopisește I p. 107. De la acești Gănești se trag deosebite ramuri a le familiei moldovene Ganea și astăzi încă numeroasă.

10. Giovio, p. 39: „multitudinis studia in Petrum vertentur; ex contra nobilitas ei vehementer iniens, quemcumque alium praefereundum putaret.”

16h v. Jozj. Chilii u Letatza Albi 188.

despre al III-le Cornea
 17 April 1914

inedit p. 11-12

amintit

care boierii vroiau să'l despoae pe el de domnie¹¹. Văzînd Alexandru și cu boierii că nu izbutesc la Poartă, trimit o solie la Carol al V-le și la regele Ferdinand, făgăduînd închinare și cerînd ajutor vr'o 10,000 de ostași pedestrimē; căci ei avînd 40,000 de cavalerie moldovenească, ar putea susține navala unei armate turcești, ori cît de mari. Spionii lui Petru vodă, aflînd de această ambasadă a lui Cornea, o raportară domnului lor, care se grăbi a o pune în cunoștința Porții. Soliman văzînd în Alexandru un trădător al intereselor turcești, se grăbi a încuviința cererea lui Petru, și a-l numi domn în Moldova¹². Ferdinand pe de altă parte răspinse propunerile domnului Moldovei.

Astfelu rămăsese Alexandru Cornea și boierii să lupte singuri contra lui Rareș, care venia cătră Moldova, întovărășit de o puternică oștire turcească. Boierii îndată ce aflară despre întoarcerea lui Petru, părăsiră în mare parte pe Alexandru, lîngă care rămăseră numai acei ce'l adusesese din Polonia, hatmanul Mihai, logofătul Troțușanu, și boierii fără funcțiune Pătrașcu, Crasneș și Cozma. Petru orîndui armata lui spre luptă, și plecă în contra lui Alexandru. De îndată ce el se apropiă, toți partizanii lui Alexandru îl părăsiră afară de Pătrașcu, care muri împreună cu stăpînul seu Alexandru sub securea calăului lui Rareș. Numai unul s'a găsit dintre boierii moldoveni care să se hotărască a împărtași cu domnul seu și soarta nefericită, și nu'l părăsi ca ceilalți, spre a se închina soarelui ce răsăria. Atîta se corupsese încă de pe atunci simțimîntul onoarei la boierii moldoveni. Petru se prefăce a se împăca cu boierii, și jură chiar înaintea mitropolitului că va erta pe acei care îi greșise, și apoi ie în stăpînire scaunul Moldovei

11. *Paul Giovinio*, p. 39.

12. *Idem*, p. 40. *N. Costin*. notă la Ureche, *Letopisește*. I, p. 168, nota 1.

pentru a doua oară, în Februarie 1541¹³. Cu tot acest jurământ, Petru își răsbună pe cîți-va din boierii cei mai turburători, anume pe hatmanul Mihu, logofătul Trotușan și pe boierii Crasneș și Cozma, invinundu-i de trădare. Ureche chiar dă a înțelege că ei ar fi fost osîndiți pentru purtarea ce o avuse în timp ce Petru era amenințat de Soliman. Iată cît plătea jurământul unui domn în aceste timpuri de neagră ră credință. De aceea și bine îl judecă pe Petru ambasadorul francez din Veneția, spunînd că «dînsul va jura ori ce numai ca să fie primit, și apoi se va deslega el însuș»¹⁴.

Petru Rareș a doua oară, 1541—1546. Reinvoarea lui în Moldova făcîndu-se prin Turci, însemna încă un pas făcut înainte în căderea țării sub ei. De aceea și videm că condițiile sub care Petru primește domnia sunt mai grele decît acele cu care Moldova se închinase împărăției otomane. I se impune să plătească pe an Porței cîte 12,000 de galbeni în loc de 3000, și anume nu mai mult cu titlul de *pescheș* (dar) ei cu acel de *haraciu* (tribut). Petru Rareș se mai obligă a ținea în țară 500 de călări turci, în chip de pază pentru persoana lui; în realitate însă ca o supraveghere a purtării sale, și să dea pe fiul sau ostatec la Constantinopole¹⁵.

Nu este indoială că și fără stăruințele lui Petru la

13. *Episcopul de Montpellier către Francisc I, Veneția 15 și 20 Februarie, 7, 21 și 31 Martie și 30 April 1541*, în Documente privitoare la istoria Românilor, Suplement I, 1886. Documente franceze culese de Gr. Tocilescu și A. I. Odobescu, p. 3. Prin urmare data documentului lui Ștefan Lăcustă reproduș în Arhiva Istorică a domnului *Hasdeu*, I, I, p. 125 ca din 5 Iunie 1541 este greșită. Trebuie să fie 1540.

14. *Ureche în Letopisește*, I, p. 169. *Episcopul de Montpellier, către Francisc I, 31 Mart 1541*. Documentele citate, Suplement, I, p. 3, reproduș și în Arh. ist., I, I, p. 158.

15. *Episcopul de Montpellier către Francisc I, 15 Februarie 1541 l. c.*, reproduș în Arh. ist., I, I, p. 157. *Teut lui Rareș plecat la Franța în 1541. Vezi în raport de 1 Iunie anul lui în Hurmuz*

Dot. Dr. I. p. 225

Constantinopole. Turcii ar fi ajuns a se amesteca în Moldova în aceeași măsură în care ei se deprinsese acum de mult a interveni în Muntenia. Turcii văzuse că din regularea competițiilor la tron în Muntenia izvo-rise pentru ei o puternică vină de cîștig. Se folosiră deci de cea întâi ocazie spre a supune la acelaș regim și pe Moldova. De aceea ei primiră cu brațele deschise pe acela pe care mai înainte îl numise «perfidul și afurisitul Petru voevod». De aceea uitară ei și resvrătirea lui, și toate greșelele comise împotriva sultanului, îl reprimiră în grație și-i dădură iarăși tronul, din care ei înșii îl alungase, pentru că dori-au ea și Moldova să încapă în poziția robită, în care zăcea Muntenia sub a tot puternicia lor.

Dacă însă Turcii se folosiră de prilej, nu este mai puțin adevărat că domnul Moldovei îl oferă, mergînd singur la ei, cu pungile în mîni, și hrănind cu averile sale lăcomia și corupția turcească. Ori cum ar fi lucrurile, ne pare înviderat că dacă Turcii s'au amestecat în domniile noastre, dacă au ajuns mai tirziu a le da celui ce oferea mai mult, vina acestei ingerenți fatale în viața poporului român, cade în partea ei cea mai mare asupra însuși acestuia, căci el era provocatorul, iar Turcii numai acei ce primeau bucurios asemenea rol. Ceea ce acuma făcuse Petru Rareș, îl îndeplinise cu mulți ani în urmă domniul munteni, încă înainte de domniei acelei slugi turcești ce se numește Radu cel Frumos.

Nesiguranța urmării la tron produsă prin nenorocitul sistem electiv-ereditar, provoca desbinarea între deosebiții candidați. Aceștia ne putîndu-se învinge unul pe altul numai cu ajutorul partizilor din țară, alergau la străini: Unguri, Poloni și Turci. Pe cînd însă cei d'întăi, mai slabi, dobîndeau prin aceste intrigi și lupte ucigătoare, numai niște drepturi nomi-

nale, Turcii, mari și puternici, reduceau tot mai mult în robie corpurile sfișiate a le țărilor române.

Odată cu reîntoarcerea lui Petru în scaun, o schimbare însemnată se făcu în părțile de peste munți. Zapolia murise în 22 Iulie 1540, lăsând ca moștenitor un copil ce de abia văzuse lumina zilei. Ferdinand introduce îndată o armată în Ungaria, pe cînd regina văduvă Isabela, împreună cu episcopul Oradiei mari, Gheorghe Utjescevic sau Martinuzzi, trimis la Soliman după ajutor. Acesta după ce răspinge o solie a lui Ferdinand, care căuta să mențină pacea, pleacă cu o armată în contra Germanilor. Sultanul pune mina pe Ofen, și așază aici o garnizoană turcească, prefăcînd în moschee biserica catedrală. Astfel se prefăcu partea Ungariei până la munții Transilvaniei în pašalic, împărțit în 12 sangiacuri, și numai această de pe urmă țară rămase în starea ei de mai înainte, ca provincie tributară a imperiului otoman, sub domnia copilului Sigismund, episcopit de muma lui Isabela, de episcopul Martinuzzi și de nobilul Petrovici¹⁶.

Prefacerea Ungariei propriu zise în pašalic produse în Germania o spaimă neauzită. Propășirea puterii turcești părea neînlăturabilă, și Germanii prevedeau cu îngrozire timpul cînd în însuși țara lor va străluci semi-luna pe turnurile bisericilor. Dieta imperială ținută în 1542 în Spira, ie de astă dată o hotărîre neașteptată, în starea de destrăbălare și de neunire în care putrezia pe atunci imperiul, mîncat de rivalitățile principilor, sporite prin acele religioase. Se votează anume un ajutor îndoit în contra Turcilor: 40,000 de pedestri și 8,000 de călări. Pentru a păstra unirea trebuitoare operațiunilor răsboinice,

¹⁶. Zinkeisen, II, p. 835 și urm.

† El începuse a se pleca înspre vest. & îndată ce fusese
găsit în scaunul Moldovei 17 hii

17 hii Doc Hurm., Doc., T. 4, p. 129, "Moldavum inquit
marmu Transilvaniam ~~trans~~ intrare vult"; 1542.
Ibidem, p. 325, "longe validem hostem propul-
santur";

17 hii Doc Hurm. raport de la Cluj (1541) c. Ferdinand din 1541
Hurm. Doc., D. 1, p. 218.

dieta ordonă ca preoții catolici și predicatorii protes-
tanti să se abțină de la ori-ce propagandă sau hulire
religioasă, și se investește pe marchizul de Brande-
nburg, *Ioachim*, cu comanda supremă a oștirii sculate
contra necredincioșilor¹⁷.

Marchizul de Brandenburg se gândi îndată, pentru
a da întreprinderii sale toți sortii izbîndei, a atrage
în legătură contra păgînilor pe domnul Moldovei,
Petru Rareș, care avea o reputațiune făcută de prin-
cipe puternic, pe lingă cunoștința ce el trebuia să o
aibă despre afacerile turcești. Rareș imbiat de co-
mandantul suprem german la o alianță contra Tur-
cilor, de și supus al lor și restituit de ei în scaunul
Moldovei, nu putea refuza această legătură din mai
multe cauze: Mai întâi el știea bine că protejura
Turcilor nu era de cît o robie; apoi dacă Germa-
nii ar fi izbutit în contra Turcilor, în ce poziție cri-
tică l-ar fi pus refuzul său de a lua parte la alianța
ce dinșii îi propuneau? În sfîrșit se mai gîndea el că
față cu Turcii, cei mai îndepărtați și mai puțini isco-
ditori în trebile politice, va izbuti a ascunde man-
perile sale, în cît va putea acoperi poziția lui față cu
ambii dușmani, până la momentul ce ar hotări soar-
ta războiului într-o parte sau în alta.

De aceea el încheie în 1 Mart 1542 un tratat cu
electorul de Brandenburg, în care el motivează pe
fapte nu prea exacte trecerea lui în partea cre-
știnilor. El spune, că «tiranul turcesc împăratul Soli-
man a năvălit ca un dușman în anii trecuți în țări-
le noastre cu putere și cu oaste mare, și pre noi le-
gîndu-ne ne luă cu sine la Constantinopole(?) și no
puse la închisoare și ne despoie și ne lipsi de bunu-
rile, castrele și posesiunile noastre, și aceea ce și mai

17. Zinkeisen, II, p. 848.

mult ne doare pe noi și pe poporul nostru, ne supu-
se sectei sale mohametane» (!!). Această expunere ne-
exactă a unor împrejurări altfelu petrecute căuta să
justifice, poate până și în ochii lui Petru, trădarea
pe care el o pune în lucrare față cu sultanul, care
l restituise în scaun. Petru se obliga către marchi-
zul ca în tot cursul războiului, să țină în anumite lo-
curi iscoditori, care să pîndească planurile și să ra-
porteze puterile Turcilor, «și dacă împăratul Turci-
lor ar veni el singur în persoană, și noi cu supușii
noștri și cu alți cîți-va pe care îi v'om putea trage
în partea noastră se va întimpla să fim cu Turcii, și
timpul ni se va părea a fi oportun, atunci noi im-
preună cu supușii noștri, precum și cu ceilalți ce vor
fi cu noi, vom întoarce toate puterile și oastea noastră,
și vom trece în partea oastei creștine, și-i vom da
ajutor, și de va fi numai prin putință, *pre însuși îm-
păratul Turcilor în persoană, viu sau mort, îl vom
da pe minile prea luminatei domniei sale căpitanului
suprem al războiului*»¹⁸. Marchizul se obliga la rîn-
dul lui către Petru ca să-i răspundă «după termina-
rea afacerii, într'un timp hotărît, o sumă însemnată
de galbeni ungurești în aur, de greutate bună și
dreaptă, așa precum mai pe larg se cuprinde în car-
tea prea luminatei domniei sale, care se află în pă-
strarea noastră». Afară de aceasta marchizul se mai
indatora a «lucra la maiestatea sa împăratul Roma-
nilor și la celelalte staturi a le sacrului imperiu, ca
noi și țările noastre să fim uniți, legați și intrupați
pentru tot deacuna cu sacrul imperiu roman, și pur-
tînd noi și urmașii noștri sarcinile imperiului, să căș-

¹⁸ Documente extrase din Arhivul secret din Berlin în *Papiri, Tesaur, III*,
p. 13-14 „et quantum possibile ipsum Turcarum imperatorem suae illustr.
dominationi ut supremo belli capitaneo vel vivum vel mortuum personaliter
praesentabimus”.

tigăm stat și scaun în imperiul roman, vrednice de starea noastră». Această condiție pune mai ales în lumină ghibăcia lui Rareș. El nu intra în vasalitatea împăratului german, ci în legătura cea mai slabă a federațiunii germane, în care el știe că nu va pierde neașteptat, ce pe fie ce zi era tot mai rău știrbită prin uzurpările Turcilor. În sfârșit se mai obliga Petru Rareș ca să procure armatei imperiale 30,000 de capete de vită, «cu preț drept și cuviincios», și marchizul îi făgăduia că se va interpune spre a împăca daraverile neisprăvite, ce se aflau între Polonia și Moldova.

Cu toate că prin tratatul încheiet se vede că marchizul făgăduise lui Petru o sumă de bani însemnată, videm că el se imprumută de la domnul Moldovei, cu cifra indestul de mare pentru acele timpuri, de 200,000 de florini ungurești, declarând că i-a primit, 100,000 în bani, iar 100,000 în vite, care vânzându-le prin credinciosul său în Iaroslavia, le-au prefăcut în bani. Obligațiunea lui Ioachim pentru această sumă către Petru este puternic legată, îndatorindu-se marchizul a răspunde la vreme de neplată cu toate bunurile sale și acele a lor sei, și chiar cu trupurile lor, a renunța la ori-ce excepțiuni, precum aceea că banii nu s'ar fi numărat, sau acceptilația, sau novația, sau soluția, sau invoiala de a nu răspunde datoria, îndreptățind pe Petru din cauza îndepărtării a putea și vinde la vreme de nevoie obligația către ori cine¹⁹.

Am văzut că marchizul se lega prin tratatul său a răspunde lui Petru o sumă de bani «după terminarea afacerii», precum se cuprindea în cartea deosebită a marchizului. Afacerea era prinderea și tradarea sultanului în minile împăratului. Ca mulțămire pentru

19. Obligația din 24 Iunie 1542 în *Lupiu*, III, p. 16-19.

această slujbă, Ioachim se îndatora a răspunde lui Petru printr'un act din 29 Iunie 1542, suma însemnătoare de 300,000 de galbeni, și în curînd după aceea găsim o altă obligație din 6 Iulie, în care marchizul se obligă către Petru, «în caz cînd oare care lucruri vor izbuti sau vor aduce nu puțină siguranță imperiului german și creștinătăței», să 'i răspundă suma într'adevăr enormă de 500,000 de galbeni. Prin această de pe urmă obligație marchizul se mai lega a plăti lui Petru, în bani sau panură, vitele ce acesta le va trimite armatei, a'l face să fie primit în confederația germană și a'l împăca cu Polonia²⁰.

Este înviderat că obligația de 500,000 de galbeni, au înlocuit pe cea de 300,000 și că ambele aceste erau o datorie a marchizului către Petru, condiționată prin trădarea lui Soliman de către Petru în mîinile Germanilor.

Obligația cea d'întăi conținea din contra recunoașterea unui împrumut făcut parte în bani, parte în vite lui Ioachim. De aceea în procesul ce se naște după moartea lui Petru Rareș, pentru plata datoriei către domnul Moldovei, vedem figurînd numai obligația cea de 200,000 de fiorini, și nu celelalte care rămăseseră fără cauză²¹.

Incercarea lui Petru de a scutura jugul turcesc prin o legătură cu Nemții nu ajunse însă la nici un capăt. Expediția Germanilor se compromise cu totul la asediul Pestei, și puterea Turcilor iarăși se întinse atot stăpînitoare pe întreaga Ungarie.

Folosindu-se de incurcăturile Transilvaniei, Petru Rareș urma chiar în timpul tratărilor cu Nem-

20. Aceste două obligații, deosebite de cea din 24 Iunie, sunt: cea de 300,000 de galbeni din 29 Iunie 1542, și cea de 500,000 din 6 Iulie același an. Vezi *Papiu*, III, p. 19-23.

21. *Papiu*, document din 1504, *Tesaur III*, p. 23.

l'armatei

lui
tre

57

masă furios, punînd mîna pe sabie. Moldovenii se aruncă asupra lui și îl leagă. Pe cînd Mailat se sbuciuma, supraveni Ahmed, care mascîndu-și mulțămirea, se prefăcu a dojeni pe Petru Vodă pentru că ar fi înfrînt legile ospetiei, și ar fi espus morței pe floarea Turcilor, trimiși ostateci în Făgăraș. Petru Rareș însă îi răspunse cu un prefăcut despreț, că prinderea lui Mailat avea cauze foarte grave, și că va fi trimis neatins la Constantinopole, «unde într'adevăr voevodul fu și expedit, și 'și duse restul miserabilelor sale zile în închisoarea celor șapte turnuri»²². Fără îndoială că această cursă fusese convenită între sangiacul turec și domnul Moldovei. Cunoșcînd meșteșugul lui Rareș, pus odată în aplicare la prinderea lui Gritti, nu vom sta la îndoială a atribui lui Petru iscoada acestei trădări.

Petru Rareș se întorsese astfel cîtră Turci, vîzînd cît de slab duceau Nemții lupta contra Turcilor. După ce expediția germană cade cu totul la asediul Budei, în 1542, Petru Rareș își îndreaptă purtarea lui în totul conform cu interesele turcești. Anume episcopul Martinuzzi vroia să rîpească la el toată puterea, ce era împărțită de o cam dată cu regina mămă și cu sfetnicul Petrovici. Martinuzzi începu a se apleca în partea Nemților, spre a căpăta un sprijin în contra influenței turcești. El nu mai trimite tributul de 10,000 de galbeni, pe care Ardealul îl răspundea Turcilor.

Petru Rareș primise de la sultanul, ca mulțămită pentru prinderea lui Mailat, îndărăt cetățile sale transilvane, de care el fusese deposedat în urma înfîmplărilor din 1538. Izabela însă cu tot ordinul sultanului, refuză a i le înapoi. Domnul Moldovei pre-

²² *Istvanfi*, p. 243, combinat cu *Paul Giovio* (*Arh. ist.*, II, p. 27), care însă pune greșit această prindere a lui Mailat în 1528, în domnia întâi a lui Petru Rareș. Mai vezi și *Zinkeisen* II, II, p. 844. *Ureche* (*Letopiseșo* I, p. 170) spune că Mailat ar fi fost prins în urma unei bătălii pierdute de el cîtră Petru Vodă.

textînd a apăra interesele sultanului, și a pedepsi pe Ardeleni pentru neplata tributului, în realitate însă spre a-i sili la restituirea cetăților sale, năvălește cătră sfîrșitul anului 1542 peste munți. Că Petru Rareș se supărase pe Unguri pentru nerestituirea cetăților sale, cu tot ordinul sultanului, se vede de pe aceea, că atunci cînd el esă din Suceava, jură «că nici odată va mai vroi binele Ungurilor trădători și perfizi, ci mai curînd stăpînului seu prea milostiv, împăratului Turcilor și poporului seu, care ei nu sunt păgîni ci adevărați creștini»²².

Guvernul Transilvaniei, vîzînd cumplitele pustieri făcute de Petru în țară, se hotărește în 1544 a-i restitui posesiunile ce-i aparținuse; dărimă însă cetățile Ciceul și cetatea de Baltă, și i le înapoește numai astfel, împreună cu ținuturile încunjurătoare²³.

Cu toate aceste Petru știu să deie încursiunei sale în Ardeal o astfel de culoare, în cît să nu se strice cu Nemții. Este probabil că purtarea indoiehică a lui Martinuzzi, care în acelaș timp pe cînd cerea ajutorul lui Ferdinand contra Isabelei și a partidei turcești, era în corespondență cu Soliman și se seauza cătră el că nu ar putea porni în contra lui Ferdinand, din cauza năvălirii lui Petru Rareș²⁴, înlesni acestuia întreținerea bunelor relațiuni cu împărăția germană. Astfeliu la măritarea ficei lui Ferdinand, Elisabeta de Austria cu Sigismund August în 1543, un ambasador moldovenese apare cu daruri la curtea Austriei²⁵.

22. Document din 1542 comunicat în extract de Di. Haiden, în Columna lui Traian, 1874, p. 129. Vezi tot acolo și alte extracte care confirmă această expediție.

23. Analele secuști în *Sincat*, II, p. 183. +

24. *Simonius in Papiu*, introducere la doc. din Berlin, *Tesaur*, III, p. 11.

25. *Fontes rerum austriacarum, scriptores*, I, p. 360, citat de *Picot*, *Chronique d'Ureche*, p. 351.

+ haz, cuprinz mlticuri cetatilo p. 1540, 1541, 1542, 1543 (1540), 1544 (1542)

Petru Rareș se întorsese însă pe deplin la supunerea turcească, vâzînd încercările sale de a scutura jugul lor cu ajutorul german eșite la nimic. În 1545 îl găsim trimițînd pe doi boieri *Cosma Șeptilici Ghen-ga*, jîtniceriul de Suceava și *Nicolai Burlă*, staroste de Șipin, la Moscva ca să cumpere de acolo «blăni de samur, dinți de pește și alte lucruri, menite a imblînzî prin daruri pe sultanul turcesc»²⁶. Marele duce al Litvaniei dă solilor lui Rareș cartea pentru libera lor trecere prin statele sale, face dreptate și la alte cereri ale lui Petru, precum pentru punerea în judecată a doi neguțitori litvani, care nu vroiau să plătească prețul de 3,000 de galbeni, datorit pe 1000 de boi; se folosește însă de prilej spre a se plînge lui Petru, că ar împedica pe neguțitorii Armeni și Evrei ce ar trece prin Moldova cu cai turcești, și le-ar lua caii. Petru vîzînd bunele dispoziții a marelui duce către sine, trimite curînd după aceea pe un umblător al seu, Avram Banilovski gramaticul, «dorînd și cerînd cu stăruință ca supușii sei fugiți din Moldova, în urma mai multor fapte rele și care se ascundeau în Litvania, anume, *Gliga* fiul lui *Arbore* și *Ioan Crasneș*, fugiți din Moldova cu două călugăriți, *Văscan* nepotul de frate al lui *Șerpe* cu tovarășul seu *Toader*, *Tăutul* fiul lui *Pătrașcu* cu tovarășul seu *Văscan* și *Vlad* om de jos»²⁷, să fie predați pe mîna aceluia Avram, omul voevodului. După cît se vede această rugămînte a lui Petru nu fu îndeplinită, din cauză că nici Petru nu dăduse urmare cererei marelui duce privitoare la neguțitorii de cai turcești. Trimisînd marele duce în 16 Ianuarie 1546 pe un sol al seu Vilomovski, cu o scrisoare prin care ducele

26. Relația despre ambasada lui Petru Rareș la Sigismund August mare principe al Litvaniei din 1545 în *Arh. ist.*, I, I, p. 33.

27. Document din 1545 în *Arh. ist.*, I, I, p. 35.

mitropolitului. Ureche face despre el un portret cam lingușit, cînd spune că: «era cu adevărat feciorul lui Ștefan Vodă celui Bun, că intru tot sămăna tătîneșeu; că la răsboaie îi mergea cu noroc, că tot au izbîndit, și multe lucruri bune și dumnezeiești apucase de făcea. Țara și moșia ca un părinte o socotia: judecata cu dreptate o făcea. Iar la sfat era om cuvios și la toate lucrurile îndrăzneț, și la cuvînt gata a da răspuns, de 'l cunoșteau toți că 'i harnic să domnească țara»³⁰. Cu toate acestea Petru Rareș era un domn cu o mare vază în lumea politică orientală. Am văzut că atunci cînd Turcii vroise să 'l doboare, însuș sultanul Soliman nu găsește de prisos a se pune în fruntea expediției sale, și cînd liga creștină vroeste să se injghebe în contra Turcilor, tot la Rareș ea trebuia să recurgă. Apoi episcopul de Lund, cînd spune despre Petru că e un domn foarte puternic, reproduce opinia întregii Ungarii despre el, din care o parte, Transilvania, simțise în repeșite rînduri ascuțișul acestei puteri. Moldova pe timpul lui Rareș nu era încă departe de Ștefan cel Mare, și puterea desvoltată în ea de marele domn era încă în picioare; apoi reputația pe care acesta o lăsase țării sale se răsfrîngea încă asupra urmașilor.

Petru Rareș fu însurat de două ori: întâi ținu pe *Maria*, despre care nu știm din ce neam era. Este probabil că el o luase încă înainte de a fi domn, căci ea moare doi ani numai după suirea lui în tron, în 28 Iunie 1529, și este înmormîntată la mănăstirea Putna³¹. A doua soție a lui fu *Elena*, fiica lui *Ioan Eraclide* coborîtor din *Gheorghe Eraclide* principele Serbiei³². Despre dînsa am văzut cum Ureche spune,

30. *Ureche*, Letopiseșe. I, p. 172.

31. Vezi inscripția ei mormîntală în *Arh. românească*, II, p. 308.

32. Vezi Genealogia lui Iacob Eraclide Despotul în *Arh. ist.*, I, I, p. 99.

că fiind sirboaică, scrise din cetatea Ciceului, pentru barbatul ei, o scrisoare pe limba sirbească către sultanul Soliman.

Cu Maria, Petru Rareș avu un singur fiu, a cărui nume s'a păstrat: *Bogdan*, amintit în mai multe scrisoare dintre anii 1528—1534³³.

Elena născu lui Rareș 5 copii: trei băieți și două fete. Băieții sunt:

Ilie și *Ștefan*, citați totdeauna împreună în toate diplomele, și care ambii domniră după el³⁴.

Al treilea fiu, *Constantin*, citat în diplomele din 1546, alături de *Ilie* și *Ștefan*, și despre care episcopul Veranciu, solul regelui Ferdinand la Constantinopole, ne spune că trăind la Constantinopole, dat de Petru ca ostatec după reintegrarea lui în domnie, fu otrăvit mai târziu la 1554 în vîrstă de 17 ani, după uneltirile lui Alexandru Lăpușneanu. Veranciu spune în epistola pe care o scrie în ziua de 30 Iunie acel an către regele său, că pe cînd îl petreceau la mormînt un mare număr de Greci, Turcii se răpeziră, smulseră pe mort din minile creștinilor, prefînzînd că ei au drept a-l îngropa după legea turcească, întru el ar fi făgăduit că la majoritatea lui va trece la religia mahometană³⁵.

Fîicele sunt: cea mai mare *Ruxanda* arătată ca fiică a lui Petru Rareș de genealogia lui Iacob Heraclide, de cronicari și de o inscripție de la mănăstirea Secul pusă de ea pe mormîntul fratelui ei Ștefan, care

33. Pomenit în documentele din 4 Mart 1528 (*Melchisedek*, Cron. Rom., I, p. 159), 22 Mart 1528, (*Papiu*, III, p. 47), 3 Mart 1530 (Arh. ist., I, p. 132), 11 April 1533, (*Wickenhauser*, p. 78), și 1534 (idem, p. 79).

34. Pomeniți în documentele din 22 Mart 1535 (*Melchisedek*, Cron. Hușilor, p. 18), 14 Mai 1546 (idem, p. 21), 1546 (idem, Chron. Rom., I, p. 176), 17. Mai 1546 (*Wickenhauser*, I, p. 82), 30 Mai 1546 (Uricarul II, p. 251).

35. Monumenta Hungariae historica, reproduc de *Papiu* III, p. 48.

sună : «doamna Ruxanda, ficia lui Ioan Petru Voevod, iar doamnă lui Alexandru Voevod (Lăpușneanu) au infrumusețat acest mormînt fratelui seu Stefan voevod, care s'a strămutat la vecinicile lăcașuri in anul 7060 Sept. 1 (1552)»³⁶. *Despina* sau *Kiajna* (acest din urmă nu este decît traducerea slavonă a numelui grecesc al Despinei) care se vede a fi fost ficia lui Petru, din genealogia lui Petru Rareș întocmită de un pretins nepot de fiu al lui Petru Rareș, născut in Ungaria, Wolfgang voevod³⁷.

In afară de acești urmași legiuiți ai lui Petru, izvoarele ne a mai păstrat și numele unui fiu natural, care domnește mai tîrziu sub numele de *Iancu vodă Sasul*, care se dă într'un document din 1580 drept fiul reposatului Petru Voevod, ce nu poate fi altul decît Petru Rareș³⁸. Acesta nu era Sas cum spun cronicile noastre, ci fusese născut de Petru cu o săsoaică din Brașov, in timpul excursiunilor sale din Transilvania. Mai mulți Sași contimpurani incredințază lucrul in *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, care spune că «Iancul fusese crescut din copilărie in cetatea Brașovului, avînd de părinte, după cum se credea, pe unul *Weiss Jörg*, curălaru ; alții vroiau ca tatăl seu să se fi numit *Mysen Thyssen Hannes*, acărui măestrie o și învățase. Iancu cînd ajunsese vrîstnic, aflînd pe corpul seu oare care semn, i se spuse de muma sa *Caterina* că era fiul unui voevod, lucru pe care dînsul aflîndu-l, și deschizîndu-i-se mari perspective, invoi să fie exclus de la moștenirea părintească, spre a-și căuta norocul sămănat in leagănul lui. Plecînd

36. *Melchisedek*, Notițe istorice și archeologice, p. 27.

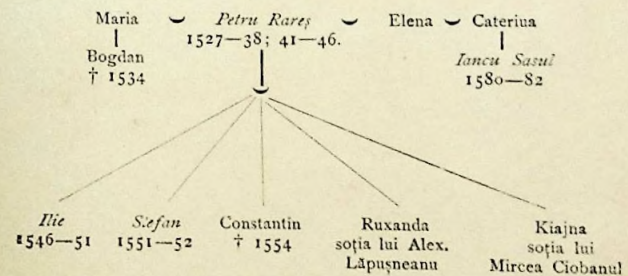
37. Asupra acestuia și a pretenției sale coborîri din un fiu al lui Rareș *Bogdan-Constantin*, neadeverit prin nici un document, vezi *Paplu III*, p. 47—49.

38. *Arh. ist.* I, 1, p. 127.

la Constantinopole el arătă semnele, și după mai mult timp a fost ridicat la principatul Moldovei³⁹.

Cu Petru Rareș se sfârșesc luptele, care căutau să mențină neatinerea țărilor române, începute de primii lor domni. De la el înainte se inmormintă și neatinerea Moldovei, sau mai adevărat încă, această frântură din osul lui Ștefan cel Mare o duse el la mormânt. În șirul acestor lupte, cu atîta mai însemnate cu cît mai restrînsă era întinderea poporului ce le purta, Muntenia căzuse cea d'întăi, încă de mult, de sub Mircea cel Mare, care se plecase Turcilor în 1411. și acuma sub Petru Rareș, mai bine de 100 de ani după aceea, venise și rîndul Moldovei. Nenorocirea vroi ca aceste două țări să lupte pe rînd în contra puterii otomane, și să fie zdrobite una după alta, în loc de a-și da mina spre o comună împotrivire. Singura dată cînd aceasta s'ar fi putut întîmpla, pe timpul lui Ștefan cel Mare și Vlad Țepeș, unirea fu zădărnicită prin o nenorocită dușmănie. Nu numai atîta, dar Vlad Țepeș fiind înlăturat din tron pentru

39. *Chronicon Fuchsi-Lupino-Ottardinum*. Coroneae 1847, I. p. 71. Iată tabloul familiei lui Petru Rareș.

a face loc altora, aceștia puseră puterile Munteniei în slujba Turcilor, tocmai spre a răpune Moldova, încit ast-feliu în loc de unirea țărilor surori, intilnim la începutul existenței lor ura și dușmănia desbinându-le și pornindu-le una asupra celeilalte.

Cît timp trebuia să treacă până să ajungă ele a se convinge că alipirea lor într'un singur gînd, mai apoi într'un singur corp, era singurul lor liman de mîntuire!

Am văzut pe Ștefan cel Mare că după ce pierde Chilia și cetatea Albă în minile Turcilor, se silește să le recîștige. Așa făcură și țările romîne. De și căzute la pămînt nu scăpase spada din mîni, și tremuiau să o mai ridice încă de două ori, odată în fie care din ele, spre a redobîndi pierduta neafîrnareprinderea era invederat mult mai grea, decît

... cea ce avusese. Totuși, pentru onorarea neamului românesc, și această ultimă datorie fu încercată, de Ioan vodă cel cumplit în Moldova, în Muntenia, într'un eșec mai mare încă, de Mihaiu Viteazul.

După ce această de pe urmă lance va fi frîntă pe mormîntul libertății țărilor romîne, vuetul armelor va amuți pentru lungi secolii, sau dacă va mai răsună va fi nu spre a păstra, ci numai spre a destruge și ceea ce mai rămăsese.

În volumul pe care îl incheiem, am expus prima parte a epoeii eroice a țărilor romîne; în acel ce va urma vom desfășura pe cea de a doua.

SFRȘIT.

Moldia

1885

Moldia

Vasile Dracul 561

Călugăr Ștefan 561

Ștefan cel Mare 562

Ștefan cel Mare 563

Ștefan cel Mare 564

Ștefan cel Mare 565

Ștefan cel Mare 566

Ștefan cel Mare 567

Ștefan cel Mare 568

Ștefan cel Mare 569

Ștefan cel Mare 570

... din veacul al ... 570

... consfințită de tradiție, cum a rătat descălecarea statului muntean?

Asupra acestui împrejurări s'au formulat până acum trei ipoteze, al căror grad de verosimilitate trebuie să-l cercetăm, pentru a vedea care din ele are mai mulți șorți de a fi cea adevărată.

Ado

Ipoteza asupra descălecarii Munteniei

Ipoteza d-lui D. Onciul. Cea întâi pe care vom să o supunem unei analize critice, ea aceea care pune originea statului muntean mai departe de cuprinsul lui teritorial, este cea a d-lui D. Onciul, care desface acest stat unitar al Munteniei din acel al imperiului valaho-bulgar din peninsula Balcanului. În rezumat, rădăcina d-lui Onciul este următoarea: Românii din Bulgaria și Valahia, din titulatura împăraților Asăneștii, s'ar referi, pentru Valahia, la Muntenia de astăzi, încit Asăneștii ar fi fost împărați ai Bulgariei de dincolo de Dunăre și Valahiei de dincoace de ea. Cînd mai trziu Muntenia se desface din imperiul valaho-bulgar și se constituie în stat deosebit, dispăre și ter-

1). Thurocz (Ioan de Kikullo) în Schwandner, *Scriptores rerum hungaricarum*, I, p. 205.

2) Serisoarea din 1345, în Hurm., *Doc.*, I, p. 697. Vezi Ignatz von Trauenfeld, *Geographisches Lexicon Siebenbürgens*, III, p. 386 și p. 172; N. Iorga, *Studii și Documente*, p. 231; Hasdeu, *Elym. Magnum*, II, p. CC.

Kavaci 561

Moldia

Ado i. Moldova

Ado I

+ stat

minul de Valahia din titulatura imperiului sud-dunărean, rămânând numai un stat bulgăresc¹⁾.

Nu poate fi supus la nici o îndoială faptul stăpînirii bulgărești la nordul Dunărei în vremile *intăului imperiu bulgăresc*, întemeiat de Asparuch în 678, slăbit mult prin cucerirea Bulgariei dunărene de împăratul bizantin Zimisces (969—976), și desființat desăvîrșit la 1018 de Vasile al II-lea Bulgarochtonul²⁾. Tocmai însă pe cînd puterea bulgară se întinca la Dunărea, se ridică în Panonia, și apoi în Transilvania și asupra regiunii transalpine a Munteniei, puterea ungrească, care se substituie, parte la stăpînirea, parte la suzeranitatea bulgărească a stălișoarelor rominești din cuibul Carpaților și de pe marginile acestor munți. ³⁾ Rămășițele regiunii nord-dunărene—partea cimpului—cade tot pe atunci sub jugul Peceneghilor (970), înlocuită mai tîrziu prin acei ai Cumanilor (1057), încît de acolo înainte, intrucît nu mai găsim nici o încercare a imperiului valaho-bulgar de a recîștiga posesiile dela nordul Dunărei ale întăului imperiu bulgăresc, nu mai este cu putință de închipuit vre-o stăpînire a Asăneștilor la nordul fluviului, care să se fi substituit stăpînirilor intervenite în răsămputul întinccării puterii bulgărești. Se înțelege că ieșirea poporului român din sfera politică a Bulgarilor nu a stăla înțurirea culturală în biserica și limba scrisă, primită dela ei în vremile întăului lor imperiu, de oarece înțuririle culturale nu au nevoie de cadrele politice pentru a se introduce sau a se menținea.

Dar puterea Bulgariei reinvie mai tîrziu, după aproape 200 de ani, în 1185, în o formă nouă, cea valaho-bulgară, sub dinastia aromină a Asăneștilor.

Teoria că înțințarea statului muntean a provenit din o desfacere din acei de peste Dunăre *are deci în vedere statul valaho-bulgar*⁴⁾.

Iată argumentele de căpetenie pe care se razimă părerea d-lui Onciul:

1) «La răscoală urmată sub Asănești se înțiseră și Romînii dela nordul Dunărei, de oarece mărlurisiri din cele mai vrednice de credință arată că după înțingerea suferită în prima luptă, Asan și Petru se retraseră peste Dunăre în Tara Romînească, și cu ajutor dela *Romînii de dincoace* și dela vecinii Cumanii, ară-

1) D. Onciul a tratat această chestie în mai multe rînduri: întăi în studiul d-sale, *Radu Negru și Originile Principatului Țării Romînești*, în *Convorbiri Literare*, XXIV, 1890, și XXVI, 1892, apoi în *Originile Principatelor Romîne*, 1899, și în sfîrșit în *Titlurile lui Mircea*, în *Conv. Lit.*, XXXVI, 1902.

2) *Ist. Rom.*, vol. I, p. 540 și 449 și urm., capitolul *Bulgaria nord-dunăreană*.

3) *Ibid.*, vol. I, p. 516 și urm.

4) Această teorie nu este nouă. Încînt de d. Onciul ea a fost sprijinită de mai mulți istorici, încipînd cu Cantemir. Vezi istoricii ei în *Onciul. Originile*, p. 158.

tați ca numeroși în oștirile Asăneștilor în toate războaiele lor următoare. Asan și Petru repurțară victoria asupra împăratului bizantin.¹⁾ Textul lui Nicetas Choniates, singurul scriitor bizantin pe care se întemeiază sprijinirea și singurul care amintește împrejurarea, nu *pomeneste* însă *nici prin un cuvînt de Romîni* și vorbește exclusiv numai de Cumanii. Choniates spune anume, că „Petru și Asan s'au repezit spre Dunărea, și luntrînd-o s'au dus la vecinii lor *Cumanii*”, repetînd arătarea mai jos cu cuvintele că „barbarii ce întovărășeau pe Asan (adecă Romînii din Hemus) trecînd Dunărea se *întilniră cu Cumanii* și strîseră acolo mare mulțime de soți de arme după voe, și se întoarseră în patria lor Mysia. Aducînd cu sine *gloatele ajutoare ale Cumanilor* ca pe niște cete de dhuri, (au hotărît) să întregească domnia Valahilor (de peste Balcaii) și a Bulgarilor, precum a fost odinioară”²⁾.

În tot cursul acestei arătări a scriitorului bizantin pe care d. Onciul îl citează pentru a-și întemeia părerea, nu se găsește nici o *vorbă despre Romînii ce ar fi venit din nordul Dunărei împreună cu Cumanii, spre a ajuta Valahilor lui Asan*. De unde-i ieia d. Onciul?

Fără îndoială că Romîni se aflau pe acei timp la nordul Dunărei și anume chiar în Muntenia: dar noi am văzut că ei ocupau mai ales partea de sus, muntoasă, a țării³⁾, și nu este de închipuit că Asan și Petru să fi căutat ajutorul lor prin Carpații munteni sau poate chiar în Transilvania, cînd ei aveau la îndămna lor pe Cumanii, chiar pe malurile Dunărei. În orice caz izvorul citat de d. Onciul nu pomeneste de Romînii dela nordul Dunărei. Tot atît de puțin încheietoare este arătarea d-lui Onciul, îmbogățită cu multe citații, despre prezența *Cumanilor alături cu Valahii* în oștirile asănești⁴⁾. Dacă Cumanii apăreau în acele armate ca ajutor dela nordul Dunărei, Valahii erau acei din Hemus care se răsulară chiar dela început, și nu erau

1) Vezi Onciul, *Originile*, p. 27, și *Titlurile lui Mircea*, în *Conv. Lit.*, XXXVI, 1902, p. 33, 34.

2) Nicetas Choniates, p. 485 și urm.: «Ο Ηετρος διηροδη και Ασάν... τον Ιστρον ορησαν και τον διαπλοισθησαν τοις εκ γαιθου Σαθηαις (numele Cumanilor în aurorii bizantină προσημειωνται... ο δε παρι του Ασάν βαρβαροι τον Ιστρον διαβησαν και τοις Σαθηαις συμμαχουσαντες πληστον εκειθεν συμμαχουσαν καθως ηροσαν παρατολησαντες εις την πατριδα Μυσια... λεγοντες πνευματων την εκ Σαθηαιων επαρχουσαν τονασσαν... περιβαλουσαν την των Μυσων και των Βουλγαρων δυναστην εις τον αναδουσαν ως πλοκα ποτε ην, ουδαμως ηυλλαντα». Cităm în text traducerea d-lui G. Muru din *Nichita Acominatos Hontatul*, în *Analele Acad. Rom.*, II, Tom. XXXIII, 1906, p. 25—26 (381—382). D. Onciul părăsește pentru acest singur loc bunul d-sale obicei de a reproduce în original textele pe care se întemeiază. De aceea l-am reprodus noi.

3) *Ist. Romînilor*, vol. I, p. 546 și urm.

4) *Originile*, p. 129.

Valahii dela nordul Dunărei, pentru care d. Onciul nu poate aduce nici o dovadă a împărțirii lor la răscoala Asăneștilor.

2) D. Onciul adaugă la acest argument, pe care l-am văzut că nu poate fi menținut, un altul tot atât de puțin temeinic, susținând că din corespondența papei cu Ioniță reiesă, că Valahia din imperiul valaho-bulgar se află în vecinătatea Ungariei, de oarece se pomenește de niște neînțelegeri de hotare între Bulgaro-Valahia și Ungaria. Valahia imperiului romino-bulgar, pentru a fi vecină cu Ungaria, trebuie d. Onciul, trebuie să fie la nordul Dunărei. Ceia ce, după d-sa, se mai întărește și prin mărturia călugărului francez de Rubruquis, care, în enumerarea țărilor tributare Tătarilor, *coborînd spre Constantinopol pune întâi pe Valahia lui Asan, apoi pe Bulgaria, iar cînd le înșiră în chip invers, dela Constantinopole în sus, pune întâi pe Bulgaria și după ea pe Valahia*. Valahia lui Asan, încheie d. Onciul, fiind arătată ca situată la meazănoapte de Bulgaria și vecină cu Ungaria, nu poate fi decît Țara Românească¹⁾.

Mai întâi, în corespondența dintre Ioniță și papa Inocențiu al III-lea. terminii de Bulgaria și Valahia se aplică totdeauna la *totalitatea imperiului lui Ioniță, fără nici o deosebire teritorială*, încît nu se poate scoate din ea nici un argument pentru întinderea Valahiei lui Asan în Muntenia noastră. Cît despre călugărul Rubruquis, el spune anume, că „Tătarilor sînt supuse dela gura Tanaisului către apus, *pană la Dunăre*, toate țările (deci dela nordul fluviului), dar și *peste Dunăre (adecă la sudul ei) către Constantinopole sînt: Valahia, care este țara lui Asan, și Bulgaria cea mică*” (cea mare era Bulgaria de lingă Volga)²⁾.

Apoi cînd Rubruquis spune anume că Valahia lui Asan se află *la sudul Dunărei*, cum să poată fi ea strămutată, prin argumentare, *la nordul ei?*

Argumentul cel întâi al d-lui Onciul cade, fiindcă izvorul la care se îndreaptă nu pomenește faptul raportat; al doilea pentru că documentul spune tocmai din potrivă.

Să vedem cecelealte argumente:

3) D. Onciul adaugă, că „în timpul năvălirii tătărești, Țara Românească era încă unită cu Bulgaria în imperiul Asăneștilor. Din această cauză cronicarul persan al acestei năvăliri, Fazel Ullah Rașid, dă Țării Românești numele de Țara Bulgarilor. *Această Bulgarie dela nordul Dunărei este învedereat identică cu Valahia imperiului romino-bulgar al Asăneștilor*”³⁾. Cronica lui Rașid spune însă lămurit că „în primăvara anului 1240 (corect. 1241) principii mongoli *trecură munții Galîției pentru a intra în Țara Bulgarilor și a Ungurilor*”⁴⁾. Prin munții Galîției nu se pă-

1) *Originile*, p. 28-29.

2) *Horn. Doc.*, a. 1254, I, p. 265: „Etiam ultra Danubium versus Constantinopolim Valahia quae est terra Asani et minor Bulgaria”. Rubruquis scrie în Franța, prin urmare la nordul Dunărei.

3) *Originile*, p. 36.

4) *Ist. Roum.*, Vol. I, p. 550.

trunde însă în Muntenia, ci în Transilvania. Această de pe urmă țară rămăsese cu numele de Bulgaria din amintirea stăpînirii asupra ei a întâiului imperiu bulgăresc. Numai după ce Tătarii coboară toată întinderea Transilvaniei dela Rodna până la Brașov, Bugek, unul din capii lor trece în Muntenia Mare asupra ducatului Kauraulaghilor al voevodului Semestau. Dacă acest argument al d-lui Onciul ar fi de primit, el ar dovedi *prea mult*, anume stăpînirea imperiului romino-bulgar și asupra Transilvaniei, ce era însă în chip învedereat pe la 1204 sub acea a Ungurilor. Această întindere a denumirii de Bulgaria asupra regiunilor românești dela nordul Dunărei fiind o *reminiscență* a stăpînirii vechi bulgărești asupra acestor regiuni, nu poate dovedi nimic în ceia ce privește o stăpînire *efectivă* a Asăneștilor în acele părți.

4) Mai aduce d. Onciul în sprijinul teoriei sale și împrejurarea că regii unguri, după o luptă purtată cu Ioan Asan al II-lea în anul 1230, înfrîngează la hotarele imperiului valaho-bulgar, „*cătră părțile Bulgariei*”, banatul unguresc al Severinului, lînu regiilor Ungariei de atunci înainte și titlul de regi ai Bulgariei și Cumaniei. Această intitulare a regilor unguri nu s-ar putea explica altfel, după d. Onciul, decît prin aceea că Banatul Severinului întinzîndu-se și asupra unei regiuni din Oltenia (județul Mehedinți), iar această regiune fiind pe atunci stăpînită de Bulgari și cucerită de Unguri dela dinșii, le-ar fi dat dreptul a se intitula și regi ai Bulgariei¹⁾. Dar d. Onciul singur amintește despre o cucerire anterioară făcută de Unguri în hotarele imperiului valaho-bulgar pe la riul Sava. Cu toate că stăpînirea acestei din urmă teritoriu fu mai tirziu pierdută de Unguri, regele lor putea pastra titlul alipit din această cucerire trecătoare și pentru timpurile de mai tirziu²⁾, după cum astăzi se menține în titulatura împăraților Austriei, zădarnica pomeneire a imperiului Ierusalimului.

Între argumentele 1 și 2 și acele enumerate sub 3 și 4 există însă o desăvîrșită imponcișare, de oarece acele dintîi cătă să dovedească existența *Valahiei* nord-dunăreană sub domnia Asăneștilor, iar aceste din urmă pun în invedereare numele de *Bulgaria* pentru aceiași întindere de pămînt. Din faptul că Muntenia s'ar fi numit Bulgaria și că era cunoscută sub acest nume, regii Ungariei luîndu-și chiar titlul de regi ai Bulgariei din cauza unei cuceriri în hotarele ei, nu se poate scoate existența unei Valahii a Asăneștilor la nordul Dunărei.

5) Mai adaugă d. Onciul însă și considerația, că împăratul Ioniță al Romino-Bulgarilor ar vorbi în o scrisoare a sa către papă despre principii din imperiul său, și intrucît în Bulgaria nu s'ar afla pomeneit de scriitorii bizantini decît un singur principat, acel al lui Chrisis, cu capitala sa Prosaicon³⁾, ar urma că

1) *Originile*, p. 42-44.

2) Vezi Onciul, în *Titlurile lui Mircea*, în *Conv. Lit.*, XXXVI, 1902, p. 37-38, nota 3.

3) *Originile*, p. 35.

urma, după d. Onciul, că *statul muntean să fi fost întemeiat de Basarabii Olteni*, chestie în care vom vedea că d. Onciul pare a primi, în fond cel puțin dacă nu și în formă, părerea lui Hasdeu: dar pe de altă parte tot d. Onciul susține că „*Asăneștii sînt acei ce au pus temelii statului român din stînga Oltului și lor li se închină Basarabii din Oltenia*”¹⁾, și d-sa lămurește încă gîndirea lui prin următoarele adaosuri explicative: anume, că „preponderența părții răsăritene (Muntenia Mare) nu ar fi putut proveni dela Basarabeștii Olteni înșiși; ea emană dela o domnie anterioară lor în această parte răsăriteană, cum arată și tradiția despre închinarea Basarabilor”²⁾.

Apoi care din cele două sprijiniri este cea adevărată: cucerirea ducatului lui Semeslau din Muntenia Mare de către Basarabii din Oltenia, prin care acești Basarabi devin întemeetorii Principatului a toată Țara Românească, sau predominarea anterioară a Asăneștilor asupra Munteniei Mari, cărora Basarabii vin să li se închine? Căci amîndouă nu pot sta împreună, de oarece se exclud mutual. În adevăr, Muntenia n'a putut fi înființată decît sau de Olteni sau de Asănești.

Aceste șovăiri ale gîndirii d-lui Onciul sînt rezultatul încercării d-sale de a-și sprijini ipoteza desfacerii Munteniei de statul Asăneștilor numai pe fapte așa de puțin dovedite și așa de puțin concludente.

II

Ipoteza lui Hasdeu. Hasdeu critică cu destulă vioiciune părerea d-lui Onciul; dar acea susținută de el—și către care alunecă și d. Onciul în contradicerea la care se expune—că descălecarea statului muntean și-ar avea obârșia în Basarabii din Oltenia, nu are o tărie mai mare decît ipoteza d-lui Onciul.

Încă în *Isloria Critică*, Hasdeu cercase să răsfoare cu totul „fabula despre Radu Negru ca întemeietor al Țării Românești”³⁾, susținînd că Radu Negru este domnitorul cel adevărit istoricește ca domnind mai tîrziu, după constituirea statului muntean. Și pe care fantazia poporană îl aruncase îndărăt la originile lui. Cu toate acestea Hasdeu nu tăgăduiește luarea în stăpînire a Munteniei Mari de către un voevod coborît din Făgăraș, dar susține că acest voevod era originar din Oltenia, și că după ce el cuprinsese Făgărașul, a fost nevoit „din motive strategice” a întinde stăpînirea lui și asupra județelor Muscel și Argeș, punînd astfel bazele statului muntean. Pentru a pune această primă piatră la anevoiosul sistem al teoriei sale, Hasdeu recurge la o interpretare absolut arbitrară a cuvintelor scriitorului bizantin Cinamus, care, cum am văzut aiurea, spune că în întrecita ex-

1) *Radu Negru*, în *Conv. Lit.*, XXVI, 1892, p. 37.

2) *Originile*, p. 34.

3) *Radu Negru*, în *Etymologicum Magnum*, IV, p. XIX și urm.

pediție organizată de împăratul Manoil Comnen contra Ungurilor, „Leon Batatze cu o armată tot atît de puternică, în care se afla mai ales un număr însemnat de Valahi, care se zic a fi o colonie italică, fu trimis din o'altă parte, din spre Marea Neagră, pe unde Ungurii niciodată nu fuseseră atacați”¹⁾. Hasdeu vrea să înțeleagă indicația „din spre Marea Neagră” ca însemnînd Oltenia, în contra sănătoasei interpretări care ar indica Moldova, de oarece Oltenia nu este așezată în spre Marea Neagră. Hasdeu siluind textul în această privire, îl întinde fantastic în toată rămășița concepției lui, susținînd că din el ar rezulta, că „*Oltenii dela Severin, profitînd de dușmănia dintre imperiul bizantin și regatul maghiar, se aliază cu cel dintîi și cuprînd Făgărașul*”²⁾. Interpretarea lui Hasdeu nu-și găsește nici umbra unui sprijin în cuvintele lui Cinamus, de oarece din aceste cuvinte tot ce se poate scoate științificește este numai, că Valahii din armata lui Batatze erau *din partea locului pe unde el ataca*, încheiere ce noi am și tras-o din ele, pentru a arăta aflarea unei poporații românești în Moldova pe vremurile lui Cinamus³⁾.

Lui Hasdeu însă îi trebuia ca acest cuceritor al Făgărașului să se coboare în Muntenia pentru a întemeia aici scaunul domniei acestei țări. Referindu-se atunci la tradiție, el afirmă că „între anii 1200—1210 un Bas-arab (de aici numele de Negru, și de Radu Negru, prin aruncarea la începuturi a figurii istorice al tatălui lui Mircea) năvălește anume din Țara Făgărașului la Muscel și apoi gradat asupra celorlalte județe mai din șes”⁴⁾.

Așa expunea Hasdeu în 1875 înființarea statului muntean de către un Basarab din Oltenia, care venise însă din cucerirea lui, Făgărașul, pentru a întemeia Muntenia Mare. Hasdeu menține concepția lui fundamentală a descălecării statului muntean din Oltenia și în ultima lucrare mai întinsă a vieții lui, studiul asupra lui Radu Negru, studiul pe care-l dă ca o supremă sforțare a minții lui, ca un „*non plus ultra* după măsura puterilor sale”, fiind convins că „a reușit pe deplin în deslegarea acestei anevoioase probleme”⁵⁾.

În acest studiu, Hasdeu părăsește părerea unei cuceriri „vulturești” a județelor de sus ale Munteniei Mari prin zborul unui Basarab Oltean din Făgăraș, și atribuie descălecatul Munteniei domnitorului Alexandru Basarab, pe care-l face să domnească mai bine de jumătate de veac 1310—1364. Hasdeu repetă în mai multe rînduri că acest domnitor este „*adevăratul și marele întemeietor al statului Țării Românești*”⁶⁾. Cum se face însă, față cu o asemenea sprijinire, ca Hasdeu să privească și pe Radu Negru cel adevărat, fiul lui Alexandru și tatăl lui Mir-

1) Locul întreg conținut în *Ist. Rom.*, vol. I p. 560, unde este reproduș în notă și textul grecesc.

2) *Ist. Rom.*, vol. I, l. e.

3) *Ist. Crit.*, p. 116.

4) *Etymologicum Magnum*, IV, Precuvîntare, p. I.

5) *Ibidem*, p. CCIII.

cea cel Mare, ca pe *autenticul întemeietor al statului muntean*²⁾. Care din doi puse temelile acestui stat: Alexandru Basarab sau fiul său Radu Negru, „cel adevărat”? Este de observat apoi că aici nu mai avem a face cu o evoluție a ideilor lui Hasdeu, precum a fost lucrul cu Basarab cel anonim, care zboară vultu-rește din Făgăraș, pe cind Hasdeu scria *Istoria Critică*, și Alexandru Basarab din *Etymologicum Magnum*.—și care lucrări sînt despărțite prin un răstimp de 18 ani (1875—1893).—ci *atribuirea întemeierii Munteniei cumulativ lui Alexandru Basarab și fiului său Radu Basarab se face în aceiași lucrare, la îndepărtarea numai de 100 de pagini*. Nu este vorba aici de evoluție, ci de curată contradicție. Este curios de constatat identitatea răcăcirilor d-lui Onciul cu acele ale lui Hasdeu. Ambii cad în păcatul de a atribui descălecatul Munteniei la două feluri de personaje: d. Onciul Basarabilor Olteni și Asăneștilor, Hasdeu lui Alexandru și lui Radu Basarab.

Hasdeu însă cade într'o altă contradicție și mai bătătoare la ochi, cum se întâmplă totdeauna cind știința își iea datele din combinări mintale și nu din puternicul izvor al faptelor, care controlează și mențin adevărul pe tărîmul lumii a ceea. Anume Hasdeu stabilise în *Istoria Critică* un fapt până atunci neobservat de nimene, anume că Basarab, care domnea în Muntenia la 1332, este dat în o diplomă din acest an a regelui Carol Robert Neapolitanul ca fiul lui *Tugomir* (Thocomer), și că acest Basarab, dat fără nume de bottez de diploma citată, era Alexandru Basarab, se vede din cronica contemporană a lui Ioan de Kikullew³⁾. Hasdeu menține cu oarecare mulțumire—cum era și în drept să o facă—această părere, care este adevărată și documentală, și în studiul său asupra lui Radu Negru, unde spune, că „în *Istoria Critică* eu cel întâi am constatat numele tatălui lui Alexandru Basarab, menționat în o diplomă din 1332 dela regele unguresc Carol Robert, sub numele de Thocomer”. Hasdeu deci admite și în *Etym. Magnum*, și nici se putea altfel, că *Alexandru Basarab era fiul lui Tugomir Basarab*³⁾.

Hasdeu însă făcînd, în acest studiu, din Alexandru Basarab întemeietorul statului muntean și voind cu orice preț să mențină părerea lui, că descălecarea Munteniei a purces din Oltenia, avea

1) *Ibidem*, p. CIII și CCIII.

2) *Feyer*, VIII, 3 p., 625. Reprodus de Hurm., *Doc.*, I p., 625: „In terra transalpina per Bazarab filius Thocomery”. Că era vorba de Alexandru Basarab, se vede din Ioan de Kikullew, cronicarul ungur contemporan, repodus în cronica lui Thurocz (Schwandtner, *Scriptores rerum hungaricarum*, I, p. 217: „Alexander Waiwoda transalpinus qui tempore quodam Caroli Regis (1307—1342) rebellavorat et per multa tempora in rebellione permanserat”.

3) *Etym. Magnum*, IV, p. CLXX. Alexandru Basarab este arătat în mai multe alte documente ca fiul unui altul Basarab, în care doc. el este numit *Alexander Bazarati* (în *genitiv*, arătînd deci pe tatăl). Apoi inscripția pusă pe mormîntul lui Alexandru Basarab la Cimpulung în 1864, inscripție descoperită de Tocilescu și controlată și de d. Onciul, spune că înmormîntatul Alexandru Voievod era *fiul marelui Basarab Voievod*. Onciul, *Originile*, p. 181.

nevoie neapărată de a arăta pe *Alexandru Basarab ca originar din Oltenia*, și sub presiunea acestor nevoi, Hasdeu uită de paternitatea stabilită de el în persoana lui Tugomir Basarab și face-o a lui Alexandru Basarab, după cronici, o alta. Acea a lui Mircea (tatul decit Mircea cel Mare), ce ar fi fost voievod sau poate ban al Olteniei. Hasdeu susține această nouă paternitate în mai multe locuri. Așa, el zice în unul din ele, că „sub Mircea Vodă trebuie să fi început deja a se ilustra *fiul său Alexandru*, care nu mai era copil”. adăugînd cîteva rînduri mai la vale, că „pe cind Mircea era reținut în Hațeg, *fiul său Alexandru*, viitorul întemeietor al statului Țării Românești, începuse a se căli la luptă”¹⁾. Aiurea Hasdeu mai întărește această filiațiune spunînd, că „*Românătanul Basarab Mircea Vodă era tatul lui Alexandru Vodă*”²⁾.

Intrebăm și aici, cum am făcut-o mai sus—cînd am găsit pe Hasdeu sprijinînd doi întemeietori ai Munteniei, pe Alexandru Basarab și pe Radu Basarab, sau cînd am aflat pe d. Onciul atribuind descălecatul Munteniei cînd Basarabilor Olteni, cînd Asăneștilor—care din doi? Care din doi este tatul lui Alexandru Basarab: Tugomir din documentul lui Carol Robert, sau Mircea din cronici? Noi nu stăm nici un moment la îndoială pentru a respinge paternitatea dată de tradiție ca fiind a lui Mircea, și a admite pe cea a lui Tugomir dovedită documental.

O ipoteză însă, pentru a se putea menține și a aștepta confirmarea ei prin descoperiri ulterioare, trebuie cel puțin să nu cadă în contradicție cu fapte dovedite ca existente, căci atunci ea trebuie respinsă chiar dela început, lucru ce vom vedea că se întimplă tocmai cu descălecatul Țării Românești din Oltenia.

Această ipoteză cade anume în cea mai bătătoare contradicție cu faptul bine adevărat al situației Olteniei de *stat vasal și supus Munteniei Mari*, în decursul întregii istorii a acestei țări. Este cunoscut că pe cînd în Moldova rangul boeriei banului era mic și venea după paharnic³⁾, în Muntenia banul Craiovei era cea mai înaltă boerie, îndată după Domn, și cu mult mai presus de toți ceilalți dregători ai Curții. Nu numai atita, dar banul de Craiova avea chiar, în deosebire de celelalte boerii, o putere teritorială care se întindea tocmai asupra celor 5 județe de peste Olh, unde se exercita din timpuri vechi autoritatea voievozilor sau a banilor acestei regiuni. Balthazar Walther în descrierea faptelor lui Mihai Viteazul spune despre banul de Craiova, că este „prefectul acestui mare ținut al Țării Românești; el trage toate veniturile de peste an ale acelei însemnate părți de țară. Afară de aceasta, atit în privirea demnității sale din vechi așezate, cît și pentru apărarea mărginilor țării, întreține 200 de Ca-

1) *Ibidem*, p. CLXXXIV—CLXXXV.

2) *Ibidem*, p. CCIII.

3) *Neculeea*, în *Letopisele*, II, p. 313.

lexandru al II-le: apoi după dînsul doue documente de la Petru al III-le Aron, unul din 5 Iunie și altul din 26 Iunie 1456, acest din urmă conținînd jurămîntul lui Petru Aron și dat din Suceava. Cum este cu puțință de admis că în ziua de 26 Iunie, Petru Aron să fi stat liniștit în Suceava, ocupîndu-se cu datoriile de vasalitate, a doua zi în 27 să fi eșit la războiu, tocmai la Joldești în ținutul Botoșanilor, să fi fost bătut de Ștefan întai acolo și apoi la Orbic în ținutul Neamțului, iar a treia zi în 28 să vină și Ștefan în Suceava de liberă

trecere a unor eroare acel ce în acest docu dacă consulta evei, grăsim e eliberată boie nul Moldovei fan să invoie Moldova, ad regele Poloni tea trece fără eroare înved tele a putut Al treile a lui Ștefan fătoșază al

6. Frunzesu,
7. Ulanitzki,
muz et Theodor
les et generosi
terrigene boiar
aliqua in regi
dem . . . ubiq
Rusie videlicet
placuerit illis
dominico con
Arh. ist.

7^h Dupon
1492

Apri una ori iyoanb vechi dau alata
anii h la peoru lornni si cu h G An
si acut cap si vut sat hitru scajut
fime oaro apum si Sabiji vrbu m
caud pu curut auila 7174 un h h
1066 Septemvrii in ii vai rivite la h
de intampia la curut 7187 un h h
Kritin 1077 si luma tu Noemvri
vta vrbu si si ambel caput hitu
5508 h si avum lornit Septemvrii
Noemvrii 10) f 00
W. Citat. A. Giurescu Cronica Moldovei in
Analele Acad. Romane B, Tom III 1907
p. 252/20)

ajuns moartea: iar fiul
tul părintelui și a săvir Bogdan/a rădicat incepu-
7012 Sept. 8. ¹⁰ Intra cit. amplul acesta. in anul
lui Ștefan cel mare este pusă ¹¹ cunoscat că moartea

chiar de inscripțiunile 7012 Intra izvoarele vechi,
că dacă anul ar fi început la Sept. este evident
ar trebui se zică că Bogdan, au terrie. inscriptia
sericeii in anul urmator după moartea sa. zidirea bi-
in 7013 Septemvrie 8. Dacă se pune în
temvrie, pe cînd Ștefan murise tot în 70°, adică
este evident că era acelaș an, și că deci an. Sep-
este evident că era acelaș an, și că deci an. Sep-
nu începea și nu sfîrșim cu 1 Septemvrie. Mar-
inscriptia pusă tot de Ștefan cel Mare. la bisă.
din Vaslui, spune că ea începuse a se zidi în 69.
April în 27, și că s'a săvirșit in acelaș an Septem-
vrie în 26. Cum ar fi putut fi acelaș an, dacă la 1
Septemvrie s'ar fi început un an nou?

Dacă analizăm inscripția citată mai sus a bisericeii
din Rășoieni, care poartă în ea doue date, 7004 Noem-
vrie, indicat ea al 40-lea an eurgător al domniei lui Ște-
fan, și 6984 Iulie ea al 20-le eurgător, atunci scă-
zînd din aceste doue date vechi, 5509 la data cu
Noemvrie și 5508 la cea cu Iulie, căpătăm 1495 și
1476, din care scăzînd anii domniei sale 39 și 19,
căpătăm doue arătări deosebite pentru începutul dom-
niei sale 1456 și 1457, date de aceeași inscripție, ceea
este învederat absurd.

Rezultă deci încheierea că nu totdeauna cei vechi in-
cepeau a numera anul de la 1 Septemvrie, și că în mul-
te cazuri ei îl socotiau începînd de la 1 Ianuar, și că
deci nu trebuie scăzut totdeauna 5509, cînd luna este

10. Melnikoff, in Revista D-ului Gr. Tolescu, II, p. 67. Comp. p. 263
și 11.
11. Afară de necurile raportate mai sus, mai aflăm această dată a morței
lui Ștefan și pe acoperîntul pus de Bogdan pe mormîntul tatului seu
7012 Iulie în 2.

Septemvrii decemvrii aplicând septem-
vrii mai trimzi reguli pentru datol an
rivan vesului al XVI-le dor. în 6985 h
adeu scajut 5508 in loc de 14 Septem-
vrii date ^{scute} h 1457 12

Dacă am scădea anii de la facerea lumii 5508 am avea 1457. Luna încă făcerea lumii începe ca în de comun că anul 1 Septembrie, și se sfârșia și acel indictional d' el începea cu 4 luni înainte la 31 August. Așm noi anii, de la 1 Ianuarie, în modulul cum că datele erei vechi în acele a le erei cît pentru a dată ce data anului vechiu cade după noue, trebuiau tot urmează cursul seu până la 1 Ianuarie 5509 în loc de 5508 din anii de la face pe cît spre a avea anii de la Hristos, de îndată ce nua lumile de la Septembrie până la Decembrie. trebuiau deci scăzut din data documentului 6965 Septembrie 8, cifra de 5509, și atunci aflăm iarăși data cea de 1456, pe care am dovedit-o ca greșită la celelalte două documente.

*Incuratoni si Ducei daci bapin h
seamă ca nu tot Reamă si voro slopi
veste, mai a luntă ce antonime secoleri
al x^o e anul non incepă la 1 Sept.
se gasim Ducei invadent h incepă
anului la 1 Ianuarie*

Următoarea tabelă va lămuri chestiunea:

După era veche am avea	7005 Ian.-Sept.	7006 Sept.-Dec.	7006 Ian.-Sept.
După era nouă	1497 Ian.-Sept.	1497 Sept.-Dec.	1498 Ian.-Sept.
scăzut p. a opera reduc :	5508	5509	5508

P. 400, alineatul al 3-le, în loc de: Afară de acești 4 fii legiuți mai rămase după moartea lui Ștefan și un fiu natural Petru Rareș, care moșteni însă mai curat de cît cel legiut caracterul rășboinic etc. să se cetească: Afară de acești 4 fii legiuți din care numai Bogdan supraviețui tatălui seu, mai rămase după moartea lui Ștefan etc.

P. 447, rîndul 25, în loc de numiau cetește: numia.

P. 457 nota 26 rîndul 1—2, în loc de: „ma dis nell armata et offendere usano“ cîtește ma disarmati et nell'offendere usano.

ad Călugărul

1 anu

10
11
12

TABLA DE MATERII.

	Pagina
Precuvintare	1
Capul I. De la întemeierea țărilor romine până la Stefan cel Mare	5
I. <i>Întemeierea statelor romine</i>	7
1. Descălecarea Munteniei	—
2. Descălecarea Moldovei	36
3. Caracterul descălecării	52
II. <i>Istoria Munteniei până la Vlad Țepeș</i>	69
1. Predecesorii lui Mircea cel Mare	—
2. Mircea cel Mare	89
3. Urmașii lui Mircea cel Mare	116
III. <i>Istoria Moldovei până la Stefan cel Mare</i>	131
1. Predecesorii lui Alexandru cel Bun	—
2. Alexandru cel Bun	153
3. Urmașii lui Alexandru cel Bun	164
IV. <i>Organizarea primitivă a țărilor romine.</i>	178
1. Domnul	—
2. Boierii	200
3. Biserica	236
4. Starea economică	248
Capul II. Epoca lui Stefan cel Mare.	261
1. <i>Vlad Țepeș și tinereța lui Stefan</i>	263
1. Stefan ocupă scaunul	—

	<u>Pagina</u>
2. Vlad Tepeș domnul Munteniei	276
3. Luptele cu Matei Corvin și cu Radu cel Frumos	294
II. <i>Luptele lui Ștefan cu Turcii</i>	303
1. Starea Europei	—
2. Bătălia de la Racova	319
3. Bătălia de la Rășboieni	333
4. Pierderea Chiliei și a cetății Albe	364
III. <i>Cei de pe urmă ani ai domniei lui Ștefan.</i>	372
1. Luptele cu Polonia	—
2. Viața privată a lui Ștefan	394
3. Caracterul lui Ștefan cel Mare	407
4. Istoria Munteniei 1462—1494	419
IV. <i>Organizarea militară a țărilor române</i> .	428
1. Elementele sociale	—
2. Elementele ostășești	449
Capul III. <i>Istoria țărilor române de la moartea lui Ștefan cel Mare până la moartea lui Vlad Tepeș</i>	459
I. <i>Istoria Munteniei de la Radu al IV-le până la moartea lui Radu Paisie</i>	461
1. Domniile religioase a le lui Radu al IV-le și Neagoe Basarab	—
2. De la moartea lui Neagoe Basarab până la cea a lui Radu Paisie	483
II. <i>Istoria Moldovei de la moartea lui Ștefan cel Mare până la cea a lui Petru Rareș.</i>	502
1. Bogdan al III-le Inceișatul	—
2. Ștefan al V-le cel Tânăr	519
3. Petru al IV-le Rareș, întâia domnie	533
4. Ștefan al VI-le Lăcustă, Alexandru Cornea și a doua domnie a lui Petru Rareș	561
Adause și îndreptări	585

Mad Călugărul

1 anu

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10

...ad Călugărul.

1 anm

